T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

HİNDİSTAN DIŞ POLİTİKASINDA SÜREKLİLİK VE DEĞİŞİM: NÜKLEER POLİTİKA VE BAĞLANTISIZLIK ÖRNEKLERİ

Doktora Tezi

ELİF BALİ KURTARIR

İstanbul, 2023

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

HİNDİSTAN DIŞ POLİTİKASINDA SÜREKLİLİK VE DEĞİŞİM: NÜKLEER POLİTİKA VE BAĞLANTISIZLIK ÖRNEKLERİ

Doktora Tezi

ELİF BALİ KURTARIR

Danışman: PROF.DR. ERHAN DOĞAN

İstanbul, 2023

ÖZET

HİNDİSTAN DIŞ POLİTİKASINDA SÜREKLİLİK VE DEĞİŞİM: NÜKLEER POLİTİKA VE BAĞLANTISIZLIK ÖRNEKLERİ

Hindistan dünya siyasetinde sömürgeciliğin tasfiyesi, Üçüncü Dünya ve Bağlantısızlık Hareketi'nin kurucularından olması nedeniyle önemli bir yere sahiptir, ayrıca nüfusu ve ekonomik büyüklükleri, sosyal ve siyasal yapısı onun bu özellikli konumunu daha da pekiştirmektedir. 2000'li yılların başından günümüze Hindistan gündemde çeşitli konulara ilişkin haberlerle daha fazla yer almaya başlamıştır. Bu durum beraberinde Hindistan'daki değişim tartışmalarını da gündeme getirmiştir. Çalışma bu tartışmalardan hareketle Hindistan dış politikasındaki değişimi inceleme çabasında olmuştur. Hindistan dış politikası değişiyor mu, değişiyorsa neden ve nasıl soruları sorularak bu değişim ve değişimin unsurları anlaşılmak istenmektedir. Değişim yaklaşımı ile amaçlanan; ülkenin tarihi, siyasi, ekonomik ve toplumsal yapısı ve bunların dış politikaya etkisi ile sistem içerisindeki yeri ve dış politika öncelikleri gibi geniş bir alanın mikrokozmozunu sunmasıdır. Değişim yaklaşımları bize bu anlamda yardımcı olacak çerçeveyi sunmaktadır. Dış politikada değişimden bahsettiğimizde karar ve eylem düzeyinde uyum dışında yeni bir tutumdan bahsetmekteyiz. Dolayısıyla değişim kararının alınması dış politika kararlarına ilişkin geçmiş ve planlanan gelecek arasındaki ve dış politika yapım sürecinin kendisi hakkındaki bilgiyi sunmaktadır. Böylelikle Hindistan'da dış politika kararlarını kimler ve nasıl alır sorusuyla dış politikanın değişimini karar alma süreci üzerinden inceleyebiliriz. Bu bağlamda değişim yaklaşımları incelenerek açıklayıcı etkisinden ötürü Charles Hermann'ın değişim modeli esas alınmıştır. Model Hindistan'ın bağlantısızlık ve nükleer politikalarında değişim olgusunu açıklamak için kullanılmıştır. Sonuç olarak değişimin dış şoklardan dolayı kaçınılmaz olduğu düşünülse de yönünü, ağırlığını ve etkisini belirleyen unsurların iç etmenler ve karar vericiler olduğu tespit edilmiştir. Hindistan dış politikasının önemli unsurlarına, sınırlılıklarına da değinilmiştir. Çalışmanın hazırlanmasında konuya ilişkin birincil ve ikincil kaynaklar ve yüz yüze görüşmelerden yararlanılmıştır.

Anahtar kelimeler: Hindistan, Dış Politika, Nükleer, Bağlantısızlık, Değişim, Postkolonyal Yaklaşım, Üçüncü Dünya, Çin, Pakistan

ASTRACT

CONTINUITY AND CHANGE IN INDIAN FOREING POLICY: NUCLEAR POLICY AND NON-ALIGNEMENT CASES

Due to her role of the Third World and the Non-Aligned Movement. India has an important actor in the areas of international studies There has been many discussions on her role about the new period of international system after Cold War dichotomies. Understanding changing patterns of Indian foreign policy is the aim of this dissertation by using foreign policy analysis and foreign policy change models. Change approaches offer the framework that explains a wide area which consist of the analysis on relations of foreign policy decisions and historical, economic, political, social, and systemic structure as a microcosm. Analyzing policy change behavior draws a picture about foreign policy decisions, between the past and the planned future, and about the foreign policy-making process itself. To examine Indian foreign policy issues by change perspective, the decision-making process with the question of *who makes foreign policy decisions in India and how* is the main aim in this dissertation, Charles Hermann's model has been used to explain India's foreign policy behavior on her nuclear policy and non-alignment. In the preparation of the study, primary and secondary sources and face-to-face interviews were used. Focusing between 1998 and 2020, internal factors, especially economic factors and decision makers status, post-colonial thoughts have been seen the most determining factor on Indian foreign policy issues, analyzing with the inevitable effects of external shocks.

Keywords: India, Foreign Policy, Nuclear, Non-alignment, Change, Post-Colonial Approach, Third World, China, Pakistan

ÖNSÖZ

Çalışma Hindistan dış politikasının analizini değişim kavramı üzerinden yapmaya çalışmaktadır. Hindistan'da dış politika kararlarını kim hangi unsurların, parametrelerin etkisinde ele alır bu sorunun yanıtı aranmaktadır. Değişim kavramı bu analizi dün ve bugünü, zamansal boyutu da ekleyerek yapma olanağı sunar, bu olanak dış politika yapımında etkisini tespit ettiğimiz farklı öğelerin belirli bir dış politika sorunu karşısında nasıl, ne ölçüde etki ettiklerinin bilgisini sağlamaktadır. Bu bağlamda çalışmada Charles Hermann'ın modeli tercih edilmiştir, bu model kullanılarak Hindistan'ın nükleer ve bağlantısızlık politikaları 1998-2020 dönemlerinde incelenmiştir.

Öncelikle desteği ve yardımlarıyla bu sürecin tamamlanmasını sağlayan danışmanım Prof. Dr. Erhan Doğan 'a ve izleme komitesi üyelerim Doç. Dr. Fuat Aksu ve Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Mazlum'a teşekkürlerimi sunarım, yardımları ve destekleri olmasaydı bu süreci tamamlamak hayal dahi edilemezdi. Ayrıca diğer jüri üyeleri Doç. Dr. Helin Sarı Ertem ve Prof. Dr. Suna Gülfer Ihlamur Öner'e bu süreçteki tüm yardımları, yorumları ve eleştirileriyle sundukları katkıdan dolayı teşekkür ederim.

Tez süreci uzun bir yolda yürümek gibiydi ve benimle bu yolu yürüyen tüm hocalarım ve dostlarıma teşekkür etmek isterim. Marmara Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde çalışan, emekli olan bütün hocalarım ve dostlarıma bu süreçte destek ve emekleri için minnettarım. Yıldız Teknik Üniversitesi'nde beraber çalıştığım dostlarım, hocalarım bana yaşadığım şehri ev yaptılar ve tezimi bitirebilmem için tüm desteklerini sundular, hepsine teşekkür ederim. Hindistan'daki ve Ankara'daki dostlarıma yardımlarından dolayı müteşekkirim.

Bu tezin tamamlanmasında günü her saati beni dinleyerek desteklerini sunan dostlarıma teşekkürlerimi sunuyorum. Eşim Erhan'a emekleri için ve yanımda olduğu için çok teşekkür ederim. Sevgili annem, babam bu yolculuğun başından beri sevgiyle ve sabırla destek oldular şükranlarımı sunuyorum. Sevgili kızım, bu tezle birlikte büyüdü, benimle birlikte tüm sıkıntılarına katlandı sevgisi olmasa olmazdı. Teşekkürler.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ ..... **iii**

İÇİNDEKİLER ..... **iv**

TABLO LİSTESİ ..... **vi**

ŞEKİL LİSTESİ ..... **vii**

KISALTMALAR ..... **viii**

1 GİRİŞ **1**

2 DIŞ POLİTİKADA DEĞİŞİM TEORİLERİ VE DIŞ POLİTİKA ANALİZİ **15**

2.1 DEĞİŞİM TEORİLERİ VE MODELLER 15

2.1.1 Charles Hermann Modeli *23*

2.2 DIŞ POLİTİKA ANALİZİ VE KARAR ALMA 37

2.2.1 Kimlik ve Hindistan Stratejik Kültürü Üzerine *42*

2.2.2 Karar Alma Analizi *45*

2.2.3 Dış Politika Kararlarını Kim/Kimler Alır? *54*

2.2.3.1 Karar Alma Mekanizması Lider, Grup ve Koalisyon Yaklaşımları 55

2.2.3.2 Margaret Hermann, Yetkin Karar Alma Birimi 66

3 HİNDİSTANDA SİYASAL DÜZEN **78**

3.1 TARİHSEL BOYUT 78

3.1.1 Bağımsızlık Öncesi Hindistan *81*

3.1.2 Bağımsızlıktan 1990'lara: Dış Politika Yönelimleri *87*

3.2 SİYASAL DÜZEN 104

3.2.1 Anayasal Sistem ve Dış Politika Karar Verme Süreçleri *107*

3.2.2 Yönetim Yapısının Çerçevesi: Karar almanın Yönetimsel Yapısı Nasıldır? *109*

3.2.2.1 Cumhurbaşkanı 109

3.2.2.2 Parlamento 110

3.2.2.3 Başbakan ve Dış Politikada Karar Alma 112

3.2.2.4 Kabine ve Dışişleri Bakanlığı 137

3.2.3 Siyasi Partiler ve Karar Alma Mekanizmaları *140*

3.2.3.1 Hindistan Ulusal Kongre Partisi 148

3.2.3.2 Bharat Janata Partisi (BJP) 150

3.2.4 Koalisyon Politikaları: Karar Almanın Tabana Yayılmasının İmkanları: *153*

3.3 SOSYAL VE EKONOMİK YAPI 156

3.3.1 Sosyal Yapı *156*

3.3.2 Ekonomi Yapı ve Değişim *166*

4 DEĞİŞİM TARTIŞMALARI ÇERÇEVESİNDE HİNDİSTAN SİYASETİNDE TARTIŞMALAR 170

4.1 BAĞLANTISIZLIK TARTIŞMALARI 173

4.1.1 Bağlantısızlık Politikası ve Soğuk Savaş Dönemi Tartışmaları 175

4.1.2 Soğuk Savaş Sonrası Bağlantısızlık Tartışmaları ve Bağlantısızlık Politikasında Değişim 182

4.1.2.1 NDA ve UPA Hükümetleri Bağlantısızlık Politikasında Değişim 184

4.1.2.2 Narendra Modi Başbakanlığı'nda Bağlantısızlık 199

4.2 NÜKLEER POLİTİKA 206

4.2.1 Nükleer Rejimin Etkisi ve Hindistan-ABD Nükleer Anlaşması 207

4.2.1.1 Nükleer Rejim Dönüşüm mü Uyum mu 213

4.2.1.2 ABD-Hindistan Nükleer Anlaşması 215

4.2.2 Nükleer Politika Değişiminde İç Politikanın Etkisi 218

4.2.3 Yeni Bir Nükleer Politikaya Doğru 227

4.3 YENİ BİR HEGEMONİK GÜÇ MÜ 234

4.3.1 Hindistan'ın Uluslararası Sistemdeki Yeri 236

4.3.2 "Yeni" Politik Söylem ve Dış Politika Değişimi 242

4.3.3 Hindistan'ı Etkileyen Bölgesel Güç Unsurları, Pakistan ve Çin 245

4.3.3.1 Pakistan Politikası ve Değişim 245

4.3.3.2 Çin Politikası ve Değişim 250

5 SONUÇ 260

KAYNAKLAR 271

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Karar Almaya İlişkin Sınıflandırma 47

Tablo 2: Karar Alma Birimi Dinamikleri.....71

Tablo 3: Süreç Çıktılarının Dış Politika Kararına Etkisi.....76

Tablo 4: Hindistan Başbakanları 137

Tablo 5: Hindistan'da Genel Seçimlere Katılım Oranı.....145

Tablo 6:Charles Hermann Modeli Uygulamasıyla Hindistan Dış Politikasında Soğuk Savaş Dönemi Bağlantısızlık Politikasındaki Değişim 182

Tablo 7: Charles Hermann Modeli Uygulamasıyla Hindistan Dış Politikasında Soğuk Savaş Sonrası Bağlantısızlık Politikasındaki Değişim 187

Tablo 8: Charles Hermann Modeli Çerçevesinde Hindistan'da Nükleer Politika Değişimi 1947-1996 208

Tablo 9: Charles Hermann Modeli Çerçevesinde Hindistan'da Nükleer Politika Değişimi 1998-2020 228

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Karar Verme Sürecinin Değişimin Failleri ve Politika Değişiminin Aşaması Arasındaki Bağdaştırıcı Rolü 30
Şekil 2: Karar alma birimi çerçevesi 68
Şekil 3: Yetkin Karar Alma Biriminin Belirlenmesini Etkileyen Süreç 69
Şekil 4: Hindistan Siyasi Haritası 103
Şekil 5: Hindistan Anayasasına Göre Yönetim Şeması 107
Şekil 6: Keşmir, Hindistan ve Pakistan tartışmalı Sınır Bölgesi 246
Şekil 7: Hindistan-Çin Tartışmalı Sınırı 252
Şekil 8:Hindistan'ın Bölgesel, Küresel İlişkileri ve Bağlantısızlık Politikası İlişkisi 258
Şekil 9: NDA ve UPA Hükümetlerinin Bağlantısızlık Politikası Değişim Modeli 267
Şekil 10: 2014 Sonrası BJP Dönemi Bağlantısızlık Politikası Değişim Modeli 268
Şekil 11: Nükleer Politikada Değişim Modeli 270

KISALTMALAR

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AICC: Tüm Hindistan Kongre Komitesi

ASEAN: Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği

BJP: Bharatiya Janata Partisi-Hindistan Halk Partisi

BJS: (Akhil) Bharatiya Jana Sang- Tüm Hindistan Halk Organizasyonu

BRICS: Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika Cumhuriyeti Grubu

CTBT: Kapsamlı Nükleer Deneme Yasağı Anlaşması

IAEA: Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu

ICCR: Hindistan Kültürel İlişkiler Konseyi

ICP-M: Hindistan Komünist Partisi Marksist

ICP: Hindistan Komünist Partisi

INC: Hindistan Ulusal Kongresi

LAC: Line of Actual Control

LoC: Line of Control

NAC: Ulusal Danışma Konseyi

NAM: Bağlantısızlık Hareketi

NATO: Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü

NDA: Ulusal Demokratik İttifak

NPT: Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması

NSC: Ulusal Güvenlik Konseyi

OBC: Other Backward Class- Diğer Geri Kalmış Gruplar

PMEC: Başbakanlık Ekonomi Konseyi

QUAD: Quadrilateral Security Dialogue- Dörtlü Güvenlik Diyaloğu

RSS: Rashtriya Swayamsevak Sangh - Ulusal Gönüllü Kuruluşu

SAARC: Güney Asya Bölgesel İşbirliği Teşkilatı

SC: Sheduled Caste

ST: Sheduled Tribe

UPA: Birleşik İlerici İttifak

1 GİRİŞ

Hindistan dünya siyasetinde sömürgeciliğin tasfiyesi, Üçüncü Dünya ve Bağlantısızlık Hareketi'nin kurucularından olması nedeniyle önemli bir yere sahiptir. Bu özellikler dünya tarihinin Soğuk Savaş ile anılan döneminde Hindistan'ı anlamak ve dış politika eylemlerini yorumlayabilmek için araştırmacılara bir kavramlar kümesi ve bu kavramları değerlendirebilecekleri bir bağlam sunmuştur. Ancak Soğuk Savaş'ın son bulması tüm bu kavramların ve onlar etrafında şekillenmiş politikaların anlamlandığı düzlemin dönüşümüne neden olmuştur. Hindistan iki kutuplu bir sistemin doğuşunda bağımsızlığını ilan etmiştir, dolayısıyla dış politikasının temel konuları, ilkeleri, normları bu gerçekliğin sınırlılıkları ve olanakları çerçevesinde gelişmiştir. Hatta küresel imajı -filmler, edebiyat, lider portreleri- kendi ekonomik, toplumsal, kültürel yapısıyla, iki kutuplu uluslararası sisteme revizyonist bir aktör olarak eklemlenmesinin bir yansımasıydı.

Hindistan'a yönelik algımız çoğunlukla Soğuk Savaş dönemi pratikleriyle ilişkilendirildiğinde, ülkenin politik değişimde, doğrudan yapısal etkinin asıl belirleyici olduğunu varsayarız. 'Bağımsız Hindistan' için Soğuk Savaş öncesine ait bir deneyim olmaması yeni bir düzen içerisinde nasıl bir seçim yapacağı konusunda pek fikir vermemektedir. Aksine bu sistemsel değişikliğin Hindistan'ın dış politika oryantasyonunu tamamen değiştireceğine ilişkin bir ön yargıya da yol açabilmektedir. Bu varsayım dış politika kararlarının nasıl alındığına ilişkin bir tartışmaya ilişkindir. Bu çalışmada ortaya koymaya çalıştığımız tam da dış politika değişiminin uluslararası sistem ile ilişkisinin bir bilardo topu modeli olmadığıdır, devlet dışı etkilere doğrudan verilen ezberlenmiş tepkiler değildirler. Dış politika değişimi, uluslararası alanın ve iç politika alanını etkilerini karar alıcıların değerlendirdiği ve uygulamaya geçirdiği bir sürecin sonucudur. Hindistan örneğinde uluslararası sistemin değişimi doğrudan tek başına Hindistan dış politikasının yönünü belirlememektedir -iki kutupluluğun içinde kendisine üçüncü bir yol tercih ettiği gibi-, Hindistan'ın dış politikasına etki eden etmenlerin neler olduğu ve bunların karar alıcılar tarafından nasıl değerlendirileceği dış politikasındaki değişimi ve bu değişimin özelliklerini belirleyecektir.

Bu çerçevede çalışma ile yanıt aranan soru Hindistan dış politikasında değişim olup olmadığı ve bir değişim varsayıyorsak bu değişimin nedenleri ve boyutu olmaktadır. Bu ana soru çerçevesinde pek çok soruya da yanıt aranmaya çalışılacaktır: Hindistan dış politikası değişmiş midir? Neden karar alıcılar Hindistan dış politikasını değiştirmek istemiştir? Bu değişim gerçekleştiyse, kapsamı ve boyutları nasıl ifade edilebilir, hangi parametrelere göre ölçülür,

sınırları nelerdir? Ayrıca, bu değişimin genel motivasyonu nedir? Karara alıcıların bu değişime etkisi var mıdır? Karar alıcıların algıları, toplumsal, ekonomik zorunluluklar ile toplumsal siyasal talepler gibi faktörlerden hangisi ya da hangileri etkili olmuşlardır? Politik değişimine zorlayan etmen ya da etmenler nasıl, hangi kanallarla karar alıcıları etkilemişler? Değişimi saptarken süreklilikleri de belirleyebilir miyiz? Süreklilikler ile politika değişimi arasındaki ilişki ve sürekliliklerin değişim üzerindeki etkisi nasıl ve hangi parametrelerle ifade edilebilir?

Hindistan dış politikasında 1990'larda başlayan değişimin niteliği nedir; köklü bir değişimden, adaptasyondan ya da sadece stratejilerin gözden geçirilmesinden mi ibarettir? Bu sorunun yanıtı aynı zamanda bunun nasıl, ne gibi gerekçelerle ve parametrelerle gerçekleştiğine ilişkin bir açıklamayı gerektirmektedir. Sistemsel bir zorlama, iç politikaya ilişkin talepler veya tercihler hiyerarşisi bu dönüşüm hakkında bilgi sağlamakta ve ileriye dönük hedefler doğrultusunda öngörülebilir bir yakın gelecek tahayyülü oluşturmaktadır. Bu bağlamda değişim söylemi ve talebi Hindistan'da siyasi yelpazenin geneline yayılmıştır. Bu çalışma ile amaçlanan bir diğer konu farklı taahhütlere sahip siyasal aktörlerin ürettikleri değişim talebini ne olduğu farklı aktörlerin farklı talepleri olup olmadığı ve bu taleplerin nasıl ve hangi oranda kararlara ve uygulamaya yansıdığını inceleyebilmektir.

İncelemeye çalıştığımız dönem (1998-2020) hükümet kurmuş olan Bharatiya Janata Partisi (BJP-Hindistan Halk Partisi) ve Kongre Partileri Hindistan siyasi yelpazesindeki farklı uçları temsil etmekteydi. Bu farklı tutumların dış politikayı nasıl etkilediği sorusu bu çalışmanın değerlendirmeye çalıştığı konulardan biri olmaktadır. Kongre Partisi seküler, çeşitlilik ve anayasal eşitlikler içeren demokrasi ve açık toplum idealini savunmaktaydı. UPA (United Progressive Allience-Birleşik İlerici İttifak) hükümeti Başbakanı Manmohan Singh Bağlantısızlık Hareketi Zirvesi'nde "demokrasi, açık toplum ve açık ekonomiyi, yoksullukla savaşı" uluslararası bir norm olarak önermişti. BJP hükümetleri Başbakanları Vajpayee ve Narendra Modi dönemlerinde *Hindu Rashta*- Hindu Düzeni'ni yol gösterici bir ideal olarak benimsemişti. BJP 1998 seçim manifestosunda "*dünyayı medeniyetler krizinden kurtarma görevini, materyal, entelektüel, kültürel ve manevi enerjisi ile kendisini bir küresel güce dönüştürecek dünyanın en eski medeniyetine (Hindistan) yüklemiştir*." Dış politika değişiminin sadece yapısal etki ile değil aynı zamanda iç gelişmelerle de ilgili olduğu ve karar alıcıların dış politika problemini nasıl ele aldığının dış politika kararını etkilediği varsayımıyla; farklı siyasi vizyonları olan hükümetlerin Hindistan dış politikasındaki değişime etkileri nasıldır, farklı mıdır sorularını sormamız gerekmektedir. Konuya ilişkin bazı değerlendirmeler iki partinin dış politika kararları ve uygulamaları arasında fiilen bir fark olmadığını belirtmektedir. Bu durumda dış politika karar

alımında, karar alıcıların ideolojik, toplumsal algılarının dışında iç etmenlerden hangisi ya da hangileri farklı siyasal grupları ortak eğilimde buluşturacak kadar belirleyici olmaktadır sorusunu da incelemek gerekmektedir.

Dış politika değişimi tartışmaları bir ülkenin geçmişi ile bugünü arasında bir ilişki öngörmektedir. Bu ilişkinin unsurları dış etmenler olabildiği gibi iç etmenler ve ülkenin siyasi, toplumsal, ekonomik yapısı olabilmektedir. Karar alıcılar ise etkiler ve sonuçlar arasındaki ilişkiyi kurmaktadırlar. Dolayısıyla dış politika kararı bir ülkenin hem kendisine hem de sistem içindeki yerine ilişkin bilgiyi açığa çıkarmaktadır. Değişim bu kararlar içinde bugün ile geçmiş arasındaki bağı kurabilmeyi, böylelikle ülke bilgisine ilişkin zamansal boyut üzerinden bir açıklamayı mümkün kılmaktadır. Hindistan ile ilgili olarak bu çalışmada değişimi, nedenlerini ve etmenlerini öncelikli olarak ele almış olmakla birlikte bu değişim üzerinden bir ülke analizi de yapmaya çalışacağız.

Uluslararası ilişkiler teorileri uzunca bir süre devletleri aktör olarak kabul ederken iç gelişmeleri ve bunların dış politikaya etkisini pek dikkate almadı. Yapısalcı realizm üzerine tartışmalar ancak 1980'lerin sonlarında devletlerin iç politikalarına ilişkin açıklama getirme ihtiyacını yansıtmaya başlamıştı. Ancak makro teoriler devletin farklı iç işleyişlere sahip olduğunu kabul etmekle birlikte dış politika eylemlerinin benzer amaçlara yöneldiğini söylemektedirler. Kenneth Waltz *Theory of International Politics* adlı çalışmasında devletlerin farklı iç kurgulara sahip olduğu gerçeğini dışlamamakta, ancak bu farklılıklara rağmen bekaları için devletlerin nasıl aynı eylemler içerisinde olduklarını açıklamaktadır. Farklı analiz düzeylerinin devletlerin eylemlerini anlamakta değerlendirilmesi gerektiği anlayışı iç faktörlerin devletlerin dış politikalarını etkileyebileceği düşüncesini mümkün kılmaktaydı. Konstrüktivizm, postyapısalcı yaklaşımlar devlete ilişkin monolitik algıyı değiştirmekle birlikte dış politika eylemini sadece uluslararası alana yönelik karar ve eylemler olmaktan çıkarıp iç politikanın da bir parçası haline getirmişlerdir. Değişim teorileri ise bu makro yaklaşımların ele aldıkları analiz düzeylerini değiştirerek odağını devlet ve devletin iç işleyişine çevirmektedir. Welch'e göre değişim teorileri makro teorilerden farklıdır, devinime açıktır, çünkü politika değişikliğini tercih eden irade farklılaşmaktadır[1] Dolayısıyla, değişim teorisi ana akım teorilerden farklı olarak deterministik bir sonuca ulaşmaz, belirli olasılıklarla sınırlı bir yelpaze sunar. Bu olasılıklar sürece etki eden unsurlarca belirlenir ve yine de içinde bulunduğu sistemin sınırlıklarını ve

[1] David Welch, **Painful Choices, A Theory of Foreign Policy Change**, Princeton:Princeton University Press, 2005.

olanaklarını dikkate almak durumundadır. Bu bağlamda, bir devletin dış politika hedefleri ve gelecek tahayyülüne ilişkin önemli bir açıklama sunmaktadır.

Çalışmada makro teorilere değinilmekle birlikte odak noktası ve analiz düzeyi devletin kendisidir. Değişim teorileri tezimizin sorularının yanıtlarını aradığımız, ilgilendiğimiz farklı bir soru sormaktaydılar; "*dış politika neden değişir*?" Bu soru devletin dış politika eyleminin genel ifadesinden ziyade bu eylemin değişimi üzerinden devletin karar alma süreçlerinin ayrıntılı bir analizini yapmaya yönelmektedir. Böylelikle makro teorilerin etkisini veri kabul ettiği ama odağının karar alma süreçleri ve onlara etki eden faktörler olduğu bir alanı ele almaktadır. Değişim teorileri sistemi veri olarak almakta ve onun sunduğu sınırlılıklar ya da olanakların karar alma mekanizması içerisinde nasıl ele alındığını, bu mekanizmaya etki eden faktörleri çalışmaktadır. Böylelikle devleti pek çok farklı boyutuyla analiz etme olanağı sağlamaktadır. Bu bağlamda değişim teorileri Hindistan'ın Üçüncü Dünya'nın liderlerinden biri olmasının uluslararası siyasete etkisini sorgulamaktansa, neden Üçüncü Dünyanın lideri olmayı tercih ettiğiyle ilgilenmektedir ve elbette eğer bu kararda değişikliğe gidecekse bu değişikliğin nedenlerini ortaya koymaya çalışmaktır. Çalışmada tercih edilen yöntem dış politika üzerinden Hindistan'ın karar alma süreçlerini incelemek ve Hindistan hakkında bir analiz yapmaya yönelmektir. Bu amaçla çalışmada öncelikle değişim teorileri ele alınmıştır.

Rosenau, Holsti, Goldman, Rosati, Carlsnaes, Gustavsson, Welch, Hermann'ın değişim teorileri ve modelleri karşılaştırmalı olarak incelenmeye çalışılmıştır. Yazarlar farklı öğelere vurgu yapan değişim yaklaşımları geliştirmişlerdir; farklı değişim nedenleri, motivasyonları, süreçleri, etki eden unsurlar, aktör ilişkileri ve bu bağlamda değişik modeller ile değişimi açıklamaya çalışmışlardır. Hindistan'da dış politika değişimini anlayabilmek için çalışmada Charles Hermann'ın dış politika değişim modeli tercih edilmiştir. Karar alma mekanizması açısında Hermann'ın modeli, iç politikanın etkin ve bürokrasinin güçlü olduğu ve dış politika karar alma süreçlerinin küçük bir karar alıcı gruba işaret ettiği katmanlı Hindistan siyasetini açıklamaya daha uygun araçlar sunmaktadır. Değişim teorileri süreç içerisindeki farklı öğelere ve karar alıcılara yoğunlaşmıştır. Bu durum Hindistan gibi batı merkezli teorik yaklaşımların değerlendirmelerinin kolaylıkla uygulanamadığı kendine has tarihsel süreçlere ve sömürge kimliğine sahiptir. Bunun toplumsal, siyasal karşılığı modellerin uygulanmasında zorluklar ve tatmin edici sonuçlar alınamamasına sebebiyet vermektedir. Metin içerisinde ayrıntılı olarak açıklayacağımız Charles Hermann'ın yaklaşımının değerlendirilmesi analiz kolaylığını sağlayan göstergeleri ortaya koymuş olmasındandır. Model değişimin nedenini dört grupta toplamaktadır, bu gruplar daha önceki çalışmalarda da değinilmiş pek çok öğeyi eklemiş ve sistemli bir biçimde

sunmuştur: Dış etkiler, karar alıcılar, iç etmenler ve bürokrasi. Bu etmenlerin karar alma süreçlerine her karar için farklı etkileri sözkonusu olmaktadır ve sonuçta oluşan değişim sürecin politika problemini farklı aşamalarda değerlendirmesinin sonucunda oluşmaktadır. Hermann değişimin farklı boyutlarda da olabileceğini dile getirerek dış politika karar alma süreçlerinin etkin analizini yapabilmeyi kolaylaştırmaktadır. Modelin farklı unsurların etkisine açık olması Hindistan'ın değerlendirilmesinde kendine has etmenleri karar alma süreci içerisine dahil ederek inceleyebilmeyi mümkün kılmaktadır.

Çalışmada değişim modelleri gibi karar alma mekanizmasının kendisi de ele alınmaktadır. Karar alma mekanizması Charles Hermann için problemi tanımlamaktan değişim kararının alınıp uygulanmasına kadar sebep sonuç ilişkisini kuran ana unsur olmaktadır. Dolayısıyla "*dış politika kararlarını kimler alır"* sorusuna açıklık getirmek gerekmektedir. Karar alıcıların kim ya da kimler olduğu ve bu mekanizmanın kurulumunun sonucun oluşmasına etkisini analiz edebilmek için bu alanda dış politika analizi ve karar alma kuramları hakkında değerlendirme yapılmıştır. Lider, grup, koalisyon karar alma biçimleri incelenerek, Margaret Hermann'ın yine Charles Hermann'ın katkısıyla ortaya koyduğu yetkin karar alma birimi yaklaşımı benimsenmiştir. Bu yaklaşımın benimsenmesinde her dış politika kararının kendine özgü niteliğinin karar alma birimini etkileyebileceğini bu nedenle her karar için karar alma biriminin -lider, grup koalisyon- yeniden oluştuğunu tezi farklı siyasi konjonktürler için çok daha kapsamlı bir açıklama getirmeyi mümkün kılmaktadır. Ayrıca karar biriminin belirlenmesinde ülkedeki siyasal konumun ve kurumların resmi gayri resmi etkileri de ele alınmıştır. Böylelikle C. Hermann modelinde kararı etkileyen unsurların etkisi "yetkin karar birimi" analizi kullanılarak açıklayıcı bir biçimde izah edilebilmekte, parametreler, ilgili ya da ilgisiz görünen pek çok unsur değerlendirilebilmektedir. Nitekim çalışmanın ilerleyen bölümlerinde yer alan Hindistan siyasal düzeninde, dış politika karar alıcıları bu bağlamda ele alınmış ve özellikle anayasal sistemin ve siyasal geleneğin yetkilendirdiği ve güçlendirdiği Hindistan başbakanları, liderler olarak ayrıca incelenmişlerdir. Değişim modelinin dış politika kararlarına etki eden diğer unsurları, tarihsel gelişmeler, sosyal, ekonomik yapı, siyasi partiler de ayrıca ele alınmış dış politika konusunda etkileri izah edilmeye çalışılmıştır.

Hindistan dış politikası uluslararası ilişkiler yazınında üç farklı bakış açısıyla incelenmektedir. Bunlardan ilki Hindistan'ın siyasal ilişkileri ve dış politika genel prensipleri ile ilgilidir; bağlantısızlık, Çin ve Pakistan ilişkileri ve ABD Rusya ilişkileri gibi. Bu yazın son on yıla kadar en yaygın kabul edilmiş bakış açısı olarak nitelendirilebilinir. Uluslararası ilişkiler uzun bir dönem küresel, bölgesel ikili ve çok taraflı ilişkiler olarak betimleyici bir üslup ile izah

edilmiştir. 2010 öncesi kaynakların çoğu bu özelliği göstermektedir. Dış politika tercihlerinin nitelikleri tartışılmakla birlikte buradaki temel problem neden bu tercihler yapılmaktadır sorusunun atlanmasıdır. Bu soruya verilecek yanıtın ülkenin iç dinamiklerini dışlayarak sömürge kimliği ya da jeopolitik etkilere bağlanması ya da diplomatik ilişkilerle sınırlandırılması, dış politika kararıyla etkin bir biçimde ilişkilendirilemediğinde ülkenin eylemi konusunda muğlaklık yaratmaktadır. Ayrıca karşılaştırmalı bir yaklaşım ile benzer jeopolitik unsurları ve sömürgeci tarihi deneyimlemiş olan -Pakistan ya da Sri Lanka gibi- ülkelerden farklı tercihleri olmasını açıklayamamaktadır. Dış politika mevcut uluslararası sisteme bir uyum olarak kabul edilse de bu politikanın özgün ülkesel unsurları dikkate alınmadan yapılan açıklama kendi kendisini doğrulayabilir ancak değişimin nedenlerini ortaya koymakta eksik kalacaktır.[2]

İkinci yaklaşım Hindistan'ı değerleri, özellikle demokrasisi, medeniyet geçmişi üzerinden ele alan yaklaşımlardır. S.D. Muni, Shyam Saran, Bharat Karnad gibi yazarlar Hindistan demokrasisini, medeniyetini dış politikasının ana unsuru olarak ele almayı tercih etmişlerdir. Değerler kümesi Hindistan'ın ortak geçmişe sahip olduğu ülkelerden ayırmaktadır ancak aşkın bir yorum, aşırı genelleme hatasına düşmektedir. Nitekim demokratik yaklaşımı her zaman dış politikasına yön vermediği gibi medeniyet kavramı gayet muğlaktır. Hindistan'ın demokrasi yayma politikasından söz etmek mümkün olmakla birlikte gerek Bağlantısızlık Hareketi içerisinde gerekse bölgesel ilişkilerinde bu politikanın genel eğilim içerisindeki ağırlığı fazla değildir. Bağlantısızlıktan, nükleer politikaya, Çin ilişkileri ve Asya-Pasifik'e kadar stratejik kültür kavramı ya da ortaklıkların öne sürülmesi diğer unsurların değerlendirilmemesine neden olduğu gibi eksiktir.

Üçüncü yaklaşım Hindistan'da yetkin karar alma biriminin başbakan olarak gören ve dış politikayı başbakanın eylemi olarak ele alan yazındır. Bu yazın karar alma süreci ile dış politika eylemi arasında ilişki kurma konusunda daha etkin bir yol izlemektedir. Benzer biçimde üst düzey bürokratların, diplomatların anıları benzer bir biçimde karar alıcı ile politika arasında bir bağ kurmaktadır. Özellikle 2010 sonrası gelişen literatür başbakanı tekil bir lider olarak ele almamakta hem yerel hem ulusal düzeyde farklı etkileri değerlendiren bir lider olarak dış politika yapım sürecine katkısını ortaya koymaktadır. Harsh Pant, Kanti Bajpai, Raja Mohan, Happymoon

[2] Sumit Ganguly and Manjeet Pardesi, "Foreign Policy Analysis in India" **Foreign Policy Analysis Outside North America,** Klaus Brummer ve Valerie Hudson (eds), Boulder: Lynne Rienner, 2015, s. 57-77; Nicolas Blarel ve Avinash Paliwal "Opening The Black Box – The Making of India's Foreign Policy", **India Review**, Vol.18, No. 5 (2019), s. 457-470.

Jacob, Ian Hall, Alyssa Ayres gibi pek çok yazar, karar alıcılar ve iç politika etkisini dış politikanın belirlenmesinde önemli bir unsur olarak ele almaktadır.

Hindistan dış politikasına ilişkin analizler dış politikanın farklı özelliklerine değinmektedir. Bu bağlamda literatürde değişim tartışmaları üç gruba ayrılmıştır. Shashi Tharoor, Ian Hall, Rajsh Basrur, gibi yazarlar dış politikada farklı aktörlere rağmen bir süreklilik olduğu sadece kullanılan araçların değiştiğini savunmaktadırlar. Happymoon Jacob, Thazha Varkey Paul ve Raja Mohan[3] gibi yazarlar çoğunlukla Hindistan dış politikasının reaksiyoner yapısına vurgu yaparak büyük stratejiler oluşturma ve uygulama özelliğini zayıf görmektedirler. Bu bağlamda, dış politika değişimini paradigma değişimi olmaktan ziyade uyum ile açıklamaktadırlar. Bu bağlamda değişim vardır ancak bu değişim sınırlı bir değişim olmaktadır. Üçüncü bir grup yazar Hindistan'ın önemli bir değişim içerisinde olduğunu savunmaktadırlar. Özellikle bağlantısızlık ve nükleer anlaşma üzerinden yapılan bu tartışma Hindistan'ın tutum ve konum değiştirdiğini hatta ekonomik liberalleşme ile bunun bir paradigma değişimi olduğunu savunmaktadır. Kanti Bajpai, Sumit Ganguly, Bharat Karnad, Alyssa Ayres özellikle 2014 sonrası dönemi hem karar alma, hem politika önceliklerinin değişimi, hem de uygulamanın farklılaşması anlamında diğer dönemlerden önemli bir kopmaya işaret ettiğini belirtmektedir.

Çalışmada literatürdeki tartışmalar, görüşmeler ele alınarak Hindistan dış politikasındaki değişim bağlantısızlık ve nükleer politika incelemesi üzerinde çözümlenmeye çalışılmıştır. Hindistan dış politikasında değişim olarak konuyu ortaya koyduğumuzda karşımıza sınıflandırılmamış çok geniş bir alan çıkmasıdır. Hindistan'ın dış politikası dediğimiz takdirde yönetici prensiplerden, ikili, çok taraflı, bölgesel, küresel ilişkilere, uluslararası iş birliklerine kadar pek çok konu başlığın altına yerleştirilebilir. Hem konuları daraltmak hem de çalışmanın iddiası açısında açıklayıcı olacak ve değerlendirmeye ulaştıracak bir sınırlamaya gitmek gerekli olmuştur. Nitekim Hindistan literatüründe bu konuların hepsini ya da çoğunu toparlayan pek çok kaynağa, derlemeye ulaşmak mümkündür. Bu kaynakların çoğu ele aldıkları konular açısından zengin bilgi kaynaklarıdırlar ve o konu özelinde kronoloji kullanarak değişim konusunda bilgi sunmaktadırlar. Ancak değişimin özelliklerini anlamak ve genel dış politika içerisindeki yerini, etkisini göstermek gibi bir misyon yüklenmemektedirler. Bu çalışmada, Hindistan dış politikası açısında pek çok konuyu ilgilendiriyor olması, uzun bir döneme yayılması, iç politikayla ilgisi ve

[3] Reaksiyoner dış politika ile kastedilen, büyük stratejiler oluşturmaktan ve uzun vadeli kapsamlı hedefler belirlemekten ziyade uluslararası gelişmelere yanıt niteliğinde politikalar üretme halidir. Ancak burada iki yazarın da Hindistan'ın denge siyaseti ve bölgesel politikalar konusunda ve özellikle de Pakistan politikası konusunda uzun zamandır devam eden ve kurumsallaşmış hedefleri ve eylemleri olduğunu, dolayısıyla reaksiyoner dış politika vurgusunun bir genelleme olduğunu ifade ettiğini belirtmek gerekmektedir.

dış politikasının karakteristiği ve prensipler hakkında fikir veriyor olması açısından bağlantısızlık ve nükleer politikalarını ele almak tercih edilmiştir.

Ülkenin bağımsızlığı ile başlayan ve günümüze devam eden pek çok tartışma ile ulaşan Pakistan ve Çin politikaları da bağlantısızlık ve nükleer örnekleri gibi iç politikayı ve ülkenin genel dış politikasını etkileme gücüne sahip konulardır. Hindistan politikasında dört temel alan ön plana çıkmaktadır: Bağlantısızlık, nükleer, Çin ve Pakistan. Bu alanlar bağımsızlıktan günümüze Hindistan politikasının gündeminde yer almışlar ve tartışılmışlardır. Uzun yıllardır gündemde olmaları dışında bu konular iç politika ile bir şekilde bağlantılıdırlar. Dolayısıyla sadece elitler arası bir tartışmanın konusu değillerdir, kamuoyunun da ilgisine mazhar olmuşlardır. Bu politikalara ilişkin uluslararası sistemin değişmesine rağmen bir süreklilik durumu da söz konusu olmaktadır. Çalışmada bağlantısızlık ve nükleer politikanın ele alınıp diğerlerini farklı bir incelemeye tabi tutulmasının bazı nedenleri vardır: Öncelikle bağlantısızlık ve nükleer politika literatürde değişim tartışmalarının ortak konularıdır. Uluslararası sistem ile ilişkileri incelemek ve iç politika gereksinimlerini dikkate alabilmek için önemli bir kaynak sunmaktadırlar. İki alanda da değişiklik tartışmaları ülkenin oryantasyonunun değişmesinden program, hedef değişimine kadar farklı düzeylerde algılanmıştır. Buradaki ana tartışma konuları nükleer ayrımcılığı kabul edilip edilmemesi, ABD ile ittifak ilişkisinin kurulması, Bağlantısızlık Hareketi'nin dış politikada etkisinin yitirilmesi, stratejik otonomi kavramının bağlantısızlık yerine kullanılmasının bu politikada nasıl bir farklılaşma oluşturduğu üzerinedir. Bu tartışmalar kamuoyunu ilgilendirmiş, parlamentoda gündem oluşturmuş konulardır. Hükümetlerin bu politikalarla ilgili genel açıklaması ekonomik gelişmenin ve büyümenin sürdürülmesi, ülkenin güvenlik kaygılarının giderilmesi üzerinden olmuş ve yine bu alanda alınan kararlara Hindistan'ın uluslararası sistemde yükselen bir güç olarak rolü söylemi eklenmiştir. Hindistan dış politikasının ulusal kimliğini belirleyen ve kendisini açıklamak için kullandığı bu iki alandaki değişim Hindistan'ın yakın geleceği, vizyonu ve hedefleri konusunda da fikir verebilmektedir.

Pakistan ve Çin konuları Hindistan sadece dış politika alanı değil aynı zamanda iç politika açısından çok önemlidir. Bu ülkelerle yaşana sorun aslında sömürge döneminde ve sömürgeciliğin tasfiyesinden beri var olagelmektedir. Pakistan ile dört, Çin ile bir defa savaşa girmiş her iki ülke ile sürekli devam eden sınır çatışmaları yaşamıştır. Bu iki ülke politikası güvenlik kaygılarıyla ve toplumsal travmalarla şekillenmektedir. Hatta bağlantısızlık ve nükleer politikalarına etki eden önemli unsur da bu güvenlik kaygısı olmuştur. Uluslararası sistem bu çatışmalı ilişkileri yeni koşullar altında tekrar üretmiştir. Bu çerçevede Pakistan ve Çin konusu değişimden çok süreklilik arz etmektedir, bağımsızlıkla birlikte başlayan ve devam eden yapısı

neredeyse varoluşsal bir kimlik kazandırmıştır ve tüm politik çehresini etkilemiştir. Bu bağlamda bu iki alan ele aldığımız konular için verili bir durum, değişimin yönü ve sınırlılıklarına ilişkin önemli bir veri, bağımsız değişken olarak kabul edilmektedir. Aynı zamanda bağlantısızlık ve nükleer politikalarının küresel etkisi ve ülkenin kendisi için bunlar üzerinden yeni bir rol talebinin bölgesel güvenlik kaygısı en önemli sınırlayıcısı olmaktadır. Bu bağlamda Pakistan ve Çin dış politikasının bir unsuru olarak ele alınacak olsa da modeli incelediğimiz değişim tartışmasının örnekleri olarak belirlenmemişlerdir.

Hindistan dış politikası kararları alınırken öne çıkan unsur sömürgeci deneyimin etkisidir, bu etki dış politikasıyla birlikte bütün olarak Hindistan kimliğini oluşturmaktadır. Bu kimlik dış politikayı tanımlarken değişim durdurmaz ancak sınırlar. Bağlantısızlık politikası bu bağlamda incelenebilir. Kendisine yeni bir seçenek oluşturma ihtiyacı ve bu ihtiyacın sömürgecilik yaşamış ya da mevcut uluslararası sistem içinde bir kutba doğru çekilmek istemeyen küçük ve orta büyüklükte devletler için bağlantısızlık, yeni nispeten bağımsız bir alan açmaktadır.

Bu çalışmada bağlantısızlık politikasının bağımsızlığından bugüne Hindistan'a hem küresel hem bölgesel ilişkilerini yürütmede ve ulusal çıkarını korumada avantaj yarattığı bu nedenle bu alanda politika değişimlerinin değişime neden olan unsurların etkileri doğrultusunda sınırlı olduğu iddia edilmektedir. Bu politika hem Hindistan'ın güvenlik ve gelişme kaygıları için yanıt üretmesini kolaylaştırmakta hem de kendine özgü tarihsel deneyimi ve sömürge sonrasının zihniyetini yansıtmaktadır. Hindistan bağlantısızlık politikasının oluşturduğu avantajı, koşullarda önemli bir değişiklik olmadığı sürece terk etmek istemeyecektir. Bu politika kendisine uluslararası sistem içerisinde ekonomik ve askeri gücü ile henüz tam olarak elde edemediği bir uluslararası pozisyonu kazandırmaktadır. Uluslararası sistemin değişimi bu arayışı bugüne kadar etkilememiştir, ancak diğer unsurlarda önemli kökten değişimler yaşanması bu alanda daha radikal bir politika değişikliğine zorlayacaktır.

Bağlantısızlık gibi eski ve bağlantısızlık ile ilgili diğer konu Hindistan'ın nükleer politikasıdır. Bu politika başta sivil ihtiyaçlara ilişkindi. Nehru döneminde başlayan ve devam eden çalışmalar ülkenin teknolojik ve ekonomik gelişimi öngörülerek başlamıştı. Ancak Hindistan'ı 1974 nükleer denemeleri yapmaya yönelten 1964 Çin nükleer testi, daha yeni kaybedilmiş bir savaş ve iki çatıştığı komşusu arasında güçlü işbirliğinin oluştuğu koşullarda, askeri bir karşılığı da sağlamak ve caydırıcılığa yönelik bir zorunluluk olmuştur. Uluslararası alanda nükleer yayılmanın engellenmesi amacıyla oluşturulan sistemin yapısı ve güvenlik ihtiyacı Hindistan'ın bağlantısızlık politikası bağlamında kendi yolunu seçmesini zorunlu kılmıştı. Soğuk Savaş döneminin koşulları bu politikaları sürdürmeyi kolaylaştırmıştı. Soğuk Savaş sonrası ise

bağlantısızlık ve nükleer politikasını sürdürebilmek ve kabul ettirebilmek için yeni araçlara ihtiyacı olmuştur. Soğuk Savaş sonrası ülke içinde gerçekleşen ekonomik, toplumsal ve siyasal gelişmeler bu değişimi de zorunlu kılmıştı.

Nükleer politika da çalışmada ülkenin bağlantısızlık gibi hem ekonomik, teknolojik, toplumsal gelişme ihtiyaçları için kaçınılmaz hem de bölge güvenliği için mecburi bir tutum olarak Hindistan'a özgü bir yaklaşım olarak ele alınmaktadır. Çin ve Pakistan sadece sınır sorunları olan komşuları değil aynı zamanda nükleer güçtür. Non-Proliferation Treaty-Nükleer Silahların Yayılmasının Engellenmesi Anlaşması, sadece nükleer silahları sınırlandırmakta ve yayılmasını engellemeyi hedeflemektedir, nükleer silahların topyekûn tasfiyesi olmadığı sürece - Çin'in imzacı olmasına rağmen Pakistan'ın nükleer programını desteklediği hesaba katıldığında- bu rejim Hindistan'a güvenlik sağlamayacaktır. Bu çerçevede çalışmada Hindistan'ın güvenlik kaygısı ve ekonomik gelişme kaygısı nükleer politikasında değişimi zorunlu kılarken bu alanda da kökten bir farklılaşmaya neden olmadığı savlanmaktadır Bağlantısızlık gibi nükleer politika da Hindistan için hem bölgesindeki sorunlara hem de uluslararası alandaki varoluşuna ilişkindir. Tarihsel geçmişi, toplumsal yapısı ile düşünüldüğünde kendi zihniyetinin uluslararası ilişkileri getirdiği bir yorumdur. Dolayısıyla bu politikaların oluştuğu koşullar ya da zihniyet değişmediği sürece farklı uluslararası sistemlere uyumlanarak varlıklarını sürdüreceklerdir. Nitekim sivil nükleer konularda Hindistan ekonomik ve teknolojik nedenlerle işbirliği yaparken askeri nükleer programın ayrı tutarak bağımsız karar alma eğilimini korumuştur ve nükleer rejime taraf olmama çizgisini sürdürmektedir.

Çalışma hazırlanırken değişimi belirleyerek özelliklerini incelemek için zaman sınırı gerekli görülmüştür. Çalışma içerisinde belirlediğimiz dış politika konularının değişimlerini tespit etmeye çalıştığımız dönem 1998-2020 aralığıdır. Konunun bu aralık ile sınırlandırılmasının bazı nedenleri vardır. Bunlardan ilki bu dönem içerisinde süresini tamamlamış dolayısıyla ortaya koymuş olduğu programı gerçekleştirmek için yeterli süresi olan karar alıcılar dikkate alınmıştır. Amaçlanan bir politika kararının alınması ve uygulanması sürecini değerlendirebilmemiz için sürenin yeterli olmasıdır. 1998-1999 aralığını bütününün bir parçası olarak değerlendirirsek, 1998-2004 aralığında BJP'nin oluşturduğu NDA koalisyonu; 2004-2009, 2009-2014 olmak üzere de Kongre Partisi'nin başını çektiği UPA hükümetleri vardır. 2014 ve 2019 seçimleri sonrası BJP'nin mutlak üstünlüğü ile oluşmuş hükümetler yer almaktadır.

İkinci olarak, değişim sürecinin başlangıcını, Soğuk Savaş'ın sonu ve Hindistan'ın ödemeler dengesi kriziyle başlayan ekonomik, toplumsal, siyasal değişimi dikkate alarak 1990-1991 tarihleri olarak ifade etmek mümkün olsa da, çalışmayı bu tarihlere kadar geri götürmeyi

tercih etmedik. Bu dönem içinde, 1991-1996 Narasimha Rao Başbakanlığı dışında, 1999 seçimlerine kadar geçen sürede etkin ve makul süre görev yapan bir hükümet kurulamamış olması bunun en önemli nedenidir. Rao Başbakanlığı dönemi ise ekonomik dönüşümün öncelikli el alınmaktaydı ve dış politika değişimlerini izlemek için erken tarihliydi.

Üçüncü olarak 1998-2020 dönemi iki ayrı ana akım partinin liderliğinde hükümetler oluşmuştu. Bu iki parti oy tabanları, parti ilişkileri ve ideolojik söylemleri açısından birbirlerinden farklılaşmaktaydı. Ayrıca kurdukları koalisyonların yapısı, katılan partiler ve dışarıdan destekleyen partiler gruplar da iki partinin farklarını yansıtmaktaydı. Bu durumda politik görünümleri birbirlerinin farklı olan karar alıcıların politika değişimine bir etkisi olup olmadığını, olduysa bunun içeriğini analiz etme fırsatı oluşturmaktadır. Bu dönem içerisinde hem koalisyon politikalarının hem de baskın tek parti yapısının karar alma sürecine ve politika değişimine etkisini izlemek mümkün olabilmekteydi.

Çalışma içerisinde bağlantısızlık ve nükleer politika konularında değişim olup olmadığını, etkenlerini ve sonuçlarını analiz etmek için Charles Hermann'ın dış politika değişim modeli tercih edilmiştir. Hermann modeli Hindistan dış politikasını farklı yönleriyle inceleyebilmek için tercih edilmektedir. Dolayısıyla burada model bir açıklama aracıdır. Rosenau'dan günümüze değişim modellerini incelediğimizde Hermann modeli bir ya da birkaç unsuru ele alıp ağırlıklandırmadan farklı unsurları sınıflandırarak değişim ilişkisine dahil etmektedir. Bu durum unsurlar ile karar arasındaki ilişkiyi problemin niteliğine göre her olayda birbirinden farklı olarak ortaya koyabileceği gibi bir eğilimi de işaret edebilir. Karar alıcıya yüklediği rol Margaret Hermann'ın yetkin karar birimi analizi ile problemi değerlendiren ve her probleme uygun biçimde yeniden belirlenen dinamik mekanizma olmaktadır. Bu bağlamda problemi süzerken politikayı da gözden geçirmektedir.

Her çalışma belirli soruları yanıtlarken başka bazı sorulara yol açmaktadır. Hermann modeli Hindistan'da 1990'ların sonundan beri tartışılan dış politika değişimini nedenlerini, oluşumunu, parametrelerini ve etkisini, boyutunu açıklamak için yardımcı olmaktadır. Değişim farklı parametrelere göre büyük olabilir, değişime imzasını atan hükümet ya da başbakana özgülenebilir ya da tamamen dış alanın bir dayatması olarak görülebilir. Nitekim derinlemesine görüşmeler ve yayınlar değişimin nedeni nedir, problem ortaya koyan irade kimdir soruları için farklı yanıtlar üretmişlerdir. Bu yanıtlar değişimin gerçekleştiği konusunda aynı yargıya varmakla birlikte değişimin boyutları konusunda farklı bakış açılarına sahiptir. Nükleer politikaya ilişkin "Hindistan dış politika geleneğine ihanet edildiği, Hindistan'ın ABD eksenine girdiğini" savunan Prakash Karat ile "Hindistan dış politikasının sadece kullandığı araçları, söylemini değiştirdiği,

politikanın özünü koruyarak stratejisini yeniden ele aldığını ifade eden" Raja Mohan arasındaki fark Hindistan dış politikasını nasıl ele aldıkları, hangi parametreleri kullandıkları ile ilgilidir. Bu çerçevede çalışmada yazarların ve görüşmecilerin yaklaşımlarını da dikkate alarak değişim olgusunun incelendiği politikalar için bazı temel parametreler öne çıkarılmıştır, bunlarla amaçlanan modelde belirlenen değişimin boyutunu sadece kararın lafzıyla değil Hindistan dış politikasındaki pozisyonu ile de değerlendirmektir. Böylelikle Hermann sınıflandırmasına uygun olarak uyum, program, hedef ya da uluslararası eğilimlerde bir politika değişimi mi var tespit ederken yardımcı olacaktır.

Nükleer politika uluslararası eğilimde bir değişiklik olup olmadığına ilişkin parametre, nükleer denemeler ve askeri kullanıma ilişkin bir anlaşma ile sınırlama yoluna gidilip gidilmediği ve halen bu alanda bağımsızlığın kullanılıp kullanılmadığı olmaktadır. İkinci olarak sürekli karşı çıkılan NPT anlaşmasının imzalanması ve mevcut nükleer rejime ilişkin eleştirinin ortadan kalkması olarak belirlenmiştir. Bu iki parametre Hindistan bağımsız nükleer dış politikasının esasları olmaktadır. Bunların dışındaki değişiklikler araç ya da hedef değişimi -sivil nükleer çalışmalar yönelinmesi, diplomatik araçlar vb- olarak niteliklerine göre sınıflanmaktadır.

Bağlantısızlık için bu parametreleri belirlemek çeşitli nedenlerden eper zordur. Bağlantısızlık hem bir politikaya hem de Bağlantısızlık Hareketine atfedilen bir isimdir ve bu iki hal de etkileşimlidir. İkincisi bağlantısızlık politika olarak normatif değeri ile mi ele alınmalı mıdır, eğer normatif boyutuyla ele alacaksak bu normun değişmesi politikayı ne kadar etkilemektedir, sadece normatif değeri bir politikayı Soğuk Savaş boyunca ülkenin en önemli dış politika konusu yapmadığına göre ve normun değiştiği dikkate alınırsa bağlantısızlık politikasının önemi ve anlamı Hindistan için nedir gibi sorulara yanıt aramak gerekmektedir. Çalışmada da değinildiği gibi bağlantısızlık yeni bağımsızlığını kazanmış bir ülke için uluslararası sistemin büyük güçleri tarafından onların eksenlerine girmeden bir bakıma yeniden kolonileşmeden ulusal çıkarını sürdürebileceği bir alan oluşturmaktaydı. Ayrıca Çin ve Pakistan ilişkilerini dengeleyerek bölgesel güvenliği sağlayarak ülke içi gelişmeyi garantilemeyi amaçlamaktaydı. 1962 Çin savaşı ve 1971 Sovyetler Birliği İşbirliği anlaşması normatif boyutun sorgulanmasına neden olmuştur. Ancak bölge güvenliği konusunda da endişeyi ortadan kaldırmasa da denge sağlamayı başarmıştı. Bugün bu sorunun yöneltildiği görüşmeciler bu iki olaya atıfla bağlantısızlık politikasının normatif değerinden ziyade realpolitik değerinin üzerinde durmaktadırlar. Çalışmada bu bağlamda bağlantısızlık politikası için temel prensip askeri işbirlikleri, ittifakların oluşmamasıdır. Teknoloji anlaşmaları, savunma yatırımları dışında savaşan taraflara lojistik destek verilmesi, ortak ittifaklar kurulması bu politikanın büyük oranda değiştiği hatta terkedildiği anlamına

gelmektedir. Bir diğer konu bağlantısızlık için ele aldığımız parametre Bağlantısızlık Hareketi ile ilişkilerin devamı olmaktadır. Bu en azından norm düzeyinde kendi sömürge karşıtı antiemperyalist söylemini devam ettirdiği anlamına gelmektedir. Bağlantısızlık Hareketi, etkisi tartışmalı bile olsa, BM Genel Kurulu ve kendi toplantılarında uluslararası sistemin hiyerarşik özelliğine karşı çıkmaktadır, küçük ve orta büyüklükte devletler için küresel güç mücadeleleri içinde kendi özerk alanını koruyabilmesini olanaklı kılmaktadır. Dolayısıyla Bağlantısızlık Hareketine katılımı üst düzeyde sürdürmek ve BM bünyesinde desteklemek en azından değer olarak bağlantısızlık politikası için önemli bir kriterdir. Bu bağlamda bağlantısızlık ile nükleer politika arasında önemli bir ilişki de vardır, nükleer politikanın temel tezleri bağlantısızlık yaklaşımından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda bu politikalar Hindistan kimliğinin de bir parçasını oluşturmaktadır. Çalışmada alınan kararlar ve yapılan açıklamalar bu parametreler dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda normatif tarafının yoksunluğu nedeniyle süreklilik olmadığı iddia edilen stratejik otonomi kavramı bu politikanın yeni ifadesi, stratejisi olarak ele alınmıştır.

Çalışmada Hermann modelini kullanarak Hindistan dış politikasındaki değişimi açıklamaya çalışılırken nitel ve nicel veriler değerlendirilmiştir. Nitel veriler, yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler, toplantı katılımları, grup tartışmalarıdır. Görüşmeler Hindistan siyasal hayatında etkili siyasi parti temsilcileri, çalışanları ve dış politika danışmaları, dış politika alanında çalışan akademisyenler, dış politika alanında çalışan hükümet temsilcileri, emekli diplomatlar, think thank temsilcileri, öğrenci dernekleri ve gazetecilerle yüz yüze yapılmıştır. Çoğunluğu 2010-2012 yılları arasında gerçekleşmekle birlikte 2015 ve 2020 yıllarında da tekrarlanmıştır. Nepal ve Delhi merkezli think thanklerle grup tartışmaları aralıklı olarak günümüze kadar devam etmiştir. Nicel olarak birincil kaynaklar; Parlamento kayıtları, gazete taramaları ve ikincil kaynaklar kaynak kitaplar, makaleler ve görüş yazıları değerlendirilmiştir.

2010-2011 yıllarında alan çalışması amacıyla Hindistan Dışişleri Bakanlığı Bursu ile Mahatma Gandhi ve Jawahrlal Nehru üniversitelerinde misafir olarak öğrenci olarak bulunulmuştur. Bu süre zarfında farklı şehirlerde farklı görüşmeler, toplantı katılımları gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada ele alınanlar yarı yapılandırılmış ve tezin oluşmasında, biçimlenmesinde ve savlarının şekillenmesinde doğrudan etkisi olanlardır. Bu bağlamda görüşmelerde bir sınıflaya gidilmiştir, buna göre anaakım siyasi partilerin temsilcileri ve özellikle dış ilişkiler kurulları ya da danışmanları ile görüşme sağlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca siyasi partilerin sistem içinde nasıl ele alındıklarına ilişkin parti organizasyonu hakında da bilgi toplanmıştır. İkinci grup aktif Dışişleri Bakanlığı mensupları ve yarı resmi Manohar Parrikar

Institute for Defence Studies and Analyses (IDSA) gibi düşünce kuruluşları olmuştur. Emekli diplomatlar da Dışişleri Bakanlığı ve dış politika süreçleri hakkında bilgi paylaşımında bulunmuşlardı. Akademisyenler, uzman kişiler ve gazeteciler ile de görüşmeler yapılmıştır. Bu gruplar dışında toplantı katılımları ile de çalışma ile ilgili bilgi toplanmaya çalışılmıştır.

Tez çalışması giriş ve sonuç haricinde üç ana bölümden oluşmaktadır. Bölümlerin oluşturulmasında ele alınan yaklaşımların etkisi vardır. Bu bağlamda birinci bölüm değişim tartışmaları ve bu tartışmaların uluslararası literatürdeki yerine ilişkindir. Değişim teorileri incelendikten sonra kullandığımız C. Hermann modeli açıklanmaya çalışılmıştır. *Devletler neden dış politikalarını değiştiriler* sorusunun ele alındığı bu açıklama sonrasında *değişim kararını kimler alır* sorusuna yanıt bulmak amacıyla karar alma teorileri incelenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda C. Hermann modeli ile uyumu ve Hindistan siyasal düzeninin kompleks yapısına uygun Margareth Hermann'ın "yetkin karar birimi" analizi ele alınmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümü yine modelin mantığına uygun biçimde Hindistan dış politikasının unsurlarını anlamaya yöneliktir. Tarihsel, siyasal, toplumsal ve ekonomik düzlemler ele alınmışlardır. Özellikle dış politika kararlarını alan kurumlara yoğunlaşılmıştır. Bu kurumların zihniyet yapılarını oluşturan tarihsel yükler ve toplumsal yapı, birbirleri ile ilişkileri ve siyasal düzlem içerisinde yer alışları ele alınmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümü bağlantısızlık ve nükleer politikanın model çerçevesinde açıklanmaya çalışıldığı alandır. Burada özellikle kullandığımız altı, yedi, sekiz ve dokuzuncu tablolar hem modeli her bir karar alıcı döneminde yatay olarak inceleme imkanı hem de unsurları, değişimi dikeyde tarihsel olarak ele alma olanağı sağlamaktadır. Tablolarda belirlenen etkin unsurlar bölüm içerisinde ayrıntılı açıklanmaya çalışılmış özellikle karar alma süreci üzerinde durulmuş belirttiğimiz parametreler modele uygulanarak değişim hem eğilim olarak hem de her bir karar düzeyi için tespit edilmeye çalışılmıştır. Bölümün sonunda bağlantısızlık ve nükleer politika ile ilgili olan ve Hindistan dış politikasını anlamamızı sağlayacak bölgesel ve küresel ilişkilerine değinilmiştir. Bunların dış politikaya ilişkin olanak ya da sınırlılıklarına değinilmiştir.

2 DIŞ POLİTİKADA DEĞİŞİM TEORİLERİ VE DIŞ POLİTİKA ANALİZİ

Ülkeler uluslararası ortamda kendilerini konumlandırırlar ve bu konumlanma çerçevesinde belli hedefleri gerçekleştirmek için eylemler üretirler ya da gerçekleştirmeye çalışırlar. Devletlerin bu eylemlerinin tümü devletin belirli bir zaman ve düzlemdeki dış politikası olarak ifade edilir. Bu politikaların oluşturulma süreçleri hem merkez, çevre, süper güç ya da bölgesel güç gibi ülkenin uluslararası alandaki konumlanışı hem de ülke içerisindeki nüfus, ekonomi, tarihsel süreçler, kültür, ideoloji gibi yapısal ve iç politik bileşenler tarafından belirlenmektedir. Bu belirlenme karşılıklı etkileşim süreci içerisinde olur, ancak her bir öğenin diğerini etkilemesi görecelidir ve belli sınırlılıklar içerisinde gerçekleşmektedir. Bu süreç durağan olmamakla birlikte konjonktürel dönüşümlerden etkilenmektedir. Çoğunlukla bu dönüşümler uyum sağlama ve reaksiyon verme biçiminde de olsa, bazen uluslararası alandan ya da ülkenin kendi politik rejiminden kaynaklanan köklü değişimler de yaşanmaktadır. Radikal değişimler ve kırılmalar nadir rastlanan durumlardır ve nereden kaynaklanırsa kaynaklansın hem içeride hem de uluslararası sistem içinde bir farklılaşmaya neden olurlar. Değişim süreci ülkedeki pek çok bileşeni harekete geçirme, karar alma ve yeni politik ittifaklar kurmaya kadar önemli gelişmeleri tetikleyebilir. Bu süreç uzun zamandır tanımlanmış hedeflerin ve programların değişmesine ve bu bağlamda yeni bir söylemin ortaya çıkmasına neden olabilir. Burada ele alınmaya çalışılan, Hindistan dış politikası için anlamlı bir değişimin olup olmadığı ve bu bağlamda değişimlerin boyutu ve etkisi ile değişimi tetikleyen faktörler ve unsurlardır.

2000'lerin başından beri Hindistan'da dış politikada kırılma, yeni politik söylemler ve yeni ittifaklar gündemde yer almaktadır. Hindistan dış politikası için "köklü bir dönüşümden" ya da böylesi bir dönüşümün gerekliliğinden bahsedilmektedir. Hindistan dış politikasının değiştiği iddiası akademi, düşünce kuruluşları ve gazeteler tarafından genel olarak kabul görse de bunun kapsamı, motifleri ve yönelimi çerçevesinde fikir ayrılıkları vardır. Bu çalışmada, bunu incelemek adına uluslararası ilişkilerdeki Dış Politika Değişim Teorileri ve modelleri ele alınmaya çalışılmıştır.

2.1 Değişim Teorileri ve Modeller

Neden Hindistan yeni ya da farklı bir dış politika tercihinde bulunmuştur ya da bu tercih istenmektedir? Bu soru Charles Hermann'ın "neden ülkeler dış politikalarını değiştirirler" sorusundan ilham alarak Hermann'ın değişim kuramı ve modeli üzerinden açıklanmaya çalışılacaktır. Burada amaçlanan değişimin tespit etmek ve değişime neden olan ya da zorlayan

nedenleri ve motivasyonu anlamaktır. Bu bağlamda, değişimin aktörlerle olan ilişkisi, karar vericilerin eylemleri ya da kararları doğrultusunda ele alınarak, dış politika içinde önemli konular analiz edilmeye çalışılacaktır. Böylelikle değişimin ne olduğu, sadece ülkeyi yöneten siyasi görüşün bir tercihi mi yoksa süreklilik içeren bir politika ya da zorunluluk mu olduğuna ilişkin sorularla yanıt aranacaktır.

Dış politika analizi bağlamında değişim tartışmaları bazı yazarlar tarafından 1970'lerde dile getirilmiştir. Bunlar arasında James Rosenau dış politikada değişim konusunu ortaya koyan ilk yazarlardan biridir. Özellikle Soğuk Savaş içerisinde kurumsallaşmış ve benzer kalıplar içerisinde hareket eden ülkelere ilişkin teorik anlayışa bir eleştiri sunmaktadır. Değişim tartışmalarının önemli katkısı, devletleri sadece verili sistem içerisinde hareket eden, tekil, iç gelişmelerinin ve yapılarının birbirinden tarihsel ve ideolojik olarak farksız ve kapalı aktörler olmaktan çıkarması ve dış politika yapım süreçlerindeki farklı etkilerini değişimin unsurları üzerinden okuma şansı sunmasıdır. Rosenau'nun ifadesiyle "değişen davranış dış politikayı şekillendiren etkileşim içindeki faktörleri gözlemlemek için yararlı bir fırsat sağlamaktadır".[4] Bu bağlamda, Rosenau'ya göre değişimin kendisini incelemek uluslararası ilişkiler literatürü açısından daha devrimci bir açılım sunmaktadır.

Rosenau'ya göre değişim "yeni modellerin oluştuğu ve dünya siyaset rutinine yerleştiği zamana kadar yerleşik modellerin yıpranması, düzenin zayıflaması ve yönetimin sendelemesidir".[5] Değişimin kendisi karmaşık bir yapıdır: eskiden yeniye bir dönüşüm olduğu zaman davranışsal, düşünsel ve kurumsal dinamikler açısından farklı etkileşimlere sahip karmaşık yeni bir sonuç ortaya çıkarmaktadır. Rosenau'nun değişimi açıklamak üzerine yaptığı çalışmalar öncüldür. Belirli ülkeler ve sınırlı değişkenler üzerinden dış politika davranışının nedenlerini izah etmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda, beşli bir değişken seti ortaya koymaktadır: kişisel, rol bazlı, yönetimsel, toplumsal ve sistemik değişkenler. Bu değişkenler karar vericiler üzerinde etkilidirler. Karar vericilerin kişisel tutumları, yaptıkları görevleri, idari prosedürler tarafından sınırlılıkları veya toplumsal ya da sistematik sınırlılıkları söz konusudur ve etkileri görecelidir.[6] Rosenau, bu beşli değişken setini ülkeleri sınıflandırırken değerlendirir; bu sınıflandırma büyük

[4] David Huxsoll, **Regimes, Institutions And Foreign Policy Change**, Lousiana: Lousiana State University, 2003, s. 19. J Rosenau, "Restlessness, Change and Foreign Policy Analysis," **In Search of Global Patterns**, James Rosenau (ed), New York: Free Press, 1976, s. 372.

[5] James Rosenau, "Governance, Order, and Change in World Politics" **Governance Without Government: Order and Change in World Politics,** J. Rosenau ve Ernst-Otto Czempiel(eds), Cambridge: Cambridge University Press, 1992, s.1

[6] James Rosenau, **Study of World Politics Vol. I**, London: Routledge, 2006, s.173

veya küçük, gelişmiş veya gelişmemiş ve açık siyasi sistem veya kapalı siyasi sistem şeklindedir. Bu sınıflandırma içerisinde değerlendirme yazarın görece konumlandırması ile ilgilidir. Rosenau'nun modeli sınırlı bir zaman aralığı ve seçilmiş olay örgüsü içerisinde oluşmuştur ve asıl amacı bir model oluşturmaktan ziyade sınırlı uluslararası ilişkiler anlatısını dış politikanın genel teorisine yönlendirmektir.[7] Rosenau mevcut uluslararası ilişkiler literatürünün eleştirisini yaparken, aynı zamanda ülkelerin dış politika süreçlerindeki sistem ve iç faktörler arasındaki etkileşime ve bunun farklı şekillerde nasıl okunabileceğine dair ilk örnekleri göstermiştir.

Rosenau'nun ardından daha fazla değişken ve açıklayıcı model oluşturma çalışması öne çıkmaya başlamıştır. Bu anlamda, K.J. Holsti'nin 1982'deki çalışması önemlidir. Holsti'nin "ihmal edilmiş fenomen" olarak tanımladığı ve yeniden yönlenme ile yeniden yapılandırma olarak ifade ettiği değişim, ülkelerin değişen koşullar altında dış politikalarını uyumlandırma amacıyla yaptıkları ufak dönüşümlerden daha fazlasıdır. Değişim, dış politikaya ilişkin tüm örüntünün tamamen değişmesidir ve normal değişimlerden hızlı, köklü ve marjinal olmaktadır. Holsti'ye göre "önemli değişimler yenidir ve genellikle eski olanın antitezidir".[8] Bu uyumdan daha farklı ve yeni bir dış politika oryantasyonudur; bu manada, geçmişe ait diplomatik, ticari, askeri ve kültürel eğilimler sistematik bir biçimde ortadan kalkmaktadır.[9]

Holsti çalışmasında değişim konusunun Soğuk Savaş koşulları nedeniyle fazlaca ele alınmadığına değinir. Sonuçta tarafları belirlenmiş bir dünya vardır ve uluslararası ilişkiler literatürü Soğuk Savaş'ı blok politikaları içerisinde tarif etme eğiliminde olduğu için bazı problemleri gözden kaçırmaktadır. Holsti'ye göre bunlar tehdit algısı, özellikle kalkınmakta olan ülkelerin kültürel ve yerel problemleri ve milliyetçiliktir.[10] Nitekim, Holsti'nin önemli bir tespiti de bu köklü dönüşümlerin post-kolonyal mirasın hoşnutsuzlukları nedeniyle kalkınmakta olan ülkelerde görüldüğüdür. Çalışma, değişimin nedenlerini anlamaya odaklanmaktadır. Holsti, değişimin bağımsız değişkenlerini dış faktörler (askeri ve askeri olmayan tehdit, ilişkilerin yapısı), iç faktörler (iç tehdit, ekonomik durum ve politik bölünmüşlük) ve tarihi-kültürel faktörler (özellikle kolonyal geçmiş) olarak izah eder. Bu bağlamda, ara değişkenler politika yapıcıların algıları ve değerlendirmeleri, elitlerin davranışları, kişisel faktörler ve politika yapım sürecinin

[7] James Rosenau, **Study of World Politics,** s. 172-177, 197-199.

[8] Kalavi Jaako Holsti, "Restructuring Foreign Policy: A Neglected Phenomenon in Foreign Policy Theory," Why **Nations Realign: Foreign Policy Restructuring in the Postwar World**, K.J. Holsti et al (ed), London: Routledge, 1982,s. 1-20 ve K. J Holsti, **Taming the Sovereigns: Institutional Change in International Politics**, Cambridge University Press, 2004, s. 14.

[9] Kalavi Jaako Holsti, a.g.e, s. 7

[10] Kalavi Jaako Holsti, a.g.e, s 12.

kendisi olmaktadır. Holsti'ye göre, burada oluşacak değişim bir dış politika davranışının terki, yeniden yapılandırılmış dış politika eylemi veyahut dış etkiye yönelik eylemler şeklindedir.[11]

Çalışmaya göre ülkelerin dört tip dış politika davranışı söz konusudur: izolasyon, bağımlılık, kendine güven ve bağlantısızlık. Dışsal, içsel, kültürel ve tarihi değişkenleri ve politika yapım süreçlerini karşılıklı etkileşim ve değişkenler üzerinden inceleyen yazar, mevcut dış politikalarını değiştiren ülkelerin bu tipolojilerden birine yöneleceği sonucuna ulaşır. Ancak, değişkenleri saptamak benzer durumda bulunan ülkelerin benzer şartlar altında neden farklı tercihlerde bulunduklarını açıklayamamaktadır.[12] Sadece değişkenler ve etkiler üzerinden değişimde ağırlığı olan unsurları ortaya koyabilmektedir.

Holsti'nin tarif ettiği değişim, diğer yazarlara göre daha köklü ve hızlı bir kopuşa işaret etmektedir. Holsti'nin modeli sadece değişimin niteliğiyle değil, aynı zamanda sunduğu değişkenlerle, politika karar alma sürecini ve iç faktörleri modelin önemli bir parçası yapmasıyla ve etkileşimli olarak tanımlamasıyla da önemlidir. Model, araştırmacı için tanımlanmış ve sınırları belli bir çalışma çerçevesi sunmaktadır. Burada önemli olan, Hindistan özelinde dikkat çeken kolonyal geçmişin karar alma davranışı üzerindeki etkisine özellikle değinilmiş olmasıdır. Tarihsel bağlam ve özellikle kolonyal geçmiş karar alma davranışını, tercihleri ve söylemi etkilemektedir.

Değişim konusunda önemli bir model ortaya koyan Kjell Goldman ise bu tez çalışmasında da zaman zaman değinilecek değişim ve dış politika geleneği arasındaki gerilime dikkat çekmektedir.[13] Goldman, değişimi uyumdan farklı tanımlarken, Holsti kadar köklü bir dönüşümden ve kopuştan bahsetmemektedir. Aksine, değişimi aynı zamanda istikrar olarak okuyarak değişimin hassas ve yıkıcı varoluşunu daha kontrollü ve ılımlı bir geçiş formuna dönüştürmektedir. Goldman, pek çok değişkenin değişime sebebiyet vereceğini ifade etmekle birlikte, asıl itici nedenin barış ve güvenlik bağlamında dış politikanın istikrarı olduğunu ortaya

[11] Kalavi Jaako Holsti, "a.g.e., s.14.

[12] Kalavi Jaako Holsti, a.g.e., s. 199. Aijaz Ahmad Postkolonyal teori hakkındaki yazısında, iç gelişmişlik, kolonyal ilişki ve tarihsel arka plan ele alınmadan sömürgecilikten kurtulan ülkelere ilişkin genellemeleri eleştirirken aynı soruna değinmektedir. Bu ülkelerin hepsinin eski sömürgeler olmasının onları toptancı bir biçimde sömürge sonrası dünyanın belli kalıplarına yönelmesini zorunlu kılmayacağını ifade eder. Benzer tercihler bile aynı motivasyondan kaynaklanmamaktadır. Aijaz Ahmad, "Postcolonial Theory and the 'Post-' Condition" **The Socialist Register**, 1997, s.353-381.

[13] Kjell Goldman, **Change and Stability in Foreign Policy: The Problems and Possibilities of Detente**, Princeton University Press, 1988; Kjell Goldman, "Change and Stability in Foreign Policy: The Problems and Possibilities of Detente", **World Politics**, Vol.34, No.2 (1982) s. 230-266

koymaktadır.[14] Bu bağlamda, ortaya çıkabilir asıl sorun devletlerin eylemlerinin öngörülebilir olmamasıdır. İstikrarsızlığa karşılık dengeleyici unsurların gerekliliğine değinir.

Goldman'a göre üç temel neden değişime zorlamaktadır: değişen çevresel koşullara uyum sağlama, devletlerin eylemlerine ilişkin geri bildirimler ya da tepkilere yanıt verme ve iç politikada dönüşüm. Goldman için dış politikada değişim, beraberinde geleneksel politikanın karşıt tepkilerini ortaya çıkartmakta ve belirgin bir ihtilaf oluşturmaktadır.[15] Bu, karar vericilerin mevcut dış politika geleneğinin içinde hareket etme eğiliminde ısrar ediyor olmasından veya onlar üzerinde geleneğin dikkate alınması konusunda bir baskı olmasından kaynaklanmaktadır. Goldman uluslararası ilişkiler teorilerinin dış politika eylemlerini açıklamadaki zayıflıklarını, değişime zorlayan etmenler ile karar alıcılarla yerelin etkileşimini yeterince incelememeleri olarak görmektedir. Bu nedenle, Goldman devletlerin eylemlerindeki bu etkileri açıklayabilen teorik bir taslak ortaya koymaya çalışmış, amacını da "uygun bir teorik karşılık oluşmadığında spesifik problemleri analiz edebilmek için bir kontrol listesi oluşturmak" olarak nitelemiştir.[16]

Goldman'ın bir diğer önemli bir katkısı, değişim sürecini açıklarken politika yapım sürecinin unsurlarına, düşünsel değişikliklere ve asıl olarak daha önce savunulan argümanın değişmesine bağlamasıdır. Argüman değişimi ile kastedilen, o güne kadar kullanılan ve ülkenin resmi politikasının bir parçasını oluşturan argümanların farklılaşmasıdır. Modele göre bu durumun sözlü ya da sözlü olmayan yollarla beyanı yeterlidir; resmi veya politik belgelerde ifade edilmek zorunda değildir.[17] Dolayısıyla, sadece resmi beyan ve evraklar değil, politika yapıcıların tutum ve davranışları da argümantasyon sürecinin bir parçasını oluşturmaktadır. Goldman, böylelikle, politika yapım sürecinin ülkeye özgü doğasını, içerideki iktidar ilişkilerini ve medyanın etkilerini de çalışmasına dahil etmiş ve karar alma mekanizmasını pek çok etmen ile birlikte değerlendirmiştir. Bu bağlamda, değişim bir süreç olarak düşünsel boyutu, argüman değişimini ve yeni argümanın kabullendirilmesini içerir. Yazılı ve sözlü olmak zorunda olmadığı gibi, yanlış beyanlar da bir parçası olabilmektedir. Böylesi bir mekanizma içerisinde, Goldman için karar vericiler kişileştirilmiş bir gruptan ziyade mevcut girdileri değerlendiren ve bu

[14] Goldman, a.g.e., s.xv

[15] Goldman, a.g.e., s.4

[16] Goldman, a.g.e., s.4. Burada Rosenau, Goldman ve değişim konusu üzerine çalışan yazarlar arasında bir ortaklaşma mevcuttur. Uluslararası ilişkiler teorilerinin bu alanı, özellikle ülke içi faktörleri dikkate alıp açıklamadığı ve bunun teorik bir eksiklik olduğu üzerinde durmaktadırlar. Rosenau'ya göre 'pre-teori', makro teorilere gitmeden daha açıklayıcı ve kapsayıcı dış politika analizi yapabilmektir.

[17] Goldman, a.g.e., s. 236

bağlamda çıktılar üreten bir organizasyondur. Liderler ve politikalar değişebilir ama sürecin işleyişi aynı olmaktadır.

Goldman'ın modellemesini özgün kılan değişimin tahmin edilemez hassas doğasına karşı ortaya koyduğu istikrar sağlayıcı öğelerdir. Goldman için değişim önceden değinilen üç problemle başlayan çok etkileşimli bir süreçtir, ancak bu sürecin hassas, stresli ve yıkıcı etkilerini dengeleyen ve bu bağlamda değişim sürecini yavaşlatan, durduran ya da erteleyen istikrar öğeleri vardır. Bunlar idari, politik, bilişsel ve uluslararası olarak dört başlıkta toplanır ve özetle zorlayıcı etkiler ve sonuçları üzerine tekrar düşünmeye yönlendirmektedirler. Bu başlıkların altında alt başlıklar yer almaktadır, sınırlayıcı bir biçimde sıralanmamışlardır ve bunlara yenileri eklenebilir. Goldman'ın istikrar sağlayıcılara vurgusu özgündür ve çalışması iç politikaya yeterince bakamadığı için eleştirdiği uluslararası ilişkiler teorilerinden farkını ortaya koymaktadır: "istikrar sağlayıcılar uluslararası ilişkiler teorilerinde sıklıkla karşımıza çıkan şeyler değildir. Akademik teori üretimi ile günlük dış politika istikrar analizi arasında tezat vardır: ilki organizasyonel süreçler, uluslararası yapı ve algısal haritalama tarafından yönlendirilirken, ikincisi iç politikaya odaklanmıştır".[18]

Goldman, Rosenau'nun çalışmasını genel teorilerin göremediğini görme ve ülke bazlı bazı açıklamalar getirme konusunda önemli bir başlangıç olarak değerlendirmektedir. Ancak çalışmayı sınırlı arka planı (büyüklük, ekonomik gelişmişlik ve açıklık/kapalılık) ve açıklayıcı (kişisel, role dayalı, idari, toplumsal ve sistemik) değişkenleri nedeniyle karmaşık ve dinamik süreçleri açıklamak için eksik kalmakla eleştirmiştir. Bu bağlamda, Rosenau'nun modeline kıyasla daha açıklayıcı ve dinamik bir model oluşturmaya çalışmaktadır.[19]

Değişim ve devamlılık konusunda modelleme çalışmaları yapan bir diğer yazar olan Jerel Rosati ise döngüsel bir model ile tartışmalara katılmıştır. Rosati'nin modeli diyalektik bir anlayış ile hareket etmektedir: istikrarlı bir dönem ve bu dönemi izleyen değişim periyodları biçiminde ilerlemektedir.[20] Dolayısıyla, bu model statüko arayışına ilişkin bir durumu temsil etmektedir. Rosati'ye göre değişim öncelikle karşı konulan, daha sonrasında ise içeride yerleşik hale getirilen bir durumdur. Model karşılıklı etkileşim içerisinde üç etmeni ele almaktadır: devlet (politika yapıcıları ve hükümeti kapsayan bir bütün olarak düşünülmeli), toplum ve uluslararası alan. Bu

[18] Goldman, a.g.e., s. 247

[19] Goldman, , a.g.e., s. 242-243

[20] Jerel Rosati, "Cycles in Foreign Policy Restructuring: The Politics of Continuity and Change in U.S. Foreign Policy," **Foreign Policy Restructuring: How Governments Respond to Global Change**, Jerel A. Rosati, Joe D. Hagan, and Martin W. Sampson(eds), Columbia, SC: University of South Carolina Press, 1994, s. 223

model de diğerlerinde olduğu gibi dış politika yapımına ilişkin etkileşimli bir ilişki sunmaktadır: uluslararası alanın dinamizmi ülke içerisinde topluma sirayet etmekte ve toplumsal bir dönüşüme, inançlara ve yapıya yansıyan dinamik bir eleştiriyi tetiklemektedir. Bu, dışarıdan içeriye etkileşimin neden olduğu dönüşümün sonuçları itibarıyla tahmin edilemezdir. Ancak, Rosati bu değişimin tahmin edilemez doğasına rağmen nihayetinde dört farklı biçimde tamamlanacağını ifade etmektedir: ilki mevcut dış politikanın güçlenmesi ve değişime direnmesi, ikincisi dış politikada küçük dönüşümlerin ve düzenlemelerin meydana gelmesi, üçüncüsü reform, yani hedefler, amaçlar ve araçlarda ılımlı değişiklikler gerçekleşmesi ve son olarak yeniden yapılanma ve köklü dış politika değişikliklerinin gerçekleştirilmesidir.[21] Rosati değişimi, uluslararası alan ile sürekli etkileştiği ülke içi toplumsal dinamiklerin etkisiyle uzun dönemler içerisinde ve konjonktürel bir süreç olarak ele almıştır.

Rosati'nin değişime getirdiği diyalektik katkıya benzer biçimde Carlsnaes değişimin uzun dönemli süreçlerini ele almış ve onu konjonktürel bir durum olarak nitelemiştir. Carlsnaes'in Rosati'nin yaklaşımından farkı, değişim tartışmalarında failin rolü üzerine eğilmiş olmasıdır. Carlsnaes dış politika dönüşümünü fail, lider ve karar verici üzerinden açıklamaya çalışmıştır.[22] Goldman'da, Holsti'de ve özellikle Hermann'ın modellemelerinde politika yapıcılar fail olarak her zaman önemli bir yeri işgal etmiştirler, ancak Carlsneas'in değerlendirmesinde tüm dönüşüm sürecinin odağında yer almaktadırlar ve karar verme mekanizmasından ziyade fail olarak nitelendirilen gerçek kişiler olmaktadırlar. Karar verici sadece belli bir problem karşısında politika üreten edilgen bir pozisyondan farklı olarak kararlarıyla sosyal yapının inşasında da fail konumundadır. Dolayısıyla, sistem ile eylem arasındaki ilişkide ve dönüşümde karar vericinin süreç ile ilişkisi ve algısına daha fazla anlam yüklenmektedir. Burada karar verici veya fail konjonktürel döngünün içerisindedir, kendinden önceki eylemlerin ve yapının halen etkisindedir, ancak yeni bir yanıt üretirken kendi içinde bulunduğu toplumsal yapıyı da yeniden yorumlamaktadır. Bu yorumlama yapının eskinin üzerinden değişimin etkileriyle yeniden üretimidir ve bu üretimin sonuçları da gelecekteki tercihlerde ya da değişimlerde rol oynar.[23]

Modellemeleri bağlamında Rosati'de ve Carlsnaes'ta döngüsellik vurgusu aşikardır. İkisinin de ele aldığı değişim, ülkelerin çeşitli nedenlerle daha fazla devam ettiremedikleri istikrar halinin süreç içerisinde bozulması, bunun karar vericiler tarafından değerlendirilmesi, değişimin

[21] Rosati, a.g.e. s 236

[22] Walter Carlsnaes, "On Analysing the Dynamics of Foreign Policy Change: A Critique and Reconceptualisation", **Cooperation and Conflict**, Vol. 28, No.1(1993), s. 5-30.

[23] Carlsnaes, a.g.e. s. 21.

gerçekleşip yerleşik hale gelmesi ve yeni bir istikrara dönüşmesidir. Bu bağlamda, iki yazar da karşılıklı etkileşime odaklanmışlardır. Ancak karar vericiye yükledikleri anlam farklılaşmaktadır.

Jacob Gustavsson görece daha yeni çalışmasında değişim modellerini inceleyerek sınıflandırmış ve kendi modelini bu eleştiri üzerine oturtmuştur.[24] Gustavsson'un modeli Goldman'ın ya da Roseti'ni çalışmalarına kıyasla daha az karmaşıktır. Uluslararası ve yerel faktörler arasında ayrım yapar, ancak bunu fazla genişletmez. Önemli katkılarından biri, uluslararası faktörleri ele alırken ekonomiye yaptığı vurgudur ve uluslararası politik ekonomiyi değişimin kaynaklarından biri haline getirmiştir.[25] İç politikada kamu tercihi teorisinden yararlanarak, seçim sonuçları, kamuoyu yoklamaları ve önemli siyasi aktörlerden oluşan koalisyonlara odaklanmaktadır. Karar alma bir mekanizma olarak görünse de karar alma sürecinde bilişsel faktörleri ön plana alarak, Holsti ve Hermann'dan farklı olarak süreci kişiselleştirmiştir. Bu bağlamda, anahtar niteliğindeki kişilerin değişim sürecinde etkili olabileceğini, hatta değişimin kaynağı olabileceğini savunmaktadır.[26] Gustavsson'un modelinin getirdiği en önemli yenilik, uluslararası düzeyin ve yerel düzeyin ayrı ayrı karar verme mekanizmasını etkileyebilmesidir. Bu, genelde etkileşimin altını çizen yazarlardan farklı olarak, uluslararası alan ile olan etkileşimi sadece dışarıdan içeriye tetiklenen bir süreç olarak tanımlamaz. Böylelikle, sadece uluslararası sistem değil, yerellikler de değişimin sebebi olabilmektedir ve ayrı ayrı politika oluşturma süreçlerinin geri bildirimlerini alabilmektedirler.[27] Gustavsson'un modeli çeşitli yenilikler getirmekle birlikte aslında Hermann'ın modelinin bir adaptasyonu gibidir.[28] Değişkenleri ele alış biçimi ve tipolojisi benzerdir.

Gustavsson gibi Welch'te iç politikanın önemine dikkat çekmektedir. Uluslararası ilişkilerin anaakım teorilerini eleştirirken onların "herhangi bir zamandan ve mekândan bağımsız olayların nedenini açıklamaya çalıştıkları" için açıklayıcı olamadıklarına dikkat çekmektedir.[29] Bu bağlamda, dış politika değişimini incelemenin devletlerin eylemlerini açıklamada daha faydalı olduğunu savunmaktadır.

---

[24] Jacob Gustavsson, "How We Study Foreign Policy Change?" **Cooperation and Conflict**, Vol. 34, No. 1 (1999), s. 73-95.

[25] Gustavsson, a.g.e., s. 83

[26] Gustavsson, a.g.e s. 84

[27] Gustavsson, a.g.e s. 85 ve 87

[28] Yvonne Kleistra ve Igor Mayer, "Stability and Flux in Foreign Affairs Modelling Policy and Organizational Change", **Cooperation and Conflict***,* Vol. 36, No. 4 (2001), s 386

[29] David Welch, **Painful Choices, A Theory of Foreign Policy Change**, Princeton: Princeton University Press, 2005, s. 6.

Yazara göre liderlerin kararını etkileyen pek çok neden vardır. Sistemik gereklilikler, iç politika gereklilikleri, kültürel etkiler, ideolojiler, ahlaki zorunluluklar, bürokratik faktörler ve lidere özgü özellikler her seçimi farklı etkiler ve bir nebze kişiselleştirir. Ancak bu kişiselleşme tahmin edilemez bir karmaşa olmak zorunda değildir. Aksine Welch'in çabası tahmin edilebilir bir dış politika analizi sunmaktır. Nitekim, Welch'e göre liderlerin kararı ne kadar kişiselleşmiş olursa olsun, bazı ortak kaygılara dayanır. Welch'e göre devlet mekanizması aslında hantaldır, bu bağlamda değişimin çoğu ciddi bir etki olmadıkça uyum sağlamaktan ibarettir. Dış politikadaki önemli değişimlerin temel motivasyonunun "liderlerin mevcut statükonun acı kayıplara neden olacağına yönelik beklentisi" olduğunu savunur ve geliştirdiği teoriyi "kayıptan kaçınma teorisi" olarak adlandırmaktadır. [30]

Welch'in teorisinde karar alma mekanizması ikili bir yapı göstermektedir: küçük bir karar alıcılar grubu ve kurumsal yapı. Kurumsal yapının biçimi ve işleyişi ki buna bürokrasi demek mümkün, ülkeden ülkeye değişmekte ise de temel yönelimi statükoyu korumaktır. Karar alıcılar grubu lider ve çevresinde yer alanlarla birlikte küçük bir grubu oluşturur ve kurumsal yapının uyum göstermemesine rağmen politika değişimine ilişkin "zorlu" kararı vermektedir. Nitekim Welch, dış politika değişimlerinin güçlü bürokratik yapıların olmadığı ya da zayıfladığı yerlerde, karar vericinin uygulanan politikaların hatalı olduğu konusunda güçlü bir inanca sahip olduğu ya da değişimin daha büyük bir kayıptan kaçınmayı hedeflediği durumlarda gerçekleştiğini ifade etmiştir.[31] Bu bağlamda, değişimin kendisi yeni bir istikrara ulaşabilmek içindir. Welch, değişimi zorunlu bir istisna olarak sunmaktadır ve diğer yazarlardan farklı olarak, karar vericileri statükocu ve değişime yatkın olarak fiilen ayırmıştır. Karar alma mekanizmasında yer alan bürokratik yapı, değişim gerektiğinde karar vericilerin dışında yer alan hatta onlar için engel mahiyetinde bir özellik göstermektedir.

2.1.1 Charles Hermann Modeli

Tez çalışmasında değişim konusunu ele alırken diğer yazarlara atıflar yapılacak olmakla birlikte, Charles Hermann'ın değişim teorisi ve modeli temel alınarak Hindistan'daki dış politika değişim ve süreklilik tartışmaları açıklanmaya çalışılacaktır. Hermann'ın çalışmasının tercih edilme sebebi, sunduğu modelin değişimin uluslararası ve yerel kaynaklarına atıfta bulunurken aynı zamanda iç politika ile kurduğu etkileşimdir. Karar alma mekanizması açısında Hermann'ın modeli, iç politikanın etkin ve bürokrasinin güçlü olduğu ve dış politika karar alma süreçlerinin

[30] "Loss-Aversion Theory" Welch, **Painful Choices**. s. 8.

[31] Welch, a.g.e,s. 45-46.

geleneksel olarak küçük bir karar alıcı gruba işaret ettiği katmanlı Hindistan siyasetini açıklamaya daha uygun araçlar sunmaktadır. Yukarıda anlatılan pek çok model bu konuya dahil olmakla birlikte, tercih ettikleri değişkenler modelin kullanılmasını zorlaştırmakta veya Hindistan örneği için yeterince açıklayıcı olamamaktadır. Charles Hermann'ın çalışması Hindistan dış politikasının değişimi ve devamlılığına ilişkin sistematik bir açıklama sunmaktadır.[32] Bu açıklamanın tercih edilmesinin nedenleri, öncelikle analiz kolaylığını sağlayan göstergeleri ortaya koymuş olması ve aynı zamanda çalışmasının Soğuk Savaş'ın sona erdiği bir dönemde hazırlanmış olmasıdır. Hindistan örneği bu çalışmanın oluştuğu politik ortamdan tamamıyla etkilenmiştir. Ayrıca değişimin iç failleri hakkında sağladığı analiz çerçevesi Hindistan'ı değerlendirirken daha kapsamlı bir bakış açısı sunmaktadır.

Hermann'ın çalışması Soğuk Savaş'ın sona erdiği ve değişimin kendisini dayattığı bir dönemde ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, sistem içerisindeki aktörün perspektifinden değişimi açıklamaya çalışmaktadır. Hermann'ın üzerinde durduğu bu değişim kavramı, uyum sağlamak anlamında dış politikadaki küçük dönüşümleri değil, "ülke dış politikasındaki köklü yeni yönelimleri" ifade etmektedir.[33]

Hermann'ın tanımıyla, bazı problemlere yönelik ya da bazı hedeflere erişmek için tasarlanmış bir program olarak dış politika dört farklı düzeyde değişime konu olabilir: i. Uyum değişiklikleri. Temel hedeflerde bir değişim görülmezken bazı düzenlemelere gidilmesi ve uyum sağlanması olarak tanımlanmıştır. Dış politika nasıl uygulanıyorsa öyle devam etmektedir.

ii. Programın değişimi. Dış politikanın uygulanmasında kullanılan araçların ve metodun değişmesidir. Niteliksel bir değişim vardır, ancak temel amaçlar değişmemiştir. Uyumda niceliksel bazı değişiklikler söz konusuysa, burada nitelik ve uygulama açısından bazı farklar gözlemlenmektedir. Örneğin, askeri güç kullanımı yerine diplomatik ilişkilere ağırlık verilmektedir.

iii. Problem/hedef değişimi. Bu aşamada dış politikanın yöneldiği önceki problemin ve temel hedeflerinin değişime uğradığı, farklılaştığı ya da güçlendiği ifade edilmektedir. Bu dış politika değişiminde amaçların kendisi de değişmektedir.

iv. Uluslararası oryantasyonun değişimi. Değişimin en uç biçimidir. Burada artık belirli bir ya da birkaç dış politika hedefi ya da programından değil, aktörün tüm politikasının,

[32] Charles F. Hermann, "Changing Course: When Governments Choose to Redirect Foreign Policy," **International Studies Quartery,** Vol.34, No.1 (1990), 3-21.

[33] Hermann, a.g.e, s.4

uluslararası rolünün ve eyleminin değişmesinden bahsedebiliriz. Diğerlerinden farklı olarak, burada bir politika uygulamasında değişim söz konusu değildir. Aktörün uluslararası sistem içerisindeki rolü değiştiği için sadece bir değil, eşzamanlı ve ilgili pek çok politik tavrı değişmektedir.[34] Bu çalışmada değişim olarak ele alınan ve üzerinde durulan son üç tanımdır. Nitekim, Hindistan dış politikasında bu değişim biçimlerini özellikle 1990'lı ve 2000'li yıllarda görmek mümkündür. Dördüncüsünün gerçekleşip gerçekleşmediği, Hindistan'ın kendisini uluslararası sistem içerisinde yeniden tanımlayıp tanımlamadığı çok tartışmalı olmakla birlikte,[35] uluslararası gelişmelerin ve yeni problemlerin etkisiyle Hindistan süregelen dış politikasında farklı düzeylerde değişikliğe gitmiştir.

Hermann, katkı sunacak çeşitli çalışma alanlarını incelemekte ve değişim yaklaşımına katkılarını sorgulamaktadır. Bu doğrultuda, ilk olarak iç siyasi sistemleri ele almaktadır. Dış politikada değişim konusu iç politik sistem ile doğrudan ilgilidir. Bu politik sistem, yöneticileri ve politik rejimi ifade etmektedir. Dolayısıyla, sadece yönetici grubunu değil, bu grubun ittifaklarını da kapsar. Bu ittifaklar iktidar partisi üyeleri ile olabileceği gibi, etnik ya da dini gruplar, toprak sahipleri, ordu mensupları veya kanaat önderleri de içerebilir. Bu ittifak yapısı, politik sistemin yapısını ve oluşum biçimini, değişimin yönünü, yapısını, hatta ittifakın kendisini güçlü bir biçimde etkileyebilir. Bu etkileşim Hermann'a göre doğrudan siyasi iktidar mücadelesinin merkezi bir parçası olabilir. İkinci bir durumda baskın birleşenlerin davranışları ya da inançlarında değişim söz konusu olabilir, üçüncü olarak da yeni ittifaklar ortaya çıkabilir ve politik sistem içinde ciddi bir dönüşüm ve devrim gerçekleşebilir. [36] Bu bağlamda, yeniden yapılanan ya da dönüşen ekonomik sistem dış politika değişiminin kaynağı olabilir. Bu çalışmalar çoğunlukla Amerika Birleşik Devletleri gibi koalisyonların, kamuoyunun ve çıkar gruplarının geliştiği ve sisteme rahatlıkla dahil olduğu Batı merkezli demokrasiler üzerinde yapılmaktadır.

[34] Hermann, a.g.e, s. 5-6.

[35] Bu tartışma 1990'ların sonunda başlamış olmakla birlikte, özellikle 2000'lerde bazı dış politika kararları, Nükleer Anlaşma, stratejik ortaklık gibi, derinleşmiştir. Değişimde özellikle önemli bir rol değişimi ise Narendra Modi başbakanlığında söz konusu olmuştur. Bkz. Kanti Bajpai, "Continuity-But with Zeal" Seminar, 668(2015), https://www.india-seminar.com/semframe.html; Sumit Ganguly, "Hindu Nationalism and Foreign Policy of India' Bharatia Janata Party," **Trans Atlantic Paper Series,** No.2 (2015) s.1-7. Raja Mohan Modi dönemini Hindistan'ın "üçüncü cumhuriyeti" olarak nitelendirmiştir. Raja Mohan, **Modi's World;** "Seminal Shift or Continuity, Book Launch Sees Sharp Debate on Modi's Foreign Policy" **The Wire**, 19 Temmuz 2015 https://thewire.in/books/seminal-shift-or-continuity-book-launch-sees-sharp-debate-on-modis-foreign-policy. Modi'nin dış politika amaçları ve kullanılan araçlarında çok büyük bir değişime gitmediğini ifade eden çalışmalar da vardır. Bkz. Ian Hall, "Is a 'Modi Doctrine' Emerging in Indian Foreign Policy?" **Australian Journal of International Affairs,** Vol.69, No.3 (2015), s. 247-252.

[36] Hermann, a.g.e, s.7

Bu anlamda, Üçüncü Dünya'yı açıklamakta zorluk oluşmaktadır. Hermann bu zorluğu aşmak için ABD, Batı Almanya ve Sovyetler Birliği örneklerini ele alarak teorik alanını genişletmiştir.

Örneklerin ışığında iç politika bağlamında, değişimin kapsamını etkileyen üç unsur belirmektedir: i. Kurumsallaşmanın derecesi, hükümetin etkisi, adanmışlığı; ii. desteğin etkisi, iç politikada yer alan politik pozisyonu destekleyen yahut muhalif olan pek çok farklı aktörün varlığı, iii. ülke içerisindeki güç mücadelelerinin, iktidar odaklarının etkisi. Dolayısıyla, iç politika bu üç farklı etkinin değişik şekillerde birleşimiyle dış politikayı farklı biçimlerde etkileyebilir. İlkinde dış politika iktidar mücadelesinin bir parçası haline gelebilir. Dış politika konuları liderler ve muhalif gruplar arası bir farklılaşma yolu olarak görülebilir. Bu bağlamda, hükümet değişimi durumunda farklılaşma adına dış politikada değişime yönelme görülebilir. İkinci bir olasılık olarak Hermann'a göre baskın grup içerisinde inançlarda, davranışlarda ya da yaklaşımlarda derin bir farklılaşma olabilir. Tutumlardaki değişim tabandaki değişim ile tetiklenebilir. Son olarak rejimin önemli bileşenlerinde bir taban değişimi yaşanabilir. Bu doğrudan devrimsel bir değişim olabileceği gibi, önemli bir rejim değişimi de olabilir. Hermann dış politika değişiminde ekonomiyi dışlamaz ve buradan kaynaklı etkileri de dahil etmektedir.[37] Hindistan örneğinde iç politikanın etkisi yoğun ve çok katmanlıdır. Sürekli yerelden ulusala seçimlerin olması hükümetleri sürekli bir kamuoyu sınavına sokmaktadır. Bu durum hükümetin elini güçlendirdiği gibi, aynı zamanda zayıflatabilmektedir. Muhalefetin ve merkezde koalisyon politikalarının yoğun olduğu dönemlerde bu etki daha yoğun olmuştur.[38]

Hermann'ın değişim kuramıyla ilişkilendirdiği bir diğer çalışma alanı bürokratik karar almadır. Burada aslında kastedilen, bürokratlar, üst düzey memurlar ve profesyonellerdir. Goldman ve Holsti'nin ele aldığı üzere, değişime direnme konusunda etkisi sınırlı da olsa mevcuttur.[39] Ne kadar küçük bir grup olursa olsun ve karar alma mekanizması içinde genelde daha az öncelikli konularda etkin görünürse görünsün, bürokrasinin süreç içerisinde kısmen etkili olduğu söylenebilir. Bu etki Hermann'a göre değişime direnme ve mevcut politikaları koruma doğrultusundadır. Değişime karşı direncin farklı unsurları olmakla birlikte, "bürokratik durağanlık ve çalışma usulü" genelde en çok odaklanılan konulardan olmaktadır.[40] Bu direncin çatışmalı olduğunu söylemek doğru olmaz, ancak değişimin boyutu program değişikliğinden

[37] Hermann, a.g.e s.7

[38] Arijit Mazumdar, "India's Search for a Post-Cold War Foreign Policy, Domestic Constraints and Obstacles" **India Quarterly,** V.67, S.2 (2011),165-182.

[39] Hermann, a.g.e,s.8

[40] Hermann, "a.g.e, s.8

amaçlara ve hatta uluslararası oryantasyona evrilirken bu daha fazla ön plana çıkacaktır. Özellikle 2000 yılı sonrası süreçte Hindistan'da bu konu önemli bir tartışmayı beraberinde getirmiştir. Bu konu pek çok yazar tarafından dile getirilmiş ve bu tez çalışması kapsamında yapılan pek çok görüşmede de ifade edilmiştir. [41] Karar alma mekanizmasının etkinliğini belirleyen en önemli faktörlerden biri bürokrasinin uyumu ve hızıdır. Hatta karar alma mekanizması için fil ve kaplan simgeleri sıklıkla kullanılmaktaydı. Bürokrasinin hantallığı iç politika konularında başarısızlık olarak algılanırken, özellikle dış politikada değişim karşısında bilinçli bir tutum olarak algılanmaktaydı. Nitekim, 2014 sonrasında hükümetin ilk yasal çalışmaları özellikle doğrudan dış yatırımların önünü açabilmek için yasal bürokratik etkiyi azaltmak yönünde olmuş, sonrasında dışişleri bürokrasisini aşmaya yönelik hamleler geliştirilmiştir.

Sibernetik ve öğrenme yaklaşımları bu bağlamda ele alınan diğer çalışma alanlarıdır. Özellikle, bilgi edinme, geri bildirim ve kontrol mekanizmaları oluşturmakta ve bilişsel süreçlere ilişkin karar alma süreçlerinde bu yaklaşımları kullanmaktadır. Sibernetik aslında bir düzenin izahı gibidir. Hermann karar alma sürecinde, özellikle değişimin daha sınırlı olduğu durumlarda, sibernetik yaklaşımların geri bildirim ve kontrol özelliklerinin süreci açıklamak ve sürecin bilgisine erişmek konusunda yardımcı olduğunu ifade etmiştir. Ancak sibernetik, beklenmedik durumlarda aniden gelişen nedenlerden kaynaklı karar alma süreçlerini takip etme açısından aynı ölçüde açıklayıcı olmayacaktır. Sibernetiğin bir tahmin edilebilme ilişkisi üzerinden çalıştığı düşünülürse, ani değişimler ve olağandışılıklar sürecin bilgisine erişmeyi güçleştirebilmektedir. Buna rağmen, sibernetik karar alma mekanizmasını açıklamada amaçların belirlenmesi, sıralanması ve uygulama öncelikleri gibi konularda açıklayıcı varsayımlar sunabilmektedir. Sibernetikle birlikte öğrenme süreçlerinin liderlerin karar almasındaki etkisini ele alırken Hermann değişim modellemelerinde, özellikle deneyimlerin ve başarısızlıkların politika belirlemede etkili olduğuna değinmektedir.[42] Bilişsel yaklaşımlar ve psikoloji teorileri öğrenme, geri bildirim ve eylem süreçlerini açıklamakta ve özellikle problem çözümü sürecini ortaya koymakta yardımcı olmaktadır. Böylelikle, büyük değişimlerin arkasındaki saikleri ve aktörleri anlamak için bir yol haritası sunabilmektedir.

Hermann, dış politikada değişimin bu üç yaklaşım tarafından farklı boyutları ile ele alındığını ifade etmektedir. İç politik yaklaşım, dış politika değişimini etkileyen iki unsura

[41] Örn. Nicolas Blarel, Avinash Paliwal "Opening the Black Box, The Making of India's Foreign Policy," **India Review**, Vol 18, S. 5 (2019), 457-470; Jeffrey Benner, **The Indian Foreign Policy Bureaucracy**, Routledge, London, 2019; Raja Mohan**, Modi's World Expending Indias Sphere of Influence,** Harper Collins, New Delhi, 2015.

[42] Hermann, "Changing Course…" s. 9-10.

değinmektedir: Bunlardan ilki sistem içinde bir değişimin olması, ikincisi ise bu sistemik değişimin hükümetin dış politikasındaki değişimi tetiklemiş olmasıdır.[43] Bunun için toplumun siyasetle ilgili üyelerinin çoğunda bir tutum değişikliği gerekmektedir. Tutum değişikliği dışında sistemsel değişimleri etkileyen politik ekonominin, ekonomik örgütlenmenin ve hâkim üretim standartlarının değişimi gibi farklı unsurlar da mevcuttur. Bürokratik karar alma mekanizmaları üzerine çalışanlar bu değişime uzmanlaşmış insan gücü ve organizasyonel değişimleri de dahil etmektedirler. Bazen yeni liderler de önemli organizasyonel değişimlere sebep olmaktadırlar. Sibernetik yaklaşım büyük değişimlerden ziyade uyuma yönelik değişimleri ele almakla birlikte, özellikle öğrenme süreçlerinin, dış politika problemi ile karşılaşıldığında karar alıcıların algılamayı öğrenme problemini yeniden kurgulanmasına olanak verdiğini belirtmektedir. Bu zihinsel haritalar değiştikçe değişim de söz konusu olmaktadır.[44]

Hermann dış politika değişimine neden olabilecek unsurları değerlendirmiş ve genel yaklaşımlar çerçevesinde dış politika değişimini tetikleyen dört unsur tanımlamıştır:[45]

İlki, lider kaynaklı değişimdir. Otoriter lider veya hükümet başkanı gibi kişilerin kendi önceliklerini ve eğilimlerini dış politikanın yeni yönelimi olarak belirlemesidir. Liderin hükümeti kendi algıları doğrultusunda yönlendirmesi gerektiği gibi, kendi dış politika yaklaşımını da yansıtabilmesi gerekmektedir. Böyle bir değişimi tetikleyen unsurların ne olduğunu anlayabilmek için liderin zihinsel süreçlerine odaklanan öğrenim yaklaşımları yardımcı olacaktır.

İkincisi bürokrasi kaynaklı değişimdir. Bürokrasinin dış politikadaki sorunları fark ederek politika değişimini talep etmesi ve desteklemesi durumudur. Ancak, daha önce de değinildiği gibi, bürokrasi teorilerinin dikkat çektiği üzere bürokrasi değişime direnmektedir. Dolayısıyla bunu tüm bürokratik işleyiş değil, onun içindeki küçük bir grubun yeni yönelimi savunması olarak ele almak gerekmektedir. Genellikle işleyişe yakın olan orta seviye bürokratlar değişime ilişkin gereklilikleri daha iyi gözlemleyebilmektedir. Bu küçük grubun değişimin gerekliliğini savunabilmesi ve bu yönde karar alınmasını sağlaması için üst düzey yetkililer ile ilişki kurabilmesi gerekmektedir.

Üçüncü değişim kaynağı içeride yeniden yapılanmadır. Siyasi olarak aktif toplumsal grupların değişimin faili olmasıdır. Bu gruplar iş çevreleri, yeni toplumsal sınıflar, eğitimli ve politikayla ilgili gruplar olabilir. Ekonomik ve sosyal dönüşümün etkileriyle dış politika

[43] Hermann, a.g.e, s. 11.

[44] Hermann, a.g.e, s. 11

[45] Hermann, a.g.e, s. 11

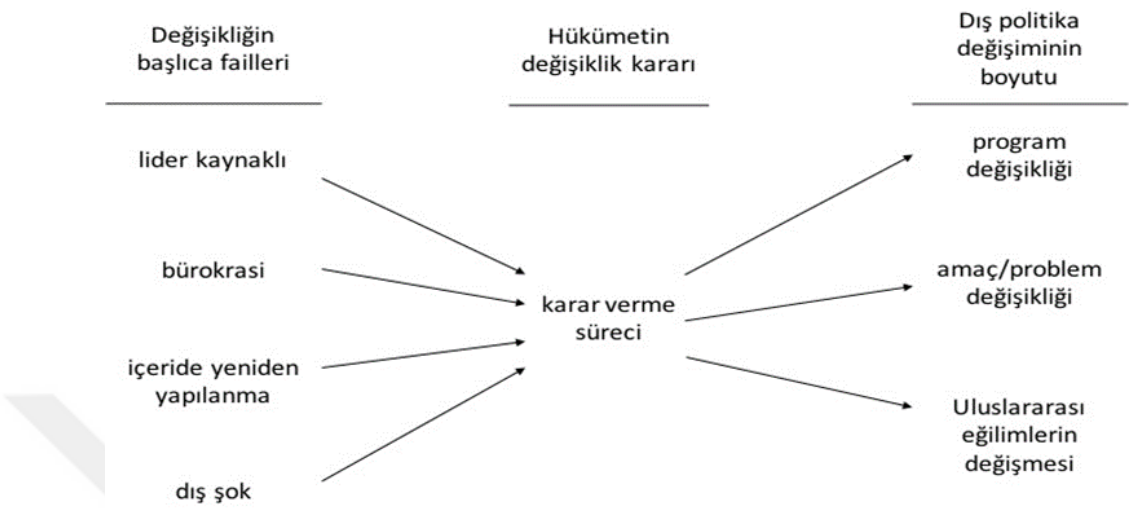
değişimini de talep edebilirler. Bunların dışında etkileri ve görünürlükleri artmış diaspora ya da etnik gruplar da dış politika değişimi talep edebilir. Bu grupların da dış politika alanında etkileri söz konusu olmaktadır. Nitekim, Hindistan'da 1990 sonrası siyaseti şekillendiren konulardan biri yeni orta sınıfların ortaya çıkışı ve ihtiyaçları olmuştur. Benzer biçimde, Tamil ve Tibetli göçmenler gibi grupların ve Mizoram, Himachal Pradesh, Arunachal Pradesh gibi sınır eyaletlerde yaşayanların gündelik siyasi problemleri bir dış politika problemini tetikleyebilmekte ya da dış politik sorunlardan etkilenerek dış politikada değişim talebine dönüşebilmektedir.

Son olarak dış şoklar, yani uluslararası alanda yaşanan çok önemli olaylar değişimin kaynağı olabilmektedir. Dış şoklar uluslararası sistemdeki köklü değişimlerdir ve diğer kaynaklardan faklı olarak kesin, hızlı ve köklü değişimlere sebebiyet vermektedirler. Genellikle karar alıcılar dış gelişmelerin etkisiyle ülkesine yansıyan bir soruna ve eyleme yanıt üretmek amacıyla karar almaktadırlar. Uluslararası düzen/sistem ülkeler için sınırlılıklar oluşturabildiği gibi fırsatlar da yaratabilmektedir. Bu doğrultuda, uygun bir eylem üretilmesi gerekecektir. Normal şartlar altında dış etkiler ancak süreklilik arz ederse ve mevcut karşılıklar çeşitli nedenlerle yeterli olmazsa bir dış politika değişimini zorlamaktadır. Bunun istisnası dış dünyadan kaynaklı şoklardır ve travmatik gelişmeler özellikle dış politika değişimlerini tetiklemektedir. Travmatik olaylar söz konusu değil ise etki daha sınırlıdır. Ancak dış şoklar kesin ve etkilidir. Sayılan diğer kaynakların değişim sürecine etkisinin dış şoklarla kıyaslandığında, değişimin yönü farklılaşsa da daha yavaş ve daha az travmatik olduğu söylenebilir.

Dış politika değişimini zorlayan faktörler her ne kadar ayrı birer varlık olarak ortaya konmuş olsa da genellikle birbirleriyle etkileşim halinde gerçekleşirler. Bazı durumlarda birlikte hareket etmekte, bazı hallerde ise bir öncelik-sonralık ilişkisi içerisinde var olmaktadırlar.[46] Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve 2001'de Afganistan'ın işgali gibi önemli küresel değişimler Hindistan dış politikasında da zorunlu değişimleri tetiklemiştir. Hindistan'da dış politika değişimi, Bağlantısızlık politikasının sorgulanması, IMF etkisi, teröre karşı savaş söylemi ve bölgesel etkinlik mücadelesi, küresel ekonomiye dahil olunma ve yeni sınıfların ortaya çıkması gibi pek çok sürecin dış şoklarla birlikte etki etmesi ya da birbirlerini izlemesi sonucunda oluşmuştur. Hermann, diğer yazarlardan farklı olarak dış şokları politika üretme sürecinde iç politik etmenlerle birlikte değerlendirmektedir. Dolayısıyla, bu modelin dış politika değişimini açıklamadaki en önemli başarısı, etki ve problem ne olursa olsun, değişime ilişkin kararın her

[46] Hermann, a.g.e, s. 12.

hükümet ya da siyasi ve toplumsal çevre içerisinde farklı sonuçlara yol açtığını açıklayabilmesidir.

Şekil 1: Karar Verme Sürecinin Değişimin Failleri ve Politika Değişiminin Aşaması Arasındaki Bağdaştırıcı Rolü

Kaynak: Charles F. Hermann, "Changing Course: When Governments Choose to Redirect Foreign Policy," **International Studies Quartery**, 34:1,1990, s. 13.

Hermann'ın modeli değişimi anlamlandırmak ve uygun karşılıkları oluşturmak bağlamında karar vericilerin ve iç politikanın önemine işaret etmektedir. Değişimi tetikleyen nedenler ile dış politika değişimini belirleyen politik kararları birbirine ilişkilendirenler karar alıcılardır ve karar alma süreci, etki sonucundaki eylemin oluşumunu, yani sonucu belirlemektedir. Karar alma süreçleri bu çalışma açısından önemlidir, çünkü değişimin failleri ile sonuçları arasındaki ilişki bu süreçten geçmektedir. Bu sürecin nasıl işlediği, değişimin kolaylaşması veya zorlaşması açısından önem arz etmektedir.[47] Hermann'ın model olarak kullandığı şekil bu durumu izah etmektedir.

Değişim problemlerinin sorunlu yapısı gereği karar alma süreçleri de alışagelmiş yapısından farklılık göstermektedir. Bu bağlamda, Hermann dış politikada değişim kararına

[47] Hermann, s.14-20; ayrıca karar alma süreçlerinde ve dış politika yapım sürecinde ülke içi aktörlerin rolü üzerine Margaret Hermann ve Charles Hermann, "Who Makes Foreign Policy Decisions and How: An Empirical Inquiry" **International Studies Quarterly**, Vol.33, No.4 (1989), s 361-387.

götüren evreler öngörmektedir. Bu evrelerin her biri aynı zamanda sürecin devamını etkilediği için, tüm karar alma mekanizmasını anlayabilmek adına bu evreleri ele almak gerekmektedir.

Dış Politika Değişiminde Karar Alma Sürecinin Evreleri

Karar alma eylemi bir etki ve bir problem ile başlamaktadır ve sonuç çıktısına kadar bir süreçten geçmektedir. Dolayısıyla, sürecin kendisi kararın niteliğini de belirlemektedir. Hermann bu süreci yedi evre ile açıklamaktadır ve bu evrelerin her biri dış politika değişikliği kararını belirlemekte ve bu değişikliğin boyutunu etkilemektedir. Hermann'a göre her dış politika problemi karar alma sürecinin başında kötü veya eksik yapılandırılmıştır.[48] Problemin ne olduğu, sınırları ve etkisi belirsizdir. Öncelikle bu problemin ne olduğunun ve etkilerinin neler olduğunun tanımlanması gerekmektedir. Problemin tanımlanması ve tarif edilmesi sürecinin bir süreklilik halinde iyi yapılandırılmış bir probleme dönüşmesi ve bu bağlamda dış politika kararı üretilmesi önemli bir süreçtir. Karar alma evreleri iyi kavramsallaştırılmış ve sıralanmış olsa da bu lineer bir süreç, yani birinci maddeden yedinciye doğru ilerleyen bir yol olarak düşünülmemelidir. Sürecin her evresinde problemin önemine göre yeniden değerlendirmeler, duraklamalar ve döngüler gerçekleşebilir. Açıklayıcı olması için belli bir düzende sıralanmış olmakla birlikte, bu evreler işleyişte her zaman beklenildiği gibi gerçekleşmemektedir.[49] Evreler sırasıyla:

i. İlk politika beklentileri
ii. Dış aktör ve çevresel uyaranlar
iii. Farklı veya uyumsuz bilgilerin tanınması ve öğrenilmesi
iv. Problem ile politika arasında bağlantı olduğu varsayımı
v. Alternatiflerin geliştirilmesi
vi. Seçim için yetkili uzlaşı inşa edilmesi
vii. Yeni politikanın uygulanması

Dış politikada değişim talebi öncelikle tahayyül edilen bir dış politika kurgusunu ve düşüncesini içerisinde barındırmaktadır. Karar alıcıların ve politika yapıcıların mevcut politikalara ilişkin bir beklentisi ve algısı mevcuttur ve bu algı üzerinden bir performans değerlendirmesi yapmaktadırlar. Bu bağlamda, ilk evre politika beklentilerini ve bu beklentiler ışığında mevcut politikanın bir değerlendirmesini oluşturmaktadır. Dolayısıyla, bir beklenti mevcuttur ve dış politika probleminin ve etkisinin mevcut politika ile karşılanamayacağı ya da alternatif bir biçimde dış politika değişimiyle yeni olanaklar yaratılabileceği algısı söz konusudur.

[48] Hermann, a.g.e , s. 13.

[49] Hermann, a.g.e., s. 14.

Beklentiler üzerinden politika oluşturabilmek için tüm karar alıcılar açısından problemin iyi tanımlanmış olması gerekmektedir. Belirsizlik tüm aktörler için farklı beklentilere ve politika yönelimlerine yol açabilir. Ayrıca, zaman içerisinde aktörler açısından bu beklentiler değişebilir ve farklılaşabilir. Her ne kadar değişebilir nitelikte olsa da beklentinin kendisi başarı ya da başarısızlık algısı açısından politika değerlendirmesinde bir kriter haline gelmektedir.[50] Bu bağlamda, (a) problem ne kadar iyi tanımlanır ve yorumlanırsa karar alıcıların belirsizlikten kaynaklı beklentileri arasındaki farklılıklar azalacaktır. Böylelikle, politika performansına ilişkin değerlendirmeler netleşecektir. (b) Beklentilerin açıklıkla belirtilmesi, beklentilerin politikayı karşılamasına ya da başarısız olmasına ilişkin muğlaklığı da azaltacaktır. (c) Beklentiler gerçekleşmediği zaman karar alıcılar beklentileri değiştirmek ya da başarısızlığı dış olaya yüklemek eğilimindedir. (d) Karar alma biriminde karar alma ve uygulama konusunda anlaşmaya varması gereken çok sayıda aktör varsa uyumlu olması gerekmeyen, çoklu ve farklı pek çok beklenti oluşacaktır. Ayrıca bu aktörler arttıkça politik başarısızlığı kabul etmeye direnç de artacaktır. (e) Politika beklentileri belirginse ve kamuoyu tarafından izlenebiliyorsa, karar alıcılar için bu beklentilerden kaçınacak politikalar üretmek zorlaşmaktadır. (f) Politikanın uygulanması ve hedeflerinin yansıdığı görünür eylemler arasındaki süre kısaysa ve nedensellik bağı belirginse karar alıcılar eylemi kendi politika tercihlerinin sonucu atfederler. Aksine süre uzarsa nedensellik bağı zayıflar. Bu önermelerin hepsi beklentinin herhangi bir zaman içerisinde değişebileceğini göstermektedir. Ancak burada önemli olan, problem, beklenti ve uygulama ile kurulan nedensellik sonucu politika değişimi ve karar alıcının rolüdür.[51]

Değişim kararına yönlendiren ikinci evre dış alanla ilgilidir. Dış politika değişim kararları, dış çevrenin bilgisi doğrultusunda, çoğunlukla beklenmedik bir dış uyaranın mevcut dış politikanın değerlendirilmesine neden olması sonucunda alınmaktadır. Bu, mevcut politikayı ilgilendiren doğrudan bir husus olabildiği gibi, dolaylı da olabilir. Ayrıca, aktörün politikası ya da beklentileri ne olursa olsun, problemin kendisini de dönüştürme, hatta beklenmedik yan sonuçlar ortaya çıkarma gücü vardır. Dış alanın etkisiyle ortaya çıkan değişim kararları bazı durumlarda ülke dışı aktörlerin de ortak katılımını gerektirebilir. Bu konuda Hermann'a göre en önemli konu dış uyaranı aktörün tehdit-fırsat, acil-zamana yayılmış örnekleri gibi nasıl nitelendirdiğidir. Hermann aktörün dış alana dair algısına ilişkin önermeler hazırlamaktadır.[52] (a) Dış uyaran, aktörün politikasıyla uyumsuzsa, bu politikanın diğer aktörlerin çıkarlarını tehdit ettiğinde ortaya çıkması daha olasıdır. (b) Dış uyaran, aktörün politikasıyla uyumsuzsa, bu

[50] Hermann, a.g.e., s. 14

[51] Hermann, a.g.e ,s. 15

[52] Hermann, a.g.e, s. 15-16.

politikanın diğer aktörlerden büyük bir bağlılık beklendiğinde ortaya çıkması olasıdır. (c) Dış uyaran, aktörün politikasıyla uyumsuzsa, bu politikanın diğerlerinin beklentilerinde belirsizlik olarak algılandığında ya da gerekli kaynakları tahsis edemeyecekleri zaman ortaya çıkması olasıdır. (d) Dış uyaran, aktörün politikasıyla uyumsuzsa, bu politikanın diğerleri ile ortak eylem gerektirmesi durumunda ortaya çıkması olasıdır. (e) Dış uyaran, aktörün politikasıyla uyumsuzsa, bu politikanın yöneldiği kesimlerin mevcut normları, ilkeleri ve yapısal düzenlemeleriyle uyumsuz talepler yarattığı zaman ortaya çıkması olasıdır. Dış uyaran, aktör beklentileri ve iç politika faktörlerinin karşılıklı etkileşimi yeni bir dış politika kararına yol açabilir.[53]

Üçüncü evre farklı ve uyumsuz bilginin farkındalığına ilişkindir. Kastedilen, politika yapıcıların beklentileri ile dış dünyanın bilgisi arasında bir uyumsuzluk olduğuna ilişkin bir ipucu veya sinyaldir.[54] Problemle ilgili yeni bilgiler, kaynaklar ve gelişmeler politika yapıcılara bir uyarı göndermektedir. Hermann bunu güçlü bir çevre gürültüsünden ziyade bir uyarı olarak tanımlamaktadır. Bu durum, karar alıcıların programlarını ve politikalarını bu bilgi ve gelişmeler doğrultusunda gözden geçirmeleri anlamına gelmektedir. Bu gözden geçirme bir uyum olabileceği gibi, büyük bir değişimin sinyali de olabilir. Ancak büyük bir değişim beklentisi varsa, yetkin karar alıcıların probleme uygun bir politika belirlemek ya da onu daha fazla uyumlaştırmaya çalışmamak gibi kararı yeniden formüle etmeleri gerekmektedir. Üçüncü evre bir çeşit farkındalık ve bu farkındalığa uygun adımlar atma evresidir. Bazı durumlar çevresel sinyallerin alınmasını etkilemektedir: (a) Karar alıcılar genellikle pratik çözümler üretebiliyorlarsa ya da geçmişte benzer problemleri yönetmedeki başarılarına güveniyorlarsa bu sinyallerin farkına varabilirler. (b) Çevreyi izleyen ancak mevcut politikadan herhangi bir çıkarı olmayan hatta mevcut politikanın sürdürülmesi konusunda çekinceleri olan aktörlerin farklı bilgilere ilişkin farkındalığı daha yüksektir. (c) Yönetimin dış çevreyi takip eden birden fazla birimi olduğunda farkındalık daha yüksektir. (d) Farklı bilgilere ilişkin farkındalık karar alıcıların büyük politikalara ya da ideolojilere bağlılığı az olduğunda daha muhtemeldir. (e) Önemli miktarda kaynağın kullanımını içerdiğinde ve benzer paralel eylemleri desteklediğinde ya da güvenilir bir dosttan kaynaklandığında çevresel farkındalık daha olasıdır. (f) Kriz uyaranları kriz olmayanlara göre daha kolay fark edilir. (g) Hükümetin içinde bulunduğu kriz ya da büyük sorunlar çevresel fırsatların farkına varılmasını zorlaştırmaktadır.[55]

Dördüncü evre, politika değişimi olacaksa problem ve mevcut politikadaki değişim arasında nedensellik bağının tanımlanmasıdır. Karar alıcılar dış politikalarının probleme yanıt

[53] Hermann, a.g.e,s. 16

[54] Hermann, a.g.e,s. 16.

[55] Hermann, a.g.e, s. 16.

vermede yetersiz olduğu sonucuna ulaşmalıdır. [56] Buradaki temel sorun karar alıcıların başarısızlığı kendi politikalarına atfetmek istememeleridir. Bu bağlamda, problem ve politika arasındaki sorun arada gerçekleşen dolaylı ve dolaysız pek çok gelişmeden kaynaklanabilir. Ancak sorun nereden kaynaklanırsa kaynaklansın, önemli olan aradaki nedensellik bağının oluşturulmasıdır. Sonuçta değişim kararı alındıktan sonra bu sorumluluk mevcut politikaların uygulanmasındaki zorluklara atfedilebilir. Burada karar alıcıların nedensellik bağını kararken kendilerini olabildiğince haklı çıkaran bir çerçeve çizmeleri söz konusu olacaktır. Başta ifade edildiği gibi, eğer karar alıcılar değişmemişse mevcut politikanın başarısızlık yükünü taşımak istemeyeceklerdir. Bu bağlamda, (a) bir politikanın uygulanmasıyla sonrasında gerçekleşen dış politika problemleri arasındaki süre kısaysa karar alıcıların nedensellik bağını fark etmeleri daha kolaydır. (b) Karar alıcılar politika uygulamasında daha önce de başarısızlık gösterdilerse politikadaki temel kusuru daha kolaylıkla fark edeceklerdir. (c) Karar alıcılar politika ve dış politika problemi arasındaki sorunu güvenilir bir kaynağın tavsiyesi üzerine ya da mevcut politika zaten tartışmalıysa daha kolaylıkla fark edebilirler. (d) Karar alıcılar politika ve dış politika problemi arasındaki sorunu, mevcut politika daha az önemliyse ve dış politika problemi daha önemli politik meseleler için tehdit oluşturuyorsa fark edebilirler. (e) Karar alıcılar nedensellik bağını mevcut başka sorunlarla benzer olduğunda fark edebilirler.[57]

Beşinci evre alternatiflerin geliştirilmesidir. Bahsedilen farkındalıklar olsa dahi karar alıcıların değişimi öngörmesi gerekmektedir. Problem ile başa çıkma konusunda iki yaklaşım söz konusudur: probleme yönelik politika değişimi ya da problemin tanımının değişimi.[58] Genellikle karar alıcılar ana hedeflerine uygun politika değişimlerini yapmayı tercih ederler, ancak daha büyük değişimler hedeflerindeki problem çerçevesi değiştiği zaman olmaktadır. Bazı zor vakalarda ise hedef değişikliği yerine muğlak fikirler tercih edilir ve küçük adımlarla politika süreci sürdürülmeye çalışılır. Problemin yeniden tanımlandığı durumlarda ise problem tekrar ele alınır ve süreç başa döner. Bazı durumlarda geride problem bile kalmayabilir.[59] Problem ya da politikanın yeniden ele alınmasına ilişkin çeşitli alternatifler arasından farklı yollar karar alıcılar tarafından tercih edilebilir. Hatta mevcut alternatifler modifiye edilerek özgün çözümler oluşturulabilir. Bu durumda; (a) politika düzenlemelerinin mevcut durumu değiştirmeyeceğine ilişkin ikna edici göstergeler varsa dış politikanın hedefleri ve problemin tanımı yeniden incelenebilir. (b) Mevcut politikada bir etkileri çıkarları olmayan ve politika süreçleri konusunda

[56] Hermann, a.g.e , s. 17.

[57] Hermann, a.g.e , s. 17.

[58] Hermann, a.g.e , s. 17.

[59] Hermann, a.g.e , s. 18.

bilgi sahibi olan iç aktörleryeni politika alternatiflerinin uygulanması konusunda daha istekli olacaklardır. (c) Mevcut problem için tasarlananlardansa arama çalışmalarında ortaya çıkan alternatifler üzerinde değerlendirme yapma olasılığı daha muhtemeldir. (d) Bağlamsal bilgiye duyarlı ve kavramsal süreçleri idrak edebilen karar alıcılar değişiklik ihtiyacını farkettiklerinde farklı seçeneklerin değerlendirlmesi sözkonusu olabilir.[60]

Dış politika değşiminin gerçekleşebilmesi için bu konuda karar alıcılar arasında bir uzlaşının olması zorunludur. Bu karar alıcıların sayısı, niteliği vs bağımsız olarak değişim kararını desteklemeleriyle alakalıdır. Yeni olasıkılara karşı tutum, değişimi ele alma, problemi değerlendirme gibi unsurları nedeniyle bu aşama pek çok defa karar alıcıların aralarındaki anlaşmazlıkları çözmek için daha önceki evrelere zaman zaman döndükleri bir alandır. Bu seçim aşamasıaynı zamanda karar alıcıların birbirlerini ikna etmeye çalışmaları ve bu nedenle pazarlık, destek arayışı gibi iç iletişimin öne çıktığı bir evredir. Bu evrede; (a) karar alıcılar bilişsel olarak çeşitli kavramlara ve fikirlere açıksa alternatif politikalar konusunu da istekli dikkate alacaklardır. (b) Gücün aktörler arasında dağıldığı, merkezileşmediği durumlarda, aktörler sürecin işleyişine ilişkin normları kabul etmişse ve diğer aktörlerin meşruiyetini tanıyorsa uzlaşma olasılığı daha yüksektir. (c)ideolojik olara yakın düşünen aktörlerin değişim kararını kabul etmesi ve uzlaşıya varması çok daha kolay olmaktadır.[61] Altıncı evre daha sonra ele alacağımız gibi karar alma biriminin nasıl karar alacağına sürecin işleyişine ilişkindir.

Karar alıcılar arasında bir uzlaşının sağlanması değişim kararına giden evreleri sonlandırmaz. Kararın alınması ancak bu kararın uygulanabilir olmasıyla sonlanabilir. Bu bağlamda karar alıcılar aynı zamanda bir kararın uygulanabilmesi için gerekli kaynakları kullanabilen aktörlerdir. Bu neden bir karar uygulamadan ayrı düşünülemez. Dolayısıyla yeni politika bağlılılık karar alıcıların bu politikanın etkin ve açık biçimde uygulanabilir araçlarına sahip olmasını ve bunları kullanabilmesini gerektirmektedir. [62] Bu konuya ilişkin önermeler; (a) politika uygulayıcıları karar sürecini tüm aşamalarına katılımları ne kadar geniş olursa politikayı karar alıcıların niyetleri doğrultusunda sürdürmeleri daha muhtemel olacaktır. (b) Ayrıca karar alıcıların beklentilerinin de uygulama kolaylığı için açık ve net olması gerekmektedir. (c) Politika uygulayıcılarının da karar alıcılar gibi yeni politikayı eskisinin yerine benimseyip kabul etmeleri uygulamanın tutarlılığı daha mümkündür. (d) Yürütülmesindeki kararlılık yeni politikanın öncül misyonu ve kaynaklar arasındaki uyumluluğu ile ilişkilidir. (e) Yöneticilerin seçim sonrası

[60] Hermann, a.g.e s., 18.

[61] Hermann, a.g.e s., 19

[62] Hermann, a.g.e ,s. 19

aşamadan süreci takip etmesi ve ilgilenmesi uygulamanın tam olarak gerçekleşmesini sağlamaktadır.

Hermann'ın dış politika değişimine ilişkin modelini açıklayabilmek için bu evreler önemlidir. Değişimin pek çok nedeni ve konusu olabilir ancak burada sunulan, çıkış noktası mevcut politika ve problem arasındaki uyumsuzluğun nasıl dış politikanın değişimine yol açtığına ilişkin sürecin işleyişini açıklamaya çalışmaktır. Bu çabanın kendisi dış politikanın deterministik bir etki-tepki ilişkisine indirgenemeyecek karmaşık ve iç politikanın kendisiyle ilgili olduğunu ortaya koymaktadır. Karar alma sürecinin kendisi karar alıcıyı uluslararsı ilişkiler sisteminin bir nevi faili haline getirmektedir.[63] Sistemin kendisine sunduğu sınırlı seçeneği çoğaltabilen bir mekanizma oluşturmaktadır.

Hermann'ın dış politika değişim modeli izah edilirken, en başta dış politikaya ilişkin bir ya da birden çok etmenin bir dış politika tavrında çeşitli ve farklı düzeylerde değişime yol açtığı belirtildi. Ancak bir dış politika kararı her zaman yeni bir gelişmenin ışığında ortaya çıkmaz ve sıralı karar alma yaklaşımı bağlamında geçmiş kararların yeniden değerlendirilerek dış politikada bir değişime yol açtığını belirtmek gerekir. Hermann ve Billings'in ortak çalışmalarında ifade ettikleri gibi, bu durum tüm değişim unsurları açısından bir istisnadır, ancak dış politika kararının kendisi tarihsel olarak konumlanmıştır ve kendisinden önce gelen pek çok kararın üzerine inşa edilmiştir. Bu anlamda, daha önce alınmış bir kararın çeşitli nedenlerle yeniden değerlendirilmesi sonucunda dış politika değişimine yönelik yeni bir karar oluşmaktadır.[64] Yeniden değerlendirme, karar alma birimi yapısında ya da rejimde yaşanan değişimin olduğu dönemlerde gerçekleşmekle birlikte bu örneklerin dışında pek kendine yer bulmamaktadır. İstisna olmakla birlikte karardan kaynaklı geri dönüşlerin olumsuzlukları belli bir süre sonra politika değişimine sebebiyet vermektedir.[65] Daha önce belirttiğimiz gibi karar alıcılar daha önce aldıkları kararları başarısızlık sebebiyle değiştirme eğiliminde olmazlar, politikalarındaki sorunu başka bir yerde aramayı tercih etmektedirler. Sıralı karar verme sadece bir konuda politik duruşu değil genel bir eğilimi, yönelimi de yansıtmaktadır. Dolayısıyla bu karar silsilesinin değişimi bu alandaki eğilimin de değişimini ifade etmektedir. Tüm bunların çerçevesinde bu değişim istisnai bir biçimde karar

[63] Hermann, a.g.e , s. 20.

[64] Robert S Billings ve Charles F. Hermann, "Problem Identification in Sequential Desicion Making: The Representation of Problems," **Problem Representation in Foreign Policy Decision-Making**, Donald A. Sylvan, James F. Voss (eds), New York: Cambridge University Press, 1998, s. 77. Ayrıca Charles F. Hermann, "What We Do When the Things Go Wrong" **When Things Go Wrong: Foreign Policy Decision Making under Adverse Feedback,** Charles F. Hermann (ed), New York: Routledge, 2011, s. 1-11.

[65] Robert S Billings ve Charles F. Hermann, "Problem Identification…" s 77, Charles F. Hermann, "What We Do When the Things Go Wrong", s. 4-6

alıcının aldığı geri dönüşlerin etkisiyle ama çoğunlukla iktidar değişimleriyle kendini ifade etmektedir.

Hermann'ın değişim modeli özellikle postkolonyal mirası, büyük ve çeşitli nüfusu ve çeşitlenmiş siyasal hayatı olan Hindistan'ı anlamak açısından önemli bir yardımcıdır. Hindistan dış politika karar alma sürecinin kendisi kapalı bir kutu gibidir. Aktörler, tartışmalar bazı konular haricinde pek dışarıya yansıtılmamıştır. Ancak modelin sunduğu olanakları kullanarak içini görmediğimiz bir oluşumu süreç üzerinden tarif etmek daha mümkün olmaktadır.

2.2 Dış Politika Analizi ve Karar Alma

Dış Politika analizi devletin makro teorilerce algılanan bütüncül durumuna bir alternatiftir. Analiz düzeyi devlet ve devlet altı yapılar, bireyler ve gruplardır. Dolayısıyla, aslında sistem teorilerine tam bir karşı çıkış değildir, daha ziyade onların atladığı daha karmaşık tarihsel, psikolojik, sosyal ve politik süreçleri ele almaktadır. Başlangıç olarak 'dış politika kararları nasıl alınır' sorusunu sormaktadır ve uluslararası politikada pek çok davranışın ve değişimin nedeninde birey ya da grup olarak insanların olduğunu varsayar.[66]

Hindistan dış politikası denildiğinde sistemin ona dayattığı bir modelden mi yoksa farklı aktörlerin kendi iç dengeleri içerisinde oluşmuş bir kararlar ve tepkiler bütününden mi bahsedilmektedir? Dış Politika analizi, determinist bir sistem analizi dışına çıkılarak karar vericiler ve onlara etki eden faktörler üzerinden Hindistan dış politikasını anlamaya çalışmaktır. Bu alan iç politikanın etkilerini ele alırken tamamen dış alanın etkilerini dışlamamaktadır. Uluslararası etkiyi ve bunun karar verme süreçlerinde nasıl ele alındığını da ortaya koymaktadır. Burada iç ve dış politika sınırları kesin bir şekilde çizilmiş olmaktan çok bir sürekliliğin farklı uçlarıdır.[67] Böylelikle, oluşan kararlar ve tepkiler bütünü sadece sistemin etkisi değil, aynı zamanda psikolojik, toplumsal, siyasal ve sosyolojik bir karşılığın da ifadesidir ve karmaşık olmakla birlikte bize daha açıklayıcı bir analiz sunmaktadır.

Uluslararası ilişkiler teorileri uzunca bir süre devletleri aktör olarak kabul ederken iç gelişmeleri ve bunların dış politikaya etkisini pek dikkate almadı. Uluslararası sistemin kendisi ve çalışmasıyla ilgili tartışmalar literatürde fazlasıyla yer almıştır. Yapısalcı realizm üzerine tartışmalar ancak 1980'lerin sonlarında devletlerin iç politikalarına ilişkin açıklama getirme

[66] Valerie Hudson, "Foreign Policy Analysis Yesterday, Today, and Tomorrow," **Mershon International Studies Review**, No. 39 (1995), s. 210.

[67] Christopher Hill, **The Changing Politics of Foreign Policy**, New York: Palgrave Macmillan, 2003, s. 38.

ihtiyacını yansıtmaya başlamıştır. [68] Realizm, özellikle de yapısalcı realizm dış politika ve devletlerin sistem içerisinde özgül işleyişi konusunda söylem geliştirmiş ve dış politika kavramını tamamen dışlamamıştır. Ancak devletin ağırlığını önemsememenin yanında her zaman için uluslararası sistemin dayatmalarını iç politik taleplerden daha ağır ve öncelikli görmüştür. Nitekim, özellikle yapısalcı realizmde amaç "dış güçlerin nasıl devlet davranışını şekillendirdiği" olmuştur.[69] İç politika başka bir analizin unsurudur ve uluslararası sistem analizinde devlete verilen rol her ne kadar özgül olsa ve sistemi etkileme gücüne sahip olsa da mevcut sistemin kuralları ve dayatmalarıyla sınırlıdır. Bu kurallar tek kutuplu ve çok kutuplu sistemlerde yeniden tanımlanmakla birlikte, bunun ancak dış politikaya etkisi söz konusu olmaktadır. Aslında Waltz *Theory of International Politics* adlı çalışmasında devletlerin farklı iç kurgulara sahip olduğu gerçeğini dışlamamakta, ancak bu farklılıklara rağmen bekaları için devletlerin nasıl aynı eylemler içerisinde olduklarını açıklamaktadır.[70] Waltz, liberal ve liberal olmayan teorisyenleri karşılaştırarak devletin uluslararası sistemdeki temel rolünün iç politikadaki algılanış biçiminden farklı olduğunu dile getirir. Bireyselci ve sosyolojik yaklaşımların bağımlı değişkeni olan devlet, liberalizm için de dış güvenliğin temel unsurudur ve uluslararası toplumun temel aktörüdür.[71]

Jervis'in de dile getirdiği üzere, Waltz'un ve genel olarak realizmin insan doğasına ilişkin genellemelerinin yarattığı birey-toplum-devlet ilişkisinin bütünselliği ve evrenselliği liberal kuramlarda da karşımıza çıkmaktadır. Liberal teoriler devlete farklı anlamlar yüklemek ve kapasitesini geliştirmeye çalışmakla birlikte realist teorilerin evrenselci ve monolitik genellemelerinden farklı bir açılım sunmamaktadırlar. Örneğin, demokratik barış teorisi inanç sistemleri bağlamında bir devleti iç oluşumuyla değil, bütüncül olarak algılamaktadır. İnanç sistemi ve demokratik değerlere bağlılık devletin tüm karar alma yapısına işlemiş olarak ele alınmaktadır. Devletin dış politika eylemi de bu sistem üzerinden algılanmaktadır. Bu durum, iç politikanın etkisine daha fazla ağırlık vermekle birlikte devleti son kertede bütüncül bir aktör olarak ele almaya yol açmaktadır. Bu bütüncüllük iç tartışmayı ve bu tartışma sürecinde farklı fikir ve oluşumları dikkate almamaktadır. Sonuçta demokratik devletler ve otoriter devletler gibi

---

[68] Robert Putnam, "Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two-Level Games," **International Organization**, Vol. 42, No. 3 (Summer 1988), s. 427-460; Fareed Zakaria, "Realism and Domestic Politics" **International Security**, Vol. 17, No.1, 177-198; Jack S. Levy, "Domestic Politics and War," **The Journal of Interdisciplinary History**, Vol. 18, No. 4 (Spring, 1988), s. 653-673; Jack L. Snyder**, Myths of Empire: Domestic Politics and International Ambition,** Ithaca, N.Y: Cornell University Press, 1993.

[69] Kenneth N Waltz, "Neorealism: Confusions and criticisms." **Journal of Politics and Society,** Vol. 15, No.1 (2004), s. 4. Ayrıca Kenneth N Waltz, "Structural Realism After The Cold War," **International Security**, Vol. 25, No.1 (2000), s. 5-41.

[70] K.N. Waltz, "International Politics Is Not Foreign Policy," **Security Studies**, Vol. 6, No.1 (1996), 54-57.

[71] Kenneth Waltz, **Man, State and the War**, New York: Columbia University Press, 2001, s. 95-103.

evrenselleştirilmiş ve aşkın bir tanımlama ve sınıflandırmaya sebebiyet vermektedir. [72] "Demokrasiler çatışmaz" gibi tezler ortaya konulmakla birlikte, bu bütüncül okuma demokrasilerin birbirleriyle çatıştığı ve savaştığı durumları açıklamakta zorlanmaktadır.

Uluslararası sistem teorileri özellikle Soğuk Savaş döneminde bazı açıklamalar getirmek için çok kullanışlıydılar. Kimi zaman zorlansa da özellikle yapısalcı realizmin anarşi kurgusu "uluslararası ilişkilerin en basit ve kısa rehberini"[73] sunmaktaydı. Ancak bu "kısa rehber" daha karmaşık açıklamalar konusunda yetersiz kalmaktaydı. Bu çerçevede, daha hassas analizler iç politika verilerinin, ulusal kültürün veya karar vericilerin dikkate alınması gerektiğini ön plana çıkarmaktaydı. "İç politika açıklamaları, uluslararası politikanın sistem teorilerine başvurmak için fazla özgün olan politikalar, eğilimler ve olayları izah etmek için kullanışlı olabilirdi."[74] Sistem teorilerinin determinist ve tarih-dışı yapısı, sosyolojik ve tarihsel olan ve birey ya da grup ilişkileri ile belirlenen farklı bir analiz düzeyi için yeterince bilgi sunmamaktaydı. İç politika ve dış politika alanını birleştiren çalışmalar bu atmosferde yoğunlaşmıştır.

Burada Konstrüktivizm için ayrı bir paragraf açmak gerekmektedir. Uluslararası ilişkiler disiplininde konstrüktivizm üçüncü büyük tartışma sonrası ortaya çıkmış muhalif bir teori olmuştur. Post-pozitivist yaklaşım olarak yeni bir ontolojik açıklama önerir ve mevcut epistemolojik tartışmaların ötesinde yeni bir tez ortaya koyar. Yorumsamacı, söylemsel ve tarihsel analiz metotlarıyla pozitivist ve neo-pozitivist yaklaşımların dışında bir yol önermektedir. [75] Konstrüktivizm özelinde pozitivizmi tamamen dışlamamakla birlikte sosyal inşa ve yorumu beraberinde getirmektedir. Wendt'in *Social Theory of International Politics* adlı çalışması[76] bu farklı yaklaşımları bir araya getirmeye çalışmaktadır. Makro-mikro analizlerin tek boyutlu yaklaşımlarını karşılıklı etkileşim üzerinden yeniden tanımlayarak tek boyutluluğun dışladığı değişim ve kimlik gibi öğeleri analizine dahil etmektedir. Nitekim, Wendt kimlikleri "çıkarların

[72] Robert Jervis, "Realism, Neorealism and Cooperation*,"* **Progress in International Relationss Theory**, Colin Elman and Mirius Fendius Elman (eds), Cambridge: MIT Press, 2003, s. 281-2.

[73] Zakaria, "Realism and Domestic Politics", s. 198.

[74] Zakaria*,* a.g.e, s. 198.

[75] Yosef Lapid, "The Third Debate: On the Prospects of International Theory in a Post-Positivist Era", **International Studies Quarterly**, No. 33 (1989), s. 235-254; K.M. Fierke, "Links Across the Abyss: Language and Logic in International Relations", **International Studies Quarterly**, No. 46 (2002), s. 331-354; S Guzzini, " A Reconstruction of Constructivism in International Relations", **European Journal of International Relations**, Vol. 6, No. 2 (2000), 147-182; T Hopf, "The Promise of Constructivism in International Relations Theory" **International Security***,* Vol. 23, No. 1, (Summer, 1998), s. 171-200.

[76] Alexander Wendt, **Social Theory of International Politics**, Cambridge: Cambridge University Press, 1999; Türkçesi için A. Wendt, *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi*, Çev. Helin Sarı Ertem (çev.), İstanbul: Küre Yayınları, 2013.

temeli"[77] olarak tanımlar. Kimlikler yapı ile girilen ilişkinin bir sonucu ise aktörden ayrı ve öngörülmüş bir yapı söz konusu değildir. Kolektif bilincin bir parçası olarak yapı ve özne karşılıklı olarak birbirini inşa etmektedir.[78]

Konstrüktivistler diğerlerinden farklı olarak monolitik bir yaklaşım sunmamaktadır. Bu teori içerisinde farklı yaklaşımlar olmakla birlikte, yazarlar arasında bazı ortak kavramları barındırmaktadır. Bunlar, devletlerin içerisinde eylediği çevre ve bunun aynı zamanda sosyal gerçekliğin kurulduğu alan olmasıdır. Bu bağlamda bir diğer ortak nokta, sosyal gerçekliğin de kurulu olmasıdır. Özellikle yapısalcı teorilerin tarih-dışı ve determinist yapısına karşın disipline bir tarihsellik ve uzam kazandırmaya çalışmıştır.[79] Sosyallik pek çok kavrama anlamını kazandırmaktadır, hatta onu kurmaktadır. Özellikle Wendt, Waltz'un anarşi kavramını alır ve onun üzerinden teorisini ortaya koymaya çalışır. Kavramlarla iletişimimiz sosyal kurgunun sonucu ve etkisidir. Anarşi, güç ve ötekilik gibi pek çok kavram sosyal kurgunun sonucudur ve tarihsel ve mekânsal olarak anlam kazanmaktadır. Atfedilmiş anlamların dayatılması mümkün değildir ve açıklayıcı da olmamaktadır. Yapısalcı anlamda bir önceden belirlenim söz konusu değildir.[80] Konstrüktivizm dış politika konusunda farklı etmenleri ve özellikle toplumsalı ele aldığı için diğer uluslararası teorilerin sunmadığı kavramsal çerçeveyi sunmaktadır. Ayrıca, kimliğin dış politika kararları ve bu süreçlerde yeniden üretimi konusunda sömürge sonrası teorilerle birlikte ele alındığında Hindistan örneği için daha hassas bir analizi mümkün kılmaktadır.

İç politikanın dış politika kararları üzerindeki etkisi ve uluslararası teorilerin ilk eleştirilerinden biri James Rosenau'ya aittir. *Turbulence in World Politics: A Theory of Change and Continuity* ve *Along the Domestic-Foreign Frontier* gibi eserlerinde Rosenau, değişimi açıklarken iç politika ve dış politika süreçleri arasında ilişkisellik ve süreklilik kurmaktadır. Uluslararası ilişkilerde değişim kuramlarının öncü isimlerinden olan yazara göre değişimi açıklamak için bu ilişkiyi de analiz etmek gerekmektedir. Değişimin ve bu değişim içerisinde kurumların, teorinin, tanımların ve kavramların yeni anlamlar kazandığını ifade ederken, uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde devletler halen var olmaya devam etmekte olsalar da iç

[77] Alexander Wendt, "Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics" **International Organizations,** Vol 46, No. 2 (Spring, 1992), s. 398.

[78] Wendt, a.g.e, s. 399.

[79] Alexander Wendt, "The Agent-Structure Problemin International Relations Theory", **International Organization** Vol.41, No. 3 (Summer 1987), s. 337-370.

[80] Alexander Wendt, "Constructing International Politics", **International Security**, Vol. 20, No.1, (Summer 1995), s. 71-82.

ile dış arasındaki ilişkiye ilişkin eskiye ait kurgumuzun değişmek durumunda olduğunu ifade etmektedir. Uluslararası sistem güçlü bir biçimde var olmaya devam etse bile artık daha az buyurucudur. Değişen öncelikler ve değerler içinde pek çok kurum varlığını güçlü bir biçimde sürdürse de bir açıklama alışkanlığı olarak iç-dış politika ayrımı ortadan kalkmıştır.[81]

İç politika ile dış politika ayrımına ilişkin Robert Putnam'ın "*Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two-Level Games*" başlıklı makalesi önemlidir. Putnam yazısına "iç politika gerçekten uluslararası ilişkileri etkiler mi?" sorusu ile başlar.[82] Putnam bu etkiyi iki seviyeli bir oyun olarak ifade etmektedir. Ulusal düzeyde gruplar kendi çıkarları doğrultusunda hükümete baskı yaparlar ve hükümet bunu iktidarını güçlendirecek bir koalisyona çevirmeye çalışır; uluslararası düzeyde hükümet, içerideki talepleri gerçekleştirebilmek için çalışırken, aynı zamanda dışarıdaki gelişmelerin olumsuz etkilerinden de kaçınmaya ve bu etkileri azaltmaya çalışmaktadır.[83] Putnam'ın Janus yüzlü yaklaşımı hem iç politika boyutunun hem de dış politika boyutunun eşzamanlı çalışması gerektiğini öngörmektedir. Ancak, Putnam'ın teorisi anlaşma yapım süreçleri, pazarlık ve onay süreçleriyle birlikte düşünüldüğünde, demokratik karar alma süreçlerine çıkar gruplarının dahil olabildiği bir işleyiş öngörmektedir. Dolayısıyla, geçerliliğini sürdürmekle birlikte içerideki katılımın sınırlı olduğu durumlarda daha devlet merkezli bir açıklamaya yönelme riski taşımaktadır.

Putnam'ın çalışmasına benzer bir biçimde, Risse-Kappen liberal demokrasilerde uluslararası ilişkilerin ve dış politikanın iç politik kaynaklarını özellikle kamuoyu etkisi üzerinden sorgulamaktadır.[84] Uluslararası ortamın aktörler için benzer olduğu koşullarda kurumların, ağların ve sosyal yapı farklarının kamuoyu etkisi ile her aktör için farklı dış politika çıktısına dönüşmesi üzerinden iç politikanın ağırlığını ortaya koymaya çalışmaktadır. Siyasi kurumlar, toplumsal yapı ve siyasi ağların kaynaştığı teorik bir açıklama sunmaktadır.[85] Ancak Putnam ve Risse-Kappen'in varsayımları iç politikanın dış politika üzerindeki etkisini liberal demokrasiler çerçevesinde gerçekçi kılmaktadır. Putnam ve Risse-Kappen dışında Jack L. Snyder'in diplomasi tarihini iç siyasi gelişmeler ile anlattığı çalışmalar gibi, genelde realizme ve özelde yapısalcı

[81] James Rosenau, **Turbulence in World Politics: A Theory of Change and Continuity**, Princeton University Press, 1990; James Rosenau, **Along the Domestic-Foreign Frontier**, New York: Cambridge University Press, 1997.

[82] Putnam, "Diplomacy and Domestic Politics", s. 427

[83] Putnam, a.g.e s. 434.

[84] Thomas Risse-Kappen, "Public Opinion, Domestic Structure, and Foreign Policy in Liberal Democracies," **World Politics**, No. 43(Temmuz,1991), s 479 – 512

[85] Risse-Kappen, a.g.e s 484-486.

realizme eleştiriler sunarak ekonomi ve kurumlar gibi alanlarda iç politikanın dış politikaya etkisini ele alan çalışmalar yapılmıştır.[86]

2.2.1 Kimlik ve Hindistan Stratejik Kültürü Üzerine

Kimlik özneler-arası bir ilişkinin sonucudur. Özne kendi varlığını objektif bir varoluştan ziyade, nasıl anlamlandırdığı üzerinden tanımlamaktadır. Elbette bu anlamlandırma bir ilişkiler ağının/yapısının içerisinde onun olanakları ya da sınırlarıyla belirlenmekte ve eylemler, özellikle de yazılı veya sözlü ifadeler ve kendine özgü simgeler ve sembollerin kullanılması yoluyla dış dünyaya yansıtılmaktadır. Bu bağlamda, kimlik ilişkiseldir, yani yeni şartlar altında yeni söylemler ışığında tekrar kurulan bir değişim içerisindedir. Benliği tanımlamak için bir 'öteki' ihtiyacı duyulmaktadır, ancak bu sadece biz ve öteki dikotomisi değildir. Önemle vurgulamak gerekir ki bu, 'ötekinin' sürekli düşman olarak ifade edildiği güvenlik temelli daha sınırlı Hobbesçu bir anlayıştan ziyade her zaman düşmanlaştırmayan ve onunla farklılıklar üzerine yaslanan bir kimlik inşasıdır.[87] Öteki her zaman düşman olmak zorunda olmamakla birlikte kolektif bir kimlik olmak durumundadır. Bu bağlamda, özellikle Hindistan örneğinde medeniyet vurgusu üzerinden çok boyutlu bir kimlik ve aidiyet tanımlanmaktadır.

Hindistan kimliğini tanımlamaya çalışan farklı yazarlar onu kendine özgü bir kalıbın içinde değerlendirmeyi tercih etmektedir. Amartya Sen, *The Argumentative Indian, Writings on Indian Culture, History and Identity*;[88] Sudipta Kaviraj, *The Imaginary Institution of India;*[89] Perry Anderson, *The Indian Ideology*[90] *ve* Ramachandra Guha*, Makers of Modern India,*[91]*India After Gandhi: The History of World Largest Democracy,*[92] adıl çalışmalarında ilişkili ama farklı bir Hindistan kimliği tanımlarlar. Bu farklı tanımlamalar daha önce bahsedilen birbirinden farklı unsurlara değinen Hindistan tarihi anlatılarıyla ve bunun siyaset ile olan ilişkisiyle doğrudan

---

[86] Örneğin Peter J. Katzenstein (ed.) **Between Power and Plenty: The Foreign Economic Policies of the Advanced Industrial States,** Madison: University of Wisconsin Press, 1978; Michael Doyle, "Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs: Parts I and II," **Philosophy and Public Affairs**, Vol. 12, No. 3 and 4 (Summer, Fall 1983), s. 205-235, 323-353; Jack L. Snyder, **Myths of Empire**

[87] Ted Hopf, **Social Construction of International Politics: Identities and Foreign Policies**, Ithaca: Cornell University Press, 2002, s.1-3; David Campbell, **Writing Security**, Mineapolis: University of Minnesota Press, 1992, s. 64.

[88] Amartya Sen, **The Argumentative Indian, Writings on Indian Culture, History and Identity**, Penguin Books, 2005.

[89] Sudipta Kaviraj, **The Imaginary Institution of India***,* New Delhi: Permanent Black, 2010

[90] Perry Anderson, **The Indian Ideology,** New Delhi: Three Essays Collective, 2012

[91] Ramachandra Guha (ed**), Makers of Modern India***,* New Delhi: Penguin, 2010

[92] Ramachandra Guha, **India After Gandhi:The History of World Largest Democracy**, New Delhi: Harper Perrenial, 2008.

ilgilidir. Bu bağlamda, sosyal olan ile siyasal karar alma süreçleri arasında karşılıklı ilişkiler üzerinden Hindistan siyasal kültürü tanımlanmaktadır. Kimlik tanımlaması dikotomilerden beslenir ve kendine özgülüğü diğerinden farklıyı özellikle ortaya koymaktadır. Çeşitlilik içinde birlik, geçmişten bugüne devamlılık, demokrasi ve medeniyet gibi vurgular bir uzlaşı halinde "Hindistan idealini" yansıtmaktadır.[93]

Hindistan ulusal kimliğine ilişkin söylemin ve bunun dış politika ile ilişkisinin Soğuk Savaş sonrası dönemde, özellikle de 2000'li yıllarda yaşanan değişim ve değişen politik iklimle çok ilgili olduğunu söylemek mümkündür. Kimliğin yeniden inşası genel olarak onu tanımlayan ve üzerinde uzlaşıya varılmış olguların yeniden farklı bilişsel filtrelerden geçirilip yorumlanmasına ilişkindir. Nereye ve nasıl evrildiği konusunda bazı emareler olmakla birlikte, burada daha önem verilen konu bu değişimin itici düşünsel ideolojik motifleridir.

Farklı dünya sistemi algıları, farklı kimlik tahayyülleri ve güncel dış politika uygulamaları ve söylemleri ile karşılıklı etkileşimlidir. Dış politika nihayetinde sadece ülkenin dışında olup bitene ilişkin bir eylem değildir, daha da önemlisi dış politika söylemi ülkenin kendisine ilişkin bir özalgıdır ve kimliğin ilişkisel kurulumunda önem sahibidir.[94]

Hindistan ulusal kimliğinin nasıl şekillendiğine ilişkin dış politika söylemleri bir ayna tutuyorsa ya da açıklamaya yardımcı öğeler içeriyorsa da bu durum dış politika hedeflerini ya da genel prensipleri sağlamak için kullanılan stratejiler için geçerlidir. Bu bağlamda, Hindistan stratejik kültürünün tarihsel olarak Kautilya, Gandhi ve Javarharlal Nehru'nun görüşleri ekseninde belirlendiği bazı yazarlar tarafından ifade edilmektedir.[95] Bu genelleme Hindistan'ın kendi tarihsel bağlamında anlamlıdır. Kabaca Mauryan Krallığı'nda (MÖ 4. Yüzyıl) devlet adamlığı yapmış olduğu varsayılan Kautilya (Çanakya), güç temelli ve coğrafi yayılmanın ülkeye refah getireceğine inanan bir anlayışa sahipti ve bu bağlamda dış politikanın önemli olduğunu savunmaktaydı. Gandhi, Kautilya'nın yaklaşımından tamamen farklı bir kutupta yer almakta ve pasifizm ahlaki değerlerle yüklü bir dış politika yaklaşımını ifade etmektedir. Nehru ise ahlaki

[93] Perry Anderson, **The Indian Ideology**, s. 24.

[94] David Campbell, **Writing Security**, s. 68-71.

[95] Thazha Varkey Paul, "China-India Rivalry in The Globalization Era," NIICE, 9 Aralık 2020; Shyam Saran, **How India Sees the World: Kautilya to the 21st Century,** New Delhi: Juggernaut, 2019; Rashed Uz Zaman, "Kautilya: The Indian Strategic Thinker and Indian Strategic Culture" **Comperative Strategy**, 25, 3(2007), ss. 231-247; Micheal Liebig, "Kautilya Relevance for India Today", **Indian Quarterly**, 69,2 (2013), ss. 99-116; Marcus Kim, "India" **Neorealism versus Strategic Culture,** eds. Neil Renwick et al, London: Routledge, 2004. Nehru, kızına yazdığı mektuplarda ve Discovery of India kitabında Kautilya'ya devlet adamlığı ve dış politika konularında referans vermiştir. Ancak politikasında Gandhiyan moralizmi ve Kautilyan realizmi birleştirdiği bir yol tercih etmiştir. Bkz. Tobias Engelmeier, **Nation-Building and Foreign Policy of India**, New Delhi: Foundation Books, 2009.

değerleri dışlamadan realist ve aktif ama saldırgan bir algıya kesinlikle neden olmayacak, dolayısıyla hedefler ve söylemler konusunda daha ölçülü bir dış politika gözetmekteydi. Değişim tartışmalarında "ideal stratejilerden" hangisinin ön plana konulduğu, bu bağlamda kullanılan araçlar, söylemler ve yönelimler Hindistan'ın kendisini tanımladığı kimlik konusunda da fikir vermektedir.[96]

Wocjzewski değişimin Nehruculuk sonrası söylem ve onun tamamen zıddını oluşturan hiper milliyetçi söylem arasındaki çatışmanın unsurlarından etkilendiğinden bahsetmektedir. *"Nehruculuk sonrası söylem, Soğuk Savaş sonrası koşullara yavaş yavaş uyarlanmış olan ve Nehru ideallerini yeni dünya düzeninde yeniden tanımlayan, Hindistan için çok taraflı, çoğulcu ve çok merkezli bir dünyayı temel alan ve gerekli gören"* bir sistem kurgusuna sahiptir. Aksine, hiper milliyetçi söylem ise *"medeniyetler arası, ideolojiler arası ve jeopolitik pek çok çatışmanın var olduğu bir dünya tasavvurunda tek merkezli ve tekçi, ulusal güç ile kendini ifade eden ve sistemde hayatta kalmak olarak kurgulanmış bir ulus devlet"* tahayyülü ile karşımıza çıkmaktadır.[97]

Hindistan, yazarlar tarafından, genelde, Soğuk Savaş sonrası dönemde çok kutuplu dünya arayışında kendi göreli özerkliğini korumaya çalışan ama merkezden ve genel neoliberal düzenin gerekliliklerinden kendini soyutlamamış "özgün" ya da "Hindistan istisnası" olarak aktarılır.[98] 1990'ların sonunda "güç" merkezli dilin giderek yaygınlaştığı ve Hindistan'ın eski medeniyet (çoğunlukla Hindu) formları üzerinden bir dış politika söylemi oluşturduğu söylenebilir.[99] Bu söylem birbirinden çelişkili görünen uygulamaları ve söylemi tutarlı kılma araçsallığına da

[96] Kautilya referansı doğrudan verilmese de Modi yönetimindeki Hindistan'ın bu çizgiye yakın olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim, daha yönetime yeni geldiği Temmuz 2015'te Dışişleri Bakanı Jaishankar, Hindistan dış politikasının değişimi ve hedeflerini, "Hindistan içindeki dönüşüm büyük bir özgüvenin ifadesidir. Dış politikası dengeleyici bir güç (*balancing power*) olmaktansa lider bir güç olmayı hedeflemektedir" sözleri ile ifade etmiştir. Subrahmanyam Jaishankar, IISS Fullerton Lecture, 20 Temmuz 2015 Singapur. https://www.mea.gov.in/Speeches-Statements.htm?dtl/25493/iiss+fullerton+lecture+by+dr+s+jaishankar+foreign+secretary+in+singapore

[97] Thorsten Wojczewski, **India's Foreign Policy Discourse and its Conceptions of World Order: The Quest for Power and Identity,** London: Routledge, 2018.

[98] Rajen Harshe ve K.M. Seethi,(ed) **Engaging with the World, Critical Reflections on India's Foreign Policy,** Delhi: Orient Black Swan, 2009; Ninan Koshy, **Under the Empire India' New Foreign Policy, N**ew Delhi: Left Word Books, 2006. Bu "Hindistan istisnasının" tamamen kabul gördüğünü söylemek için henüz erkendir. Nitekim, Hindistan'ın nükleer politikasına ilişkin de önemli bir değişiklik içeren anlaşmaya ilişkin tartışmalar kendi parti gruplarında bile bu yeni söylemden rahatsız bir kitle olduğunu göstermektedir. Bkz. PM Mahmohan Singh Speech "PM's Reply In The Lok Sabha To The Debate On Civil Nuclear Energy Cooperation With The United States" 11 Mart 2006 http://www.pmindia.nic.in/speech/content4print.asp?id=300 (15 Nisan 2012)

[99] Krasten Frey, **India's Nuclear Bomb and National Security**, London: Routledge, 2006; Gitika Commuri, **National Identity Discourses and Foreign Policy: The Case of India**, (Doktora Tezi, University of Southern California,) 2006

sahiptir.[100] Hindistan'ın standart olarak sayılan güç öğeleri yerine "farklı", "değişken", "kendine özgü-özgün", "tartışmalı", "sorumlu", "hegemonik olmayan", "işgalci olmayan", "ahlaki" kültüründen ve kimliğinden dem vurulmaktadır. Bu, olumlu anlamda bir kabule daha yakın ve değişen dış politikasının kurucu idealizmi ve ahlaki değerleriyle çelişmemek için idealdir.

2.2.2 Karar Alma Analizi

Uluslararası ilişkilerin genel teorilerinin sınırlamalarının dışında iç politik süreçlerin dış politikaya etkisine yönelen Dış Politika Analizi ve bu bağlamda karar alma kuramları bu alandaki eksiği doldurmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi, yapısalcı analizler dış politika davranışı konusunda derinlemesine analizlere pek izin vermemişlerdir. Aktörlere sistem içerisinde birtakım roller tanınmış olsa dahi, dış politika ve uluslararası ilişkiler kuramları fazlasıyla kaynaştırılamazdı. Karar alma modelleri, devletin bir aktör olarak genel kuramlar tarafından görünmeyen karmaşık yapısını ortaya koymuştur. Onu rasyonel ve tekil bir aktör olarak uluslararası sistemin içinde tahayyül edebilirken, aynı zamanda karar vericiler üzerinden iç politika ile çıkar grupları, baskı, sivil toplum, seçimler, kamuoyu etkisi gibi pek çok süreç ile doğrudan bağlı görmektedir.[101]

Dış Politika Analizinin uluslararası ilişkiler alanının özel bir alt alanı olarak bazı temel özellikleri bulunmaktadır. Bunlar, özellikle karar verme sürecini açıklayan çok faktörlük ve çoklu analiz düzeyinin bulunmasıdır. Benzer bir biçimde, ekonomi, psikoloji ve sosyoloji gibi pek çok disiplinden beslendiği için disiplinler arası bir yapısı vardır ve teorik olarak bunları bir arada kullanma eğilimdedir. Devlet bir soyutlanma olarak görüldüğü için anaakım uluslararası ilişkiler teorilerinden farklı olarak Dış Politika Analizinin öznesi karar verici bireylerdir.[102] 1970'ler ve 80'lerde yazılmış Dış politika analizine ilişkin pek çok çalışmaya rağmen, 1990'ların ortalarına kadar pek varlık gösterememiştir. Soğuk Savaş'ın sonlanmasının yarattığı şok alanın gelişmesine büyük katkı sağlamıştır. Ancak alana ilişkin çalışmalara hızlıca göz gezdirilecek olunduğunda, Bruck, Sapin ve Snyder tarafından 1954'te yazılmış olan *Decision Making as an Approach to the Study of International Politics* devleti temel aktör olarak ele alırken, karar alma mekanizmasına yoğunlaşması açısından öncü bir rol izlemektedir.[103] Bu dönemdeki çalışmalarda öne çıkan üç

[100] T Wojczevski, "Identity And World Order in India's Post-Cold War Foreign Policy Discourse," **Third World Quarterly** Vol. 40, No.1 (Feb,2019), p. 1–21. Güç=Durga metaforu ve dış politikada kullanılan diğer metaforlar için bkz. Shyam Saran, **How India Sees the World: Kautilya to the 21st Century**, New Delhi: Juggernaut, 2019.

[101] Ole Holsti, **Making American Foreign Policy**, New York: Routledge, 2006, s. 327.

[102] Valerie Hudson, "Foreign Policy Analysis: Actor-Specific Theory and the Ground of International Relations", **Foreign Policy Analysis**, No.1 (2005), 2-3.

[103] Hudson, a.g.e ,s.5-6

temel karar verme analiz düzeyi vardır: bürokratik organizasyonlar, küçük gruplar ve güçlü bireyler.[104] Bu klasik dönemin diğer önemli bir özelliği ise psikolojik yaklaşımların ağırlık kazanmasıdır. Liderlerin kara verme süreçlerinde psikolojik faktörlerden ne kadar etkilendiği önemli bir soruydu.

Psikolojik ve bilişsel karar alma yaklaşımları karar vericilerin dış politika kararlarındaki etkisine ilişkin ilk çalışmalardır. Bu çalışmalar dış politikaya karar alıcılar çerçevesinden yeni bir anlam yüklemekteydi. Çoğunlukla psikoloji biliminden yararlanılarak yapılan araştırmaların yapılma biçimleri, fazla odaklanılmış olmasından kaynaklı bazı yanlış anlamaları barındırmaktaydı. Robert Jervis bu bağlamda karar alma kuramlarının psikolojiyi fazlaca merkeze alan tutumundaki kimi hataları eleştirmiştir. *"Uluslararası davranışı anlamak için devletin 'kara kutusu'na bakmak ve özellikle karar vericinin hedefleri, inançları ve algılarını çalışmak"*[105] gerektiğini ifade eden Jarvis'e göre, karar vericinin algıları veya yanlış algıları karar alma sürecinin önemli ve gözden kaçan bir noktası olarak analize eklenmeliydi. Psikolojik yaklaşımların beş temel hata yaptığını ifade etmekteydi: duygulara "soğuk" bilişsel süreçlerden daha fazla önem verilmesi, hemen hemen tüm çalışmaların dışarıdaki bazı farklı etmenlerin hesaba katılamadığı laboratuvar çalışmalarına dönüştürülmesi, güçlü önyargıların analizdeki etkisi, uluslararası sistemin yapısına, tehlikeleri ve imkânlarının analizlerde yanlış anlaşılması ya da bazen gözden kaçması ve son olarak tüm bu etkenlerle örülmüş karar verici bireyin psikolojisinin fazlasıyla merkeze alınması. Nitekim, bu aşırı birey psikolojisine indirgenmiş durum, oluşan kararın ya da tercihin süreçlerini, hatta inanç sistemi gibi karar vericinin sosyal bağlamını ele almamaktaydı.[106] Bu bağlamda, Jarvis sosyal psikoloji, bilişsel psikoloji ve önceden edinilmiş bilginin algıyı kişiselleştirdiği tezine dayanan görsel algı (*visual perception*) teorisi gibi ilgili pek çok teoriyi "eklektik" bir şekilde birleştirerek politik karar alma mekanizmasını çözümlemeye çalışmaktadır.[107] Jarvis'in psikolojik kuramlara getirdiği algı yaklaşımı ve algının değişmesi durumu benzer koşullarda karar vericinin farklı karar alma

[104] Margaret Hermann ve Charles Hermann, "Who Makes Foreign Policy Decisions" s. 363. Charles ve Margaret Hermann karar birimlerini incelerken sayısız iç ve uluslararası faktörün dış politika davranışına etkisine değinmiştir. Bu etki hükümetin siyasi yapısı doğrultusunda politika yapımını etkilemekteydi. Karar verici olarak "üstün karar birimi" bu yapı içerisinde onun etkisi ile karar vermekteydi. Bu çalışmada üç analiz birimi üzerinden karar alma davranışı incelenmiştir.

[105] Robert Jervis, "Signaling and Perception: Drawing Inferences and Projecting Images," **Political Psychology**, Kristen Renwick Monroe (ed), London:Lawrence Erlbaum Associates, Publıshers, 2001, s. 293-294; Robert Jervis, **Perception and Misperception in International Politics**, Princeton University Press, 1976.

[106] Jervis, **Perception and Misperception,** s. 4.-5

[107] Jervis, a.g.e, s. 7-8

eğilimini açıklamakta önemli bir katkı sunmuştur. Ancak çalışma inanç sistemleri ve sosyal bağlam gibi noktaları dışarıda bırakmıştır.

Soğuk Savaşın sona ermesi ve alandaki metodolojik tartışmaların etkisi ile Dış Politika Analizi Hudson'ın deyimi ile tam bir "canlanma" yaşamıştır. Yeni sorular, modeller ve okullar ortaya çıkmıştır. Aşağıdaki tabloda karar alma analiz düzeylerine ilişkin Mintz ve DeRouen'in sınıflandırması[108] yeralmaktadır.

Dış Politika Karar Alma Analiz Düzeyi	Bireysel
	Grup
	Koalisyon
Karar Alma Tipolojileri	Tek
	Ardışık
	İnteraktif
	Ardışık –İnteraktif
	Grup
Karar Alma Modelleri	Rasyonel Aktör
	Cybernetik
	Bürokratik Politik
	Organizasyonel politik
	Poliheuristic
	Prospect (Beklenti)
Karar Alma Süreçlerinin Belirleyicileri	Kararın alınacağı ortam
	Psikolojik faktörler
	Uluslararası faktörler
	İç politik etkiler

Tablo 1: Karar Almaya İlişkin Sınıflandırma

[108] Alex Mintz ve Karl DeRouen Jr. **Understanding Foreign Policy Decision Making**, New York: Cambridge University Press, 2010.

Kaynak: Alex Mintz ve Karl DeRouen Jr. Understanding Foreign Policy Decision Making, Cambridge University Press, 2010.

Karar alma analiz düzeyi karar alma birimine ilişkindir ve kararın nasıl alınacağı konusunda önemli bir etkisi vardır. Bireysel/lider karar alma modeli dış politikada karar alma sürecindeki bireyleri temel almaktadır. Klasik versiyonlarında model rasyonel karar alma kuramına dayanmaktayken, sonrasında geliştirilen psikolojik kuramlar, bilişsel psikoloji ve karar verici kişilerin karar alma süreçlerini anlamak konusunda önemli bir katkı sunmuştur. Bilişsel çalışmalar karar alıcının rasyonel olarak tabir edilen karar alma sürecinde psikolojik etkilenimlerini ortaya koyarak, alternatif politik kararlar arasından seçim yapılması, kararların geri bildirimi ve bunun ağırlığının değerlendirilmesi gibi karar ve karara ilişkin değerlendirmelerinin farklılaşmasına açıklama sunmaktadır. Ancak karar vericiyi pek çok şeyi aynı anda ve bütünlüklü bir biçimde analiz edebilen sorun çözücü ve baskın bir konuma taşımaktadır. Grup düzeyi kararın bir grup tarafından alındığını belirtirken, karar alma kuramlarının çok sayıda grup ifadesi vardır. Grup pek çok farklı biçimde oluşabilir ve bu oluşum grup dinamikleri üzerinden karar alma mekanizmasını etkilemektedir.[109] Koalisyonlar bireylerin farklı birey ya da gruplarla yaptıkları iş birlikleridir. Görece bağımsız konumları dolayısıyla, pazarlık ve görüşme karar almada önemlidir. Koalisyonların karar alma pratikleri ortaklaştıkları kurallar doğrultusundadır.

Karar alma tipolojilerinde tek kararların çok nadir olduğu görülmektedir. Genellikle ardışık kararlara rastlanmaktadır, ancak tek bir kararın nasıl alındığına ilişkin bazı çalışmalar da var. Stratejik-interaktif kararlar en az iki oyuncunun yer aldığı kararlardır ve bu kararlarda bir oyuncunun kararı diğerinin kararını etkilemektedir. Ardışık kararlar karar verme modelleri arasında en çok rastlanılandır ve birbiriyle ilişkili seri kararları ifade etmektedir. Benzer biçimde, ardışık interaktif kararlar karar alıcıların birbirlerinin kararlarından etkilenerek aldıkları dizi kararlardır. Grup kararları grup dinamiğinin sonucunda ortaya çıkmaktadır ve grup kişileri, bürokratik temsilcileri veya bir koalisyonu ifade edebilir. Grup dinamiklerinin yapısı gereği bireysel karar alma süreçlerine göre daha karmaşıktır.

Karar alma modelleri sürecin karmaşık doğasına ilişkindir. Dış Politika analizinde neden ve nasıl sorularını soran farklı modeller vardır. Bu modeller özellikle son dönemde bilişsel ve

[109] Margaret Hermann, "How Decision Units Shape Foreign Policy: A Theoretical Framework," **International Studies Review**, Vol. 3, No. 2 (2001): 47-81.

rasyonel dış politika analizi kuramlarının açıklamadığı bir bölgede farklı değişkenleri kullanarak farklı açıklamalar sunma çabası içerisindedirler.

Rasyonel model mikro ekonomik modellerden etkilenerek oluşturulmuştur. Model belli zorunluluklar çerçevesinde istikrarlı ve fayda maksimizasyonuna yönelik tercihleri ifade etmektedir.[110] *Cybernetic* yaklaşım karar vericinin istenen sonuca ilişkin en uygun tercihlere yönelmesini ve geniş bir alternatifler kümesini görmezden gelmesini ifade etmektedir. Bu modelde karar vericinin karmaşık bir durumu anlayıp bu verileri yorumlayacak bilişsel kapasitesinin eksik olduğu kabul edilmektedir.[111] Bürokratik model ve organizasyonel modeller algı, rasyonalite ve kişisel faktörlerle ilgilenmezler.

Karar vericinin nasıl pek çok alternatif politik tercihten birini seçtiği dış politika analizinin temel sorunsalıdır. Mintz ve Geva'ya göre iki ana karar verme kuramı vardır. Bunlardan ilki Von Neumann ve Morgenstern'in mikro ekonomik tezleri ile gelişen klasik ya da rasyonel aktör modeli; ikincisi Simon ve sonrasında Steinbruner tarafından geliştirilen sibernetik perspektif ve sınırlı rasyonalitedir. Mintz ve Geva'ya göre üçüncü bir yaklaşım *Poliheuristic* teoridir.[112] Bu yaklaşım karar vericinin bilişsel süreçleriyle dış politika kararının sınırlarını çizen koşulları bir arada değerlendirmektedir. İki aşamalı bu yaklaşım, bir taraftan bilişsel tercihler üzerinden karar vericinin bazı tercihleri elemesini ifade ederken, diğer taraftan kar-zarar hesabı üzerinden politik sonuçlarını değerlendirdiği alternatif tercihler üzerinde durmasını ifade etmektedir. Karar alma süreçleri ile kararın içeriğini bir arada değerlendirerek alınan kararın nasılını ve niçinini sorgulamaya çalışmaktadır. Bu bağlamda 'kararın esasına' ulaşmaya ilişkin bir iddiası vardır.

Model, aktörün her şeyin bilgisine sahip olması gerektiği tezini reddeder ve azami fayda arayışından kabul edilebilir yarara yönelmektedir. Kişiler karar verirken sınırlı bilgiyle basitliğe yönelirler. Dolayısıyla, tüm verilerin fail tarafından değerlendirildiği veya tüm sonuçların öngörüldüğü diğer modellerden farklı bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Liderlerin eylemlerinin siyasi sonuçlarına ilişkin geribildirim, dış politikaya ilişkin krizlerini ele alma biçimlerinde

[110] Mintz ve DeRouen, a.g.e s. 57.

[111] Mintz ve DeRouen, a.g.e s. 70.

[112] Alex Mintz ve Nehemia Geva ,"The poliheuristic theory of foreign policy decision making", **Decisionmaking on War and Peace: The Cognitive-Rational Debate**, Alex Mintz ve Nehemia Geva (eds), Lynne Rienner Publishers, 1997, s. 81; Alex Mintz, "How Do Leaders Make Decisions? A Poliheuristic Perspective," **Journal Of Conflict Resolution**, Vol. 48, No. 1 (2004), s. 3-13.

önemli rol oynar. Bu *Poliheuristic* yaklaşımın iki aşamalı bir yapısı vardır. Öncelikle karar verici bir karara varır ve ardından kalan alternatifleri değerlendirir. Böylelikle, alternatif seti karar vericinin kara verme sürecini rahatlatacak biçimde küçültülmüş olur. Yapısı dış politika kararlarında iç politikanın etkisini vurgulamaktadır. *Poliheuristic* teori rasyonel seçim yaklaşımı ile bilişsel yaklaşımı birleştirirken, sonuç değil süreci ön plana almaktadır. Bu nedenle, bireysel karar alma ile bürokratik karar alma modelini beraber kullanmaktadır. Ayrıca, model karar alma kuramındaki kar-zarar ilişkisine farklı bir boyut getirmektedir. Karar vermede ilk adım olarak telafi edilememe prensibini yerleştirmektedir. Burada yüksek kar olarak görünen bir şey, düşük kar ya da etki olarak sınıflandırılmış başka bir tercih ile karşılaştığında yüksek karın doğal olarak seçilmeyeceği savunulur. Feda edilen şeyin telefi edilememesinin yaratacağı zararın niteliğine göre karar verilmektedir. Söz konusu edilen zararlar arasında liderliğinin devamına ilişkin tehdit, kamuoyu desteği ve popülaritede ciddi düşüş, seçim kaybı, iç baskılar, parti içi rekabet, hükümet düşmesi ya da koalisyonun sona ermesi, politik güç, saygınlık ve meşruiyet kaybı, gösteriler ve rejime iç-dış tehdit sayılmaktadır. [113] BJP'nin 1998'de hükümet kurduğu zaman tabanının ısrarla istemesine rağmen seçim manifestosunda yer alan bazı vaatleri koalisyonun kırılgan yapısı ve oluşacak tepkinin hükümeti düşürme ihtimali nedeniyle gerçekleştirmemesi, bu model için örnek gösterilebilir. Daha sonra ana hatları ile açıklanacağı üzere, BJP hükümeti ilk kurduğunda Hinduvat prensiplerini uygulayamamıştır. Bu konuda ciddi kararlar almaktan kaçınmış ve tepkiyi kontrol edebildiği oranda bazı çalışmalarda bulunmuştur.

Mintz ve Geva'nın modelinde niçin sorusu dış politika analizinde genellikle karşımıza çıkar ve aktörün veya karar vericinin olası tercihler arasından bir ya da birkaçına yönelmesini açıklamaya çalışır. Ancak özellikle yorumsamacı ve bilişsel teorileri farklı Ortodoks teorilerle birleştiren yaklaşımlar, "nasıl" sorusu sorulmadan bu motivasyonun tam olarak açıklanamayacağını öne sürmektedirler. Mintz'e göre nasıl sorusu, karar verme sürecinin iç karmaşası ve tercihler portföyüne ait bilginin yetersizliği halinde karar vericinin niçin belirli bir karara yöneldiğinin süreçsel açıklamasını sunmaktadır. Roxanne Doty ise nasıl sorusuna farklı bir anlam yükler. Yorumsamacı eleştirel bir açıklama sunmaktadır.[114] Bu bağlamda, dış politika söylemine kurucu bir anlam yükler. Doty'e göre niçin sorusu zaten analize içkindir ve bu nedenle nasıl sorusu sorulmalıdır. Nasıl sorusu niçin sorusunun cevabını barındırmakla birlikte politik eyleme ilişkindir ve eleştirel bir açılım sunmaktadır: gerçekleşme olanağı, ifade edilişi,

[113] Alex Mintz, "How Do Leaders Make Decisions," s. 9.

[114] Roxanne Lyne Doty, "Foreign Policy as Social Construction: A Post-Positivist Analysis of U.S. Counterinsurgency Policy in the Philippines**" International Studies Quarterly,** 37 (1993), s. 297-320.

yönlendirilişi gibi. Doty'e göre nasıl sorusu mecburen eleştireldir ve güç kavramı ile ilişkilidir.[115] Doty ayrıca karar vericinin içinde bulunduğu çevre ile etkileşimini dikkate alır. Bu durum, öznenin içinde bulunduğu sosyalliğin bir kurgusu olmasından ziyade özneler arası bir ilişkidir. Bir başka deyişle, karar alıcının seçenek kümesinden birine yönelmesi aslında tek başına verdiği bir karar değil, çevresel kodların etkisidir.[116] Doty ve Mintz'in ele alınmasının sebebi ikisinin de sonuç odaklı değil, süreç odaklı sorulara yönelmesidir. Bu hem karar hem de karar vericinin kendisi üzerinden daha fazla bilgi sunmaktadır. Ayrıca, dış politika kararının içerideki izdüşümler konusunda daha fazla bilgi sunmaktadır.

Son olarak, Mintz ve Geva'nin *Poliheuristic* modeli dışında bu çalışmada önemli olabileceği düşünülen bir modele daha değinilecektir. Bunlardan ilki Robert Bilings ve Charles Hermann'ın ardışık karar alma üzerine çalışmasıdır. Yazarlara göre dış politika problemlerinin sürekli tekrarlanan bir yapısı vardır ve her probleme ilişkin beyan sonrasındaki karar alma sürecini etkilemektedir.[117] Politika değişimi mevcut durumda bir problem olduğuna ilişkin bir talep olarak da görülebilir. İster dışarıdan bir etmen tarafından zorlansın, isterse de içeride yeni yaklaşımlar üzerinden şekillensin mevcut durum ile olması gereken durum (algısı/gerçeği) arasındaki fark karar alıcı tarafından problem olarak algılanır. Bu problem algısı, tehdit veya fırsat algısı gibi bilişsel süreçlerle ilgili olabileceği gibi ideolojik bir kurgunun sonucunda da olabilir. Ancak bu karar verici için durumun gerçekliğini değiştirmeyecektir. Billings ve Hermann'ın modelinde karar alıcılar problemi tanımlamak ve politika geliştirmek ile ilgili süreç içerisinde düzenlemeler getirmek ya da politikayı değiştirmek şeklinde birbirini izleyen başka kararlar da almaktadırlar. Bu bağlamda politika üretimi, sorun olarak tanımlanan duruma dair daha önceki kararları sorgulayan, düzenlemelerden köklü değişimlere kadar değişen ölçekte birbirini izleyen yeni karar alma süreçlerini barındıran ve karar alma bakımından ardışık bir sürekliliği gerektiren bir eylemdir.

Problem olarak tanımlanan konu spesifik bir zaman ve mekâna sınırlandırılmadan devletin geçmişine yönelik algıya da eğilmektedir. Nitekim, karar alıcının mevcut politikayı değiştirme kararı geriye dönük biçimde sorunu tekrar tanımlaması, sınıflandırması ve yeniden

[115] Doty, a.g.e s. 299.

[116] Doty, a.g.e s. 301

[117] Robert Bilings and Charles Hermann, "Problem Identification in Sequential Policy Decision Making: The Re-esentation of Problems" **Problem Representation in Foreign Policy Decision Making**, D. A. Sylvan ve James Voss (eds.), Cambridge: Cambridge University Press, 1998, s. 53.

ifade etmesidir. Hatta köklü bir değişim söz konusu olduğunda ilk adımda mevcut durum tanımlamasını değiştirmesi demektir. [118]

Problemin yeniden tanımlanmasına ilişkin sundukları modelleme, dış politika analizine ilişkin genel yaklaşımların gözden geçirilmesi ve geliştirilmesinin bir sonucudur. Öyle ki siyasi değişim ve dönüşümlerdeki karar alma süreçlerini açıklamaya çalışır. Bu değişimin sebebi olarak, eylem ve geri dönüşü içeren bir çeşit yeniden değerlendirme döngüsünü ortaya koymaktadır. Bu döngü dış siyasete ilişkin kararları ve olayları tek başına, yani tarihsel bağlamdan kopuk olarak ele alan olay incelemesi çalışmalarına bir eleştiri getirmektedir. Ayrıca, model karar vericilerin grup içi farklı azınlık tavırlarını da modelleme içine alarak karar verme sürecinin karmaşık yapısına dikkati çeker. Bu modellemenin önemi hem karar alıcıların grup içi mücadelesi ve koalisyonun yapısına ilişkin fikir vermesidir, hem de geçmiş bir kararın yeniden değerlendirilip temsil edilmesi ile karar verme kuramının etkisini değişim perspektifi ile yeniden ele almasıdır.

Dış politika analizi karar vericilerin karar verme motivasyonları hakkında teorik bir açıklama sunmaktadır. Bilişsel süreçlere dair rasyonel yaklaşımlar veya post-pozitivist söylem kuramı gibi farklı yaklaşımlar ve bunları farklı şekillerde birleştiren kuramlar bu motivasyonu anlamayı kolaylaştırır. Aynı zamanda sonuç dışında süreçlere de bakmayı gerektirir. Ele alınan temel yaklaşım, Hindistan'da 1990'larla birlikte iç politikadaki gelişmelerin dış politika yönelimlerini daha fazla etkilediği yönündedir. Buradaki en temel değişken, Soğuk Savaş'ın bitmesiyle birlikte iki kutuplu dünya dayatmasının sınırlayıcı rolünün kalkmış olmasıdır. Gerçi Hindistan'ın bu duruma dair tepkisi Bağlantısızlık politikası olmuş olsa da bu politikanın kendisi dahi Soğuk Savaş zorunluluklarına verilen bir yanıt niteliğindedir. Nitekim, daha sonra derinlemesine tartışılacağı üzere, bu sınırlayıcı uluslararası koşullanma kalktığında Bağlantısızlığın kendisi de değişim tartışmalarının konusu olmuştur. Uluslararası alandaki bu çok belirleyici değişim dışında, ülkenin iç siyasal gelişmeleri de karar vericileri önemli ölçüde etkilemiştir. Yerel siyasetin etkisinin artması, koalisyon dönemleri, ekonomik öncelikler ile yeni sınıflar ve onların beklentileri karar alma üzerinde etkili olmaktadır. Bu teorilerde asıl olan, motivasyonun ne olduğu karar alıcıların bir durumu ya da talepleri nasıl yorumladıklarıdır. Motivasyonlar bazen benzer görünmekle birlikte politikanın araçları değişmektedir.

Bu çalışmada Hindistan uluslararası sistem içerisinde onun gereklilikleri doğrultusunda hareket eden bir ülke olarak ele alınmamaktadır. Daha ziyade, burada ele alınan konu, dış politika analizi, karar verme yaklaşımları ve iç politik gelişmeler ile incelemeye çalışılan ülkenin kendine

[118] Bilings and Hermann, a.g.e,s. 53-54.

ait bakışının dış politikasına nasıl yansıdığıdır. Sömürge süreçleri ve sömürge sonrasına ilişkin sosyal ve siyasal süreçler, farklı kimlik anlayışlarının ya da mevcut kavramların farklı siyasi gruplar tarafından farklı şekilde yorumlanmasına sebebiyet vermiştir. Soğuk Savaş'ın bitmesinin yarattığı sistemik değişim ve ülke içerisindeki dönüşüm ile BJP ve Kongre Partileri arasındaki söylem farkının politik sonuçları daha görünür olmuştur. Amaçlanan, dış politikaya ilişkin politika oluşturma süreçlerine bu saiklerin etkisini inceleyebilmektir.

Hindistan'daki kimlik politikaları ve Hindistan'ı tanımlama hali dış politikasını etkilemektedir. Sinderpal Singh'in de belirttiği üzere, özellikle sömürge sonrası devletlerin iç politik süreçleri ile ulus inşası ve devlet inşası süreçleri aynı zamanda "dış" olanı ve ona olan yaklaşımı da tanımlama ve meşrulaştırma sürecidir. Bu bağlamda, düşman ve tehdit algısı kimliğin kurulumu ve tanımlanması ile ilişkilidir. Devletin kimliği üzerine sürdürülen iç siyasi mücadele ve söylem, aynı zamanda tarafların dış tehdidi tanımlamasını ve ona karşı izleyecekleri siyasi karşılığı da belli sınırlılıklarla belirlemektedir.[119] Her ne kadar uygulamada karşılığını daha sınırlı olarak göstermiş olsa da Kongre Partisi ve BJP hükümetlerinde bu söylem ön plana çıkmaktadır. Kimi yazarlar tarafından ideolojik farklılıkların sadece söylem düzeyinde kaldığı ifade edilse de birbirlerine karşı takındıkları muhalefet tutumundan ziyade iki partinin kendi tarihsel tutumları ve ideolojik arka planları dış politika tercihlerini etkilemiştir.

Kongre Partisi'nin sekülerizm, demokrasi ve anti-emperyalizm idealleri BJP için de farklı olmamakla birlikte tanımlamaları Savakar'ın 1923'de ortaya koyduğu Hinduvata fikri çerçevesinde oluşturulmuştur. [120] Hinduvata anlayışı ve Kongre Partisinin çoğulcu milliyetçiliğinin işaret ettiği sadece farklı söylemler değil, farklı dış politika tercihleridir. Bu tercihler sadece dış politikanın nasıl yürütüleceğine dair değil, aynı zamanda uluslararası alandaki konumlandırılışına ilişkindir. Kongre Partisi'nin çoğulcu demokrasi anlayışı, bağlantısızlık politikası tercihi ve bu bağlamda kendi coğrafyası ve dünya ile kurduğu ilişki, BJP'ye göre Hindistan'ın geri kalmışlığına neden olmuştur. Bu durum, Hinduvata düşüncesine göre, azınlıkların özellikle Müslümanların lehine sürdürülen Kongre Partisi siyasetinin devletin

[119] Sinderpal Singh, **India in South Asia**, Oxfordshire: Routledge, 2013, s. 119.

[120] Hinduvata, Hindu-olmak, *Hinduness*, düşüncesi Hinduizm üzerinden kurgulanan din temelli bir ulus teorisi değildir. Dinin de içinde olduğu kültürel ve tarihsel bir ulus kurgusudur. Hindistan alt kıtası (Pakistan ve Bangladeş'in de içinde bulunduğu büyük coğrafya) ile kutsal toprak-vatan ilişkisini kurmaktadır. Bu düşünceye göre Hindular işgallerden önce büyük medeniyetler kurmuş üstün bir halk olarak var olmakta iken daha sonra Müslümanların ve Hristiyanların işgaline uğramış, aşağılanmış ve zayıf bırakılmışlardır. Hinduvata düşüncesindeki anti-emperyalizm bu bağlamda Müslüman tiranlara ve Hristiyan unsurları da temsil eden İngilizlere karşıdır. Bu bağlamda, tarihsel ancak Pakistan, Bangladeş ve Keşmir sorunu üzerinden tekrar üretilen bir söylemdir. Chetan Bhatt**, Hindu Nationalism, Origins, Ideologies and Modern Mythes**, Berg Publishers, 2001, s. 77, V. D. Sarvarkar, **Essentials of Hinduvata,** 1921-1922, s. 4-5 http://www.savarkar.org/content/pdfs/en/essentials_of_hindutva.v001.pdf

tarihinden ve Hindu medeniyetinden gelen "güçlü" kimliğini zayıflatmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca, Hinduvata düşüncesi dünya düzenini kültürel hatlar üzerinden okumaktadır. Bu bağlamda, BJP'nin öne sürdüğü, tarihsel ve kültürel misyonun canlandırıldığı güçlü ve etkin bir dış politikadır ve bunun karşılığı bölgesel güç ve uluslararası siyasetin önemli bir aktörü olmaktır.[121] Sonuçları itibarıyla her iki partinin dış politikası 1990'lar sonu ve 2000'ler boyunca ülkenin bölgesel gücünü pekiştirmek ve uluslararası sistemin merkez devletleri arasında yer almaktır. Ancak, her iki parti için de geçerli olmakla birlikte, bu siyaset sürecinin kendisi, koalisyonları ve meşruiyet söylemleri dolayısıyla politik tercihler farklılaşmakta ve ülkenin kendine çizdiği misyon kimliğine bakışına göre değişiklik göstermektedir.

2.2.3 Dış Politika Kararlarını Kim/Kimler Alır?

Dış politika karar alma süreci her ülkenin rejimi ve yapısı nedeniyle farklılık göstermektedir. Bu farklılık, karar alan birim ve karar alma süreçleriyle ile ilgili olabildiği gibi bazen alınan kararın niteliğine bağlı olarak da değişebilmektedir. Nitekim, tanımlanmış bir mekanizma olabildiği gibi, bir kara kutu niteliğini de taşıyabilmektedir. Dış politika analizi çerçevesinde karar alma yaklaşımları dış politika kararlarının sonuçlarından ziyade kararın oluşum mekanizmasına odaklanmıştır. Bu tez çalışması çerçevesinde, Hindistan dış politikasındaki değişimin izi sürülürken genellikle çıktılara yani kararlara yoğunlaşılmaktadır. Ancak değişim kararı, daha önce de izah edildiği üzere, bir etkinin ya da problemin doğrudan sonucu değildir, daha ziyade değerlendirme hatta yeniden değerlendirme sürecinin sonucudur. Problemi ve etkiyi çok yönlü, bilişsel, politik şeklinde değerlendiren birey, grup veya organizasyonun politik bir çıktısı olarak karar alma karmaşık bir süreçtir. Bu bağlamda, dış politika kararı bir sonuç olarak değil, bir süreç olarak ele alındığında karar alma mekanizmasının nasıl işlediği, aktörleri ve aktörler arası ilişki anlatılmalıdır. Elbette her karar kendi özgün koşullarını taşımaktadır ve problemin kendisi ve nasıl tanımlandığı karar alma mekanizmasının oluşumunu etkilemektedir. Dolayısıyla, her özgün karar kendine özgü bir mekanizmanın çıktısıdır. Ancak, bu özgünlük ve yapı her ülkenin siyasal rejimi, siyasi kültürü, kuralları ve kodları ile ilişkilidir.[122] Karar alma sürecine ilişkin çalışmalar 1950'lere kadar götürülebilir. Ancak karar alma sürecinin unsurlarına ilişkin çalışmalar 1970'lerde başlamıştır. Lideri odak noktasına alıp onun karar alma sürecini ele alan Alexander George'un "*The "Operational Code":*

[121] Priya Chacko, **Indian Foreign Policy , The Politics of Postcolonial Identity from 1947 to 2004**, New York: Interventions, 2012, s. 168-172; Peter Van Deer, **Religious Nationalism**, University of California Press, 1994; Thomas Bloom Hansen, **The Saffron Wave**, Princeton: Princeton University Press, 1999; Christophe Jaffrelot, **Hindu Nationalism**, Princeton: Princeton University Press, 2007.

[122] Valerie Hudson, **Foreign Policy Analysis, Classic and Contemporary Theory**, 2. B, Playmouth, Rowman and Littlefield, 2014, s. 39-40.

A Neglected Approach to the Study of Political Leaders and Decision-Making"[123] adlı çalışması ile lideri odağından çıkararak grup çalışmalarını temel alan Graham Allison'ın 1971 tarihli "*Essence of Decision* çalışması bu alanda öncü niteliğindedir.[124]

2.2.3.1 Karar Alma Mekanizması Lider, Grup ve Koalisyon Yaklaşımları

Alexander George'un Nathan Leites'in 1951 tarihli çalışmasında yer alan "operasyonel kod" kavramını ele alarak geliştirdiği çalışması, karar alma sürecinde liderin siyasal alana ilişkin bilişsel süreçlerinin etkisinin sonuca etkisini temel olarak almaktadır. Bunu sadece tarih ya da elitlerin politik kültürü olarak sınırlamaz, aynı zamanda aktörün ahlaki tutumundan inanç sistemine kadar daha kapsayıcı bilişsel bir süreci ele almaktadır.[125] George'un çalışması rasyonel karar alma modelinin bir eleştirisidir. Rasyonel karar alma modelinde bireyin bilişsel limitlerinin ele alınmamasını eleştirerek, bireyin karar alma ve sorunu tanımlama süreçlerinde bilişsel motiflerin etkili olduğunu savunmaktadır. George operasyonel kod kavramını geliştirmiştir. Belirli bir sistematik ve sıralamalar oluşturmaya çalışmıştır. Bu bağlamda, liderin inanç sistemini politik bağlamın içerisinde amaçlar ve araçlar ilişkisini açıklayan "enstrümantal inançlar" ve politikanın temellerine ilişkin olan "felsefi inançlar" olarak ikiye ayırmıştır. Bu iki inanç seti üzerinden operasyonel kod kavramını yeniden tanımlamıştır. [126] Yazar, liderlerin temel yaklaşımlarını anlayabilmek ve yönelimlerini saptayabilmek amacıyla bir grup soru üretmiştir. Bunlara verilen yanıtlar bilgi ile operasyonel kod arasındaki ilişkiyi açığa çıkartmaya yöneliktir. Ancak, George soruların evrenselliği konusunda samimi bir uyarıda bulunmaktadır ve epistemolojik farklılıklar ile politik eylem arasındaki ilişki soruların uyarlandığı Batı toplumları dışında geçerli olmayabilmektedir.[127] Rasyonel karar alma modellerinin bilgi ve politik eylemle ilişkisinin evrenselliği de bu bağlamda tartışmalıdır. George operasyonel kod kavramını liderin karşı karşıya kaldığı problemler ve aktörlere ilişkin karar alma sürecini daha anlaşılır ve hesaplanabilir hale getirmek için geliştirmiştir. Bu yaklaşımın odağı lider ve onun davranışsal analizi olmaktadır.

---

[123] Alaxander George, "The "Operational Code": A Neglected Approach to the Study of Political Leaders and Decision-Making" **International Studies Quarterly**, Vol. 13, No. 2 (1969), s. 190-222.

[124] Graham T. Allison, **Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis**, Boston, Little, Brown and Company Press, 1971.

[125] Alexander George, a.g.e , s. 197.

[126] Alexander George, a.g.e , s. 199.

[127] Alexander George, a.g.e s.2 01.

Lideri ve özellikle George'un inanç sistemi analizini temel alan ve çeşitli katkılarla geliştiren çeşitli yazarlar vardır. Holsti ve Rosenau inanç sistemlerinin ve operasyonel kodun karar alma mekanizmalarında etkisini ele almışlardır. Anketler yoluyla liderlerin karar alma yaklaşımlarını incelemeye çalışmışlardır.[128] George'un ürettiği araçsal ve felsefi inançlar kümesinin genel sorularının geliştirilerek hazırlandığı bu anketler, liderlerin inanç sistemlerini ve bunun karar alma davranışına etkisini anlamaya yöneliktir.

Robert Jervis'in "Perception and Misperception" çalışması liderlerin karar alma mekanizması içindeki rolünü psikolojik yaklaşımları algı kavramına atıf yaparak açıklamaya çalışmaktadır.[129] Liderlerin bir konudaki algıları ya da yanlış algıları değerlendirme sürecini etkilemektedir. Jervis, kendi değişiyle, eklektik bir yaklaşım geliştirir. Bunun nedeni teorik yaklaşımların bir süre sonra çok baskın hale gelmesi ve tek başına açıklayıcı olmaya yönelmesidir. Farklı teorik yaklaşımları birleştirdiği ve iç içe sunduğu bir yapı oluşturmaya çalışmaktadır. Bu bağlamda, psikoloji, sosyal psikoloji ve davranış bilimlerine ilişkin çalışmaları siyaset bilimiyle ve karar alma yaklaşımlarıyla birleştirmeye çalışmıştır.[130] Algı ve yanlış algıyı ortak değerlendirmektedir. Yanlış algı karar alıcının bir durumu, söylemi ve kararı olduğundan ya da kendi gerçekliğinden çok daha farklı algılamasıdır. Yanlış algı psikolojik ortam ile çok ilgilidir ve bu ortam ile geçerli ve mevcut ortam arasındaki makas açılıyorsa oluşur. Ancak, Jervis için algı kadar yanlış algı da karar alma pratiği için önemlidir ve dikkate alınmalıdır. Algı veya yanlış algı anlanıp hesaplanabilir. Çıkarımsal sonuçlara ulaşmak için bunun daha genel bir teori içerisinde ele alınması gerekmektedir. Böylelikle, kendi deyimiyle, genellenebilir kalıplar oluşturmaya ve liderin ve bürokratik grupların devamlı ve incelenebilir davranışlarını bu kalıplar üzerinden incelemeye çalışmıştır. Jervis'in çalışması algı kavramına odaklandığı için karar alma mekanizmasının diğer öğelerine fazla değinmez, yine de bunları dışlamaz.

Lider kavramı üzerine pek çok çalışma olmakla birlikte son olarak Margaret Hermann'ın "lider karakter analizine"[131] değinmek gerekmektedir. Psikolojik yaklaşımlardan ilham alan Hermann, liderin kişilik özelliklerini konuşmaları ve yazışmaları kullanarak analiz etmeye çalışmaktadır. Hermann liderin kişilik özelliklerinin karar alma sürecini etkilediğini, dolayısıyla

[128] Bkz . Ole Holsti ve James Rosenau, "The Meaning of Vietnam: Belief Systems of American Leaders" **International Journal**, Vol. 32, No. 3 (1977), 452-474; Ole Holsti ve James Rosenau "U.S. Leadership in a Shrinking World: The Breakdown of Consensuses and the Emergence of Conflicting Belief Systems" **World Politics**, Vo. 35, No. 3 (1983), s.368-392; Ole Holsti ve James Rosenau, **American Leadership in World Affairs**, London, Routledge, 1984.

[129] Robert Jervis, **Perceptions and Misperceptions**, Princeton, Princeton University Press, 2017.

[130] Robert Jervis, a.g.e**,** s. 7-8.

[131] *Leadership Trait Analysis*.

bu karakter özelliklerinin de liderin kararının etkili olduğu durumlarda sonucu etkilediğini belirtmektedir. İleride daha detaylı olarak belirtileceği üzere, Hermann karar alma birimleri modeli geliştirmiştir ve bu bağlamda lider odaklandığı tek birim değildir. Ancak, problemden kaynaklı olarak karar alma biriminin otoriter liderlik olduğu durumlarda dış politika kararının nasıl alındığına ilişkin soruya yanıt bulmaya çalışmaktadır.[132] Nitekim, liderlerin farklı karakter özelliklerinin karar alma mekanizmasını etkilediğini belirtmektedir. Problemleri ve eleştirileri ele alma biçimine göre farklı lider tipolojileri belirlemektedir. Bu tipolojiler sabit olmamakla ve içerisinde farklılaşmalar görülebilir olmakla birlikte baskın eğilimi belirlemektedir: "liderin siyasi inancı politik gerçekliği yaratmaktadır".[133] Hermann bu etkiyi incelemek için karakter analizini kullanır. Söylemleri, konuşmaları ve mülakatları içerik analizi ile inceleyerek, inanç sistemlerine göre liderleri sınıflandırmaktadır. İçerik analizi liderin, bağlamı birbirinden farklı konulardaki söylemlerini içermelidir. Böylelikle karakteri hakkında daha fazla bilgi edinmek mümkün olabilir.[134]

Margaret Hermann'ın Alexander George'un ABD liderleri üzerine yaptığı çalışmanın geliştirilmesi ile kullandığı yöntem yedi farklı tipolojide liderlik tarzı ortaya koymuştur: (i) olayları etkileme ya da kontrol etmeye inanç, (ii) güç ve etki ihtiyacı, (iii) kavramsal karmaşıklık, (iv) kendine güven, (v) problem çözme ve bir şeyleri başarma eğilimi karşısında grup birlikteliğini sağlama ve diğerlerini düşünce ve hassasiyetleriyle ilgilenme, (vi) diğerlerine karşı genel bir güvensizlik ve şüphe ve son olarak (vii) grup içi önyargıya yoğunlaşma. Bunların her birinin karar alma sürecine etkisi farklı olmaktadır. [135] Siyasi liderlerin karşılaştıkları güçlüklere nasıl yanıt verdikleri, süreci nasıl işlettikleri ve sonuca ilişkin motivasyonları bu özellikleriyle çok ilgilidir. Nitekim Hermann, analizinde liderlerin hangi kelimeleri ne sıklıkta kullandığını ele alırken nicel bir yöntem kullanmaktadır.

Hermann'ın karakter analizi ve lider söylemlerinin nicel analizi pek çok çalışmada ele alınmış ve kullanılmıştır. Nicel metodun kesin etkisi karşısında eleştirel söylem analizi de

---

[132] Margaret Hermann, Leaders and Foreign Policy Desicion Making" **In Diplomacy, Force and Leadership**, eds. Dan Caldwell ve Timothy McKeown, Boulder, Westview Press, 1993, 77-95; Margeret Hermann, "Explaining Foreign Policy Behavior Using the Personal Characteristics of Political Leaders," **International Studies Quarterly**, Vol. 24, No. 1 (Mar., 1980), s 7-46; Margeret Hermann, "Assesing Leardership Style: Trait Analysis" **The Psychological Assessment of Political Leaders: With Profiles of Saddam Hussein and Bill Clinton**, ed. Jerrald M Post, Ann Arbor, Michigan University Press, 2005, s. 178-214; Margaret Hermann va Joe Hagan, "International Decision Making: Leadership Matters," **Foreign Policy**, No.110 (1998), s.124-137.

[133] Margaret Hermann, "Leaders and Foreign Policy Desicion Making" **In Diplomacy, s**.81

[134] Margeret Hermann, "Assesing Leardership Style", s. 179

[135] Margeret Hermann, "Assesing Leardership Style, s. 184.

yaygınlaşmaya başlamıştır. Eleştirel söylem analizi, liderlerin söylemlerinin sadece kendi inanç sistemlerini yansıtmadığını, aynı zamanda bir ilişkinin ve anlam inşasının kendisi olduğunu savunmaktadır.[136] Eleştirel söylem analizinin içinde çok farklı varyantlar bulunmakla birlikte, özellikle söylem-tarih yaklaşımı gibi dış politika alanını kimlik inşası ve düşman kavramı gibi konularla doğrudan ilişkilendiren çalışmalar da bulunmaktadır. Yaklaşım metodolojik olarak sadece metin çözümlemesini içermemektedir, aynı zamanda farklı metodolojileri kullanmakla birlikte metnin oluştuğu koşulları ve arka planını da ele almaktadır. [137] Böylelikle, metnin hangi bağlamda oluştuğu ve amacı ön plana çıkmaktadır.[138]

Lider üzerine odaklanan karar alma yaklaşımları, süreci açıklamakta önemli bir katkı yapmakla birlikte, özellikle dış politika kararının farklı problemlere gönderim yaptığı pek çok konuda tek başına liderin tavrı ya da değerlendirmesi için yeterli olmayacaktır. Rasyonel karar alma modelinin eleştirisini yaparak yola çıkan Graham Allison, George ile benzer zamanda ancak farklı olarak karar alma mekanizmasını lider odaklı olmaktan çıkararak bir grup eylemi olarak tanımlamış ve modelleyerek açıklamaya yönelmiştir. Graham Allison 1971 tarihli "*Essence of Decision"* adlı çalışmasını gelen eleştiriler doğrultusunda Philip Zelikow'un da katılımıyla 1999'da yenilemiştir.[139] Allison karar alma sürecini açıklamak için bürokratik ve grup odaklı bir model oluşturmak amaçlanmaktaydı. Bu yeni modeller hem kararların nasıl alındığını anlamak hem de bu karar alıcıların kendisi üzerine eğilmek için bir imkân sunmaktaydı. Bu imkân karar alıcılar ve karar alma eylemi konusundaki "hükümet ve içerisindeki bireylerin amaçlı eylemi ile dış politika eylemlerini anlamlandırma" basitliğinin yarattığı belirsizliği aşmayı sağlamaktaydı.[140] Bu bağlamda, Allison için bireysel aktörlerle sınırlı karar alma modeli açıklayıcı değildir. Karar alıcıları "hesap yapan bir birey değil, daha ziyade büyük bir örgüt ve siyasi aktörlerden oluşan bir küme" olarak tanımlamıştır.[141]

---

[136] Ruth Wodak, "What CDA is About – a Summary of Its History- Important Concepts and Its Developments" **Methodes of Critical Discourse Analysis**, eds Ruth Wodak, Michael Mayer, London, Sage, 2005, s. 3.

[137] Senem Aydın-Düzgit, "Critical Discourse Analysis in Analysing European Union Foreign Policy: Prospects And Challenges". **Cooperation and Conflics**, Vol.49, No.3 (2013), s. 354-367; Ruth Wodak, et.al, **The Discursive Construction of National Identity,** 2.B, Edinburgh, Edinburgh University Press, 2009.

[138] Teun Van Djik, "War Rhetoric Of A Little Ally Political Implicatures And Aznar's Legitimatization Of The War in Iraq" **Journal of Language and Politic**s, Vol. 4, No. 1 (2005), s. 65–91.

[139] Graham T. Allison ve Brian Zelikow, **Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis**, 2. B, New York, Longman, 1999.

[140] Allison, **Essence of Decision**, 1971, s. 3.

[141] Alisson and Zelikow, **Essence of Decision**, s. 3.

Allison rasyonel aktör modelini karar alma mekanizmasının aktörlerine ilişkin ilk model (I. model) olarak değerlendirmiştir. Her ne kadar açıklayıcı olmaya çalışsa da rasyonel karar alma modelinin monolitik yapısı nedeniyle karar alma sürecinin içeriğini gizlediğini ve karar alma sürecindeki diğer aktörleri, koalisyonları ve işleyişi açıklamadığını belirtmiştir. I. Modeli geliştirmek için iki farklı model ortaya koymuştur: Model II "*Organizasyonel Davranış Modeli*" ve model III, "*Yönetsel Politik Model*"[142] Bu iki model de Rasyonel Karar Alma modelinin iki temel eksiği olan devlet organizasyonunu (bürokrasi) ve politik yapıyı karar alma sürecinin etkin unsurları olarak değerlendirmektedir.

Dış politika kararları birbirini izleyen pek çok kararın bir bütününü oluşturmaktır. Bu durumda, bu kararlar kümesi bireysel karar alma süreçlerinden ziyade bunlara etki eden belirli hareket prensipleri (mantığı, hareket kotları, kurum kültürü, kapasitesi vb.) olan geniş bir organizasyonun etkisini de taşımaktadırlar. Hükümet ile kastedilen sadece bir kişi değildir, daha ziyade liderler bir kümenin en üst kısmında bulunurlar. Bu küme kendi çalışma işleyişi ve prensipleri olan ve belirli iş bölümüne sahip geniş bir oluşumdur. Dolayısıyla, karar alma davranışı için bir çerçeve sunmaktadır. Rutinler, prensipler ve kurum kültürü karar alıcılar için yapılandırılmış bir alandır.[143] Üçüncü modelde sunulan siyasi yapı ise organizasyondan farklı biçimde aktörler arası bir ilişkiyi ifade etmektedir. Siyasi aktörler arası siyasi anlaşmalar ve pazarlıklar bu kararlar dizisinin oluşumuna etki etmektedir. Allison üçüncü modelin özellikle altını çizmektedir ve siyasi pazarlık argümanının organizasyonel (bürokratik) etkiden daha belirgin ve sonuca dönük doğrudan bir etkisinin olduğunu ifade etmiştir. Aynı zamanda, modelin yardımıyla karar alma mekanizmasında etkili aktörlerin arasında ilişkiyi ve etkinliği çözmeyi sağladığını belirtmektedir. Bu özellikleriyle Rasyonel Modelin monolitik yapısının iç işleyişini daha net anlamayı sağlamaktadır.[144] Bu üç model özellikle kriz anlarında karar alma davranışı ve sonuçları hakkında farklı çıkarımlar sunabilmektedir. Böylelikle, yeterince açıklayıcı olmayan süreçler farklı model kullanımlarıyla kolaylıkla anlaşılabilir.[145]

Yaklaşımın sunduğu imkân özellikle kararların arkasında sürekli bir rasyonel seçim mekanizması arama fikrini değiştirmeyi kolaylaştırmaktadır.[146] Uluslararası yapının sınırlılıkları içinde alınan marjinal kararların kendine ait bir aklı olabileceği de ifade edilmektedir. Nitekim,

[142] Alisson and Zelikow, a.g.e, s. 5.

[143] Alisson and Zelikow, a.g.e, s. 143-147.

[144] Alisson and Zelikow, a.g.e, s. 255-256.

[145] Alisson and Zelikow, a.g.e, s. 379-380.

[146] Alisson and Zelikow, a.g.e, s. 386-387.

Hindistan özelinde 1974 nükleer denemeleriyle 1998 denemeleri arasında tartışılan konulardan biri 1998'de kararın rasyonel olmamasıydı. Herhangi bir ciddi tehdit algısı olmaksızın ve nükleer testlerin yasaklanması ve nükleer silahsızlanma çalışmalarının yoğun olduğu bir dönemde, ekonomik politik istikrarsızlık söz konusuyken ve uluslararası tepki, hatta ekonomik yaptırımlar gündemdeyken bu kararın arkasındaki motivasyonu anlamak önemlidir.

Allison'ın çalışmaları konuya ilişkin öncü niteliğinde tezler ve katkılar içermekle birlikte pek çok eleştiri de almıştır. Allison'ın çalışması karar alma mekanizmasının yapısı üzerine odaklanmıştır. Süreçten ziyade yapıya odaklanma, Rasyonel Karar Alma modelini ve aktör kavramını sorgularken eklediği modellerle daha da karmaşıklaşan ve etki düzeyleri belirsizleşen bir mekanizmayı ortaya çıkarmaktadır. Bürokratik model pek çok önemli boşluğu doldurmakla birlikte, mekanizmaya odaklanmak hükümetin başında konumlanmış liderin rolünü bir arabulucuya indirgeme ihtimalini taşıdığı gibi, alınan kararın politik ve ahlaki yükünü taşımasını da zorlaştırmaktadır. [147] Uyumdan ziyade farklılıkların giderilmesi ve pazarlık sürecine değinilmesi, liderin pozisyonundan kaynaklı baskın etkisini göz ardı etme ihtimali taşımaktadır. Liderin çevresinde, pazarlık yapması gerekenlerin dışında, kendisiyle benzer düşünen ve ona sadık pek çok kişinin bulunacağı varsayımından hareketle, karar alma sürecinin her zaman çekişmeli ve çatışmalı bir durum olması gerekmemektedir.[148] Bu eleştiriler çerçevesinde Hoyt, modelin işlevselliğinin ancak karar alma sürecinin grup kararı biçiminde olması ve grup içi baskın aktör olmaması durumunda sağlanabileceğini belirtmektedir. [149] Model, liderin karar alma mekanizmasındaki konumunu grup kararı içerisinde etkisizleştirmiş olmaktadır. Allison ve Zelikow modelinin tartışılan bir diğer unsuru, sürece etki eden faktörlere değinmekle birlikte bunları yeterince açıklamamış olmasıdır. Sonuçta bir karara ulaşmak karar alıcı grup içerisinde interaktif bir ilişkiyi gerektirmektedir ve bu ilişki Allison'ın çalışmasında diğer yazarlardan ziyade pek detaylandırılmamıştır. [150] Böylesi bir interaktif ilişkinin iktidarın doğası gereği hiyerarşik olmaması beklenemez. Ancak, lider için belirlenen eşitler arasında birinci olmaktan öteye gitmediği gibi aktörlerin soruna ilişkin ilgi ve yetenekleri doğrultusunda bir öncelik

[147] Paul D. Hoyt, "Bureaucratic Politics and the Foreign Policy Process: The Missing Element of Process," **Journal of Political Science**, Vol. 28, No. 1(2000), s. 4.

[148] Paul D. Hoyt, "Bureaucratic Politics and the Foreign Policy Process; Barton Bernstein, "Reviewed Work: Essence of Decision by Graham Allison, Philip Zelikow" **Foreign Policy,** No.114 (1999), s. 121-126; Stephen Krasner, "Are Bureuocracies Importan?" **Foreign Policy**, No.7 (1972), s 159-179; Sophie Vanhoonacker ve Patrice Wangen, "Graham T. Allison, The Essence of Decision: Explaining The Cuban Missile Crisis," **The Oxford Handbook of Classics in Public Policy and Administration, (**eds) Steven J Balla, Martin Lodge, Edward Page, New York, Oxford University Press, 2015, s. 272-286.

[149] Paul D. Hoyt, "Bureaucratic Politics…", s.7.

[150] Paul D. Hoyt, " a.g.e, s. 11-12.

sıralaması da yer almamaktadır. Bu mekanizma, açıklamaya çalışırken aktörlerin sonuca etki düzeylerinin ve sonucun çok da dikkate alınmadığı bir analiz ortaya koymaktadır. Liderin kendi operasyonel kodlarının[151] ve tanımlanmış grup dışı danışmanlarının dikkate alınmamasına neden olmaktadır. Nitekim, Irwing Janis'in "*Groupthinking"* yaklaşımı grup kararının grup içi dinamikler nedeniyle önemli başarısızlıklara neden olabileceğini belirtmiştir. Karar alma sürecinde grup üzerine duran çalışması, özellikle kriz anlarında grupların yanlış kararlar verebildiklerini göstermiştir.[152] Janis, bu bağlamda karar alma sürecinde grup mekanizması iyi çalışsa bile kararın niteliğinin iyi olmayacağına değinmektedir. Böylelikle, grup kararını bir yöntem olarak ayrı ve karar alma eyleminin sonucunu ayrı ele almaktadır. Grup içi ilişkilere değinen Janis sosyal psikolojiyi kullanarak karar alma sürecinde bazı sorunlar saptar: (i) çok az alternatifin tartışılması, (ii) sonucun tekrar değerlendirmeye alınmaması, (iii) alternatiflerin tekrar değerlendirilmemesi, (iv) önyargıların etkisiyle tavsiyelerin çok dikkate alınmaması ve (vi) karar alma ve grup devamlılığında başarısız olma korkusu.[153] Bu sorunların oluşmasında grubun çok yakın olması, yapısal sorunlar ve karar alma mekanizmasının bağlamı önem kazanmaktadır. Bu bağlamda, model bu öncüller çerçevesinde karar alma mekanizmasını açıklamaktadır.

Charles Hermann da Allison gibi karar alma mekanizmasında grup kararının her ne kadar doğrudan lider tarafından alınan kararlar olsa da otoriter bir liderlik söz konusu olmadıkça genel yöntem olduğunu belirtmiştir.[154] Grup ile karar alma politika yapıcılar için özellikle karmaşık ve muğlak problemleri çözmede psikolojik ve siyasi destek sağlamaktadır. Danışılarak alınan kararların onaylanması ve uygulanması kolaylaşmaktadır. Ancak, grubun sadece danışma ve onaylama işlevi gütmesi onu araçsal hale getireceği gibi karara etkisini de engellemektedir. Hermann'ın ana tezlerinden biri Janis'in değindiği grup kararının dış politika kararının niteliğini olumsuz etkilediği yaklaşımının yanlışlığıdır. Grup, karar alma mekanizmasında genel olarak merkezi bir rol almaktadır ve grup kurgusu doğrudan patoloji oluşturmamaktadır. Kararı etkileyen, grubun kurgulanma biçimi ve grup içi değişkenlerin etkisidir.[155] Hermann'da grup ile karar alma süreci bireysel karar almayı dışlamamaktadır. Hermann'a göre bireysel karar alma

[151] Liderin bilişsel yapısının karar alma sürecine etkisi konusunda Aydın Şıhmantepe, **Türk Dış Politikasında Bir Lider Süleymen Demirel, Dış Politika Kriz Davranışları Üzerine Bir Araştırma**, İstanbul, Cinius, 2019, s. 44-45.

[152] Gregory Moorhead ve John Montanari "An Empirical Investigation of the Groupthink Phenomenon" **Human Relations**, Vol. 39, No. 5 (1986), s. 399-410; Irving Janis, **Victims of Groupthink**, Boston, Houghton Milling Company, 1972.

[153] Gregory Moorhead ve John Montanari "An Empirical Investigation, s. 400.

[154] Charles Hermann, "Avoiding Pathologies in Foreign Policy Decision Group," **In Diplomacy, Force and Leadership,** eds. Dan Caldwell ve Timothy McKeown, Boulder, Westview Press, 1993, s. 179.

[155] Charles Hermann, "Avoiding Pathologies in Foreign Policy Decision Group", s. 200.

süreçlerine danışma amaçlı grubun dahil edilmesi kararı olumlu yönde etkileyecektir. Bu bağlamda, grubun karar alma sürecindeki genel işlevinin bilgiyi işlemek ve seçenekleri yönetmek olduğunu ifade etmiştir.[156]

Hermann bir problem karşısında grup davranışını iki farklı tutum olarak tanımlamıştır. Bunlardan ilki Irving Janis'in de değindiği grup görüşü ve ortaklığıdır. Grubun, iyiliği ve devamlılığı adına hareket ettiği ve genellikle belirli bir çözümü kabul ettiği durumdur.[157] Grup üyelerinin gruba sadakatinin öne çıktığı bu durumda, grup üyelerinin kendi özgün görüşlerinin tartışıldığı ve farklı tekliflerin ortaya konulduğu bir ortam ortaya çıkmamaktadır. Bunun tamamen farklı olduğu durum ise bürokratik siyaset olarak tanımlanmaktadır. Farklı kurumların temsilcilerinden oluşan ve grubun üstün çıkarından ziyade bağlı bulundukları kurumun çıkarlarını temsil eden üyelerden oluşan bu tip gruplarda uzlaşmadan çok çatışma ve ikna süreçleri geçerlidir. Bu gruplarda karar almak güç olabildiği gibi bazen karar çıkmayabilmektedir.[158] İki durumda da kararın niteliği belirli değişkenler bağlamında değişmektedir.

Hermann karar alma mekanizması içerisindeki grupların anlaşmazlıklarını yönetme biçimleri doğrultusunda üç basit model tasarlamıştır: (i) Uyum (grup çatışmasından kaçınma eğilimi), (ii) fikir birliği (grup çatışmasını çözme eğilimi) ve (iii) çoğunluk (grup çatışmasını kabul etme eğilimi). Uyum, iç çatışmalardan endişelenme ve grubun dağılmasına duyulan kaygı nedeniyle ilk seçeneğin kabul edilip alternatif üretilmeyen grup düşüncesi dinamiğine dayanmaktadır. Fikir birliği, güç dağılımı ya da grup karar alma kuralları üzerinde tüm üyelerin fikir ayrılıklarının bazı çözümler çerçevesinde onarıldığı ve modeller üzerinde hemfikir olunduğu bürokratik siyasetin katı bir formudur. Çoğunluk, uyuma benzemekle birlikte karar alma sürecinde herkesin karar konusunda hemfikir olmadığı farklı bir dinamiktir. Modeller ana değişkenlerin nasıl yapılandırıldığını tanımlamaktadır. Bu çerçevede, 'farklı koşullar farklı kararların oluşumunu nasıl etkiler' sorusuna ayrıntılı bir yanıt veremese de rehberlik etmektedir.[159]

Hermann, modelleri ana değişkenler üzerinden birbirinden ayrılmaktadır: grup sadakati, lider rolü ve grup normları. Her ne kadar grup davranışı üzerine odaklansa da modellerin farklılıklarında ve karar alma sürecinde lider davranışı da etkili olmaktadır. Liderin tavrı grup

[156] Charles Hermann, a.g.e ,s. 180.

[157] Charles Hermann, a.g.e s.,181.

[158] Charles Hermann, a.g.e," s. 182.

[159] Charles Hermann, a.g.e s.183.

üyelerinin düşünme ve hareket etme şartlarını da etkilemektedir. Özellikle grup sadakatinin yoğun olduğu uyum grubunda, liderin tavrı grup içi etkileşim açısından büyük önem taşımaktadır.[160] Fikir birliği grupları, kararın bir grup iradesini uyum içinde yansıtması açısından uyum gruplarına benzemekle birlikte işleyişleri açısından tamamen farklıdır. En büyük ayırıcı özelliği, grup sadakati yerine üyelerinin grup dışı sadakat odakları olmasıdır. Bu durum herkese veto yetkisi verdiği için, bir kararın oluşabilmesi ve oybirliğini yansıtabilmesi amacıyla sürece ilişkin normlar ön plana çıkmıştır. Bürokratik karar alma yaklaşımını yansıtan bu grup yapısında baskın bir yönetici olmadığı durumlarda üyelerin veto hakkından dolayı eşit oldukları kabul edilmektedir. Ancak, kararın uygulaması ve kaynakların kullanımı unsurları aralarında farklı güç dengeleri olduğunu göstermektedir.[161] Grup sadakatinin aranmadığı çoğunluk gruplarında karar için oybirliği aranmamaktadır. Bu durum grup içi dengeleri değiştirmektedir. Öncelikle üyelerin vetoya bağlı eşitliği ortadan kalkmaktadır ve grup içi azınlığın dışlandığı ve üyelerinin fikir birliğine yakın üyelerle çoğunluğu oluşturduğu bir mekanizma ortaya çıkmaktadır. Uyum gruplarından farklı olarak, burada çoğunluk görüşü grup kararına ulaşma ve grup sadakatinden kaynaklanmamaktadır. Grup içerisinde farklı görüşlerin, çoğunluk ve azınlık kararının niteliğine de bağlı olarak, farklı ağırlıkları mevcuttur. Bu durum, Hermann tarafından hazırlanan karar alma sürecine ilişkin şemada, diğerlerinden farklı olarak, pek çok olasılığın değerlendirildiği ve sonuçların farklılaştığı daha karmaşık bir mekanizmayı ortaya koymaktadır. Olası sonuçlar kümesi çoğunluk kararı, azınlığın görüşünün değerlendirildiği gözden geçirilmiş çoğunluk kararı, koalisyon kararı, azınlık kararı ya da karar çıkmaması olabilmektedir.[162] Grupların oluşma biçimleri ve ana değişkenlerin etkileri her grubun kendi içerisinde farklı mekanizmalar geliştirmesine neden olmaktadır. Böylece, sonuç farklılaşacağı gibi, Hermann'ın düşünce ağaçları ve durum analizi ile grup kararının karşılaşacağı sorunları tespit etmek de mümkün olacaktır.

Karar alma biriminin lider ya da grup olmadığı durumlarda üçüncü bir alternatif olarak siyasi otonom birimlerden oluşan koalisyonlar çıkmaktadır. Koalisyonlar özellikle parlamenter demokrasilerde çok partili sistemlerin etkili olduğu ve kurumsallığın ve uzmanlaşmanın arttığı siyasi yapılarda karar alma birimi olarak ortaya çıkmaktadır. Dış politika kararlarının kendine has özellikleri nedeniyle koalisyonlar, lider ya da grup kararı kadar üzerinde çalışılmamış olsalar da fiilen epey yaygındır. Koalisyon karar alma birimlerinin iki temel özelliği vardır. Bunlardan ilki, siyasi otoritenin karar alma birimi içerisinde dağılmış olmasıdır. Grup karar alma

[160] Charles Hermann, a.g.e, s. 186.

[161] Charles Hermann, a.g.e, s. 190.

[162] Charles Hermann, a.g.e, s. 195-196.

mekanizmasında ortaya çıkan iç oluşumlar ya da gruplaşmalardan farklı olarak kurumsal ve bağımsız birimlerdir. Bu durumda, tek başına hiçbir otorite karar alamadığı gibi, kararın uygulanması ve kaynakların yönlendirilmesi konusunda da tek başına hâkim değildir. Bunun sonucunda, her bir üye kararı engelleme, yani 'veto' gücüne haizdir, koalisyonun devamlılığı konusunda etkindir ve elindeki kaynakların kullanılması konusunda söz sahibidir. İkinci özelliği ise karar alma mekanizması içerisinde bağımsız hareket eden her üyenin kararının bağlı olduğu mekanizma dışı bir yapının olmasıdır.[163] Her ne kadar karar alma sürecinde bağımsız hareket etseler de üyelerin her biri temsil ettikleri kurumun kararlarına ve görüşlerine bağlı olmaktadır. Bu durum karar alma mekanizmasını hem dış politika probleminin tanımıyla ve uluslararası bağlamının sınırlılıklarıyla hem de mekanizma içerisindeki üyelerin iç politika bağlamları ve sınırlılıkları ile ilişkilendirmektedir. İç politika ile dış politika arasında doğrudan bir bağ kurulduğu gibi, siyasi pazarlıkları ve iletişimi karar alma mekanizması içerisinde ön plana çıkarmaktadır.[164]

Joe Hagan dış politika kararlarındaki etkisini ele alırken koalisyonların kurulum biçimine göre dörtlü bir sınıflandırma tercih etmektedir: i. Parlamenter demokrasilerde çok partili koalisyonlar, ii. Muhalefet partilerinin yasamayı yönettiği başkanlık, yarı-başkanlık sistemleri, iii. Merkezi olmayan bürokratik kurumlar arası karar alma, iv. İktidarın farklı gruplara ve kurumlara dağıldığı otoriter rejimler. [165] Bu dört tipoloji farklı politik sistemlere işaret etmektedir, fakat Hagan'ın dikkat çekmek istediği şey, karar alma sürecinde etkin bir kararın ortaya çıkabilmesi ya da kararın uygulanabilmesi için farklı bağımsız birimlerin onayına ihtiyaç duyulmasıdır. Dolayısıyla, karar alma modeli rejimin yapısıyla ilgili olsa da farklı karar alma mekanizmaları aynı rejim içerisinde kendine yer bulabilmektedir. Karar alma mekanizmasının kendisi kararın etkin niteliğini ve uygulanabilirliğini doğrudan etkilemektedir. Koalisyon yapısı

[163] Kamu siyaseti çalışmalarında "siyasi alt sistemler" olarak kavramsallaştırılan bu durum, karar alma birimini etkileyen ama etkisi sınırlı olan hükümet içi ve dışı pek çok aktörün varlığını temel almaktadır. Siyasi alt sistemler kavramı süreç içerisinde farklı grupların görüşünü yansıtmakla birlikte, aynı zamanda kamuoyu oluşturma etkisine de sahiptir. Bu kavram genelde iç politika kararlarına uygulanmaktaydı. Yakın zamanda siyasi alt sistemlerin dış politika kararlarını nasıl etkilediğini gösteren çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar Charles Hermann ve Gustavsson gibi iç politikanın dış etkileri biçimlendirip değişim içeren bir dış politika kararına nasıl evrildiğini gösteren çalışmalara açıklayıcı ve genişletici bir katkı sunmaktadır. Harr ve Pierce'ın belirttiği gibi, Hermann'ın çalışmasındaki yerel aktörler ve dış politikanın karşılıklı etkileşimini yereli açıklayarak geliştirmeye çabalamaktadırlar. Roberta Haar ve Jonathan Pierce, "Foreign Policy Change from an Advocacy Coalition Framework Perspective," **International Studies Review,** Vol. 23, No. 4 (December 2021), s. 1776-7; Michael Howlett ve M. Ramesh, "Policy Subsystem Configurations and Policy Change: Operationalizing the Postpositivist Analysis of the Politics oft he Policy Process," **Policy Studies Journal,** Vol. 26, No. 3 (1998), s. 466-482; Hank Jenkins-Smith ve Paul Sabatier, "Evaluating Advocacy Coalition Framework," **Journal of Public Policy,** Vol. 14, No. 2 (1994), s. 175-203**.**

[164] Joe Hagan et. al., "Foreign Policy by Coalition," **International Studies Review,** Vol.3, No. 2 (2001), s.170-171; Putnam, "Diplomacy and Domestic Politics…"; Juliet Kaarbo ve Ryan Beasley, "Taking It to the Extrem "e: The Effect of Coalition Cabinets on Foreign Policy" **Foreign Policy Analysis**, No. 4 (2008), s. 68-69.

[165] Joe Hagan et. al., "Foreign Policy by Coalition," s. 171-172.

içerisinde çözümsüzlüğe kadar varan farklı kararlar oluşabilmektedir. Daha önce de belirtildiği üzere, bir karar üretememe durumu da bir karara işaret etmektedir: sürecin oluşturduğu bir etkidir ve odaklanılması gereken çıktıların nasıl oluştuğu ve onları etkileyen faktörlerin kendisidir.

Koalisyonlar çok farklı nedenlerle ve saiklerle oluşabilirler. Karar yeter sayısı gerekliliği, kararın siyasi yükü nedeniyle farklı tarafları da karara ekleme gerekliliği, oluşacak kararın etkin uygulaması için gerekli kaynakların kullanımı, muhalefetin etkisizleştirilmesi ve ideolojik yakınlık gibi pek çok saik koalisyon oluşumunu sağlamaktadır.[166] Belirtildiği üzere, koalisyon içi aktörler her ne kadar bağımsız nitelikte olsalar da koalisyonun yapısı aralarında farklı güç dengelerine neden olabilmektedir. Bu bağlamda, Hagan'a göre koalisyonun büyüklüğü, siyasi alan, pazarlık ilişkisi, asıl aktörler gibi özellikler arası ilişkiler, anlaşmadan çözümsüzlüğe kadar geniş bir yelpazede yer alan çıktıları belirlemektedir. Lider ve grup kararlarında olduğu gibi, bu ilişkiyi açıklayan karar alma kuralları vardır. Bunlar formel kurumsallaşmış kurallar olabileceği gibi, geçmiş deneyimlerin kültürel pratiklerinden kaynaklanan içselleştirilmiş enformel kurallar da olabilir ve sürecin nasıl işleyeceğini ifade etmektedir.[167] Bu bağlamda, karar alma kurallarının anahtar değişken olduğu koalisyon birimi içerisinde üç karar alma modeli belirlemektedir. Bu modelleri birbirinden ayıran, karar alma kurallarının olup olmadığı sorusudur. Bu sorulara dair yanıtlar doğrultusunda modeller şu şekildedir: i. kuralların olmadığı anarşik model, ii. kuralların olduğu ancak karar alma için oybirliğinin aranmadığı çoğunluk modeli, yani "asgari ilişkili kazanan koalisyonu" modeli ve iii. oydaşmanın zorunlu olduğu "veto birimi" modeli.[168] Anarşik model hiçbir çıktının oluşamadığı modelken, diğer iki model koalisyonun işleyişine ve iç dengelere bağlı olarak çözümsüzlükten güçlü bir oydaşmaya farklı sonuçlar çıkarabilmektedir.

Koalisyon yapıları diğer birimler kadar tahmin edilebilir değildir ve kendi içerisinde farklı pek çok faktörü barındırmaktadır. Hagan bir nebze açıklayıcı bir sistematik ortaya koymaya çalışmakla birlikte, aktörlerin fazlalığı ve farklı sadakatleri çıktıları çeşitlendirmektedir. Kurallar her ne kadar bunu daha düzenli hale getirmeye çalışsa da dış politika probleminin niteliği süreci doğrudan etkileyecektir. Karar alma birimleri üzerinde durulmasına ve işleyişleri çözümlemeye çalışılmasına rağmen bunların her dış politika probleminde problemin niteliği üzerinden yeniden tanımlandığı belirtilmelidir. Dolayısıyla hem birime hem de birimin içerisinde oluştuğu ve hareket ettiği sürece de odaklanmak gerekecektir.

[166] Joe Hagan et.al., a.g.e, s. 173-176

[167] Joe Hagan et.al., a.g.e ,s. 178.

[168] Joe Hagan et.al., a.g.e , s. 180.

2.2.3.2 Margaret Hermann, Yetkin Karar Alma Birimi

Karar almaya lider ya da grup üzerinden yaklaşmak süreç içindeki motivasyonu anlamak için önemlidir, ancak başta sorulan soruya dönülecek olursa, 'dış politika kararlarını kim alır ve bu mekanizmanın işleyişi nasıldır' sorusu için ele alınan çalışmaların derlenmiş ve basitleştirilmiş halini sunan Margaret Hermann farklı problemler karşısında karar alma biriminin nasıl belirlendiğine ilişkin de bir katkı sunmaktadır. Hermann'ın yaklaşımına lider ve grup dışında karar alma birimine çoklu otonom aktörler de eklenmiştir.[169] Hermann karar alma modellerinin genel bir eleştirisini yapar ve karar alma biriminin belirlenme biçimini tek yönlü olmakla, yani tek bir birimi öne çıkarmasıyla eleştirmektedir. 'Biri diğerinden daha açıklayıcıdır' varsayımına karşı çıkarak her modelin teorik olarak uygulanabileceğini ve her bir modelin uygulanabileceği koşulların olduğunu ifade etmektedir. Karar alma süreci ulusal ve siyasal sistem karakteristikleriyle belirlenmelidir. İkinci eleştirisi bu birimin sınırlılıklarına ilişkindir. Karar alma biriminin dış politika yapımında aktif bir katılımcı olmasına rağmen önceki modellerde konumunun sınırlandırıldığını ifade etmektedir. Üçüncü genel eleştirisi ise, bu tezin konusuyla doğrudan ilintili olarak, modellerin ABD'nin yönetim yapısı temel alınarak oluşturulduğu ve bu nedenle karar alma mekanizmasını anlamayı basitleştirmesi beklenirken ABD merkezlilik nedeniyle diğer ülkeler için kullanımının zorlaştığıdır.[170] Genel algının aksine karar alma birimleri ülkeler arasında olduğu gibi ülke içerisinde de değişiklik göstermektedir. Bu nedenle, Hermann dış politika karar alma sürecinin durum modelini geliştirme çabasındadır.[171] Bir diğer varsayımı, karar alma dinamiğinin doğrudan dış politikayı etkilemediğidir. Karar alma sürecinin karmaşık yapısı sonuçsuzlukla uzlaşı arasında pek çok ihtimale açıktır. Bu durum karar üzerine eğilen yaklaşımlar için sorunlu olarak tanımlanmakla birlikte, Hermann'ın kendi modelinden beklentisi farklıdır. Model sonuca ilişkin bir değerlendirmeden bağımsız, etrafındaki uyaranları algılayan ve üyeleri arasında bir anlaşmaya varabilecek şekilde işleyen bir sürece sahiptir.[172]

Margaret Hermann ülkeler ve hükümetler arasındaki farklılıklara rağmen üç tip karar alma birimini nitelendirmektedir: (i) güçlü lider, (ii) tek grup ve (iii) otonom aktörlerin

---

[169] Margaret Hermann, "How Decision Unit Shape Foreign Policy: A Theoretical Framework" **International Studies Review** , Vol. 3, No. 2 (Summer, 2001),s. 47-81; Margaret Hermann, Charles Hermann,"Who Makes Foreign Policy Decisions and How: An Emprical Inquiry," **International Studies Quartlery**, N. 33 (1989), s.361-387; Margaret Hermann, Charles Hermann ve Joe Hagan, "How Desicion Units Shapes Foreign Policy Behavior" **New Directions in the Study of Foreign Policy, (**Eds.) Charles F Hermann, Charles W Kegley, James N Rosenau, Taylor and Francis, 1987, s.309-338.

[170] Margaret Hermann, a.g.e, s. 48-49

[171] Margaret Hermann, a.g.e, s.50.

[172] Margaret Hermann, a.g.e, s. 51

koalisyonu.[173] Bu karar alma birimleri gerek yapısal olarak gerekse de alınacak kararın niteliğine göre değişiklik gösterse de karar alma süreci için "yetkili karar alma birimidir". Bunu tanımlayan, bu birimin (i) dış politika konularında hükümetin kaynaklarını kullanabilme becerisi ve (ii) hükümetin içerisindeki diğer aktörlerin ciddi bir bedel ödemeden kendi pozisyonlarını değiştirmesini önleyecek güç ve otoriteye sahip olmasıdır. Belirli bir zamanda bu koşullara sahip birim "nihai karar alma birimidir".[174] Bu birim problemin doğasına uygun olarak farklı biçimlerde olabilir. Hatta hükümet dışı kişiler ve kurumlar da bu birimin parçası olabilirler. Nihai karar alma birimi her zaman yönetim kademesinin en üstündeki kişi ya da grup değildir. Dış politika probleminin yapısı ve kararın niteliği nedeniyle farklı yönetim seviyelerinde oluşabilir. Özellikle üst düzey katılımın gerekmediği durumlarda çoğunlukla daha alt düzeydedir.[175]

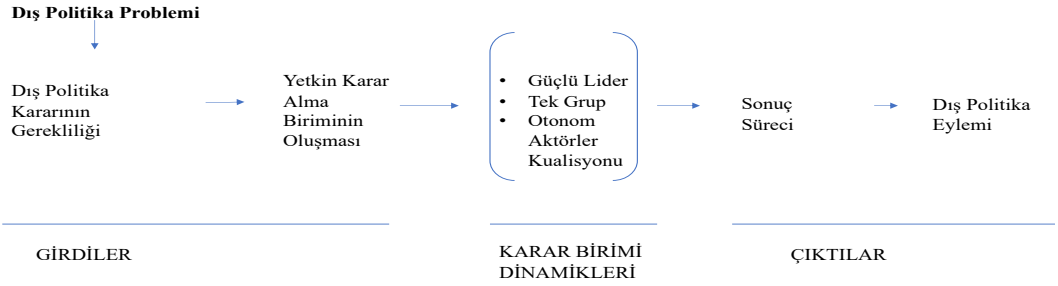
Karar alma biriminin oluşması karar almayı gerektiren bir problem ile başlar. Problem kendi içerisinde farklı açıklamalara ihtiyaç duyan bir kavram olmakla birlikte rejim temsilcileri, idare veya hükümet tarafından tanımlanan ve karar ve eylem üretilmesi gereken bir durumdur ve karar alma biriminin oluşmasını tetiklemektedir. Problemin niteliği oluşturulacak birim ile doğrudan ilgilidir. Problemin nasıl ele alınacağı birimin oluşması için ikinci bir aşamadır. Problem karşısında bir eylem gerekecek mi, bir eylem dışında olasılıklar mümkün mü ve son olarak bir ya da birden fazla öneri uygulanabilir mi soruları dış politika kararının ve eyleminin gerekliliğine ve stratejiye yöneliktir. Karar alma mekanizmasının nasıl oluşacağını belirlediği gibi, kendisi de karar alma sürecinin bir parçası olmaktadır. Bir karar ve eylem gerekliliği oluştuğunda genellikle bu konuda çalışacak bir birim oluşur ve bu oluşum her ülke ve konu için farklı biçimlerde olabilir.[176] Hermann'ın karar birimi çerçevesi olarak ifade ettiği bu süreç Şekil 2'de ifade edilmiştir.

[173] Margaret Hermann, "How Decision Unit Shape Foreign Policy", s. 47.

[174] Margaret Hermann, Charles Hermann, "Who Makes Foreign Policy Decision," s. 363.

[175] Margaret Hermann, Charles Hermann ve Joe Hagan, "How Desicion Units Shapes…" s. 311.

[176] Margaret Hermann, "How Decision Unit Shape Foreign Policy", s. 52.

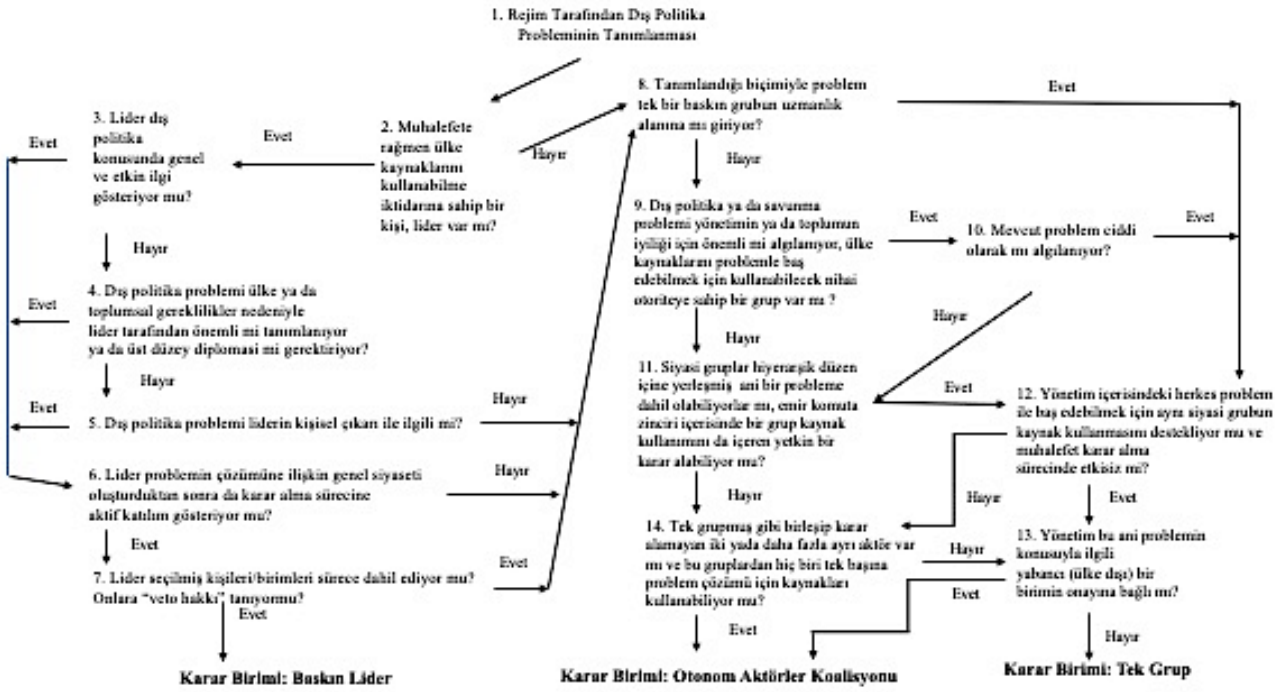

Şekil 2: Karar alma birimi çerçevesi

Kaynak: Margaret Hermann, "How Decision Unit Shape Foreign Policy: A Theoretical Framework" **International Studies Review**, Vol. 3, No. 2 (Summer, 2001)

Süreç, şekilde de görüldüğü gibi, bir etki ile başlar. Burada ilgi çekici olan karar alma biriminin nasıl oluştuğudur. Problemin ve etkinin kendisinin nasıl kaynaklandığı veya algılandığı gibi ele alınma biçimleri aynı zamanda karar alma birimini de tetiklemektedir. Burada problemin nasıl ele alındığı karar alıcılar tarafından farklı sonuçlar doğurabilmektedir. Bu farklı sonuçlar problemin kendi yapısından kaynaklı olabileceği gibi, hükümetin kendi eylem planı içerisinde nasıl algıladığı ve hatta yöneticilerin perspektifine ve algılarına göre de değişebilir. Problemin nasıl tanımlandığı, ona yönelik eylemin nasıl kurgulanacağını da belirlemektedir. Problemi tanımlayan da aslında hükümet veya lider gibi bir karar alma birimidir. Ancak bir etki ve problem tanımlandığında, tanımlayan otorite dışında, oluşacak eylemin ve kararın kendisi de artık uygulanacak ayrı bir varlıktır. Bu nedenle, kendi iç işleyişi çerçevesinde bu kararı alacak yetkin bir karar alma birimi de kurulmaktadır.[177] Margaret Hermann'ın çizdiği çerçeve, bütün kararlar ya da stratejik tercihlerden ziyade hükümet kaynaklarının kullanıldığı ve dış politika tercihlerine ilişkin yetkin bir karara yöneliktir. Dış politika kararının kendisi de bir süreklilik ifade eder ve bir kararın uygulanması ve sürdürülebilmesi için pek çok sıralı karara ihtiyaç duyulmaktadır. Dolayısıyla, bu çerçevede ele alınan diğer eylemlerin nedenini oluşturan politik tercihe yönelik karar olmaktadır. Uygulamaya ilişkin kararlar teknik komiteler gibi farklı yapılara ihtiyaç duymaktadır. Bu şema tüm bu sıralı kararların ve uygulamaların kendisini izlediği ve hükümet kaynaklarının kullanma yetkisi olan "yetkin karar alma biriminin" oluşumu ve politika üretme sürecine ilişkindir. Dış politika kararının gerekliliği ile ifade edilen bir problemin kabulü karşısında bir politika oluşturma, siyaseti belirleyecek yetkin bir birim kurma gerekliliğini işaret etmektedir.

[177] Margaret Hermann, "How Decision Unit Shape Foreign Policy", s. 53-54.

Şekil 3: Yetkin Karar Alma Biriminin Belirlenmesini Etkileyen Süreç
Kaynak: Margaret Hermann, "Who Makes Foreign Policy Decisions and How: An Emprical Inquiry," **International Studies Quartlery**, N. 33 (1989), s. 361-387.

Yetkin karar alma birimi aktörler arasındaki ilişki ve ülkenin rejimi gibi faktörler doğrultusunda problemin niteliği de göz önüne alınarak belirlenmektedir. Daha önce de belirtildiği üzere, bu birimi diğer birimlerden ayıran alınan kararın niteliğidir. Aynı zamanda, alınan kararı sürdürebilme yürütme erkine (kararın uygulanması ve bu uygulama için gereken kaynakların aktarılması anlamında) sahip olması açısından farklılık ve yetkinlik göstermektedir. Hermann yetkin karar alma birimlerini bu konudaki, yukarıda bazılarına değinilmiş olan çalışmaları inceleyerek üç ana grupta toplamıştır:

i. *Baskın Lider*: Tek başına karar alma gücüne sahip, oluşacak muhalefeti bastırabilecek otoritesi olan ve bir bireyden oluşan karar alma birimidir.[178]

ii. *Tek Grup:* Bir bütünün üyeleri olan bir grup bireyden oluşmaktadır. Birbirlerine danışarak uyum ve yüz yüze iletişim içerisinde bir davranış tarzı belirlerler.

[178] Abraham Lincoln'ün Kabine oylamasındaki ifadesiyle "Beyler oylar 11'e 1 ve 1 kazanır" Margaret Hermann, Charles Hermann ve Joe Hagan, "How Desicion Units Shapes…", s. 313.

iii. *Otonom Aktörler Koalisyonu*: Bazıları hükümet adına hareket eden ayrı grup ve bireylerden oluşmaktadır. Hiçbirinin tek başına karar alma ya da diğerlerini zorla itaat ettirebilme gücü yoktur. Bütün ilgili tarafların üyelerini barındıran daha kapsayıcı bir otorite bulunmamaktadır.

Karar alma birimleri ülkeler ve kararların yapısı düşünüldüğünde her problem karşısında değişebilirler. Bazı ülkelerde bu birim hiç değişmese de daha önce de belirtildiği üzere, ülkenin siyasi rejimi ve kararın niteliği gibi nedenlerle pek çok ülkede karar alma birimi bu üç model arasında değişiklik ve geçişler göstermektedir.

Hermann'ın üçlü tipolojisi kendi içinde sabit ve tekdüze değildir. Belirli değişkenler karşısında oluşan yetkin karar alma biriminin yapısı kendi içerisinde de farklılıklar göstermektedir. Bu bağlamda, sadece birim oluşum süreci değil, aynı zamanda oluşan birimin kendi niteliği de sonucu doğrudan etkilemektedir. Yetkin grubun iç yapısını ve dengelerini belirleyebilmek için, Margaret Hermann her bir birim için karar alma sürecini nasıl ele aldıklarına ilişkin "kontrol değişkenleri" tanımlamıştır. Bu değişkenler grubun doğası ve bunun karar üretme sürecine etkisi hakkında fikir vermektedir.[179] Bu bağımsız değişkenler arasında baskın lider için bağlamsal hassasiyettir. Bu değişkenin işaret ettiği noktada liderin hassas olması ya da olmaması durumuna göre içine dış etkilere açık ya da kapalı bir liderlik profili ortaya çıkmaktadır. Grup birimi için önemli olan değişken koalisyona hazır olup olmamaktır. Liderler için geçerli olan bilişsel süreç burada teknik bir soruna evrilmektedir. Bu konuda anlaşma ya da anlaşmama yine içine kapalı ya da dış etkenlere açık bir karar alma ilişkisi ortaya koymaktadır. Grup karar alma modelinde bu bağlamda üç durum tanımlanmıştır: ilki grup üyelerinin aralarındaki çatışmayı en aza indirdiği durum, ikincisi yapısal farklılıklarını kabul ederek pazarlık ve tavizler yoluyla aşmaya çalıştıkları durum, sonuncusu ise çatışmaları kabullenerek çoğunluk kararına yöneldikleri durumdur. Grubun dışa açıklığı ve grup sadakatinin yoğunluğu bu üç durumdan birine işaret etmektedir. Son olarak otonom aktörler koalisyonu için aktörler arasındaki ilişki bağımsız değişken olarak grubun karar alma eylemini sıfır toplamlı oyun ya da sıfır toplamsız oyun olarak görmesine neden olmaktadır. Bunun sonucu yine içine kapalı ya da dış etkenlere açık bir karar alma mekanizmasına işaret etmektedir. Karar almayı bu durumda kolaylaştıran etmenlerden biri sürecin kurumsallaşma düzeyidir. Karar alma mekanizmasının grup içi kuralları belirlenmişse

[179] Margaret Hermann, Charles Hermann "Who Makes Foreign Policy Decision," s. 364-365; Margaret Hermann, "How Decision Unit Shape Foreign Policy", s. 64-66

genellikle süreç kolaylaşmaktadır. Dolayısıyla, dış politika kararını ele alırken sadece birimi değil, birimin niteliğini de ifade etmek gerekmektedir.

Karar Alma Birimi	**Değişken**	**Temsil**	**Karar Alma Süreci**
Baskın Lider	Bağlamsal Bilgiye Açık Olma i.Görece Açık Değil (Hedefler ve İyi Tanımlanmış Araçlar ii.Ilımlı Açık, Hassas (Hedefler İyi tanımlanmıış, Araçlar Esnek, Siyasi zamanlama Önemli) iii.Tamamen Açık, Hasass (Hedefler ve Araçlar Esnek)	Kişilik Teorisi (Bilişsel Yaklaşım) Kişi/Durum Etkileşime Dayalı Yaklaşımlar Yalnızca Duruma Odaklanan Yaklaşımlar	İlkeli Stratejik Pragmatik
Tek Grup	Anlaşmazlıkları Önleme Tekniklerine Göre i.Üyeler Çatışmaları En Aza İndirmeye Çalışıyor (Üyeler Gruba Sadık) ii.Çatışmaların Kaçınılmaz Olduğunun Farkında ve Anlaşmaya Çalışıyor (Üyelerin Sadakati Grup Dışı, Oybirliği Sağlanmaya Çalışılıyor) iii.Üyeler Çatışmaların Çözülemez Olduğu Kanaatinde (Üyelerin Sadakati Grup Dışı, Çoğunluk Oyu)	Grup Dinamikleri (Grup Kararı) Bürokratik Siyaset Çoğunluk/Azınlık Oyu	Anlaşmazlığı Reddederek Mutabakata Varma Çatışmaların tartışma ve Tavizlerle Çözümü Çatışmanın Kabulü ve Çoğunluğun Kazanması
Koalisyon	Normlar/Kuralların Olması i.Karar Alma Sürecine İlişkin Kural Yoktur ii.Çoğuluk Kararına İlişkin Kurallar iii.Oybirliğine İlişkin Kurallar	Siyasi İstikrarsızlık Koalisyon Kurulumu Küçük ya da Büyük Ölçekli Koalisyon Yaklaşımları	Anarşi Minimumu Bağlantılı Kazanan Koalisyon Birim-Veto

Tablo 2: Karar Alma Birimi Dinamikleri

Kaynak: Margaret Hermann, "How Decision Unit Shape Foreign Policy: A Theoretical Framework" International Studies Review, Vol. 3, No. 2 (Summer, 2001)

Baskın lider tipolojisi bir kişinin hükümet adına karar verme gücünü elinde tuttuğu durumdur. Siyasi sistem hiyerarşisi içerisinde en üstte yer alan lider aynı zamanda pek çok kararın da alıcısıdır. Bu durum siyasi rejimin etkisi olabileceği gibi, monarşi veya dış politikanın başkana bırakıldığı başkanlık sistemleri gibi ülke içi yönetim hiyerarşisinin de bir sonucu olabilir. Ayrıca, başbakan ya da başkan olarak karizmatik liderin dış politikaya ilgisi olması nedeniyle, bu alanda karar alma mekanizmasını fazla kişiselleştirmesi ile mümkündür. Hindistan örneğinde Jawarharlal Nehru, Indira Gandhi ve Narendra Modi dış politika ile doğrudan ilgilenen ve karar alma süreçlerini kendi liderliklerinde merkezileştirmiş başbakanlardır. Ancak belirtildiği üzere, liderin dış politika konularına ilgisi az ise sistemin ya da kurumsal yapının kendisine verdiği yetkiyi dağıtması mümkündür. Bu durumda, liderin her zaman dış politika kararlarında etkili olması zorunlu değildir. Bu gibi bir karar alma biriminde liderin kişiliği karar alma mekanizmasını etkilemektedir. Üst düzey diplomasi, kriz durumları, ilgisi, çıkarı ve çatışma

çözümü gibi pek çok konuda liderler bir karar alma birimi gibi davranırken, bazı dış politika konularında karar alma yetkilerini dağıtmışlardır.[180] Liderlerin yetkin karar alma birimi olduğu durumda iki etken ön plana çıkmaktadır: ilki lider karar alırken problemin gerekliliklerinin bürokrasi içinden ya da dışından başka birimlerin danışmanlığına ve bilgisine başvurma zorunluluğu yaratması; ikincisi ise liderin kişiliğidir. Liderin kişiliği ile kastedilen, farklı görüşlere, düşüncelere ve bilgiye açık olması ve dışarıdan gelen bilgiye ve düşünceye karşı aşırı kuşkulu ve onları değerlendirmeyen kapalı lider kişiliğidir. Bu iki farklı durum, yukarıda da bahsedildiği üzere hem sonucu hem de sonuca ulaşan karar alma sürecini etkilemektedir. Dışa kapalı kişilik yapısı, liderin kendisi ya da kendisine yakın düşünen danışmanları dışından gelen veriye ve öneriye kapalı olması demektir. Bu durum bir çeşit "biz" ve "onlar" kurgusuna dayanmaktadır. Bu durumda, ülkenin dış politika yönelimi liderin algıları, yanlış algıları ve inançlarıyla sınırlı olmaktadır. [181] Danışmaya ve kendi yakınları dışındaki kişilerin bilgi ve deneyimlerine açık olma liderlik yapısında sonuç biraz daha farklı olmaktadır. Danışman çevresinin geniş olduğu ve kararlarını farklı bilgi ve görüşler ışığında alan lider tipolojisinde nihai karar alma birimi değişmemektir. Son karar yine lidere ait olacaktır, ancak alınan karar farklı çevrelerin fikrini de yansıttığı ölçüde geniş bir desteğe ve mutabakata dayalı olmaktadır.[182]

Hükümet içerisinde hiç kimsenin tek başına dış politika kararlarını alamadığı durumlarda ortaya çıkan karar alma birimlerinden birisi tek grup karar alma birimidir. Grup karar alma durumunda kararın grup üyelerinin aktif katılımıyla ortak alındığı kabul edilir. Bu grubun yasal olarak tanımlanmış ve özgülenmiş bir kurum olmasına da gerek yoktur. Problemin gereklilikleri doğrultusunda *de facto* oluşmuş da olabilir. Ancak yine de en yaygın biçimi bakanlar kurulu, çoğunlukla da bakanlar kurulunun altında daha küçük bir birimdir. Karar alma birimlerine ilişkin daha önce de belirtildiği üzere, grup karar alma yapılarında tüm üyelerin katılımı gerekse de hepsinin aynı etkiye sahip olduğu anlamına gelmemektedir. Grup altı daha etkin gruplar veya grup içi etkin üyeler kararın belirlenmesinde daha belirleyici olabilirler. Grup karar alma birimleri genelde ikiye ayrılmaktadır. İlki hızlı uzlaşı modelidir. Grubun hızla karar aldığı bu modelde, grup içi konsensusun güçlü olduğu ve hızla karar alınabildiği zaman dış etkilerin grup üyeleri üzerinde etkisi ve baskısı çok düşüktür. Hızlı bir uzlaşı grup içi kararın yükünü her bir grup üyesi için hafifletmektedir. Hızlı karar alınan gruplar genellikle ortak ideolojik ve yönetsel motivasyonlara sahiptirler ve problemi ele alırken ortak değer ve inançlar çerçevesinden

[180] Margaret Hermann, "Who Makes Foreign Policy Decision," s. 365-6; Margaret Hermann, "How Decision Unit Shape Foreign Policy", s. 58-59.

[181] Margaret Hermann, Charles Hermann ve Joe Hagan, "How Desicion Units Shapes…", s. 320.

[182] Margaret Hermann, Charles Hermann ve Joe Hagan, "a.g.e s. 325.

bakmaktadırlar. Bazı durumlarda grup içerisinde güçlü bir kişi kararın oluşmasında yönlendirici olabilmektedir.[183] İkinci model ise uzlaşıya kolaylıkla varılamayan ve grup dışı etkenlerin dikkate alındığı modeldir. Grup karar alma modelinde belirtildiği üzere, grup aidiyeti söz konusu olduğu için fikir ayrılıklarına rağmen uzlaşı oluşturma eğilimi temeldir. Bunun oluşamadığı durumlarda karar alma birimi dışarıdan etkilenebilen bir yapıya dönüşmektedir.[184] Grubun dışarıdan görüş ve bilgiye açık olması koalisyon karar alma birimi ile sınırlarının kaybolduğu biçiminde algılanabilir, ancak daha önce de üzerinde durulduğu üzere, bu karar alma birimleri içerisinde benzer tavırlar görülmekle birlikte grup için ayırt edici olan, üyelerinin sadakatinin sadece gruba ait olmasıdır. Nitekim, grup üyeleri arasında probleme ve karara ilişkin fikir ayrılıkları mevcutsa sorunu çözmeye ve uzlaşı arayışına yönelmektedirler. Aktörlerin fikir ayrılıklarının belirgin ve uzlaşılmaz göründüğü durumlarda ise grubu yönlendirmeye çalışacak sistem içi zorlayıcı unsurlar söz konusu olabilmektedir.[185] Genelde grup içinde görece güçlü bir aktör ya da alt grup etkili olmaktadır. Tam bir uzlaşma sağlanamazsa dış politika kararı da bundan etkilenmekte ve asgari bir eylem ya da taviz ortaya çıkmaktadır. Diplomatik ilişkilerin devamı ve taahhütlerin sınırlılığı söz konusu olmaktadır.[186]

Otonom aktörler koalisyonu, grup karar almadan birbirinden bağımsız ve sadakati kendi kurumuna ait birden fazla üyenin oluşturduğu bir karar alma birimidir. Her biri bağımsız aktörler olan bu koalisyonun karar alma süreci diğerlerinden farklıdır ve ortak bir karar olarak çıkması beklenirken her üyenin karara katılması beklenmez. Ancak sistemin işlemesi için iş birliği içinde çalışma gereklidir. Yarışmacı yapının etkisi her bir üyenin diğerini çeşitli şekillerde engellediği bir duruma dönüşme ihtimalini barındırmaktadır. Bu engelleme karara ilişkin bir veto hakkı kullanımı olabileceği gibi, koalisyonu sonlandırma tehdidi, kaynakların kullanılmasının engellenmesi ya da azaltılması ve hatta diğer taraf ya da tarafları engelleyecek biçimde karşı tedbirler alınması biçimlerinde de olabilmektedir. Otonom aktörler süreci yönetemedikleri ve bir kararda ortaklaşamadıkları takdirde süreç çıkmaza girecektir. Bu çıkmaz otonom aktörlerin her birinin kendi başına hareket etme tercihlerinin sonucudur.[187] Bu bağlamda, koalisyon yapılarının karara etkileri düşünülerek genellikle ikiye ayrılırlar: sıfır toplamlı ilişkiler ve sıfır toplamlı olmayan ilişkiler. Buna göre koalisyon üyeleri süreci sıfır toplamlı olarak ele alırlarsa grup içi

[183] Margaret Hermann, Charles Hermann ve Joe Hagan, "How Desicion Units Shapes…", s. 321.

[184] Margaret Hermann, "Who Makes Foreign Policy Decision," s. 367.

[185] Margaret Hermann, Charles Hermann ve Joe Hagan, a.g.e,, s. 329.

[186] Margaret Hermann, Charles Hermann ve Joe Hagan, a.g.e, s. 330.

[187] Margaret Hermann, "Who Makes Foreign Policy Decision," s. 368.

pazarlık süreçleri etkilenecektir. Vetonun ortaya çıkabileceği bu durumda, bir karar çıksa dahi hem karara desteğin azlığı hem de tarafların ellerindeki kaynakları kullanma isteksizliği uygulanmasını güçleştirmektedir. Dış politika kararının çıkmaması olasılık dahilindedir. Tarafların birbirlerini rakip gördükleri bu durumda, dış politika kararının alınması öncelikli ve gerekliyse, dış politika problemine ilişkin ortak bir algı varsa ve tehdit ya da saldırı gibi acil önlem alınması gerekli bir durum oluşmuşsa aralarındaki ilişkiye rağmen etkin bir dış politika kararı oluşması da olasıdır.[188] İlişkilerin sıfır toplamlı görülmediği durumlarda grup içi iletişim ve pazarlık süreci daha etkili olmaktadır. Bu iletişim vasıtasıyla geliştirilen ve uygulanan karar alma kuralları, daha önce de belirtildiği üzere, herkes tarafından kabul gören bir karara varmayı kolaylaştırmaktadır.[189]

Karar alma birimi olarak otonom aktörleri genellikle koalisyon hükümetlerinde görmek mümkündür. Koalisyon taraflarının kendi çıkarlarıyla diğerlerini birleştiren siyasi pazarlık mekanizmalarının etkin olduğu bu karar alma biçimi, aynı zamanda dış politika probleminin gerekliliklerinden de kaynaklı olarak koalisyonları zorunlu tutabilir. Bu durumda oluşan grup, siyasi partiler arası bir koalisyon dışında meclis dışı birimlerle de ortak hareket etmeyi zorunlu kılmaktadır. Hindistan bağlamında Indira Gandhi sonrası uzunca bir süre karar alma mekanizması bu şekilde işlemiştir. Bu, tek başına hükümet kuracak bir parti olmaması ve eyalet partilerinin güçlenerek siyasette daha fazla etkin olmasının sonucunda oluşmuştur. Dış politika sorunlarının çeşitlenmesi ve merkezi yönetimin farklı kurumlara danışma ihtiyacı ve zorunluluğu bu durumu Narendra Modi iktidarına kadar zorunlu kılmıştır. Otonom aktörler koalisyonunda üyeler arası ilişkilerin nasıl tanımlandığı çok önemlidir. Eğer üyeler için bu sıfır toplamlı bir oyun halini alırsa aralarındaki çatışmayı çözmek güçleşecektir. Anlaşmaya yatkın üyelerin varlığı durumunda odaklanılması gereken, siyasi pazarlık süreçleri ve grup dışı faktörlerin ve birimlerin grup kararına etkileri olmaktadır. Böylelikle, alınan kararın nedenleri kolaylıkla anlaşılabilir. Yetkin karar alma biriminin otonom üyelerden oluşan bir grup olmasının ve alınan kararın ülkenin dış politikasında önemli bir değişim içeremeyeceği konusundaki önyargının karar alma sürecinin daha karmaşık yapısı nedeniyle olduğu iddia edilmektedir. Ancak bu her zaman böyle olmamıştır. Gruplar arası ilişkiler, konunun önemi ve özellikle dış etmenlerin etkisi daha cesur kararları alabilmeyi de mümkün kılmaktadır.[190] Mart 1998 seçimlerinde Atal Bihari Vajpayee başbakanlığında kurulan BJP önderliğindeki NDA koalisyon hükümeti, Parlamento'daki

[188] Margaret Hermann, Charles Hermann ve Joe Hagan, "How Desicion Units Shapes…", s. 324.

[189] Margaret Hermann, Charles Hermann ve Joe Hagan, a.g.e s. 331.

[190] Margaret Hermann, "Who Makes Foreign Policy Decision," s. 369.

çoğunluğu baskın bir nitelik göstermese de Mayıs 1998'de Pokhran nükleer testlerinin gerçekleştirilmesi kararını tüm uluslararası sonuçlara rağmen alabilmişti. Nitekim, 1999 Ekim'inde daha büyük bir çoğunlukla tekrar iktidar olmuşlardır. Bu karar çok geniş koalisyonun hem karara götüren süreci hem de iç politika gerekliliklerini algılamada açık olmaları doğrultusunda kolay ve hızlı alınabilmişti. Nitekim, bu karar onları hem iktidara taşımış hem de ekonomiden sosyal hayata ülke genelinde olumlu bir etki yaratmıştır.

Margaret Hermann'ın karar alma birimleri yaklaşımı iki çıktı üretmektedir. İlki karar alma sürecinin kendisidir. Karar alma biriminin problem ve gereklilikleri doğrultusunda belirlenmesi, oluşumu ve nitelikleri mekanizmanın ilk çıktısıdır. İkincisi ise bu sürecin sonucunda oluşan dış politika eylemidir. Dolayısıyla, ilk karar ve onun yürütülüş biçimi dış politika eylemini belirlemektedir. Hermann'a göre sürecin sonunda en az altı olası karar mümkündür: bir tarafın kararının üstünlüğü, fikir birliği, karşılıklı taviz/uzlaşma, orantısız taviz, çözümsüzlük ve parçalanmış ve bölünmüş sembolik eylem[191] olası çıktılardır.[192] Bu çıktıların her biri karara kimin ya da kimlerin katıldığına göre değişecektir. Aynı zamanda çıktının niteliği karar alma biriminin üyeleri arasındaki ilişkiyi de belirtir ve kararın uzlaşıyla ya da orantısız tavizle alınması onun uygulanması ve hatta yenisinin alınıp alınmayacağı konusunda fikir vermektedir. Bu bağlamda, oluşan kararda etkisini yetersiz gören taraf her zaman kararın yeniden gözden geçirilmesi konusunu gündemde tutacaktır. Bir dış politika kararı nasıl alındığına göre de değerlendirilmelidir. Bölünmüş sembolik eylem gibi koordineli bir hükümet eylemi ortada olmadığı zaman üyeler birim dışında birbirleri üzerinde iktidar oluşturmaya çalışırlar ki bu birim içi mücadelelerden farklıdır. Bu, çözümsüzlüğün de bir karar olduğu halden grup dinamikleri nedeniyle kararın imkansızlığına doğru değişen bir durumu ifade etmektedir.

[191] Bölünmüş sembolik eylem Hermann tarafından çözümsüzliğün, grup/koalisyon tarafından karar alınamamasından öte grubun üyelerinin çatışmalarının grup dışına yansıdığı ve karar alma birimini kaotik bir parçalanmışlık halini idafe etmektedir. Margaret Hermann, "How Decision Unit Shape Foreign Policy", s.69.

[192] Margaret Hermann, "How Decision Unit Shape Foreign Policy," s. 68-69.

Süreç Çıktıları	***Dış Politika Kararının Niteliği***			
	Kaynakların Kullanımı	Etkinin Yoğunluğu	İnsiyatif Alma İsteği	Yönetimin Kullandığı Araçlar
Uzlaşı	Yüksek	Güçlü	Yüksek	Askeri/Ekonomik
Bir tarafın üstün kararı	Yüksek/Ilımlı	Ilımlı	Yüksek/Ilımlı	Askeri/ekonomik
Orantısız Taviz	Yüksek/Ilımlı	Ilımlı/Düşük	Yüksek/Ilımlı	Diplomatik +Askeri/Ekonomik
Karşılıklı Taviz	Ilımlı	Düşük	Ilımlı	Diplomatik
Bölünmüş Sembolik Eylem	Minimum	Güçlü	Her Aktör Kendi İnsiyatifini Alır	Diplomatik
Çözümsüzlük	Minimum	Nötr	Tepkisel	Yanıt verilmeliyse Diplomatik

Tablo 3: Süreç Çıktılarının Dış Politika Kararına Etkisi

Kaynak: Margaret Hermann, "How Decision Unit Shape Foreign Policy: A Theoretical Framework" International Studies Review, Vol. 3, No. 2 (Summer, 2001)

Tablo 3'te de görülebileceği üzere, karar alma süreci oluşacak kararın etkisi ve uygulanması açısından önemli bir yer tutmaktadır. Bu bağlamda, süreç problemden sonuca bir bütün oluşturmaktadır. Problemin algılanarak eyleme geçilmesinden eyleme kadar gerek problemin niteliği gerekse yönetimsel yapı, gereklilikler, iç politika etkileri ve sınırlılıklar farklı formlarda mekanizmaları ve dış politika kararını belirlemektedir. Daha önce belirtildiği üzere, bir karar domino taşları gibi yeni karar ve eylemleri harekete geçirmektedir. Bu sıralı eylemler yine karar alma mekanizmasının aldığı her kararın niteliği ile yeniden şekillenmektedir. Bu doğrultuda, analizlerde sadece karara ya da eyleme odaklanmak arkasındaki motivasyonu anlamak için yeterli değildir. Keza sadece probleme odaklanmak o problemin her ülkede hatta aynı ülkenin farklı hükümetleri tarafından farklı şekillerde ele alındığını görmeyi engellemektedir. Hindistan dış politikasını ele alırken genel prensiplerden ve yaklaşımlardan bahsetmekle birlikte, bunların hepsi için farklı hükümetler döneminde farklı yorumlar yapıldığını kabul etmek gerekmektedir. Bu durum sadece dış politika alanında farklı hükümetlerin farklı görüşleri olması değildir, aynı zamanda uluslararası sınırlılıklar ve dış politika problemini

algılayıp anlamlandırmaları açısından da geçerli olmaktadır. Özellikle bölgesel ilişkiler konusunda aldıkları dış politika kararları ve ürettikleri söylemde Hindistan'ı tarif ediş biçimleri bu algı farklılaşmasını ortaya koymaktadır. Bu çalışmada odaklanılan dönem olan 1998 sonrasına bakılacak olursa, karar verme biriminin çoğunlukla grup ya da koalisyon olduğu söylenebilir. 2014 sonrasında Narendra Modi'nin yönetim anlayışı, dış politikaya ilgisi ve önceliği dış politika kararlarının alınma sürecinin eskiden olduğu gibi liderde toplanmasına neden olmuştur.

3 HİNDİSTANDA SİYASAL DÜZEN

Siyasal ilişkiler ve yapıyı çalışmanın amacı üç soruyu yanıtlayabilmek içindir: Ne olmuş, neden ve nasıl olmuş. Elbette bu soruların yanıtları disiplin içerisinde farklı bakış açılarıyla çok değişik biçimlerde ele alınabilir ancak sorular bir durumu, sorunu ya da tutumu incelemek için hem cereyan ettiği düzlemi, yapıyı anlamak hem de iç dinamiklerini çözebilmek için gerekmektedir. Hindistan'da dış politika değişimini araştırmak için de benzer bir çalışmayı yapmak gereklidir. Değişimini sorguladığımız politikayı bir düzleme yerleştirirken aynı zamanda bu politikanın değişimini yöneten mekanizmayı da çözümlemeliyiz. Düzlem ile kastettiğimiz problemin dolayısıyla politikanın ortaya çıktığı ülkesel durumdur. Bu durumu anlayabilmek ve karar alıcıların nasıl bir geçmişin yüküyle hareket ettiğini çözümleyebilmek için tarih okumasına ihtiyaç duymaktayız. Pek çok farklı tarih okuması yapılabilir, özellikle Hindistan için çok farklı siyaset bilimi teorileri ekseninde Hindistan tarihi ele alınabilir. Ancak sınırlılıklar nedeniyle Hindistan'da en fazla ele alınan versiyonu ve günümüze en fazla etki etmiş dönemleriyle sınırlamak gerekmekteydi.

Tarihsel düzlemden sonra tarih okumasını siyaset ile birleştirmek ve karar alma dinamiğini anlayabilmek için Hindistan'ın siyasal düzeni ele alınmıştır. Siyasal düzen sadece bir yasalar ve düzenlemeler bütünü değil aynı zamanda tarih ile toplumsal gerçekliğin ve -bağımsızlığa kavuşmuş bir ülke için- gelecek tahayyülünün birleştiği bir alandır. Dolayısıyla dış politika alanına yoğunlaşarak Hindistan'da dış politika kararlarını kimler nasıl ve neden alır sorularına yanıt aranmaya çalışılacaktır.

Hindistan'ın "dünyanın en büyük demokrasisi" mottosuyla kendini tanımladığı siyasal düzen, ülkenin sömürge öncesi ve sömürge döneminin izlerini taşımaktadır. Ayrıca toplumsal olandan da fazlasıyla etkilenmiştir. Dünyanın en uzun anayasalarından birinin hazırlanma süreci ve sonrasında dahi devam eden gelişmeler bunun önemli bir örneğidir. Elbette tüm süreçleri ve konuları ele almak mümkün olmamakla birlikte dış politika karar alım mekanizmasını belirleyen unsurlara bir önceki bölümde ele alınan teorik ve metodoloji çalışmalar ekseninde değinilmeye çalışılacaktır.

3.1 Tarihsel Boyut

Hindistan tarihini iki ana başlık altında incelemek mümkündür: Bunlardan ilki temel yapıların oluştuğu ve bağımsızlık sonrasının şekillendiği sömürge dönemidir. İkincisi ise bu tez çalışmasının ele aldığı dönem ile karşılaştırma yapılacak olan ve 1947'de bağımsızlığın

kazanılmasıyla başlayan Nehruvan politikaların ağırlığını koruduğu 1990'ların başına kadar devam eden dönemdir. Tarihsel boyut ile amaçlanan, dış politikadaki değişim tartışmalarında geçmiş ile bugün ve gelecek için alınan "yeni" kararlar arasındaki ilişkiyi anlayabilmektir. Aslında her tarih okuması karar alıcıların kararlarını oluşturdukları bilişsel alanda bir yere tekabül eder. Tarihsel olarak önemli ve anlamlı ilham kaynakları bakımından Nehruvan siyaset için Asoka neyse, Hindu milliyetçi sağ siyaset için Gupta ve Kautilya aynı şeyi ifade etmektedir. Karar alıcı olarak tanımlanan grup, koalisyon ya da kişiler için karar alma süreci gelişen bir duruma ya da olaya ilişkin basit bir karşılık olmaktan ziyade ancak psikolojik, toplumsal, siyasal ve sosyolojik bağlamları da dikkate alınarak anlaşılabilir. Böylelikle farklı grupların ve rakip ya da muhalif kişi ya da koalisyonların kararlarındaki, tepkilerindeki ve söylemlerindeki farklılaşma için kapsamlı bir açıklama sunmak mümkün olabilir. Tarih, bu minvalde, hem karar alıcıların algısını etkileyen ve şekillendiren hem de onların eylemi ve söylemi için meşruiyet sağlayan önemli bir unsur olmuştur. Seçilmiş travmalar ve zaferler, kurumların tarihi ve olaylar örgüsünün seçilmiş özneleri farklı gruplar için mihenk taşı haline gelmişlerdir. Günümüzde alınan kararlar, özellikle önemli politika değişiklikleri bu seçilmiş 'tarihle hesaplaşmayı' da beraberinde getirmektedir.

Seçilmiş tarih ile ifade edilen aslında tarih yazımının kendisine ilişkindir. Bu, gerçekleşen olayların nasıl geliştiğinden öte, onun nasıl algılandığı ya da algılanması istendiği ile ilgilidir ve karar alıcılar için siyasi bir araç olmaktadır.[193] Nitekim, Hindistan siyasetinde kendilerini farklı konumlandırmış iki siyasal parti olan Hindistan Kongre Partisi ve Bhariyat Janata Partisi (BJP) farklı tarih okumalarını söylemlerinde öne çıkartmaktadır.[194] Bu iki tarih okuması arasında bağımsızlık mücadelesinin tanımlanması ve özellikle İngiliz yönetimi öncesi tarihe bakışa ilişkin önemli farklılıklar mevcuttur. Amartya Sen, Kongre Partisi'nin yaklaşımının dışsal yönelimli olduğunu belirtir. Bu bağlamda, merkezine sömürgeciliği ve onunla mücadeleyi temel alan ve partinin ve liderlerinin özneler olduğu bir okuma söz konusudur.[195] Siyasi geçmiş Batı merkezli

[193] Edward Hallett Carr, **Tarih Nedir?** Misket Gizem Gürtürk (çev), İstanbul:İletişim, 2003.

[194] 1998 tarihinde BJP ilk defa koalisyon hükümeti kurarak iktidara geldiğinde ders kitapları değiştirilmeye başlanmış, özellikle 2014'teki iktidarı sonrası özellikle ülke tarihine ilişkin okul kitaplarında önemli değişikliklere gidilmiştir. Hatta üniversitelerin bazı referans tarih kitaplarının Hintçe baskılarını durdurmuştur. Vikas Pathak, "Ban Sought on Bipan Chandra's Book" **The Hindu**, 29 April 2016, https://www.thehindu.com/news/national/ban-sought-on-bipan-chandras-book/article8533688.ece

[195] Amartya Sen, **On Interpreting India's Past**, Calcutta: The Asiatic Society, 1996. Ayrıca Ania Loomba, **Kolonyalizm / Postkolonyalizm**, Mehmet Küçük (çev.), İstanbul: Ayrıntı, 2000. Bu konuya ilişkin; Gayatri Chakravorty Spivak, **A Critique of Postcolonial Reason,** Cambridge: Harvard University Press, 1999; Ranajit Guha, **Dünya-Tarihinin Sınırında Tarih**, Erkan Ünal (çev.), İstanbul: Metis, 2006; Richard Eaton, "(Re)imag(in)ig Other'ness: A Postmortem for the Postmodern in India," **Journal of World History**, Vol. 11, No. 1 (2000), s. 57-78; Dipesh Chakrabarty, "Postcoloniality and the Artifice of History: Who Speaks for 'Indian' Past?" **A Subaltern Studies Reader, 1986-1995**, Ranajit Guha (ed.), Oxford: Oxford University Press, 1997, s. 263-295.

olarak ve Kongre Partisi'nin 1885'te kuruluşuyla kimlik kazanan milliyetçilik üzerinden açıklanmaya çalışılır. Dolayısıyla, günümüz Hindistan'ı Batı sömürgeciliği üzerinden kurulmuş olur.[196] Kimliğinin en önemli öğesi sömürgecilik karşıtı mücadele ve postkolonyal durumdur.[197] Bağımsız, bağlantısız, barışçıl, kendine yetebilir, sınıfsız, kast içermeyen ve seküler bir Hintli üst kimliği ve Hindistan milliyetçiliği bu tarih yorumunun bir sonucudur.[198] Sürekli değişimlere ve tartışmalara açık olmakla birlikte "birlik içinde çeşitlilik" mottosuyla kendisini özdeşleştirmektedir. Sömürgecilik karşıtı mücadelenin mirası olarak sunulan bu söylem, farklı zamanlarda farklı politikalar şeklinde karşılık bulmakla birlikte, Kongre Partisi içi karar alma süreçlerini de etkilemektedir. Nitekim, zaman zaman kendi içinde de değişim talepleriyle birlikte eleştirilere de uğramıştır.[199]

BJP, Hindistan tarihini ve bağımsızlık mücadelesini "birkaç aileye tahsis edilmiş bir anlatı" olarak tanımlarken Hindistan bağımsızlık mücadelesinin ve sömürge geçmişinin farklı bir yorumunu getirmektedir.[200] İleride de ele alınacağı üzere, seçilmiş bir altın çağ yaklaşımı vardır. Sömürge dönemini sadece İngilizler ile sınırlamayıp alt kıtaya dışarıdan gelen ve iktidar olmuş tüm "istilacılar" için genişletmektedir. BJP için tarih Hindu milliyetçiliği bağlamında tekrar ele alınması gereken bir husus olmuştur.[201] Nitekim, BJP'nin iktidarda olduğu 1998-2004 ve 2014'ten bugüne kadar olan süreçte bu tarih algısı "*Hindu Rashtra*" şekline, yani Hindu milletinin tarihsel hak olarak iddia ettiği bir Hindu devletine dönüşmüştür. Hindular çoğunluk olmalarına rağmen kendi anavatanlarında mağdur görülmektedirler ve BJP bu tezi yaymak ve Hindu çoğunluğa haklarını kazandırmak için bir gereklilik olmuştur.[202] Bu, sadece kendi seçilmiş

---

[196] Bu konuda önemli ve ilk elden bir örnek için bakınız; Javarharlal Nehru, **The Discovery of India**, 4B., London: Meridian Books, 1956.

[197] Aijaz Ahmad, bu kimlik kurulumunu ve Üçüncü Dünya tanımlamasını bu bağlamda eleştirir. Bu tanımlama birinci ve ikinci dünyanın aksine "kolonyalizm ve emperyalizm deneyimi" doğrultusunda kurgulanmıştır. Aijaz Ahmad, **In Theory: Classes, Nations, Literatures**, London: Verso, 2008, s. 101.

[198] Ramachandra Guha, "The Enemies of the Idea of India," **Outlook**, 11 January 2011, s. 31-44.

[199] Raja Mohan, **Crossing the Rubicon**, New Delhi: Penguin, 2003, s. 139. Mohan'a göre Hindistan postkolonyal bir ülke olmak ile yükselen bir büyük güç olmanın gereklilikleri arasında bir gerilim yaşamaktadır. Bu değişimin yarattığı gerilim Parti içi süreçlerden bürokrasiye kadar her alanda kendi göstermektedir.

[200] Narendra Modi 17 Nisan 2017, Odissa. https://indianexpress.com/article/india/modi-in-odisha-history-of-freedom-struggle-was-limited-to-few-families-4615891/

[201] Lars Tore Flaten, **Hindu Nationalism, History and Identity in India: Narrating a Hindu Past Under the BJP,** London:Routledge, 2017; Mushiral Hasan, Textbook and Imagined History: The BJP's Intellectual Agenda" **India International Center Quarterly**, Vol. 29, No. 1 (2002), s. 75-90; Shreya Roy Chowdhuri "BJP's Major Achievement in Rajasthan: Rewriting School Textbooks to Reflect RSS Worldview" **Scroll**, 14 Kasım 2018, https://scroll.in/article/901001/bjps-major-achievement-in-rajasthan-rewriting- schools-textbooks-in-the-rss-worldview; Romila Thapar, "They Peddle Myths and Call It History" **The New York Times**, 17 Mayıs 2019, https://www.nytimes.com/2019/05/17/opinion/india-elections-modi-history.html

[202] BJP Hindu çoğunluk ve onların gasp edilmiş hakları söylemini sürekli kullanacaktır. Jaffrelot'a göre bu Hindu milliyetçiliğinin esaslarından biri halini almıştır. Christophe Jaffrelot, **Hindu Nationalism** ve C Jaffrelot "De Facto

tarihini yeniden yazmak değil, aynı zamanda ders kitaplarındaki dönüşümle ve yukarıda ifade edildiği üzere söylemlerle bugüne kadar genel kabul görmüş tarih anlayışını sorgulamaya açarak yapıbozuma uğratmaktır.[203]

Karar alıcıların tarih algısı onların kararlarını şekillendiren bir unsur ve bu kararı savunmaları için bir araç olmaktadır. Bu çalışmanın kapsamı bağlamında iki farklı tarih okumasına değinmiş olunmakla beraber, tarih yazımı ile ilgili madun çalışmaları, ekonomi politik sistem yaklaşımları ve Marksist tarih yazımı çalışmaları da Hindistan bağlamında önemli yer tutmaktadır.[204]

Hindistan tarihini iki ana başlık altında incelemek mümkündür: Bunlardan ilki temel yapıların oluştuğu ve bağımsızlık sonrasının şekillendiği sömürge dönemidir. İkincisi ise bu tez çalışmasının ele aldığı dönem ile karşılaştırma yapılacak olan ve 1947'de bağımsızlığın kazanılmasıyla başlayan Nehruvan politikaların ağırlığını koruduğu 1990'ların başına kadar devam eden dönemdir.

3.1.1 Bağımsızlık Öncesi Hindistan

Hindistan tarihi bağımsızlık öncesinde üç ana başlıkta incelenmektedir. Bunlardan ilki antik Hindu dönemidir; Hinduizm'in ortaya çıktığı ve büyük medeniyetlerin kurulduğu Hinduların "altın çağı" olarak tanımlanır. İkinci dönem İslami yönetimlerin olduğu dönemdir. 13. yüzyılda Delhi Sultanlığı ile başlayan ama asıl olarak 1526'da Moğol yönetiminin belirleyici olduğu zaman dilimidir. Son olarak üçüncü evre ise İngiliz yönetimi "*Raj*" dönemidir.[205]

Ethnic Democracy? Oblitarating and Targetting the Other, Hindu Vigilantes and Hindu State" **Majoritarian State,** Angana Chatterji, Thomas Blom Hansen, C. Jaffrelot (eds), New Delhi : Oxford University Press, 2019, s. 41-67

[203] Ramachandra Guha, Irfan Habib, Romila Thapar gibi yazarlar özellikle eleştirilmiştir. Hindu tarihini yok saymaya ve bir mit gibi göstermeye çalışmakla suçlanmışlardır. Bu konuda BJP yayın organı gibi çalışan Organizer haftalık dergisinin pek çok yazısında bu konuya ilişkin atıf görmek mümkündür. Bir örnek için Govind Raj Shenoy, "Mythology of Eminent Historians", **Organizer**, 7 Ocak 2020, https://www.organiser.org//Encyc/2020/1/7/Mythology-of-Eminent-Historians-.html

[204] Konuyla ilgili, Partha Chatterjee, **Ulus ve Parçaları**, İsmail Çekem (çev.), İstanbul: İletişim, 2002, s. 17-34. Ayrıca Partha Chatterjee, **Milliyetçi Düşünce ve Sömürge Dünyası,** Sami Oğuz (çev.), İstanbul: İletişim, 1996; Dipesh Chakrabarty "Radical Histories and Question of Enlightenment Rationalism: Some Recent Critiques of Subaltern," **Mapping Subbaltern Studies and the Postcolonial**, Vinayak Chaturvedi (ed.), London: Verso, 2000, s. 256-280; Andre Gunter Frank, **Yeniden Doğu**, Kamil Kurtul (çev.), Ankara: İmge, 2010, s. 34-63; ayrıca Andre Gunter Frank ve Barry K. Gills (eds.), **Dünya Sistemi, Beş Yüzyıllık mı, Beş Bin Yıllık mı?** Alaeddin Şenel ve Yavuz Alogan (haz.), Esin Soğancılar (çev.), Ankara: İmge, 2003; Aijaz Ahmad, "Postkolonyalizm: Bir Ad Neyi İfade Eder?" **Felsefelogos**, Vol. 27/28, 3-4 (2005), s. 119-136.

[205] Barbara D.Metcalf and Thomas R. Metcalf, **A Concise History of Modern India**, 2. B, Cambridge: Cambridge University Press, 2008, s. 2-3.

Birinci dönem bilinen en eski medeniyet Harappan ile başlar ve çeşitli istilalar ve yönetimler ile anılır. Belirgin öğesi MÖ 1500-1000 arası Aryan akınları ve Hinduizm'dir. Hinduizm'in en eski hali bugünkü kadar gelişkin ve iç içe geçmiş bir toplumsal yapı ve kurallar dizisi sunmamaktadır ve sadece temel metinler ve az sayıda *"Vedalar-Tanrı söylemleri"* içermektedir. Hinduizm'in modern çağı ve kurumsallaştığı dönem 390-497 arası Gupta Hanedanlığı dönemi olmuştur. Brahmanların, yani din adamlarının (Ruhban) ön plana çıktığı ve kast yapısını şekillendiği bu dönem aynı zamanda köktenci Hindular tarafından "altın çağ" olarak kabul edilmektedir.[206]

Bu dönemde en basit haliyle dört kast bulunmaktaydı: brahmanlar (rahipler), prensler, küçük köylüler ile zanaatkârlar ve en son sırada da köleleşmiş yerliler. Ekonomik yapı geliştikçe ve iş ve uzmanlaşma alanları arttıkça kast sistemi giderek daha karmaşık bir hal alacak (19. yüzyıl sonunda yaklaşık üç yüz kast vardır) ve bu durum etkisini artırarak devam ettirecektir. Bilinen ilk haliyle kastlar sosyal katmanlaşma sistemi olarak ortaya çıkmıştır.[*] Kast yapısı temelde karşılıklı bir patronaj ilişkisini ifade etmektedir. Bu patronaj sistemi özü itibarıyla ekonomik olmaktan ziyade hiyerarşik bir hizmet ilişkisi üzerine kurulmuştur; ancak ekonomik ve siyasi güç ile kast hiyerarşisi örtüşmüştür.[207] Vedik yaklaşımında kastlar kabile ekseninde örgütlenmişti ve görece kapalı ve kendine yeten köy toplulukları ve feodal krallıkların teritoryal hiyerarşileri ile örtüşmekteydi.[208] Kastlar arasında geçiş iş bölümü ve emeğin uzmanlaşarak ayrılması nedeniyle yasaklarla engellenmişti. Dolayısıyla, endogaminin olduğu sınırlı ilişkili ve dışarıya kapalı yapılar olarak görülmüştür. Bu bağlamda, bir hizmet birimi ve dinsel bir kurum olarak görülse de aslında ekonomik hayat ile sıkı sıkıya bağlıdır.[209] Nitekim, özellikle düşük kastlarda ve tarımsal kastlarda

[206] Percival Spear, **India, A Modern History**, The University of Michagan Press, 1972, s. 27-85;

[*] *Jajmani* sistemi ya da *jatis*

[207] Richard Lannoy, **The Speaking Tree, A Study of Indian Culture and Society**, London: Oxford University Press, 1971, 157-158.

[208] Louise Dumont'un Hindistan kast sistemini Brahman bir bakış açısıyla inceleyen ve yaygın olarak kullanılan eserinin etkisiyle, Lannoy kast sisteminin hiyerarşik yapısına vurgu yapmıştır. Yazara göre, parasal ve modern ekonomiye geçiş bile bu durumu değiştirmemiştir. Toprağın kolektif olduğu ve kararların ortak alındığı dönemde dahi, üst kastlardakilere tanınmış ayrıcalıklarla var olan hiyerarşik yapıyla karşılıklı ilişki halindeydi. Nitekim, bürokratik merkezileşme ve toprağa ilişkin düzenlemeler – oluşturduğu karmaşık yapıya rağmen – temel işleyişi bozamamıştı. "*Homo hierarchicus, homo economicus* haline gelmemişti." R. Lannoy, s. 164. Dumont eksenli bir yorumda kast hiyerarşisini merkeze alınarak ekonominin hiyerarşi üzerindeki etkisinin zayıf gösterildiği ve ilişkiselliklerin dikkate alınmadığına ilişkin karşı tez için bkz Dipankar Gupta, **Interrogating Caste: Understanding Hierarchy and Difference in Indian Society**, New Delhi: Penguin Books, 2000; Dipankar Gupta, "Introduction: The Certitudes of Castes, When Identity Trumps Hierarchy," **Caste in Question: Identity or Hierarchy**, Dipankar Gupta(ed.), New Delhi: Sage Publications, 2004, s. ix- xxi.

[209] Irfan Habib, **Essays in Indian History**, New Delhi: Tulika, 2007, s. 169-170.

18. ve 19. yüzyılda görülen ekonomik daralmalar sonucunda yaşanan isyanlar kast yapısının ekonomi ile ilişkisini göstermektedir.

İkinci döneme, yani İslami yönetimlere gelindiğinde Türk-Afgan yönetimindeki Delhi Sultanlığı 1200'lerde ortaya çıkmaktadır. Sultanlığın yerini ise 1526'da Moğol İmparatorluğu almıştır. Moğollar bütün alt kıtayı tek bir devlet gibi yönetmemiştirler. Bu bağlamda, farklı yönetim birimleri vardı. Sultanlar meşruiyetlerin kaynağını ekonomik güçten ve ordudan almaktaydı. Moğol sultanı alt kıtanın dağınık siyasi yapısı içerisinde vergi toplayan ve karşılığında güvenliği sağlayan bir unsurdu. Moore'un ifadesiyle, "tarıma dayalı bürokrasi" idi.[210] Hindistan alt kıtasında ticaret ile ilgili yazarların farklı açıklamaları vardır. Moore'un tasvirinde köylülük ön plana çıkmakta ve ticaret Avrupalılaştırılmaktadır.[211] Frank ise Hindistan'ın 1400–1800 yılları arasında dünya ticaretinin önemli merkezlerinden biri olduğunu ifade eder.[212] Aynı zamanda Moğol istilasından önce de Hint okyanusunun ticari merkezinin Hindistan olduğunu savunur: sömürgeleştirilmeden önceki Hint ekonomisine ilişkin veriler bağlamında hacimli üretim ve ticari ilişkiler mevcuttur.[213] Bu durum, sömürge öncesi dönemde sadece merkezi hükümette değil, yerelde de ekonomi ve gündelik hayata ilişkin kararları alan çeşitli örgütlenmelerin olduğunu göstermektedir. Nitekim, Hindistan'ın sömürgeleşme sürecini Afrika ve Asya'nın diğer örneklerinden farklı kılan ve sonrasındaki hareketlere zemin hazırlayan kısmen örgütlenmiş bir toplumdan da söz edilebilir.

1757 Bengal'de Fransızlar ve İngilizler arasından yapılan Plassey Savaşı sonrasında İngiliz yönetiminin etkinliğini artmıştır ve Hindistan ekonomisinin ve yönetiminin İngiltere merkezli dönüşümü başlamıştır. Bu dönemi ayrıca Metcalf "Moğol Alacakaranlığı"[214] olarak adlandırmaktadır. Hindistan içerisinde yönetim sorunun belirgin bir biçimde baş gösterdiği, bölgesel yönetimlerin kurulduğu ve Doğu Hindistan Şirketi'nin etkinliğini arttığı bir dönem başladı. Bu dönemi, 18. yüzyılın başına, yani 1707 Aurangzeb'in ölümüne kadar geri götürmek

[210] Moore, **Diktatörlüğün ve Demokrasinin**..., s. 376

[211] Fernand Braudel, **Uygarlıklar Grameri**, Mehmet Ali Kılıçbay (çev.), 2.B., Ankara: İmge, 2001, s. 274. Braudel açısından da Hindistan'ın dünya ticaretine eklemlenmesi "dünyanın" onu keşfetmesiyle mümkün olmuştur.

[212] Hatta Barbara Metcalf ve Thomas Metcalf bu dönemi Hindistan'ın dünya ticaretine katkısının boyutları karşısında "İslami dünya sistemi" olarak nitelendirmektedirler. Metcalf and Metcalf, **A Concise History of Modern India**, s. 5.

[213] Frank, **Yeniden Doğu**, s. 109, 237-240. *"Moğol istilası Hindistan'ın birleşmesini, kentleşmesini ve ticarileşmesini daha ileriye götürmüştür."* Frank aynı zamanda Moğol istilası dönemindeki kentleşme oranının on dokuzuncu yüzyılda gerçekleşen kentleşme oranından daha fazla olduğunu ifade etmiştir. Uluslararası deniz yollarının güvenliği tam olarak sağlanamadığından Avrupalı tüccarların ticaret hacimleri bölgede faaliyet gösteren yerli tüccarlardan daha azdır. İngiltere'den 13 Şubat 1601'de Doğu Hindistan Şirketi'nin ilk gemisini yola çıktıktan uzunca bir süre sonra ikinci gemi gönderilebilmişti.

[214] Metcalf and Metcalf, **A Concise History of Modern India**, s. 29

mümkündür. Warren Hastings'in 1771 yılında Bengal Valisi ve ardından 1774'te Hindistan Genel Valisi olmasıyla İngiltere'nin etkinliği artacaktır.[215] Hastings'in atanması İngiltere için Hindistan politikasında önemli bir değişikliği göstermektedir. Bu tarihten itibaren Moğol hükümdarıyla uzlaşma çabası olmamış ve temel İngiliz siyaseti Hindistan'ın içlerine doğru yayılma biçimini almıştır. İngiltere sadece ticari anlamda değil, idari ve hukuki alanlarda da etkisini hızla arttırmıştır. Genel Vali Lord Cornwallis'nin görevlendirilmesiyle İngiliz düzeni denilebilecek ve Hindistan'ın sonraki yüzyılını belirleyen temel adımlar atılmış ve İngiliz hukuku, toprak sistemi, ulaşım ve iletişim hatları, eğitim kurumları ve bunlara ek olarak giderek parasallaşan ve büyüyen bir ekonomi Doğu Hindistan Şirketi üzerinden yürütülen *de facto* İngiliz iktidarıyla yayılmıştır.

Cornwallis döneminde başlayan reformlar üç ayaklıydı: şirket bünyesinde kamu hizmeti görecek memurlar yetiştirilmesi, bir ordu oluşturulması ve polis teşkilatının kurulması.[216] Reformların bir diğer boyutu ise adalet mekanizmasının İngiliz sistemi temelinde yeniden ele alınması olmuştur. Gelirin vergilendirilmesi ve toprak rejiminin düzenlenmesi ise bir diğer önemli husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Büyük toprak sahipliği (*zamindar*) ve küçük toprak sahipliği (*ryotwari*) statüleri mülkiyet hakkını da içerecek şekilde yeniden düzenlenmiştir.[217]

İngiltere yönetiminin köklü değişimlere yöneldiği dönem 1818'de dominyon[218] statüsü ile ortaya çıkmaktadır. 1800-1850 arasında Hindistan ticaret için artık bir sağlayıcı değil, pazarın tamamı olmuştur. Nitekim çıkarılan yasalar bu yeni durumu düzenlemiştir.[219] Bu durum yeni bir Hintli aydın sınıfını oluşturmuştur. Yeni yasal ve toplumsal düzen, özellikle Hindu adetlerine ilişkin bazı yasaklamalara ve düzenlemelere oluşan tepki ileride Rashtriya Swayamsevak Sangh

[215] Herman Kulke ve Dietmer Rothermund, **Hindistan Tarihi**, Çev. Müfit Güney (çev.), Ankara: İmge, 2001, s. 331-333.

[216] Ordu ve polis teşkilatında subaylar ve üst düzey görevliler dışında Hintliler de kabul edilmekle birlikte, memur olmak için İngiliz vatandaşı olmak gerekmekteydi.

[217] Toprak sahipliği konusu, Hindistan ekonomik ve sosyal hayatını temelde değiştiren bir olgu olarak sunulmaktadır. Ancak bu 18. yüzyılın sonu için tam olarak geçerli değildir. Toprak sahipliği konusu fiyatlardaki düşüş karşısında Şirket'in gelir sağlamak amacıyla uyguladığı bir yöntem olmuştur. Ayrıca, uygulama bölgesel farklılıklar göstermektedir. Nitekim, toprak sahipliğinden kaynaklanan gelir yapısı da coğrafi bölgeye, vergilendirme biçimine ve toprak sahipliğinin oluşumuna göre – *zamindari, ryotwari, mahalwari*, vb. – farklılık göstermektedir. Irfan Habib, **Essays in Indian History**, s. 297-310. Hira Singh'in aktardığı kadarıyla İngiliz yönetiminin çok çeşitli toprak sahipliği kategorileri için kullandığı 162 gelir terimi bulunmaktaydı. Hira Singh, **Colonial Hegemony and Popular Resistance: Princes, Peasants and Paramount Power,** New Delhi: Sage Publications, 1998, s. 50. Ancak Moore ve Braudel toprak sahipliğinin ve *zamindarlar* üzerindeki gelir baskısının 19. yüzyılda tarımsal üretim artmış olsa da fakirleşmeyi arttırdığını savunmaktadırlar. Singh'in belirttiği farklı gelir düzeylerinde de sonuç aynı olmuştur. Önce Şirket'in sonrasında Raj'ın oluşan artıyı metropole yönlendirmesi ve endüstriyel gelişmeye yönlendirmemesi dünya piyasasındaki fiyatlara rağmen toprağın değerini arttırmış ve tarımdaki sömürü ilişkilerinin artmasına neden olmuştur.

[218] Dominyon, Britanya İmparatorluğuna bağlı topraklara verilen isimdi. Bu ülkeler iç işlerinde belirli özerkliklere sahipti.

[219] Habib, **Essays in Indian History**, s. 319.

(RSS) gibi oluşumlara yol açmıştır. Hindistan sağına göre İngiliz reformları Hindu toplumunu bölmek ve kültürel köklerinden koparmakla sonuçlanmıştır.[220]

1857 İsyanı tüm bu süreçte önemli bir dönüm noktasıdır: isyan hareketi tüm bu sürece farklı bir boyut katarak hoşnutsuz kitleleri birleştirmiş ve İngiltere'ye karşı kapsamlı ve büyük bir eyleme dönüşmüştür. Daha sonraki kuşaklar açısından önemi ise Hindistan tarihinde İngilizlere karşı örgütlü ve güçlü ilk karşı koyuşu simgelemesiydi. Nitekim, "İlk Hindistan Bağımsızlık Savaşı"[221] olarak kabul edilecektir. Yönetimin Ayaklanmayı bastırmasından hemen sonra 2 Ağustos 1858'de İngiliz Parlamentosu Hindistan Yönetim Yasası'nı çıkarttı ve Hindistan'ı doğrudan Taç'a bağladı. Bu durum, dominyon statüsündeki özerkliklerin bitmesini ve Moğol hükümdarlığının sonunu ifade etmekteydi.

1857 Ayaklanması ile başlayan İngiliz Raj'ı, Hindistan'ı yönetsel olarak Hindistan Bakanı üzerinden Londra'ya bağlamaktaydı. Bu çerçevede, Şirket için oluşturulmuş yapı gerçek bir yönetime dönüşmekteydi. Kamu hizmeti ve ordu yeniden düzenlendi. Plassey sonrası başlayan Hindistan'ın içlerine doğru ilerleme siyaseti prenslerin sadakatleri karşılığında yapılan anlaşmalarla sonlandırıldı. Prenslerin özerkliğine saygı gösterildi, hatta ilhak edilmiş Maisur Sultanlığı 1881'de yeniden tanındı.[222] Tüm bunların sonucunda İngiltere, Hindistan'daki iktidarını güçlendirmeye yönelik temel adımlar atmaya başladı. Hindistan için Kamu Çalışması (*Public Works*) programı benimsendi. Bu programın üç temel öğesi bulunmaktaydı: karayolları, demiryolu ve sulama sistemi.[223] Ancak, İngiliz yönetiminin Hindistan'a biçtiği rol değişmemişti.

---

[220] Nitekim 1998'den itibaren BJP projesi bu bölünmüş toplumu birleştirmek olmuştur.

[221] Kulke ve Rothermund, **Hindistan Tarihi**, s. 333; Metcalf and Metcalf, **A Concise History of Modern India**, s. 100-101, Spear, **India, A Modern History**, s. 270. Bu durumun oluşmasında 1793 tarihli Sürekli İskan Yasası'nın Müslüman köylüleri toprak kölesi haline getirmesinin ve bazı Hindu toprak sahiplerinin orta sınıf halini almasının etkisi olmuştur. Ayrıca fiyatlardaki artış, ekonomik hoşnutsuzluklar özellikle eski ayrıcalıklı statülerini kaybetmelerinin de etkisi vardır. Aziz Ahmed, **Hindistan ve Pakistan'da Modernizim ve İslam**, Ahmet Küskün (çev), İstanbul: Yöneliş, 1990, s.31–33. Dönemin muhalefet lideri Benjamin Disraeli Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmada isyanı şöyle değerlendiriyordu: *"Yönetimimize karşı o ülkenin bütün sınıfları arasında genel bir hoşnutsuzluğa kanaatimce öncülük eden nedenleri üç başlık altında sıralayacağım. İlki, yerli otoriteyi zorla yıkmamız, ikincisi, mülkiyet düzenini bozmamız ve üçüncüsü, toplumun diniyle oynamamızdır."* Celalettin Güngör, **Sömürgeden Ulusa, Hint Milliyetçiliğinin Kökenleri,** Ankara: Gazi**,** 2001, s. 41'den Benjamin Disraeli, "Military, Munity or National Revolt?" **India in 1857**, Arhslie T.Embree (der), Delhi: Asoka Printers, 1987, s. 13. (Metin Temmuz 1857'de Disraeli'nin Avam Kamerası'nda yaptığı konuşmadır.)

[222] Braudel, **Uygarlıklar Grameri**, s. 280. Bu durumda bulunan yaklaşık 500 prenslik vardı, bağımsızlığa kadar Hindistan halkının üçte biri doğrudan Raj kurallarına bağlı değildi. Metcalf and Metcalf, **A Concise History of Modern India**, s.104

[223] Spear, **India, A Modern History**, s. 277-288. Demiryolu yapımına ilişkin ilk çalışmalar 1853'te Lord Dalhousie'nin "Demiryolları Raporu" ile başlamıştır. Demiryolları inşasıyla başlayan süreç, Ahuja'nın ifadesiyle, 19. yüzyılda Avrupa medeniyetinin üstünlüğünün sembolik anlatısı haline dönüşmüştür. Her gün pek çok insanın seyahat edebilmesi, insanları gündelik hayatlarında yönetimi içselleştirmeleri çerçevesinde sosyoekonomik, politik ve kültürel bir entegrasyona dahil etmekteydi. Bu durumun merkezdeki tezahürü ise yönetimin altyapı oluşturmasının bir

Halen bir hammadde kaynağı ve pazardı ve kurulan küçük işletmeler – hatta bazıları fabrikalar (demiryolları ve vagon üretimi konusunda) – bu durumu değiştirmemekteydi. Bu, Hindistan milliyetçileri tarafından Hindistan'ın normal gelişiminin özellikle engellendiği ve feodal unsurların desteklenerek aslında tüm toplumu içerecek topyekûn bir kalkınmanın amaçlanmadığı bir yönetim anlayışı olmakla eleştirilmiş ve İngiliz "böl-yönet" politikası olarak ifade edilmiştir.[224] Bu politikanın bir diğer unsurunun ise ülkedeki dinsel gruplara tanınan ayrıcalıklar ve kısıtlamalar üzerinden toplumsal birlikteliğin ve muhalefetin önünün kesilmesi olduğu ifade edilmiştir. [225] Müslümanlar ve Hindular yeni yönetim içinde yer alabilmek için ayrı ayrı kurumlar oluşturmuşlardır. Dinsel gruplar arasındaki ayrımın giderek artmasının nedenlerinden biri eğitimdir. 19. yüzyılın başından itibaren programlı bir biçimde etkili kılınmaya çalışılan İngiliz eğitim sistemi, köylüler ve Müslüman gruplar arasında "İngiliz" olmasından dolayı fazla ilgi görmedi. Oysa, özellikle Kalküta ve Bombay gibi kentlerde, asıl amacı Hindistan devlet hizmeti için memur yetiştirmek olan yeni eğitime katılım daha fazla oldu. Böylelikle kentli Hindular arasında İngiliz değerleri ve yaşantısı giderek merkezi bir hal aldı ve Hintliler arasında zevkleri, görüşleri ve değerleri yeni bir sınıf oluşturuldu.[226] Hintli orta sınıfı ise 19. yüzyıl sonunda her

savunusu olarak "medenileştirme misyonu" düşüncesi olmuştur. Bentham ile başlayan bu sürecin önemli savunucularından biri Rudyard Kipling olmuştur. İngiliz yönetiminin "public work" programından ilham alan eseri "*The Bridge-Builders*" 1883'te yayımlanmıştır. 19. yüzyılın ortalarından itibaren "medenileştirme misyonu" söylemi önemli bir unsur halini almıştır. Ravi Ahuja, "'The Bridge Builders': Some Notes on Railways, Pilgrimage and British 'Civilizing Mission' in Colonial India," **Colonialism as Civilizing Mission**, Harald Fischer-Tine and Michael Mann (eds.), London: Anthem Press, 2004, s. 95-116.

[224] Jawaharlal Nehru, **Sosyal Devrimler ve Ulusal Savaşlar**, Mehmet Emin Bozarslan (çev.), İstanbul: Ant Yayınları, 1970, s. 95-97. Moore da bu noktaya değinir: İngiltere'nin Hindistan'ın gelişmesini engellediği tezine katılamamakla birlikte İngiltere'nin artığı toplamadığını, ancak bunu üretime çevirmediğini, keza endüstriyel devrimi Hindistan'a taşımadığını ifade etmiştir. Moore, **Diktatörlüğün ve Demokrasinin...** , s. 411

[225] Jawaharlal Nehru, **The Discovery of India**, 4B., London: Meridian Books, 1956. Nitekim, Raja Ram Mohun Roy'un daha çok Hinduizm'in üst kastlarında yaygınlık kazanan *Brahma Sawaj* hareketi, 19. yüzyıl başlarında sosyal ve siyasal unsurları içeren ilk dini reform hareketi ve devamında Swami Dayananda Saraswati'nin oluşturduğu *Arja Sawaj* hareketi Hindular için yeni Hindu milliyetçisi bir söylem sunmaktaydı. Hindulara M.Ö. 4. ve 3. yüzyılda Hindistan'ın büyük bir kısmını yönetmiş Hindu İmparatorluğu'nun "altın çağı"nı örnekliyordu, Tek tanrıcılığı kınama, ineğe saygı gibi inanışlar vazgeçilmez dini değerler olarak sunuluyor ve bu bağlamda diğer inanç gruplarıyla ilişkisini koparıyordu. Aynı biçimde Müslümanlar için de kendi kurumlarını oluşturarak bir uyum sağlamak söz konusuydu: Büyük İsyan'dan kaynaklı güvensizliği sadakat ile aşmaya çalışan Müslüman aristokratlardan Sayyid Ahmad Khan 1875'te İngiliz tarzı *Anglo-Muhammadan Oriental College'i* Aligarh'da kurdu. Okulda modernist fikirler dinsel ve kültürel temalarla işlenmiştir ve İngiltere'ye sadakatle bağlılık söz konusudur. Ahmet Han, Aligarh Okulu'nun kuruluşunu "Tac'a bağlı yararlı Müslümanlar yetiştirmek" olarak ifade etmişti. Artık Müslümanlar Ayaklanma'nın asileri değil, İngiltere'nin sadık memurları olmak istiyorlardı. Nehru, **The Discovery of India,** s. 337-347; Lannoy, **The Speaking Tree**., s. 243-244; Güngör, **Sömürgeden Ulusa**. s. 150.

[226] Benedict Anderson, **Hayali Cemaatler**, İskender Savaşır (çev.), 2. B., İstanbul: Metis, 1995, s. 107. Anderson'a göre, Hindistan milliyetçiliği İngilizler gibi görünen ancak yerelliği pek çok uygulamada karşısına bir engel ve zayıflık olarak ortaya konan bu "yeni sınıf"ın sömürgecinin kendisine sunduğu araçlarla kendi yaşam alanını inşa etmesinin bir sonucudur. Ancak politik milliyetçilikten çok daha önce henüz İngiliz kurumsallaşması sağlanmadan duygusal ve sosyal bağlamda Batı'dan farklı bir milliyetçiliğin kurulmuş olduğu karşı tezi için bakınız: Partha Chatterjee, **Ulus ve Parçaları**, s.17-34.

anlamda İngiliz gibi görünen, yaşayan ve çoğu İngiltere'de eğitim görmüş Hintlilerden oluşmaktaydı.

1885'te toplanan Hint Ulusal Kongresi Hindistan'daki siyasi gelişmeler arasında en dikkat çekicisidir. Tüm Hindistan'ı temsil etme iddiasını taşımasına rağmen, aslında uzun bir sürecin sonrasında olgunlaşan Hint orta sınıfının ve seçkinlerin siyasi alanda yer alması gerekliliğinden kaynaklanmıştır. Allan Octovian Hume tarafından sosyal ve siyasal reformların tartışılabileceği ve orta sınıf taleplerinin ve tepkilerinin yönetime ulaşabileceği bir kanal oluşturabilme amacıyla gerçekleştirilmiştir. [227] Böylelikle, ortaya çıkabilecek sorunların büyümeden çözülebileceği bir müzakere alanı yaratılmış oluyordu. İlk toplantısında katılım düşük olsa da (sadece 72 üye katılmıştı), Kongre hızlı bir gelişme kaydetmiş ve hedeflediği kitleye ulaşmayı başarmıştı. 1887'de üye sayısı 627'ye çıkmıştır. Kongre orta sınıfların çıkarlarını temsil etme amacını taşırken 20. yüzyılın başında etkili olan Hindistan milliyetçiliği Parti'yi kadrosunda yaşanan değişimle birlikte (Mahatma Gandhi, Nehru, Sardar Patel gibi) bağımsızlık mücadelesinin önde gelen kurumlarından birine dönüştürmüştür.

3.1.2 Bağımsızlıktan 1990'lara: Dış Politika Yönelimleri

Hindistan dış politikasının 1990'lara kadar ayrı bir dönem olarak ele alınmasının temel nedeni uluslararası konjonktürün ve siyasi yapının 1990'larla birlikte hızla farklılaşması ve değişmesidir. [228] Siyaset alanındaki dönüşüm siyasi partilerin artan sayısı ve koalisyon hükümetlerinde iktidarın değişen yapısıyla birlikte siyasi kültürdeki farklılaşma olarak ifade edilebilir. Uluslararası konjonktürü belirleyen temel değişken ise Soğuk Savaş süreci ve yarattığı Blok sisteminin tamamen sona ermesidir. [229] Bağımsızlığı sonrasında Hindistan'ın kendisini içinde bulduğu yapı içeride tam olarak çözülememiş toprak bütünlüğünün sağlanması (prenslikler sorunu), yeni yönetim yapılarının ve buna uygun düzenlemelerin oluşturulma ihtiyacı ve Pakistan

[227] Hugh Tinker, **India and Pakistan: A Political Analysis**, 3. B., New York: Praeger, 1965, s. 23.

[228] Raja Mohan bu sınıflandırmayı Hindistan'ın üç cumhuriyeti olarak yapmaktadır: Birinci cumhuriyet Nehru ile başlayan ve 1991 yılına kadar devam eden süreçtir. İkinci Cumhuriyet 1991'den başlar ve 2014 yılına kadar devem eder, üçüncü cumhuriyet ise 2014 seçimleri ve Narendra Modi Başbakanlığında başlamaktadır.Bu sısnıflamanın ana saiki her dönemim ulusal ve uluslararası koşulları kendi içerisinde benzer ancak birbirlerinden farklı iç ve dış siyasetler izlemeleriyle ilgilidir. Her cumhuriyet bir diğerinden önemli hatta köklü bir politika değişimi ile ayrılmaktadır. Raja Mohan**, Modi's World Expending Indias Sphere of Influence,** New Delhi:Harper Collins, 2015

[229] 'Bahsedilen nedenler tamamen bir kırılmaya mı işaret etmektedir' sorusu konusunda ilgili literatür ve akademisyenler arasında görüş farklılıkları mevcuttur. Bu farkın önemli bir nedeni Hindistan dış politikasını değerlendirmede daha ahlaki-normatif ya da kimlik merkezli yaklaşımların dış politika ve onun oluşum süreçlerine yaptığı atıfla realist paradigmanın ele alındığı çalışmalar için bu süreçlerin ele alınış biçimindeki farklılıklardır. Nitekim, sonuncusu için bir kırılma ya da dönüşüm değil, tamamen yeni bir uyumdan bahsedilirken birinciler için ya bir kırılma ya da farklılaşma söz konusudur. Bu konudaki tartışmalar için; Tobias Engelmeier, **Nation-Building and Foreign Policy of India**.

ile ayrışmadan kaynaklanan büyük göç hareketleri ve bunların yarattığı şiddet olmuştur. Uluslararası alanda ise hatları her geçen gün belirginleşen iki bloklu Soğuk Savaş sisteminin dayatmaları ile karşı karşıya kalmaktı.

İçinde bulunulan durumun dışında bağımsızlık mücadelesi süresince oluşturulan prensipler ve alınan kararlar aynı zamanda Hindistan dış politikasının genel çerçevesini çizmekteydi. Bunlar arasında en belirgin olanı antiemperyalizm ve sömürgecilik karşıtlığıdır.[230] Bir diğer unsur ise mücadeleyi sürdüren lider kadrosunun dünyayı değerlendirmedeki ideolojik ve siyasi tutumu olmuştur. Bu tutum kendisini iki dünya savaşının olumsuz etkileri ile de desteklemiş ve çatışma dışı seçeneklerin gerekliliğini ortaya koymuştur. Burada eklenmesi gereken bir diğer unsur Gandhi geleneğinin bir yansıması olarak şiddet-dışı mücadele geleneğinin etkisidir.[231] Tüm bu ideolojik ve moral değerlerin yükü ile birlikte Hindistan'ın içinde bulunduğu siyasi, ekonomik ve insani krizin de etkisini dikkate almak gerekmektedir.

Hindistan'ın bağımsızlığını kazandığı Ağustos 1947 sonrasında dış politikasında bazı eğilimler ve dönemler öne çıkmaktadır. Bunları, Dixit'in dönemlendirmesi dikkate alınacak olursa, bağımsızlık süreci, özellikle 1946 Hindistan'ın mekânsal ve yönetimsel yeniden yapılandırılışı ve bağımsızlık sonrası devlet inşa sürecinin etkileriyle 1950'lerin ortalarına kadar süren dönem; 1956-1964 arası dönem; 1966-1977 dönemi ve 1977'den 1980'lerin ortalarına kadar süren dönem olarak ayırmak mümkündür.[232] Bu dönemlendirmenin amacı, eğilimleri ifade ederken aynı zamanda bu eğilimleri belirleyen iç ve dış faktörleri dikkate alma zorunluluğudur.

İlk dönemin en önemli belirleyici unsuru yasal düzenlemeleriyle ve kurumlarıyla devletin inşasıdır. Hindistan anayasası 1950'de yürürlüğe girmiştir ve ilk genel seçim 1952'de yapılmıştır. Coğrafi bütünlüğü 1961'de Goa'nın Portekiz'den alınması ile gerçekleşmiştir[233] ve federal yapının mevcut görünümünü alması 1960'ların başlarına kadar süren bir dizi düzenleme ile

[230] 1927 Şubat'ında Brüksel'de düzenlenen Ezilen Uluslar Kongresinde Parti emperyalizme karşı mücadelenin ortak yollarını aramaktaydı. Kısa süre içinde Emperyalizme Karşı Birliğin Yönetim Konseyi Nehru Başkanlığında kuruldu ve İngiliz yönetimine "Hindistan halkının bir daha hiçbir emperyalist savaşta yer almayacağı" uyarısında bulunmuştur. Keza emperyalist bir savaş olarak gördüğü II. Dünya Savaşı'nda herhangi bir tarafı desteklememiş ve İngiltere'ye karşı 1940'ta 'sivil itaatsizlik' kampanyası düzenlenmiştir. Pranab Mukherjee (ed.), **Congress and Making of Indian Nation**, (Vol.1,), New Delhi: Indian National Congress, 2011, s. 56. Hedef, siyasal ve ekonomik emperyalizmin dışında kalarak özgür uluslarla karşılıklı iş birliği ve özellikle komşu devletlerle barışçıl ilişkileri geliştirmekti. Jawaharlal Nehru, **The Discovery of India**, s.423-427

[231] Jyontindra Nath Dixit, **India's Foreign Policy 1947-2003**, New Delhi: Picus, 2003, s. 14-27.

[232] Jyontindra Nath Dixit**,** s.vii-x. Hindistan Dış politikası bağlamında ele alınan dönem için farklı dönemlendirmeler söz konusudur. En genel kullanımlardan biri de 1947-1962, 1962-1991 biçimindedir. Bkz. Sumit Ganguly (ed.), **India's Foreign Policy, Retrospect and Prospect**, New York: Oxford University Press, 2010.

[233] Keşmir sorunu halen çözülememiştir.

mümkün olmuştur. Tüm bu süreçte farklı gruplardan, siyasi partilerden, hatta Kongre Partisi içerisinden bile hükümet sert eleştirilere tabi olmuştur.[234] Dış politika sürecine yön veren Dışişleri Bakanlığı görevini de üstlenmiş bulunan Başbakan Jawarharlal Nehru olmuştur.[235] Nehru'nun Hindistan için önceliği ülke içinde seküler, insan haklarına saygılı ve demokratik bir devlet kurmak ve planlı ekonomik gelişimi sağlamak olarak özetlenebilir. Bunun dışa yansıması ise barışçıl, bağlantısız ama etkin bir uluslararası aktör olmaktır. İçinde bulunulan durumun gerçekçiliği ve bağımsızlık mücadelesinin ahlaki değerleriyle yüklü bu dönem 'idealist' olarak da nitelendirilir.[236] Nehru'nun ifadesiyle bu ilişki şöyle özetlenebilir; *"Bugün büyük endişemiz ve isteğimiz Hindistan'ı inşa etmek ve karşılaştığımız sorunları çözmek… Asya'nın kalbindeyiz ve Birleşmiş Milletler'de diğer ülkelerle iş birliği içindeyiz. Hoşlanalım ya da hoşlanmayalım bir izolasyon içinde var olamayacağımızın farkındayız"*[237]

Bu yaklaşımın karşılığı "bağlantısızlık" politikası olmuştur. Daha 1947'de, içeriği Soğuk Savaş etkileriyle tam olarak belirlenmemiş olmakla birlikte, bu politika herhangi bir bloka dahil olmama biçiminde kendisini ortaya koymaktaydı.[238] Bağlantısızlık politikası uluslararası sistemin aktif bir üyesi olmak biçiminde tanımlanmıştır. Bu aktif bağlantısızlık, Hindistan'ın ekonomik ve sosyal gelişmesini sağladığı sürece dış dünyadan kopmadığı, aksine çeşitli forumlar doğrultusunda katılım gösterdiği bir süreçtir. Aynı zamanda, yeni kurulan devletlerin askeri zayıflıklarını bertaraf edebildiği ve askeri unsur dışında da etkili olabildikleri bir durum yaratmıştır.[239] Hindistan'ın barışçıl ve iş birliğine dayalı dış politikasının ilk etkinlik alanı Mart

---

[234] Bkz. Suhit K. Sen, "Political Costitution of India: Party and Government, 1946-1957," **Economic and Political Weekly**, Vol. XLV, No. 33 (August 14, 2010), s.44-52. Özellikle Komünist Parti içerisinde Nehru politikalarını izlemek ya da Sovyetler Birliği'ne daha yakın olmak konusunda, sonrasında ise Çin ile ilişkilerin ele alınış biçimi ciddi bir tartışma yaratmıştır. Nitekim 1964'te daha Çin yanlısı politikalar izleyen CPI(M) kurulmuştur. Javeed Alam, "Communist Politics in Search of Hegemony," **Parties and Party Politics in India**, Zoya Hasan (ed), New Delhi: Oxford University Press, 2002, s. 289-316; Valerian Rodrigues, "the Communist Parties in India," **India's Political Parties**, Peter deSouza ve E. Sridharan (eds), New Delhi: Sage, 2011, s. 199-252.

[235] Stephen Cohen, **India: Emerging Power**, New York: Brooking Institute Press, 2001, s. 69. Nehru dış politika alanında politika yapım sürecini tamamen kendisi üzerine almıştı. Cohen'in değişiyle "Parlamento'da bu konuda kimsenin kendisine karşı çıkması mümkün değildi"

[236] S.Ganguly, "The Genesis of Nonalignment," **India's Foreign Policy Retrospect and Prospect**, S. Ganguly (ed.), New York: Oxford University Press, s. 1.

[237] Jawaharlal Nehru, **India's Foreign Policy, Selected Speeches**, Delhi: The Publication Division, 1961, s. 595.

[238] "Bir bloka ya da diğerine katılıp katılmamak biçimdeki dış zorlamalardan kaçınmalıyız. Biz biri ya da diğeri için oy kullanmak zorunda kalmayacağız." J. Nehru**, India's Foreign Policy,** s. 25.

[239] *"Bu politikaya iki nedenden bağlanmak zorundayız. İlk olarak barış ihtiyacımız zorunlu. Tercih edilebilir ya da arzu edilir değil, yaşamsal bir zorunluluk ve günlük duamız. Barışa ihtiyacımız daha güçlü ya da zengin olmak için değil var olabilmek için. İkinci olarak bu yolu seçtik çünkü tehdit psikolojisini ve üretilmiş bir korkuyu reddediyoruz."* Vijaya Lakshimi Pandit, "India's Foreign Policy," **Foreign Affairs**, Vol. 34, N. 3 (April 1956), s. 435–436. "Bağlantısızlık bir değer değildir, bir amaç da değildir, politik bir araçtır." Rajya Sabha Debates, 7 Aralık 1983, aktaran Madhusudan Mishra, **Bharatiya Janata Party and India's Foreign Policy**, New Delhi: Uppal Publishing House, 1997, s. 1.

1947'de Yeni Delhi'de düzenlenen Asya İlişkileri Konferansı'dır. Konferans'ın amacı öncelikle Asya'daki dayanışmayı sağlamaktı. Gerçi savunma ve güvenlik gibi konular Konferans'ın gündeminde yer bulmadı ve oluşum sürekli bir organizasyon halini almadı, ama Nehru'nun ifadesiyle önemli olan Hindistan'ın bunu gerçekleştirebilmesi ve "Konferans'ın toplanmış olmasıydı."[240] Konferans Hindistan'ın uluslararası iş birliği yoluyla barış sağlama yaklaşımının önemli bir deneyimiydi. Bu politikanın ilkeleri biçilen tarihsel ahlaki yükün bir uzantısıydı ve antiemperyalist ve sömürge karşıtı politika çerçevesinde iki bloka dahil olmadan devam eden mecburi bir rotaydı. Bir ilkeler bütünü olarak kâğıda dökülmesi Tibet ile ilgili olarak Çin'le yapılan 1954 antlaşmasında (*Panchsheel*) ortaya konmuştur. 1955 Bandung Konferansı'yla ise bir harekete dönüşecektir.[241] Bağlantısızlık Hareketi ise asıl olarak Tito, Nasır ve Nehru'nun çabalarıyla toplanan 1961 Belgrad Konferansı'nda kurumsal yapısını oluşturmuştur. Daha sonra bunu 1964 Kahire ve 1970'te Lusaka Konferansları izlemiştir.1970'lere kadar bu toplantıların temel gündemi sömürgeciliğin tasfiyesi, *apartheid* [242]uygulamasına ve her türlü ayrımcılığa son verilmesi, nükleer denemelerin yasaklanması ve askeri üsler sorunu olmuştur.

Bağlantısızlığın dış politikada temel bir eğilim halini alması Hindistan'ın en azından içeride kendi rotasını çizebilmesini kolaylaştırmıştır. Ayrıca, bu politika Hindistan'ı her zaman için ahlaki bir güç olarak gören ve ona tarih ve coğrafya üzerinden kendi şahsına münhasır bir değer atfeden düşünceyi, dünya barışı için gerekli ve önemli bir aktör olduğu söylemiyle desteklemektedir.[243]

İkinci dönem olan 1956-64 yılları arasında bu normatif ve idealist dış politika en fazla meydan okumaya maruz kalmıştır. Özellikle 1962'de Çin ile yaşanan savaş ve ağır yenilgi dış politikanın araçsal rolünün daha fazla vurgulanmasına yol açmıştır. ABD ve Sovyetler Birliği ile ilişkiler özellikle ABD'nin Pakistan ile askeri ittifaka yönelmesiyle farklı bir boyuta taşınmıştır. Pakistan, Hindistan'da iç politika ile dış politika arasında ayrım yapılmadan tüm kesimleri ve karar alıcıları doğrudan ilgilendiren bir konu olmuştur. Ayrılmadan kaynaklı sorunlar ve Keşmir

[240] Arthur G. Rubinoff, "The Multilateral Imperative in India's Foreign Policy", **Round Table**, No. 319 (1991), s. 315.

[241] Bağlantısızlık politikasıyla hareketin kendisi arasına bir fark koymak gerekir. Hindistan'ın sorunlarına yanıt olarak geliştirilen bağımsızlık politikası, hareketin kendisine ilham vermiş olmakla beraber ondan farklıdır. Keza sömürgeciliğin sona erdiği 1970'lerde bu ikisi arasında farklılık belirginleşmektedir.

[242] *Apartheid*, 1948-1994 yılları arasında Güney Afrika Cumhuriyeti ve Namibya'da resmi devlet politikası olarak uygulanan ırksal ayrımcılık sistemine verilen addır. Beyaz ırkın diğer ırklardan üstünlüğü iddiası üzerine yürütülmüş ve kamu hizmetlerinde ve toplumsal yaşamda yasalar eliyle uygulanmıştır.

[243] Tagore, Swami Vivekananda, hatta Gandhi'nin söyleminde bunu görmek mümkündür. Jyontindra Nath Dixit, **India's Foreign Policy**, s. 17. Özellikle 1990 sonrası dönemde Hindistan'ın uluslararası alandaki pozisyonu ile söylem düzeyinde daha fazla yer bulmaktadır.

iki ülke arasındaki anlaşmazlığın nedenidir. Ancak, sorunun niteliği ve çatışmanın yapısı iki ülkenin içinde bulunduğu uluslararası sistem ile ilişkisi doğrultusunda farklı biçimler almıştır. Bu bağlamda, 1953'te ABD'nin Pakistan ile askeri ittifak içerisinde yer alması, her ne kadar bu durum çevreleme politikasının bir uzantısı olsa da kendisi için bir tehdittir. Ayrıca Soğuk Savaş'ı kendi sınırlarına taşımaktır. Nehru'ya göre *"... bu adım yanlış bir adımdır ve bu adım gerilimi artırmakta ve dünyayı endişelendirmektedir. Ayrıca Asya'da güvensizliği de arttırmaktadır."*[244] Gerçi bu anlaşmanın Hindistan'a karşı olmadığı güvencesi Washington tarafından dile getirilmiş ve hatta Hindistan'a ekonomik destek sağlanmaya çalışılmıştır. Nitekim, Kongre Partisi'nin bölünme ve bölünme sonrası oluşan hoşnutsuzluğu bertaraf edebildiği Birinci Plan'ın başarısı ABD yardımlarıyla sağlanmıştır.[245] Pakistan'a ABD yardımı, Sovyetler Birliği'nin de Hindistan'a verdiği desteği arttırmasını sağlamıştır. Nitekim, 1954'te Hindistan'ın endüstrileşmesi doğrultusunda ekonomik ve teknolojik yardımda bulunmaya başlamıştır. İkinci ve Üçüncü Planlarda öngörülen ağır sanayi yatırımları da Sovyetler Birliği'nin yardımlarıyla gerçekleştirmiştir.[246] Ayrıca, Sovyetler Birliği bu tarihten itibaren Hindistan'ın Keşmir sorunu konusundaki tutumunu Birleşmiş Milletler nezdinde savunmuştur. Hindistan Pakistan'ın silahlanmasına ve çevresinde giderek artan çatışmaya rağmen silahlanma doğrultusunda harekete geçmemiştir. Sorunlarını barışçıl yollarla çözebileceğine inanmıştır.[247] 1963'e kadar Hindistan'ın savunma harcamaları GSMH'nin %1,5'i dolaylarındadır.

Pakistan dışında iyi ilişkiler sürdürmeye özen gösterilen Çin ile Tibet konusunda Anlaşma'nın (1954) yeni yapılmış olmasına rağmen ilişkilerde gerilimin tırmanmaya başlamasının nedeni *Panchsheel* ilkelerinin[248] ikili ilişkiler nezdinde başarısızlığıydı. 1955-56 yıllarında Tibet ve Nepal üzerinde Çin'in baskısı ve Keşmir'in bir bölümünü işgal etmesi

---

[244] Jawaharlal Nehru**, India's Foreign Policy**, s. 471. *"Pakistan Hükümetinin 'saldırganlık' dediği şeyi 'komünist saldırganlığından' başka, tahminen, Hindistan ile ilgili düşüncelerine doğru yayma amacında olduğu görülmektedir."* Nehru, s. 173. Pakt oluşturma teklifi Pakistan'dan önce Hindistan'a iletilmişti. John Foster Dulles, Nehru'yu Asya'da oluşturulan paktlardan birine girmesi konusunda ikna etmeye çalışmış, ancak Nehru bağlantısızlık politikasında ısrar etmişti. Yine Kore Savaşı ve Çin konusunda da taraflar arasında anlaşmazlıklar söz konusu olmuştur. Stanley Wolpert, **Roots of Confrontation in South Asia**, New York: Oxford University Press, 1982, s. 141.

[245] Beraberinde *Commonwealt* ve WHO, FAO gibi kuruluşların katkılarıyla. Planing Commission, Government of India, **The New India**, New York: Macmillan, 1958, s. 153 ve Robert J. Mcmahon, **Cold War on the Periphery,** New York: Columbia University Press, 1994, s. 19, 47-48.

[246] Planların finansmanı ile ilgili olarak bkz. Planing Commission, **The New India,** s.127-154.

[247] Onkar Marwah, "National Security and Military Policy in India," **The Subcontinent in World Politics,** Lawrence Ziring (ed), New York: Preager, 1982, s. 73.

[248] *Panchshell* İlkeleri, Barışçıl Bir Arada Yaşamın Beş İlkesi olarak çevrilebilir. Sanskritçede "beş erdem" anlamına gelir. Hindistan'ın Çin ile yaptığı 1954 Anlaşması'nda resmi formülasyonu gerçekleşmiştir. Buna göre iki ülke arasında, birbirlerinin toprak bütünlüğüne ve bağımsızlığına saygı duyma, karşılıklı saldırmazlık, iç işlerine karışmama, eşitlik ve karşılıklı çıkar ve son olarak barış içinde bir arada yaşamayı ifade etmektedir.

tırmanmayı arttırdı. Nitekim, 1959'da Nehru Parlamento'da yaptığı açıklamada Çin ile bir sınır sorunun bulunduğunu ifade etmişti. Böylelikle büyük umutlarla kurulmuş olan *Panchsheel* dönemi sona ermiştir. 1962'de gerçekleşen savaş Hindistan için bugün halen devam eden "saldırgan Çin tehdidi" ve başarısız ve yetersiz askeri kaynaklar algısını travmatik bir biçimde yerleştirmiştir. Artık Hindistan için asıl sorun iki bin mil olan Çin sınırının korunmasıydı. Hindistan'ın Tibet konusunda da geri adım atmasına yol açan *Panchsheel* yaklaşımı ve ekonomik gelişmeyi silahlanma sorunundan öncelikli gören Nehru politikaları tartışılmaya başlandı. Nehru'nun Soğuk Savaş koşullarını yanlış yorumladığı ve Pakistan ve Çin düşünüldüğünde askeri teçhizat konusundaki olumsuz tutumunun "anarşik uluslararası sistemde" bir hata olduğu belirtilmektedir.[249] Çin konusunda herhangi bir askeri kapasite artırımı düşünülmeden sadece "psikolojik bir yaklaşımla" sorunların çözülmeye çalışılmasına değinilmiştir. Bu bağlamda, *Panchsheel* ilkelerini iki ülkenin de farklı algıladığının Nehru tarafından anlaşılmadığı ifade edilmiştir. Nehru'nun Çin yaklaşımı ve genel olarak "pasifist" dış politika tercihleri Parti içerisinde Çin karşıtı olarak ifade edilen bir grup ve sağ muhalefet tarafından Hindistan'ı tehlikeye attığı gerekçesiyle sürekli eleştirilmiştir ve seçilmiş bir travma olarak kullanılmıştır. "Uluslararası politikada Nehru'nun idealist deneyimi bir hataya neden olmuştur."[250] Nehru'nun 1964'teki ölümü sonrasında ve bu savaşın yarattığı etki neticesinde Hindistan'ın savunma harcamalarına ilişkin tutumu ve silahlanmaya ilişkin söylemi değişmiş ve Hindistan 1964 yılında beş yıllık Savunma Planını yaparak kendi askeri endüstriyel kompleksini kurma çalışmalarına başlamıştır.[251] Hindistan'ın Çin ile yaşadığı sıkıntı ABD ile ilişkilerini geliştirmesi bir fırsat sunmuştur. 1959'da Eisenhower Hindistan'a bir ziyarette bulunmuş ve ABD Hindistan'la ekonomik yardım anlaşması imzalamıştır. Kennedy yönetimi Hindistan'ı komünizm ile savaşın askeri boyutu dışında kalmakla birlikte, Asya ile ilişkileri bakımından önemli bir ülke olarak değerlendirmekteydi. 1962'de çatışmaların artması sonucunda, ABD Hindistan'a askeri yardım önermiş ve Hindistan bu teklifi kabul etmiştir.[252]

[249] Delip Mohite, "The Phases of Indian Foreign Policy: From Illusion to Reality," **Indian Foreign Policy and Emerging World Order**, Arun Chaturvedi, Sonjay Lodha (eds), Jaipur: Printwell, 1998, s. 21–22.

[250] Mohite, a.g.e,s. 28-29.

[251] Onkar Marwah, "National Security...", s. 74.

[252] "Güçlü bir Hindistan Asya için Komünizme alternatifin başarılı bir örneği olabilirdi." ABD'nin Hindistan'dan beklentisi "Birleşik Devletler daha dost, Komünist Çin'e karşı daha iyi bir denge…" Mcmahon, **Cold War on the Periphery,** s. 260.

Çin ile savaşı kaybetmesinin olumsuz etkilerine rağmen, 1961'de Portekiz'den Goa'nın yine askeri bir operasyon ile alınması,[253] Bağlantısızlık Hareketi'nin Belgrad toplantısıyla kurumsallaşması ve sömürgeciliğin tavsiyesi sürecinde giderek güçlenmesi, özellikle de BM nezdinde etkisini arttırması bu dönemin naifliğine ilişkin eleştirileri zayıf düşürmektedir. Maddi kaynakları itibarıyla zayıf olması nedeniyle Hindistan'ın bu politikaya yönelmesi neticesinde uluslararası alanda etkili olamamasının değişmiş olduğu görülmektedir. 1960'ta Kongo'da barış gücü operasyonunda oynadığı rol de bunun araçlarından biri olarak yorumlanmalıdır.[254]

Nehru dönemi dış politikasının genel eğiliminin ahlaki ve idealist bir tavır olduğunu öne süren yazarlara karşın, dönemin ve ülkenin rasyonel ihtiyaçları doğrultusunda realist olduğunu savunan bir yazın da mevcuttur. Buradaki ilişki Raja Mohan ya da Tobias Engelmeier'ın deyimiyle "normatif bir söyleme sahip realist bir dış politikadır".[255] Nehru döneminin daha naif olarak kodlanması Indira Gandhi dönemindeki dış politikanın daha ideolojik söylemler ile ifade edilmiş olmasıdır.

1964'te Nehru'nun ölümünün ardından yerini Lal Bahadur Shastri aldı. Shastri dönemi yazarlar tarafından bir yönüyle içe kapanmanın yaşandığı bir yönüyle de 1965 Pakistan-Hindistan Savaşı nedeniyle tamamen savaşa ve sonuçlarına odaklanıldığı bir dönemdir. Nitekim, 1964-77 arası dönem iç politikayla dış politika arasındaki ilişkinin arttığı bir zaman dilimi olmuştur. 1965 Savaşı ve ardından 1966'da yapılan Taşkent Anlaşması kitlelerde memnuniyet yaratmamıştı. Ciddi bir gıda krizi mevcuttu ve planların uygulanması sonucunda altyapı yatırımları belli ölçüde sağlanmış olsa da gündelik hayatın ihtiyaçları sağlanamamıştı. Nehru politikalarının yoksullukla mücadelesi görece başarısız olmuştu. Bu sürece ek olarak, Shastri'nin ani ölümü neticesinde Parti içerisinde liderlik mücadelesi başlamıştı. 1966'da yapılan seçimin sonucunda küçük bir oy farkıyla Indira Gandhi başbakan oldu, ancak oluşan tablo dengesizlikler göstermekteydi. 1971'deki seçim zaferine kadar bu durumun geçici etkileri yaşandı.[256] Kongre Partisi seçim zaferini Parti'nin belirli bir sınıf anlayışına dayanmayan, ancak alt sınıfların, özellikle de Awami hareketinin ve orta sınıfın desteğine yönelen söylemi ile elde etmişti. Gandhi Hükümeti'nin

[253] Goa'nın askeri bir müdehale ile Portekiz'den alınması Hindistan'ın şiddet-dışı politika söylemi ve moral değe rsöylemini tartışmaya açmıştır. Jyontindra Nath Dixit, **India's Foreign Policy**, s. 71

[254]Jyontindra Nath Dixit**, a.g.e,**s. 70-72.

[255] Tobias Engelmeier, **Nation-Building and Foreign Policy...** ve Raja Mohan ile görüşme 05. 04.2011. Ayrıca Raja Mohan, **Crossing the Rubicon**, New Delhi: Penguin, 2003, s. xxi

[256] Pranab Mukherjee (ed.), **Congress and Making of Indian Nation**, s. 103-123; Deep Chand Bandhu**, History of Indian National Congress: 1885-2002**, Delhi: Kalpaz Pub., 2003, s. 230-238. Arun Swamy, "Consolidating Demokracy by Containing Distribution: 'Sandwich Tactics' in Indian Political Development, 1936-1996," **Indian Review**, Vol. 2, N. 2 (April 2003), s.7.

başarısı, Parti'nin "yoksulluğa son – *Garibi Hatoo*" kampanyasıyla 1971'de daha kesin bir zafere dönüşmüştü.[257] Gandhi'nin "demokratik sosyalizm" projesi bankaların millileştirilmesinden endüstri alanında devletin doğrudan müdahalesine kadar pek çok şeyi kapsıyordu ve partiye yeni bir ruh sunmaktaydı. Taktiklerinin en önemlileri arasında halka ulaşmak, insanlara doğrudan hitap etmek, kendisi doğrudan bir ideolog olmasa da insanlara bir ideoloji sunmak, bir söylem kurgulamak, ekonomik kalkınmayı hedeflemek, kitlelerle kendisini özdeşleştirerek partiyi bir nebze onlara açmak ve dış politikayı bir araç olarak içerideki meşruiyetin bir parçası olarak kullanmak vardı.[258] Bu durumun dış politikaya yansıması bölge devletleriyle ilişkileri geliştirmek, bağlantısızlık hareketini daha etkili kullanmak, 1971 Doğu Pakistan sorununda olduğu gibi daha cesur söylemler geliştirmek ve 1960'larda özellikle Çin yenilgisi ile oluşan olumsuz algıyı silmek olmuştur.

Indira Gandhi'nin dış politikayı yönetim biçimi babasından farklı olarak bütün resmi otoriteyi üzerine almak biçiminde olmamıştı, daha ziyade geniş bir danışman kadrosu ve Dışişleri Bakanlığı'nın yanı sıra sekreterlik de söz konusuydu. Ancak, bu dönem içerisinde bu görevlerde yaşanan değişim incelendiğinde, bu konuya ilişkin inisiyatifin kendisinde olduğu görülmektedir. Daha önce değinildiği üzere, önemli bir fark ulusal çıkara odaklı politik realizmin baskın görüntüsüdür.[259] Gandhi'ye göre dış politika ülkenin değişen siyasi, ekonomik ve güvenlik ihtiyaçlarına ayak uydurmalıydı.[260] Özellikle ülke içerisindeki ekonomik kriz ve gıda krizi düşünüldüğünde uluslararası alanda güven oluşturmak ve yardım alabilmek adına rupinin devalüasyonu, ABD ve bölgedeki diğer ülkelerle iyi geçinme ve ilişkilerin sürdürülmesi yoluna gitmeye çalışılmıştır. Bir taraftan kurulan ilişki Hindistan'ın bağımsız dış politika yürütme ve bağlantısızlığını koruma idealleriyle çakışıyor görünse de dış politika giderek doktriner olmaktan ziyade yararlı olarak algılanmaktaydı.[261] Gerçi bu yaklaşım her alanda böyle değildi: Bağlantısızlık Hareketi'nin UNCTAD 77'ler grubu olarak temsili, özgürlük mücadelelerine destek olma politikasının devamı adına Filistin Kurtuluş Örgütü'nü tanıması ve İsrail ile diplomatik ilişki kurmaması, Gazze, Lübnan ve Kıbrıs'ta barış gücü faaliyetlerine katılması süregelen politikaların devamı niteliğindeydi. Ancak, İslam Konferansı Örgütü üyesi olaya çalışması, ABD'ye yakınlığı ile bilinen İran ile yakın ilişkiler kurmaya çalışması ve ABD'nin

[257] Arun Swamy, a.g.e.,s. 7 ve 9.

[258] Chand Bandhu**,** a.g.e.,s. 250-255.

[259] Jyontindra Nath Dixit, **India's Foreign Policy.,** s, 87.

[260] Jyontindra Nath Dixit,a.g.e, s. 89

[261] Nalini Kant Jha, **Domestic Imperatives in India's Foreign Policy**, New Delhi, South Asian Publishers, 2002, 72-119.

ittifak politikalarının bir parçası olan ASEAN'a katılmak istemesi Hindistan'ın dış politikasındaki değişimin göstergesi olmuştur. Bunlardan en çok tartışılanı ise 1971 tarihli Sovyetler Birliği ile yapılan İşbirliği Anlaşmasıdır.

Anlaşma Doğu Pakistan'da süren iç savaş koşullarında Hindistan'ın sürdürdüğü politikanın bir sonucudur. Hindistan tarafından bir iç savaş olarak değil, "özgürlük mücadelesi" olarak algılanmış ve Bangladeş'in bağımsızlığı tanınmıştır. 27 Mart 1971 tarihinde Hindistan Parlamentosu, Doğu Pakistanlılara yönelik "dayanışma ve destek" kararı almıştır. Doğu Pakistan'da yaşananlar sıradan bir "iç savaş" olmaktan öte, "demokratik biçimde seçimini yapmış sivillere verilen soykırım cezasını"[262] temsil etmekteydi. Bir taraftan bu söylem Hindistan'ın genel politik tavrıyla uyumluydu, keza ülke içerisinden güçlü bir destek almıştı. Diğer taraftan bunun uluslararası kamuoyu tarafından da desteklenmesi gerekiyordu, aksi takdirde bu doğrultuda gerçekleşecek bir müdahalenin masrafı ve ahlaki yapısı epey tartışmalı olmaktaydı.[263] Doğu Pakistan'da verilen mücadele Hindistan için bölgesel politikasını güçlendirme fırsatı yaratmıştı. Ayrıca, kazanılan zafer 1962 yenilgisinin yarattığı yaraları temizleyip ulusal onuru ön plana çıkartmıştır. Aynı zamanda, Pakistan'ın çevrelemesinin tehdidinden kurtulabilme imkânını sunduğu sürece Hindistan için önemli bir kazanım olabileceği açıktır. Fakat bu durum ABD-Çin yakınlaşması çerçevesinde uluslararasılaşmış ve Hindistan'ı sadece Pakistan ile değil, Çin ve ABD'den kaynaklanan bir tehditle de karşı karşıya bırakmıştır. Nixon'la temmuz ayında gerçekleşen görüşme sonrasında Hindistan Başbakanı Indira Gandhi Sovyetler Birliği ile 9 Ağustos 1971'de Barış, Dostluk ve İşbirliği Antlaşması'nı imzalamıştır. Eylül'de Indira Gandhi'nin Moskova ziyareti sırasında Kosygin, "barış ve gelişme savaşımında, Hindistan ve Sovyetler Birliği halkları arasında daha öncesinde olmayan bir dayanışmanın varlığını"[264] ifade ederken, Sovyetler Birliği ile Hindistan arasındaki antlaşmanın neticesinde bağlantısızlık politikası çerçevesinde tartışmalı yeni bir ilişki biçiminin başladığından bahsetmekteydi.

Brejnev'in 1969'da ortaya koyduğu "Asya için Kolektif Güvenlik" tezi Güney Asya ve Hint Okyanusunu kapsayan alanda herhangi bir gücün askeri müdahalesinin önlenmesini ve bölgenin bir barış alanı olmasını içeriyordu. Bu, Çin'in ve herhangi bir süper gücün etkinliğini

[262] **India, The Speeches and Reminiscences of Indira Gandhi**, Calcutta, Rupa, 1975, s. 163. Ulusal Basın Kulübü'ne yapılan konuşmadan, Washington, 5 Kasım 1971.

[263] Jha, **Domestic Imperatives in India's...**, s.145-186; Dixit, **India's Foreign Policy**, s. 98-106; Bandhu, **History of Indian National Congress...**, s. 254.

[264] Wolpert**, Roots of Confrontation in South Asia**..., s. 153'ten R. K. Jain (ed.), **Soviet South Asian Relations, 1947-1978, I**, 2.B. New Delhi: Radiant, 1978, s. 123.

arttırmasıydı.[265] Hindistan'da Bağlantısızlık politikası gereği hem 1971 Anlaşmasına hem de bu teze ilişkin itirazlar vardı. Antlaşmanın ilk maddelerinde yer alan *Panchsheel* ilkeleri, silahsızlanma, nükleer ve kitle imha silahlarının denetimi, Asya'da barışı sağlama, sömürgecilik ve ırkçılığın engellenmesi ve bunlarla savaşıma destek verilmesi, ekonomik, kültürel ve teknik alanlarda iş birliği, bu tepkileri bertaraf etmeye ve Hindistan'ın Bağlantısızlık politikasındaki konumunun değişmemesine ilişkindir. Ancak devam eden bölümler bunun bir ittifak anlaşması olduğunu ortaya koymaktadır.[266]

Hindistan Hükümeti bu Antlaşmayla dış politikasında temel ilkelerde değişiklik olmadığını iddia etmekteydi. Ekim 1971'de yaptığı konuşmada, Indira Gandhi eleştirileri değerlendirmekteydi: "*Doğal olarak Sovyetler Birliği ile imzaladığımız barış, dostluk ve iş birliği antlaşmasının [bağlantısızlık] politikasına etkisi ile ilgili sorular ortaya çıkmakta. Pek çok insan [antlaşmanın] bu politikayı etkileyeceğini gazeteler yoluyla ifade ediyor. Ancak biz böyle düşünmüyoruz. Gerçekte antlaşmada yer alan ifadelerden biri [üçüncü madde] Sovyetler Birliği'nin Hindistan'ın bağlantısızlık politikasını tanıdığını özellikle belirtir ve antlaşma buna zarar vermeyecektir. (...) Farklı durumlara uygun olarak hangi kararı alırsak, bu, daha önce de belirttiğim gibi, durumu ulusal bakış açımıza göre nasıl değerlendirdiğimizle ilgilidir."*[267] Bağlantısızlık politikasının devamına ilişkin bu beyan, aynı zamanda bu politikanın stratejik bir tutum olduğunu ve karar alıcılar nezdinde tekrar ele alınıp değiştirilebileceğini de ifade etmekteydi.

Bu döneme ilişkin değerlendirilmesi gereken önemli bir farklılaşma ise 18 Mayıs 1974'te Rajastan Çölü'nde gerçekleştirilen nükleer denemeye ilişkindir. Nükleer sorun Hindistan açısından farklı boyutları olan bir konudur. Hindistan'da nükleer çalışmalar, nükleer enerjinin barışçıl kullanımı doğrultusunda ülkenin enerji problemini çözmek ve ekonomik gelişmeyi sağlamak amacıyla 1948'de başlatılmıştır. ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği gibi ülkelerden nükleer programını yürütmek için destek alınmış, bu çerçevede nükleer enerji ile ilgili yasal düzenlemeler ve antlaşmalar yapılmıştır. Tüm bu çabalar ve yardım antlaşmalarının ortak özelliği nükleer enerjinin barışçıl kullanımla sınırlandırılmış olmasıdır.[268] Hatta Homi Bhabha BM

[265] Rajan K. Sharma, "India and Soviet Scheme for Asian Security: From Brezhnev's Asian Collective Security to Gorbachev's Asian-Pacific Security," **USSR/ CIS and India's Foreign Policy**, Verinder Grover (ed), New Delhi: Deep and Deep Publications, 1993, s. 376.

[266] Rajan K. Sharma, s. 168–169.

[267] **India, The Speeches and Reminiscences of Indra Gandhi**, s. 160.

[268] K. K. Pathak, "Nuclear Policy of India Restated," **Studies in India's Foreign Policy**, Surendra Chopra (ed), 2.B., Amristar: Guru Nanak Dev University, 1983, s. 383.

Atomik Enerjinin Barışçıl Kullanımı Konferansı'nın (1955) ilk seçilmiş başkanıdır. Nitekim, Nehru ve Bhabha için nükleer enerjinin silahlanma amacıyla kullanılması kesinlikle gündem dışıdır, ancak buna rağmen kontrol rejimlerini tamamen reddetmiştirler. Bağımsızlığın kazanıldığı tarihten Nehru'nun ölümüne kadar geçen süre içerisinde (1964) askeri amaçlarla kullanım "şeytani" bir eylem olarak değerlendirilmiştir. Nükleer denemelerin yapılmasının yasaklanması, bu silahların üretiminin durdurulması ve silah sistemlerinin sökülmesi talepleri ifade edilmiştir.[269] Ekim 1964'te Çin tarafından gerçekleştirilen deneme sonrasında bu konu gündeme gelmiştir. Ancak 1965 savaşı ve 1966'daki krizin etkileri bunun yapılmasını engellemiştir.[270]

Hindistan bir süre nükleer deneme gerçekleştirmeyecek olsa da bu süre zarfında hazırlanmasında yer aldığı ancak sonuçları itibarıyla ayrımcı bulduğu Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması'na 1968'de dahil olmayacağını açıklamış, nükleer çalışmalarını hızlandırmış ve 1971'de Sarabhai Nükleer Enerji ve Uzay Programı'nı kabul etmiştir.[271] Ekim 1964'te Savunma Bakanı Y.B. Chavan Çin tehdidi konusunda nükleer silah faktörünün çok önemli bir fark yaratmayacağını ifade etmiş, Başbakan Shastri ise nükleer testi kınarken Hindistan'ın Çin'le rekabete girmeyeceğini açıklamıştı. Ancak, askeri amaçlı nükleer çalışmalar siyasi partiler için önemli bir söylem konusu haline gelmişti.[272] Shastri Asya-Afrika ülkelerinden Çin'in nükleer denemesini kınayan bir açıklama talep etmiş, ancak böyle bir uluslararası kınama gerçekleşmemiştir. Dolayısıyla bir ikilem ortaya çıkmaktadır: Nehru politikalarını takip ederek ahlaki nedenlerle karşı durmak ya da güvenlik endişeleri nedeniyle nükleer bir denemeye hazırlanmak. Nitekim, 1962 Savaşı sonrası oluşan güvensizlik ve dış politikanın yetersizliği algısı içeride de nükleer kampta olanlar ile olamayanlar, hatta bağlantısızlıktan kopmayı teklif edenler arasında bir bölünmeye neden olmuştur. Bu, karar alma süreçlerini etkilemiştir, ancak savaş ve ekonomik koşullar altında silah yapma seçeneği terk edilmeden konu bir süre rafa kaldırılmıştır.[273] Ancak 1971'e gelindiğinde muhalefet tarafından "Hindistan'ın varlığını sürdürebilmesi" için nükleer silah geliştirilmesi hükümetten talep

[269] J. Nehru, **India's Foreign Policy,** s. 199–200.

[270] Raja Mohan, **Crossing the Rubicon**, s. 8-9

[271] Frank T. J. Bray ve Michael L. Moodie, "Nuclear Politics in India,"**Survival**, C.XX, S.3 (May-June 1997), s. 111. NPT'yi imzalamam kararı halk tarafından da desteklenmiştir. Dixit**, India's Foreign Policy**, s. 96

[272] Haider Khan Nizamani, "Rewriting Third World Security: A Comperative Study of Nuclear Discours in Pakistan and India," (Doktora Tezi, Siyaset Bilimi Bölümü, British Columbia Üniversitesi, 1997), s. 205–206.

[273] Nalini Kant Jha**, Domestic Imperatives in India's**., 78-84.

edilmeye başlanmıştı. Dışsal nedenlerle birlikte 1971 Savaşının halk üzerinde bıraktığı etki nükleer seçeneğin ülke içindeki desteğini arttırmıştı.[274]

Hint karar alıcılar için nükleer deneme ilkesel olarak hiçbir politikaya ters ya da aykırı değildi ve "Barışçıl Nükleer Patlama" olarak adlandırılmaktaydı. Buna göre, "barışçıl" amaçlı bir deneme gerçekleştirmekle bu amaç doğrultusunda silah sahibi olmak arasında bir çelişki bulunmamaktaydı. Öyle ki, nükleer silah sahibi olmak, bunun bir başka devlete karşı saldırı amacıyla kullanılacağı gibi bir zorunluluk içermemekteydi. Ancak bu durum nükleer yayılmanın durdurulmasına yönelik çalışmalar önünde ciddi bir engel oluşturmaktaydı. Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması'na taraf olmayan ve taraf olmayı da reddeden Hindistan, bu antlaşma ile gelişmiş ülkeler ve azgelişmiş ülkeler arasında ayrım yapılarak bu ülkelere bilgi ve teknoloji transferinde bulunulmadığını belirtmiş ve nükleer güce sahip ülkeleri nükleer tekeli ellerinde bulundurmanın avantajını kullanmaya çalışmakla eleştirmiştir. Bu eleştiriye Üçüncü Dünya ülkeleri ile İsveç, Hollanda ve Romanya gibi ülkeler de katılmaktaydı. Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması nükleer silahların yayılmasına yönelik görünse de sadece yatay gelişimi engellemekte, ama dikey gelişimi durduramamaktaydı. Bu silahlara sahip sınırlı sayıda ülke denemeler yoluyla bunların teknolojik gelişimine devam etmekte ve yarattıkları olumsuz etki engellenememekteydi. Dolayısıyla, Rajastan'daki dünyanın ilk yeraltı denemesinin bu tekeli kırmaya yönelik barışçıl amaçlara sahip olduğu iddiası kabul görmekteydi.[275]

Gandhi Hükümeti iç politika ve dış politika alanında çeşitli açılımlar yapmakla birlikte ekonomik olarak ortaya koydukları hedefleri gerçekleştirememişti. Ayrıca yeni düzenlemelerin yarattığı merkeziyetçi ve otoriter konum hoşnutsuzlukları arttırmıştır. Hükümetin karşılaştığı ilk ciddi kriz kabine üyesi L. N. Mishra'nın öldürülmesiyle somutlaşan iç sorunlar olmuştur. Ülkede "anarşiye, istikrarsızlığa ve parçalanmaya engel olunması için",[276] 25 Haziran 1975'te olağanüstü

[274]Nizamani, "Rewriting Third World Security...", s.210'dan Sampooran Singh, **India and Nuclear Bomb,** New Delhi: C. Chand, 1971, s. iii; Frank T. J. Bray ve Michael L. Moodie, "Nuclear Politics in India", s. 115. 18 Mayıs'ta gerçekleşen deneme ile bu talebe cevap veren hükümet 1973'te gerçekleşen ekonomik krizin yarattığı tepkiden bir süreliğine kurtulabilmişti. Ancak 1975'te sıkıyönetime götüren süreci değiştirememiştir.

[275] K.K. Pathak, "Nuclear Policy of India Restated", s. 384–385. Ayrıca Haider Khan Nizamani, "Rewriting Third World Security...", s. 285. Hindistan için nükleer teknolojinin yatay gelişimini engellemeye çalışmak bir çeşit emperyalist strateji ve yeni sömürgeci bir anlayıştır. Bu teknolojiye sahip devletlerin hegemonik konumlanışının bir unsurudur. Indira Gandhi, Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması'nın nükleer bir saldırıdan bu teknolojiye sahip olmayan ülkeleri koruyamayacağını savunmaktaydı. Ayrıca, Anlaşmanın getirdiği sorumluluklar açısından bir eşitsizlik yarattığını ve fakir ülkelere nükleer teknolojinin gelişmelerini sağlama amacına yönelik olarak sunulmadığını ifade etmiştir. "Üçüncü Dünya'ya göre nükleer yayılma… bir güvenlik, güç ve prestij sorundur." Fergus Carr, "The View From The Third World," **Nuclear Proliferation in 1980s**, ed., William H. Kincade, Christoph Bertram, New York: St. Martin's Pres, 1982, s.233, 239.

[276] **Democracy and Disipline Speeches of Shirimati Indira Gandhi**, New Delhi, Ministry of Information and Broadcasting, , t.y., s.15.

hâl ilan edilmişti. Olağanüstü hâl ilanında ekonomik sorunlar ve bu sorunlara bağlı grevlerin etkisi vardır.

1975'te ilan edilen olağanüstü hâl 1977'de Janata hükümeti lehine sonuçlanmıştır. Bu dönem aslında Hindistan dış politikasında söylemlerin giderek zayıfladığı bir çeşit geçiş dönemi olarak algılanmalıdır. Janata Hükümeti koalisyon yapısı içerisinde dış politikasını değiştirmeye çalışmıştır. Bu, söylem itibariyle Sovyetler Birliği ile ittifakların değiştirileceği ve "Gerçek Bağımsızlık Tezi" ile Batı ile ilişkilerin yeniden tanımlanarak güçlendirileceği köklü değişimler önermekteydi.[277] Morarji Desai başbakanlığında hükümet, Gandhi Hükümeti'nin yaptığı 1971 Antlaşması ile Sovyetler Birliği ile ilişkilerin fazlasıyla yakınlaştığını düşünmekteydi. Bloklardan herhangi birine fazlasıyla yakın olmamak, aynı zamanda bu yakınlıktan kaynaklı dışlanmış ilişkileri canlandırmayı da hedeflemekteydi. Aynı zamanda bağlantısızlığın sosyalist yönelimini kaldırmaktaydı.[278]

Morarji Desai'nin diğer hükümetlerden önemli bir farkı, Nehru ailesinden olmaması ve Partisini ve genel olarak koalisyonu merkez sağ çizgisinde konumlandırmış olmasıydı. Nitekim, Kongre Partisi'nin sömürgecilik karşıtı söylemi ve "şüpheci Batı" yaklaşımından farklı bir yol izlemiştir. Bu dönemde gerçekleşmeye başlayan bu politika değişikliğinde uluslararası ortamda yaşanan Bağlantısızlık Hareketi, G-77 ve UNCTAD gibi oluşumların dayanışma ruhunu kaybetmesi, dördüncü dünya ülkelerinin oluşması ve iş birliğinin azalmasından kaynaklı olarak süper güçleri de kapsayan farklı ülkelerle ekonomi temelli ilişkilerin üçüncü dünya tarafından da tercih edilmesi etki etmiştir. Nehru dönemi, ABD'yi dışarıda bırakan katı bağlantısızlık tutumunun nükleer santral kaynakları ya da daha fazla destek ve yardım alma gibi konularda Hindistan'ı zorda bıraktığı için eleştirilmiş ve Janata Hükümeti döneminde özellikle ABD ile olan ilişkilere özel bir önem verilmiştir.[279] Bu dönem politikalarını tanımlamak için kullanılan iki kavram "yararlı iki taraflılık" ve "komşularla barış ve iş birliği" olmuştur. Komşularıyla ikili görüşmeler yolu ile ilişkilerini geliştirme politikası içerisinde formüle etmiştir. Özellikle Pakistan ile ilişkilerin askeri yönetim olmasına rağmen düzeltilmeye çalışılması ve görüşmelerin sürdürülmesi Desai hükümetinin çabalarının bir sonucu olmuştur.[280] Son olarak Janata

[277] "Gerçek bağlantısızlık" tezi klasik bağlantısızlık kavramını içermekle birlikte, farkı herhangi bir bloktan bağımsız olma vurgusunun arttırılmış olmasıydı: *"...Herhangi bir büyük güce fazlasıyla bağlı olmaktan kaçınmak zorundayız."* 1979'da Vajpayee'nin ifadesiyle, bkz. Manorama Kohli, "Foreign Policy of the Janata Government a Case of Continuty and Change," **Studies in India's Foreign Policy**, ed. Surendra Chopra, 2.B., Amristar: Guru Nanak Dev University, 1983, s. 40.

[278] Mishra, **Bharatiya Janata Party**, s. 1-39.

[279] Manorama Kohli, s. 45; Dixit, **India's Foreign Policy**, s. 118-119.

[280] Kohli, "Foreign Policy of the Janata Government**...",** s. 45-46; Mishra, **Bharatiya Janata Party**, s. 10.

Hükümetinin Gandhi yönetiminden farklı olarak ortaya koyduğu bir diğer eğilim, İsrail ile yakınlaşma olmuştur. İsrail hükümetiyle ilişkiye geçilmiş ve güvenlik de dahil olmak üzere ortak konularda karşılıklı görüş alışverişi yapılmıştır.[281] Janata Hükümetinin farklı bir politik yaklaşım uygulamaya çalışmasına rağmen, görev süresinin kısalığı ve koalisyon içinde yaşanan ayrılmalar bunun hayata geçmesine engel olmuştur.

Hindistan dış politikası açısından 1975 sonrası dönem reaksiyoner bir dış politikanın izlendiği ve gerek bağlantısızlık gerekse G-77 gibi hareketlerin sönümlenmeye başladığı bir dönem olmuştur. Bunun nedenlerinden biri Sovyetler Birliği'nin Afganistan müdahalesi, bir diğeri ise İran-Irak Savaşı olmuştur.

Gandhi Hükümetinin yeniden kurulması Sovyetler Birliği ile ilişkileri canlandırmış olmakla birlikte, Afganistan müdahalesi belli açılardan haklı görülse dahi açık bir biçimde desteklenmemiştir. Hindistan'da Afganistan'ın işgali sonrasında Sovyetler Birliği'ne karşı büyük bir tepki oluşmadı ve bunun düşmanca bir eylem olduğu da ifade edilmemiştir.[282] Nitekim, Hindistan için daha rahatsızlık verici olan ABD ve Çin müdahalesi fikri olmuştur. Bir süredir içerideki sorunlara yoğunlaşmış hükümetin dış politikası, görevde olduğu sürece, ABD ve Sovyetler Birliği ile ilişkilerini dengeli bir biçimde tutabilmekti.

Kongre Partisi'nin Afganistan müdahalesine tepkisi Hükümetin tutumundan farklı ve daha açıktır: Afganistan'da gerçekleştirilen ya da gerçekleştirilecek her türlü müdahaleye karşı olduğunu açıklamıştı. Pakistan-ABD yakınlaşmasını söylemine alarak tepkileri yumuşatmaya çalışan Indira Gandhi, Sovyetler Birliği'nin eyleminin "tek taraflı bir mesele" olmadığını, *"uzun zamandan beri bir biçimde ya da farklı biçimlerde Afganistan'da dış müdahale olduğunu"* ve Sovyetler Birliği'nin "Batı müdahalesine" karşı bir atak uyguladığını ifade ederek politik tutumunu desteklemeye çalışmıştır. Fransız Radyosu'na yaptığı açıklamada – ki bu esnada ABD Milli Savunma Bakanı Harold Brown Pekin ziyaretinde Çin-Amerikan 'küresel stratejik ilişkilerinden' bahsetmekteydi – *"Çin'in yayılma amaçları bulunduğundan ve Çin-Amerikan askeri iş birliğinin 'Hindistan ve tüm bölge için çok tehlikeli"* olduğundan söz etmişti.[283]

[281] Dixit, **India's Foreign Policy**, s. 130.

[282] Linda Racioppi, **Soviet Policy Towards South Asia Since 1970**, New York: Cambridge University Press, 1994, s. 117;

[283] Viyaj Sen Budhraj, "India's Response to The Crisis in Afganistan," **Studies in India's Foreign Policy,** Surendra Chopra (ed), 2. B, Amristar: Guru Nanak Dev University, 1983, s. 276–277.

Hindistan için Afganistan konusunda bir politika belirlemek bir hayli güçtü. Sovyet müdahalesinin sona ermesini istemekle birlikte, ABD'nin Pakistan'a uyguladığı silah ambargosunu kaldırması, Pakistan'ın Afganistan operasyonunda önemli bir üs haline gelmesi, ABD ve Pakistan'ın Çin ile ilişkilerini geliştirmeye çalışması ve Başkan Carter'ın Ocak 1980'de Basra Körfezi'ni ABD'nin en önemli çıkar alanı olarak tanımlayan Carter Doktrinini ilan etmesi Hindistan'ın giderek Sovyetler Birliği'ne yakın bir tutum belirlemesine neden olmuştur. Bölge dengelerinin Hindistan aleyhine gelişeceği endişesi, Hindistan'da savunma stratejisinin tekrar düzenlenmesi ve geliştirilmesi gerektiğine dair inancı da arttırmıştır.[284]

Hindistan, uluslararası destek sağlayabilmek için en iyi fırsatı kendi liderliğinde gerçekleşen 1983'teki Yeni Delhi Bağlantısızlar zirvesinde elde etmiştir. Hindistan, Afganistan ve Kamboçya[*] konusunda pek çok ılımlı bağlantısız ülke ile anlaşmazlık içerisindeydi. Ancak, Indira Gandhi geleneksel bağları kullanarak ve Nehru dönemi söylemlerini gündeme getirerek daha etkin bir rol almaya çalıştı.[285] Ancak, Hindistan'da konuya ilişkin tartışma yapılmadığı ve Afganistan'daki belirsizlikler içinde kendisini yeterince iyi ifade edemediği gerekçeleriyle eleştirilmişti.[286] Kongre Hükümeti açısından önemli olan ise zirvenin aldığı uluslararası eleştiriye rağmen 1983-1986 arasında Bağlantısızların lideri olmanın yarattığı prestiji kamuoyu nezdinde tahvil etmeye çalışmaktı.

Indira Gandhi'nin öldürülmesi sonrasında yerini alan oğlu Rajiv Gandhi, yeni dönemin dış politik ihtiyaçlarına uygun bir yaklaşım tercih etmiştir. ABD ile ilişkilerin geliştirilmesine çalışılmıştır. Soğuk Savaş sönümlenirken Hindistan hem iç politikada yaşadığı hızlı dönüşüme uygun bir karşılık getirmek hem de yeni oluşan düzene cevap verebilmek zorundaydı.

Hindistan'da 1960'ların sonunda başlayan ekonomik daralma ve 1970'ler boyunca devam eden genel bunalım bütün Üçüncü Dünya ülkeleri gibi Hindistan'da da demokratik rejimin zayıflamasına yol açmıştır. Kalkınma stratejilerinin zayıflaması halk kitlelerinin yönetimden desteğini çekmesine neden olmuş ve bu da yönetimleri destek sağlayabilmek amacıyla milliyetçi

---

[284] Partha S. Ghosh, **Cooperation and Conflict in South Asia,** New Delhi: Mahoher**,** 1989, s. 225

[*] Hindistan Kamboçya'da Sovyetler Birliği destekli hükümeti tanımıştı.

[285] Richard L. Jackson, **The Non- Aligned The U.N. and The Super Powers**, New York: Preager, 1986, s. 62. BJP yönetimi Gandhi'nin zirvedeki tutumunu Bağlantısızlığın silahlı müdahaleler konusunda ahlaki tutumunu yansıtmadığı ve yeni sömürgecilik ile bağlantısızlığın özellikle dış müdahale durumunda hiç çelişmeden uyumlulaştırılabildiği "kurucu babalarının bağlantısızlığa atfettiği ahlaki anlamı" yitirdiği yönünde eleştirmişlerdir. Sovyetler Birliği müdahalesinin eleştirilmemiş olması bu zirvenin başarısızlığı olmuştur. Mishra, **Bharatiya Janata Party**, s. 12-16.

[286] Jackson**, The Non- Aligned,** s. 92–93.

ve ulusal çıkar merkezli söylemlere yöneltmiştir.[287] Modernizmin ve sosyalist söylemin 1970'lerdeki krizinin eklemlenmesiyle sekülerizm, demokrasi, sosyalizm ve federalizm ile ifade edilen Hindistan kimliği aşınmaya uğramıştır. Tüm bu etkilere Hindistan dış politikasının önemli bir unsuru olan Bağlantısızlık Hareketi içindeki parçalanmayı da eklemek gerekmektedir. Dolayısıyla, 1980'lere gelindiğinde, İran ve Afganistan gelişmelerinin yarattığı gerilimle beraber uluslararası alanda fazla bir seçenek kalmamıştı.

Kongre Partisi Rajiv Gandhi ve onun yeni ekonomik programı ile kitleler ile tekrar iktidarını güçlendirmeye çalışsa ve her ne kadar ilk yıllarında başarılı bir büyüme oranı yakalasa da bu hareket kısa süre sonra ciddi bir bunalımla karşılaşmıştır ve Kongre Hükümeti'ni geniş halk kitlelerinden koparmıştır. 1984'te Rajiv Gandhi'yi iktidara taşıyan "*Ülkeyi Kurtarın*!" sloganı 1989 yılında "*Yolsuzluğa Son*!" sloganıyla Kongre Partisi'ni iktidardan indirmiştir.[288]

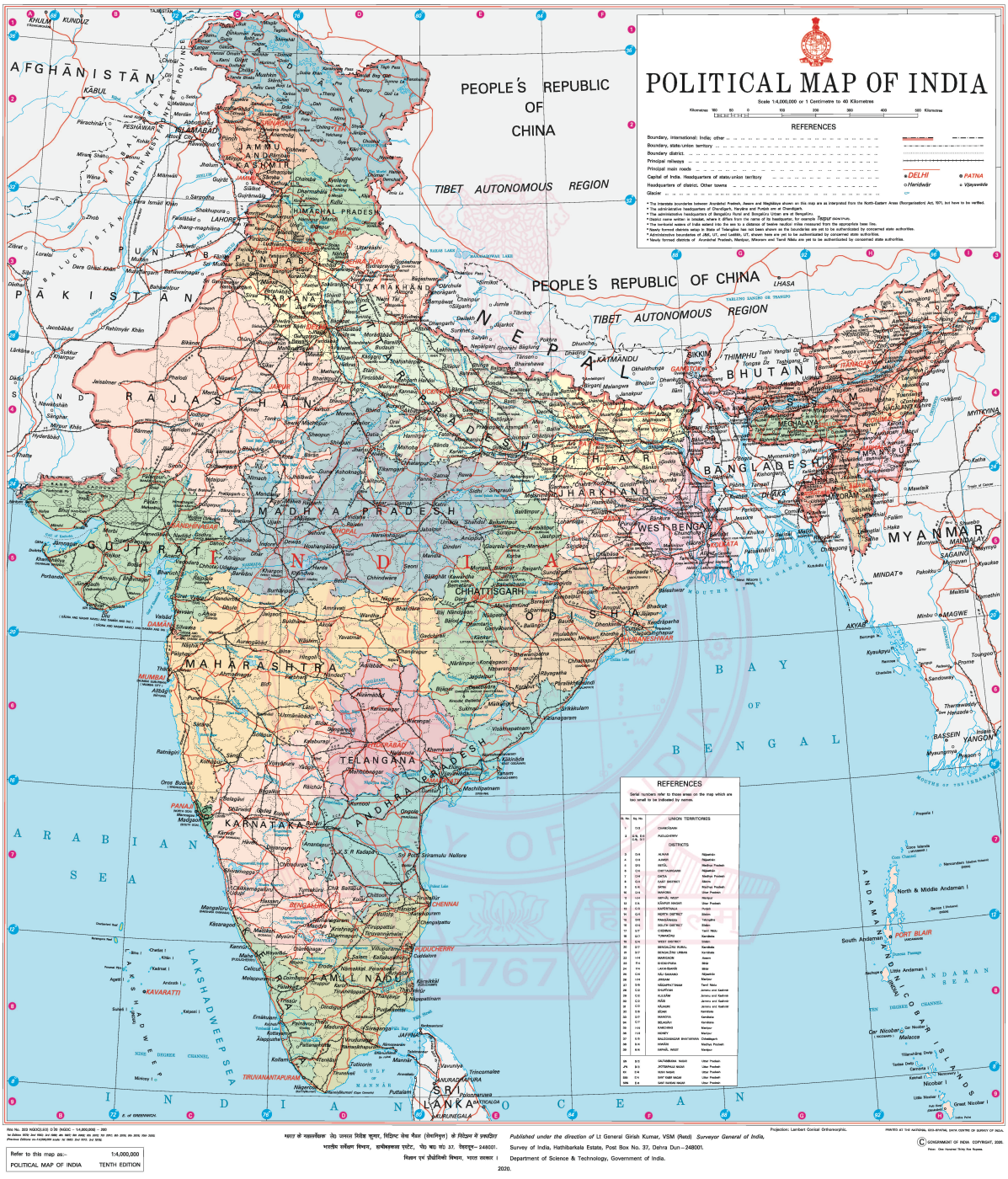
Kongre Partisi'nin iktidarını kaybetmesine yol açan süreç, Hindistan'da demokrasinin çeşitli sarsıntılar geçirmesine ve son noktada partinin yeni ekonomik programıyla halktan giderek kopmasına yol açmıştır. Halktan kopuş ile birlikte ülkedeki çeşitli gruplar arasındaki çatışmalar ve 1990'larda daha açık hale gelecek cemaatçi söylemler ağırlık kazanmıştır.

Raja Mohan'ın ifadesiyle, 1990'lara gelindiğinde üç temel dönüşüm yaşanmıştır. Bunlardan ilki sosyalist bir toplumu amaçlayan kolektif ulusal konsensüsün artık modern kapitalist bir toplum hedeflemesidir. İkinci dönüşüm dış politika yapımında ekonomiye yapılan yeni vurgudur: *"öyle ki diplomatlar eskiden ticari diplomasiye çok az zaman ayırırken bugün Hindistan'ı büyük bir market ve en büyük yeni enformasyon teknolojisi gücü olarak pazarlamaktadır".* Son olarak ise Hindistan dış politikasının üçüncü dünyacılıktan kendi çıkarını koruma odaklı hale gelmesidir.[289]

[287] Bkz. André Gunder Frank, "İdeoloji Bunalımı-Bunalım İdeolojisi," **Genel Bunalımın Dinamikleri**, F. Akar (çev.), İstanbul, Belge Yayınları, 1984, s. 152–153.

[288] Achin Vanaik, "Yeni Hindistan Sağı," **New Left Review Türkiye Seçkisi 2001/1,** Kemal Sarısözen (çev.), İstanbul, Everest, 2002, s. 46.

[289] Raja Mohan, **Crossing the Rubicon**, s.xviii-xviv

Şekil 4: Hindistan Siyasi Haritası

Kaynak: http://surveyofindia.gov.in

3.2 Siyasal Düzen

Ramesh Thakur, anayasacılığı "bir yönetim sistemi ile gerekli siyasi kararları uygulayabilecek bir iktidar ve tiran oluşumuna neden olabilecek bir uygulamanın önüne geçmek için bu iktidarın yönetim alanını sınırlayan bir dengeleme tekniği" olarak tanımlar.[290] Anayasa metni incelendiğinde, bu tanım Hindistan'da yapım sürecindeki tartışmalarla birlikte kendini ortaya koymaktadır. Tarihsel mirası, kaygıları, toplumsal ve siyasal çeşitliliğinin bir dengesi olan Hindistan anayasası üç yüz doksan beş madde ve on iki cetvel ile dünyanın en uzun ve ayrıntılı örnekleri arasında yer almaktadır.

Hindistan için yeni anayasanın sunduğu en önemli özellik rejimi cumhuriyet olarak tanımlayarak İngiliz yönetim sisteminden tam bir kopuşu temsil etmesiydi. Ayrıca, 1935 Hindistan Yasası'nın pek çok öğesini taşımakta ve batılı demokratik sistemlerin kurumlarını benimsemektedir. Ancak bu durum dahi – hatta Westminster parlamenter modelini temel almış olması bile – yazımında yer alan Meclis üyeleri için yeni sistemin yerelliğini iddia etmesine engel değildir. Kurucu Meclis, *"demokratik kurumları ve modern dünyanın tekniğini adapte ederek [Anayasa'nın] Hintliğini sağlamıştır."*[291]

Anayasa Kurucu Meclisi doğrudan seçilen üyeleriyle 1946'da kurulmuştur. Bağımsızlık ilanına ve Pakistan'ın ayrı bir devlet olarak kurulmasına kadar üyeleri arasında Müslüman Birliği üyelerini de barındırdığı için 1947'ye kadar fazla bir gelişme kaydedememiştir. Kongre Partisi'nin ağırlığı fazla olmasına rağmen Nehru'nun isteği doğrultusunda muhalefetin Dr. B.R Ambedkar gibi önemli üyelerine komisyonlarda başkanlık verilmiş, böylelikle tartışmanın yoğun olduğu farklı görüşlerin temsiline dayalı bir süreç oluşturulmuştur.[292] Meclisin en önemli özelliği bugün Hindistan Parlamentosu'nun da karar alma prensibi olarak benimsediği uzlaşı ilkesidir.[293] Uzlaşı ilkesi kesin bir hükümdür. Nitekim Anayasa kadar anayasa yapma sürecinin kendisi de

---

[290] Ramesh Thakur, **The Governments and Politics of India**, New York: St. Martin Press, 1995, s. 38. Ayrıca Thakur, anayasa kavramını Hindistan özelinde Ashoka (269-232 MÖ) döneminde kullanılmaya başlanan "dharma" kavramıyla karşılar. Dharma bu bağlamda "yasa ile hükmetmek, yasaya göre idare etmek, tebaanın tatminini yasayla sağlamak ve yasayla sağlamak" olarak tanımlanmıştı. Thakur, s. 38'den Stanley Wolpert, **The New History of India**, New York: Oxford University Press, 1977, s. 66-67.

[291] Rajni Kothari, **Politics in India**, Delhi:Orient Black Swan, 2010, s. 105.

[292] Granville Austin, **The Indian Constitution, Cornerstone of a Nation**, Delhi: Oxford University Press, 1966, s.22-23

[293] Austin, s. 30-31ve 387-396; Robert Hardgrave ve Stanley A. Kochanek, **India, Government and Politics in a Developing Nation**, Cengage Learning, 2007, s.62.

siyaset yapma ve yeni sistemi belirleme eyleminin bir parçası olmuştur. Uzlaşı kadar bir diğer önemli öğe genel oy ilkesinin benimsenmesi olmuştur. Böylelikle, toplumun çeşitli katmanlarının sisteme fikir ve ideoloji düzeyinde dahil olabilmesi mümkün olabilecekti. Beraberinde sistem meşruiyetini genel oy üzerinden sağlamış bulunmaktaydı.[294] Bu bağlamda, Meclise verilmiş en önemli görev "sıradan bireylerin güçlü inancı ve demokratik yönetimin nihai başarısıyla" düzenin restorasyonu ve ulusun birliğini sağlamaktı. [295] Bugün Hindistan devletinin en önemli mottolarından biri olan "*Unity in Diversity*"[296] ilkesi yeni sistemin en önemli unsurlarından biri olmuştur.[297]

Anayasa hazırlama sürecine etki eden önemli tartışmalardan biri de federalizm konusu olmuştur. Hindistan federal sistemi, yarı-federal ya da merkeziyetçi federal olarak tanımlanmaktadır. Bunun en önemli nedeni, merkezin yetkileri elinde tutması ve eyaletlerin politika yapma süreçlerine doğrudan ve dolaylı müdahaleleridir. Gandhi tarzı federalizm tercihi ve yerel meclisleri güçlendirdiği ve devletin nüvesinin yerel meclislerin oluşturduğu *panchayat raj*'ı düşüncesi kalkınma önceliği, sosyal politikaları uygulama zorunluluğu ve özellikle Hindistan'ın bağımsızlığı sırasında deneyimlediği ayrılma eğilimleri doğrultusunda yerini merkezin güçlendirildiği ancak dilsel, inançsal ve kültürel çeşitliliğin korunduğu batılı örneklerinden farklı bir federalizm anlayışına terk edilmiştir. Bunun en önemli güvencesi ise eyalet sistemi, çoklu siyasi parti temsili, genel oy ve yargı kontrolüyle sağlanmaya çalışılmıştır.[298]

"A Passage to India" kitabında Forster *"Siyasi kurumlar sadece şekillendirmez aynı zamanda çevrenin etkisiyle şekillenir"* diye ifade etmiştir. Anayasa da bazı mirasların etkisi altında şekillenmiştir.[299] Yasal ve bürokratik yapısıyla 1935 Hindistan Yasası'nın bir benzeridir. Hükümet 1935 yasasında İngilizlerin paylaşmadığı dış politika belirleme yetkisini ve ulusal politikaları belirleme yetkisini kendisinde tutmuştur. Bu sömürge dönemi yasası mevcut

[294] Arent Lijphard'a göre Hindistan genel oy ve parti yapısıyla, iktisadi olarak gelişmemiş ve farklı dil ve din grupları arasında bölünmüş toplumunda (her şeye rağmen) demokrasisini sürdürebilmekteydi. Pek çok yazar için bu Hindistan modelinin başarısıdır. Subrata Kumar Mitra, "Mojoritarian Democracy from Above: The Post-colonial State and the Electoral System in India", **The Handbook of Electoral System Choice**, Josef Colemer (ed), 2004, s.487-496.; Paul Brass, **The Politics of India Since Independence**, 2. B., Cambridge: Cambridge University Press,1990, s.2 ; Alfred Stepan, Juan J. Linz ve Yogendra Yadav, **Crafting State Nations, India and Other Multinational Democracie**s, Baltimore: John Hopkins University Press, 2011, s.44-54.

[295] Hardgrave ve Kochanek, **India, Government and Politics in a Developing Nation**, s.62, Austin, s. 57.

[296] "Birlik İçinde Çeşitlilik"

[297] Rajni Kothari, "The Crisis of Moderate State and Decline of Democracy" **Democracy in India,** N. G. Jayal (ed), Delhi: Oxford University Press, 2001, s.113.

[298] Austin, **The Indian Constitution**, s. 49-51; Brass, **the Politics of India**, s. 3-4, 63-67. Kothari, **Politics in India**, s. 108.

[299] Bkz. Thakur, **The Governments and Politics**, s. 38-46; Kothari, "the Crisis of the Moderate State", s. 115-117.

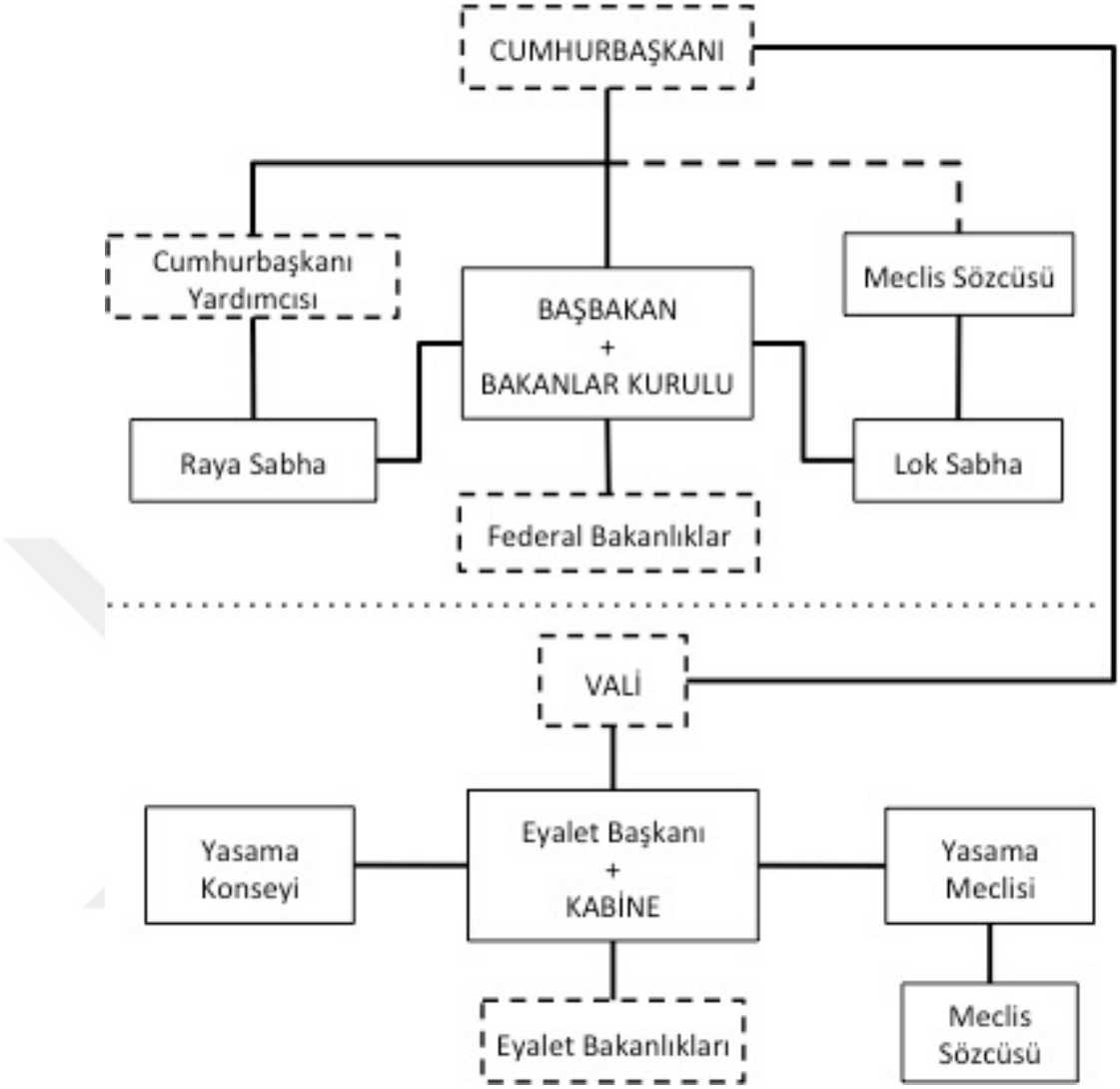
yönetimin gereklerine en yakın yasaydı ve merkez eyalet ilişkileri için önemli bir ölçü olmuştur. [300] Bağımsızlık Hareketi ve onun taşıyıcısı olarak Kongre Partisi'nin rolü de bahsedilmesi gereken bir diğer miras olmuştur. Var olan sosyal yapı, çatışma, gelenek ve kültürel pratiklerin etkisiyle birlikte, devlet inşa mekanizmasının ve oluşan düzenin karmaşık yapısını daha net ortaya koymaktadır.[301] Bu durum, sömürgeciliğin sona ermesiyle birlikte üçüncü dünya ülkelerinde görülen merkezin güçlendirildiği ve kararların buradan halk katılımı düşünülmeden alındığı bir yönetim yapısından kıyasla Hindistan'ı bir istisna haline de getirmekteydi. Tüm bu etkilerin sonucunda Anayasa metni uzun ve ayrıntılı bir hal almıştır. Dr. Ambedkar Anayasa'nın uzun ve katı yapısına getirilen eleştirilere yönelik, kazanımları ve kurumları korumanın yolu olarak onu ayrıntılandırmanın ve korumanın gerektiğini ısrarla vurgulamıştır.[302]

Anayasa'da yer alan yönetim şeması ve federal ve eyalet genel meclisleri düzeyin şekillenmesi Şekil 4'te gösterilmiştir.

[300] 1935 Yasası aynı zamanda Hindistan Anayasası'nın bir manada örneğidir. Federal sistem ve bu sistemin özellikle merkeze güçlü yetkiler sunduğu eyalet-merkez ilişkisi bunun en önemli örneğidir. Brass'a göre ayrıca Anayasa sömürgeci geçmiş ile tam bir kopuşu içerse de aynı zamanda Westminster sistemini benimsemiş olması ve temel haklar ve genel oy hakkıyla İngiliz parlamenter sisteminin bir yansımasıdır. Brass, **the Politics of India**, s. 2.

[301] Dr. Rajendra Prasad Hint Anayasasının Fransızca baskısına yazdığı önsözde *"anayasanın federatif bir karakter taşıyıp taşımadığı ve nasıl bir etiket ile hangi kategoriye girmesi gerektiği hususlarına şahsen hiçbir kıymet ve ehemmiyet atfetmediğini...",* yeni Hint anayasasının geniş ölçüde tarihi vakıalarla realitelerin tesiri altında vücut bulduğunu, bütün müşahitlerin üzerinde birleştikleri ilk ve en açık gerçeğin de "Cumhuriyet" olduğunu belirtmiştir. Yavuz Abadan, "Yeni Hind Anayasası", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 8, S. 1 (195) s. 231. http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/275/2560.pdf,

[302] Austin, **The Indian Constitution**, s. 405-408. Anayasa'ya ilişkin bir diğer eleştiri Hindistan'ın yapısına uygun olmamasıydı, ancak daha önce de belirtildiği üzere, pek çok yazar için Hindistan kaynaklı değil, ama bir şekilde yerelleşmiş ve pratikte ilkeler uygulandıkça yerelleşecekti. Austin, s. 406; Abadan, " Yeni Hind Anayasası", s. 222.

Şekil 5: Hindistan Anayasasına Göre Yönetim Şeması

Kaynak: Ramesh Thakur, **The Governments and Politics of India**, New York: St. Martin Press, New York, 1995, s. 47

3.2.1 Anayasal Sistem ve Dış Politika Karar Verme Süreçleri

Hindistan Anayasasında doğrudan dış politikayı kimin yaptığına ya da nasıl yapılması gerektiğine ilişkin bir ifade bulunmamaktadır. Dolayısıyla, bu konuya ilişkin çıkarımlar farklı düzenlemeler üzerinden dikkate alınmaktadır. Dış politika konusunda yasama ve yürütmenin kanun yapma ve ikili ya da çok taraflı anlaşmalara taraf olma konusunda yasal anlamda yetkili olduğu söylenebilir. Yürütmenin yasamadan tamamen ayrılamadığı ve bazı durumlarda sınırların kaybolduğu düşünüldüğünde, bu konuda sadece hükümetin karar verici olduğunu söylemek

epeyce zordur. Elbette dışişleri bürokrasisi üzerinde etkisi olan ve ilgili bakanlık ve danışma kurullarının bağlı olduğu yer hükümettir. Ancak burada asıl soru, yeni bir politik tercih ya da anlaşma yapmak, asker göndermek gibi hususlarda yasamanın yetkilendirmesine ihtiyaç olunması, süreçte yasamanın da yer aldığını göstermektedir. Uzlaşının karar almada önemli olduğu ve herhangi bir oylama yapılmadan önce parlamentonun onayını alma çabası bu pozisyonu daha açık ifade etmektedir.[303]

Dış politikaya ilişkin bir diğer önemli unsur Anayasa'nın federal yönetim ve eyalet yönetimleri ilişkisini ve federal hükümetin yetki alanlarını ifade ettiği yedinci cetvel birinci listesidir. Bu liste içerisinde Merkezin yetkileri ve sorumlulukları sayılmaktadır ve ilk 21 madde güvenlik ve uluslararası ilişkilere ilişkindir.[304] Birinci listenin 10. maddesi uluslararası ilişkiler ve yabancı ülkelerle ilişkili konularda federal yönetimi yetkili kılmaktadır. Ancak belirtildiği üzere, burada federal hükümet ile kastedilen yalnızca kabine değildir. Anayasanın merkez (federal) atfı yasama organını da kapsamaktadır.

Uluslararası ilişkilerdeki en önemli konulardan biri de anlaşma yapma yetkisi ve anlaşmaların yürürlüğe girme biçimidir. Uluslararası hukuk ile iç hukuk arasındaki ilişki bu durumu düalist-monist hukuk ayrımı ile açıklamaya çalışmaktadır. Bu ayrım uluslararası anlaşmaların etki doğurabilmesi açısından iç hukuk sisteminin aldığı konumu belirtmektedir. Monist yaklaşım anlaşma imzalandığında onun herhangi bir iç hukuk işlemi yapılmadan kurallar hiyerarşisinde yer alabilmesini ifade etmektedir. Düalist yaklaşım ise etki yaratabilmesi için anlaşmanın bir iç hukuk işlemine tabi tutulmasını ifade etmektedir.[305] Bu çerçevede, Hindistan Anayasasının 253. Maddesi onaylanması için yasama organının yasa çıkarması ile yapılan bir anlaşmanın iç hukukta etki oluşturabileceğini ifade etmektedir.[306] Bu durum, daha önce belirtildiği üzere, yasama organını yürütme ile birlikte anlaşma yapma sürecinin bir parçası yapmaktadır. Nitekim, onaylanmayacak bir anlaşmayı yapmak ülkenin uluslararası sorumluluğunu doğuracağı gibi hükümet ile yasama arasındaki ilişkiyi etkileyecektir. Ancak burada soru hükümetin bir anlaşma yapma kararına yasamayı öncesinde mi sonrasında mı dahil ettiğidir. Nitekim, bazı yazarlar ancak onaylanacak anlaşmalar için yetki yasası çıkartılması gerektiği görüşündedir. Burada önemli bir diğer nokta, anlaşmanın imzalanması ile onaylanması

[303] Arjun Appadorai, **National Interest and Indian Foreign Policy**, Kalinga Publications, 1992.

[304] Mahendra P. Singh, **Constitution of India**, 11.B, Eastern Book Company, 2011, s. 1075.

[305] Narendra Kadoliya, "A Paradigm Shift In The Role Of Domestic Courts In Implementing International Treaty Provisions: An Indian Perspective", http://www.manupatrafast.com/articles/ (23 Mart 2013).

[306] Mahendra Pal Singh, **The Indian Constitution,** s 755-757, Asok Kumar Ganguli," Interface Between International Law: Role of Indian Judiciary", **India and International Law: Introduction**, Bimal Patel (ed), Brill, 2008, s. 11-48.

arasında geçen süre ile ilişkilidir. Hindistan Anlaşmaların Yapılması ve Onaylanmasına İlişkin Viyana Anlaşması'nı imzalamış olmakla birlikte onaylamamıştır. Burada bir sorumluluk doğup doğmadığı tartışmalı bir konudur. Nitekim, Yüksek Mahkeme anlaşmalarla ilgili doğrudan bir yetkisi olmamasına rağmen önüne gelen bazı davalarda birey lehine devletin sorumluluğu oluştuğu için imzalanmış ancak iç hukuka bir yasayla aktarılamamış bazı anlaşmaların ilgili maddesine iç hukukta etki doğurmuş olduğuna ilişkin karar vermiştir.[307]

3.2.2 Yönetim Yapısının Çerçevesi: Karar almanın Yönetimsel Yapısı Nasıldır?

Hindistan yönetim sisteminin yapısı 1947-1950 yılları arasında Anayasa Kurucu Meclisi tarafından sürdürülen tartışmalar doğrultusunda belirlendi. Bu tartışmaların ana tartışma konuları sömürge sonrası sürecin yükleriyle tarihsel, toplumsal ve ekonomik mirasın örgütlenmesinin nasıl gerçekleştirilebileceği olmuştur. Hindistan'ın toplumsal ve dilsel çeşitliliği ve bu çeşitliliğin korunması konusundaki istek federalizmi zorunlu kılarken, güçlü bir merkez ile dağılma ve yönetememe endişelerini kontrol etmiştir. Oluşan anayasa bu bağlamda 395 madde, on iki cetvel ve beş ekten oluşmaktadır. Şu ana kadar yüz (2019'da Keşmir'in statüsü ile ilgili 370. madde değişikliği tartışmalıdır) değişiklik yapılmıştır.

3.2.2.1 **Cumhurbaşkanı**

Hindistan anayasasına göre yürütmenin başı ve ülkenin temsilcisi Cumhurbaşkanıdır. Cumhurbaşkanı, Eyalet Meclisleri ve Parlamento'nun iki kanadının oylarıyla beş yıllık bir dönem için seçilmektedir. Cumhurbaşkanının seçilme prosedürlerine ilişkin açıklanan ayrıntılar neticesinde, Cumhurbaşkanının seçimde oyçokluğundan ziyade üzerinde bir oydaşma oluşmuş kişiler arasından belirlenmesini gerekli kılmaktadır. Cumhurbaşkanının yetkileri çeşitli nedenlerle bir eyaletin yönetimini doğrudan ele alması veya sıkıyönetim ilanı gibi sembolik olmanın ötesindedir, ancak bu yetkilerin kullanılması Anayasa ile sınırlandırılmış ve Bakanlar Kurulu onayı ya da Başbakan'ın tavsiyesine bağlanmıştır. Cumhurbaşkanının yetkileri ne kadar sistem içinde sembolik olarak ifade edilse de bir parlamenter kriz, çoğunluğun sağlanamaması ya da hükümetin düşmesi gibi durumlarda varlığını belirgin bir biçimde göstermektedir. Cumhurbaşkanının bu yetkileri en fazla kullandığı dönem Hindistan Kongre Partisi'nin büyük çoğunluğa sahip olduğu Indira Gandhi'nin başbakanlığı dönemidir. Özellikle muhalif eyalet yönetimlerine karşı kullanılmış ve bu sembolik pozisyonun gayet siyasi ve karar alma

[307] National Commission To Review The Working Of The Constitution, **Treaty-Making Power Under Our Constitution,** http://lawmin.nic.in/ncrwc/finalreport/v2b2-3.htm (12 Şubat 2013).

mekanizması içerisinde etkili olabileceğini de göstermiştir.[308] Ayrıca, merkez ile eyaletler arasındaki ilişki açısından merkeziyetçi federalizmin en önemli araçlarından biri olmuştur.

Cumhurbaşkanının dış politika konusunda karar alma mekanizmasına dahil olması yine sembolik konumuyla alakalıdır: Hindistan'ı temsil eder, diplomatik misyon temsilcilerini atar vb. Antlaşmaların onaylanması parlamento tarafından yapıldığı için ancak bu onayın yasasının kabulü gibi bir görevi vardır. Görev ve yetkileri bakımından Hindistan siyasal sisteminin merkezinde Başbakan ve Bakanlar Kurulu yer almaktadır.[309]

Hindistan'da Cumhurbaşkanı sembolik olarak önemli olmakla birlikte Westminister sistemimde Kraliyetin ya da onun sömürge valisinin yerine oluşturulmuş bir kurum olarak öngörülmüştür. Yürütmenin yükü sorumlu Başbakan'da dır.

3.2.2.2 **Parlamento**

Hindistan Parlamentosu Cumhurbaşkanı ve iki kanattan oluşmaktadır: *Lok Sabha* (halk meclisi) ve *Rajya Sabha* (eyalet meclisi). *Lok Sabha* beş yılda bir yapılan ulusal seçimlerle göreve gelmiş 545 vekilden oluşmaktadır. Bu seçimlere seçim komitesi kriterlerine göre ulusal parti olarak seçime girmeye hak kazanmış partiler ve belli temsil düzeylerine erişmiş bulunan eyalet partileri katılabilir. Dolayısıyla, oluşan yapı ulusal parti ve bazı eyalet partilerinden oluşan girift bir bütündür.

Rajya Sabha en fazla 250 üyeden oluşur ve bunların on ikisi Cumhurbaşkanı tarafından "bilgi ve deneyimleri"[310] doğrultusunda seçilmiş üyelerdir. Her eyaletten nüfusları oranında belirlenmiş sayılara göre Eyalet Meclisleri tarafından altı yıl için seçilen üyelerden oluşur. Bu nedenle *Rajya Sabha*, *Lok Sabha*'dan farklı olarak süreklidir, yani feshedilmez.

Hindistan Parlamentosu karar alma mekanizmasının en önemli unsurlarından biridir. Tatilde olduğu döneme ait özel düzenlemeler haricinde bütün kanunlar iki kanatta da tartışılarak ve kabul edilerek yasalaşırlar (bütçe yasası sadece *Lok Sabha*'da görüşülür). Bu uluslararası antlaşmalar için de geçerlidir. Hindistan Anayasasına göre antlaşmalar ancak Parlamento onayı

[308] Hardgrave and Kochanek, **India, Government and Politics in a Developing Nation,** s. 76; Ramesh Thakur, **The Governments and Politics**, s. 106-113.

[309] Hindistan Anayasası, madde 111. Mahendra Pal Singh, **Constitution of India**, s. 456.

[310] Hardgrave and Kochanek, **India, Government and Politics in a Developing Nation**, s. 80.

sonrasında onaylanmış olurlar. Bu nedenle, antlaşmalar da diğer kanunlar gibi meclise sunulur ve iki mecliste de çoğunluk sağlandıktan sonra yasalaşır ve yürürlüğe girebilirler. Bu süreçte, özellikle 123 Antlaşması (Hindistan-Amerika Birleşik Devletleri Nükleer Antlaşması, Temmuz 2005) ya da Lahore Deklarasyonu (Kargil Antlaşması, Şubat 1999) gibi önemli dış politika gelişmeleri söz konusu olduğunda Parlamento tüm kurguyu değiştirebilecek güce sahiptir. Mecliste çoğunluğun sağlandığı dönemlerde bile hükümeti ve muhalefeti parlamentonun iki kanatlı yapısı nedeniyle sürekli bir uzlaşma ve küçük partilerin desteğini arama çabasına sokmaktadır. Böylelikle, karara dahil olanlar belirli durumlarda giderek artar. Dış politika her ne kadar elitler arası bir üst politika olarak görülse de koalisyon yapısı nedeniyle tartışmalar ve kabul süreçleri hem tabana yayılmakta hem de tüm partilere açık hale gelmektedir.[311] Emekli büyükelçi Lalit Mansigh bu durumu Hindistan dış politikasında "ulusal konsensüs söz konusudur" diyerek ifade etmiştir.[312] Özellikle bazı konularda dış politika tartışmaları sadece ulusal düzeyde değil, eyalet partilerinin de belli koşullarda temsili olduğu için çok boyutlu ve farklı düzeylerde (ulusal-yerel) tartışılmaktadır. Bu durum, özellikle Pakistan ve Çin gibi komşu ülkelerle ilgili tartışmalarda, sınır eyaletlerinde ya da başka ülkelerde önemli oranda nüfus barındıran eyaletler ile ilgili dış politika konularında daha fazla görülmektedir. Kamuoyu da bu tartışmalar çerçevesinde oluşmaktadır.[313] Hindistan Parlamentosu 1989'da Hindistan Kongre Partisi'nin başarısızlığı ve çoğunluğu kaybetmesi sonrası koalisyon politikalarına daha açık bir hale gelmiştir. Bu durum önceki dönemlerdekinden farklı olarak Parlamento'nun sadece basit bir onay mercii şeklinde görülmesini değiştirmiştir. Seçimler öncesi ve sonrası kurulan koalisyonlar ve Parlamento tartışmaları hem güveni arttırmış hem de seçimleri daha popüler bir hale getirmiştir.[314] Koalisyon politikaları ulusal siyasetin daha parçalı hale geldiği ve kamuoyunun etkisine açıldığı 1990'larda merkeze karşı yerelin güçlendiği bir siyasal yapıyı da olanaklı kılmıştır.

Görüşmelerde sürekli değinilen unsurlardan biri bu durum olmuştur. Kimine göre Hindistan sisteminin kendi doğası, kimine göre ise stratejik kararlar almasını ve eylemesini

[311] "India's Foreign Policy Concensus" by Denanth Shaw, "Making Indian Foreign Policy" 13, Eylül, 2018 https://www.mea.gov.in/distinguished-lectures-detail.htm?764.

[312] Lalit Mansingh, görüşme, 15, Mart, 2011.

[313] Jabin Jacob, görüşme, 12 Nisan 2011, I. Körfez savaşında Hindistan dış politikasına ilişkin I. K. Gujrat, **Matters of Discreation, An Autobiography,** New Delhi: Hay House Publication, 2011; Hindistan donanmasının Lübnan ve Libya görevleri "Operation Sukoon" "Operation Safe Homecoming" özellikle Kerala ve Tamil Nadu eyaletlerde bu bölgelerde çalışan sayısı fazlalığından dolayı çok önemlidir. Aynı zamanda Sri Lanka politikası, Tamil Nadu eyaleti ile hükümet arasında derin ayrılıklar, güvensizlikler ve hatta Rajiv Gandhi suikastı ve sonrası politikalarla neredeyse şekillenmiştir.

[314] Shashi Tharoor, "India's Elections: A Process, Not an Event," **India Shastra: Reflections on the Nations in Our Time**, New Delhi: Delhi, 2015; Mukulika Banerjee, **Why India Votes?** New Delhi: Routledge, 2014.

zorlaştıran "büyük güç olmasının önündeki engellerden biri"[315] olan bu karar alma mekanizması nedeniyle yavaş hareket etmek durumundadır. Hem Hindistan'ı sembolize etme özelliği hem de yavaşlığına yapılan vurgu bağlamında "fil" metaforu karar alma süreçlerine dair medya dahil pek çok alanda kullanılmaktadır.[316]

Parlamento'da Dış İlişkiler Daimî Komitesi ve Savunma Daimî Komitesi bulunmaktadır. İlgili konularda *ad hoc* komiteler oluşturabilir ve özel görüşme, soru-cevap ve genel görüşmelerde de dış politika konuları gündeme gelebilir. Nitekim, parlamento oturumlarının ilk bir saati tamamen soru cevap ve tartışmalara ayrılmıştır. Bu yürütmeyi kontrol etmek için tasarlanan mekanizma, yine Parlamentonun dışişleri kararları ve politikaları konularında karar almaya dahil olmasını sağlamaktadır. Mekanizmaların işlerliği hükümetin yapısı ve bilgi paylaşma sistemi işletme isteğiyle doğrudan ilgilidir. Örneğin Nehru, Parlamento toplantılarına özellikle dış politikaya ilişkin olanlara mutlaka katılmayı tercih etmekle birlikte, Indira Gandhi ve Narendra Modi bu mekanizmanın etkin işleyişine yardımcı olmamakla eleştirilmişlerdir. Koalisyon hükümetleri genellikle Parlamento görüşmelerinde bulunmaktadırlar.

3.2.2.3 **Başbakan ve Dış Politikada Karar Alma**

Hindistan Westminster modelini temel almıştır. Nehru'nun da belirttiği gibi, başbakan bu sistem içinde "hükümetin temel taşıdır".[317] Anayasanın 77 ve 78. Maddeleri başbakanın görevlerini ve hükümetin kurulmasını tanımlamıştır. Bu maddelerde başbakana özel bir otorite tanımlanmamıştır.[318] Bu, diğer maddelerle birlikte okunduğunda, görevini ifa ederken oluşan bir otoritedir. Örneğin, Anayasaya göre cumhurbaşkanının kararlarında başbakan ve Bakanlar Kurulu tavsiyesi zorunludur. Bu durumda yürütmenin başı cumhurbaşkanı görünse bile fiilen başbakan bu görevi yerine getirmektedir.[319] Hükümetin başı başbakandır ve Parlamentoya karşı

---

[315] TV Paul, görüşme, 1 Eylül, 2014 ve Ravni Thakur (Kongre partisi Dışişleri Kurulu üyesi), görüşme, 18, Mart, 2011; ayrıca Hindistan'ın stratejik düşünme kültürü eksikliğine pek çok yazısında değinen Harsh V. Pant, "Indian Foreign and Security Policy: Beyond Nuclear Weapons," **The Brown Journal of World Affairs**, Vol. 15, No. 2 (2009), s. 225-238.

[316] David Malone, **Does the Elephant Dance?** Oxford: Oxford University Press, 2011; Bharat Karnad, **Why India is Not a Great Power (Yet)**, New Delhi: Oxford University Press, 2015.

[317] Hardgrave and Kochanek, **India, Government and Politics in a Developing Nation**, s. 86.

[318] Mahendra Pal Singh, **Constitution of India**, s. 407-411.

[319] "Zorunlu" olarak ifade etmez, "tavsiyesini alır" der ancak Yüksek Mahkeme Kararına göre bu maddedeki tavsiye nitelik itibariyle zorunludur. Ramesh Thakur, **The Governments and Politics**, s. 121. Bu konu zaman zaman sistem tartışmalarına yol açmıştır. Hindistan'daki siyasi hayatın belirli evrelerinde güçlü başbakan profilleri ortaya çıkmışken bazı dönemlerde, özellikle 1990'lar boyunca, "bakanlar arasında birinci" konumunda bir başbakan profili görülmüştür. Bu durum Parlamento içi dengeler ve tarihsel miras ile çok ilgilidir. Güçlü başbakan, parlamento çoğunluğunu da sağladığı zaman yetkilerin aşkın bir yorumu ile karşı karşıya kalınabilmektedir. Bkz. G. Austin, **The Indian Constitution**, s. 234-258; P. Brass, **the Politics of India**., s. 48-9.

kabine ile kolektif sorumluluğu vardır. Başbakan Parlamentonun herhangi bir kanadının üyesi olabilir, ancak mutlaka parti üyesi olmalı ve meclis çoğunluğunu temsil etmelidir. Başbakanın aynı zamanda bir siyasi partinin lideri olması, hükümet ile parti arasındaki farklılaşmayı kaldırdığı ve partiyi özellikle eyalet düzeyinde hükümetin aracı haline getirdiği şeklinde eleştirilmekle birlikte, Hindistan başbakanları kısaca incelendiğinde özellikle bu durumun çok yaygın olduğu görülmektedir. Özel bir istisnası Sonia Gandhi'nin durumudur.[320] 1998'de Hindistan Kongre Partisi'nin başına geçmiş olmakla birlikte partisinin kurduğu hükümetler içinde görev almamıştır ve *de facto* başbakanlık yaptığı iddiaları olsa bile Başbakan Mahmohan Singh ile farklı eyledikleri pek çok konu olmuştur.[321]

Hindistan'da Başbakan yürütme ile ilgili anayasal yetkilerin çoğunlukla toplandığı kişi olduğu için politik anlamda çok önemlidir. Ancak Hindistan'ın siyasi tarihi ve kültürel kodları Başbakanı yasal yönetsel süreçlerin sunduğundan daha güçlü bir lider olarak ön plana çıkarmıştır. Hindistan bağımsızlık hareketi sivil bir eylem olarak toplumsal, siyasal figürler liderler etrafında gelişmiştir. Ayrıca kültürel olarak yol gösterici, öğretmen – *yogi,* kavramları liderlikle eş görülmüştür. Bu durum karizmatik lider olgusunu ya da bir lider etrafında toplanmayı kolaylaştırmaktadır ve yerelden merkeze siyasi örgütlenmenin pek çok aşamasında görülmektedir. Liderlik kavramının bu aşkın yorumu aynı zamanda liderin otoritesi ve yetkileri için de mümkün olabilmektedir, en azından yadırganmamaktadır.[322] Dış politika karar alma mekanizmasında liderlerin rolü teorik olarak daha önce de tartışılmıştır. Hindistan özelinde dış

[320] Sonia Gandhi daha önce İtalyan vatandaşı olduğu için ve Hindistan vatandaşlık kuralları gereği Başbakan olamayacağı iddia edilmiştir. 1955 tarihli Hindistan vatandaşlık kanununa görev atandaşlığını sonradan kazanlar için daha önce vatandaşlığına sahip olduğu ülkenin kuralları bu tür durumlar için geçerlidir (karşılıklılık kuralı). İddia edilen İtalya'da İtalya'da doğmamış vatandaşların Başbakanlık yapması mümkün olmadığı için Sonia Gandhi'de Hindistan Başbakanı olamaz. Ancak bu kanunun istisnaları Subramanian Swamy (2004, Janata Partisi temsilcisi) iddialarını tartışmalı kılmaktadır. Tüm bu tartışmaların etkisi ve Nehru-Gandhi hanedanlığı eleştirileri nedeniyle, Sonia Gandhi'nin adı Cumhurbaşkanı'na Başabakan adayı olarak sunulmamıştır. Adarsh Chaudhary, " The constitutional reason for Sonia Gandhi not becoming the PM in 2004" **Legal Service India**, https://www.legalserviceindia.com/legal/article-4650-the-constitutional-reason-for-sonia-gandhi-not-becoming-the-pm-in-2004.html

[321] Sonia Gandhi hükümette görev almamakla birlikte Ulusal Danışma Konseyi'nin başındaydı ve bu Konsey ile Hükümet arasındaki anlaşmazlıklar bazı dönemlerde ve konularda ön plana çıkmıştı. Gıda güvenliği örneği üzerinden bkz. Zoya Hasan, **Agitation to Legistlation: Negotiating Equity and Justice in India,** New Delhi: Oxford University Press, 2018.

[322] Bu durumun demokratik gelişmeye olumsuz etkisi ile ilgili pek çok da eleştiri vardır. Gareth Price, "Democracy in India," **Chatham House**, 22 Nisan 2022, https://www.chathamhouse.org/2022/04/democracy-india; Soutik Biswas, "'Electoral Autocracy': The Downgrading Of India's Democracy" **BBC**, 16 Mart 2021, https://www.bbc.com/news/world-asia-india-56393944; Henry Hart, "Political Leadership in India, Dimentions and Limits," **India's Democracy: An Analysis of Changing State-Society Relations,** Atul Kohli (ed), Princeton: Princeton University Press, 1990, s. 18-62; Atul Kohli, **Democracy and Discontent: India's Growing Crisis of Governability,** Cambridge: Cambridge University Press, 1990; Neera Chandhoke, "Putting Civil Society in Its Place," Understanding Contemporary India, Achain Vanaik ve Rajeev Bhargava (eds), Delhi:Orient Black Swan, 2010, 91-105; N.S. Gehlot, **Democracy and Politics in Modern India,** Delhi:Deep and Deep, 2012.

politika değişimi konusunda uluslararası sistemin, iç politikanın etkisinden bahsetmekle birlikte liderlerin, bu durumda karar alma biriminin başında yeralan Başbakan'ın rolünden de bahsetmek gerekmektedir.[323] Liderlerin eylemleri içinde bulundukları şartlardan etkilenmekle birlikte karar lidere özgü olmaktadır. Başbakanların dış politika sorunlarını tanımlayıp tepki oluşturması farklılık göstermektedir. Bir diğer unsur ise karar alma biriminin nasıl belirlendiğidir. 1990'ların ortalarına kadar koalisyon Hindistan yönetiminde yaygın değildir ve özellikle Nehru, Gandhi gibi ikonik liderler yönetimi sözkonusu olmuştur. Bu liderlerin mirası genellikle dış politikayı kendisi yöneten kapalı bir sistem oluşturmuş olmalarıdır. J. Nehru, Indira Gandhi, Rajiv Gandhi, Narasimha Rao, Atal Behari Vajpayee ve I.K. Gujral gibi pek çok Başbakan Dışişleri Bakanlığı görevini de kendileri yürütmüştür. Özellikle koalisyonların oluşması ve dış politikanın tabana yayılan etkileri ve konuları bu kapalı sistemin kısmen açılmasına neden olmuştur. Ancak dış politikanın lider merkezli algılanan ve uygulanan hali meclis çoğunluğu yine bir siyasi partiye ait olduğunda tekerrür etmiştir. Farklı araçlarla ama benzer biçimde lider kararının uygulandığı bir dış politika geçişi yaşanmıştır.

Hindistan Başbakanları ve Dış Politikada Karar Alma

Farklı uluslararası koşulların farklı etkileri olmakla birlikte Hindistan başbakanları için yapılmış karakter analizleri karar alma konusunda lider özelliklerinin korumakla birlikte bağlamsal bilgiye açık, böylelikle sınırlılıklar ya da zorluklar karşısında adaptasyon gösterebilir ve gerekirse siyasi pazarlıklar sürdürebilir karakter özelliklerini genel olarak ortaya koymuştur.[324] Hindistan'da karar alma mekanizmasının merkezileştirilmesi eğilimi hayli yüksektir. Nitekim 1990'lara kadar karşımıza iyice merkezileşmiş ve Başbakanlık ofisi ile neredeyse sınırlanmış bir dış politika karar alma örüntüsü ortaya çıkmaktadır. Anayasa'nın tüm merkezi otoriteyi sınırlandırmaya çalışan yapısına rağmen, siyasi partilerin organizasyonu, eyalet örgütlenmeleri, siyasi pazarlıklar ve ilişkiler özellikle dış politika alanını Başbakan'a bırakmıştır. Bu bağlamda başbakan ülkenin dış politikasını tanımlayan kişi olmaktadır. Ona bu gücü veren sadece örgütlenmenin yarattığı etki değildir aynı zamanda daha önce de değindiğimiz gibi tarihsel

[323] Margaret Hermann'ın Karakter analizin ve davranışsal yaklaşımların kullanıldığı çalışmalar için, David Mitchell, "Determining Indian Foreign Policy: An Examination of Prime Ministerial Leadership Styles," **India Review**, Vol.6, No. 4, (2007), s. 251-287; Nishant Uppal, **Narcissus or Machiavelli? Learning Leadership From Indian Prime Minister**, New York: Routledge, 2022; Barış Kesgin ve Leslie Wehner, The "I" in BRICS: Leadership Traits of Indian Prime Ministers And India's Role Adaptation to Rising Status in World Politics," **Journal of International Relations and Development,** No. 25 (2022), s.370–398. Ayrıca ayrıntılı bir inceleme için Harish Kapur; **Foreig Policies of India's Prime Ministers**, New Delhi: Lancer, 2009; Michael Brecher, **Political leadership and Charisma: Nehru, Ben Gurion, and Other 20th Century Political Leaders: Intellectual Odyssey I**, London: Palgrave Macmillan, 2016.

[324] Tabloda her nekadar tüm Başbakanlar ifade edilmiş olmakla birlikte görev süreleri ve etkileri ele alınarak sınırlı sayıda başbakan için analizler yapılmıştır. Bkz. David Mitchell, "Determining Indian Foreign Policy" s. 255-260.

bağlam içerisinde lider kavramının ön plana çıkması olmuştur. Tarihsel kültürel bir kurum olarak liderlik bir değerler kümesi olmuş ve karizmatik bir kişilik ile birleşmiştir. Böylelikle lider ile kitleler arasında iletişim siyasal partinin ve kurumsal yapının dışında başbakanlık üzerinde de facto bir kurum oluşmuştur.[325]

Jawarhal Nehru başbakanlık kurumunu bağımsızlık sürecinden sonra devlet inşa ve ulus inşa süreçlerinin bir devamı olarak görmüş ve moral bir değer yüklemiştir. Kendisine Başbakan olarak ilerlemenin, modernleşmenin önemli bir yol göstericisi rolü biçen Nehru için dış politikada da bu durumun karşılığı Hindistan'ın uluslararası alanda meşru, moral, özgün bir ağırlığının olmasıdır. Bu bağlamda Nehru kendisini, Hindistan'ın geleceğinden sorumlu bir lider olarak görmektedir.[326] Nitekim Nehru'nun bu bakış açısı hem iç politika hem dış politika için geçerlidir, hatta Kongre Partisi'nin kendisi de hükümeti yönetmekle eşzamanlı eş ideallerle yüklü bir süreçtir.[327] Bu bakış açısı dış politika karar alma mekanizmasına da yansımıştır. Nehru, hem ülke içerisinde hem de dünya gelişmelerini takip eden ve görüşmelerle bilgisini arttıran entelektüel yönü gelişmiş bir liderdi. Fakat karar alma mekanizması bu kadar geniş katılımlı olmamıştır, kendisi dış politika alanında tek karar alıcı olarak hareket etmiştir. Bu durum her zaman olumlu karşılanmamıştır öyle ki Nehru'nun Pakistan ve Çin'e ilişkin politikaları çokça eleştirilmiş kendisine özellikle bu konularda Parlamento'da pek çok soru sorulmuştur.[328] Nehru'nun dış politikada pragmatik bir yaklaşımı olduğunu belirtmiştik, Kore savaşındaki tutumu, Çin'in Tibet'i işgali karşısındaki tutumu savunduğu ideallerle örtüşmediği için eleştirilmiş olsa da Hindistan için öngördüğü genel prensiplerinden vazgeçmeden dış gelişmelere yanıt üretmeye çalışmıştır.[329] Nehru'nun belirlemiş olduğu Dışişleri bürokrasisi ve özellikle önemli görevlerdeki diplomatlar genellikle benzer görüşleri paylaştıkları dostları olmuştur. Ayrıca sürekli danıştığı parlamento dışında da uzmanlar bulunmaktaydı. Ancak bahsettiğimiz gibi bu kişilerin çoğu benzer idealleri paylaşmaktaydı. Nehru'nun Kongre Partisi'ne hakimiyeti ve Parti'nin uygulamada baskın bir tek parti yapısı göstermesi, kendisinin karizmatik kişiliği karar alma ve uygulama aşamalarında siyasi

[325] Nishant Uppal, **Narcissus or Machiavelli?,** s.13-14; Harish Kapur, **Foreig Policies of India's,** s.14.

[326] Michael Brecher, **Political leadership and Charisma**, s. 88-91, Nishant Uppal, **Narcissus or Machiavelli?,** s. 29-30.

[327] "[Nehru]Hindistan'ın en büyük moral gücüdür Sadece Parti'nin değil Hindistan halkının lideridir" Ramachandra Guha, **India After Gandhi**, s.148; Nehru idealinin içeride ve dışarıda yansıması Will Durant'ın ifadesiyle "Anne Hindistan pekçok farklı yolla bize annelik yapıyor " Harish Kapur, **Foreig Policies of India's,** s.29

[328] Ramachandra Guha, **India After, s**. 148-177; Harish Kapur, **Foreig Policies of India's, s**. 31-39.

[329] Çin ile ilgili yaklaşımına en büyük eleştiri başbakan yardımcısı Sardar Patel'den geliyordu. Patel ülkenin ikinci en öenmli ismiydi ve Nehru karşısında denge oluşturabilir tek kişiydi. Patel Nehru'ya dış politika alanında fazla karışmamış olsa bile özellikle Tibet işgali sonrasıda Nehru'yu Çin politkaaları konusunda uyarmuış ve savunma yapısını güçlendirmek gerektiğini ifade etmiştir. Ancak Patel'in 1950'de vefatı Nehru üzeindeki baskı unsurlarından birini azaltmış oldu.

rakipleri, karşıtlarıyla uzlaşmacı müzakerelere ve siyasi pazarlıklara girmesine gerek bıraktırmamıştır.

Nehru'nun vefatı sonrasında yerini alan Lal Bahadur Shastri için halefinin yürütgü gibi bir yönetim tarzı sürdürmek pek mümkün olmamıştır. Anayasal yetkileri olmakla birlikte Shastri, karizmatik bir lider sayılmazdı, yurt dışı deneyimi pek yoktu, Parti içi tartışmaların yoğunlaştığı bir dönemde hizmet vermekteydi ve son olarak sağlığı da fazlasıyla tartışmaya girmeye ve yolculuğa uygundeğildi. Shastri, dış politika alanında bir kurumsallaşmaya gitmeye yöneldi, etkili bir dışişleri bakanı belirledi ve diplomat seçimlerinde de yetkinliklerini dikkate aldı. Shastri dönemi hem ülke içi sorunlar ve Parti içi ilişkiler nedeniyle çok karmaşıktı hem de komşuları Pakistan ve Çin ilişkileri nedeniyle sıkıntıdaydı. Nitekim 1965 yılında Pakistan ile Hindistan savaşa varan bir tırmanma yaşadı. Bu süreç 1966 Taşkent anlaşması ile sonuçlanmakla birlikte Shastri'yi de zayıflatmıştır. Başbakan olarak lider konumunu korumakla birlikte kararlarını danışarak almıştır, Indira Gandhi'ye Parti içi rekabete rağmen Nehru'nun mirasına sahip çıkmak ve Kabinesi'nin meşruiyetini güçlendirmek için bakanlık vermek durumunda kalmıştır ve bu bağlamda Parti içi siyasi pazarlıkları kullanmıştır.[330] Ancak hem savaş koşulları hem de kısa süreli iktidarı düşünüldüğünde Shastri'nin görevi bir lider olarak hem Parti'yi bir arada tutmak hem de çok çatışmalı ve tehditkâr[331] bir ortamda ilişkileri olabildiğince dengeli tutmaya çalışmak olmuştur.

Indira Gandhi Shastri'nin vefatı sonrasında hem Başbakanlık hem de Parti Başkanlığı görevini almıştır. Gandhi ile ilgili ilk izlenim Parti içinde kolay yönlendirilebilir bir lider olacağı yönündeydi. "*Gungi Gudia*-sessiz kukla" söylemi başlarda kendisi için kullanılmaktaydı, burada amaçlanan Parti içi güç mücadelelerinde Gandhi üzerinden Nehru mirasına sahip çıkacak ve yönetecek gölge yönetimler oluşturmaktı. Gandhi'nin özellikle 1967 seçimleri ve seçim performansı, yönetim biçimi ve hedefleri kendisinin "demir iradeli yönetici" olarak anılmasına neden olmuştur.[332] Hindistan siyasetinin farklılaşmaya başladığı bu dönem yönetim tarzında Gandhi'yle birlikte ciddi bir farklılaşma getirmiştir. Siyasetin Başbakan tarafından merkezileştirildiği bu dönem aynı zamanda ilk defa bir eyalet partisi ile koalisyona da girilmiştir. Gandhi 1975-77 arasında Anayasa'da istisna olarak tanımlanmış olağanüstü hâl uygulayan tek

[330] Harish Kapur, **Foreig Policies of India's, s**. 82-86

[331] Çin'in 1962'de Hindistan'ın Keşmir bölgesinde Ladakh'ın uzantısı olan bölgeyi işgal etmesi "Aksai Chin" ve 1963 Pakistan-Çin anlaşması ile Pakistan'ın bu işgali meşrulaştırarak Çin'i Keşmir sorununun bir parçası haline getirmesi süreci ve 1965 Nisan ayında Pakistan'ın Keşmir'e yönelik askeri kalkışması (Cebelitarık Operasyonu) ve iki ülke arasındaki savaş kastedilmektedir.

[332] Nishant Uppal, **Narcissus or Machiavelli?,** s.53.

başbakandır. Pek çok başbakan eyaletler düzeyinde bazı sınırlayıcı tedbirler almış olsa da olağanüstü hâl Hindistan siyaseti için önemli ve belirleyici dönemlerden biridir. Olağanüstü hâl dışında, Indira Gandhi döneminde ilk kez bankalar için millileştirme uygulaması yapılmış, ülke içerisinde ilk kez Sihler için kutsal Altın Tapınak 'ta askeri operasyon düzenlenmiş, Doğu Pakistan'ın ayrılma süreci desteklenmiş, nükleer deneme gerçekleştirilmiştir. Bu çok önemli sonuçlar doğuran kararların hepsi Başbakan tarafından alınmıştır. !967 seçimleri Hindistan için diğerlerinden çok daha farklıdır; 1962 Çin yenilgisi ve 1965 Pakistan savaşının getirdiği ciddi bir ekonomik kriz sözkonusuydu, muhalif partiler ilk defa Kongre Partisi'ne karşı eylemlerini ortaklaştırmakta daha başarılı olmuşlardır. Eyaletlerde yerel partilerin etkisi artmıştı. Kongre Partisi seçim sonucunda yine Parlamento çoğunluğunu kazanmıştı ancak sonuçlar Kongre'nin siyasetteki yekpare gücünün dağıldığına işaret etmekteydi.[333]

1967 seçimleriyle ülke siyaseti hem merkezde hem de yerelde daha parçalı bir görünüm yaratmıştır. Ekonomik kriz bunun en önemli nedeniydi ancak uluslararası alanda meydana gelen değişiklikler, Çin, Pakistan ilişkileri ile Sri Lanka, Tibet, Nepal ile ilgili gelişmeler ve yerel siyasetin kendi ihtiyaçları ve kendi dış politika önceliklerinin oluşması [334] Hindistan'daki karmaşık siyasal düzenin daha da parçalı görünmesine neden olmuştur. Parti kendi içerisinde iki ayrı fraksiyona ayrılmıştır. Nehru'nun çalışma arkadaşlarından Morarji Desai Gandhi'ye karşı liderlik yarışını kaybedince önce hoşnutsuzlar ve yönetimden dışlanmışlarla birlikte Gandhi karşıtı fraksiyonda yer almış ardından 1977'de oluşturulan Janata ittifakının Başbakanı olmuştur. Bölünme sadece Parti yönetimi içinde de değildi, Gandhi'nin yönetim anlayışı ve süreç içinde Sovyetler Birliği yakınlaşmasından duyulan rahatsızlık, merkezileşmenin yarattığı hoşnutsuzluklar, parti politikalarının etkisi, yerel siyasi hareketlerin güçlenmesi, olağanüstü hal uygulamaları Kongre Partisi'nin hem ulusal düzeyde farklı partilere, hem de yerelde Parti organizasyonunun eyalet Kongre'lerine, kendi partilerini kurmaya yöneltmiştir.[335] 1971 seçimleri ve sonrasındaki süreçte bu siyasal çeşitlenme yarışmacı bir popülizmi de beraberinde

[333] Ramachandra Guha, **India After, s**.414-443.

[334] Nehru döneminde uluslararası alan daha çok Soğuk Savaş mantığı içerisinde ele alınmaktaydı ve bölge komşuları ile ilişkiler Nehru'nun daha geniş uluslararası yaklaşımına sığdırılmıştı, Tibet, Nepal Çin ile ilişkiler çerçevesinde değerlendirilmekteydi. Hem bu ülkelerden kaynaklanan göç ve Çin sınırındaki eyaletler, hem de Tamil Nadu gibi etnik yakınlıkları olanlar merkezin hem iç hem de dış siyasi eylemlerinin başta dikkate almadığı unsurlardı. Bu nedenle kendi siyasetlerini de hem yerelde hem de uluslaşan konularda üretmeye başlamışlardır. Bu yeni duruma ek olarak Soğuk Savaş'ın dönüşümü, SSCB Çin rekabeti ülke içerisinde Kongre Partisi'nin en güçlü rakibi olmuş Hindistan Komünist Partisi'ni de bölmüştür. Bu bölünmenin de siyasi etkileri hem yerelde hem de merkezde etkilerini göstermiştir. Valerian Rodrigues, "The Communist Parties in India," **India's Political Parties**, Peter R. DeSouza ve E. Sridharan,8eds), New Delhi: Sage, 2006, s.199-152; K. C. Suri, "Telagu Desam Party," **Economic and Political Weekly**, Vo.39, No. 14-15 (Nisan, 2004), 1481-1490.

[335] Mahendra Prasand Singh, **Split in a Predominan Party**, New Delhi: Abinav, 1981.

getirecektir.[336] 1960'larda yaşanan ekonomik kriz ve 1962 Çin, 1965 Pakistan savaşları Nehru politikalarının iki alanda da zayıflığına işaret etmişti, ilki kalkınmacı iktisat yaklaşımı ve ülkenin ekonomik gelişmelerinin kitlelerin refah artışına fazla yansımamış olması, ikincisi ise bağlantısızlık ile birlikte yürütülen barışçıl bir arada yaşama- *panchsheel*- siyaseti ve bu siyasetin küresel ve bölgesel etkileridir. Indira Gandhi 1971 seçimlerine seleflerinden farklı olarak kitlelere seslendiği popülist bir söylem ile katılmıştır. *Gharibi Hatao*- yoksulluğu ortadan kaldırma sloganı kendisini hem kitlelerle buluşturmakta hem de Parti politikalarında etkili yönetici elitlerin ve orta sınıfların baskın etkisinden kendisini kurtarmaktaydı. Böylelikle çok sesliliğin arttığı bir dönemde hem partisi içinde hem de ülke yönetiminde merkezileşmeyi gerçekleştirebilmiştir.[337]

Indira Gandhi liderliğini anlamaya yönelik karakter analizi çalışmaları, psikolojik, sosyal ilişkilerini inceleyen yayınlar, biyografiler özellikle Gandhi'nin yetişme koşulları ve dünya görüşünün şekillenmesi üzerinde durmaktadır. Bu bağlamda liderlik rolünün özellikle güç kavramıyla ilişkili olduğunu savunmaktadırlar. Özellikle Başbakan olduktan sonra Gandhi'nin tavrı daha belirginleşmiştir. Ancak Gandhi'nin "güç" kavrayışı babasından farklı olarak gücün militer boyutunu dışlamamaktadır.[338] Siyasi biyografisini hazırlayan Carras'a göre Gandhi "öncelikle gücü kendi tanımladığı ulusal hedeflere ulaşmak için, saygı ve kendini gerçekleştirme ihtiyacını giderecek bir araç olarak" değerlendirmekteydi.[339] Dolayısıyla Gandhi'nin Hindistan'ın ile kendisini kanıtlaması gereken bir kaderi ortaklığı bulunmaktadır.

Gandhi'ye ilişkin karakter analizlerinde belirgin olarak ortaya çıkan temel öğeler, kişisel olarak hedef odaklı olduğu, yönetsel olarak otoriter olduğu, bilgiye duyarlı ancak kabine, parlamento içi kaynaklara değil bağımsız kendi kaynaklarına güvenliği yönündedir. Kendi partisi ve diğerlerine karşı yarışmacı ve kontrol temelli olmakla birlikte doğrudan halkla ilişkilerinde aktifti.[340] Gandhi'nin pragmatik bakış açısı dış politika kararlarına da yansımıştır. Ülke dış

---

[336] Mahendra Prasand Singh, **Split in a Predominan Party**, s 7-8

[337] Yogendra K. Malik, "Indra Gandhi: Personality, Political Power and Party Politics," **Journal of Asian and African Studies**, Vol. 22, No. 3-4 (1987), s. 141-155. Bazı yazarlara göre Gandhi'nin Bonapartist bir devlet anlayışı vardı. Devleti ve Kongre Partisi'ni farklı sınıfların ve sosyal grupların kendi liderliğinde dengelendiği ve bu bağlamda otoritesinin merkezileşerek başat hale geldiği bir biçimde yönetmekteydi. Ajit Roy, "The Failure of Indira Gandhi", **Economic and Political Weekly**, Vol. 19. No.45 (Kasım 1984), s.1896.

[338] Blema S. Steinberg, **Women in Power: The Personalities and Leadership Styles of Indira Gandhi, Golda Meir, and Margaret Thatcher**, Montreal: McGill-Quenns University Press, 2008. Steinberg MIDC, Millon Inventory of Diagnostic Criteria, karakter analizi yapabilmek için psikolojik değerlendirme aracı, kullanarak Indira Gandhi'yi farklı yönleriyle ve özellikle liderlik özellikleriyle değerlendirmiştir. Nishant Uppal, **Narcissus or Machiavelli? Learning Leadership, s.** 53-65

[339] Yogendra K. Malik, "Indra Gandhi: Personality," s. 143'den Mary Carras, **Indira Gandhi : A Political Biography, Boston: Beacon Press,** 1979, s. 60.

[340] Blema S. Steinberg, **Women in Power,** s.73-74.

politikasının temel ilkeleri olan bağlantısızlık yaklaşımı korunmakla birlikte gerektiğinde Sovyetler Birliği'ne yakınlaşma sağlanmıştır, komşu ülkelerle ilişkilere özellikle önem verilmiştir. Nitekim Bangladeş'in Pakistan'dan ayrılma sürecinde Hindistan'ın desteği olmuştur, 1974'te ilk nükleer denemeler gerçekleştirilmiştir.[341] Pragmatik kişiliği hedef odaklı kararlar almasına ve bağlamda ideolojik olmaktan ziyade uluslararası alanın imkanlarına odaklanmıştır. Hindistan dış politikasına ilişkin hedeflerini uluslararası alanın imkanlarını da kullanarak şekillendirmiştir. Örneğin 1971'de Bangladeş'e yardım ederek Pakistan'a savaş açmak kendi fikridir, savaşın başarısı kendi Hükümeti için büyük olumlu bir destek yaratmış ve 1972 Simla anlaşması ile Keşmir'in statüsünü Hindistan lehine belirleyebilmiştir. Gandhi'nin karar alma sürecinde "mutfak kabinesi" olarak nitelendirilen ve bakan, siyasetçi, gazeteci farklı kişilerden oluşan küçük bir grup ile hareket etmiştir. Ancak bu karar alma sürecinde kendi düşüncesi her zaman egemen olmuştur, küçük grubun üyeleri bu nedenle zaman zaman değişmiştir. Doğrudan kendisine hesap veren büyük bir dışişleri sekretaryası oluşturmuştur. Dışişleri Bakanlığı da bağımsız birimden ziyade Başbakanlık bünyesindeymiş gibi çalışmıştır. Gandhi'nin Partisi'ne ve Parlamento'ya olan büyük güvensizliği uzlaşı siyasetini izlememesine neden olmuştur.[342]

Indira Gandhi 1975 yılında ilan edilen olağanüstü hal sonrası 1977'de yapılan ilk seçimlerde önemli bir yenilgi almıştır. Janata Partisi koalisyonunun kazandığı seçim pek çok anlamda Hindistan siyasetinde yenilikler getirmekteydi. Başbakan Morarji Desai Kongre Partisi'nin önemli liderlerinden biriydi, ancak Janata koalisyonu ilk defa merkezi düzeyde bir lider partisi ve yönetimi olmamıştır. Özellikle dış politika alanında kişilerin rolü azaltılmış ve başta Dışişleri Bakanlığı olmak üzere kurumsal yapı geliştirilmiş ve kişiselleştirilmemiş bir karar alma mekanizması tercih edilmiştir. Bu durumun çeşitli nedenleri vardır: İlki Morarji Desai'nin politik hayatında dışişleri konularıyla fazla ilgilenmemiş olmasıdır. Bu durum dışişleri ile ilgilenen kurumsal yapının önemini arttırmıştır. İkinci neden olağanüstü hal sonrası ülke içi siyasal atmosferin yoğunluğunun dış politika konularını önemsizleştirmesidir. Üçüncü neden ise, Janata partisinin muhalif ve farklı ideolojik formlarda pek çok partiden oluşmuş koalisyon yapısıdır. Seküler, Hindu milliyetçisi, sosyalist, liberal pek çok farklı ideolojik yaklaşıma sahip kişiler önemli bakanlıklarda yeralmışlardır. Bu durum dış politika kararlarının alınmasında

[341] Surjit Mansignh, **India's Search for Power: Indira Gandhi's Foreign Policy**, New Delhi: Sage,1984; Harish Kapur, **Foreig Policies of India's,** s.121-149; Navine Murshid, "India's Role in Bangladesh's War of Independence: Humanitarianism or Self-interest?" **Economic and Political Weekly** , Vol. 46, No. 52 (Aralık, 2011), s. 53-60.

[342] Harish Kapur, **Foreign Policies of India's, s**. 127-130; 1969'da bankaların millileştirilmesi kararını aldığında Maliye Bakanı Morarji Desai, "görevinde olduğu sürece bunun gerçekleştirilemeyeceğini" ifade ettiğinde "finans görevinden kurtulduğunu" söyleyerek Başbakan yardımcılığı vermiştir. Blema S. Steinberg, **Women in Power,** s.87.

liderden çok grubun ve uzlaşının zorunlu olmasını gerektirmiştir.[343] Dışişleri Bakanı A. B. Vajpayee'nin büyük güçler ile ilişkiler konusundaki görüşleri ile Başbakan Desai'nin Çin ile yakınlaşma görüşleri çatışma halinde olmuştur. Ancak bu ve bunun gibi pek çok çatışmalı konu ılımlı diplomasi yoluyla çözülmeye çalışılmıştır. Nitekim bu dönem parti içi mücadeleler ile çok yoğun olmuştur ve dış politika konusunda Kongre Partisi'ne muhalif olunan Bağlantısızlık, büyük güçlerle ilişkiler gibi konularda farklı yaklaşımlar benimsenmekle birlikte bir politika oluşturma ve strateji belirleme konusunda çoğu zaman tam bir uzlaşı sağlanamamıştır. 1980 seçimlerine kadar devam eden Janata hükümeti sonrasında yerini tekrar Gandhi başbakanlığında Kongre Partisi'ne bırakmıştır.

1984 yılında Indira Gandhi'nin suikaste uğraması sonucu Ekim 1984'te oğlu Rajiv Gandhi Başbakan olmuştur. 1980'ler Hindistan siyaseti içerisinde büyük buhranların olduğu bir dönemdir. Sadece 1984'te Indira Gandhi suikasti değil, 1984'te Bhopal'de gerçekleşen dünyanın en büyük endüstriyel felaketlerinden birinin [344] yaşanmış olması bu politik tabloyu zorlaştırmaktaydı. Ancak suikastın yarattığı etki ve Rajiv Gandhi'nin "Bay Temiz" imajı ile Kongre Partisi 1984 seçimlerinde Nehru ve Indira Gandhi dönemlerinin bile üstünde büyük bir seçim galibiyeti almış ve Parlamento'da kesin bir çoğunluk elde etmiştir.[345] Gandhi daha önce siyasetle özellikle dış politika ile ilgili demeçleri, çalışmaları olmayan biriydi ve Kongre Partisi'nin Başbakan olarak onu aday göstermesi deneyiminden ziyade aile mirasını etkisi olmuştur. Ancak Gandhi annesi kadar hırslı bir kişilik sergilemese de popüler desteğin etkisiyle karizmatik bir lider olarak ortaya çıkmıştır. Pek çok alanda ve özellikle dış politika alanında kararları doğrudan kendisi almıştır.[346] Lider olarak Parlemento çoğunluğunu kullanmakla birlikte muhalefete ve diğer partilere karşı uzlaşmacı ve ılımlı olmuştur. Özellikle iç politika alanında merkez ile yerel arasında merkez lehine fazlasıyla bozulmuş ilişkileri düzeltme çabasında olmuştur. Ancak aynı durum Parti için geçerli değildir, organizasyonun yerini kendisi almış ve

[343] Harish Kapur, **Foreign Policies of India's, s.** 151-153; Sanjeev Kumar, "Foreign Policy Position of Bharatiya Janata Party Towards Issues Of India Pakistan Relations" **The Indian Journal of Political Science**, Vol. 68, No. 2 (Haziran 2007), s. 275-291.

[344] 3-4 Aralık 1984'te Bhopal de tarım ilacı üreten büyük bir tesiste yaşanan gaz kaçağından kaynaklı yaralanma ve hastalıklardan yaklaşık 50 bin insan hayatını kaybetmiş ve yaralanmıştır

[345] Nishant Uppal, **Narcissus or Machiavelli? Learning Leadership,** s. 76; Ramachandra Guha, **India After Gandhi**, s.571-575.

[346] Harish Kapur, **Foreign Policies of India's,** s. 215-242**;** Deepak Tripathi, "India's Foreign Policy: The Rajiv Factor," **The World Today,** Vol. 44, No. 7 (Temmuz, 1988), s. 112-114.

karar alma mekanizmasını merkezileştirmiştir.[347] Danışmanları çoğunlukla siyaset dışıdır bu durum kabineyi ve Parlamentoyu karar alma mekanizmalarında etkisiz bırakmıştır.[348]

Rajiv Gandhi dış politika ile özellikle ilgilidir, bu nedenle dış politika kararlarında doğrudan etkili olmuştur. İdeolojik bir yönelimle hareket etmemiş pragmatik bir liderdi, uluslararası alanda imkanları Hindistan dış politikası lehine dönüştürmeye çalışmıştır bu nedenle dört yılık iktidarında 48 yurtdışı gezisi yapmıştır.[349] Uluslararası organizasyonlara katılmaya önem vermiştir, amacı Hindistan'ın önemli bir aktör olarak algılanmasını sağlamak olmuştur. Pakistan Cumhurbaşkanı Zia'ul Hak'ı Afganistan konusunu çözüme bağlamak için Hindistan'a davet etmesi, Sri Lanka ile 1987 anlaşması ve Birleşmiş Milletler bünyesinde Sri Lanka'ya Barış Gücü gönderilerek yakın ilişkiler kurulması gibi çok önemli dış politika kararlarını kendisi almıştır. Hindistan'ın bölgesel gücünü ve hatta lider rolünü vurgulamaya yönelik bu kararların içerideki yansımaları siyasetin parçalı görüntüsünü arttırmıştır, dış politikanın iç politika ile çok etkileşimli olduğu bir dönem olmuştur.

Rajiv Gandhi annesi gibi hedef odaklıydı ancak annesinden farklı olarak Hindistan'ın gelişmesi için ekonomisinin liberalleşmesi gerektiğini düşünmekteydi. Ekonomik liberalleşme adımları ile ülkede özellikle Punjap, Keşmir ve Tamil Nadu eyaletlerinde yaşanan çatışmalar ve özerklik talepleri Hindistan içerisinde ciddi siyasi buhranlar yaratmaktadır. Dış politika ilişkileri, Pakistan ve özellikle 1987'de Sri Lanka ile anlaşmanın içerideki yansımaları iktidarının sarsılmasına neden olmuştur. Sri Lanka ilişkilerinin iki yönü vardır, ilki Hükümet için komşusuyla ortaklık ilişkisi ve BM içerisinde etkin bir konum almakla ilgilidir. Diğer bir sorun ise ada hükümetinin savaştığı Tamillerin Hindistan'da Tamil Nadu eyaletinden destek ve yardım görmesidir. Ancak Sri Lanka siyasetinin sonucu Tamil Nadu'dan merkeze ve Kongre Partisi'ne yönelik tüm desteğin kesilmesi ve hatta toplumsal hareketlerin oluşmasıdır. İkinci boyutu ise Hindistan ordusunun yurtdışı görevinde binden fazla askerini kaybetmiş olmasıdır.[350] Benzer bir durum 1988 Pakistan sınırında yapılan tatbikatlarda ve sonraki yıl daha gelişmiş olarak denenen karadan karaya füze sistemleri de Hindistan'ı bir üst sınıfa çıkarmaktaydı ancak Sri Lanka'dakine

[347] Bu durumun etkileri "Gandhi-Nehru" hanedanlığı söylemini güçlendirecektir. Bu söylem hem Parti içi muhalefet içinde ayrılmalara neden olmuş hem de parti içi ve dışı muhalefet için Kongre Partisi'ni bir aile partisine indirgeyen söylemlerin kaynağı olmuştur. Tariq Ali, **The Nehrus and the Gandhis : An Indian Dynasty,** New York:Putnam's, 1985; Sukumar Muradliharan "A Difficult Legacy" **Frontline**, Vol.15, No 2 (Ocak 1998), https://frontline.thehindu.com/cover-story/article30160748.ece

[348] Zoya Hasan, **Congress After Indra**, New Delhi: Oxford University Press, 2012, s.13-15; Nishant Uppal, **Narcissus or Machiavelli? Learning Leadership, s.** 81-82.

[349] Harish Kapur, **Foreign Policies of India's,** s.217.

[350] Ramashandra Guha, **India after Gandhi, s**. 590-5.

benzer biçimde bölge ülkelerinin Hindistan'ın atak siyaseti ve diplomasisinin askeri gücüne verdiği tepki olumlu olmamıştır. Yerelde yaşanan sorunlar, yolsuzluk iddiaları, dış politika kararlarının içeride yansımaları 1989 seçimlerinde Gandhi ve Kongre Partisi'ne büyük bir yenilgi getirmiştir. Bu yenilgide ekonomik reformlardan, dış politikaya kadar Hindistan politikalarında önemli dönüşümleri başlatan kararlarında herhangi bir uzlaşı aramamasının da önemli bir rolü vardır.[351] Seçim sonuçlarında Lok Sabha'nın birinci partisi olmalarına rağmen iki yüz civarında sandalye kaybetmiş ve hükümeti kurmak için yeterli sayıya ulaşamamıştır. Karar alma süreçlerindeki tutumu partinin de hem eyaletler hem de merkezi düzeyde çözülmesine sebebiyet vermiştir.

Rajiv Gandhi'nin gerçekleştiremediği dönüşüm Narasimha Rao başbakanlığında gerçekleşmiştir. Narasimha Rao, Kongre Partisi'nde Nehru ve sonrasında özellikle Indira Gandi ile yakın çalışmış önemli isimlerden birisiydi, ancak seçim çalışmaları sırasında Mayıs 1991'de Rajiv Gandhi'nin suikasta uğraması kendisini beklenmedik bir Başbakan yapmıştı. 1991 seçimlerinde katılım epey az olmasına rağmen suikastın etkisiyle son olarak Kongre Partisine hükümet kurmak için yeterli koltuk sayısını sağlamıştır. Ancak kurulan hükümet azınlık hükümeti olduğu için farklı dengelerin bir araya geldiği özel bir durum oluşturmuştur. Bu durum Rao'yu ülkenin hem iç politikada hem de dış politikada en fazla dönüşüme zorlayan dönemde tek karar verici haline getirmiştir. Karar alma mekanizması mekanizmaya etki eden pek çok faktör ele alındığında genişlemiş görünmekle birlikte süreci yönetmek ve özellikle hassas dış politikayı yönlendirmek Başbakanlık üzerinden özellikle dış politika alanında epey merkezileşmiş bir karar almayı işaret etmekteydi. Sadece ekonominin çok belirleyici olduğu alanlarda dış politika karalarına doğrudan katılmasalar da maliye ve ticaret bakanlarının görüşü sorulmaktaydı. Ayrıca kabine içi ve dışı Rao'nun danıştığı gruplar vardı.[352] Özellikle dış politikada karar alma süreci bu unsurlar doğrultusunda gelişmiştir; gelişmelere zorunlu olarak hassas, bilgi edinmeye ve değerlendirmelere açık ancak kararlarını tartışmaya açmayan bu bağlamda Parlamento ya da kabine düzeyinde bir uzlaşı arayışı olmayan lider odaklı bir mekanizma oluşmuştur, "herkesi dinleyen dediklerini dikkate alan, her zaman kendi kararını uygulayan" bir lider olmuştur.[353] Bu kararların önemli bir kısmı Hindistan dış politikasını ve hatta ekonomisini günümüz tartışmalarının temeli olacak bir biçimde değiştirmiştir.

[351] Nishant Uppal, **Narcissus or Machiavelli? Learning Leadership, s.** 93.

[352] Harish Kapur, **Foreign Policies of India's,** s. 319-320.

[353] Nishant Uppal, **Narcissus or Machiavelli? Learning Leadership,** s. 100

Rao kendisinden önceki başbakanlar gibi karizmatik bir kişilik değildi ancak Rao'yu Hindistan siyasetinin en önemli yöneticilerinden biri yapan ülkenin ekonomi, dış politika ve güvenlik konularındaki dönüşümü başlatan, uygulayan kişi olmasıdır. Özellikle dışişleri alanında kararları kendisi almakla birlikte Rao , 1991 sonrası Hindistan dönüşümünü Maliye Bakanı Manmohan Singh ve Ticaret Bakanı P. Chidambaram ile birlikte yönetmiştir. Singh ve Chidambaram 2004-2014 süresinde UPA hükümetinde önemli görevler almışlardır. Singh Başbakanlık ve Chidambaram Maliye ve İç İşleri Bakanlıkları yapmışlardır. Bu bağlamda pek çok yazarın katıldığı nokta bu dönemin Hindistan'ın pek çok alanda değişim ve dönüşümünün başladığı ve bu değişimi yönlendiren yöneten kadroların da uzun süre yönetimde yeralarak 1991'de başlayan süreci devam ettirdiği hareket ettiği yönündedir.

Hindistan 1991 yılında ekonomik olarak tam bir buhran içerisindeydi ve dış politikada önemli başarıları olmakla birlikte liderliğini üstlendiğini söylediği, prestij unsuru Bağlantısızlık Hareketi Soğuk Savaş'ın son bulmasıyla amaçsız kalmış görünmekteydi. Ülkede pek çok teknolojik ve endüstriyel gelişme Sovyetler Birliği'nin desteğiyle oluşturulmuştu ve Sovyetler Birliği dağıldığında yıllardır süren ilişkiler de epey zarar görmüştü. Bu uluslararası, ekonomik tabloya ülke içerisinde dini topluluklar arası ayrımlar, etnik mücadeleler, merkez-yerel çatışmaları ile bölünmüş siyasi durum da eşlik etmekteydi. Bu hal Rao'nun liderliğini bir taraftan pekiştirmekteyken bir taraftan da kolaylıkla pozisyonunu kaybedebileceği bir zemin yaratmaktaydı.[354] 1991'de Kongre Partisi hükümetine kadar geçen iki yıllık sürede iki başbakan görev yapmıştı ancak ülke içi istikrarsızlıklar, Parlamento içerisindeki sorunlar yeni gelişmeler karşısında etkin bir dış politika izlenmesine engel olmuştur. Narasimha Rao ise daha önce de aldığı görevler ve ilgisi doğrultusunda dışişleri konularında yetkindi. Bu dönemde diplomatik ilişkileri kendisi yönetmeyi tercih etmiştir ve dış politika kararlarının, eylemlerinin çoğunu tedbirli ve olabildiğince gizlice yürütmeye çalışmıştır. Bu tavrında başta Partisi olmak üzere Parlamentoya güvenmemesinin ve aldığı bazı önemli kararların yürütülmesinin durdurulacağına ilişkin endişesi neden olmuştur. [355] Nitekim bu durum önemli politik kararlarını kendinden önceki başbakanlardan farklı olarak daha basit ve tartışma dışında tutacak biçimde ifade etmeyi tercih etmesine yol açmıştır. Sitapati'nin biyografisinde dile getirdiği gibi geçmiş ile sürekliliği

[354] Harish Kapur, **Foreign Policies of India's,** s.297-298. N. Rao'nun ayrıntılı biyografisini hazırlayan Vinay Sitapati'ye göre Rao Nehru'dan sonra gelmiş en önemli Başbakandır ve Hindistan'ın bugünkü kaderini belirlemiştir. Dış politika tercihleri, Hindistan ekonomisini dönüştürmesi yeni bir Hindistan kurgusu oluşmasına ve bugünün ülkesine sebebiyet vermiştir. Ancak en önemli başarısızlığı içeride dini gruplar arası kavgayı durduramaması ve özellikle Babri Mescidi üzerinden Hindu milliyetçiliğinin popülerleşmesine izin vermesidir. Vinay Sitapati, **The Man who Remade India: A Biography of P.V. Narasimha Rao,** New York: Oxford University Press, 2018.

[355] Harish Kapur, **Foreign Policies of India's,** s. 299; Nishant Uppal, **Narcissus or Machiavelli? Learning Leadership,** s. 102.

bulunmayan ekonomik reformları ve dış politika kararları için genellikle kullandığı ifade "değişim ile süreklilik" olmuştur.[356] Rao'nun yürüttüğü diplomasi geçmiş ile günümüz, gerçekler ve idealler arasında bir dengeyi gerektirmekteydi ve Parlamento muhalefetinin etkisi ve iç siyasetin yapısı böylesi bir karar alma mekanizmasını da zorlamıştır. IMF borçlanmasının getirdiği politik yük, dış politika ile ekonomik gerçekliklerin bir araya gelmesi Rao'nun çok ince bir hatta yürümesine neden olmuştur.

Dış politika alanındaki önemli karalardan birisi biri nükleer politikaya ilişkin olandır ve sonrasında BJP hükümeti tarafından da sürdürülmüştür. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle nükleer silahlar konusunda Hindistan'ın üzerindeki baskı artmıştır. Bir taraftan uluslararası baskının etkisi diğer taraftan Pakistan'ın Çin yardımıyla nükleer silah geliştirdiğinin bilgisi Rao'nun kendi kabinesini bile bilgilendirmeden nükleer silah ve silah sistemlerini geliştirmesi yolunda talimat vermesine ancak uluslararası alanda bu konuyu olabildiğince Hindistan'dan uzak tutmaya çalışmasına neden olmuştur. Nitekim 1996'da Vajpayee'ye nükleer deneme için her şeyin hazır olduğu bilgisini vermiştir. Ancak gerçekleştirilememe nedeni ekonomik, politik ve teknolojik olarak tam olarak hazır olmamaktır, bu kararın geniş bir uzlaşı gerektirmesidir.[357] Deneme 1998'de gerçekleştirilecektir. Hindistan dış politikasında bu dönem değişen ve bu değişimin sonra da sürdürüldüğü diğer bir konu uluslararası ortaklıklar olmuştur. Sovyetler Birliği'nin ortadan kalkması Hindistan için bir süredir kazanılmış dokunulmazlık statüsünü yerle bir etmiştir. ABD ile yakınlaşma stratejisi güdülmekle birlikte nükleer silahlar, Irak savaşı gibi konularda fikir ayrılıkları bu birlikteliği zora sokmaktadır. Çin ve Pakistan ile ilişkilerin gerilmesi Hindistan'ı hem Avrupa ülkeleriyle hem de güney ve güneydoğu Asya ile yeni sürekli ilişkiler kurmaya yönlendirecektir.[358] Bu yeni ilişkilerin ve zorlamaların önemli bir sonucu da İsrail ile diplomatik ilişkilerin kurulmasıdır. Hindistan 1950'de İsrail'i tanıdıktan sonra hiç diplomatik ilişki kurmamıştır. Bu kararda Filistin davasını desteklemesinin, kolonyalizme karşı duruşunun etkisi olduğu kadar iç politikanın da baskısı vardır. Yeni uluslararası ortam ve iş birlikleri Hindistan'ın İsrail'i dışlayan politikayı sürdürmesini olanaklı kılmamaktaydı, ayrıca hızla yükselen Hindu

[356] *"Countinuity with change"* Vinay Sitapati, **The Man who Remade India: A Biography of P.V. Narasimha Rao**

[357] K. Subrahmanyam, "Narasimha Rao and Bomb" **Strategic Analysis**, Vol. 28, No.4 (2004), s. 593; Vinay Sitapati, **The Man who Remade India: A Biography of P.V. Narasimha Rao**, s. 280. Rao, nükleer deneme ve diğer konularda kararın her zaman kendisinde olduğunu düşünmüştür, onun için hesap vereceği ya da fikir paylaşacağı tek kişi kendisinden sonra gelen başbakandır, bu durumda bu kişi Vajpayee olmuştur.

[358] "Look East Policy" Rajive ve Indira Gandhi'nin bölgesel ilişkilere yaklaşımından farklı daha kurumsal bir dış politika yönelimidir. SAARC ya da ASEAN Soğuk Savaş'ın etkilerinin gölgesinde bölgesel bir rol izlemekten ziyade doğrudan bölgesel iş birliğini ekonomik ve siyasi alanda geliştirmek ve Hindistan için bir alan açabilmeyi hedeflemektedir.

milliyetçiliği karşısında İsrail politikasını ülke Müslümanlarının hassasiyetini gözeterek sürdürmenin iç politika açısından karşılığı da pek yoktu.[359]

Vijay Sitapati Rao'yu "yarı aslan – half lion" olarak tanımlamaktadır.[360] Başbakanlığı "vazgeçilmezlikle ortadan kaldırılabilirlik arasında" tüm sınırlılıklara rağmen hedeflerini uygulamaya çalışmakla geçmiştir. [361] Bu bağlamda Dış politika kararları idealizm ile çokça pragmatizmin bir karşılığı gibidir. Bu kendisini, kararlarını ulusal tartışmalara dahil etmeden uygulamaya koymaya yöneltmiştir. 1992 Babri Mescidi olayları karşısında takındığı tavır,[362] çokça eleştirilmekle birlikte, siyasi iradesinin iç politikayla epey sınırlandığının da önemli bir göstergesi olmuştur. Rao ile başlayan dönem sadece uluslararası sistemde ya da Hindistan'ın politik ekonomisinde büyük bir değişimin başlangıcı değil aynı zamanda iç politikanın dış politika kararları üzerinde etkisinin arttığı bir dönemin de başlangıcı olmuştur.

Rao sonrası dönem Hindistan'da 1999 seçimleri ve Vajpayee başbakanlığında kurulan NDA koalisyonu hükümetine kadar 1996 ve 1998 seçimlerinde hiçbir partinin belirgin bir üstünlüğü yoktur, bu bağlamda parlemento içinde farklı hükümetler kurulsa da uzun bir süre varlık gösterememişlerdir. Bu döneme ilişkin önemli bir gelişme Parlamento'da pek çok sayıda ulusal parti temsil edilmeye başlanmasıdır. Böylelikle koalisyon siyaseti sadece yerel, eyaletler düzeyinde değil Parlamento'da da doğrudan hükümetin oluşmasında da etkili olmuştur bazı durumlarda da istikrarsızlaştırıcı etki göstermiştir. Bu durum karar alma sürecinin dışa açık olmasına neden olmaktadır. Başbakanın dış politikayı tek başına yönlendirdiği örneklerin yerini grup kararları hatta konusuna göre koalisyon kararları almaktadır. Dışişleri ile çok ilgili olan ve daha önce bakanlık yapmış bulunan Vajpayee dahi başbakan olunca dış politika kararlarını tek başına alamamıştır. Koalisyon ve BJP'nin yapısı sürekli sorgulayan bir kontrol mekanizmasına sahiptir.

Kongre Partisi döneminin kısa bir Janata arası dışında bitişi Atal Behari Vajpayee'nin başbakanlığı ile başlamıştır. 1996 seçimlerinde Parlamento hiçbir partinin belirgin bir üstünlük sağlayamadığı bir yapıda olduğu için, içeride oluşacak koalisyonlar önem kazanmıştır.

---

[359] Harish Kapur, **Foreign Policies of India's,** s.310-313.

[360] Vinay Sitapati'nin "The Man who Remade India" kitabınınHindistan ilk baskısı 2015'te Penguen yayınları tarafından "Half-Lion: how P.V. Narasimha Rao Tansformed India" başlığı ile basılmıştır.

[361] Nishant Uppal, **Narcissus or Machiavelli? Learning Leadership,** s. 114.

[362] Narasimha Rao, 1992'de Babri Mescidi'nin yıkılması ve Müslümanlarla Hindular arasında çatışmaların yaşandığı olaylarda süreci iyi yönetemediği, Mescid'in yıkılmasını önlemediği ve bu tepkisizlikle Hindu aşırılarına ve BJP'ye siyaseten büyük bir alan açmakla eleştirilmiştir.

Vajpayee'nin başbakanlığı koalisyon kuramaması nedniyle sadec16 gün sürmüştür, Gowda başbakanlığında oluşan küçük partilerin oluşturduğu Ulusal Cephe koalisyonu ise yolsuzluk iddiaları ve iç rekabet sebebiyle uzun süre devam edememiştir. Kongre Partisi'nin dışarıdan desteğiyle Inderpal Kumar Gujral başbakanlığında yeniden hükümet kuruldu. Gujral, Gowda hükümetinin de dışişleri bakanı olarak bu dönemin nispeten süreklilik sağlayan tek politik figürüydü. Gujral'ın geçmiş dışişleri tecrübesiyle oluşturduğu Gujral doktirini Hindistan dış politikasında etkisini sürdürmüştür. Doktirin, Hindistan'ın bölge ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmesiyle başlayan ve 1996'da Hindistan'ın ASEAN üyeliği ile gelişen süreci güvenlik boyutuyla ele alarak geliştirmektedir. Hindistan'ın "kuzeydeki ve batısındaki iki düşman komşusuyla yüzleşmek zorunda olduğundan, Pakistan ve Çin'in bölgedeki etkisini kontrol edebilmek amacıyla diğer komşularıyla tam bir barış içinde olmak zorunda olması" [363] düşüncesiyle şekillenmekteydi. Çin ve Pakistan'ın etkisini azaltarak güvenliğini sağlama politikası zamanla Çin ile Hindistan arasında bölge liderliği mücadelesine dönüşecektir. Gujral başbakanlı süresince yaptığı dış gezilerde hem doktirini uygulamaya geçirmeye çalıştı.[364] Gowda ve Gujral döneminin kısa süreli istikrarsız hükümet yapıları dışişleri karar alma süreçlerini dışişleri bürokrasisine yöneltmiştir. Ayrıca koalisyonlar alınan her kararın koalisyon ortaklarının bilgisi dahilinde ve uzlaşma ile alınmasını zorunlu kılmıştır. Gujral başbakanlığında kendisi sadece bir dış politika yönelimi belirlememiş aynı zamanda Parlamento'da da bu durumu kabul ettirecek bir çalışma içerisine girmiştir. Ancak 90'lar boyunca dış politika alanında bazı konularda oydaşma sağlamak mümkün olabilmiştir: Nükleer çalışmaların dış baskılara rağmen devam ettirilmesi ve CTBT, NPT gibi anlaşmalara taraf olunmaması, Pakistan ve Çin'in sınır ihlallerini de içeren saldırgan bir politika izlediği ve özellikle Keşmir bölgesinde terör örgütlerini desteklediği bu nedenle bu ülkelere karşı önlem alınması gerektiği düşüncesi genel olarak muhalefet ve iktidarda yaygındı.[365]

1990'ların ikinci yarısı Pakistan ve Çin ile sürekli tırmanan bir mücadeleyi güvenlikleştirmek ve içeride yolsuzluklar, ekonomik sıkıntılar ve Hindu Müslüman gruplar

[363] Inderpal K. Gujrat, **Matters of Discreation, An Autobiography,** New Delhi: Hay House Publication, 2011, s. 406.

[364] Gujral doktirininin beş temel prensibi vardı: (i) Bangladeş, Nepal, Bhutan, Maldivler ve Sri Lanka ile karşılıklık beklemeksizin iyi niyet ve güvene dayalı ilişkiler tanzim etmek, (ii) hiçbir Güney Asya ülkesinin topraklarını bölgedeki diğer bir ülkenin çıkarlarına karşı kullanılmaması, (iii) hiçbir ülkenin diğerinin iç işlerine karışmaması, (iv) tüm Güney Asya ülkelerinin diğerlerinin toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığına saygı göstermesi ve (v) sorunların ikili görüşmelerle barışçıl çözümü. Inderpal K. Gujrat, **Matters of Discreation**, s. 406.

[365] Harish Kapur, **Foreign Policies of India's,** s 358-359. Çin politikası ve nükleer silahlara ilişkin çalışmalara Hindistan Komünist Partisi (CP) ve Hindistan Komünist Partisi- Marksist'in başını çektiği ve 1998 seçimlerinde "Üçüncü Cephe" olarak örgütlenen partiler muhalefet etmektedir. Ayrıca Kongre Partisi içerisinde farklı gruplar Müslümanlar ile ilişkiler ve Çin ilişkilerinin önemi konusunda saldırgan söylem ve politikalara karşı gelmekteydiler.

arasında yükselen huzursuzluğun gölgesinde siyasi istikrasızlıkla geçmiştir. Kongre Partsi'nin Gujral hükümetine yolsuzluk soruşturmaları nedeniyle desteğini kesmesi Kasım 1998'de seçimlerin yapılmasına neden olmuştur. Parlamento'da yine belirleyici bir çoğunluk oluşmazken BJP, başka partilerin desteğiyle NDA, Ulusla Demokratik İttifak, koalisyonunu oluşturarak hükümet kurmuştur. Vajpayee başbakanlığında kurulan hükümet kendisine verilen desteğin kesilmesiyle düşmüş ve 1999'da seçimler yeniden yapılmıştır. 1999 seçimlerinde NDA hükümet kurmak için gerekli sandalyeyi toparlamıştı. Bu oy artışında 1998 nükleer denemelerinin ve seçimden birkaç ay önce sonlanan Kargil savaşının BJP nezdinde olumlu etkisinin payı büyüktür. 1990'dan başlayarak kitle partisi olma yolunda ilerleyen BJP tam olarak ilk defa güçlü bir biçimde ortaya çıkmıştır. Vajpayee başbakan olarak Kongre sisteminden farklı bir yapıyı yönetmek zorundaydı. Öncelikle başbakan olduğunda sadece partisini değil koalisyonu oluşturan pek çok küçük partinin de temsilcisi olmaktaydı, kendi partisi kadar onların da çıkarlarını korumak durumunda olması onun uzlaşmacı, arabulucu kişiliğini ön plana çıkarmıştır. Ayrıca Parlamento'nun ağırlığı daha da artmış olduğu için bu alanda tartışmalardan kaçınmak ya da görmezden gelmek mümkün değildir.[366]

Vajpayee'nin başbakanlığı döneminde dış politika karar alma mekanizması lider merkezli olmaktan kurumsallaşmaya yönelmiştir. Kasım 1998'de kendisine bağlı Ulusal Güvenlik Konseyi (NSC) oluşturmuştur. Ayrıca yine başbakanlığa bağlı deneyimli bürokratlardan oluşan geniş bir Danışma Kurulu kurulmuştur. Böylelikle karar alma sürecinde bilgi akışı ve değerlendirmelerin geniş ve pek çok kaynağa dayalı olduğu bir mekanizma meydana getirilmiştir. Dışişleri bakanlığının rolü dışlanmamış aksine geçmiş yıllardan farklı olarak, deneyimli ve başbakanla yakın temas içerisinde çalışan dışişleri bakanları göreve getirilmiştir. Karar alıcı başbakan olmakla birlikte süreç başbakanın eşitler arası birinci olduğu bir grup çalışmasını işaret etmektedir.[367] Vajpayee karar alma süreçlerine Parlamento tartışmalarına önem vermiştir, hatta kendisi "öncelikle parlamenter sonra başbakan" tanımlanmıştır.[368]

Kurumsal yapının etkinleştirilmesi dışında dış politika kararlarına doğrudan etki eden iç politika unsurları da mevcuttur. 1990'ların başında başlayan dönüşüm giderek daha fazla iç politika ile dış politikayı bir araya getirmiştir. Vajpayee'nin biyografilerde ve dış politika

[366] Bhavna Vij-Aurora, "Atal Bihari Vajpayee: Poet By Instinct, Politician By Accident" **Outlook**, 16 Ağustos 2018, https://www.outlookindia.com/website/story/atal-bihari-vajpayee-poet-by-instinct-politician-by-accident/315115; Nishant Uppal, **Narcissus or Machiavelli? Learning Leadership, s. 117.**

[367] Harish Kapur, **Foreign Policies of India's,** s. 377-378.

[368] Nishant Uppal, **Narcissus or Machiavelli? Learning Leadership, s. 118**

incelemelerinde en fazla dikkat çeken yönü bu talepleri bir şekilde ele almak ve uluslararası alanın gereklilikleriyle ustaca uyumlaştırmaktır.[369] 1991'de başlayan ekonomik dönüşüm ve BJP'nin kitle partisi olma çabaları dış politika konularını da kamuoyunun dikkatine sunmaktaydı. NDA hükümeti üzerinde ve özellikle BJP kanadında en etkili seslerden biri aşırı sağ Hindu milliyetçisi RSS'di. BJP kadrolarının büyük bir kısmı aynı zamanda RSS kadrolarındaydı yahut eğitim almış çalışmıştı ve RSS'in özellikle Hindu toplulukların kimlik politikaları üzerinden birleştirilerek bir oy deposuna dönüştürülmelerinde ve seçim başarısında etkileri vardı. RSS'in pek çok alanda kendi politika ajandası mevcuttu ve bunun uygulanmasını tercih etmekteydi.[370] Bu Çin ve Pakistan'ı düşman gören, nükleer güç ve askeri gücün arttırılmasını talep eden ancak ABD gibi ülkelerle ilişkilerde temkinli bir söylemdi. Hindistan'ı tek bir büyük güç olarak gören bu söylem uzun zamandır varlığını sürdürmekteydi ancak yeni iktidar olabilmişti. Vajpayee'nin başbakanlığını yürüttüğü dönem pek çok gelişmeye sahne olmuştu, bunlardan sadece bazıları: 1998 nükleer denemeleri, 1999 Kargil savaşı, ABD ambargosu, 11 Eylül 2001 terör saldırıları ve Afganistan savaşı, Irak Savaşı ve Aralık 2001 Hindistan Parlamentosuna terörist saldırı, 2002 Gujarat olayları ve Müslüman toplulukların öldürülmesi ve Keşmir'de terör saldırıları. Vajpayee'nin dış politikasında milliyetçi izler söylemler ön plana çıkmaktaydı, Hindistan için hedeflediği büyük güç statüsü arayışı hem de uluslararası alanda meydana gelen gelişmeler ve bunların etkileri Vajpayee tarafından olabildiğince dikkatli bir biçimde işleniyor ve özellikle diplomatik ilişkiler yoluyla risk azaltılmasına ve Hindistan için belirlenen hedefler doğrultusunda ilerlenmesine çaba harcanmaktaydı. Dolayısıyla milliyetçi kimlik dış politika alanında söylemde kendisini göstermekle birlikte diplomasiye fazlasıyla yansıtılmamaktaydı, aksine Vajpayee diplomasisi düşman kurgusundan öte bölge ülkeleriyle sorun çözmeye yöneliktir. 1998'de Pakistan ile diplomatik ilişkileri geliştirmeye çalışmıştır, hatta Kargil sonrası Pakistan ile görüşme ve anlaşma talepleri olmuştur, benzer bir biçimde Çin ile diplomatik ilişkileri geliştirip 2003'te istikrar ve teröre karşı ortaklık konusunda anlaşma imzalanmıştır. 11 Eylül saldırıları sonrası 1

[369] Kingshug Nag, **Atal Bihari Vajpayee, a Man for all Seasons**, New Delhi: Rupa, 2016; C. P. Thakur ve Devendra Sharma, **India Under Atal Behari Vajpayee**, New Delhi: UBSPD, 1999; Dennis Kux, "India's Fine Balance," **Foreign Affairs**, Vol. 81, No. 3 (Mayıs-Haziran., 2002), s. 93-106

[370] RSS, NDA hükümeti kurulduğunda Vajpayee ve İçişleri Bakanı ve BJP'nin en önemli liderlerinden biri olan Advani'yi düzenli olarak ziyaret etmişlerdir. Asıl talepleri eğitim alanında etkilerinin artması olmakla birlikte pek çok konuda görüş bildirmişlerdir. Shyamlal Yadav, "RSS And The Government: Tracing The History Down The Years" **The Indian Express**, 9 Eylül 2015, https://indianexpress.com/article/explained/rss-and-the-government-the-equation-how-it-works/; Achin Vanaik, "Making India Strong: The BJP-Led Government's Foreign Policy Perspectives," **South Asia: Journal of South Asia Studies**, vol. 25, No.3 (2002), s.321-341; James Chiriyankandath ve Andrew Wyatt, "The NDA and Indian Foreign Policy,"**Coalition Politics and Hindu Nationalism**, Katharine Adaney and Lawrence Saez (eds), London: Routledge, 2005, s. 193-212.

Ekim 2001'de G. W. Bush'a mektup göndererek terör ile savaşta koşulsuz desteğini açıklamaktadır. [371]

Vajpayee'nin dış politika yaklaşımı ikili görüşmeleri ve sürekli bir diplomatik hareketliliği içermektedir. Bu nedenle kendisi de çok sık yurt dışı gezisi yapmıştır, aynı zamanda görece küçük ve yetersiz olan Dışişleri Bakanlığı kaynakları ve temsilcilikleri arttırılmış ve kurumsal reformlarla hızlı bir gelişme sağlanmıştır.[372] Vajpayee belirttiğimiz gibi kitlelere ulaşmayı başarabilien bir lider olarak polülaritesi partisinin üstündedir. Hatta 2004 seçimlerinde BJP içinden ve RSS tarafından liderliği çok sorgulanmış olsa dahi popülerliğini yitirmemiştir[373] Ancak "parlayan Hindistan" sloganlarına rağmen İçeride ekonomik olarak çöküşün devam etmesi ve özellikle Gujarat'ta yaşana olaylar 2004 seçimlerinde bir diğer koalisyonu UPA, Birleşik İlerici İttifak, hükümet kurmasına yol açmıştır.

Manmohan Signh, Vajpayee gibi deneyimli bir başbakandı ve yine Vajpayee gibi kendi partisinden ziyade bir koalisyonun başında yeralmaktaydı. Üstelik seçim sonuçları çok yakın olduğu için Üçüncü Cephe'nin -sol bloğun- dışarıdan desteği ile hükümet kurabilmişti. Koalisyon yapısına ek olarak Singh için bir diğer önemli unsur Kongre Partisi içerisindeki özel durumdur. Sonia Gandhi'nin Başbakan olmaktan vazgeçmesi ya da vazgeçirilmesi sonrasında Singh Başbakan adayı olarak teklif edilmiştir. Sonia Gandhi parti liderliğini korurken diğer taraftan başbakana destek olmak için oluşturulan Ulusal Danışma Kurulu'nun başkanlığında ve koalisyon partilerinin koordinasyonunun başındaydı. Bu durum Sonia Gandhi'nin gölge başbakan olarak hareket ettiği iddialarına neden olmuştur; ayrıca Singh'in başbakan olarak karar alma yetkisi sorgulanmıştır.[374] İkili otorite yapısı kendisine özgü bir biçimde tahsis edilmişti. Gandhi'nin karar alma üzerinde büyük bir etkisi vardı ancak Singh hem yürütmenin başı olarak bir ağırlık sahibiydi hem de dış politika gibi bazı konularda kendi otoritesine sahipti. Singh hükümetin başı olarak hareket ederken, politika üretme ve koalisyon politikalarını yönetme sürecinde Gandhi etkili

[371] Mektup koşulsuz desteği ifade ederken, üslerin açılması ve askeri yardım dahil geniş kapsamlı bir destek öngörülmüştür. Ancak Parlamento ülkeyi neredeyse bir cephe haline getirecek bu desteği uygun bulmamıştır.

[372] Kishan Rana, "Inside the Indian Foreign Service," **Foreign Service Journal**, Vol. 79, No.10 (Ekim, 2002), s. 35-42; Dennis Kux, "India's Fine Balance," s. 95-100; Harish Kapur, **Foreign Policies of India's,** s.379-381.

[373] Nishant Uppal, **Narcissus or Machiavelli? Learning Leadership, s**. 126-127; Manoj Joshi, "Vajpayee's Foreign Policy May Be His Most Enduring Legacy" **the Wire**, 19 Ağustos 2018, https://thewire.in/diplomacy/vajpayees-foreign-policy-legacy

[374] Nishant Uppal, **Narcissus or Machiavelli? Learning Leadership, s**. 141. Singh'in seçiminde Sonia Gandhi'nin Parti liderliğini devam ettirme ve Rahul Gandhi liderliğine hazırlama amacı güttüğü iddia edilmiştir. Pranab Mukheerji**, the Presidential Year, 2012-2017**, New Delhi: Rupa, 2021.

olmaktaydı.[375] Manmohan Singh'in tabiriyle Gandhi ile "sürekli istişare içerisindelerdi" ancak bu bir müdahale olarak görülmemelidir.[376] Dış politika konularında Singh bu rol paylaşımında çok daha ön plandadır. Ancak ABD ile yapılan nükleer anlaşmada olduğu gibi çok önemli dış politika kararlarında bu ortaklık özellikle Parlamento desteğini alabilmek için kendisini etkin bir biçimde göstermektedir.[377] Bu durumda Singh'in kendinden öncekilerden farklı olarak tabana hitap etme ve kitle oluşturma konusundaki eksikliklerinin Gandhi ve Kongre Partisi'nin diğer üyeleri tarafından ele alınmış olmasının nedeni büyüktür. Singh'in toplum nezdinde popülaritesi zayıftır.[378]

Manmohan Singh dış politika karar mekanizmasını, Vajpayee gibi geliştirilmiş, etkinleştirilmiş ve genişletilmiş danışma kurulları ve kurumların katkısına açmıştır. 1990'ların başından beri yavaş yavaş gelişen ve genişleyen kurullara ek olarak 1993'te kurulmuş güvenlik ve dış politika komitelerini de tekrar etkinleştirmiştir. Bu kurumlara ek olarak önemli görevlerde yeralmış kişilerden ve uzmanlardan alınan tavsiyeler de bu genişlemiş yapının üçüncü ayağını oluşturmuştur.[379] Singh dönemi Vajpayee döneminin dış politikaya verdiği ağırlığı ve ülkenin yeni hedeflerinin geliştirildiği bir dönem olmuştur. Bir nevi 90'larda yine Manmohan Singh'in içinde olduğu kadronun Rao başbakanlığında başlattığı dönüşümün tamamlanmaya, belirginleşmeye başlamasıdır. ABD ile ilişkilerin geliştirilmesi, bölgesel işbirliklerinin arttırılması, dış politikada pragmatik ve aktif bir strateji geliştirilerek pek çok alanda etkin varlık gösterilmesi; lobicilik faaliyetleri, BM'de ve bölgesel örgütlerde etkin işbirliği bunlardan bazılarıdır. Singh ile Vajpayee'nin dış politika kararları ve yönelimleri arasında farklılıklar çok azdır. Ancak yürüttükleri dış politikanın benzer hedefler taşıması ve stratejik olarak benzer yollar tercih etmelerine rağmen politikayı yürüten kişinin kimliği bu süreci farklılaştıran unsur olmaktadır. Vajpayee'nin dış politika söyleminin ideolojik yönelimleri, sembolizmleri[380] sadece

---

[375] Harish Kapur, **Foreign Policies of India's,** s. 398-399; Indrani Bagchi, "A tale of Two Manmohan Signh," **Current History,** Vol. 110, No. 735(Nisan 2011), s. 132.

[376] Harish Kapur, **Foreign Policies of India's,** s. 399; Aravind Adiga, " The face of Reform," Time, 31 Mayıs 2004, https://content.time.com/time/subscriber/article/0,33009,641208,00.html

[377] Bu konuya ilişkin en önemli örnek Hindistan-ABD Nükleer Anlaşmasının Parlamento'da tartışıldığı dönemde görülmüştür. Gandi Parlamento'da Nükleer Anlaşmayı savunmuş ve kabulü için muhalefet partileri ve sol partiler arasında sürekli görüşmelerde bulunmuştur. "Nuclear deal is good for India: Sonia Gandhi" **Times of India,** 17 Temmuz 2008, http://timesofindia.indiatimes.com/articleshow/3246347.cms?utm_source=contentofinterest&utm_medium=text&utm_campaign=cppsthttps://timesofindia.indiatimes.com/india/nuclear-deal-is-good-for-india-sonia-gandhi/articleshow/3246347.cms Bu konuya ilişkin bir diğer

[378] Nishant Uppal, **Narcissus or Machiavelli? Learning Leadership,** s.142.

[379] Harish Kapur, **Foreign Policies of India's,** s. 400-401.

[380] Özellikle nükleer denemeler sonrasında geliştirilen bu retorik, zaman zaman güçlü bir biçimde, Hindu milliyetçiliği üzerinden yeni bir ulusal kimlik inşasına işaret etmektedir. Dış politikanın Hindistan'da popülerleşmesi bu retorik

Hindu kitleleri mutlu etmek için değildir, aynı zamanda Vajpaye ve yakın çalışma arkadaşlarının ideolojik yönelimlerinin ve görme biçimlerinin bir yansımasıdır. Singh'in söyleminde Hindu milliyetçi semboller yeralmaz. Manmohan Singh dönemi de dış politikanın özellikle ABD ile anlaşma gibi konularda popülerleştirildiği, hatta kamuoyu oluşturulmaya çalışıldığı bir dönemdir. Hindistan'ın büyük ülke statüsüne ilişkin söylemler, talepler Kongre Partisi ve koalisyon milletvekilleri tarafından dile getirilmiştir. Bu söylemdeki milliyetçi karakter Kongre Partisi'nin Hindistan kavramında birleştirmeye çalıştığı seküler bir karakter taşımaktadır. Bu Kongre Partisi'nin tabanını dengelemek ve yönetmek için hem gereklidir hem de mevcut koalisyonu birleştiren ve ülke solunun desteğini sağlayan tek unsur olmuştur. Ayrıca Sonia Gandhi ve Manmohan Singh ideolojik olarak aralarındaki tüm farklılıklara rağmen[381] Hindu milliyetçiliğine mesafelidir.

Singh dış politika alanında, köklü dönüşümler gerçekleştirmemiştir ancak devam eden süreç içerisinde önemli kararlar almıştır. ABD ile anlaşmanın hazırlıkları NDA döneminde yapılmış olmakla birlikte anlaşmayı imzalamak ve yürürlüğe koymanın siyasi sorumluluğu Singh'in üzerindedir. ABD ile anlaşma yapılırken Rusya ile ilişkiler dengeli biçimde korunmaya çalışılmış ve ortak tatbikatlara ve özellikle savunma malzemesi alımına devam edilmiştir. Singh Parlamento muhalefetine rağmen 2008 Mumbai terör saldırıları sonrasında Pakistan ile ilişkileri düzenlemeye ve diyalog oluşturmaya çalışmıştır. Özellikle sınır güvenliği nedeniyle çok eleştirildiği bir diğer konu Çin ile ilişkileri düzeltmeye çalışmasıdır. Singh bağlantısızlık politikasının yerine stratejik otonomiyi tercih etmiştir. Bölge ülkeleriyle işbirliği kanalları oluşturmuş ve Brezilya, Güney Afrika ile BRICS üzerinden aktif bir işbirliği geliştirmiştir.[382] Raja Mohan'ın ifade ettiği üzere "dış politikada yaşanan gelişim ülkenin yapısal ekonomik

üzerinden olmaktadır. Haider K. Nizamani, **The Roots of Rhetoric**, New Delhi: India Research Press, 2001, s.63-67; Raminder Kaur, "Gods, Bombs, and the Social Imaginary" **South Asian Culture of Bomb**, Itty Abraham (ed), Bloomington: Indiana University Press, 2009, s. 150-173; Karsten Frey, Guardians of the Nuclear Myth:Politics, Ideology, and India's Strategic Community" **South Asian Culture of Bomb**, Itty Abraham (ed), Bloomington: Indiana University Press, 2009, s.195-212.

[381] Sonia Gandhi ve Manmohan Singh arasında pek çok konuda fikir ayrılıkları vardı. Özellikle ekonomik liberalleşme bunlardan biriydi, Singh'in Hindistan ekonomisinin neoliberal dönüşümü konusunda sol eğilimi olan Gandhi ile arasında sıklıkla medya ve Kongre Partisi içinde tartışmalara neden olan görüş farklılıkları mevcuttu. Öyle ki Gandhi'nin entelektüel ve aktivistlere alan açtığı Ulusal Danışma Konseyi'ne karşılık Singh Başbakan Ekonomi Danışmanları Konseyi'ni oluşturmuştur. İki Konsey ekonomik reformlar ya da sosyal devlet çalışmaları konusunda sürekli karşı karşıya gelmiştir. Bu durum karar alma sürecinde farklı çıkarların sergilendiği dolayısıyla Bakanların hatta Parlamento'nun aetkisnin arttığı bir yapıya izin vermekteydi. Abheek Barman, "Relationship Between Manmohan Singh And Sonia Gandhi Was Not Always Smooth" **The Economic Times**, 16 Mayıs 2014. https://economictimes.indiatimes.com/opinion/et-commentary/relationship-between-manmohan-singh-and-sonia-gandhi-was-not-always-smooth/articleshow/35175168.cms?utm_source=contentofinterest&utm_medium=text&utm_campaign=cppst

[382] Yogesh Joshi,"Between 'Concern' and 'Opportunity" **Journal of Asian Security and International Affairs** , Vol. 2, No. 3 (Aralık 2015), s. 314-337.

reformlarının bir sonucudur."[383] Ancak küresel ekonomik krizinin etkileri ve Hindistan'ın ekonomik gelişmesinin tabana yayılamaması, neoliberal ekonomi politikalarının yarattığı işsizlik ve hoşnutsuzluk ile birleşen kast ve Hindu söylemi Singh'e 2014'te pek beklemedikleri bir seçim yenilgisi getirmiştir.[384]

Narendra Modi 2014 seçimleriyle, yaklaşık yirmi yıllık bir aradan sonra, karizmatik liderlik modelini Hindistan siyasetinde uygulamaya başlamıştır. Modi'nin karizmatik liderliği diğer tüm liderlerden farklıydı. Öncelikle Modi yerel siyasetten gelmekteydi bu anlamda yirmi yıllık koalisyon politikalarının ve yükselen yerel siyasetin bir sonucuydu. BJP ve RSS içinden yetişmekle birlikte BJP liderleri önemli yöneticileriyle doğrudan bir bağı yoktu, BJP içinde en alttan yükselmişti, bu durum onu parti liderlerince inşa edilmiş ülkenin ve hatta partisinin siyasal kabullerine karşı özerk kılmaktaydı.[385] Yerel siyasetten gelmesi toplumsal desteğini arttırmaktaydı, kendisi bir taraftan 2002 Gujarat olayları nedeniyle suçlanmakta ancak diğer taraftan "Gujarat mucizesi"nin mimarı, Gujarat'ı Hindistan'ın ekonomik olarak en hızlı büyüyen eyaleti yapan, kişi olarak görülmekteydi. Ekonomik kalkınma başarısı halkın sadece yoksullaşmış kısmı için değil aynı zamanda yeni orta sınıfları için de önemli bir çekim etkisi yaratmaktaydı. Halkın merkez ile olan ilişkisinin ve merkez siyasetine tepkisinin de bu seçimlerde etkisi olmuştur. Yolsuzluk haberleri ve ekonomik gelişmenin beklenenin altında kalması tabana yayılamaması seçimin sonucunu belirlemiştir. Modi'nin medya tarafından yayılan imajı da bu desteği arttırmıştır.[386]

---

[383] Raja Mohan, "India's Foreign Policy Transformation" **Asia Policy**, No. 14, Temmuz 2012, s. 109.

[384] 2011 ve 2012'de Kongre Partisi merkezine yaptığım ziyaretlerden edindiğim izlenim sosyal destekler ve altyapı iyileştirme programlarının halk desteğini sağlayacağı yönündeydi. Özellikle tarım sübvansiyonları, serbest ekonomik bölgeler ile dış yatırım artışı beklediklerini ve işsizlik sorununun azalacağını beklemekteydiler. Ancak ABD anlaşması sonrası sol bloğun desteğinin kesilmesi, eyaletlerde yaşanan sorunlar ve özellikle yolsuzluk iddiaları Kongre Partisi'ni çok zayıflatmış toplumsal desteğini azaltmıştır. Bu gelişmelerde Manmohan Singh'in ekonomist başbakan* olarak uygulama eksiklikleri ve yeterince müdahale edememesinin rolü de olmuştur. Ekonomist Başbakan değerlendirmesi için S. Prasannajaran "Amartya Sen Interview: Manmohan Singh failed in the execution of his vision for India" **India Today**, 5 Ağustos 2013, https://www.indiatoday.in/magazine/interview/story/20130805-amartya-sen-manmohan-singh-narendra-modi-congress-bjp-764970-1999-11-29

[385] BJP'nin en önemli liderlerinden Lal Krishna Advani'nin itirazlarına rağmen Modi'nin başbakan adayı olarak parti içerisinden belirlenmesi Advani gibi eski kadroların BJP yönetim kademesinden yavaş yavaş çekilmesine neden olmuştur. Bu adaylık ve başbakanlık BJP içi dönüşümü de hızlandırmıştır. Ruchi Dua, " Narendra Modi is BJP's PM Candidate for 2014, Advani Disappointed" India Today, 14 Eylül 2013, https://www.indiatoday.in/india/north/story/narendra-modi-bjp-pm-candidate-2014-lok-sabha-polls-advani-disappointed-210945-2013-09-12. 2012'de BJP Dış politika danışmanı H.K. Dua ile görüşmemizde (2 Şubat 2013)kendisi de Modi'nin adaylığının Gujarat olayları nedeniyle pek mümkün olmadığını dile getirmişti. "Dünyanın en büyük demokrasisini temsil etmek için toplumsal şiddeti önlemeyen bir aday sorun olur"

[386] Bu dönem sadece Kongre Partisi değil sol partilerde yolsuzluk suçlamaları nedeniyle uzun zamandır etkili oldukları bölgelerde seçimi kaybetmişlerdir. Priya Chacho ve Peter Mayer "The Modi lahar (wave) in the 2014 Indian national election: A critical realignment?" **Journal of Political Science**, Vol.49, No.3 (2014),s . 522-524; Christophe Jaffrelot, "The Class Element in the 2014 Indian Election and the BJP's Success with Special Reference to the Hindi Belt**"**

Narendra Modi ile ilgili yapılan karakter analizi çalışmaları baskın liderlik özelliklerinin epey öne çıktığını ifade etmektedir.[387] Karizmatik kişiliği ve halka hitap gücü toplumsal desteğini arttıran öğelerden biridir. Kullandığı sembolik ifadeler, teknoloji ve sosyal medyayı yönlendirmesi böylelikle halka doğrudan ulaşabilme imkânı sunmuştur ve popülaritesini halk nezdinde arttırmıştır. Bu durum hem sembolik hem de söylemde geçmiş elitist yönetim anlayışını halktan biri imajıyla eleştirmesini kolaylaştırmaktadır. Aynı zamanda siyasi kararlarının meşruiyeti için neredeyse tartışılmaz, doğrudan bir zemin sağlamış olmaktadır. Yine düzenli olarak yaptığı radio programları "Maan ki Baat- İç Düşünceler" Modi'nin popülaritesini arttırırken eleştiri alanını da sınırlamaktadır. [388] Başbakan olarak Hindu kimliğini her zaman vurgulamaktadır. Bu durum ülke yönetiminde karar alma süreçlerinde kurmaya çalıştığı dengenin, diğer dini grupların dahil olduğu olaylarda bozulduğu ve grupların ötekileştirildiği fiili bir durum ortaya çıkarmıştır. Bu fiili durum vatandaşlık yasası, Keşmir'in özerkliği ile ilgili 370. maddenin kaldırılması, dini gruplar arası evliliklerde getirilen kısıtlamalar gibi düzenlemelerle yasal hukuksal bir zemin de bulmaktadır. Bu bağlamda merkezi biçimde ama kamuya açık işleyen yönetimi mekanizmasının sosyolojik ve siyasi olarak tekrar parçalanma yarattığı bir durum oluşmaktadır, Kendi söylemlerinde dikkatli olmak ve RSS gibi Hindu milliyetçisi örgütlerin kullandığı ötekileştirici dilden sakınmaya çalışmakla birlikte, BJP içerisinde bu grupların hayli örgütlü olması ve merkezi yönetimden kendi politik amaçlarına öncelik istemeleri Modi yönetimini zorda bırakmaktadır.[389]

Modi'nin dış politika söyleminde de bu siyasi anlayışın izi sürülebilmektedir. UPA hükümetiyle belirginleşen demokrasi söylemi ve bir norm olarak demokratik gelişimi desteklemeye yönelik dış politika,[390] Modi, döneminde ülkenin uluslararası alanda "lider rolü" Dışişleri Sekreteri tarafından "Hindistan'ın "*vishwaguru" -Dünya gurusu (öğretmeni)* olması gerektiği" biçiminde yorumlanmıştır. Dışişler Sekreteri Jaishankar'a "uluslararası alanda güç sadece sistemin kabul ettiği bir şey değildir" normatif bir vizyon gerektirmektedir. Ancak bu normatif yaklaşım bir liderlik- öğretmenlik gerekliliği dışında özel bir içerik ortaya

Studies in Indian Politics, Vo. 3, No.1(2015)s. 22-25 19–38**;** Badri Narayan, "Modi's Modus Operandi in the 2014 Elections" **Economic and Political Weekly**, Vol.49, No.20 (Mayıs 2014), s.12-14.

[387] Nishant Uppal, **Narcissus or Machiavelli? Learning Leadership,** s.158.

[388] Nishant Uppal, **Narcissus or Machiavelli? Learning Leadership,** s.161; Bharad Karnad, **Staggering Forward, Narendra Modi's India's Global Ambition,** Viking, 2018.

[389] Yasalar ve düzenlemelerin bir Hindu topluluğun düzenine uygun bir toplum ve devlet inşası RSS ya da BJP'li milletvekillerinin sürekli söyleminin bir parçası haline gelmiştir. Giorgio Shani, "Towards a Hindu *Rashtra: Hindutva*, religion, and nationalism in India" **Religion State and Society,** Vol. 49. No. 3, s. 264-280; Chiristphe Jaffrelot, From Hindu Rashtra to Hindu Raj? A de facto or a de jure Ethnic Democracy?" **Routledge Handbook of Autocratization in South Asia**, Sten Widmalm (ed), London: Routledge, 2021, 127-137.

[390] S. D. Muni, **India's Foreign Policy The Democracy Dimension**, Delhi: Foundation Books, 2009, s. 8-18.

koymamıştır.[391] Nitekim Modi'nin dış politika yaklaşımı kendi normatif söylemini oluşturamasa da kendisinden önce gelen hükümetlerden farklı daha aktif hedef odaklı bir tutum benimsemektedir, bunun için kendisini geçmişin idealizminden, prensiplerin ve uygulamalarından görece bağımsız olmaktadır. [392] Partisinin Hindu değerlerini önceleyen ifadeleri ya da sembolleri dış politika söyleminin de bir parçası olmaktadır. Böylelikle ülke içerisindeki kitlelerin büyük kısmına tanıdıkları bu dil aracılığıyla ulaşabilmekteydi ve dış politikanın uygun kanallarla kitlelere ulaşması, bir kamuoyu oluşturması sağlanmaktadır. "*Hindistan'ı Yeniden Büyük Güç Yapma- Make India Great Again*" mottosunda atıf yapılan dönem bir Hindu altın çağı olmaktadır. Kanti Bajpai'nin "*civilization-state, medeniyet-devlet*" olarak adlandırdığı uluslararası ilişkilerin medeniyet perspektifinden ele alındığı bu söylem Hindistan için eski büyük medeniyetin yeniden kalkınacağı ve uluslararası alanda hakkettiği yeri elde edeceği bir hedef ortaya koymaktaydı [393] Bu bağlamda Hindistan dış politikasındaki milliyetçi vurgu Kongre Partisi ve seküler siyasetin öngördüğünden farklı olmaktadır.[394] Modi için dış politika içerideki iktidarını sürdürmek için de önemli bir araçtır, bu nedenle dış politika alanını elitler arası olmaktan çıkarmıştır. Sosyal medya ve yaygın kanalları kullanarak halk için sürekli izlenebilir dahil oldukları bir süreç gibi sunulmakla birlikte halen kitleler için sınırlı bir alandır. Dış politikanın kendine özgü zorlukları ve siyasetin bir yol gösterici ihtiyacı, başbakanın kendisini politikanın yol göstericisi, koruyucusu ilan etmektedir. Hindu öğretisinin "öğretmen" modeli yol gösterici olarak kendi gibi yaşayan bir lidere güveni ve toplumsal desteği kolaylıkla birleştirebilmekteydi.

Narendra Modi'nin lider olarak karar alma süreçleri gayet merkezileşmiştir. Gujarat eyalet başkanıyken uyguladığı model, merkezi hükümet için de geçerlidir: Tüm kararların kendi kontrolünde olmasını istediği çalıştığı hayli merkezileşmiş bir merkez yönetimi. 2014, özellikle 2019 seçim başarıları ve eyalet seçimlerindeki sonuçlar ülkenin büyük kısmını neredeyse doğrudan yönetebilmesini sağlamıştır. Dış politika alanında Gujarat modelinin karşılığı "Modi

[391] Ian Hall, "Narendra Modi and India's Normative Power," **International Affairs**, Vol. 93, No.1 (2017), s. 114; Ian Hall "'Is a "Modi Doctrine" Emerging in Indian foreign policy?', **Australian Journal of International Affairs**, Vol.69, No.3 (2017), s. 247-253.

[392] Raja Mohan, **Modi's World, Expanding India's Sphere of Influence**, New Delhi: Harper Collins, 2015, s.13-14.

[393] Kanti Bajpai, "Indian Grand Strategy: Six School Thoughts" **India'S Grand Strategy, History, Theory, Case**s, Kati Bajpai,Saira Basit, V. Krishnappa (eds), London:Routledge, 2014, s.130-131 Bajpai, üç farklı düşünce okulu olduğunu savunur, Nehruvan, Neoliberal ve Hyperrealist. Bu üç okulun bölge siyasetini ve küresel siyaseti ele alma ve strateji oluşturma biçimleri birbirinden farklıdır.

[394] Nishant Uppal, **Narcissus or Machiavelli? Learning Leadership,** s.163

doktirini"dir.[395] Bu Modi'yi dış politika alanında tek karar alıcı olarak belirlemekteyken, iç politika alanında ittifak içinde oldukları gruplardan gelen baskı da azalmıştır. Bu alanda RSS gibi yapıların ve diğer partilerin talepleri olmakla birlikte ve bazı konularda ciddi fikir ayrılıkları bulunsa da dış politika alanını başbakana devretmişlerdir.[396] Indira Gandhi döneminde olduğu gibi bir iç kabine başbakana danışmanlık yapmaktadır ancak karar alıcı kesinlikle başbakandır. Hatta bazı önemli kararlardan, karar alındıktan sonra haberdar olmuşlardır, Planlama Komisyonunun lağvedilmesi, demoniterizasyon ve hatta 2016'da Hindistan ordusunun Pakistan sınırında düzenlediği operasyonlar, Fransa ile yapılan Rafael uçakları anlaşması vb. pek çok önemli karar kabine üyeleri ve Parlamento'ya haber verilmeden başbakan tarafından alınmıştır.[397] Benzer biçimde Çin'in LAC-Line of Actual Control bölgesinde anlaşmalara aykırı askeri yapılaşması istihbaratı da parlamento ve kabineden saklanmıştır, sosyal medya üzerinden yayılan bir video üzerinden öğrenilen olay Modi'nin başbakanlık yöntemlerinin sorgulanmasına neden olmuştur. Bir diğer önemli unsur Vajpayee ve Manmohan Singh dönemlerinde geliştirilen ve etkinleştirilen dışişleri bürokrasisinin Modi'nin sağ popülizminin hedefine yerleştirilmesidir. Hindistan dışişleri bürokrasisi yapısı itibarıyla hızlı dönüşümlere yanıt vermek ve popülist politikalar doğrudan uyum göstermekte zorlanmaktadır. Özellikle iktidarının ilk yıllarında Narendra Modi diplomatları hedef almıştır, diplomatları, kendisinin sıklıkla eleştirdiği Hindistan dış politikası prensiplerine bağlılıkları ile eleştirmiş ve aynı zamanda kosmopolitan, seküler ve Batılılaşmış toplumdan uzak geleneksel elitler olarak toplum nezdinde değersizleştirmiştir.[398] Bu durum toplumda merkezileşmiş ve Narendra Modi şahsında kişiselleşmiş karar alma sürecini sorgusuz sualsiz meşrulaştırmaktaydı.[399]

---

[395] Ashok Swain, "Me-First, The Core Of Modi Doctrine Of Foreign Policy, Damaging For India?" **Outlook,** 30 Temmuz, 2017, https://www.outlookindia.com/website/story/me-first-the-core-of-modi-doctrine-of-foreign-policy-damaging-for-india/299892

[396] Neoliberal ekonomi politikaları, büyük güçlerle ilişkiler konusunda Hindu aşırı sağının hayli sinik tutumu vardır. Nishant Uppal, **Narcissus or Machiavelli? Learning Leadership,** s.170.

[397] Nishant Uppal, **Narcissus or Machiavelli? Learning Leadership,** s.171 Benzer biçimde Çin'in LAC-Line of Actual Control (de facto Hindistan-Çin sınırı) bölgesinde anlaşmalara aykırı askeri yapılaşması istihbaratı da parlamento vekabineden saklanmıştır, sosyal medya üzerinden yayılan bir video üzerinden öğrenilen olay Modi'nin başbakanlık yöntemlerinin sorgulanmasına neden olmuştur.

[398] Hindu toplumunun bir parçası gibi değillerdi ve bu bağlamda Hindistan temsilleri "Yeni Hindistan'ın" ideallerine bağlılıkları tartışmalı olmaktaydı. Kira Huju, "Saffronizing Diplomacy: The Indian Foreign Service Under Hindu Nationalist Rule," **International Affairs**, 98: 2 (2022), s. 424.

[399] Raja Mohan "Modi's World" kitabında Hindistan'ı üç cumhuriyet olarak tanımlamaktadır, bunlardan ilki Nehru dönemidir ve bu dönem N. Rao başbakanlığına kadar devam eder, ikinci dönem neoliberal ekonomik dönüşümün başladığı ve Hindistan'ın dış politika oryantasyonunun dönüştüğü dönemdir ve son olarak üçüncü cumhuriyet Narendra Modi ile başlayan dönemdir. Üçüncü cumhuriyet dış politika alanında ikinci dönemden de farklı kırılmalar göstermese de bu dönemi ayıran devlet aklının değişmesidir. Geçmiş ile bağlarını ve sorumlulukları koparmış bir iktidar sözkonusudur. Bu politik sonuçları anlamda büyük bir değişi sunmasa da eyleme biçimi bakımından farklıdır. Raja Mohan, **Modi's World,**New Delhi: Harper Collins, 2015.

Hindistan başbakanlarını ele alırken amaç tarif ettiğimiz siyasal yapının anayasal boyutundan farklı olarak sistemin başındaki başbakanın dış politika kararlarını alırken kişisel, siyasal ve toplumsal etmenleri nasıl kararlarına ve süreçlere yansıttığını ifade edebilmektir. Her ne kadar bir mekanizma tarif edilirse edilsin her başbakanın tutumu ve bu tutumu belirleyen liderlik özellikleri hem karar almayı hem de alınan kararın uygulanmasını etkileyebilmektedir. Tabloda yukarıda toplumsal, siyasal yönleriyle de ele alınmış olan Hindistan başbakanlarının karar alma süreçlerini Hermann'ın yaklaşımı ile sadeleştirmeye çalışılmıştır.

Hindistan Başbakanları			
	Görev Yaptığı Yıllar	Hükümet	Karar Alma Birimi
Jawharlal NEHRU	15 Ağustos 1947-27 Mayıs 1964 (4 Dönem)	Hindistan Kongre Partisi (INC)	Baskın Lider (Hassas, dışa açık, danışma mekanizmaları işliyor ancak son kararı kendisi veriyor)
Gulzarilal NANDA	27 Mayıs 1964-9 Haziran 1964	Hindistan Kongre Partisi	
Lal Nahadur SHASTRI	9 Haziran 1964- 11 Ocak 1966	Hindistan Kongre Partisi	
Gulzarilal NANDA	11 Ocak 1966-24 Ocak 1966	Hindistan Kongre Partisi	
Indira GANDHI	24 Ocak 1966-24 Mart 1977 2 Dönem	Hindistan Kongre Partisi	Baskın Lider (Dışa kapalı ve küçük bir grup danışmanlığında "mutfak kabinesi"karar almakta)
Morarji DESAI	27 Mart 1977-22 Temmuz 1979	Janata Partisi	Grup kararı (bakanlar, özellikle Dışişleri bakanı A. B. Vajpayee ve danışmanlar)
Charan SINGH	28 Temmuz 1979-14 Ocak 1980	Janata Partisi (seküler- sonraki adı Lok Dal)	
Indira GANDHI	14 Ocak 1980-31 Ekim 1984	Hindistan Kongre Partisi	Baskın Lider (Dışa kapalı)
Rajiv GANDHI	31 Ocak 1984-1 Aralık 1989	Hindistan Kongre Partisi	Baskın Lider (Bürokrasi ve kurumsal uyaranlara dirençli, bilgiye açık ancak kendi kararlarında ısrarcı)
Vishwanath Pratab SINGH	2 Aralık 1989-10 Kasım 1990	Janata Dal (Ulusal Cephe)	
Chandra SHEKHAR	10 Kasım 1990- 21 Haziran 1991	Samajwadi Janata Dal (Sosyalist Janata Partisi)	
P.V. Narasimha RAO	21 Haziran 1991-16 Mayıs 1996	Hindistan Kongre Partisi	Baskın Lider (Kendisi de çok ilgili, danışmaya ve kurumsal iletişime açık)

Atal Behari VAJPAYEE	16 Mayıs 1996-28 Mayıs 1996	Bharatiya Janata Partisi (BJP)	
H.D. Deva GOWDA	1 Haziran 1996- 21 Nisan 1997	United Front-Janata Dal (1996'da Kurulmuş Birleşik Cephe Koalisyonu)	
Inder Kumar GUJRAL	21 Nisan 1997-19 Mart 1998	United Front-Janata Dal	Dışa açık-her ne kadar koalisyon olsa da Gujral kendi doktirini ile anılan dış politika karaları ile tanınıyor
Atal Behari VAJPAYEE	19 Mart 1998-22 Mayıs 2004 2 Dönem (98-99, 99-2004)	BJP- National Democratic Alliance (NDA-Ulusal Demokratik İttifak, 1998, Merkez sağ-Muhafazakar	Grup + Koalisyon İlk döneminde daha kapalı iken ikinci dönemi diğer taraflardan etkilenmiştir.
Manmohan SINGH	22 Mayıs 2004 -26 Mayıs 2014 2 Dönem	INC-United Progressive Alliance (Birleşik İlerici İttifak, 2004, Merkez sol- seküler)	Grup+Koalisyon
Narendra MODİ	26 Mayıs 2014- 2. Dönem	BJP- National Democratic Alliance (2014 Seçimlerinde BJP Koalisyon yapmış olsa da tek başına hükümet kurabilir çoğunluğa sahiptir.)	Baskın Lider

Tablo 4: Hindistan Başbakanları

Kaynak: David Mitchell, "Determining Indian Foreign Policy: An Examination of Prime Ministerial Leadership Styles," **India Review**, Vol.6, No. 4, (2007), s. 251-287; Nishant Uppal, **Narcissus or Machiavelli? Learning Leadership From Indian Prime Minister**, New York: Routledge, 2022.

3.2.2.4 Kabine ve Dışişleri Bakanlığı

Hindistan'da anayasa okumalarında belli olmamakla birlikte siyasi kültür ve deneyim Başbakan'ı karar alma süreçlerinde merkezi bir konuma getirmiştir. Bu bağlamda Başbakanın kendisi sistemin işleyişini yasal sınırlar içerisinde doğrudan belirler konumdadır. Ancak yukarıda değindiğimiz üzere anayasal yapı başbakanı kabine içerisinde eşitler arası birinci olarak

tanımlamaktadır. Bu durum aslında kabinenin kendisini de -başbakanın değerlendirmesi dışında- karar alma süreçlerinin önemli bir öğesi haline getirmektedir.

Başbakanlık ve kabine sisteminde cumhurbaşkanı tarafından atanan başbakan kabineyi kendisi kurar ve cumhurbaşkanına sunar. Her bakan ve başbakan birden fazla bakanlık görevini üstlenebilir. Kabinenin her başbakanın uygulamasına göre yapısı ve etkinliği değişmektedir. Bazen kabine içi kabine – Hindistan'daki ifadesiyle *durbar* –denen karar alma mekanizmasının daha küçük bir grupla sınırlandırıldığı, bazı durumlarda ise bazı bakanlıkların neredeyse Başbakanlık kadar ağırlığının olduğu farklı hükümetler oluşmuştur.[400] Başta da belirtildiği üzere, hükümetin oluşumu ana hatlarıyla Anayasada belirtilmiş olsa bile başbakan olarak atanan kişinin nasıl bir kabine oluşturduğu ve hükümetin koalisyon hükümeti mi yoksa çoğunluk hükümeti mi olduğu gibi sorular yapısını ve etkisini belirlemektedir.[401]

Anayasa, kabine ifadesini kullanmaz, bu yapıyı Bakanlar Konseyi olarak ifade etmektedir. İçinde Kabine Bakanları, Eyalet Bakanları, Bakan Yardımcıları ve Sekretarya yer almaktadır. Bu durumda, tarif edilen yapı geniş bir organizasyondur. Ancak kabine olarak belirtilen, daha dar ve 15 ile 20 bakanın yer aldığı bir yapıdır. Bu genel yapıya ek olarak, kabineye destek olan çeşitli komisyonlar da bulunmaktadır. Bu komitelerden en önemlileri Parlamento, Ekonomi, Dışişleri ve Savunma sorunlarına ilişkin olanlardır ve bu önemli komitelere bazı durumlarda başbakan da başkanlık etmektedir. Komite sistemi yine başbakan ve önemli bazı bakanlıkların kabine içinde daha küçük bir karar alma mekanizması oluşturmasına da yardımcı olmaktadır.[402]

Dışişleri Bakanlığı'na gelindiğinde, karar alma düzeyindeki etkisinin aslında fazla olmadığını söylemek gerekmektedir. Dışişleri bürokrasisi Hindistan açısından Nehru anlayışının önemli bir mirasıdır. 1948 yılında Hindistan Dışişleri Hizmetleri olarak kurulduğunda amaçlanan yeni bağımsızlığını kazanan ülkenin küresel vizyonunu tanıtmak ve diplomatik ilişkileri yürütebilmekti.[403] 2002 yılına kadar personel ve temsilcilik açısından epey küçük olduğu söylenebilir, bu durum kurumun karar alma ve uygulama alanlarındaki etkisini sınırlandırırken, ülkenin dünya gücü olma vizyonuna engel olmaktadır.[404] Vajpayee başbakanlığında genişlemeye

[400] Brass, **the Politics of India**, s. 49; Ramesh Thakur, **The Governments and Politics**, s. 134.

[401] Hardgrave and Kochanek, **India, Government and Politics in a Developing Nation**, s. 90-96.

[402] Thakur, **The Governments and Politics**., s.136; Hardgrave and Kochanek, **India, Government and Politics in a Developing Nation**, s. 89.

[403] Kishan Rana, "Inside the Indian Foreign Service,", s.35-36.

[404] Bu durum pek çok Dışişleri Komisyonu raporunda göze çarpmaktadır, hemen hemen her yıl tavsiyeler arasında "etkinliği arttırmak ve ilişkileri geliştirmek için diplomatik misyonlar oluşturulması ve bütçenin arttırılması" teklif

ve etkinleşmeye başlayan bakanlık, Manmohan Singh döneminde gelişimini sürdürmüştür. Hindistan Kültürel İlişkiler Konseyi (ICCR) gibi bakanlığa bağlı kurumlar özellikle bölgesel ilişkilerin kamu diplomasisi alanında geliştirilmesi için tekrar aktif hale getirilmiştir. Denizaşırı Hintliler ve Yerleşik Olmayanlar Bakanlığı'nın 2004'te kurulmuş ve Dışişleri ile ortak çalışarak Hindistan hükümetinin dış politika etkinliğini arttırmasında etkili olmuştur.

Bakanlık ülkenin dış ilişkilerinde önemli bir rol oynamakla birlikte onun dış politika karar alma mekanizmasında güçlü bir kurum olduğu uygulamada söylenemez. Aslında çoğunlukla "dış politika sekretaryası" gibi çalışmaktadır.[405] Daniel Markey bu durumu Dışişleri Bakanlığı'nın Hindistan'ın diğer hükümet personeli yapısından ayrılmamasına ve bu bağlamda Bakanlığa gereken önemin verilmemiş olmasına, düşük bütçesine ve bu alana ait konularda uygulanan açıklama ve belge paylaşımına ilişkin yasakların dış politika karar alımına katılımı etkilemesine bağlamaktadır.[406] Analizlere ve bilgi paylaşımına ilişkin sıkı kurallar Bakanlık ile düşünce kuruluşları arasında oluşabilecek desteği ve stratejik karar almayı etkilemektedir.

Bu fasılda dış politika alanında karar alma ile ilgili değinilmesi gereken bir diğer kurum Ulusal Güvenlik Konseyi'dir. Konsey 1999'da Başbakan A. B Vajpayee tarafından bir danışma kurulu olarak Başbakanlığa bağlı olarak kurulmuştur. Aslında 1980'lerden beri tartışılagelen bir kurum olmakla birlikte mevcut siyasal sistem içinde yeri olmadığı düşülmekteydi. Ancak 1999 koşulları (Pakistan savaşı, ABD ambargosu ve 1998 nükleer denemesi) BJP tarafından oluşturulan koalisyon hükümetinin daha geniş tabanlı bir karar alma mekanizmasının gerekliliğine işaret etmiştir. Nitekim, başbakanın başkanlık ettiği Konsey, ilgili bakanlar dışında hükümet dışı uzmanların da görüşüne başvurulduğu bir yapı tesis etmiştir.[407] Üç katlı bir yapısı vardır. İlk ikisi Stratejik Siyaset Grubu ve Ulusal Güvenlik Danışma Heyeti'dir. Stratejik Siyaset Grubu, başbakan, önemli bakanlar ve askeri uzmanlardan oluşur ve karar verme açısından daha belirleyici çekirdeği temsil etmektedir. Danışma Kurulu ise uzmanlar ve emekli bürokratlardan oluşan daha geniş katılımlı ve hükümet-dışılığı da yansıtan bir yapıdır. Bu çerçevede, yine başa dönülecek olursa, tüm güvenlik istihbaratının bağlı olduğu başbakan, askeri uzmanlar ve önemli

edilmiştir. Özellikle kamu diplomasisinin gelişimi dışişlerinin ICCR-Hindistan Kültürel İlişkiler Konseyi gibi kurumlar yoluyla bunu uygulamaya geçirmesi ve yumuşak güç unsuru haline getirmesi bu ihtiyacı arttırmaktadır. A.K. Ramakrishnan, " Neoliberal Globalism and India's Foreign Policy: Towards a Critical Rethinking," **Engaging with the World**, Rajen Harshe ve K. M. Seethi (eds), New Delhi:Orient Black Swan, 2009, s. 25-41; Kishan Rana, "Inside the Indian Foreign Service, s. 37-38.

[405] Denath Shaw, "Making Indian Foreign Policy."

[406] Daniel Markey, "Developing India's Foreign Policy Software" **Asia Policy**, No.8 (2009), s. 78-79.

[407] Markey, "Developing India's", s. 79; Hars V. Pant, "Indian Foreign Policy Challenges: Substaintive Uncertainties and Institutional Infirmities," **Asian Affair***s*, Vol. 40, No. 1 (2009), s. 98-99.

bakanlıklardan oluşan daha dar bir yapı – *durbar* – Ulusal Güvenlik Konseyi'nin geniş spektrumlu bir karar alma mekanizması oluşturmasını hükümetin tercihlerine veya zorunluluklarına bırakmaktadır.[408]

Pek çok yazar ve siyasetçi tarafında Hindistan'ın dış politika karar alma süreçlerine ilişkin kurumsal yapı eleştirilmektedir. H. V. Pant'a göre Hindistan'ın stratejik karar almasının önündeki engeldir. Nitekim, görüşme yapılan T.V. Paul, Ravni Thakur ve Happymoon Jacob ve Raja Mohan Hindistan'da ABD'de olduğu gibi karar almada katılımın olmadığı ve düşünce kuruluşlarında strateji üretimine katılımının sınırlı olduğunu belirttiler. [409] Yapının genişliği, uzman görüşlerine yer verilmesi gibi özellikleri düşünce üretimini desteklerken bu üretimin paylaşılmasının sınırlılığı stratejik kararlardan ziyade çalışmaları politika değerlendirmeleri, risk analizleri boyutuna indirgemiştir. Ayrıca bu yapı her zaman işlerliğini de sürdürmemektedir, mevcut yönetim anlayışı karar alma süreçlerine katılımı genişletebileceği gibi daraltarak bakanlıkları ve dışişleri personelini sadece süreçleri takip eden uygulayıcılara dönüştürebilmektedir.

3.2.3 Siyasi Partiler ve Karar Alma Mekanizmaları

Hindistan'da siyasi partiler İngiliz yönetim sistemi içerisinde kendi çıkarlarını yeni yönetime karşı korumak ve ifade edebilmek için gelişmişti. Temelde iki etkin grubun çıkarlarını temsil etmekteydi. Bunlardan ilki toprak sahipleri (*zamindar*) ve onların oluşturduğu İngiliz Hindistan Derneği ve Kalkuta Zamindar Derneği, diğeri ise yeni eğitimli orta sınıfların oluşturduğu daha önce de değinilen Hindistan Ulusal Kongresi'ydi. Bunlara Müslümanların çıkarlarını korumak için 1906'da kurulan Müslüman Ligi eklenmiştir. Hindistan Ulusal Kongresi diğer gruplardan farklı olarak çeşitli dini, sınıfsal ve ideolojik grupları barındırmaktaydı. Bu durum, özellikle seçimler ve temsiliyet gibi konular gündeme geldikçe hem parti içi tartışmayı canlı tutmakta hem de parti organizasyonunun genişlemesini ve giderek siyasi parti karakterinin oturmasını sağlamaktaydı. 1920'lerin başında Kongre eyalet ve bölgelerde temsilciliklerini açmış, resmi üyelik sitemi oluşturmuş ve seçimlerle organlarını ve temsilcilerini belirler olmuştu. Mahatma Gandhi'nin ilk *satyagraha*[410] hareketi sonrası Kongre bir kitle partisine dönüşmüştür.

[408] Harsh V. Pant, "Indian Foreign Policy Challenges..., s. 100-101.

[409] Thazha Varkey Paul, görüşme, 01, Eylül, 2014; Ravni Thakur, görüşme, 18 Mart 2011; Happymoon Jacob, görüşme, 12 Mart, 2011; Raja Mohan, görüşme, 31 Mart, 2011.

[410] Kelimenin anlamıyla hakikate tutunma eylemi çoğunlukla sivil itaatsizlik eylemi olarak tanımlanmış ve eşanlamlı görülmüştür. Gandhi sivil itaatsizlik ile farkının eyleme anlam katanı şeyin bir hakikate bağlanmak olduğunu ifade etmiştir.

1920'lerde Hindistan siyasetine pek çok siyasi partinin katıldığını ve ülke çapında yayılmaya başladığını söylemek mümkündür. Komünist Parti pek çok büyük şehirde örgütlenmişti. Bunun dışında Adalet Partisi ve Brahmin-dışı Parti gibi pek çok yerel parti de kurulmuştur. Hindistan'da 1935 yasasına kadar yapılan seçimler eyaletlerle sınırlıydı ve temsil oranı yüksek değildi. 1920'lerde pek çok eyalette bu oran eyalet nüfusunun yüzde üçünü geçmemekteydi. Ancak seçimlerin yapılıyor olması parti organizasyonlarının gelişmesine katkı sunmuştur. Siyasi partilerin yerel örgütlerinin oluşturulması, örgütler oluşturulurken belirlenen usuller temsilcilikler yerelden merkeze karar alma mekanizmalarının kurulmasına sağlamıştır.[411] Partilerin gelişmesinde bir diğer etmen köylülerin ve kast dışı grupların mücadelesidir. Vergiler ve toprak mülkiyetine karşı gösteriler ve protesto hareketleri Hindistan kırsalında uzun süre devam etmişti.

1935'te Hindistan Hükümet Yasası ilan edildiğinde seçimler ile tüm ülkenin temsili Parlamento için de mümkün olmuştu. Ulusal temsil, yerel temsilden farklı olarak partilere ulusal ekonomik ve siyasi bir program hazırlama gerekliliğini getirmekteydi. Nitekim, 1936-37'de yapılan seçimler Kongre Partisi'nin büyük başarısıyla sonuçlandı. İkinci Dünya Savaşı'nın etkisi ve Müslüman Ligi'nin güçlenip Müslümanlara ayrılan sandalyelerin çoğunu alması 1946 seçimlerinde iki partili bir yapı ortaya çıkarmıştı.

Bağımsızlık sonrası Hindistan'da Kongre Partisi hem tarihsel misyonu hem de temsil ettiği kitle bakımından çok güçlüydü, ancak bu ülkenin tek parti sistemi haline dönüştüğü anlamına gelmemelidir. Nitekim, Anayasaya göre oluşan Seçim Komisyonu seçim bölgelerini ve yerel ile ulusal siyasal partileri yeniden düzenledi. 1952 seçimlerine Kongre Partisi dışında pek çok parti katıldı. Kongre üstünlüğü ile sonuçlanan seçimlerde bağımsız adaylarda önemli oranda *Lok Sabha*'ya girmişlerdi.

Hindistan seçim sistemi içerisinde hangi partilerin seçime ulusal parti olarak katılabileceğini Seçim Komisyonu belirler. 1960 Seçim Kanunu içinde 1968 Seçim Sembolleri Düzenlemesi Siyasi Partilerin Sınıflandırılması başlıklı 6. Maddesine göre siyasi partiler eyalet partisi ve ulusal parti olarak sınıflandırılır. Her seçim dönemi bu sınıflandırma Seçim Komisyonu tarafından başvuru yapan partiler için tekrar yapılır. Bu bağlamda, ulusal parti olarak seçimlere katılabilmek için *Lok Sabha* seçimlerinde en az dört eyaletten yüzde 6 oy almış olmak ve en az bir ya da daha fazla eyaletten 4 sandalye kazanmış olma şartını, *Lok Sabha* sandalyelerinden en

[411] Myron Weiner, "Party Politics and Eloctral Behavior" **Indian Political Parties,** Peter Ronald DeSouza, E. Sridharan (eds), New Delhi:Sage Publication, 2006, s. 123.

az yüzde 2'sini en az üç eyaletten kazanmış olmak şartını veya en az dört eyalette eyalet partisi olarak tanınmış olma şartını taşıması gerekmektedir.[412] Bu bağlamda, ulusal parti olarak genel seçimlere katılan siyasi parti sayısı ülke genelindeki parti sayısına oranla çok daha azdır. Ancak bu durum sistem içerisinde eyalet partilerinin önemini azaltmamaktadır. Aksine ulusal parti kabul edilebilmek için eyalet içi örgütlenme önemlidir. Ayrıca seçim çalışmalarında ulusal parti olamamış güçlü eyalet partilerinin desteğini alabilmek gereklidir. Bu durum Hindistan özelinde koalisyon siyasetini ön plana çıkarmıştır. Nitekim, Kongre Partisi ilk seçimlerde gösterdiği başarıyı tekrarlayamayarak 1967 seçimlerinde Tamil Nadu'da *Dravida Munnetra Kazhagam* (Dravidyan İlerici Federasyonu-DMK) ile koalisyon yapmış ve 1971 Genel Seçimlerine beraber girmişlerdi. DMK gibi Jammu Keşmir Ulusal Konferansı ve Punjab'da *Akali Dal* (Akali Partisi) gibi eyaletlerde çok güçlü olan partiler de sistem içerisinde önemli yer tutmuşlar ve koalisyon politikalarının bir parçası olmuşlardır.

Hindistan siyasal sistemi içerisinde 1947-1967 arasındaki dönem, Kongre Partisi'nin ulusal ve eyalet seçimlerindeki üstünlüğü bakımından "dominant tek parti sistemi" olarak ele alınmaktadır. Çok partili bir sistem olmasına karşın Kongre'nin bağımsızlık mücadelesinin mirasını taşıması ve güçlü organizasyonu ile yasama organlarındaki sandalyelerin büyük kısmını almıştır. Siyasi partiler üzerine incelemesinde James Manor bu dönemi "yarışmacı üstünlük", yani "[iktidarın] değişim durumu olmadan siyasal mücadelenin varlığıyla birlikte üstünlüğü" olarak tanımlamaktadır.[413] Bu yapıda diğer partilerin organizasyon yeteneklerinin eksikliklerinin payı büyüktür. Dolayısıyla, diğer partiler gerçek anlamda sistem içi bir rakipten ziyade baskı grubu gibi çalışmaktadır. Ancak Manor bu durumun diğer partilerin karar mekanizmalarına katılmalarını engelleyen bir hal almadığını belirtmektedir. Aksine Kongre Partisi diğer partilerin görüşlerini ifade edebileceği bir ortam sağlamaktaydı. En büyük muhalefetin Kongre Partisi'nin kendi içerisindeki gruplar olduğu düşünülürse, diğer partilerin görüşlerini dile getirenler de Kongre içindeki farklı grupların liderleri olmaktaydı.[414] Kongre Partisi'ne ilişkin başlıkta da ele alınacağı üzere, Kongre'nin organizasyon yapısının genişliği ve çatı partisi niteliği bu dönem için siyasal sistemin önemli bir kısmında egemen olmasını sağlamıştır.

---

[412] **Political Parties and Election Symbols,** Election Commision of India, New Delhi. https://eci.gov.in/files/file/10381-political-parties-and-election-symbols/

[413] James Manor, "Parties and Party System" **Parties and Party Politics in India**, Zoya Hasan (ed.), New Delhi:Oxford University Press, 2010, s. 433.

[414] Manor, s. 434.

1967 genel seçimleri ile başlayan dönem ise çok önemli değişiklikler içermekteydi. Bu seçimlerde Kongre Partisi iktidarda kalmayı başardı, ancak önemli eyaletlerde seçimi kaybetti. Bu dönemin siyasal sisteme bazı etkileri olmuştur. Öncelikle Kongre ile özdeşleştirilen siyasal alan genişlemiştir ve bu alana farklı partiler, gruplar ve kimlikler dahil olmuştur. 1975'te ilan edilen olağanüstü hale kadar siyasal yapının monolitik doğasının gerçek anlamda yarışmacı bir hale dönüştüğü ve siyasal uzlaşmanın daha etkin bir biçimde yeniden yapılandığı bir geçiş dönemi olmuştur.[415] Sosyoekonomik profillerde farklılaşmanın, kimlik siyasetinin ve dinsel sembollerin öne çıktığı bu parçalı yapıda siyasete katılım bağlamında yeni seçmen blokları ortaya çıkmıştır. Ancak, bu dönemin karar alma mekanizmalarını ve bu mekanizmalara katılımı derinleştirdiğini ifade etmek zordur. Siyasal yapıdaki parçalı durumun artması, çoğulculuktan ziyade farklılıkların derinleştirildiği bir söylem ve hatta eylem biçimine evrilmiştir.[416] İktidar cephesinde de partinin karar alma mekanizmalarını daraltarak merkezileştirdiği bir dönem olmuştur. Eyaletlerdeki kayıplar bir taraftan rekabeti arttırırken diğer taraftan öncelikle yerel düzeyde sonrasında ulusal düzeyde koalisyonları ön plana çıkarmıştır. Bu durum, parti organizasyonları eliyle yürütülen yerel siyasete yeni ortaklar eklemekte ve daha önce sadece parti içi niteliği olan pazarlığı bir uzlaşı ve anlaşma biçimi olarak sisteme dahil etmekteydi. Nitekim, 1977'de olağanüstü hâl ilanı sonrası yapılan ilk seçimlerde Kongre, Janata Dal koalisyonuna karşı başarısız olduğunda hem sistem üzerindeki üstünlüğü ortadan kalkmış hem de Hindistan siyaseti dönüşmüştür. Öncelikle seçmen kitlesi oluşmuştur ve siyasete katılım bütün sınıflar için mümkün ve anlamlı olmaya başlamıştır. Benzer şekilde, yerel siyasetin ve eyalet partilerinin ulusal siyasetin önüne geçebildiği ve merkeze karşı gücünü arttırabildiği bir yapı ortaya çıkmıştır. Kaynak paylaşımından kendilerine ilişkin karar alma süreçlerine kadar ulusal parti organizasyonlarının dışında doğrudan merkeze ulaşabildikleri kanalları koalisyon siyaseti sayesinde sağlayabilmişlerdir.[417]

1990'larda eyalet düzeyinde oluşan koalisyonlar *Lok Sabha* (Parlemento'nun alt kanadı) düzeyine taşınmıştır. 1990'lara kadar en azından ulusal düzeyde siyasal sistemin kendiyle özdeşleştirilebilecek kadar üstün bir pozisyonu olan Kongre Partisi tek başına iktidar olma pozisyonunu kaybetmiştir. Koalisyon yapısı ise bir sürü farklı partinin oluşturduğu bloklarla şekillenen çift kutuplu bir hal almaktadır. 1990'lardaki dönüşümün sosyal, ekonomik ve

[415] Monor, s. 436-7; Sudipta Kaviraj, "Sociology of State Crisis" **Politics in India**, Sudipta Kaviraj (ed.), New Delhi: Oxford University Press, 1997, s. 366-7.

[416] Sudipta Kaviraj, s. 367-8.

[417] Eyalet partileri ve ulusal partiler arasındaki koalisyonlar ve seçimlere etkisi için bkz; E. Sridharan, "Fragmentation of the Indian Party System, 1952-1999: Seven Competing Implementation," **Parties and Party Politics in India**, Zoya Hasan (ed), New Delhi:Oxford University Press, 2010, s. 475-504.

uluslararası boyutları vardı ve siyasal sistemi öğeleri itibariyle dönüştürmüştür. Öncelikle Kongre'nin gücünün ve etkisinin azalmasıyla BJP'nin artan etkinliği bu iki partinin başat olduğu bir çift kutupluluk yaratmıştı. BJP'nin seçmen mobilizasyonu için kullandığı Hindu milliyetçiliği söylemi, yeni orta sınıflarda ve ekonomik koşullar nedeniyle fakirleşmiş kitlelerde karşılığını bulmaktaydı.

Hindistan'da siyasi alan konusunda önemli bir husus seçimlere katılım oranının yükselmesidir. Bu durum çeşitli çalışmalarda, hükümetin kaynak dağıtma konumundaki gücü, kamu sektörünün büyüklüğü ve düzenleyici yapısı nedeniyle seçmen için önemine, seçmenlerin oy verme süreçleri ile kurdukları yurttaş ilişkisine ve seçimlerin önemli ve güvenli olduğuna ilişkin algıya dayandırılmaktadır. Mukulika Banarjee 2009 seçimleri üzerine yaptığı çalışmasında, bu durumu özellikle seçmenlerin oy vermeyi çok önemli görmesine ve genel oy ilkesi ile seçimleri yurttaşlıkla ilişkilendiren söylemlerin başarısına bağlamaktadır. "Saygın idealler olan eşitlik, adalet, etkinlik, haklar ve ödevler bizzat oy vermenin kendisi olarak kodlanmıştır."[418] Bu durum Hindistan'da siyasal partilerin seçmenlere ulaşmak ve onları yönlendirmekteki etkisini de göstermektedir. Özellikle 1990'larda siyasi partilerin çalışmaları ve yaşanan ekonomik ve sosyal dönüşümler seçmen olmanın Hindistan'ın yoksul ve dışlanmış kesimleri için önemli olabileceklerinin farkına varmalarını sağlamıştır.[419] Christphe Jaffrelot yoksul ve dışlanmış kitlelerin Kuzey Hindistan'da giderek siyasetin bir parçası olmasını "sessiz devrim" olarak niteler. Hindistan siyasal sisteminde üst kastların ve elitlerin siyasal iktidar üzerinde devam eden etkisi kırılmıştır. Nitekim, 1980'lere kadar Kongre Partisi ve *Jana Sang*[420] içindeki pek çok tartışmaya rağmen bu etki kırılamamış ve karar alma mekanizmalarında geleneksel elitlerin ve üst kastların etkisi hissedilir olmuştur. Bunun yarattığı hoşnutsuzluk, yeni sosyal ekonomik şartlar ve seçim politikalarının etkisi Mandal Raporu[421] gibi girişimler

[418] Seçimlere katılım oranı 2019 seçimlerinde %67,4'tür. Mukulika Banarjee, Why India Votes? New Delhi: Routledge, 2017, s. 169; Weiner, "Party Politics..., 128-130; Subrata Mitra,**Politics in India Structure, Process and Policy**, 2.B, London: Routledge, 2017, s. 129-132.

[419] Sumit Ganguly, Rahul Mukerji, **India Since 1980**, Cambridge: Cambridge University Press, 2011, s. 110.

[420] Bharatiya Jana Sangh, Tün Hindistan Halkları Organizasyonu, Hindistan sağ kanat çatı partilerinden biridir. 1951 yılında kurulmuştur. 1980'lerde diğer partilerin ayrılmasıyla parçalanmaya başlamıştır. Ancak Hindistan'da bir parti olarak olmasa da halen Hindu sağ kanadı için birleştirici anlamını korumaktadır.

[421] Mandal Raporu, mevcut kamu çalışanı alımında uygulanan kast ve din temelli rezervasyon yaklaşımının yeniden değerlendirilip sosyoekonomik durum ve eğitime erişim gibi kriterlerin yeniden ele alınarak yeni bir rezervasyon grubu *Other Backward Class* – Diğer Geri Kalmış Sınıflar – oluşturulmasına ilişkin 1980 tarihli çalışmadır. BJP bu kategoriyi sisteme dahil edeceğini açıklamış ve diğer rezervasyon kategorilerine ek sisteme OBC'yi dahil etmiştir. Bu durum özellikle Kuzey Eyaletlerdeki yoksul kitleleri BJP'nin oy depolarına dönüştürmüştür. OBC kategorisi pek çok eleştirmene göre muğlak bir kategoridir ve epey geniştir. Kast sistemi temelli olup fiili ekonomik ve sınıfsal konumdan bağımsızdır. OBC'nin bir pozitif ayrımcılık kategorisi olarak belirsizliği ve kast politikalarına dönüşü ifade ettiği için eleştirilen rapor uzun süre uygulanmamış, ancak 1990'larda BJP'nin kitlelere ulaşma faaliyetine hizmet etmiştir.

sonrasında değişmeye başlamıştır. Jaffrelot "sessiz devrimi", "[siyasal] gücün barışçıl ve sessiz bir biçimde madunlara devredilmesi" olarak tanımlamaktadır.[422] Bu durum tamamen bir parti ya da diğeri lehine sonuçlanmamış, ancak toplumsal olarak daha parçalı bir görünüm kazandırmıştı. Siyasi partiler bu gruplarla iş birliği söylemini genişleterek koalisyonlara girmek ve karar alma mekanizmasını özellikle ilgili konularda genişletmek durumunda kalmışlardır.

Yıl	Katılım Oranı
2019	67.40%
2014	66.40 %
2009	58.17 %
2004	58.07 %
1999	59.99 %
1998	61.97 %
1996	57.94 %
1991	56.73 %
1989	61.98 %
1984	63.56 %
1980	56.92 %
1977	60.49 %
1971	55.25 %
1967	61.04 %
1962	55.42 %
1957	62.23 %
1952	61.17 %

Tablo 5: Hindistan'da Genel Seçimlere Katılım Oranı

Kaynak: Hindistan Seçim Komitesi http://egi.gov.in

Hindistan'da siyasi katılım için seçimler önemli olmakla birlikte tek yol değildir. Nitekim, bağımsızlık mücadelesinde sıklıkla görülen protesto hareketleri ve sivil itaatsizlik uygulamaları siyasi kültürde yerini almıştır. Bu durumda, yolsuzluk karşıtı hareket gibi tabana ulaşabilen ve büyük destek alan sivil toplum çalışmalarının ve yerelde köylü eylemlerinin ulusal siyasete etki ettiği söylenebilir. 1990'da BJP'nin Babri Mescidi'nin bulunduğu alana Rama tapınağı yapılması için başlattığı *Ram Rath Yatra* (Rama Kafilesi) yürüyüşü partinin kitlelere ulaşmasını sağlamıştır, ülkede Hindu-Müslüman ilişkilerini de bir mücadele rekabet alanına çevirmiştir. 1992'de Babri Mescidi'nin aşırı sağ gruplar tarafından yıkılmasıyla pek çok kişinin hayatını kaybettiği çatışmalar çıkmıştır. 2011'de Anna Hazare ve Arvind Kejrival'in sonradan partileşecek (AAP- Aam Aadmi Partisi) yolsuzluk karşıtı mücadelesi ya da Lokpal Yasası Hareketi bunun önemli örneklerindendir. Bu eylemler siyasi hareketlerin ya da partilerin doğrudan kitlelere ulaşabilmesini sağlamıştır. Arvind Kejrival harelketi güçlü bir ulusal partiye çevirmiş, BJP ise iktidar çabasında zayıf toplumsal desteğini hızla arttırmıştır. Siyasi partiler

[422] Christophe Jaffrelot, **India's Silent Revolution**, London:Hurst and Company, 2003, s. 494.

dışında ülke siyasetine etki eden Rashtriya Swayamsevak Sangh (Ulusal Gönüllü Organizasyonu-RSS), Visha Hindu Parishad (Dünya Hindu Konseyi)[423] gibi çok etkin örgütler de bulunmaktadır. Sendikalar, çiftçi örgütleri,[424] öğrenci birlikleri gibi yapılar da siyasal sistem içerisinde önemli yer tutmaktadırlar. Bu örgütlerin karar alma mekanizmalarına katılımları ilgili yasaların çıkarılması ve düzenlenmesine ilişkin parlamento komisyonlarına katılımları ve bu komisyonlardaki oy haklarıyla doğrudan tanımlanmış olmakla birlikte pek çoğu için parti bağlantıları belirleyici olmaktadır.

Genel seçimlerden hemen sonra yerel seçim süreçlerinin başladığı Hindistan'da seçim sürekli bir olgu halini almıştır. Sürekli bir referandum hali yerel seçimler bile olsa parlamentonun şekillenmesi konusunda önemli sinyaller vermektedir. Nitekim eyalet seçimlerine katılım oranları genel seçimlerin üstündedir, yerel seçimler bu anlamda kamuoyu yoklamasına dönüşmektedir. Bunun yarattığı en önemli etki değinildiği gibi kitlelere ulaşma çabası ve bu amaçla popülist politikaların sürekli kullanılmasıdır. Seçim söylemleri, kampanya mottoları, seçim beyannamelerinde yeralan ifadeler bunun bir yansımasıdır. Ancak neredeyse 1967 seçimlerinden bu yana etkisini giderek arttıran popülist söylem dış politikayı çok fazla kapsamamaktaydı.[425]

Hindistan'da dış politika uzunca bir süre üst siyasetin bir unsuru olarak görüldü. Seçim beyannamelerinde ya da meydanlarda dış politika, Pakistan, Çin ilişkileri gibi kamuoyunun doğrudan ilgisini çekmiş konular dışında pek kendine yer bulmamıştır. Ancak 1990'larla birlikte Hindistan için de popülizm karar alma süreçlerini özellikle bazı politika alanlarında etkilemiştir. 1999 Kargil savaşının TV'de yayınlanan ilk çatışma olması, 1998 nükleer testleri gibi konular gündelik hayatın içinde yer etmeye başladıkça, dış politika alanını da siyasi partilerin kitleleri etkileme stratejilerinden biri haline gelmiştir. Ulusal gurur, Hindistan'ın küresel gücü en fazla kullanılan ifadelerdir. Ancak 2014 seçimleri sonrasında Başbakan olan Narendra Modi'nin söylemleri ve yaklaşımları bu tartışmayı "popülist Hindu milliyetçiliğinin Hindistan dış politikasına etkisi" sorunsalına taşımıştır.[426] Dışişleri Bakanlığı 2014 sonrası sosyal medyayı,

[423] RSS ve VHP sağ kanat Hindu organizasyonlarıdır. İki yapının da Hindistan siyasetin önemli etkileri vardır. Özellikle 1977 Janata Hükümeti ve sonrasında BJP'de önemli söz sahibidirler. RSS'in BJP'nin kadrolarını oluşturduğu söylenmektedir.

[424] Parlamento'dan geçirilmeye çalışılan üç tarım yasasına karşı ülkedeki çiftçi örgütleri ayaklanmış ve Eylül 2020'de eylemlere başlamışlardır. 26 Ocak 2021 Cumhuriyet Günü'nde Delhi'de çok büyük bir eylem düzenlemişlerdir. Sonucunda Yasaların değişimi sözkonusu olmuş bazı eyaletlerde uygulanmamıştır.

[425] Radhika Kumar, "Electoral Campaign as a Performative Plebiscite Mapping the Changing Nature of Political commmunication in India" **Companion to Indian Democracy**, Peter Roland DeSouza, Mohd. Sanjeer Alam ve Hilal Ahmed, NewYork: Routledge, 2022, s. 53-63.

[426] Sandra Destradi ve Kira Huju "Round Table Series on India's International Relations: Populism and Foreign Policy" **Statecraft,** 30 Mayıs 2022. https://www.statecraft.co.in/article/round-table-series-on-india-s-international-

özellikle *Tweeter,* dış politika konularına ilişkin etkin bir alan olarak kullanmıştır. Dış politikanın tabana yayılıyor gibi görünmesini sağlayan bu durum bir taraftan da popülizmin işleyişi doğrultusunda çeşitli kurumsal yapıları dışlayarak daha kişiselleştirilmiş tek taraflı bir siyaset üretme alanı açmaktadır.[427] Aynı zamanda dış politikanın siyasi partiler ve liderlerce kitlelere sunulması, beraberinde getirdiği dış politika söylemi üzerinden ulusal kimliği tanımlamakta ve pekiştirmektedir.

Popülist söylem kullanarak merkezileşmiş bir karar alma mekanizmasının genel kabulü sağlanırken diğer taraftan da popülizmin dış politikaya doğrudan etkisi de zaten merkezileşmiş, hatta kişiselleşmiş bir karar alma süreciyle mümkün olabilmektedir. Lider ile halk arasında, halk iradesinin liderde vücut bulması söylemi üzerinden doğrudan bir bağ kurulması ile sağlanan bu iletişim lideri halk iradesini de yönlendiren kişi olarak tanımlamaktadır. Karar alma mekanizması lider özelinde kişiselleşirken eş zamanlı olarak karar alma sürecine etki eden ara kurumların etkisinin azaltılmasıyla sonuçlanmaktadır. Bu etki azaltma, kontrollü itibarsızlaştırma, kurumların marjinalleştirilmesi, halk iradesinin önünde bir engel olarak gösterilmesi, bazı durumlarda liderin popülist anti-elit söylemi üzerinden gerçekleşmektedir. Dış politikada bunun karşılığı dışişleri bürokrasisinin ötekileştirilmesidir.[428]

Hindistan siyasal sisteminin farklı katılımcıları ve grupları olmakla birlikte en önemli ve merkezi öğeleri siyasal partilerdir. Bu partilerin karar alma mekanizmaları ise organizasyon yapıları, dönemsel olarak değişen lider profilleri ve kurdukları koalisyonlar ve iş birlikleri ile doğrudan ilgili olmaktadır. Bu başlıkta hükümet kurabilen ve ülkede etkili olmuş iki siyasi partiyi ele alacağız. Bu iki parti dışında Hindistan Komünist Partisi, Hindistan Komünist Partisi-Marksist, Ulusal Kongre Partisi gibi önemli siyasal partiler de bulunmaktadır.

relations-populism-and-foreign-policy; Kira Huju, "Saffronizing Diplomacy: The Indian Foreign Service Under Hindu Nationalist Rule," **International Affairs**, 98: 2 (2022), 423-441

[427] Jaffrelot ve Jumle Dışişleri Bakanının sosyal medya kullanımını inceleyerek, dil, resim ve sembol kullanımının dış politika süreçlerine etkisini ele almışlardır. Tüm bu kullanıma ilişkin en önemli merkezileştirici ve tekelci durumu ifade eden Hükümet'in "sahip olduğu araçlara muhalefetin erişiminin olmamasıdır." Vihang Jumle, Chiristophe Jaffrelot, "How Twitter Became The New Medium For Diplomacy," **The Indian Express**, 20 Temmuz 2022, https://indianexpress.com/article/opinion/columns/how-twitter-became-the-new-medium-for-diplomacy-8039843/

[428] Sandra Sandra Destradi ve Kira Huju "Round Table Series on India's International Relations: Populism and Foreign Policy" 30 May 2022, https://www.statecraft.co.in/article/round-table-series-on-india-s-international-relations-populism-and-foreign-policy.

3.2.3.1 **Hindistan Ulusal Kongre Partisi**

Hindistan Ulusal Kongre Partisi (Kongre Partisi) Hindistan'ın en eski, örgütlenmiş siyasi partisidir. Kongre Partisi'ni diğerlerinden ayıran özellik bağımsızlık sürecinin en önemli aktörlerinden biri olmasıdır. Kongre Partisi'nin bağımsızlık öncesi dönem ülke içerisinde kitle partisi haline gelmesi ve geniş örgütleme ağı ona sistem içerisinde özgün bir konum sağlamıştır. 1967 seçimlerine kadar çok partili bir siyasal yapının baskın tek partisi konumundadır. Bu dönem sistemi tek partili sistem olarak ifade eden yazarlar olmakla birlikte gayet yarışmacı ve diğer partilere açık bir siyasal atmosferde gerçekleş seçimlerde özellikle Nehru'nun karizmatik liderliğinde Kongre Partisi baskın seçim galibiyetleri almış bu dönemi şekillendirmiştir. Bu bağlamda politik rekabet eyaletler ile merkez arasında ve parti içi nitelikte gerçekleşmiştir. Bağımsızlık mücadelesinde yer almış Parti'nin önemli üyelerinin bazıları odak noktalarıydı, ayrıca bir de eyalet içerisinde örgüt içerisinde yükselerek yerel desteği olan yeni odaklar da oluşmaya başlamıştı. Parti içi mücadele gerek yerel örgütler düzeyinde gerekse yukarıya doğru merkezi yönetim ile ilgili olsun kendi liderlerini ve onlara gerek sadakat gerekse fikir, çıkar ekseninde bağlı grupları oluşturmuştur. Parti içi işleyiş ve karar almada zamanla arabuluculuk, uzlaşma, siyasi pazarlık önemli yer tutmaya başlamıştır.[429] Parti içi çoğulculuk sağlanmıştır.

İdeolojik bir bağlılıktan ziyade farklı grupların çıkarlarını temsil eden çatı parti niteliği çeşitli grupların oluşmasını sağlamaktaydı. Bu durum aynı zamanda parti içerisinde çeşitlenen dış politika sorunlarına farklı yaklaşımların, görüşlerin ortaya çıkmasına yol açıyordu. Kongre Partisi sistemi bu sorunların merkeze taşınmasına izin veren, çok çeşitli yollara sahip olmakla birlikte dış politika kararlarının alınması süreci yine de kapalı bir kutudur.[430]

Kongre Partisi yerel örgütlenmesi güçlü bir partidir, bu nedenle karar alma süreci sorunun nereden kaynaklandığına bakılmaksızın tabandan başlamaktadır. Ancak bu durum büyük bir organizasyonu barındırmaktadır. Hatta bu büyük organizasyonu yönetebilmek için daha küçük organizasyonlar, komisyonlar ve komiteler oluşmaktadır. AICC Tüm Hindistan Kongre Komitesi merkezi karar alma meclisidir. Bütün konular burada tartışılır. Üyeleri Eyalet Komiteleri (PCC) tarafından seçilmektedir. AICC, Kongre Çalışma Komitesini ve Kongre Partisi Genel Başkanını seçer. Çalışma Komitesi AICC yerine çalışmaları merkezde yürütür. Çalışma Komitesinin ilginç bir özelliği üyelerinin üçte ikilik kısmının Genel Başkan tarafından seçilmesidir. Bu durum Parti'ye zaman zaman yapılan "otokratik merkeziyetçilik" eleştirilerinin nedeni olmaktadır. Bu

[429] Rajni Kothari, "Congress System in India" **Parties and Party Politics in India**, Zoya Hasan (ed), New Delhi: Oxford University Press, 2002, s. 42-43.

[430] Ravni Thakur (Kongre partisi Dışişleri Kurulu üyesi), görüşme, 18, Mart, 2011

durum genel başkana karar alma süreçlerinde büyük bir üstünlük sağlamaktadır. Ancak uygulamada Parti'nin çoğulcu yapısı gücün merkezde toplanmasını zorlaştırmıştır. AICC farklı toplumsal sınıflardan gelen farklı çıkar gruplarından oluşmaktadır. Bu durum iki yılda bir seçilen genel başkanın belirlenmesinde karşılıklı pazarlıkların, siyasi çatışmaların ve uzlaşıların etkili olmasını sağlamaktadır. Nitekim Nehru için bile genel başkan olarak seçilmek epey zor olmuştur.[431] Genel başkanlığın, parti liderliğinin çoğulculuğu yansıtmadığı ve Parti içi uzlaşı, pazarlık gibi çözüm mekanizmalarının çalıştırılamadığı durumlarda ise Parti'den kopmalar, ayrılmalar yaşanmıştır. Indira Gandhi'nin Genel Başkanlığı dönemi 1967-1980 arasında en önemli kopmaların yaşandığı dönem olmuştur. Bu Gandhi'nin yönetim tarzı ile ilişkiliydi, karar alma süreçlerinde Parti temsilcilerini dışarıda bırakıyor, kendisine yönelen muhalefeti ise Parti'den uzaklaştırıyordu. Bir diğer unsur ise yerel siyasetin önem kazanması ile eyalet düzeyinde muhalefetin kendi yerel partisi ile devam etmeye karar vermesiydi.[432]Özellikle eyalet düzeyinde örgütlülük 1970'lerden sonra hızla Parti'den ayrılıp kendi eyalet Kongresi'ni kurmasına olanak sağlamıştır.

AICC'nin yıllık toplantısında belirlenen Kongre Çalışma Komitesi Genel Başkan'a destek olan karar alma mekanizmasının önemli bir unsurudur. İhtiyaçları doğrultusunda konularında uzmanlaşmış komiteler, komisyonlar oluşturur. Dolaysıyla bir dış ya da iç politika problemi geldiğinde komisyonlarca ele alınarak Çalışma Komitesi üzerinden AICC'e iletilir, üyeler ilgisi doğrultusunda eyalet meclislerinde de konuyu tartışırlar ve en son AICC konuya ilişkin bir karar alır, çoğunlukla da Çalışma Komitesi'nin kararına, tavsiyesine katılır. Sistemin özü eyalet temsillerini arttırmak ancak lider merkezli bir yapıyı korumaktır. Bu durum organizasyon içerisinde daha küçük gruplar ya da bloklar oluşturabilmektedir. Konge Partisi'nin fiilen bölünmüş görünmesi bu küçük grupların varlığından kaynaklanmaktadır. Ancak bu bölünmüş görüntü, parti içi muhalefet yapabildiği sürece gerçek bir parçalanmanın önüne geçmektedir. Bunlar demokratik karar alma süreçleri olmakla birlikte bir karar alma süreci içerisindeki farklı görüş ve düşüncelerin uyumlaşması ve siyasi uzlaşmayı sağlamak, krizleri engellemek için bir alan yaratmaktadır.[433]

Dış politika konularında karar alma süreci benzer olmakla birlikte Dışişleri Komisyonu'nun çalışmaları ve Genel Başkanın tavrı daha belirleyici olmaktadır. Genel olarak

[431] Stanley Kochanek, **The Congress Party of India**, New Jersey: Princeton University Press, 1968, Robert Hardgrave, Stanley Kochanek, **India Government and Politics**, New York: Harcourt College, 2000, s. 245-250.

[432] Robert Hardgrave, Stanley Kochanek, **India Government and Politics**, s.254.

[433]Stanley Kochanek, **The Congress Party of India**, s.xx.

Hindistan siyasetinin genel bir yansıması Parti içi karar alma sistemine de yansımaktadır.[434] Hatta konunun önemi ve başkanın dış politika ilgisi doğrultusunda Genel Başkanın kararı AICC tarafından kabul edilmektedir.[435] Bu durum dış politika konularının niteliğinden kaynaklandığı gibi çoğunlukla AICC'in ele aldığı konuların yerel siyasete ilişkin olmasından ve ülkede devam eden sürekli seçim yapısının, partinin bir taraftan seçim odaklı olmaya zorlamasından kaynaklanmaktadır. Seçim odaklılık, sürekli olarak seçmen tabanını dikkate almayı gerektirdiği içini, her ne kadar küçük bir grup karar alsa da, sürekli olarak farklı grupların ya da odakların hassasiyetlerini dikkate almak zorundadır. Kongre Partisi'nin dış politika kararlarında daha yavaş hareket etmesi ve zorlu karalar almadan önce uzun süre istişare etmesi bu grupların etkilerini dikkate almakla ilgilidir. Çatı partisi konumu BJP'den çok farklı olarak, azınlıklar, dışlanmış gruplara açıktır. İdeoloji merkezli olmaması ise sosyalizmden, liberal ekonomiye kadar pek çok görüşü temsil etmesini sağlamıştır. Bu durum karar alma gerektiren bir problem karşısında problemin niteliği ile doğrudan ilgili grubun etkinliğini dikkate alan karmaşık bir süreç ortaya koymaktadır.

3.2.3.2 Bharat Janata Partisi (BJP)

BJP, 1951 yılında kurulan *Bhartiya Jana Sangh*'ın ideolojik olarak devamı niteliğindedir. *Jana Sangh* başka partilerle birleşerek 1977'de Janata Partisi'ni oluşturmuştur. 1980'de Janata'nın dağılması sonrası *Jana Sangh*'ın kadroları BJP'yi kurmuşlardır. *Jana Sangh*'a 1968-73 yıllarında başkanlık eden Vajpayee BJP'nin ilk genel başkanı olmuştur. Benzer biçimde eski başkanlardan Lal Krishna Advani parti genel sekreterlerindendir. Bu iki isim 2009'a kadar parti yönetiminde yer almışlardır. Parti içerisinde etkinlikleri farklıdır, Advani iç ilişkiler ve organizasyon ile ilgilenirken Vajpayee'ye başbakanlık, dışişleri bakanlığı gibi uzlaşmaya iletişime yönelik görevler tahsis edilmiştir.

Jana Sangh'ın kurulma fikri Golwarkar'ın 1925 yılında kurduğu RSS'in yasal siyasal bir platformda temsil edilmesi düşüncesinden kaynaklanmaktaydı. Bugün dahi BJP'nin RSS ile organik bağları devam etmektedir. [436] Kurucu kadroları kendilerini yeni Gandhici olarak tanımlamayı tercih etmekteydi ve ekonomik ve sosyal politikalarını ifade ederken Gandhi'nin organik toplum söylemiyle eklektik olarak birleştirilmiş *Hindu Rashta* (Hindu toplumu)

[434] 2010, 2011 yıllarında sıklıkla ziyaret edip görüşlerini aldığım AICC üyeleri ve sekretaryasının dış politika konularını nasıl ele alıyorsunuz sorusuna yanıtı Parti liderliğini işaret ediyordu. AICC çok yoğun bir yer olarak ağırlığı iç siyaset ve doğrudan hedefledikleri toplumsal tabana ilişkindi.

[435] Ravni Thakur (Kongre partisi Dışişleri Kurulu üyesi), görüşme, 18, Mart, 2011

[436] Vinay Sitapati, **Jungalbandi:The BJP Before Modi**, New Delhi: Penguin, 2020.

söylemini kullanmayı tercih etmekteydiler. Söylemin ekonomik boyutu bugün pek vurgulanmamakla birlikte çoğunlukla Hindu milliyetçiliği söyleminin Hindistan tahayyülü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Parti organizasyonları ve kuralları "BJP Anayasası" [437] olarak belirtilen belgede açıklanmıştır. Parti organizasyonu RSS organizasyonunun bir benzeri niteliğindedir. Dikey hiyerarşinin belirgin olduğu partide organizasyon, eyalet ve ulusal düzey olarak ikiye ayrılmaktadır. Merkezde parti başkanı ve sayısı 120'i geçmeyecek kadar üyesi bulunan Ulusal Yürütme yer almaktadır. Bu üyeleri belli kurallar dahilinde genel başkan belirler. Ayrıca Ulusal Konsey bulunur. Bu Konsey içinde Eyalet Konseyleri, Eyalet idaresi, Bölge Komiteleri ve yerel komiteler yer almaktadır. Ancak uygulamada karar alma mekanizması liderlerin oluşturduğu daha küçük bir gruptan oluşmaktadır. Bu grup üyeleri ve genel olarak Parti içinde önemli pozisyonlarda bulunanlar ise RSS kadrolarından gelmektedir.[438]

BJP, kurumsallığı katı olan bir partidir. Tarihsel olarak parti yönetimi bir kişiden ziyade küçük bir grubun etkisi altındadır. Bu grup içerisindeki iş bölümü genellikle dönüşümlü bir biçimde gerçekleşmektedir. Örneğin, Vajpayee'nin Başbakan ve Parti Başkanı olduğu dönemde Parti'nin tüm organizasyonunu yöneten kişi Advani olmuştur. Nitekim, Narendra Modi'nin başbakan adayı olarak belirlendiği süreç içerisinde parti içi tartışmalar [439] karar alma mekanizmasının ne kadar az kişiden oluştuğu konusunda önemli bir fikir vermektedir.

Bharat Janata Partisi (BJP) liderlik konusunda Kongre'den farklılık göstermekteydi. Parti organizasyonu hayli merkezileşmiş olmakla birlikte liderlik genellikle tek kişinin elinde tuttuğu bir güç değildi. Tepede yeralan küçük grubun kendisi liderlerden oluşmaktaydı ve ayrıca Parti kararlarına doğrudan müdahale eden RSS'in de karar alma süreçlerinde ağırlığı bulunmaktaydı. BJP'nin karar alma mekanizması farklı grupların etkisiyle bölünmüş bir yapı göstermektedir. Vajpayee ve Advani için söylenen, bu iki önemli liderin temsil ettiği yumuşak güç ve katı güç kutupları olduğudur.[440] BJP içerisindeki bu çok başlılığa ek olarak, eyalet örgütlenmelerinin de bölgesel etkileri oranında parçalanmış bu yapıya etkisi vardır. Nitekim, hükümetin 2002'de BJP

[437] **Constitution and Rules**, Bharat Janata Party, 2012. https://www.bjp.org/en/constitution

[438] James Manor, "the BJP's Organisational Strength" **Coalition Politics and Hindu Nationalism**, Katharina Adaney Lawrence Saez (eds), London:Routledge; 2005, 58.

[439] Christophe Jaffrelot, "The Modi-centric BJP 2014 Election Campaign: New Techniques And Old Tactics" **Contemporary South Asia**, Vol 23, No.2 (2016), s.151-166.

[440]Vinay Sitapati, **Jungalbandi**.

yönetimindeki Gujarat'ta yaşanan ayaklanmaya fazla müdahale edememesi de bunun bir göstergesidir. [441]

BJP içerisinde dış politika kararları iç politika kararları kadar tartışılmamakta ve lider kadrosu tarafından alınmaktadır. Hari Krishan Dua ile yapılan ilk görüşmede[442] kendisi BJP'nin dış politika danışmanı olarak bu konuda bir ortak karar alma mekanizması olmadığını ve parti liderleri tarafından dış politikanın belirlendiğini belirtmiştir. Ancak dış politika her zaman iç politikadan kolaylıkla ayrılamadığı gibi, BJP için de Çin ve Pakistan konuları iç politika ile doğrudan ilgili olmaktaydı. Bu bağlamda, Vajpayee'nin Pakistan ile yaptığı "otobüs diplomasisi" özellikle RSS ve ona yakın liderler tarafından sert bir biçimde eleştirilmiş ve parti içerisinde önemli bir sorun haline gelmiştir. Ancak yine de RSS kadroları özellikle BJP'nin 1991 seçimlerinden sonra adım adım kitle partisine dönüşmesi hem yönetsel anlamda bir değişikliği getirmekte hem de RSS'in etkisini kısmen de olsa zayıflatmaktadır.[443] 1990'da Adivani'nin Ram Tapınağı'nın yeniden inşası için başlattığı toplumsal hareket [444] BJP'yi bir kadro hereketi olmaktan halk hareketine çevirmek için ilk adımdı ve 1991'de oylarında önemli bir artışa sebep olmuştu. Mandal komisyonu raporu gibi popüler konuları ajandasına alarak kitlelere ulaşmaya çalışması Kongre Partisi'nin zayıfladığı dönemde karşılık buldu, 1998 seçimlerinde Vajpayee'nin öne çıkarılarak RSS politikalarının seçim sürecine yansıtılmaması, Kargil ve nükleer testlerin popülaritesiyle pek çok farklı küçük partiyle NDA hükümetini kurabilmişti.[445]

Parti'nin RSS kadroları ve Ulusal Yürütme organı içerisinde yer alan kilit kadrolar ile olan zorunlu bağı 2014 seçimlerinden sonra değişmeye başlamıştır. Narendara Modi'nin seçim zaferi ve 2019'da tekrar daha büyük bir zafer kazanması parti içi etkinliğini arttırmıştır.[446] Bu nedenle, BJP için iki ayrı dönemden bahsetmek daha doğru görünmektedir. Bugünlerde politik analistler BJP'de Modi'nin adının öne çıkmasıyla Advani'nin popülaritesinin azalması, eski parti liderlerinin aktif görevde olmamaları ve Modi'nin Amit Shah ile yeni bir organizasyon oluşturması yoluyla parti içi konumlarını tartışmasız bir hale getirdikleri ifade edilmektedir.[447] Özellikle dış politika eylemleri ile Dışişleri Bakanlığı'nı etkisiz kıldığı eleştirileri de ele

[441] James Manor, "the BJP's Organisational Strength, s.57-59

[442] H.K Dua Görüşme, 3 Nisan 2011.

[443] Prashant Jha, **How BJP Wins**?, New Delhi: Juggernut, 2017.

[444] Ram Rath Yathra

[445] Vinay Sitapati, **Jungalbandi;** Robert Hardgrave, Stanley Kochanek, **India Government and Politic,** 305-307

[446] RSS ideallerinin bazılarıyla ayrılma ile ilgili olarak Priya Chacko, "Marketizing Hindutva: The State, Society, and Markets in Hindu Nationalism," **Modern Asian Studies**, Vol. 53, No. 2 (Mart 2019), s. 377-410.

[447] Satish Mishra, "Understanding the Rise of The Bharatiya Janata Party," **ORF Issue Brief,** No.258(2018),s 3.

alındığında, Modi'nin özellikle karar alıcı olarak tek yetkili olduğunu söylenebilir. Nitekim 2014 seçimlerine gidilirken 1999'dan farklı olarak "tek adam- Modi" imajı işlenmiştir.[448] Gujarat modeli ve ekonomik kalkınma seçim stratejisinin temelini oluşturmuştur. Modi'nin iktidarının kitlelere ulaşma başarısı ve popülizmin güçlü etkisi herhangi bir sınıfsal pozisyon gözetmeden 2019 seçimlerini de kazanmasını mümkün kılmıştır. Bu durum Modi'yi sadece güçlü bir başbakan konumuna getirmemiş Partiçi ilişkilerde de kendisini tek karar alıcı olarak belirlemiştir.

3.2.4 Koalisyon Politikaları: Karar Almanın Tabana Yayılmasının İmkanları:

Hindistan siyasetinde özellikle 1996'dan günümüze kadar koalisyonlar siyasetin önemli bir parçası haline gelmişlerdir. Koalisyon politikalarını tek parti yönetimlerinden ayıran karar alma mekanizmasının ister istemez farklı koalisyon ortaklarına hatta kamuoyuna açmak zorunda kalmasıdır. Bu Hindistan siyaseti içerisinde yeni bir döneme işaret etmektedir.[449]

Koalisyon politikaları 1990'lar sonrasında güçlü merkeze karşın yerel unsurların etkisinin arttığı yeni bir siyasal yapıyı ifade etmektedir. 1990'larda iki temel değişim yaşanmıştır: bunlar uluslararası sistemin değişmesi ile Hindistan'daki iç politik kurgunun ve iktidar yapısının değişmesidir. Buna eklenecek önemli bir unsur da ekonomik koşulların ve bu doğrultuda ekonomi politikalarının dönüşmesidir. Bu süreçlerden ilki Soğuk Savaş'ın ortadan kalkması ile oluşmuştur. Bu bağlamda, bir taraftan "yeni dünya düzeni" tartışılırken diğer taraftan ülkelerin blok politikaları çerçevesinde belirlediği uluslararası rolleri ve eylemleri yeniden tanımlanmak ve değişmek zorunda kalmıştır. Hindistan için bu durum, bağlantısızlık üzerinden tanımladığı meşruiyetinin ve sömürgecilik sonrası aidiyetin öneminin ortadan kaldırmaktaydı. Ayrıca, bu dönemin hemen başında ortaya çıkan uluslararası krizlere uygun politika üretmesini de zorlaştırmıştır.[450] 1947 yılından itibaren, kısa süreli bir ara haricinde (1977-1980), Hindistan Kongre Partisi tarafından yönetilmekteydi. Bu durum, 1990'ların başında değişti. Başta Bharatiya Janata Partisi olmak üzere, Kongre Partisi diğer ulusal partilere karşı tek başına iktidarını kaybetmiştir. Kongre Partisi'nin güç kaybetmesi ulusal düzeyde pek çok partinin merkez politikalarında daha fazla söz sahibi olmasına neden olmuştur. Bir diğer eğilim ise eyaletler düzeyinde yerel partilerin sayısının ve etkinliğinin artmış olmasıdır. Eskiden ulusal partiler

[448] Christophe Jaffrelot, "The Modi-Centric BJP, 151-152.

[449] Koalisyonların özellikle eyalet düzeyindeki koalisyonların etkileri için ;Nicholas Blarel, "Coalition Politics And The Making of Indian Foreign Policy: A New Research Program"I**ndia Review,** Vol 18, No.5 (2019), s.582-595

[450] Sumit Ganguly ve Rahul Mukherji, **India Since 1980**, Cambridge University Press, 2011; Dawa Norbu, "After Nationalism? Elite Beliefs, State Interest, and International Politics*",* **International Relations in India Theorising the Region and Nation***,* ed. Kanti Bajpai and S. Mallavarapu (eds), Delhi: Orient Black Swan, 2005, s. 85-117; Priya Chaco, **Indian Foreign**; Rajen Harshe ve K.M. Seethi,(ed) **Engaging with the World**...

tarafından temsil edilen kitleler artık yerel partilere yönelmişlerdir. Bu dönem kendisini gösteren bir başka unsur ise etnik-dini grupların örgütlenmeleri olmuştur. Bu örgütlenmeler hem ülke içerisinde cemaat çatışmaları yaratmış hem de iç siyasetteki bileşen yapısını değiştirmiştir. Hindistan siyaseti çok parçalı bir yapıya dönmüş ve bu da özellikle karar alma süreçlerinde güçlü lider yönelimi yerine geniş koalisyonların daha fazla etkin olmasına sebebiyet vermiştir.[451] Bu durum sadece yönetici grubun değişmesi ya da değişmeye zorlanması değil, aynı zamanda daha önce dikkate alınmayan pek çok grubun ve özellikle yerel siyasetin merkez üzerindeki etkisini arttırması ile sonuçlanmıştır.

Politik yapının çok parçalı haline ek olarak, ekonomi alanında da IMF kaynaklı reform zorunluluğunun oluşması elitlerin ve bürokratların iktisat politikaları üzerinde hâkimiyetlerini zayıflatmıştır. Ekonomik sistem mecburen uluslararası ekonomik sistemin bir parçası haline gelmiştir. Ayrıca, Hindistan'daki gelir farklılığı giderek artmıştır. Bu fark bazı yazarların yoksul olmayanlar olarak nitelendirdiği yeni bir orta sınıfı ortaya çıkarmıştır. Böylelikle, yaklaşık kırk yıl süren Nehru ailesine ve onun etrafında oluşmuş siyasi aktörlere ve elit siyasi gruplara yeni aktörler dahil olmuştur.

1984 yılından 2014 yılına kadar seçimlerde hiçbir parti tek başına hükümet kurmak için gerekli oyu alamamıştır. Kongre Partisi ve BJP ekseninde kurulan UPA ve NDA koalisyonları ülkeyi yönetmiştir. Bu koalisyonların temel özelliği içlerinde büyük oranda eyalet partisi barındırmalarıdır. Eyalet partileri üyeleri destek sunmalarının yanı sıra bakanlık gibi önemli görevlerde bulunmuşlardır. Bu durum eyaletler ile merkez arasında siyasi pazarlık süreçlerinin gelişmesine ve eyaletlerin göreli etkilerini arttırmalarına sebep olmuştur. Zaten bazı eyaletler özel konumları nedeniyle ülke siyasetinde daha ön planda yer almaktaydı, ancak bu durum seçimlerin yarattığı sürecin içinde gelişmiştir. Aslında pazarlık süreci Hindistan sistemi içinde hep olmuştur, ancak Kongre Partisi içinde ya da *Janata Dal*'ın kendi iç grupları arasında kalmıştır. Nitekim, bu partiler dışında yerel partilerin yükselmesi ve kendi yerel hükümetlerini kurması 1967 yılına kadar geri gitmektedir. 1998 Seçimleri öncesi BJP bir ilki gerçekleştirip NDA adı altında seçim öncesi koalisyon oluşturarak daha önceki yapıdan farklı ve yereli, ulusal karşısında daha da güçlendiren bir modeli benimsemiştir. Bu durum yerel çıkarları öne çıkararak onların eşitlikçi

[451] Pradeep K. Chhibber, **Democracy without Associations Transformation of the Party System and Social Cleavages in India**, University of Michagen Press, 2001; Francine Frankel et.al, **Transforming India**...; Stuart Corbridge and John Harriss, **Reinventing India**, Polity, 2000; Pranab Bardhan, "Democracy and Distributive Politics in India," **Divide and Deal The Politics of Distribution in Democracies**, Ian Shapiro, Peter A. Swenson, and Daniela Donno (eds), New York University Press, 2008, s. 280-298.

temsilini sağlamıştır. Nitekim, bu dönem kurulmuş Ulusal Güvenlik Konseyi gibi oluşumlar karar alma mekanizmalarının genişlemesini ifade etmektedir.

Ulusal partilerle kurulan koalisyonlarda bu partilerin kabine temsili sağlanmaktaydı, NDA hükümetinde Savunma Bakanlığı yapan George Fernandes Samata Partisi üyesiydi. Dolayısıyla koalisyonda yeralan partiler bir şekilde karar alma sistemi içerisinde yeralmaktaydı. Buradaki temel problem karar alma süreçlerindeki ağırlıkları ve etkileridir. NDA ve UPA hükümetleri küçük farklarla kurulduğu düşünüldüğünde Parlamento'daki her oy ayrı bir önem taşımaktaydı. Nitekim ABD ile yapılan Nükleer Anlaşma güçlükle Parlamento onayını almıştır. Bu çerçevede diğer bir soru nasıl bir motivasyon ile hareket ettikleridir? Ulusal partiler için temel motivasyonun kararların siyasi geri dönüşü olduğunu söylemek mümkündür. Bazı ulusal parti örnekleri dışında, dış politika alanı daha özelleşmiş bir alan olarak görülmekteydi. Nitekim dış politikaya ilişkin açıklamalarda ya da dış ziyaretlerde koalisyon partilerinin üyeleri pek dikkat çekmemektedir. Ancak alınan dış politika kararının sonuçları önemli olmaktadır. Bazı durumlarda ise yapılan siyasi pazarlıklar sonucunda farklı kazanımlar ön plana çıkmaktadır. Bu partilerin içerisinde yeraldığı koalisyon karar alma biçiminde önemli olanın bu siyasi pazarlıkların nasıl sonuçlanacağı ve kendisinin oy tabanının bu karara tepkisinin değerlendirilmesi olduğunu söylemek mümkündür.

Ulusal partiler dışında 1967'den bu yana eyalet partileri de seçim öncesi ve sonrası koalisyonlarda etkin olmaktadır. Eyalet partilerinin ulusal partilerden farkı dış politika konularına daha hassas olabilmeleridir.[452] Bu hassasiyet sınır bölgelerinde olan eyaletlerde yaygındır. Tamil Nadu, Bengal, Punjab gibi eyaletler Pakistan, Sri Lanka, Bangladeş politikalarının doğrudan etkilerini yaşayabilirler.[453] İkinci bir etmense yurtdışında çalışan Hintlilerin yoğunlaştıkları eyaletlerdir. Kerala gibi eyaletlerin sakinlerinin Birleşik Arap Emirlikleri, Katar, Libya vb ülkelerde yakınları bulunmaktadır. Bu hem eyalet ekonomisine hem de ülke ekonomisine etki eden bir husustur ve özellikle ulusal hükümetten bu kişilerin bulundukları yerlerde refahı için dış politika eyleminde bulunmalarını talep edebilirler. Nitekim hem Irak savaş hem de Libya'da yaşanan çatışmalarda Hindistan diplomatik ilişkiler kurarak vatandaşlarını çatışma bölgesinden çıkarmak zorunda kalmıştır. Libya için ise doğrudan tahliye için donanma göndermiştir.

2014 seçimlerinden BJP'nin Parlamento'daki üstünlüğü özellikle ulusal partilerin karar alma mekanizmasına katılımını engellemiştir. Ancak eyalet partilerinin özel durumu onları

[452] Nicholas Blarel, "Coalition Politics And The Making of Indian Foreign Policy:, s. 585-587.

[453] James Chiriyankandath ve Andrew Wyatt, "The NDA and Indian Foreign Policy," s. 199-200.

oylama çerçevesinde karar alma sürecinden çıkarmış olsa da dış politikaya dahil olmaları engellenebilir görünmemektedir. Nitekim 2014'te Dışişleri Bakanlığı bünyesinde eyaletler birimi oluşturulması dahi gündeme gelmiştir.[454]

3.3 Sosyal ve Ekonomik Yapı

Hindistan dış politikasına ilişkin karar alma süreçleri genellikle karar alıcının yapısına göre değişiklik göstermektedir. C. Hermann'ın karar alma modelini incelerken ele aldığımız değişime etki eden iç faktörler Hindistan örneğinde çoğunlukla ekonomik durum ve sosyal ilişkilerin etkisi olmaktadır. Hindistan'da daha önce incelediğimiz üzere başbakan karar verme sürecinde çok etkilidir ancak 1990'lada değişen yapı bu süreçte koalisyon ortaklarının da karar alma mekanizmasına dahil olmasına neden olmuştur. 1990'larla birlikte yaşanan dönüşüm sadece uluslararası alanda yaşanan dış şoklar değil aynı zamanda ülke içerisindeki sosyal ekonomik farklılaşmaydı. Bu farklılaşma ülke siyasetini yeniden şekillendirirken karar mekanizmasını da açmıştır. Benzer bir biçimde ekonomik dönüşüm dış politika kararlarının önemli bir motivasyonu olmuş, Hindistan dış politikasının önemli parametrelerini doğrudan etkileyerek bir eylem zorunluluğu yaratmıştır. Bu bağlamda kısaca Hindistan toplum yapısı veakonomisi ele alınmaya çalışılacaktır.

3.3.1 Sosyal Yapı

Hindistan toplumsal olarak parçalı bir bütün gibidir. Pek çok açıdan bölünmüştür, dinsel, dilsel, etnik ve yerli (*Adivasi)*olarak ayrıca dinsel bölünmenin içinde ayrı tabakalaşmalar ile bu parçalanmış görünüm devam etmektedir. 2021 nüfus sayımına göre ülke nüfusu 1 milyar 380 milyondur, bu sayının dini gruplara oranı %79 oranında Hindu, %14 oranında Müslüman, %2.5 oranında Hristiyan, 1.7 oranında Sihlerden oluşmaktadır. Bu sayılanlar dışında, Jain, Sarna, Zerdüşi (Mecusi), Gondi vb gibi daha küçük dini gruplar mevcuttur. Bu çeşitlilik sömürgecilik dönemi uygulamaları ve bağımsızlık sonrası oluşan politik ekonomik yapıyla kendi özgü bir biçimde iç içe geçmiştir. Bu iç içe geçmişlik farklı dinsel kimlikler, farklı coğrafyalar farklı üretim biçimleri ve tarihsel deneyimlerle farklı kültürel formlar ve uygulamalar ortaya çıkarmaktadır. Örneğin Hinduizmin kurumsallaşması ve uygulaması Güneyli Dravidyan kültürü ile Kuzey Hindistan arasında farklılık göstermektedir, bu tarihsel farklılık geniş ticaret ağı ile oluşan yeni ihtiyaçlarla birlikte Hinduizmin uygulamalarında farklılıklar oluşturmuştur. Deniz ticaret yollarının başlangıç noktası olan Kerala (Güney Hindistan) ve tarımsal üretimin ve kırsal ilişki yapısının (*jajmani*) baskın olduğu Uttar Pradesh (Kuzey Hindistan) arasında çok farklı bir

[454] Nicholas Blarel, "Coalition Politics And The Making of Indian Foreign Policy:, 592.

kültür oluşturmuştur. Tarım ya da ticaret ile uğraşanlar, şehirde ya da taşra da hatta ormanlık alanlarda yaşayan gruplar değişik kimlik öğelerinin üst üste gelmesiyle tarihsel süreç içerisinde birbirlerinden farklılaşmışlardır.[455] Bu bağlamda Hindistan, coğrafi yapısı, tarihi, dinsel, dilsel etnik öğeleriyle birlikte ve bununla şekillenen toplumu ile girift bir yapı göstermektedir. Siyaset çerçevesinden bu durum karar alıcılar için ülkeyi bir arada tutma ve farklı grupların taleplerini ya da tepkilerini dikkate alma sorumluluğu getirmektedir. Özellikle bazı politika kararları geniş bir uzlaşıyı ya da karara karşı hassas grupların katılımını gerektirmektedir. [456] Ayrıca sosyal yapı hareketlidir, dönemsel değişimlerden farklı siyasi ekonomik kararların etkileriyle farklılaşabilir, talepleri değişebilir. Hindistan'da da sosyal çeşitliliğin tarihsel nedenleri kadar farklı politik uygulamaların etkisi vardır.

Hindistan toplumsal çeşitliliğin her alanda olduğu bir ülkedir. Bu büyük oranda bir devlet olmadan ayrı ama etkileşime açık özel bir coğrafya -alt kıta- olmasıyla ilgilidir. Ayrıca tarihin farklı zamanlarında çeşitli dış etkilere maruz kalması ve dışarıdan gelen inanç sistemlerini ve bilgiyi içselleştirerek kendi kültürel kodlarıyla yeniden kurması, çok kültürlü dediğimiz başka ülkelerdeki bir arada yaşam pratiklerinden Hindistan'ı farklılaştırmaktadır. Ayrıca son otuz yıldır kitle siyaseti ve koalisyon politikaları bu kimlikleri birer özneye dönüştürmüştür. Kültürel bir kimlik aynı zamanda bu gruba mensup insanlar için politik kimliğe de atıf yapmaya başlamıştır.[457] Politik bir kimlik olarak varlık göstermesi özellikle iç politikada kendi temsilcilerine sahip olmalarına ve ihtiyaçlarını doğrudan eyalet ve ulusal meclislere ulaştırılabilmesini sağlamaktadır. Dış politika karar alımına etkisi, daha önce de ifade edildiği gibi doğrudan ilgili olduğu konulara ilişkin bir baskı grubu işlevi yaratmasındandır.[458]

Hindistan sosyal yapısının en önemli karakteristiklerinden biri toplumsal tabakalaşma yani kast sistemidir. Kast sistemi dediğimiz ve Hinduizmin önemli kaynaklarından *Rigveda*'nın yorumundan kaynaklı yapının tarihi çok eskilere kadar uzanmaktadır. Kast ifadesi aslında Portekizcedir ve tam olarak Hindistan'daki kast yapısını açıklamaz bunun için "*Varnas"* ifadesi

---

[455] Stuart Corbridge, John Harris ve Craig Jeffrey, **India Today, Economy, Politics and Society**, Cambridge: Polity, 2013, s. 240-249; Nalini Kant Jha, **Domestic Imperatives in India's Foreign Policy,** New Delhi: South Asian Publishers, 2002, 47

[456] N. K. Jha, **Domestic Imperatives,** s. 48.

[457] Christophe Jaffrelot, **India's Silent Revolution**, London:Hurst and Company, 2003; Christophe Jaffrelot " De Facto Ethnic Democracy? Oblitarating and Targetting the Other, Hindu Vigilantes and Hindu State" **Majoritarian State,** Angana Chatterji, Thomas Blom Hansen, C. Jaffrelot (eds), New Delhi : Oxford University Press, 2019, s.41-67

[458] Bkz. Sinderpal Singh (ed),India in South Asia, **Domestic Identity Politics and Foreign Policy From Nehru to the BJP**, London: Routledge, 2015.

de kullanılmaktadır ki bu Hindistan geleneksel sistemindeki dörtlü hiyerarşiye işaret etmektedir. Bir piramit yapısı arz eden tabakalaşmanın üst kısmında Brahminler – rahipler, sonrasında Kshatriyaslar- savaşçılar ve yöneticiler, üçüncü bölümde Vaisyaslar-tüccarlar, esnaflar an alt kısımda ise Sudraslar yani işçiler, köylüler yeralmaktadır. Brahminler, Kshatriyaslar, Vaisyaslar, ileri -*forward*- kastlardır. En altta yer alan Sudralar ise geride kalmış -*backword*- kastlar olarak adlandırılır. Bu piramidin dışında kalanlar kast dışıdır, *dalit* ya da *Sheduled Castes* (SCs) olarak adlandırılan bu grup diğer gruplar tarafından aşağılanmış olarak görünen işleri yaparlardı.[459] *Dalitlerin* tüm nüfusa oranı 2011 sayımına göre %16.6'dır. Hindistan anayasası kastları kaldırmıştır ancak dezavantajlı grup olarak gördüğü *dalitler* ve Hindistan yerli grupları için *Scheduled Castes ve Sheduled Tribes* (*Adivasi*) ifaadesini kullanmaktadır. Varnaların altında binlerce *jati*- bulunduğu kast içindeki görevi, işine bağlı olarak tanımlanmış ve tabakanmış alt gruplar mevcuttur. *Jatiler* varnalara göre hareketlidirler konum değiştirebilirler. Jatiler toplumsal hayatta daha fazla görünürler her kast grubu içerisinde jatiler arasında da hiyerarşi vardır ve jatilerin yaygınlığı bu hiyerarşiyi daha görünür kılmaktadır. 1990'lardan bu yana yaşanan değişimler kast grupları -varnalar- hakkındaki tartışmayı giderek azaltmıştır. Ancak jatilerin yaygınlıkları ve iş, meslek temelli yapılarıyla gündelik hayatı daha fazla işgal etmeleri jati kimliğini ön plana çıkarmıştır. [460] Kastların farklı yorumlarında özellikle ülkenin kuzeyi ve güneyi arasında önemli tarihsel farklılar göstermektedir. Bu durum farklı toplumsal ihtiyaçlar ve tecrübelerin kurumlar üzerindeki etkisi ile ilişkilidir.

Kast sistemini katı yapısı kastlar arası geçişi epey sınırlamış ve kendi içerisinde süreklilik sağlamıştır. Toplumsal hayatın, gündelik rutinlerin kast yapısı içerisinde deneyimlenmesi tarihsel olarak -her ne kadar resmi olarak kastlar kaldırılmış olsa da- kastın içselleştirilmiş bir toplumsal gerçekliğe dönüşmesine neden olmuştur. Hatta bu toplumsal gerçeklik, Hindu olmayan gruplar tarafından da kabul edilmiştir. Bu yapının tüm toplum tarafından bir şekilde yaşam deneyiminin bir parçası olması ve gündelik hayatın içine girmesi Hindu ya da değil tüm grupların içselleştirdiği bir rutin olarak kodlanmasına ve bilginin bu bakış açısıyla üretilmesine ve anlamlandırılmasına neden olmuştur. Nitekim kast yapısı Hindistan toplumunda Hindu olmayan Müslüman, Sih ve

[459] Bkz M.N. Srinivas, **Castes in Modern India**, Bombay: Asia Publishing House, 1962; Dipenkar Gupta, **Interrogating Caste: Understanding Hierarchy and Difference Indian Society**, New Delhi: Penguin, 2000.

[460] Bazı araştırmalar bir varna yani kast grubu içerisinde binlerce jati olabildiğini göstermiştir. S. Corbridge, J. Harris ve C. Jeffrey, **India Today,** s. 240.

Hristiyanlar arasında da benimsenmiş ilişkilerine yansımıştır.[461] Bu durumun gündelik hayattan siyasete kadar pek çok etkisi söz konusudur.

Hindistan'da kastları belirginleştiren üretim ekonomisiyle iççice geçtiği alanlardır. Bu bağlamda kırsal alan kast mücadeleleri siyasetinin asıl konusu olmuştur. Şehirleşme ile kast yapılarının etkili olduğu üretim ilişkisi ve toplumsal ilişki değişmektedir. Anayasa çalışmaları esnasında kastların ve kasta bağlı ayrımcılık yasaklanırken toplumsal olarak ötekileştirilmiş adivasi, dalit topluluklarının durumu ayrı değerlendirilmiştir. Özellikle Babasahib Ambedkar'ın çabalarıyla toplumsal gerçekliğin yasal yollarla tamamen ortadan kalkmayacağı düşüncesi, *Scheduled Castes, Sheduled Tribes* (*Adivasi*) ve *dalitler* için pozitif ayrımcılık öngörülmesini sağlamıştır. İş, eğitim, eyalet ve ulusal meclislerde bu gruplar için kontenjanlar tanınmıştır.[462] Bu süreç geçmişten günümüze eğitim ve özellikle kamu alanında çalışma yaşamına tarihsel toplumsal olarak itibarsızlaştırılmış kitlelerin dahil olmasını sağlamıştır. Ancak uzun vadede elde etmek istediği sonuç olan kast hiyerarşisinin kaldırılmasında pek yararı dokunmamıştır. Kastlar arasında çatışmaya neden olduğu gibi, ayrılık daha da belirgin bir hal almıştır. Politik temsil konusu ve bu grupların Hindistan nüfusu içindeki ağırlığı kastın kendisini siyaseten bir kimlik haline getirmiştir ve siyasi mücadeleye dahil etmiştir. Nitekim 1977'de Janata Partisi seçim manifestosunda kast eşitsizliğini ortadan kaldırmanın sözünü verirken, "Hindistan toplumunun zayıf unsurlarına" özel haklar sağlamayı taahhüt etmekteydi.[463] Bu amaçla kurulan Mandal Komisyonu kast kavramını sınıf kavramıyla eşleştirerek Other Backward Classes (OBC) tanımladı. Komisyonun sınıf kavramı seküler bir yaklaşımdan ziyade diğer dini gruplar içerisindeki dezavantajlı kitleleri dahil etmekteydi. Böylelikle reform önerilen, eğitim ve iş alanında kontenjan sağlanan grupların oranı nüfusun üçte ikisine ulaşmıştı.[464] Bu durum öğrenci hareketlerini ve kast içi mücadeleleri arttırdı. Mandal Komisyonu raporu uygulanmadı ancak 1990'da BJP komisyon raporunu kullanarak seçimlere katıldı. Bu yeni durum kast yapısı ile ekonomik statü arasında bir ilişki kurarak popülist bir söylemle oy olarak kitlelerin konsolidasyonunu sağlamaktaydı. Uygulamadan ziyade sembolik anlamı etkili olmuştur.[465]

---

[461] M.N. Srinivas, "Introduction", M.N. Srinivas (ed), **Caste: Its 20Th Century Avatar**, New Delhi: Penguin, 2000; S. Corbridge, J. Harris ve C. Jeffrey, **India Today,** s. 239-240. Müslüman, Hristiyan ve Sihler içinde de pozitif ayrımcılık ile korunacak kast grupları belirlenmiştir.

[462] K. L. Sharma, **Indian Social Structure and Change**, Jaipur: Rawat, 2008, s.186-187; Hirendra Nath Mukerjee, **Gandhi, Amberkar and Extirpation of Untouchability**, New Delhi: People's Publishing House, 1999.

[463] K.L. Sharma, a.g.e**,** s.220.

[464] K.L. Sharma a.g.e., s.221-222.

[465] Dipankar Gupta, **Political Sociology in India**, New Delhi: Orient Longman 1995, s. 81-82

Kastların ortadan kaldırılması düşüncesi Nehru'nun bütünleşik seküler Hindistan idealine hizmet etmekteydi. Tanınan ayrıcalıklar seküler politikaların yürütüldüğü ve sol söylemin güçlü olduğu dönem boyunca sınıfsal vurgusuyla öne çıkmaktaydı. Ancak 1980'lere gelindiğinde Hindistan'ın kalkınmaya dayalı ekonomik modeli çöktü ve liberalleşme, uluslararası kapitalizme bağlanma kast hiyerarşisini ve siyasi etkilerini değiştirmiştir. Bütünleşik bir Hindistan ideali, özellikle Hindu milliyetçiliği ve beraberinde gelişen dini kimliklerin güçlenmesi ile ayrışma ve kutuplaşmaya doğru ilerlemekteydi. Nitekim 1990'larla başlayan topluluklar arası şiddet ve BJP'nin çevreden merkeze yükselişinde geri kalmış kastlar üzerinden izlediği siyaset etkili olmuştur.[466]

Kast sisteminin 1990'lı yıllardaki değişiminde bazı faktörlerin etkisi olmuştur. Özellikle ekonomideki hızlı dönüşüm ve gelişme, yarattığı yeni iş kolları ve kırsalı dönüştürme etkisiyle kast algısını değiştirmiştir. Şehirleşme, kırsal ilişkilerin çözülmesi de kast sınırlarını ve kodlarını etkilemiştir. Kırsal yaşam ve ekonomi kast sisteminin kendisini sürekli üretmesine neden olmaktaydı. Kentleşme ve kapitalistleşme gerekleri kast sisteminin gereklerinin önüne geçmiştir. Anayasanın öngördüğü kontenjanlar ve eğitim hakları kast sisteminden kaynaklı eşitsizlikleri bir ölçüde engellemeyi başarmıştı. Özellikle şehirleşme [467] eğitim kurumlarına ulaşmayı kolaylaştırmaktaydı. Hindistan siyasi partilerinde ulusal ve yerel düzeyde çeşitlenme ve sayısal artış özellikle nüfusun büyük kısmını oluşturan geri kalmış kast grupları ve kast dışı grupların siyasette daha fazla yeralmasını sağlamıştır. Eyalet ve ulusal meclislerde artan sayı kast tartışmalarının ve algısını değiştirmede etkili olmuştur.[468] Ancak şehirleşme ve ekonomik ilişkilerin yarattığı bu etki kast algısını ve özellikle bireyler üzerindeki kuralların baskısını azaltmış olsa da kast varlığını ortadan kaldırmamıştır. Eğitimde yarattığı fırsat eşitliğine rağmen özel sektörde beyaz yakalı işler için ya da IT sektörü gibi alanlarda araştırmaların çoğu kast ilişkileri ve dinsel farklılıkların işe alım süreçlerini etkilediğini ortaya koymaktadır. Aynı biçimde hafta sonu gazetelerinin eş ilanları, evlilik gibi kurumlarda kast ve özellikle hayat tarzını daha çok yansıtan *jatinin* belirleyiciliğini göstermektedir. Hatta OBC ve SC'yi politik söylemine yerleştiren BJP içerisinde de hem sayısal olarak hem de karar alıcılar düzeyinde üst kastlara

[466] Gilles Verniers ve Christophe Jaffrelot, "Mandal vs Kamandal Redux? Caste Is Back as a Major Variable in UP Elections" **The Wire**, 15 Şubat 2022, https://thewire.in/politics/uttar-pradesh-elections-caste-bjp

[467] Dünya Bankası verilerine göre Hindistan'da %35'e ulaşmıştır. Ancak bu sayılarda milyonlarca insanın çalışma nedeniyle kırsaldan kente geldiğini ve kentlerde kayıtsız pek çok insan yaşadığını eklemek gerekmektedir.

[468] S. Corbridge, J. Harris ve C. Jeffrey, **India Today,** s. 243-249.

mensup sayısı fazladır. Kast üzerinden devam eden toplumsal ayrışma varlığını devam ettirmektedir.

Hindistan toplumunda tabakalaşma ile özellikle son yıllarda kimlik siyaseti ön plana çıkmıştır. Hindistan'da kimlikler önemlidir, bir Hintli üst kimliği yerleşmediği için kimlikler, bireyin Hint toplumu içindeki yerini tarif etmekten fazla anlam yüklüdürler. Bu nedenle de doğrudan gündelik siyasetin bir parçasıdırlar. Kimlik dediğimiz mevhum çok tartışılabilir, burada bu tartışmalara girmeden kimliklerin farklı pek çok öğenin üst üste gelmesinden oluştuğunu ifade etmek gerekir. Bu kimliklerin bir özelliği siyasete eklemlenme biçimlerinin farklı olmasıdır; 1960 ve 70'li yıllarda sınıf mücadelesiyle siyasete katılırlarken, 1980 sonrasında kültürel, dinsel kodlar ve kitle siyaseti ile dahil olmuştur.[469] Kimliklerin bazıları grup aidiyetlerini ifade etmekle birlikte üstlendikleri anlam belirli tarihsel koşulların etkisiyle oluşmuştur. Örneğin İngiliz kolonyal yönetimi döneminde Hindu kimliği uyanışı, farklı okulların ve örgütlenmelerin oluşmasına neden olmuştur ancak siyaseten kendini çoğunlukla temsil ettiği Hindistan Ulusal Kongresi seküler bir oluşumdur. Müslüman Ligi'nin kurulmasıyla, Hindistan siyaseti modern anlamıyla da din üzerinden tanımlanan bir siyasi temsile evirilmiştir. Bu dönüşüm ve modern bir Müslüman siyasi kimliği tahayyülünde, [470] İngiliz yönetiminin Bengal eyaletini 1905'te dini toplulukların nüfuslarına göre ikiye bölmesi böylelikle toplumsal alanda ve eğitimdeki farklılaşmayı gerçek bir mekan üzerinden siyasete taşımasının ve Müslümanlara meclislerde temsil için kontenjan sistemi getiren 1909'daki Morley-Minto reformlarının etkisi vardır. Bu durum seküler temelli partilerden ya da örgütlerden farklıydı çünkü aday gösterme işleminde delegelerinin ya da adaylarının dinleri farketmiyordu. Ancak şimdi Müslümanlar genel Hindistan nüfusu içinde kendi sandalyelerine sahip olmaktaydı. Bu durum tabakalaşmanın ve ayrışmanın yaygın olduğu ve içselleştirildiği Hint toplumunda Müslüman kimliğini politik bir özneye dönüştürmüştür. Pakistan'ın kurulması sonrasında Hindistan Müslümanları Pakistan siyaseti ile ilgili olarak ötekileştirilmişlerdir. Yükselen Hindu milliyetçiliği, 1992 Babri Mescid 'in yıkılması ve 2002 Gujarat olayları bu ötekileşmeyi görünür kıldığı gibi Müslümanlar arasında kimlik siyasetinin etkisini arttırmıştır.[471]

Hindistan Müslümanları için Pakistan'ın ayrılması süreci aynı zamanda İngiliz Yönetimi döneminde oluşan Müslüman siyasi kimliğinin Pakistan'a aktarılması sürecidir. Bu nedenle

[469] Javeed Alam, "Caste, Class and Social Counsciousness: Reflections on Contemporary Indian Situation," **Caste and Class** in India, K.L. Sharma (ed), Jaipur: Rawat Publication, 2005, s. 419-442.

[470] Sömürge öncesi Müslüman yöneticilerin hüküm sürdüğü krallıklardan bağımsız, modern politik kurumlar kastedilerek ifade edilmiştir.

[471] D. Gupta, **Political Sociology**, s. 46-47; Salman Kurshid, **Visible Muslim Invisible Citizen**, New Delhi: Pupa, 2019; C. Jaffrelot, "" De Facto Ethnic Democracy?, s.45-51.

Müslümanlar siyasette aktif yeralırken din vurgusu üzerinden hareket etmemişlerdi. Her zaman için oy potansiyelleri, kimliklerinin bir parçası oldu ancak 1980'ler kadar sosyal hayata ve iş gücüne katılımda önemli bir fark oluşmamıştı. Semboller ve dini ritüeller üzerinden sürdürülen siyasal söylem Müslüman kimliğini belirginleştirmiş oldu. Elbette uluslararası alanda yaşanan gelişmelerin de bu algıya etkisi olmuştur. 1980'lerle Hindu milliyetçiliği kendisine ötekini belirlerken hedef Müslümanlar ve Hristiyanlar olmuştur. Bu durum Müslümanlar için siyaseten bir dönüşümü ve kimlik merkezli bir tutumu beraberinde getirmekteydi. 1990'larda artan aşırı milliyetçi grupların eylemleri, Babri Mescid'in yıkılması, topluluklar arası çatışmalar iki grubun daha fazla karşı karşıya gelmesine yol açmıştır. Yüksek şehirleşme oranına sahip Müslümanlar kendilerine karşı eylemlerin arttığı ve milliyetçi sağın güçlü olduğu şehirlerin çevresinde gettolaştırmaya başlamıştır. Gettolaşma hem kendini koruma için bir mekanizma oluşturmakta hem de ekonomik olarak en dezavantajlı gruplar arasında yeralan Müslümanlar için ihtiyaçlarını görmeyi sağlayan bir mekânsal birliktelik, kader ortaklığı yaratmaktadır.[472] Bu durum farklı Müslüman kimlikleri ve onlara bağlı politik kimlikler yaratmıştır. Eğitimli ve ekonomik olarak güçlü Müslüman gruplar, şehirlerde gettolarda yaşayanlar, kırsal da bulunanlar hepsi gerek bir oy bankası olarak gerekse aktif siyasetin içinde bulunarak Müslüman kimliği özelinden siyasete dahil olmaktadır.

Müslüman kimliği bu bağlamda süreç içinde kurulan marjinalleştirilerek oluşturulan bir yapı olmuştur. Pakistan'ın ayrılması süreciyle başlayan dönem Müslümanlar için dışarıdaki düşmanla ortaklıkları üzerinden ötekileştirildikleri bir söylem üretmişti. Müslüman toplumun siyasete ve sosyal hayata katılımı yüksek olmakla birlikte sürekli "diğer" tarafta olmakla itham edildikleri dönemler olmuştur. Bu ötekileştirme ekonomi ve eğitim alanlarında geri kalmışlık ile bir boyut daha kazanarak derinleşmiştir. Okuma yazma oranları genel ortalamanın altındadır, bu oranlar Müslüman kadınlar sözkonusu olduğunda daha da kötü bir seviyeye gerilemektedir.[473] Bu durum toplum içinde marjinalleşmeye neden olurken diğer taraftan aşırı milliyetçi politik söylem üzerinden de monolitik bir Müslüman kimliği Hindistan kimliğinin karşısında kurulmaktadır. Bu söylem seçilmiş tarihi olaylar ve travmaları kullanırken, yarattığı Müslüman tipolojisi tehlikeli bir kutuplaşmayı tetiklemektedir. Bu durumun yarattığı sonuç, kendi içerisinde inanç, ritüel,

[472] Qudsiya Contractor, "Unwanted in My City- The Making of Muslim Slum in Mumbai," **Muslims in Indian Cities**, Laurent Gayer ve Christophe Jaffrelot (eds), New York: Colombia University Press, 2011, s. 23-42.

[473] 2006 Raindar Sachar Komitesi Raporu, bu eşitsizliğe vurgu yaparken Hindistan Müslimanlarını Hindu kast sisteminin eşitsizliklerinden büyük zararalar görmüş SC ve ST'ler ile kıyaslamakta ve acilen kaynak aktarılarak iyileştirme çalışmalarına başlanması gerektiğini ifade etmektedir. Yasmeen Jahan, "Intersectionality of Marginalization and Inequality: A Case Study of Muslims in India**," Journal of Political Science and Public Affairs,** Vol 4, No.1 (2016), s. 3.

sosyal hayat vb pek çok konuda farklılaşan grubun monolitik bir kimliğe indirgenince kendi içerisinde -demokratik katılım- bağlamında birey varlığı, özneleşme oluşamıyor olmasıdır. Grup kimliğinin sürekli öne sürülüyor olması ve bu durumun medya dahil sürekli "Müslümanların görüşü" olarak sunulması kitle halinde bir oy deposu olarak görülmelerine neden olmaktadır.[474] Bu durum hem kendi içlerindeki sorunları, farklılıkları eşitsizlikleri görmelerini zorlaştırmakta, hem de dışarıda oy vermeden temsile pek çok konuda -oy deposu da olarak- "ortak kimlik" paydasında hareket etmeye zorlamaktadır.[475]

Hindistan Müslümanlarının durumu 1998-2004 NDA hükümeti dönemi ve 2014 sonrası devam eden Narendra Modi hükümetleri döneminde daha da sıkıntılı bir hal almıştır. BJP'nin ulusal düzeyde Müslüman temsilini sağlamaması, yerelde ayrımcılık vakalarının artması, topluluklar arası evliliklerin sınırlanması, ulusal düzeyde hükümetin Vatandaşlık Yasası, Keşmir'in Statüsü 'nün değiştirilmesi gibi kararları Müslüman toplumunu giderek daha fazla marjinalleştirmektedir.

Müslüman kimliğinin dış politika ilişkisine bakıldığında iki farklı etkisi olduğu görülmektedir. İlki "oy deposu" olarak bir çıkara grubu gibi temsilinin olması bu bağlamda ilgili bazı konularda etkili olmalarıdır. Kongre Partisi'nin çatı parti olarak Müslümanların temsiline önem vermekteydi ve özellikle dış politikaya ilişkin bazı konularda bu hassasiyeti öne kazanmıştır. Müslüman gruplar uzun bir süre Hindistan'ın İsrail politikasının belirlenmesinde, Irak savaşlarına karşı Hindistan'ın tutum almasında ve Ortadoğu politikalarının oluşmasında etkili olmuşlardır.[476] BJP'nin özellikle Parlamento çoğunluğuna sahip olduğu 2014 sonrası için Müslüman kimliğin dış politikadan etkilenen bir yapısı olduğunu söylemek mümkündür. Pakistan ile yaşanan sorunlar, Afganistan ve İslam fundamantalizmine karşı tutumun Müslüman azınlık karşıtlığına dönüştürmüştür. Ancak Modi hükümetinin ve özellikle Modi'nin Müslüman gruplara karşı doğrudan ithamı olmadığı gibi bazı durumlarda destekleyen açıklamalar yapmıştır. Bu durum özellikle Hindistan'ın Müslümanların yoğun yaşadığı bölge ülkeleriyle kurduğu ilişki için

[474] Hilal Ahmed, "Müslümanların görüşü" yanılsamasının Anayasal bir grubun aktif bir homojen grup olarak algılanmasının onu daha fazla hedef gösterdiği ve genel kanının aksine "Müslümanların oy davranışı" biçiminde bir kalıp olmadığı ifade etmiştir. Hilal Ahmed, **Siyasi Muslims: Astory of Political Islams in India**, New Delhi: Penguin, 2019.

[475] Anwar Alam, "Democratisation of Indian Muslims Some Reflections" **Economic and Political Weekly**, Vol.38, No.46 (Kasım, 2003),s 4881-4885

[476] Asim Ali, "Indian Muslims Not Part Of Global 'Umma'. It's An Illusion Created by India's Foreign Policy" **The Print,** 14 Ekim 2022, https://theprint.in/opinion/indian-muslims-not-part-of-global-umma-its-an-illusion-created-by-indias-foreign-policy/1167068/

hem de ilişkilerini geliştirdiği Körfez ülkelerinin tepkilerine maruz kalmamak için sürdürmeye çalıştığı denge siyasetinin bir unsurudur.[477]

Hindistan'da pek çok azınlık grubu vardır ve hepsi bir şekilde karar alma süreçlerine dahil olmaktadır. Bunlara arasında Hristiyanlara da ulus aşırı özellikleri nedeniyle değinmek isterim. Hristiyanlığın tarihi Hindistan'da dördüncü yüzyıla kadar geri gitmektedir. Hristiyanlık da Hindistan coğrafyasında yerli kültürle harmanlanmış ve bir parçası halini almıştır. Hristiyanlar Müslümanlardan farklı olarak çok daha parçalı bir görünüme sahiptirler, bunda tarihsel olarak Hristiyan mezheplerinin rekabeti ve özellikle Avrupalı misyonerler ile yerli Hristiyanların mücadelesinin etkisi vardır. Böylelikle kendi içerisinde pek çok farklı gruba ve kiliseye bölünmüşlerdir. Müslümanlarla benzer biçimde Hristiyan toplumda sosyal tabakalaşmadan etkilenmiştir. Hristiyanlar yoğun oldukları eyaletlerde politik ve sosyal hayatta önemli etkilere sahip olmakla birlikte aşırı milliyetçi Hindu ideolojisinin ötekileştirmelerine maruz kalmışlardır. Yerel düzeyde pek çok ayrımcılığa uğramakla birlikte özellikle 2007-2008 Orissa anti-Hristiyan ayaklanmaları gibi büyük toplumsal olayların da hedefi olmaktadırlar.[478] Müslümanlara ve Hristiyanlara karşı yaklaşım uluslararası kamuoyunda hem azınlıkların korunması bağlamında hem de bu azınlık gruplarının uluslararası etkinliği nedeniyle önemli bir karşılık bulmaktadır.

Müslümanlar ve Hristiyanlar gibi büyük bir dini azınlık olarak Sihler, Tamiller gibi etnik ve mekan ile ilişkili ele alınmalıdır. Sihler için dinsel kimliğin ayrıştıcılığından ziyade Hindistan siyasal sisteminde ve sosyal yapısında Punjabi – Pencaplı kimlikleriyle ön plana çıkmaktadırlar. Hindistan siyasetinde birer sınır eyaleti olmalı, bu eyaletlerin sınır ötesi bağları ve kendi kimlikleri üzerinden geliştirdikleri milliyetçi söylemleri ile yeralmaktadırlar.[479] Sih milliyetçiliği ve ayrı bir Sih devleti -*Khalistan*- ideali ve Pakistan ilişkileri, Tamil milliyetçiliği ve Sri Lanka siyaseti Hindistan'da farklı grupların dış politikaya etkisini göstermek için önemli bir etkendir. Sadece Sihler ve Tamiller değil bu grupların siyasi temsilleri ve Hindistan siyasetinde yerelin giderek önem kazanması 1990'larda sosyal yapının etnik, dilsel ve ekonomik farklılaşmalarını daha belirgin hale getirmekteydi. Hindistan milliyetçiliği idealinin alt milliyetçiliklerle sınandığı

[477] Michael Kugerman, "Will India's Domestic Politics Dent Its Diplomacy? Offensive Remarks About Islam By Ruling Party Leaders Have Consequences For New Delhi In Persian Gulf States" **Foreign Affairs South Asia Brief**, 9 Haziran 2022, https://foreignpolicy.com/2022/06/09/india-gulf-diplomacy-bjp-islam-comments/

[478] Bu olaylarda pek çok Hristiyan ölmüş ve yaklaşık 3000 kişi yerinden edilmiştir. Chad Bauman, "Faith and Foreign Policy in India: Legal Ambiguity, Selective Xenophobia, and Anti-Minority Violance," **Review of Faith and International Affairs**, Vol.14, No.2 (2016), s. 31-39.

[479] Chiristine Fair, "Diaspora Involvement In Insurgencies: Insights From The Khalistan And Tamil Eelam Movements" **Natioanalism and Ethnic Politics**, Vol. 11 No.1 (2006), s.125-156; Atul Kohli, "Can Democracies Accommodate Ethnic Nationalism? Rise and Decline of SelfDetermination Movements in India" **The Journal of Asian Studies** , Vol. 56, No. 2 (Mayıs, 1997), s. 325-344.

bu durum özellikle BJP gibi *Hindu Rashta*-Hindu düzeni/devleti- modelini benimsemiş iktidarın sosyal alanda daha çoğunlukçu politikalar dayatmasına ve yerel hareketliliğin artmasına neden olmaktadır.[480]

Hinduvata yaklaşımının sosyal yapıya etkisi çatışmalı olmuştur. 1923 tarihli Sarvarkar'ın "*Hinduvata: Who is Hindu*?"[481] yazısı bu yana sağ Hindu milliyetçileri için bir yol gösterici olmuştur. Bu yaklaşım Hindistan fikrini dört kasta mensup Hindular için tanımlamaktadır. Bu hayli ayırıcı yaklaşım ideal Hindistan için ötekileştirici bir dil benimserken, ötekileştirdiği gruplar ya da fikirler zaman içerisinde gelişmiştir. 1925'te RSS kurulduğunda Hindistan'ın özünü Hindular oluşturur şiarıyla hareket ederek bu dar bakış açısını bir harekete dönüştürmüştür. Bunun 1970'lerde Bharat Sangh Partisiyle siyasal alandaki karşılı "bir millet, bir kültür, bir insandır"[482] BJP bu ideolojiyi SC ve OBC da kullanarak bir kitle hareketine dönüştürmeye çalışmıştır. Özellikle neoliberal ekonomik uygulamalara geçildikçe hoşnutsuzluk ve dışlanmışlık hissi artmıştır.[483] Bu durum dinsel toplulukların ayrımları ile de birleşerek mutsuz ve değişim talep eden ancak kendi içinde de parçalı bir kitle oluşturmaktaydı. Hinduizm bu bağlamda hoşnutsuz kitlenin çoğunluğunun ortak noktası olarak BJP için yönlendirebileceği potansiyel bir oy tabanı olarak görülmüştür. Nitekim Hindu çoğunluk için, çoğunluk olarak ülkeyi kendi kültürüne ve gerekliliklerine göre yönetmek fikri Hindular arasındaki tüm farklılaşmaya rağmen bir ortaklık yaratmaktaydı. BJP'nin kast siyasetini kullanmaktaki becerisi bu temsili kolaylaştırmıştır.[484]

Hindistan sosyal yapısı pek çok farklı unsuru içermektedir. Bu gruplar tarihsel süreçlerin ve sosyal yapının bir unsuru olarak belirginleşmişlerdir. Özellikle 1950 ve 60'lı yıllarda seküler milliyetçi bir yaklaşımla bu çeşitlilik Hindistanlılık kimliğinde birleştirilmeye çalışılsa da önemli

---

[480] BJP Hindistan'daki tüm grupları "Mother Bharat" kavramında birleştirmeye çalışmaktadır. Bu motherland -ana ülke yaklaşımı RSS'in Hindu -land kavramından daha kapsayıcı bir nitelik içermektedi. Hindu yerine Hindistan milliyetçiliği koyarak daha birleştirici bir çatı sunmaya çalışmaktadır. Ancak bu kavram üzerinde tamamen uzlaşılmış bir yaklaşım değildir. Nitekim 2014 seçimlerinden sonra RSS ve BJP'nin fikir ayrılıkları ve BJP'nin iç ve dış siyaseti yönetme çabası Hint sosyal yapısının gerçekleriyle ilişkilidir. Anup Kumar Bahto, "Personifying Bharat as Mother"**Organizer Weekly**, 15 Kasım 2022, https://organiser.org/2022/11/15/98753/opinion/personifying-bharat-as-mother; Madhav Godbole,"Assam, Gujarat Or Tamil Nadu, Sub-Nationalism In India Is A Menace And Needs Urgent Tackling" **The Print,** 26 Eylül 2021, https://theprint.in/pageturner/excerpt/assam-gujarat-or-tamil-nadu-sub-nationalism-in-india-is-a-menace-and-needs-urgent-tackling/740378/; Swapan Dasgupta, **Awakining Bharat Mata**, New Delhi:Penguin, 2019.

[481] Sinderpal Singh, **India in South Asia,** s. 86

[482] S. Singh, **India in South Asia**, s.88.

[483] Dipankar Gupta, **Mistaken Modernity**, New Delhi: Harper Collins, 2000, s.165-167.

[484] Pratab Bhanu Mehta, " Hindu Nationalism: From Ethnic Authoritarian Repression" **Studies in Indian Politics**, Vol.10, No.1 (2022), s 39.

karşı çıkışlara neden olmuştur. Bir üst kimlik yaratma çabası etnik, dilsel ve dinsel farklılıkları ortadan kaldırma amacıyla Hinduizmi temel alan Hindu milliyetçiliğinden farklı bir şiara sahipti. Ancak gerek anayasa yapım sürecinde gerekse eyalet hareketleri ve ayaklanmaların gösterdiği böylesi bir üst kimlik ve merkezileşme hareketinin toplumsal olarak kabul görmediğidir.[485] Nitekim 70'lerle birlikte bu çeşitlilik seçimler üzerinden politik hareketler ve oy verme davranışına yönelince parçalı halin yeni kurulan siyasi partiler ve organizasyonlar için hayati olduğunu söylemek mümkündür. Dilsel, dinsel, etnik, bölgesel farklılıklarla birlikte sosyal tabakalaşma ve pozitif ayrımcılık tartışmalarının yarattığı SC, Dalit, Adivasi ve hatta Müslüman gruplara dahi yayılmış OBC hareketleri ayrı çıkar grupları ve politik kimlikler yaratmışlardır. Bu durum ülkede etkin bir kamuoyu oluşmasında da etkilidir. İç politika konularının bu grupların gündeminde olduğu ve ilgili oldukları konularda da dış politika kararlarına sınırlı katılım gösterdikleri söylenebilir. Özellikle Narendra Modi'nin iç politikayı dış politikaya yakınlaştırdığı son yıllarda etkin katılım kanalları açık olmasa da aktif bir kamuoyu oluşmaktadır.

3.3.2 Ekonomi Yapı ve Değişim

Sosyal yapıdaki çeşitliliğin önemli nedenlerinden biri Hindistan ekonomisinin yapısı ve bu yapının değişirken etkilediği kitleleri de dönüştürmesi olmuştur. Ayrıca ekonomi Hindistan dış politikasında karar alma süreci için önemli parametrelerden birisidir. Bu nedenle siyaset alanına etki eden faktörler içerisinde kısaca ele almak gerekmektedir.

Hindistan bağımsızlığını 1947'de kazandığında ekonomisi tarıma dayalıydı ve neredeyse ağır endüstri bulunmamaktaydı. Tamamen İngiliz sömürgeciliği ve uluslararası pazardaki iş bölüme uygun gelişmişti. Bağımsızlık sonrası ekonominin dönüşümü en önemli tartışma konularından olmuştur ancak bu dönüşümün yönü ve kaynakları henüz belirsizdir. Hindistan ekonomisinin ilk dönemi 1947-54 dönemi olmuştur. I. Ekonomik plan doğrultusunda bu dönem tarımsal üretimin arttırılması ve çiftçilerin desteklenmesine yönelik yatırımları ve altyapı çalışmalarını içermekteydi. Bu dönemin önemli bir özelliği Hindistan'ın dış yardım almak konusunda yaşadığı güçlük olmuştur. Sovyetler Birliği ve ABD'nin yardımı çok azdı. Bunun temel nedeni Hindistan'ın ekonomi politikasını kendine yeter üretim yapma anlayışıyla kendisinin belirlemesi dış faktörleri dahil etmemesiydi. Bunun dış politika karşılığı bağlantısızlıktı ve bağlantısızlık politikası Blok politikaları içinde destek görmemekteydi.[486] Hindistan'ın endüstriyel kalkınma hedefi daha 1948'de ortaya konmuştu ancak gerçekleştirmek

[485] Balraj Madhok, **Indianisation**, New Delhi: Orient Black, 1970

[486] Rahul Mukherjii, "India's Foreign Ekonomy Policies," **India's Foreign Policy**, Sumit Ganguly (ed) New Delhi:Oxford, 2010, s.302.

için gerekli ekonomik yardım henüz gelmemişti. II. Ekonomi paketinde uygulamaya geçebilecekti.

Ekonominin ikici dönemi endüstriyel kalkınmanın başladığı ve yayıldığı dönem olmasıdır. Bu dönemin diğerlerinde farkı Sovyetler Birliği'nin desteği artmıştır. Daha önce şüphe ile yaklaşılan bağlantısızlık politikası bu dönem içerisinde destek görmüştür. Ayrıca bu politikanın yarattığı rekabet ABD ve Sovyetler Birliğinin yardım oranını arttırmıştır. Hindistan'ın modeli ithal ikameci bir kalkınma öngörmekteydi ve bu modelin kalkınmaya yeni başlayan, sömürgecilikten kurtulmuş devletler için bir örnek teşkil ediyor olması düşünülmüştü. 1955 Kongre Partisi birleşiminde Sovyet planlama modelinin izlenmesi kararlaştırıldı. Bu durum Sovyet yardımlarını artırıcı bir etki oluşturmuştur. ABD'de Hindistan'ın sosyalist olmayan demokratik bir model olmasını arzulamaktaydı. Üstelik planlama mantığı ABD'de epey destek görmekteydi. Bu durum Hindistan'a ABD yardımlarını da arttırmıştır.[487]

1966'da gıda fiyatlarında ani yükselişten kaynaklanan kriz Indira Gandhi'nin ekonomi yönetimini ele alış tarzını değiştirmiştir. Özel sektörün ekonomiye katkısının beklenenin altında kalması, ekonomik kalkınmanın ağır ilerlemesi, yükselen öğrenci ve işçi hareketleri ve Parlamento'da Kongre'nin desteğe ihtiyacı olması Sovyet modeline yönelmeye sevk etmiştir. Sovyetler Birliği 1971 anlaşması sonrasında yardımlarını arttırmıştır. Gandhi yönetiminin ekonomi politikası bir tarafıyla popülist izler taşırken diğer tarafıyla Banka kamulaştırmalarına varan ciddi ekonomik kararları ihtiva etmekteydi. Kamu sektörü büyürken Sovyet yardımı kalkınma için kaçınılmaz olmuştu. Bu durum Hindistan ekonomisini fazlasıyla kırılgan hale getirmiştir. Nitekim 1990'da gerçekleşen ödemeler dengesi krizi mevcut ekonominin sürdürülemez olduğunu ortaya koymaktadır. Bu duruma Körfez krizinin etkileri de dahil olmuştur, petrol fiyatları artmış ancak Körfez bölgesinde çalışan Hintlilerin dönmesi bu bölgeden kaynaklanan geliri de azaltmıştır. Nitekim 1991'e gelindiğinde Kongre hükümeti Manmohan Singh'in Maliye Bakanlığı'nda Hindistan ekonomisinin en büyük ve köklü değişimine ilişkin politikayı oluşturdular.

IMF önerilerini dikkate alarak hazırlana bu politika Hindistan'ı uluslararası ekonomiye ve pazara dahil etmekteydi. Nehru politikaları ve kendine yeten ekonomiden uzaklaşmak konusunda kendisine yapılan eleştirilere Singh'in yanıtı "gelişme ve büyüme kapasitesini yitirmiş bir ekonomiyi uluslararası normlarla uyumlu bir bağımsızlaştırmaya" çalıştıklarını ifade etmekteydi.[488] Özel sektör ağırlığı giderek artan ve ticaret ekonomisinin yükselmeye başladığı bu

[487] Rahul Mukherjii, "India's Foreign Economy" s.304-305.

[488] Stuart Corbridge ve John Hariss, **Reinventing India**, s. 144.

yeni dönem, 1990'ların ortalarında hükümet değişikliğine rağmen ekonomi politikaları uygulanmaya devam etmiştir. Hindistan'ın liberal ekonomik politikalara geçişi ülke içerisinde pek çok değişimi de beraberinde getirmiştir.

Ekonomik açılmayı destekleyen yasal düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır. Özel sektörün desteklenmesi yeni iş alanları yarattığı gibi ülkenin şehirleşme hızını da arttırmıştır. Şehirler yeni iş alanları ve özellikle hizmet sektörünün genişlemesine yol açmıştır. Ticaretin artması ve hızlı ekonomik büyüme hızı hedefi tüketebilir bir kitle yaratmıştır. 1980'lerde çeşitli sektörlerde başlayan bu eğilim 1990'larda ekonomik modelin değişmesi ile kendi tüketici sınıflarını oluşturmaktaydı. Yeni orta sınıflar ekonomik ve siyasal talepleriyle Hindistan siyasetinde de etkili olmaya başlamıştır.[489]

Yeni orta sınıflar tanımının gelir değil tüketim merkeze alınarak belirlendiğini belirtmek gerekmektedir. Bu durum gerçek anlamda orta sınıfları hesaba katmayınca Hindistan'da tüketici ilişkilerle belirlenen kitleyi nüfus içerisinde büyük bir grup olarak tanımlamaktaydı. Bu durum belirli tüketim kalıplarını karşılayabilen" fakir olmayan" herkesi orta sınıf yapmaktaydı [490] Tüketim alışkanlıkları Pazar için hareketlilik yaratmaktaydı ve talep oluşturmaktaydı. Bu talep aynı zamanda yeni bir politik tutuma da evrilmekteydi. Özellikle Hinduvata ideolojisinin "Parlayan Hindistan" söylemi orta sınıfların talepleriyle özdeşleşmemekteydi[491]

Bu durumun diğer bir boyutu kırsal ilişkilerinin değişmesiydi.1960'lardan itibaren çiftçilere verilen destekler bir süre sonra kırsal ekonomi politiğin önemli bir parçası haline gelmişti. Yeni ekonomik politika bu destekleri azaltırken kırsal ve kentin ekonomideki etkilerini de değiştirmekteydi. Bu durum çiftçileri küreselleşme karşıtı hareketin bir parçası haline getirmekteydi. [492] Bu dönem aynı zamanda etkileri sınırlı olan özel sektörün, Hindistan burjuvazisini Hindistan ekonomisinde ve siyasetinde etkin bir duruma getirmiştir.

Hindistan burjuvazisinin bağımsızlık süreci ve sonrasında Hindistan siyasetine etkisi fazla değildi. Ancak yeni ekonomi programı özel sektörü geliştirmeye yönelince sektörün ekonomik ağırlığı artmaya başlamıştır. Ekonomik işbirliklerinin hükümetlerle ilişkisi gelişerek pek çok sektörde kendilerine sunulan avantajları kullanabildiler. Desteklenen yurt dışı

[489] Pavan Varma, **the Great Indian Middle Class**, New Delhi: Penguien, 2007, s. 178-179.

[490] Satish Despande " Mapping the Middle," **Contested Transformation**, Mary John (ed), New Delhi: Tulika, 2006, s.217.

[491] Priya Chacko, "Marketising Hindutva: The state, society and markets in Hindu Nationalism".

[492] Waquar Ahmed, "From Mixed Economy To Neo-Liberalism" **Human Geography**, Vol2 No3 (2009) 1-15

yatırımlarla kurdukları ortaklıklar ya da tamamlayıcı sektörlerde gelişme mevcut ekonomik ilişkiyi özel sektör lehine dönüştürmüştür.

Ekonomik dönüşüm ve beraberinde gelen sınıfsal dönüşüm Hindistan'ın 1990 sonrası dış politikası ile uyumlu özellikler göstermektedir. Liberal ekonomi ve dünya pazarına eklemlenme ekonomik gereksinimlerin öne çıktığı ve büyümenin dış politika kararlarında belirleyici olduğu bir durumu ortaya çıkarmaktadır.

4 DEĞİŞİM TARTIŞMALARI ÇERÇEVESİNDE HİNDİSTAN SİYASETİNDE TARTIŞMALAR

Dış politikaya ilişkin normlar, idealler dayanıklıdır, kolaylıkla değişmez. Her ne kadar zorlayıcı süreçler olsa bile değişim farklı biçimlerde ve hızlarda gerçekleşmektedir. Bu bağlamda politika değişiminde eski ideallere tutunanlar, bu değişimi farklı yorumlayanlar hatta bu değişimin ötesinde daha radikal dönüşümler talep edenler hep bir arada bulunurlar. Dolayısıyla alınan karar, deneyimlenmiş onlarca yılın ve tahayyül edilen zamanın birleştiği bir nokta olmaktadır. Değişimin niteliği geliştikçe tartışma ve çatışma olasılığı artmaktadır. Uygulanabilir bir karar tüm bu tartışmayı dengelemek ile ilişkilidir. Hindistan için özellikle 1990'lı yıllar ve 2000'li yılların başı değişim talebinin ve değişime direnişin aynı anda varlığını göstermeye çalıştığı bir dönem olmuştur. Kolonyal geçmişin mirası ve Nehru idealizminin etkileri halen diplomasi ve siyaset içinde varlığını sürdürmekteyken yeni sınıfların ve artan nüfusun farklı ihtiyaçları, dünya sistemindeki dönüşüm ile farklı arayışların gereklilikleri dış politikanın yönü konusunda çeşitli tartışmaları beraberinde getirmiştir.

Hindistan dış politikası değerlendirilirken çeşitli dönemlerde değişim tartışmaları yapılmıştır. Bu ilk olarak Indira Gandhi döneminde dış politika yönelimleri ve iç politikada özellikle sıkıyönetim uygulamalarında gündeme gelmiştir. Ülkenin kurucu ideolojisi ve temel dış politika prensiplerinde bir değişimin olup olmadığı tartışılmıştır.[493] Genellikle dış politika konusundaki tartışmalar karar alıcıların değişim dönemlerine karşılık gelmektedir. Karar alıcılar sadece iktidara gelen siyasi parti, başbakan ve onun çevresinde örgütlenmiş diğer partilerin temsilcileri değildir. Karar alıcılar ile kastedilen söz sahibi olanlardır. Nitekim, siyasi partilerin kendisi de değişen ve dönüşen bir yapı arz etmektedirler. Nehru'nun ölümü sonrasında Indira Gandhi'nin partinin başına geçtiği ve sonrasında başbakan olduğu süreç hem ülkenin içinden geçtiği dönemde hem de Kongre Partisi'nin kendi içerisinde epeyce olaylı ve sancılı olmuştur. Nehru'nun ölümü sonrasında Lal Bahadur Shastri yönetimi Nehru sürecinin devamı gibidir. 1967'de Gandhi'nin başa geçmesi ve Hindistan solu ile yakınlaşması önemli kopmalara neden olmuştur. 1964'te Nehru'nun ölümü sonrasında özellikle eyaletlerin önem kazanması ile ayrılıklar yaşanmakla birlikte, 1966'da gerçekleşen, Parti'nin nasıl yönetileceğine ve karar alma

[493] Paul Brass, **The Politics of India Since Independence**, 2. B., Cambridge: Cambridge University Press,1990; Tobias Engelmeier, **Nation-Building and Foreign Policy**...

sistematiğine yönelik bir eleştiriydi ve "geçmişin" önemli liderleri yeni bir Hindistan Kongre Partisi-O[494] oluşturdular.

Çalkantılı dönemler bu tartışmaları tekrar tekrar gündeme getirmiş olsa da 1980'lerin sonunda Hindistan dış politikası halen hakkında genellemeler yapılabilir ve kısmen ön görebilir nitelikteydi. Nehru dönemi ve sonrası kendi içerisinde pek çok farklılığı barındırmış olmakla birlikte, biri iç diğeri dış iki faktörle karakterize olmaktaydı: içeride neredeyse kesintisiz Kongre Parti yönetimi ve uluslararası sistemin Soğuk Savaş koşullarıyla tanımlanmış olması.

Bu çalışmada ele alınan ve 1990'lar ile başlayan süreç içerisinde tartışmaların kapsamı genişlemiştir. Bu genişlemeyi tanımlayan değişim tartışmalarının merkezinde iki temel değişken vardır: ilki uluslararası sistemin değişmesi ve diğeri ise Hindistan'daki iç politik kurgunun ve iktidar yapısının değişmesidir. Buna eklenecek önemli bir unsur da ekonomik koşulların ve bu doğrultuda ekonomi politikalarının dönüşmesidir. Bu süreçlerden ilki Soğuk Savaş'ın ortadan kalkması ile oluşmuştur. Bu bağlamda, bir taraftan "yeni dünya düzeni" tartışılırken, diğer taraftan ülkelerin blok politikaları çerçevesinde belirlediği uluslararası rolleri ve eylemleri yeniden tanımlanmak ve değişmek zorunda kalmıştır. Hindistan için bu durum bağlantısızlık üzerinden tanımladığı meşruiyetini ve sömürge sonrası aidiyetin önemini ortadan kaldırmaktaydı. Ayrıca bu dönemin hemen başında ortaya çıkan uluslararası krizlere uygun politika üretmesini de zorlaştırmıştır.[495]

1990-2019 dönemi için bahsedilen ikinci değişken ise Hindistan'daki iç politika kurgusunun değişmesidir. Hindistan 1947 yılından beri, kısa süreli (1977-1980) bir ara haricinde, Kongre Partisi tarafından yönetilmekteydi. Bu durum 1990'ların başında değişti. Başta Bharatiya Janata Partisi (BJP) olmak üzere, Kongre Partisi diğer ulusal partilere karşı tek başına iktidarını kaybetmiştir.

Kongre Partisi'nin oy kaybetmesi ve temsil etkisinin azalması ulusal düzeyde pek çok partinin merkez politikalarında daha fazla söz sahibi olmasına neden olmuştur. Bir diğer eğilim ise eyaletler düzeyinde yerel partilerin sayısının ve etkinliğinin artmış olmasıdır. Eskiden ulusal

[494] Buradaki "O" organizasyon anlamına geldiği gibi, bazı yazarlar tarafından "old" anlamında ya da Gandhi yönetimine karşıt olarak bilinen Orissa bölgesi organizasyonunu ifade etmek için de kullanılmaktadır.

[495] Sumit Ganguly ve Rahul Mukherji, **India Since 1980**, Cambridge: Cambridge University Press, 2011; Dawa Norbu, "After Nationalism? Elite Beliefs, State Interest, and International Politics**", International Relations in India Theorising the Region and Nation**, Kanti Bajpai and S. Mallavarapu (eds.), Delhi: Orient Black Swan, 2005, s. 85-117; Priya Chaco, **Indian Foreign Policy the politics of Postcolonial Identity from 1947 to 2004,** London: Routledge, 2012; Rajen Harshe ve K.M. Seethi, (ed.) **Engaging with the World, Critical Reflections on India's Foreign Policy,** Delhi: Orient Black Swan, 2009.

partiler tarafından temsil edilen kitleler artık yerel partilere yönelmişlerdir. Bu dönemde kendisini gösteren bir başka unsur etnik-dini grupların örgütlenmeleri olmuştur. Bu örgütlenmeler hem ülke içerisinde cemaat çatışmaları yaratmış hem de iç siyasetteki bileşen yapısını değiştirmiştir. Hindistan siyaseti çok parçalı bir yapıya dönüşmüş, bu da özellikle karar alma süreçlerinde güçlü lider yönelimi yerine geniş koalisyonların daha fazla etkin olmasına sebebiyet vermiştir.[496] Bu durum sadece yönetici grubun değişmesi ya da değişmeye zorlanması ile değil, aynı zamanda daha önce dikkate alınmayan pek çok grubun ve özellikle yerel siyasetin merkez üzerindeki etkisini arttırması ile sonuçlanmıştır.

Politik yapının çok parçalı haline ek olarak, ekonomi alanında da IMF kaynaklı reform zorunluluğunun oluşması elitlerin ve bürokratların iktisat politikaları üzerinde hakimiyetini de zayıflatmıştır. Ekonomik yapı mecburen uluslararası ekonomik sistemin bir parçası haline gelmiştir. Ayrıca, Hindistan'daki gelir farklılığı giderek artmıştır. Bu fark bazı yazarların "yoksul olmayanlar" olarak nitelendirdiği yeni bir orta sınıfı ortaya çıkarmıştır. Böylelikle, yaklaşık kırk yıl süren ve güçlü liderlik etrafında oluşmuş süreçlere yeni aktörler dahil olmuştur.

Uluslararası ekonomiye eklemlenme hem Nehru'dan bu yana devam eden kalkınmacı iktisadın zorunlu olarak sonunu getiriyor hem de dış politika kararlarında ekonomiyi temel motivasyonlardan birine dönüştürüyordu. Bu sürecin sonunda 2000'lere gelindiğinde ekonomi ulusal güvenliğin en önemli konularından biri olmuştur.

Son olarak bu dönemin önemli karakteristiklerinden biri bölgesel politikaların önem kazanmasıdır. Hindistan büyüklüğü, askeri gücü düşünüldüğünde Güney Asya bölgesi için doğal bir hegemondur. [497] Ancak Nehru döneminde üzerinde durulmamış bölgesel ilişkiler Indira Gandhi döneminde dikkate alınmış olmakla birlikte kurumsal bir politika oluşturulması yoluna gidilmemiştir. Gujral Doktirini ve "Doğuya Bakış- *Look East*" politikaları, ASEAN üyeliği ve SAARC'ın aktif olarak kullanılması bu dönemle birlikte Hindistan'ın bölgesinde etkin ve önemli bir aktör olarak olmasına neden olmuştur. Bölge politikalarında temel kaygı güvenlik olmuştur, Çin ve Pakistan ile çatışmalı ilişkisi ve değişen uluslararası sistemde bu ülkelerden kaynaklı güvenlik kaygısını dengeleyecek bir gücün olmaması önemli bir nedendir. Bölge ülkeleriyle etkin

[496] Pradeep K. Chhibber**, Democracy without Associations Transformation of the Party System and Social Cleavages in India,** University of Michagen Press, 2001; Francine Frankel et.al, **Transforming India, Social and Political Dynamics of Democracy**, New Delhi: Oxford University Press, 2000; Stuart Corbridge and John Harriss, **Reinventing India***,* Cambridge*:*Polity, 2000; Pranab Bardhan, "Democracy and Distributive Politics in India," **Divide and Deal The Politics of Distribution in Democracies***,* Ian Shapiro, Peter A. Swenson, and Daniela Donno (eds), New York: New York University Press, 2008, s.280-298.

[497] Chris Ogden, **Hindistan Dış Politikası**, çev. Aslan Yavuz Şir, İstanbul: İyidüşün Yayınları, 2016, s.115

bir politik ilişki içerisinde olması sınır aşan terör sorunu ve Çin'in bölgedeki etkisini arttırarak Hindistan'ı çevrelemesi kaygısını gidermek amaçlı bir dış politika yönelimi olmuştur.

Güvenlik kaygısının ve uluslararası sistem içerisindeki etkinliğini yeniden kazanma çabasının diğer bir unsuru ise yakın bölgesi dışındaki ilişkilerini geliştirmek yönündedir. BRICS, Şangay İşbirliği Örgütü gibi önemli işbirlikleri ve özellikle Doğu Asya ve Hint Okyanusu'nun güvenliği için QUAD (Dörtlü Güvenlik Diyaloğu) gibi organizasyonlar bu değişen dış politika yaklaşımının yeni öğeleri olmaktadır. Bu yeni öğeler Hindistan'ın uzun yıllardır sürdürdüğü ve bir şekilde dış politika mirası haline gelmiş bazı konularda tavrının değişip değişmediği sorusunu akla getirmektedir. Bu bağlamda Hindistan için miras niteliğinde olan sınır sorunlarından kaynaklı Pakistan ve Çin politikası, bağlantısızlık ve nükleer politikalar vardır. Ancak daha önce de belirttiğimiz gibi Çin ve Pakistan'a ilişkin politika sömürge döneminden devam eden ve henüz çözülememiş sınır ve ayrılma problemlerinin etkisiyle şekillenmektedir ve güvenlik kaygılarının temel nedenidir. Bu iki konu bağlantısızlık ve nükleer politika konusundaki tavrını da etkilemektedir. Bu çalışmada ele alınacak olan bağlantısızlık politikası ve nükleer politikasıdır. Bu iki alan tercihi konusunda dış politika karar alma sürecinde iç etmenlerin katkısını izlemek daha mümkün olmaktadır. Ayrıca son bölümde Hindistan politika yapıcıların sıklıkla kullandığı yükselen güç, büyük güç gibi söylemlerin dış politikadaki karşılığı ve Çin ve Pakistan ile yaşadığı sorunların dış politika yapım sürecindeki sınırlayıcı etkileri değerlendirilmeye çalışılacaktır.

4.1 Bağlantısızlık Tartışmaları

Bağlantısızlık politikası Hindistan'ın neredeyse bağımsızlık öncesinde dile getirilmiş temel prensiplerinden biriydi. Ancak bu temel prensip Nehru'nun tanımlayıp uyguladığı halinden Indira Gandhi döneminde farklılık göstermiştir. Bağlantısızlığın bir hareket olarak ortaya çıkması ve gelişmesi Soğuk Savaş'ın blok politikaları ve kolonyalizmin ortadan kalkmasıyla gerçekleşmişti. Soğuk Savaş'ın son bulduğu ve antikolonyal hareketin yeni ekonomik politikalar kadar çekici gelmediği bir ortamda Hindistan'da bağlantısızlık politikası ve yararlılığı tartışılır olmuştur.

Bağlantısızlık politikasında süreklilik-değişim tartışmaları içerisinde 2012'de yayınlanan "*Nonalignment 2.0*"[498] başlıklı rapor eski tartışmaları yeniden gündeme getirdi. Bağlantısızlık politikası, her ne kadar çok tartışmalı uygulamaları olsa da Hindistan dış politikasının en temel unsurlarından biri olmuştur. Nitekim, stratejik otonomi, özellikle Soğuk Savaş döneminde – kimi

[498] Sunil Khilnani et al., **Nonalignment 2.0, A Foreign and Strategic Policy For India in Twenty First Century**, New Delhi, Center For Policy Research, 2012.

zaman yarı ittifaklar içerisinde bulunsa da[499] – ve genel olarak Hindistan için betimleyici olmuş ve kimliği ile özdeşleştirilmiştir. Ülkenin dış politikasında özellikle belli bir döneme ilişkin yaklaşımları ve duruşu ifade eden bir tercih olmakla birlikte, genellikle ahlaki bir tutum olarak da addedilmektedir. Bağlantısızlık, bir taraftan Hindistan için politik bir tercih ve tutum iken, diğer taraftan Bağlantısızlık Hareketi özellikle Soğuk Savaş döneminde bu politikanın evirildiği mecrayı oluşturmaktadır. Buradaki ikili durumu ifade etmekteki amaç, Hindistan için bağlantısızlık politikasının Bağlantısızlık Hareketi içinde gelişme imkânı bulmuş ancak bu hareketten bağımsız ve bu nedenle Hareket'in kendinden farklı bir işleyiş ve gelişiminin olduğunu vurgulamaktır. Bu bağlamda, bağlantısızlık politikası zamana ve konuya kesinlikle bağlıdır; kendinde anlamı olan bir yüksek ahlaki değerden ziyade Hindistan'ın büyük güçlerle ilişkisini dönemin koşulları içerisinde daha rahat düzenleyebildiği ve asıl bölgesel politikaları yönetebildiği bir mecra olmuştur. Nitekim, bir aktör olarak Hindistan'a stratejik otonomi kazandırmıştır.

Bağlantısızlık politikasına ilişkin tartışmaların Soğuk Savaş'ın son bulmasıyla birlikte Bağlantısızlık Hareketi'ni oluşturan iki kutuplu dünyada herhangi bir ittifaka dahil olmama şiarının anlamını yitirdiği görüşüyle başladığı kabul edilmektedir. Hem Hareket'in varlığı ve anlamı tartışılmış hem de içinde yer alan önemli aktörlerin dönüşümü ve ayrılmasının Hareket'in geleceğini belirsizleştirildiği vurgusu yapılmıştır. Hindistan'da Bağlantısızlık Hareketi'nin son bulmasıyla bu politikayı sürdürmenin anlamsızlığı ve hatta gereksizliği dile getirilmiştir. Bağlantısızlığı bir politika ve politik kültürün bir parçası olarak gören yazarlar için Hindistan'ın bağlantısızlık politikasının uyumlaştırılması gerekmektedir. Nitekim, bağlantısızlık politikasının dış politika seyri de Soğuk Savaş içerisinde aynı olmamıştır ve benzer tartışmalar özellikle uluslararası, bölgesel ve ulusal krizlerin yaşandığı 1960'lı ve 1970'li yıllarda sürmüştür. Günümüzde tartışma farklı kanallara evirilmiştir. BRICS örneğinde ya da günümüzde Hint okyanusu bölgesi için geliştirilmiş QUAD örgütlenmesinde olduğu gibi, Hindistan'ın bölgesel çıkarlarını koruduğu yeni bir mecra olmaktadır. "Stratejik otonomi" olarak da ifade edilen bu yeni durum, stratejik ortaklık ya da nükleer rejim konularında uyumlu hale gelmiştir ve politikayı sürdürenler tarafından Hindistan'ın ulusal çıkarlarını sürdürmek adına pragmatik bir yaklaşım ve kolaylık sunmaktadır.

[499] Hindistan'ın Bölgesel mücadele içerisinde olduğu Pakistan ve Çin ile ilgili konularda zaman zaman ittifak ilişkileri içerisinde olmuştur. 1971 Sovyetler Birliği ile Dostluk ve İşbirliği Antlaşması ve 2007'den beri sürdürülen ve geliştirilen Quadrilateral Security Dialogue (QUAD) vb. bu tarz ittifaklara örnek verilebilir.

4.1.1 Bağlantısızlık Politikası ve Soğuk Savaş Dönemi Tartışmaları

Arjun Appadurai ulusal birliğin ulusal çıkarları takip etmek için güçlü bir dış politika uygulanmasını mümkün kıldığını, ancak Hindistan liderlerinin bu ifadenin anlamını genişleterek dış politika ile sadece Hindistan'ın dış dünyadaki imajını geliştirmediğini ayrıca kendi ulusal çıkarını ve ulusal güvenliğini korumak için de dış politikayı kullandığını ifade etmiştir.[500] Bu bağlamda, Tobias Engelmeier, Nehru'nun politik yaklaşımında üç ayrı alan olan bağımsızlık mücadelesi, ulus inşa süreci ve dış politikanın ilişkili ve birbirini etkileyen ve destekleyen bir bütün olduğunu ifade etmiştir.[501] Bağlantısızlık politikası bu çerçeveye oturmaktadır: Bir taraftan Nehru'nun idealist dünya görüşünün bir yansımasıdır, diğer taraftan bağımsızlığını yeni ilan etmiş bir ülkenin kendi özel durumuna ve ihtiyaçlarına destek olur niteliktedir. Özellikle ulus inşası sürecinde dış politikanın sunduğu ahlaki değer ile sömürgeci dönemin bağımlılığından kurtulmuş bir ulus için uluslararası tahakküme karşı çıkışı olumlayan ve saygı gösterilen, bu bağlamda birleştirici bir ulusal kimlik unsuru olmaktaydı.[502] Bağlantısızlık politikasının ulusal kültüre içkin ve uzlaşı zihniyetinin doğal bir sonucu olduğunu ifade eden yazarlar da vardır. Ghosh'a göre Hindistan'ın üst üste binmiş kültürel birikiminin ve bu bağlamda kimliğinin doğal bir yansıması bağlantısızlık olmaktaydı.[503] Bu biçimiyle ele alındığında, bu politik tercih zaten politika yapma biçiminin ve gerekliliklerinin bir uzantısı olarak uluslararası sistemin etkilerinden ziyade karar alıcıların içinde bulunduğu ortamın ve algı dünyasının bir uzantısı olmaktaydı.

Nehru için bunun sadece uluslararası sistemin gereklilikleri içerisinde kurgulanmış bir politik tercihten fazlası olduğunu söylemek gayet mümkündür. Kızına yazdığı mektuplarda ve *Discovery of India*[504] kitabında da görüldüğü üzere, uluslararası sistemin evirilmesinden ayrı olarak bağımsız Hindistan'ın varlığı uluslararası alanda da özerkliğini sürdürmekle çok ilgilidir. Bu bağlamda, Soğuk Savaş yapısı belirmeden önce bu politikanın nüvelerini görmek mümkündür.[505] Nehru dönemi için bağlantısızlık, hem Soğuk Savaş içerisinde bir denge kurabilmeyi sağlayan ve böylelikle iç politika ve dış politika gündemini sürdürebilmesi için gerekli bir araçtı hem de yeni kurulan devletin politik pozisyonunu ifade eden ve uluslararası

[500] Arjun Appadorai, **The Domestic Roots of India's Foreign Policy: 1947-1972**, Oxford University Press: New Delhi, 1981, s. 232.

[501] Thomas Engelmeier, **Nation-Bulding and Foreign Policy**…, s. 201.

[502] Devdutt, "Non-Alignment and India," *The Indian Journal of Political Science* Vol. 23, No. 1(1962), s. 380-397.

[503] Partha Ghosh, "Domestic Sources of India's Policy of Non-alignment" **India Quartery**, Vol.7, No.36 (1980), s. 348-362.

[504] Jawaharlal Nehru, **The Discovery of India**;

[505] Bal Ram Nanda, **The Making of a Nation, India's Road to Independence**, Harper Collins: New Delhi, 1999, s. 326-332.

meşruiyetini pekiştiren ahlaki bir duruşu ifade etmekteydi. Nitekim, bağlantısızlık konusu tartışılırken yazarlar genelde Nehru'yu idealist bir politikacı ya da stratejist olarak nitelendirme yoluna gitmektedirler. Örneğin, Raja Mohan hem kendisi ile yapılan görüşmede hem de kitaplarında ısrarla bağlantısızlığın Hindistan için çok anlamlı bir politik araç olduğunu savunmaktadır. Bu çerçevede, Mohan Nehru'yu ahlaki değerlerden ziyade bir stratejist olarak tanımlamayı tercih eder.[506] Engelmeier için ise ikisi de aynı ölçüde doğrudur. Nehru eylemlerine normatif anlamlar yüklemektedir. İdealisttir ancak kendisine yöneltilen eleştirilerin aksine realist bir dış politika izlemektedir.[507]

Bağlantısızlık Hareketi'nin Nehru için önemi ve Hindistan'ın Hareket içindeki lider konumu bu durumun bir yansımasıdır. Bağlantısızlık politikası ve sonrasında hareketin kendisi Hindistan'ı "uluslararası ilişkilerde güçlü ve bağımsız bir ses" haline getirmişti.[508]Bunun ilk mecrası 1947'de Yeni Delhi'de düzenlenen Asya İlişkileri Konferansı olmuştur. Çin ile yapılan 1954 antlaşmasında yer alan *Panchshell* ilkeleri bu politikanın anlamını ve 1955 Bandung Konferansı bu politikanın örgütlenmesini sağlamıştır. Bağlantısızlık politikası Nehru için ABD ve Sovyetler Birliği ile ekonomik ilişkiler sürdürmekte ve bu alanda iş birliklerini etkilememekteydi. Temel ayırıcı özelliği, askeri ittifakların içinde yer almamaktı.[509] Nehru bağlantısızlığın iki bloğa da bağlı olmamayı seçen pasif bir duruş olmadığını, bu konuya ilişkin eleştirilere ve yorumlara karşın, sıkça dile getirmiştir. Bağlantısızlığı "iki Blok'a da bağlı olmamak politikanın kendisi değil sadece bir parçası"[510] olarak daha geniş bir anlamda tanımlamıştır. Bu bağlamda, "tarafsız" olmak gibi bir konum değildir, aksine krizlerde ve özellikle sömürgeci süreçlere ilişkin pek çok konuda taraf olmayı içeren normatif bir tutumdur, aynı zamanda Bağlantısızlık Hareketiyle kolektif bir kimliktir.

Nehru, hem bağlantısızlık politikasının ülkenin dış politikası olarak belirlenmesi sürecinde hem de içeriğinin oluşturulması sürecinde Kongre Partisi ile her zaman aynı yaklaşım içerisinde olmamıştır. Ülke yönetimini ele alış biçimiyle dış politikayı ele alış biçimi farklıdır.[511] Nitekim, Başbakan Yardımcısı ve İç İşleri Bakanı Sardar Patel ile bağlantısızlık politikası üzerinde ve özellikle Çin konusunda ciddi görüş ayrılıkları vardı. Pakistan ve Birleşmiş Milletler

[506] Raja Mohan, görüşme, ; Raja Mohan, **Crossing the Rubicon**…, s. 29-30.

[507] Thomas Engelmeier, **Nation-Bulding and Foreign Policy.**

[508] Sunil Khilnani, **Idea of India**, New Delhi: Penguin, 1997, s. 39.

[509] **Indian Foreign Policy, Selected Speeches of Jawarhalal Nehru**, Ministry of Information and Broadcasting of Government of India, New Delhi, 1961, s. 22.

[510] **Indian Foreign Policy, Selected Speeches of Jawarhalal Nehru,** s. 381.

[511] Bal Ram Nanda, **The Making of A Nation**, s. 329.

ile ilgili konularda[512] da bu durum devam etmekteydi. Parti içerisinde Çin kampı, liberal kamp gibi farklı gruplar oluşmuştu. Patel ve Nehru beraber çalışmakla birlikte, Patel, Parti ve özellikle muhalifler için realist bir alternatif olarak görülmekteydi. Dış politika konusunda tek karar alıcı olması ve bunların sonucunda Tibet konusundaki tavrı[513], Çin ile yaptığı anlaşma ve Pakistan konusunda daha etkin bir tutum almaması nedeniyle Nehru'ya olan muhalefet artmıştır.[514] Patel'in vefatı sonrasında bu muhalefet bir lider çıkarma konusunda etkisiz kalmış olsa da 1962 yenilgisi ve 1965 Pakistan Savaşı sonuçları itibariyle Nehru'nun bağlantısızlık yaklaşımındaki değişim taleplerini ve tartışmaları daha fazla gündeme getirmiştir.

Bağlantısızlık politikası, Jawarhalal Nehru'nun başbakanlığı sırasında iki kutupla da mesafeli ve bölgesel dengeler açısından özellikle Çin ile ilişkileri geliştirmeyi ve bölgesel bir savaştan kaçınmaya yönelik bir amaç taşırken 1970'lerde farklılaşmıştır. Bu değişimde 1962'de Çin karşısındaki yenilgisinin ve 1970'lerde ABD, Çin ve Pakistan yakınlaşmasının bölgesel dengeyi Hindistan aleyhine bozucu etkisi neden olmuştur. Bangladeş'in ayrılması, 1971'de Hindistan Pakistan savaşı ve bu savaş akabinde ABD'nin Pakistan'ı desteklemek için Bengal Körfezine sembolik anlamda nükleer savaş gemisi göndermesi Hindistan'ı harekete geçişmiştir. 1971 Hindistan-Sovyetler Birliği İşbirliği Antlaşması, anlaşmanın içeriği ve Sovyetler Birliğine yakınlaşmanın, Indira Gandhi yönetiminin bağlantısızlık politikasında yeni koşullarda program değişikliğine gittiğini, bağlantısızlık politikasında yeni bir strateji belirlediğini göstermiştir. Bağlantısızlık politikasından vazgeçilmemekle birlikte bu politikanın hem uygulamasında hem ilkelerinde değişiklik yapılmıştır. Bu değişiklik Bağlantısızlık Hareketi ile ilişkileri etkilememiş hatta Gandhi için NAM toplantıları daha da önem kazanmıştır. Bağlantısızlık politikasındaki değişimi etkileyen başka unsurlar da vardır. 1970'lerde yaşanan ekonomik siyasal krizler Bağlantısızlık Hareketi içerisinde yeni tartışmalara yol açmıştır. Ayrıca Sovyetler Birliği'nin Stalin sonrası yaklaşımı ve ekonomik destekleri Üçüncü Dünya içerisinde olumlu bir algı

[512] Keşmir konusundaki tavrı ve özellikle 1950'lerde Çin yerine ABD'nin Hindistan'a yaptığı BM Güvenlik Konseyi daimî üyeliği teklifini reddetmesi çok tartışılmış ve Nehru idealizmi ile özdeşleştirilmiştir. Anton Harder, "When Nehru Refused American Bait on a Permanent Seat for India at the UN," **the Wire**, 14 Mart 2019, https://thewire.in/diplomacy/when-nehru-refused-american-bait-on-a-permanent-seat-for-india-at-the-un

[513] Çin'in Tibet'i işgali esnasında Hindistan Çin'e karşı bir tutum almaktan kaçınmıştır, pek çok Tibetli Hindistan'a kaçmış ve yerleşmiştir. Bu nüfus zamanla Hindistan'ın Çin politikalarında, Çin karşıtı kamuoyu oluşumunda etkili olacaktır. Bağlantısızlık politikası ile çeliştiği için eleştirilen bir diğer konu SSCB'nin Macaristan müdahalesidir. Hindistan bu konuda da sessiz kalmıştır. Bu durum 1956'da ilan edilen ikinci ekonomik planın büyük kalkınma projeleri için Sovyetlerle başlayan işbirliği ile açıklanmaktadır. Bağlantısızlık Hareketi'nin kurumsal yapısının ve birlikteliğinin henüz sağlanmamasına Bandung'un halen Asya-Afrika kimliğine sahip olmasıyla da ilişkilendirilmektedir. Bazı yazarlar bu nedenle Hareket'in 1961 Belgrad Konferansı ile kimliğini bulduğunu ifade etmektedir.

[514] Vallabhbhai Patel Nehru'yu giderek güçlenen Çin'in "yayılmacı emelleri" doğrultusunda uyarmıştır. Kongre içerisinde bu tutumu destek toplamış ve mevcut dış politikayı eleştiren ve özellikle güvenlik sorunları olduğunu düşünen bir grup oluşmuştur. Ramachandra Guha, **India After Gandhi**, s. 168-169.

yaratmıştır. Sovyetler Birliği'ne karşı olumlu gelişen tutumun aksine, ABD tarafı için, sömürgecilik sonrası tutum ve antiemperyalist söylem askeri üsler ve Vietnam Savaşı'nın etkileriyle anti-Amerikancılığa evirilmiştir. Hindistan'da da bağlantısızlık söylemi – Nehru döneminden farklı olarak – anti-Amerikancılıkla eş tutulmuştur.

Indira Gandhi ile daha realist bir çizgiye oturan dış politika, bağlantısızlık konusunda bir tartışmaya sebep olmaktaydı. Rajen Harshe'ye göre, 1990'ların başına kadar iki bağlantısızlık politikası uygulanmıştır. Bir Nehru diğeri Indira Gandhi ile anılan. İki bağlantısızlık politikası temel ilkeleri ve oryantasyonu açısından aynı olmakla birlikte araçları ve programları açısından farklıydı. İki dönemin de temel meselesi barışı özellikle bölge güvenliğini koruyabilmek olmuştur. Bağlantısızlık Hareketi ve politikası, Hindistan için hem ulusal düzeyde iç politikaya destek olan, ulus inşa devlet inşa süreçleri, ekonomik kalkınma modelleri açısından, hem de uluslararası alanda etki edebileceği, iki kutuplu dünyanın tüm sınırlılıklarına rağmen, özerk bir politika alanı yaratmaktaydı. Nehru'nun bağlantısızlık politikasının ilkesel düzlemini, 1962 Çin, 1965 Pakistan savaşları ve sonrasındaki süreç sonlandırmıştır. İkinci aşamanın motivasyonu ise çoğunlukla iç politik gereksinimler ve ekonomiydi.[515]

Indira Gandhi döneminde Bağlantısızlık Hareketi'nin özellikle ekonomik yönü fazlasıyla öne çıkmıştır. Bağlantısızlık Hareketi "Yeni Ekonomik Düzen" tezlerinin ortaya çıktığı, Üçüncü Dünyanın kendi içerisinde ayrıldığı ve Vietnam Savaşı ve askeri üs politikalarıyla anti-Amerikancılığın güçlendiği bir mecra olmuştu. Sovyetler Birliği'nin de Hareket içerisinde etkisi artmaktaydı. Yeni bağımsızlığını kazanan ülkelerle birlikte Hareketin Birleşmiş Milletler temsili de artmıştı. Ancak, yeni dahil olan ülkelerin neticesinde ekonomik boyutun önemi daha da çok artıyordu. Ekonomik boyutun etkisini arttırması Bağlantısızlık Hareketini ülkelerin kendi ekonomik çıkarları önceliğinde tekrar bölünmeye itmekteydi. Nitekim petrol krizi gibi gelişmeler Üçüncü Dünya'yı petrol üreten-üretmeyen ayrımı ile bölmekteydi.

Hindistan Hareket içerisindeki bu yeni eğilimler doğrultusunda aktif bir politika takip etmeye çalışmaktaydı. Özellikle amacı, bölgesel güç dengesinde ABD'nin dahil olmasıyla başlayan değişimi komşularıyla ilişkileri ve Hareket içerisindeki pozisyonu ile dengelemeye çalışmaktı. Indira Gandhi yönetimindeki Hindistan'ın Hareket içerisindeki konumu baskıcı ve hegemonik olarak eleştirilmekteydi. Bu eleştiride Hindistan'ın yeni bağımsızlığını kazanan

[515] Rajen Harshe, "Indias's Non-Alignment, An Attempt at Conceptunal Reconstruction," **Economic and Political Weekly**, Vol. 25, No. 7/8 (Feb. 17-24, 1990), s. 399.

devletlere karşı ekonomik ve siyasi üstünlüğü kullanma becerisinin de etkisi vardı.[516] Nitekim, sanayileşmeye çok daha erken başlamış olması yeni Asya-Afrika pazarındaki politik ve ekonomik etkisini arttırmaktaydı.

Indira Gandhi'nin bu süreci yürütürken yaklaşımı dış politika karar mekanizmalarındaki merkeziyetçi mirası devam ettirmek olmasına rağmen eleştirileri ele alış tarzı tamamen farklı olmuştur. Daha önce Gandhi ile ilgili bölümde belirttiğimiz gibi Parti içerisindeki ve iç politika ve dış politika karar alma mekanizmasındaki konumu da gayet merkeziyetçidir. Bu tutum, özellikle ekonomi politikaları konusunda yaşadığı uyuşmazlıklar, millileştirme çabaları, devletin ekonomideki etkisini arttırmasıyla başlayan ve merkezileşmeyle devam eden iç politika uygulamalarına karşı tepkilere neden olmuştur. Bu duruma dış politika kararları, özellikle Sovyetler Birliği politikası eleştirileri de eklenmiştir. Gandhi'nin eleştiriler karşısındaki yaklaşımı, uyuşmazlık yaşadığı Parti'nin önemli kadroları dışlaması ve hatta Parti'den ihracı biçiminde olmuştur. Kongre Partisi bu dönem ayrılıklarla hem ulusal hem de eyaletler düzeyinde bölünmüştür.

Gandhi'nin en çok tartışılan ve bağlantısızlıktan kopuş olarak ifade edilerek eleştirilen en önemli kararı Hindistan-Sovyetler Birliği 1971 Barış Dostluk ve İşbirliği Antlaşması olmuştur. Anlaşma uluslararası alanda Hindistan'ın Sovyetler Birliği ile ittifak ilişkisi kurduğu biçiminde algılanmıştır. Indira Gandhi Hindistan'ın bağlantısızlık politikasını sürdürdüğünü ve bu bağlamda bir ittifak içerisinde bulunulmadığını pek çok defa dile getirmiştir. Nitekim, antlaşma sonrasında gelen eleştiriler için Avusturya Dış Politika ve Uluslararası İlişkiler Topluluğu'na yaptığı konuşmada, antlaşmanın bağlantısızlık politikasıyla çelişmediğini vurgulamış ve özellikle antlaşmayla Sovyetler Birliği'nin Hindistan'ın bağlantısızlığını tanıdığını ifade etmiştir. Nihayetinde Gandhi'ye göre bağlantısızlık politikası, "*farklı durumlara uygun ne karar alırsak alalım bu, durumu ulusal bakış açımıza göre nasıl değerlendirdiğimiz ile ilgilidir*"[517]Sovyetler Birliği ile yakınlaşmanın ülkenin ekonomi ve teknoloji gibi ihtiyaçlarının yarattığı bir zorunluluk olduğu ifade edilmekle birlikte, Gandhi'nin siyasi duruşunun da etkili olduğu belirtilmektedir. Bu dönem Sovyetler Birliği'nin uluslararası konjonktürden de yararlanarak Bağlantısızlık Hareketi'yle yakın ilişkiler içinde olduğu bir dönem olmuştur.[518]

[516] Rajen Harshe, "Indias's Non-Alignment…" s. 404.

[517] **The Speeches and Reminiscences of Indira Gandhi**, Calcutta, Rupa, 1975, s.160.

[518] ABD ile yapılan Nükleer Anlaşma ve malzeme alımına ilişkin anlaşmalar Sovyetler Birliği ile yapılan anlaşmaya benzetilerek bağlantısızlık politikasına ihanet olduğu ifade edilmiştir. Eleştirilere yanıt olarak benzer bir biçimde ulusal çıkarın sürdürülmesi zorunluluğu 30 Temmuz 2009'da United Progressive Allience hükümet Dışişleri Bakanı Somanahalli Mallaiah Krishna tarafından da Parlemento'da dile getirilecektir. "(Nükleer) teknolojimiz ve ancak

Hindistan'da 1977 Seçimleri olağanüstü hâlin ardından tamamen iç politikaya yoğunlaşarak geçmişti. Seçim manifestolarını karşılaştırmalı inceleyen Shivaji Ganguly seçim sürecinde manifestosunda dış politikaya dair yorum ve vaatlerde bulunanın sadece Janata Partisi olduğunu belirtir.[519] Sovyetler Birliği ile ilişkilerin her alanda yoğunlaştığı dönemde gerçekleşen 1977 Seçimlerinde Hindistan sağı "hakiki bağlantısızlık" tanımlamasıyla Kongre Partisi'nin bağlantısızlık politikasını eleştirerek bunu yeniden yorumlamışlardır. Hindistan sağı için bağlantısızlık ahlaki değerleri ve özellikle kültürel söylemi ile anlamlı bir politikaydı, ancak Nehru'nun özellikle *Panchasheel* üzerinden Çin'e karşı sessiz tutumunu ve silahlanma konusundaki tavrını çok eleştirmişlerdi. Nitekim, Çin'in Tibet'i işgali ve 1962 yenilgisi Çin ile ilişkiler ve Tibet üzerinden yeni bir tartışma ve muhalefet alanı yaratmış oldu. 1965 Pakistan-Hindistan Savaşı ise Hindistan'ın askeri yatırımlarının yetersizliğini ortaya koymaktaydı. Bu bağlamda, Hindistan sağı için Nehru'nun bağlantısızlık modeli dünyanın dönüşmesini beklerken zayıflayan ve etkisizleşen bir Hindistan dış politikası oluşturmaktaydı. Janata Partisi (1977-1980), Kongre Partisi'nden farklı olarak, koalisyondan oluşmasına rağmen[520] dış politika bağlamında ortaklaştıkları noktalardan biri Hindistan'ın Sovyetler Birliği ile artan ilişkileri ve Kongre Partisi'nin Gandhi yönetiminde daha sol bir çizgi izlemesinin yarattığı hoşnutsuzluktu. Ayrıca, Kongre'nin yaklaşımı ABD gibi ülkelerle ilişkileri zedelemekte ve aslında bağlantısızlığı anlamından koparmaktaydı. Gerçek bağlantısızlık bu anlamda "herhangi bir büyük güce fazlasıyla bağımlı olmaktan kaçınmak"[521] olarak nitelendirilmiştir.

Ganguly'nin de karşılaştırmalı çalışmasında ifade ettiği üzere, Hindistan Komünist Partisi'nden liberal Swatantra'ya ya da Hindu milliyetçiliği söyleminin temsilcisi Bharatiya Jana Sang'a (BJS) kadar Hindistan'da siyasi yelpazenin her yerinde bağlantısızlık politikası dış politikanın temel öğelerinden biri olarak ele alınmaktaydı.[522] Soğuk Savaş sonrası tartışmalardan

güncellenmesi gerekmekte ve ABD bize teknoloji ve yakıt sağlayacak… Bu düzenlemelerle bağımsızlığımız tehdit altında değildir". Loc Sabha, "**Discussion Under Rule 193, Issues arising out of Prime Minister's Recent Visit to Foreign Countries"** 30 Temmuz 2009.

[519] Shivaji Ganguly," Continuity and Change in India's Foreign Policy" **Indian Quarterly**, Vol.34/1(1978), s. 54

[520] Janata Partisi, Kongre Partisi'ne muhalif olanların ondan ayrılarak kurulan Kongre Partisi (Organizasyon), Bharatiya Jana Sangh, Bharatiya Lok Dal ve Kongre içindeki bazı muhalif isimlerden oluşmaktaydı. Genel olarak Parti sağ milliyetçi bir eğilimdeydi. BJS Hindu milliyetçiliğini temsil eden daha uçlarda bir partiyken, Kongre (O) Indira Gandhi'nin Kongre Partisi'nin başına seçilmesi sonrasında Gandhi yönetimini eleştiren ve Parti'nin giderek sola kaydığını iddia eden muhalif ve dışlanmış bir gruptan oluşmaktadır. Nitekim, Janata Partisi Başbakanı Morarji Desai bu muhalif gruptandı. Bu üç partiye ek olarak koalisyonun içinde Swatantra Partisi ve bazı Gandhi yönetimine karşı tepkili küçük partiler de yer almıştır.

[521] 1977 Janata Partisi Seçim manifestosu, aktaran Shivaji Ganguly," Continuity and Change in India's Foreign Policy" s.55.

[522] Shivaji Ganguly, ," Continuity and Change..", s. 55; "Merkez'i hangi hükümet formüle etmiş olursa olsun, bağlantısızlık doktrini Hindistan dış politikasına uluslararası ilişkilerde daha fazla özerklik ve esneklik sağlayan temel

farklı olarak bağlantısızlığın gerekliliği değil, içeriği ve yönelimleri tartışılmaktaydı. Janata Hükümetinin sunduğu bağlantısızlık söylemi hem hükümeti oluşturan koalisyonların konsensüsünü sağlamakta hem de bir iş birliği alanı teklif ederek bu politikayı daha geniş bir kitlenin kabulüne sunmaktaydı.[523] Ancak, tüm bu çaba uluslararası sistemden kaynaklı gelişmeler ve özellikle Hindistan'ın ABD'den beklentilerinin gerçekleşmemesi nedeniyle amacına ulaşamadı. ABD'ye karşı güvensizliği azaltmadı ve Sovyetler Birliği ile giderek artan ekonomik ilişkileri etkilememiştir.

Washington ve Yeni Delhi arasında yakınlaşma çabaları olmuştur. Başkan Carter 1 Ocak 1978'de Hindistan'ı ziyaret etmiş ve iki ülke arasında anlaşmalar imzalanmıştır. Bunlar arasından Tarapur Nükleer Santrali için gerekli olan zenginleştirilmiş uranyum satışının sağlanması ile ilgili olanı ülkenin enerji güvenliği açısından en önemli olanıydı. Ancak, tüm bu ikili yakınlaşma çabaları sonuca ulaşmadı. ABD'nin 1974'te Hindistan'ın nükleer denemeleri sonrasında kurduğu Nükleer Tedarikçiler Grubu (Londra Kulübü) ve ABD Kongresi'nin engellemeleri ile anlaşmalar sonuçlanmamıştı. Parlamento'da Başbakan Desai ABD ile ilişkiler konusunda eleştirilmekteydi.[524] ABD'nin Çin ile yakınlaşmasının yanı sıra Pakistan'a ekonomik, teknolojik ve askeri desteğini sürdürmesi Hindistan açısından bölgesel dengeleri etkileyen önemli bir konu olmuştur.[525]

Desai hükümetinin dış politikası hem muhalefet tarafından hem de koalisyonu oluşturan diğer partiler tarafından eleştirilmiştir. Bu eleştiriler ABD ile yakınlaşma çabasının sonuç getirmemesine ilişkindir. ABD yakınlaşması sadece muhalefet değil, RSS tarafından da eleştiriliyor ve onun siyasi kanadı BJS üzerinden hoşnutsuzluk hükümete yansıyordu. Nitekim, Janata Hükümetinin çok başlı karar alma mekanizması ve mevcut enerji krizi gibi konularda yanıt oluşturamaması ilk seçimlerde yeniden Kongre Partisi'nin hükümet kurmasına neden olmuştur.

1980 ve sonrasında süreci belirleyen olay Afganistan'a ABD müdahalesi olmuştur. Bu dönem daha önce olduğu gibi hem bölgesel güvenlik endişelerini gidermek ve özellikle Pakistan'a

sütunun özünü olmuştur" Shudanshu Tripathi, **India's Foreign Policy Dilemma Over Nonalignment 2.0**, Sage, New Delhi, 2020, s.

[523] Partha Ghosh, "Domestic Sourses of India's…", s. 359.

[524] Başbakan Morarji Desai, Parlamento tartışmalarında ve yöneltilen sorularda anlaşmaların uygulanamamasını "Carter'ın iyi niyetinden ziyade ABD içi grupların ve Nükleer Tedarikçiler Grubu'nun karşı çıkışına" bağlamaktaydı ve sorunların çözülebileceğine, güvensizliğin aşılmasına yönelik açıklamalar yapmaktaydı. **Selected Speeces of Morarji Desai, 1977-79,** Ministry of Information and Broadcasting of Government of India, New Delhi, 1986, s.87-89.

[525] Ramesh Babu, "Domestic Dynamics and Indo-US Relations Since 1965: An Analysis," **Four Decades of Indo-Us Relations,** ed. A. P. Rana, Har-Anand Publication: New Delhi, 1994, s. 50-72.

karşı bir denge sağlamak için hem de uluslararası alanda Kuzey-Güney tartışmasının derinleşmesi ile Güney'in sözcüsü olarak etkinliğini arttırmak için Gandhi hükümeti Bağlantısızlık Hareketi'ni aktif olarak kullanmıştır. Ancak ülke içerisindeki sorunlar ve Indira Gandhi'nin suikast sonucu öldürülmesinin ardından Rajiv Gandhi yönetiminin farklı politik yönelimleri ve Soğuk Savaş'ın sona ermesi farklı bir tartışmayı gündeme taşımıştır.

Hindistan'ın Bağlantısızlık Politikası			Değişim Probleminin Kaynakları				Hükümetin Değişim Kararı Nasıl Alındı?		Değişimin Derecesi
		Değişime Konu Olan Karar	Dış Etkiler	İç Yapısal Dönüşümler	Lider Etkisi	Bürokrasi	Karar Birimi	Yeni/Devam Eden Karar	Program/Problem, Amaç/Uluslararası Eğilim Değişimi
1990 öncesi	**J. Nehru 1947-1964**	Bağımsızlığın Kazanılması ve Blok Siyaseti Dışında Kalma	Soğuk Savaş ve Komşuları İle Sorunlar	Devlet İnşa Süreci	Nehru Vizyoner Bir Politikacı ve Bağımsızlık Sürecinin Mimarı	Dışişleri Bakanlığının Bağlantısızlık Ekseninde Düzenlenmesi	Başbakan Baskın Lider	Bağlantısızlık Politikası Uluslararsı Eğilim Blok Politikaları Dışında Kalmak	Uluslararası Eğilimin Belirlenmesi
	Indira Gandhi 1967-1977, 1980-1984	Bağlantısızlık	Soğuk Savaş, ABD'nin Pakistan ve Çin İle Yakınlaşması	Ekonomik Sorunlar, Kalkınma Temelli Ekonomi ve Toplumsal hareketler	Indira Gandhi Sovyetler Birliği'ne yakın Siyaset Tercih Ediyor	Bürokratik Birimlerin Etkisi Çok Zayıf	Başbakan Baskın Lider	Bağlantısızlık Politikası Korunarak Sovyetler Birliği İle İlişkileri geliştirmek, İşbirliği anlaşması yaparak yakınlaşmak	Araçlarda, stratejide değişiklik, Program Değişimi
	Janata Hükümeti M. Desai 1977-1980	Sovyetler Birliği İşbirliği ve Bağlantısızlık	Soğuk Savaş ve Komşularla Sorun	Ekonomik Liberalleşme	Sovyetlerle İlişkilere Şüpheli, ABD ve Bölge Ülkeleri ile İlişkileri Geliştirmeye Çalışıyor	Dışişleri Bakanlığı Etkili	Bakanlar, İlgili Siyasi Partiler ve Başbakan Grup Kararı	Bağlantısızlık Politikasını Sovyet Etkisinden Çıkarmak ve ABD ile İlişkileri Geliştirmek	Araçların Değişimi Program Değişimi
	Rajiv Gandhi Hükümeti 1984-1989	ABD ile İletişime Açık Bağlantısızlık İşbirliği Ön Planda	Soğuk Savaş Koşullarını Değişmesi, Bölgesel Sorunlar Pakistan, Çin ve Sri Lanka	Ekonominin Yeniden Yapılanması Siyasi Yapıda Dönüşüm	Ekonomik Liberalleşme Öncelikli Aktif Ziyaretler ve İşbirliği Yönelimli	Ekonomi Bürokrasisi Etkili	Başbakan Baskın Lider	Bölgesel İşbirlikleri ve ABD ile İlişkilerin geliştirilmesi	Ekonomik Araçlar ve Bölgesel İşbirlikleri Program Değişimi

Tablo 6:Charles Hermann Modeli Uygulamasıyla Hindistan Dış Politikasında Soğuk Savaş Dönemi Bağlantısızlık Politikasındaki Değişim

Tablodan da anlaşılacağı üzere Soğuk savaş dönemi için ülke içerisinde önemli değişimler olsa da ve liderler değişse de bağlantısızlık politikasından vazgeçilmemiştir. Stratejik değişiklikler, araçlarda farklılaşmalar ile bağlantısızlık politikasının aktif biçimde devamı sağlanmıştır. Bu durum, Hindistan'a dış politikasını sürdüreceği özerk alanı iki kutuplu sistem içerisinde sağlayabilmesi ile ilişkilidir. Aynı zamanda sömürgeci geçmişi üzerinden oluşan algılar iki kutuplu dünyayı yeni bir emperyal düzen olarak kurguladığı için bağımsız dış politika sürdürmek daha da önem kazanmıştır. Bağlantısızlık Soğuk savaş döneminde dış politikaya ilişkin zorunluluklar, algılar ve ekonomik-toplumsal değişimlere ilişkin gereklilikleri ortak bir noktada buluşturarak karşılamaktaydı.

4.1.2 Soğuk Savaş Sonrası Bağlantısızlık Tartışmaları ve Bağlantısızlık Politikasında Değişim

Dışişleri Bakanı Inder Kumar Gujral 1996'da Parlamento'da yaptığı konuşmada Hindistan dış politikasının Gandhici temellerinden ve bağımsızlık mücadelesiyle Nehru'nun mirasına değinirken, bağlantısızlığın Soğuk Savaş ve dekolonizasyon sürecindeki tarihsel

konumunun değiştiğini ifade etmiş ve Soğuk Savaş sonrası dünyasının farklı organizasyonlarının varlığına işaret ederken Hindistan'ın önünde "seçme özgürlüğünü kullanabilmek için" farklı politika alternatiflerinin olduğuna değinmiştir.[526] Bu konuşma uluslararası sistemin ve ona bağlı araçların değişimine değinirken geçmişte izlenen aktif politik karşılıklar üzerinden mevcut dış politikanın eleştirisini yapmaktaydı. Bağlantısızlık politikası açısından temel sorun, Blok politikaları sona erdikten sonra bu politikayı oluşturan temel ilkeyi belirlemekti. Nitekim, politika olarak bağlantısızlık, daha önce de belirtildiği üzere, farklı yorumlanarak uygulanmıştı, ancak çıkış ilkesi sömürgecilik döneminin mirasıyla harmanlanmış Bloklardan azade bir politik alan oluşturmak üzerine kuruluydu. Gujral "seçim özgürlüğü" ifadesini bağlantısızlık yerine kullanırken, bağlantısızlığı Soğuk Savaş döneminin yegâne seçme özgürlüğü olarak formüle etmekteydi. Gujral'ın bağlantısızlık yerine önerdiği ve uyguladığı, iş birlikleri politikası olmuştur. Özellikle kendi adıyla anılan 'Gujral Doktrini' bölgesel ilişkilere, özellikle de ekonomik iş birliklerine önem vermekteydi.[527] Ancak, bağlantısızlık konusu herkes için birörnek teşkil etmemekteydi ve özellikle bağlantısızlığın Hindistan'a "boş bir ün" kazandırmaktan öte bir kazanım sağlamadığını ifade eden politika değişikliği talepleri de bu dönem etkili olmuştur.

Hindistan'da Soğuk Savaş'ın son bulması sadece yapısal bir krize işaret etmiyor, aynı zamanda ülke içerisinde hızla artan siyasal, sosyal ve ekonomik kriz ile birleşiyordu. Bu dönemin özelliklerinden biri yeni sosyal sınıfların ve iş çevrelerinin tartışmaya daha etkili bir biçimde dahil olmasıydı. Kısa süreli hükümetler ve koalisyonlar karar alma mekanizmasının sürekliliğini etkilediği gibi, özellikle bağlantısızlık politikasının korunması konusunda ciddi bir bürokratik duruş da vardı. Hindistan'da dışişleri diplomasisi ve üst düzey bürokratlar bağlantısızlık politikasındaki değişikliklere direnç göstermekteydi. Bu direnç politika kanadında da vardı. Pakistan'ın silahlanması ve Afganistan'da Taliban yönetimi gibi temel güvenlik endişeleri devam etmekteyken ve sürekli olarak nükleer kontrol rejimine girmeleri konusunda baskı yapılırken bağlantısızlık retorik ama halen anlamlı bir politik duruştu. Neticede, Hindistan solundaki partiler bağlantısızlık politikasının sürdürülmesi konusunda çok ısrarcıydı.

Geçmişte ve 1990'larda bağlantısızlık politikası Kongre Partisi ve genel olarak sol partiler dışında pek kabul görmemekteydi. BJP'nin 1977 Janata hükümeti döneminden bu yana bağlantısızlık konusunda çekinceleri vardı. Nitekim bölgesel tehdidin arttığı Soğuk Savaş sonrası dönemde bağlantısızlık politikasını Nehruvan yorumuyla sürdürmenin olanağı da kalmamıştır.

[526] I.K. Gujral Parlamento Konuşması 17.12.1996. Inder Kumar Gujral, **Continuity and Change India's Foreign Policy,** Macmillan, New Delhi, 2003, s. 167-169.

[527] Inderpal K. Gujrat, **Matters of Discreation, An Autobiography**, s. 406-410.

Ancak *Nonalingment 2.0* raporu ve Narendra Modi'nin yeni bir bağlantısızlık politikası tanımlaması, sıklıkla kullanılan stratejik otonomi kavramı yukarıda bahsettiğimiz üzere bağlantısızlık politikasının stratejik değerinin sürdüğünü göstermektedir. Ancak Hindistan'ın güvenlik endişeleri başta olmak üzere, ekonomik kaygıları bu politikanın Soğuk Savaş yıllarında olduğu gibi ele alınması Kongre Partisi tarafından da pek mümkün görünmemektedir. Pragmatik ve araçsal yeni bir bağlantısızlık anlayışı Hindistan için hem çıkarlarını koruyup sürdürebileceği hem de güvenlik kaygılarını azaltabileceği işbirliklerine izin veriyordu.

Hindistan için bu alanda iki ayrı döneme işaret etmek gerekmektedir. İlki NDA ve UPA hükümetlerinin sürdürdüğü ekonomik gelişme ve bölgesel sorunları merkeze alarak ülkenin uluslararası alanda yeniden etkinlik kazanması ve hareket kabiliyetini arttırmasına yönelik ilişkilerin geliştiği dönemdir. Bu çalışmada bu dönem bağlantısızlığın yeniden farklı kavramlarla ele alınarak dönüştüğü ve bu dönüşüm sonucu yeni bir stratejiye evirildiği ele alınacaktır. İkinci bölüm 2014 sonrası bölümdür. Bu bölümün diğerlerinden farkı; 1996'dan sonra ilk kez BJP'nin parlamenter üstünlüğü ile politikaya yön vermesidir. Narendra Modi'nin başbakan olduğu bu dönem ayrıca ülkenin karar alma politika üretme yapısının da değişimine işaret etmektedir. Pek çok yazarın da üzerinde anlaştığı konu Modi döneminin bağlantısızlık politikası için önemli bir dönüşüme işaret ettiğidir.

4.1.2.1 NDA ve UPA Hükümetleri Bağlantısızlık Politikasında Değişim

Bağlantısızlık politikası ve Hindistan'ın NAM'ı desteklemesinin bazı nedenleri vardır. Bunların başında postkolonyal bir ülke olarak bağımsızlığını sağlamak en önemli hedefi olmuştu. Bu sadece kendisi için geçerli değil aynı zamanda kendisi gibi sömürge deneyimi yaşamış ve yaşamakta olan tüm ülkeler için uluslararası sistem içerisinde bağımsızlığı korumanın yegâne yolu olarak görülmekteydi. İkinci bir unsur Çin'i hukuken tanıyan bir ülke olarak bölgesel güvenliğini sağlamak önemli bir unsurdu. Çin ile barışçıl ilişkiler geliştirerek çatışma riskini azaltmayı amaçlamaktaydı. Ayrıca politika Blok çatışmalarının bölgeye girmesine -Pakistan Bağdat Paktına katılmış olmasına rağmen-izin vermemekteydi. İç politikasındaki gelişimi ve dönüşümü dış politikasının desteğiyle sağlayabiliyordu. Devlet inşa süreçleri, ekonomik gelişim, eyalet ilişkileri gibi pek çok konu uluslararası güvenlik ve işbirliği ile ilişkiliydi. Son olarak Hindistan bu politika ile kendisi için ve genel olarak Üçüncü Dünya için iki kutuplu sistemde kendi çıkarlarını sürdürebilecekleri alan açmıştı. Bu politika ile işbirliği ve barışçıl ilişkiler üzerinden güvenlik sağlamaktaydı. Ancak politika daha önce de belirttiğimiz bölgesel güvenliğini sağlama kısmında başarısız olmuştur. Bu başarısızlık politikanın ağır biçimde eleştirilmiş olmasına neden olmuştur; ancak diğer alanlarda bağlantısızlık politikasının Hindistan'a önemli

ayrıcalıklar kazandırdığı da söylenebilmektedir. Ayrıca iki kutuplu bir dünya olmasa da çok kutuplu bir dünyada da Hindistan'ın dış politika eylemlerini sürmesi için sistemin izin verdiği ölçüde özerk bir alan sağlamak bağlantısızlık önemli bir stratejik araç ve söylem olabilmektedir. Hindistan'a çok kutuplu dünya da "kutup olma, kutup gibi hareket etme özgürlüğü" sunmaktadır.[528]

Bağlantısızlık daha önce de belirttiğimiz gibi hem bir hareketi Bağlantısızlık Hareketi-NAM, hem de Hindistan için bir politikayı ifade etmektedir. NAM Bağlantısızlık Hareketi, Soğuk Savaş'ın son bulmasıyla farklı bir evreye girmişti. Gerçi Hareketin kendisi Soğuk Savaş içerisinde farklı evrelerden geçmişti, başta sömürgecilik önemli bir konuyken sömürgeciliğin tamamen son bulmasıyla birlikte NAM ülkelerinin farklı öncelikleri oluşmuştu. 1980'lerde süren "Yeni Ekonomi Politikası" tartışmaları ve ülkelerin farklı yönetim biçimleri NAM içerisindeki tartışmayı ve farklılaşmayı arttırmıştı. Ancak Hareket her haliyle kendisini blok dışı olma prensibiyle birleştirmekte ve uluslararası sistem ile ilişkisinin bunun üzerinden kurmaktaydı. Soğuk Savaş'ın son bulması ve hemen gelişen olaylar, Yugoslavya'nın dağılması, Irak savaşı, Ruanda vb, Hareketi, benzer diğer organizasyonlar gibi kendini sorgulama ve yeni bir işlev oluşturma tartışmalarına yöneltmiştir. Üyeleri Bağlantısızlık Hareketi'nin kazandırdığı kolektif kimliği terk etmemişlerdir. Bu kolektif kimlik, bu ülkelerin halen karşılaştığı pek çok soruna karşı politika üretmeleri ve uluslararası işbirliği için destek oluşturmaktadır. Bu durum kendi iç politika hedeflerini sürdürebilmek için de Hareketi destek olarak kullanabilmelerini sağlamaktadır.[529] Özellikle Kuzey-Güney karşıtlığında NAM gibi yapılar Kuzey ülkelerinin uluslararası gündemi belirleyerek yönetme eğilimine karşı önemli bir koruma sağlamaktadır ve bu özellikle küçük ülkelerin korunması için bir olanak sağlamaktadır. A. K. Damadoran'a göre NAM "büyük güçlerin etki ettiği uluslararası sistemin '*sivil toplumu*' işlevini sürdürmektedir.[530] NAM'ın güç politikaları doğrultusunda her zaman tutarlı bir eylem sürdüremediğine ilişkin eleştiriler vardır,[531] ancak Hareket için çok kutuplu bir sistemde oryantasyonunu korumak iki kutuplu dünya içinde pozisyon belirlemekten çok daha zor olmaktadır. Bu nedenle işbirliğinin yoğunlaştığı alt gruplar -Güney-Güney Diyalogu vb.- oluşmaktadır.

[528] Happymood Jacob. Görüşme, 10 Şubat 2011, JNU.

[529] S. I. Keethaponcalan, "Reshaping The Non-Aligned Movement: Challenges and Vision" **Bandung: Journal of Global South**, Vol.3 No.4 (2016), s. 2-14

[530] A.K.Damadoran, "Non-alignement Movement and Its Future", Indian Foreign Policy, **Challenges and Opportunities**, Atish Sinha ve Madhup Mohta (eds), New Delhi: Foreign Service Institute, 2007.,s 136.

[531] Bkz. Tanya Ogilvie-White, "International Responses to Iranian Nuclear Defi ance: The Non-Aligned Movement and the Issue of Non-Compliance" **The European Journal of International Law**, Vol. 18 No. 3(2007),s 453-476.

1990'lar boyunca hem NAM'ın sessizliği hem de Hindistan siyasetinin kendine özgü yapısı bağlantısızlık politikasının fazla gündeme getirmemiştir. Daha önce de belirttiğimiz gibi Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle ülke pek çok alanda dönüşüm süreci içerisinde yer almaktadır ve bu süreç içerisinde *Look East-Doğuya Bakış* politikası gibi bölge politikalarına yoğunlaşma artmıştır.

Hindistan'ın Bağlantısızlık Politikası		Değişime Konu Olan Karar	Değişim Probleminin Kaynakları				Hükümetin Değişim Kararı Nasıl Alındı?	Yeni/Devam Eden Karar	Değişimin Derecesi
			Dış Etkiler	İç Yapısal Dönüşümler	Lider Etkisi	Bürokrasi	Karar Birimi		Program/Problem, Amaç/Uluslararsı Eğilim Değişimi
1991-1996	**Narasimha Rao Hükümeti 1991-1996**	Bağlantısızlık Politikasını Bölge İlişkileri ve ABD ile Yakınlaşmaya Uygun Değerlendirilmesi	Soğuk Savaşın Sona Ermesi, Rusya İlişkilerinin Kötü Olması, Körfez Savaşı, Küreselleşme ve Ekonomik Yapı Dönüşümü, NAM'ın İşlevsizleşmesi	Ekonomik Kriz,Uluslararası Ekonomiye Eklemlenme, Şehirleşmenin, Yeni Orta Sınıflar, Kimlik Politikaları ve Yeni Siyasi Güçler	N. Rao İşbirliğine Açık Ama İhtiyatlı Bir Lider Nükleer Politika Konusunda İhtiyatlı, Bağlantısızlık Konusunda İhtiyatlı	Maliye Bakanı Manmohan Singh Ekonomik Dönüşümün Mimarı Başbakan Ekonomi il ilgili Dış Politika konularında Danışmakta	Başbakan Baskın Lider	Bağlantısızlık Politikasına Vurgunun Azalması Ancak Aksi Bir Eğilim Gösterilmemesi	Mevcut Yeni Duruma Uyum gösterme Çabası
1998 sonrası	**1996-98 Geçiş Dönemi**								
	NDA 1998-2004 A.B. Vajpayee	Bağlantısızlık Politikasının Uyumlanması, Çok Yönlü Çok Taraflı İlişkiler Geliştirilmesi	Çok Kutupluluk ya da Çok Taraflılık, 11 Eylül Olayları, Pakistan-Çin İlişkilerinin Gelişmesi	Ekonomik Büyüme Gerekliliği, Doğrudan Dış Yatırımların Önem Kazanması, Savunma Sanayinin Geliştirilmesi ve Modernleşmesi, Kimlik Siyasetinin Etkisi	Vajpayee İçin Bölge İçi Denge ve İstikrar Önemliydi. İşbirliğine Açık ve ABD'ye yakın	Dişişleri Teşkilatı Geliştirilmiş ve Etkinleştirilmiştir.	Grup ve Koalisyon Kararlardır.	Bağlantısızlık Söylemi Kullanılmıyor Ancak NAM Toplantılarında Bazı Konularda Eleştirel Tutum Değişikliği Ancak Bölge Ülkeleri İçin Etkili İsrail ve ABD ilişkileri Derinleşmekte	Araçlar ve Strateji Değişiyor Program değişikliği
	UPA 2004-2014 Manmohan Singh	Bağlantısızlık Söylemi Bırakılıyor Ancak Uygulamada ABD'ye ve İsrafle Yakınlaşma Devam Ediyor	Çok Kutupluluk ya da Çok Taraflılık, T Pakistan-Çin İlişkilerinin Gelişmesi, ABD'nin Hint-Pasifik İlgisinin Artması, QUAD	Ekonomik Büyüme Gerekliliği, Doğrudan Dış Yatırımların Önem Kazanması, Savunma Sanayinin Geliştirilmesi, Enerji Güvenliği, Sekiler Söylem	Manmohan Singh Ekonomi Politik ve Uluslararası işbirliğine Önem Vermekteydi. e Kitlesinin Talepleri İçin Bağlantısızlık Önemliydi. Bağlantısızlık Yerini Stratejik Otonomi Söylemi Almıştır	Etkin Dişleri ve Ekonomi Bürokrasisi Vardır. Karar Alma Süreçlerinde de Etkin Katılım, Uygulayıcı ve Danışma Mekanizması Olarak	Karar alma Sürecinde Parti İle İletişim İçinde ve Koalisyon Üyelerinin de Katılımı Vardır. **Koalisyon ve Grup** Kararları	Stratejik Otonomi Söylemi. ABD İlişkilerine Çok taraflıkla Denge Getirme BRICS ve Güney-Güney Diyaloğu	Strateji Değişikliği Program Değişikliği
	BJP Narendra Modi 2014-	Strateji Otonomi Söylemi ve Çok tarfılı İlişkilerle Uluslararası Düzeyde Denge Sağlamak	Pakistan-Çin İlişkilerinin Gelişmesi (Kuşak-Yol İnisiyatifi), ABD'nin Hint-Pasifik İlgisinin Artması, QUAD'ın Etkinliğinin Artması, ABD-Rusya, ABD-Çin İlişkilerinde Gerilim	Dışarıdan Doğrudan Sermaye Yatırımına Dayalı Gujarat Modeline Göre Yeniden yapılandırma ve Hindu Düzeni ve Medeniyeti Söyleminin Politik Alana Yayılması	Narendra Modi, Nehru ve Genel Olarak Kongre Partisi yönetimine eleştireldir ve "Yeni Hindistan" Söylemi ile Değişim İddiasındadır.	Bürokrasi Etkin Pozisyondan Pasif Pozisyona İndirgenmiştir. Başbakan Görüşmelerini Kendisi Yapıyor.	Başbakan Baskın Lider	Başta ABD'ye Yakın Siyaset İzledi ve Bağlantısızlığı Dikkate Almadı Ama 2019dan Günümüze Strateji Otonomi kavramı Önplanda.	Araçlarda Değişiklik Olmakla Birlikte Politikanın Hedefi de Değimiştir.

Tablo 7: Charles Hermann Modeli Uygulamasıyla Hindistan Dış Politikasında Soğuk Savaş Sonrası Bağlantısızlık Politikasındaki Değişim

1998'de başlayan ve 1999'da seçimleriyle devam eden BJP önderliğinde NDA hükümeti bağlantısızlık konusunu I.K. Gujral'ın ifade ettiği gibi faydasız bulmamaktaydı. Yeni hükümetin Başbakanı Vajpayee'nin çok yönlü diplomasi yaklaşımı içerisinde özellikle Bağlantısızlık Hareketi (NAM) çok önemli bir platformdu. Bağlantısızlık Zirvelerine katılarak Hindistan'ın sorun yaşadığı konularda NAM'ın desteğini almaya çalışmıştır. 1998'de Durban'da düzenlenen NAM zirvesinde Pokhran'daki Nükleer Testleri açıklarken bölgesel tehditte değinmiş, Hindistan'ın komşu ülkelerinde artan askeri nükleer çalışmalara karşın nükleer testleri geçekleştirmek zorunda kaldıklarını belirtmiştir. Yine Pakistan ile yaşadıkları Keşmir sorununu iki ülkenin sınır aşan terör sorunu olarak ele alması gerektiğini Keşmir'in Hindistan'ın bir parçası olduğunu ifade etmiştir. [532] 2003'te 13. NAM Kuala Lumpur Zirvesine de katılmış ve NAM ile ilgili olarak Raja Sabha'da "hala (dünya sorunları ile) herkes için ilgili, pratik ve kullanışlıdır. Hareket dünyaya barışı getirmek için halen çok önemli bir rol oynamaktadır" açıklamasında bulunmuştur.[533] Ancak Vaypayee'nin NAM için önerdiği rol sınırlıdır. NAM zirvelerinde de ifade ettiği gibi Hareketin asıl yönelimi ekonomik olmalı ülkelerin ekonomik gelişimini desteklemelidir. Dolayısıyla Vajpayee için Hareket Hindistan dış politikasını kendi ihtiyaçları doğrultusunda düzenlemeye ilkesel olarak engel olmamalıydı. Hatta destekleyebilmeliydi. 2003 Zirvesinde ana konu Irak'a uygulanan yaptırımlardı, BM'in 1441 sayılı kararıyla Irak'a uyguladığı yaptırımlarla ilgili ve NAM'ın geleceği konusunda yapılan tartışmalarda Vajpayee'nin tutumu eleştiriden ziyade bölgenin çatışma yaratıcı etkisini vurgulamak ve Pakistan rejiminin bu durma etkisini göstermek yönündeydi.

Vajpayee, NAM Zirvelerini çok taraflı diplomasiyle dış politikasını uyumlaştırmaya çalışmak ve Pakistan'ı uluslararası sistem için tehlikeli bir aktör olarak gösterebilmek için dikkatlice kullanmaktaydı. Hindistan'ın 1990'larda başladığı ekonomik dönüşümün büyüme ve uluslararası yatırıma dönüştüğü bir dönem olarak 2000'lerin başı, Hindistan Asya ve Afrika ülkelerine yatırımları ve uluslararası işbirliğini geliştirmek için de Zirveleri değerlendirmiştir. Vajpayee'nin, Hareketi bir uluslararası platform olarak siyasi tutumundan ziyade bir işbirliği

[532] **Address By The Prime Minister Shri Atal Bihari Vajpayee At The XII NAM,** 3 Eylül 1998, Durban, https://archivepmo.nic.in/abv/speech-details.php?nodeid=9166a

[533] NAM Still Relevent Says Vaypayee" **The Times of India**, 4 Mart 2003, https://timesofindia.indiatimes.com/india/nam-still-relevant-says-vajpayee/articleshow/39259676.cms

örgütü olarak ele alması, bağlantısızlık politikasının askeri ittifaklar ve askeri güç kullanımı konusundaki temel prensiplerini dış politikasının temel prensipleri olarak ele almamasıyla ilgilidir. Nehru döneminde tanımlanmış, Indira Gandhi döneminde değişikliğe uğrasa da moral sorumluluğunu korumuş bağlantısızlık politikası Vajpeyee Başbakanlığında dikkatli bir diplomasiyle BJP'nin tutumu doğrultusunda değişmeye başlamıştı. Zirveler'de Hindistan'ın desteklediği moral sorumluluğun hatırlatıldığı tek karar Sırbistan'a gerçekleşen NATO operasyonunun sonlandırılmasına ilişkin olmuştur. Bu kararda da ABD ile başlatılmaya yakınlaşmaya rağmen Rusya ve Çin ile geliştirmeye çalıştığı ilişki ve Kosova'nın bağımsızlığı konusunun Hindistan için Keşmir'in statüsü konusunda uluslararası bir tartışma oluşturma endişesi etkili olmuştur.[534]

Kosova dışında Hindistan'ın tutumunun farklı olduğu söylenebilir. Bu konuda ilk farklılaşma 11 Eylül'den hemen sonra Dışişleri Bakanı Jaswant Singh'in ABD'ye Hindistan askeri üslerinin de kullanılmasını içeren ortaklık teklifidir. Bu teklif BJP içinde desteklenmiş hatta İç İşleri Bakanı Advani'de benzer bir açıklama ile desteğin gerekliliğine değinmiştir. Parti içerisinde RSS ideolojisinden kaynaklı ABD karşıtı bir tutum olsa da BJP'nin ABD'ye yakınlaşma çabasında Pakistan politikasının etkisi vardır. ABD'nin Pakistan'dan uzaklaşmasını da kullanarak, BJP hükümeti ABD'ye giderek daha fazla yakınlaşıyordu.[535] Ancak koalisyonun diğer partileri bu konuda hem fikir değillerdi ve böylesi bir kararın sözlü ifadesi bile kabinede itirazlara yol açmıştır. ABD ile koşulsuz destek konusu Hükümet gündeminde giderek fazla yer alınca Hindistan Parlamentosu Nisan 2003'te "Irak'ta rejim değiştirmeye yönelik askeri operasyonun kabul edilemez olduğunu" ifade eden anonim (herhangi bir Parti imzası taşımayan genel katılımlı) bir karar almıştır. Bu karar Hükümet'in Irak'a askeri personel gönderme isteğini engellemek için alınmıştır. Personel gönderme isteği BJP içinden, Parlamento'dan ve halk tarafından muhalefet ile karşılanmıştır ve hükümet bu karardan uzaklaşmak zorunda kalmıştır.[536] Ancak ABD ile yakınlaşma ve bunun için gerekli tüm adımları atma konusunda Hükümetin kararlılığı devam etmiştir. Parlamento tartışmalarında Dışişleri Bakanı Yashwant Sinha,

[534] Kosova'nın bağımsızlığı ve 1999'da Sırbistan'a gerçekleşen NATO operasyonuna karşı çıkmıştır. Burada Rusya ve Çin ile ilişkilerinin etkisi ve Kosova'nın Keşmir için örnek teşkil etmesi endişesi vardır. Gaurav Kampani, "India's Kosova Conundrum," The Rediff, https://www.rediff.com/news/1999/apr/24nato.htm; Harsh V. Panth "The Moscow–Beijing–Delhi 'Strategic Triangle': An Idea Whose Time May Never Come" **Security Dialogue**, Vol. 35, No. 3 (Eylül, 2004), s. 311-328; Stadru Sen, "Good Bye to Non-Alignement That All" **Economic and Political Weekly**, Vol. 36, No. 48 (Aralık, 2001), s. 4455-4457.

[535] Ninan Koshy, **The War on Terror, Reordering World**, New Delhi: LeftWord, 2003, s.130-131; James Chiriyankandath ve Andrew Wyatt, "The NDA and Indian Foreign Policy," s. 210-211.

[536] Avter Singh Bhasin (ed), **India's Foreign Relations 2003**, Pubilic Diplomacy Division, Ministry of External Affairs, 2006, s. 9.

Hükümetin yaklaşımını "pragmatizm ve ulusal çıkarlarımız doğrultusunda devam edeceğiz, ABD ile tek bir konuya bağlanmamış ilişkiler geliştirmek istiyoruz" sözleriyle ifade etmiştir.[537] ABD Başkanı Bush'un sonrasında askeri personel talepleri olsa da muhalefetin güçlü olması hükümetin tüm istekliliğine rağmen böylesi bir karar almasını engellemiştir.

BJP hükümetinin bağlantısızlık politikası ve Bağlantısızlık Hareketiyle ilişkili bir diğer politika değişikliği İsrail ilişkileriyle ilgilidir. Hindistan İsrail'i 1950 yılında tanımış olmasına rağmen 1992'ye kadar diplomatik ilişkisi sınırlı olmuştur. 1990'da Tel Aviv'de diplomatik temsilcilik açmıştır. Ancak Diplomatik ilişkiler başlamış olsa da Hindistan'ın Filistin davasına bağlılığı konusu neredeyse Nehru döneminden beri değişmeyen bir yaklaşım olmuştur. Bu yaklaşımın temelinde, Hindistan'ın antiemperyalizm temelli Asya-Afrika ilişkileri, İsrail'in Üçüncü Dünya'ya ilişkin olumsuz tutumu ve ABD ilişkileri etkili olmuştur. Filistin konusu Hindistan tarafından sürekli olarak NAM zirvelerinde dile getirilerek destek sağlanmıştır.[538] 1992 sonrası Hindistan'ın Filistin konusundaki tutumunda pek bir değişiklik olmasa da İsrail ile ikili ilişkiler gelişmiştir. Teknolojik ve ekonomik gelişimin en önemli motivasyon olduğu bu ikili ilişkiler sonucunda tarım, teknoloji, savunma sanayi vb. pek çok konuda anlaşmalar imzalanmıştır. NDA yönetimine kadar 1992-1998 dönemi bu ilişkilerin temkinli ilerlemiştir.

Hindistan İsrail ile anlaşmalarını ABD, Rusya ya da başka ülkelerle ilişkilerini etkileyebilecek herhangi bir taahhüdün altına girmeden yapmaya çalışmıştır. Bu nedenle bazı anlaşmalar taslak aşamasında kalmıştır.[539] Bu özen hem iç politikada Müslüman grupların tepkisini çekmeden ilişkileri sürdürme isteğinden kaynaklıydı hem de her ne kadar ekonomik ve teknolojik olarak bu anlaşmalara ihtiyaç duysa da dış politikasında diğer Arap ülkeleriyle ilişkileri düşünerek ihtiyatlı davranmayı tercih etmiştir. BJP hükümetinin seçmen tabanı ve normatif tutum açısından İsrail ile ilişkileri geliştirmek konusunda bir çekincesi olmamıştır. Hatta Advani için İsrail, "tüm düşman komşularına rağmen varlığını sürdürebilmekte"[540] olduğu için takdir edilmekteydi. BJP'nin ideolojik duruşu İsrail ilişkilerinin gelişimini hızlandırmıştır. İki ülkenin düşmanlarıyla çevrili olduğu, aşırı sağ milliyetçi ideolojileri ortaklık hissini geliştirmekteydi[541]

---

[537] Ninan Koshy, **Under The Empire: Indian Foreign Policy**, s,139

[538] Sasmina Tripathy, "India's Policy Towards Palestine: A Historical Perspective" **The Indian Journal of Political Science**, Vol. 74, No. 1 (2013), s. 159-172.

[539] P. R. Kumaraswamy, "The Limitations of Indo-Israeli Military Cooperationn, **Contemporary South Asia,** Vol.5, No.1(1996) s.75-82.

[540] Ashok Sharma ve Dov Bing, "India–Israel Relations: The Evolving Partnership**" Israel Affairs,** Vol.21, No.4(2015), s.622.

[541] "Farklı coğrafyalardaki aynı kaderi paylaşan ülkeler olarak görüyorlardı." Hatta BJP için İsrail kendisi için ideal bir devletti. H. K. Dua Görüşme, India International Center, New Delhi, 2 Nisan 2011.

Çeşitli üst düzey ziyaretler ve 2003'te Filistin'de ikinci İntifada yaşanırken İsrail Başbakanı Ariel Sharon'un Hindistan ziyareti, Hindistan dış politikasında bir dönüşüm olarak yorumlanmaktaydı.[542]

Hindistan'ın BM oylamalarındaki tutumu incelendiğinde Filistin konusunda resmi bir tutum değişikliği Modi iktidarına kadar olmamıştır. Nitekim Manmohan Singh başbakanlığındaki UPA yönetimi de özellikle ABD ile yakınlaşması, Nükleer Anlaşma'nın yarattığı ortam ve ekonomik, teknolojik savunma ihtiyaçları nedeniyle, kendilerini dışarıdan destekleyen sol partilerin muhalefetine rağmen bu yakın ilişki ve anlaşmaların devamlılığını sağlamışlardır.[543] UPA hükümeti döneminde BM nezdinde ve Dışişleri Bakanlığı açıklamalarında Filistin'e verilen destek ifade edilmiştir. Bu bağlamda özellikle UPA için İsrail ilişkileri içerideki muhalefet de düşünüldüğünde dikkatle kontrol edilmeye çalışılan pragmatik bir karardı ve bu bağlamda tam olarak bağlantısızlık politikası açısından ciddi bir oryantasyon değişikliği ifade etmemektedir. Hatta Singh yönetimi BRICS üzerinden Filistin soruna ve çatışmaları durdurmaya yönelik diyalog geliştirmeye çalışmıştır. Bu yaklaşım hem kendisini ikili ilişkiler bağlamında bir yükün altına sokmamaktaydı. Hem İsrail ile savunma ve ekonomi hem de Arap ülkeleriyle enerji ve işgücüne dayalı ilişkileri vardı. BRICS Hindistan'a bağlantısızlık politikasının sunduğu dengeyi ve otonomiyi sağlamaktaydı.[544]

2014 yılına Narendra Modi hükümeti Filistin konusuyla ilgili bir politika değişikliği gerçekleştirmiştir. 2014 itibarıyla BM oylamalarında İsrail lehine çekimser bir tutum belirlemiştir. İsrail gezisi esnasında Filistin tarafını ziyaret etmemiş ve Hindistan'ın savunduğu Doğu Kudüs'ün Filistin başkenti olduğu tezini dile getirmekten kaçınmıştır. Ancak bu tutum içerisinde Kudüs'ün İsrail'in başkenti olarak tanınmaması ve hatta iyi ilişkileri olan Trump'un tanıma kararına karşı oy vermesi bu alanda dengeni sürdürülmeye çalışıldığını göstermektedir.[545] Bu durum Ian Hall'un ifade ettiği bağlantısızlıktan çok taraflılığa (*multialignment)* geçiş stratejisi

[542] John Cherian, "The Sharon Visit," **Frontline,** 26 Eylül 2003, https://frontline.thehindu.com/the-nation/article30219076.ece, Vijay Prashad, **Namaste Sharon: Hindutva and Sharonism Under US Hegemony**, New Delhi: LeftWord Books, 2003.

[543] Ashok Sharma ve Dov Bing, "India–Israel Relations", s.624

[544] P. R. Kumaraswamy, "BRICS without East Jerusalem" **BESA Center Perspectives Paper**, No. 607 (Ekim, 2017; Cedric De Coning "BRICS and Coexistence" **BRICS and Coexistence: The Alternative Vision of World Order,** Cedric De Coning, Thomas Mandrup ve Lisolette Odgaard (eds), London: Routledge, s.25-48. Yiftah. S. Shapir UPA hükümetine ilişkin değerlendirmesinde Hindistan'ın pozisyonunu "Bağlantısızlık kimliğinden tamamen vazgeçmediği sürece güvenilir bir ortak değil" sözleriyle ifade etmiştir. Y. S. Shapir, 'Israel's Arms Sales to India,' **Strategic Assessment**, Vol. 12, No. 3 (2009), s.37.

[545] Nirupuma Supramaniam, Explained: How Has India's Policy On Israel And Palestine Evolved Over Time?" **The Indian Express,** 2 Haziran 2021 https://indianexpress.com/article/explained/palestine-israel-conflict-india-unsc-jerusalem-clashes-aqsa-7320652/

olarak yorumlanmaktadır.[546] Bu alanda nasıl bağlantısızlık bir strateji ise çok taraflılık da iç politika ihtiyaçlarını karşılamak için yeni bir stratejidir.

Tablo 7'de de izah edildiği gibi NDA Hükümetinin tutumu her ne kadar bağlantısızlık politikasındansa ABD ilişkilerini geliştirmeye yönelik olursa olsun koalisyon yapısı bağlantısızlık politikasından ayrılmaya hazır değildi. NDA Hükümeti'nin bu bağlamda iradesinin tamamen özgür olduğunu söylemek pek mümkün olamamaktadır. Ayrıca NAM'ın BM Genel Kurulu ve uluslararası alandaki desteğe ihtiyacı bağlantısızlık politikasında araçsal değişikliklerle devam etme zorunluluğu oluşturmuştur.

Kongre Partisi ve UPA hükümetinin bağlantısızlık politikasına yaklaşımı tablo 7'de gözlemlendiği gibi NDA hükümetinden pek farklı olmamıştır. İki dönem için de benzer kaygılar ve öncelikler sözkonusudur. Güvenlik kaygısı 1990'lar boyunca yüksekti, bunda ekonomik ve teknolojik yetersizliklerle birlikte ABD'nin Pakistan ile işbirliğinin de etkisi olmuştur. Bu süreçte ABD ile ilişkilerin temel konusu Hindistan'ın nükleer rejime katılmasına ilişkindi. Bu Hindistan'ın kaygılarını ortadan kaldırmadığı gibi yalnızlaştırmaktaydı. Hindistan'ın gelişen ekonomik ilişkilerinin etkisi 2000'li yılların başında savunma sanayinde ortak yatırımlara dönüştü. NDA ve UPA hükümetlerinin çabasıyla 2000-2009 arasında 19 savunma sanayi anlaşması yapıldı. Böylelikle Hindistan savunma sanayinin modernizasyonu ve ordusunun modernleşmesi için uzun süreli bir güvence elde etmiş oldu.[547]

Singh'in daha önceden bahsettiğimiz üzere Hindistan'ın ekonomik dönüşümünde önemli etkisi olmuştur ve bu dönem için de öncelikleri ülkenin ekonomik gelişimi üzerinedir. Nitekim seçim manifestosunda ekonomi temel konu olmuş ve dış politikaya hemen hemen hiç yer ayrılmamıştır. Bu bağlamda bağlantısızlık politikası da Kongre Partisi'nin önceliklerinden biri değildir. Bağlantısızlık politikasını ve Bağlantısızlık Hareketini gündeme getirerek ABD ilişkilerini ve uluslararası sistemin büyük güçleriyle birlikte hareket etme eğilimini eleştiren de sol partiler CPI ve CPI(M) olmaktadır. Özellikle ABD anlaşması onlar için dış politikada bağlantısızlıktan vazgeçildiğinin en önemli göstergesi olmuştur.[548]

---

[546] Ian Hall, "Multialignment and Indian Foreign Policy under Narendra Modi" **The Round Table**, Vol. 105, No. 3 (2016), s. 271–286

[547] Harsh Pant ve Julie M. Super, India's Nonalignment Conundrum: a Twenty Centuries Policy Changing Way," **International Affair**, Vol.91, No.4(2015),s 755

[548] Prakash Karat, Görüşme, CPIM Genel Merkezi, New Delhi. N. Koshy, **Under the Empire**, s. 304-310.

Şubat 2005'te gerçekleşen India Today toplantısında Hindistan dış politikasının nasıl bir yol izleyeceğine dair bir konuşma yapmıştır. [549] Burada da açıkça dile getirdiği gibi Hindistan dış politikasının temel motivasyonu ekonomiktir. Ayrıca bölgesel ve küresel işbirlikleri kurmaya ve böylelikle güvenlik üreten bir rol üstlenmektedir. Sanjaya Baru, Singh'in politikasındaki temel özelliği dünya ile ilişkilerini kendi gelişme ihtiyacı üzerinden değerlendirmiştir. Bu bağlamda dünya ekonomisine eklemlenmesi konusundaki eleştirileri de dikkate almamıştır. Enerji ihtiyacı büyük güçlerle olan ilişkisinin belirleyici unsuru olmuştur. Diğer başbakanlar gibi bölge ülkeleri ile derinlemesine ilişkiler geliştirmeyi dış politikasının önemli amaçları arasına yerleştirmiştir. Singh, kendi dönemini diğerlerinden özgün kılacak bir biçimde "Hindistan idealinin" demokratik toplum değerlerine ve açık ekonomisine bağlı olduğunu belirterek ihtiyacı olan ülkelere ekonomik ve demokratik dönüşüm amacıyla yardım edilebileceğini ifade etmektedir.[550]

Singh'in dış politikasında Vajpayee gibi bağlantısızlık politikası tamamen bu ilkelere hizmet ettiği ölçüde bir tercih olarak yer almaktadır. Singh'de NAM Zirvelerine katılım göstermiş ve bu Zirvelerde gerçekleştirdiği toplantılarda işbirliği ve ekonomik gelişmenin altını çizmiştir. Havana toplantısında küreselleşmenin gerekliliğini ifade ederken, NAM'ın "kapsayıcı küreselleşme" doğrultusunda hareket etmesi gerektiğini ifade etmiştir. [551]Singh, bu toplantılarda norm olarak demokrasi, açık toplum ve ekonominin altını çizmiştir. Bu söylem Harekete anlam ve görev yüklemek açısından Nehruvan bir açılım gibi görünse de yaklaşımı pragmatik ve hedef odaklı olmuştur. [552]

Singh bağlantısızlık politikası "stratejik otonomi" ye evirilmiştir. Parlamento'da ABD ile yapılan Nükleer anlaşma üzerinde konuşurken aldığı büyük tepkiler ve özellikle bağımsız dış politikanın terk edildiği eleştirileri karşısında "Bağımsız dış politikamızdan hiçbir şekilde taviz

---

[549] **Manmohan Singh's Speech at India Today Conclave**, 25 Şubat 2005, New Delhi. https://archivepmo.nic.in/drmanmohansingh/speech-details.php?nodeid=73

[550] Sanjaya Baru, **Accidental Prime Minister The Making and Unmaking of Manmohan Singh**, New Delhi: Penguen, 2021.

[551] **Statement by the PM at the XIV NAM Summit,** Havana, 15 Eylül 2006, https://archivepmo.nic.in/drmanmohansingh/speech-details.php?nodeid=379

[552] "NAM More Relevant Than Ever: Manmohan Singh" **Hindustan Times,** 15 Temmuz 2009, https://www.hindustantimes.com/world/nam-more-relevant-than-ever-manmohan-singh/story-qopTcT1L4o8sbqDKmng4dP.html; "Statement by Prime Minister Manmohan Singh at the XVI Summit of the Non-Aligned Movement" **The Hindu,** 30 Ağustos 2012, https://www.thehindu.com/news/resources/statement-by-prime-minister-manmohan-singh-at-the-xvi-summit-of-the-nonaligned-movement/article3839792.ece Ayrıca, **Statement by Prime Minister Dr. Manmohan Singh at the XVI Summit of the Non-Aligned Movement,** 30 Ağustos 2012 Tahran, https://archivepmo.nic.in/drmanmohansingh/speech-details.php?nodeid=1211; **Statement by Prime Minister Dr. Manmohan Singh at the XV Summit of the Non-Aligned Movement,** 15 Temmuz 2009, Tahran**,** https://archivepmo.nic.in/drmanmohansingh/speech-details.php?nodeid=772

vermeyeceğiz. Stratejik özerkliğimizi koruyacağız"[553] diyerek anlaşmayı savunmuş ve sonraki konuşmalarında bağlantısızlık yerine otonomiyi kullanmıştır. Bu ifade bağımsızlık sonrası dönemin kaygıları ve bağlantısızlık politikasının temel mantığına atıf yapmakla birlikte Soğuk Savaş sonrası koşulların ve bağlantısızlığın pragmatik yorumuna işaret etmektedir.[554] Stratejik otonomi tartışması ABD anlaşmasının nükleer anlaşmasının Hindistan'ın nükleer politikası dahil, bu konuya ilişkin uluslararası tutumunu ve ilişkilerini etkileyeceği eleştirilerine karşı bağımsız politikanın devamını ifade etmekteydi. Pragmatik bir yaklaşımdı ve öncelikli olarak ekonomik nedenlerden yani iç politika gereksinmelerinden kaynaklanmaktaydı. Ayrıca tüm diplomatik girişimlere ve işbirliklerine rağmen Pakistan ve Çin'e karşı sürekli devam eden güvenlik kaygılarının özellikle ABD'nin desteğiyle giderilmeye çalışılması da önemli bir nedendi.

Bağlantısızlık tartışmasının en önemli unsuru ABD ve İsrail ilişkileriydi. ABD ilişkilerinin bu politikayı doğrudan etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Her ne kadar stratejik otonomiden bahsedilse dahi ABD ile ilişkilerini geliştirmenin yarattığı yeni taahhütleri Hindistan'ın İran gibi ortaklarıyla ilişkilerini etkilemiştir. İran'ın uranyum zenginleştirme faaliyetleri ve bunların denetimi konusunda IAEA ile yaşadığı sorun ve İran'a bu konuda yaptırım uygulanmasına yönelik talepler 2005-2006 yıllarına kadar NAM içerisinde ve Hindistan'da kabul görmemişti, yapıcı çözümlerin gereklilikleri konuşulmaktaydı. 2005'te İran'ın tutum farklılığı ve genel olarak NPT rejimine karşı olsalar bile, NAM içerisindeki gelişme farklılıkları ve uluslararası bağımlılıkları yaptırım taleplerine olan direnci kırmıştır.[555] Bu durum Hindistan için de geçerlidir, ABD ile hazırlıkları süren 123 Nükleer Anlaşması'nın gerçekleşmesi için İran'a yaptırım konusunda Hindistan desteğini gerekli kılıyordu, Hindistan'ın gösterdiği tavır değişikliği NAM'daki tutumu da etkilemiştir.[556] Hindistan İran ilişkileri yaptırım kararıyla

[553] Shekhar Iyer ve Anil Anand, "The Agreement Is Good For India, And For The World" **Hindustan Times**, 14 Ağustos 2007, https://www.hindustantimes.com/india/the-agreement-is-good-for-india-and-for-the-world/story-qgHSXfsWTbcAfE5zeJ4FDN.html

[554] Bkz. Guillem Monsonis, "India's Strategic Autonomy and Rapprochement with the US" **Strategic Analysis,** Vol.34, No.4 (2010), s. 611-624.

[555] Tanya Ogilvie-White, "International Responses"

[556] Chidanand Rajghatta, "US-India Nuclear Deal Under Iran Gun", **The Times of India**, 20 Eylül 2005, https://timesofindia.indiatimes.com/world/us/us-india-nuclear-deal-under-iran-gun/articleshow/1237146.cms ABD Kongresi'nin Hindistan beklediği tutum epey radikaldi, İran Hindistan arasındaki askeri işbirliklerini kapsamaktaydı. Buna Hindistan'da eğitim alan İran askeri personelinin gönderilmesi ve ortak donanma tatbikatlarının iptali de dahildi. Ancak Bush yönetimi yaptırmlarla yetinmeyi tercih etmiş hatta İran-Pakistan-Hindistan arasında planlanan boru hattı konusunda da Hindistan'ı özgür bırakmıştır. Harsh V. Pant, India's Relation with Iran: Much Ado About Notting" **Washington Quarterly**, Vol.34, No.1 (2011), s. 61-74. Ayrıca Hindistan'ın İran tutumuyla ilgili Manmohan Singh Washinton Post mülakatı**; Interview of PM Manmohan Singh with Washington Post,** 21 Temmuz 2005. https://www.mea.gov.in/interviews.htm?dtl/4538/Interview+of+Prime+Minister+Dr+Manmohan+Singh+with+Washington+Post

derinden sarsılmıştır. 2003'te Stratejik Ortaklık anlaşması iki ülke ilişkilerini pek çok alanda gelişmesini sağlamış hatta boru hattı planları bile hazırlanmıştı. Hindistan'ın ABD'ye İran'a karşı yaptırımda dahil gerekli önlemleri alma taahhüdü ülke içerisinde büyük bir muhalefet ile karşılanmıştı. IAEI'nı yaptırım kararlarına katılması iki ülke arasındaki ilişkiyi bozmuştur.[557]Hindistan'ın İran'daki varlığı azalırken Pakistan ve Çin İran ile yeni anlaşmalar yaparak etkinliklerini arttırmışlardır. Hindistan'ın Körfez ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmesi ve özellikle İsrail ile savunma alanında ortak çalışmaları da İran ile devam eden ilişkilerin derinleşmesini etkilemiştir. Hindistan'ın Arap dünyası ve İsrail ile ilişkilerini arttırmak istemesi de İran ile olan ilişkilerini dengelemek zorunda bırakmıştır.[558] Soğuk savaş sonrası dünyasında bölgesel politikalar Hindistan için ön plana çıkmaktaydı bu anlamda stratejik otonomi ona bir özgürlük de kazandırsa da Ortadoğu gibi farklı büyüklükte aktörlerin yeraldığı bir coğrafyada dış politika kararları dengelerin gözetilmesini gerektirmekteydi.

Bu bağlamda bağlantısızlık, ifade olarak tarihsel ve siyasal anlamı pek çok normatif yükü taşımakla birlikte, Hindistan için ülke çıkar ve gereksinmeleri doğrultusunda dış politika yürütülmesi ve bunu yaparken uluslararası sistemin dengelerinin gözetilerek otonom bir statünün korunması olarak Hindistan dış politikasının içinde, özünde yerini korumaktaydı. Sadece aktif politika ve bağlantısızlık arasındaki bağı kurmak için kavramsal bir eksiklik mevcuttu. Bir grup akademisyen ve araştırmacı tarafından hazırlanan *Nonalingment 2.0* [559] raporu bu bağlamda bağlantısızlık kavramı için yeni koşullara uygun bir anlam üretme çabası olmuştur. 2012'de yayınlandığında fazla ilgi görmedi. Bunun içeriden ve dışarıdan kaynaklanan nedenleri vardı: Hindistan daha yeni ABD ile Nükleer Anlaşma imzalamış ve stratejik ortaklık kurmuştu, özellikle Çin'den kaynaklı güvenlik endişeleri artmıştı, terörizm önemli bir sorundu ve bu nedenle uluslararası işbirliklerine ihtiyacı vardı, bu nedenle bağlantısızlık konusu rafa kalkmıştı. Ayrıca işbirlikleri ve uluslararası sistemdeki büyük aktörlere karşı bir kutup olarak kurgulanmış BRICS hem kendi iç nedenleri hem de güç ilişkilerinin fazla bir alan bırakmaması bağlantısız bir politika yürütmek için tek başına yeterli olmamıştır.[560] Raporun amacı bağlantısızlık politikasını yeni koşullar altında yeniden tanımlamaktı. Bu durum bağlantısızlık politikasını, Soğuk Savaş sonrası için anlamsız olduğu tartışmasından kurtarıyor yeni düzene uygun bir kimlik kazandırıyordu.

[557]"India Votes Aganist Iran" **The Hindu**, 27 Kasım 2009 https://www.thehindu.com/news/national/India-votes-against-Iran-in-IAEA-resolution/article16894640.ece

[558] H. Pant, "India's Relation with Iran" s. 69-71

[559] Sunil Khilnani et.al., **NonAlignment 2.0: A Foreign and Strategic Policy for India in the Twenty First Century,** New Delhi: Center For Policy Research, 2012.

[560] Harsh V. Pant "BRICS Fallacy", **the Washington Quarterly**, Vol. 36, No.3 (2013), s.94

Strateji otonomiden farklı olarak bu yeni nesil bağlantısızlık sadece ülke için özgür hareket alanı yaratmıyor ayrıca normlarla desteklenen bir kurum oluşturuyordu. Başlangıç noktası raporun Hindistan'ın önceliği olan ekonomik gelişmenin devamı ve demokratik yapısını korunması için bir politika ve strateji geliştirilmesi çabası olmaktaydı. Bu anlamda bağımsızlıktan bu yana devam eden ilkesel tutum yeniden yeni koşullar karşısında tekrar üretilmektedir. Bu koşullarla kastedilen öncelikle bölgesel güvenlik sorunu ve işbirliği olmaktaydı. Bölge ilişkileri küresel politikayla birlikte ele alınıyordu. Raporun ele aldığı temel konulardan bir ekonomik gelişme ve yoksulluktu, ayrıca ülke demokrasisi ve siyasal yapısı da ele alınmaktaydı. Yazarlara göre iç politikanın başarılı kurumları ve özellikle demokratik yapı Hindistan'ın küresel bir aktör olarak eylemlerine yön verebilir ve uluslararası norm oluşturabilirdi. Bu durum Hindistan'a uluslararası sorunların çözümünde ve düşmanlıkların önlenmesinde aktif bir rol de tanımlamaktaydı. Son olarak dikkat çekilen konu ABD ve Çin ilişkilerine dikkat edilmesi hususundaydı. ABD ilişkilerinin dengelerinde yaşanacak bir sorunun stratejik otonomiye zarar verebileceği uyarısı yer almaktaydı.

Raporun kendisi Soğuk Savaş sonrasında dış ilişkilerin yaşadığı sorunlar ve bağlantısızlığa yönelik eleştirilere rağmen, stratejik otonomi arayışının Hindistan dış politikasının, ülkenin tarihsel, sosyal, ekonomik yapısıyla ve bölge ilişkileriyle uyumlu olduğunun bir izahı olmuştur. Nitekim Vajpayee ile başlayan özellikle Singh ile devam eden ve çeşitli gelgitlere rağmen kurumsallaştırılmaya çalışılan tutumu kavramsallaştırmıştır. Bağlantısızlık politikasının, ekonomik gelişim ve bölgesel güvenlik öncelikleriyle, ittifaka benzer ilişkilere de izin verecek biçimde küresel politikaya uyumlanarak değişmiş bir modelini sunmaktadır.

Bağlantısızlık konusunda kamuoyu etkisi konu odaklı olmuştur. En önemli konulardan bir ABD ile yakınlaşma süreciydi. 1998 nükleer denemeleri sonrasında uygulanan ambargo ve Pakistan'a yakınlığı ile ABD Hindistan kamuoyu için istenmeyen bir aktördü. 1999 Kargil Savaşı sonrasında ABD'nin tutum değiştirerek Pakistan yerine Hindistan'a yakınlaşması ve 2000 yılında Başkan Clinton'ın Delhi ziyareti ABD ile ilişkileri geliştirmek için önemli bir fırsat sunmuştur. 11 Eylül olayları sonrası Hindistan'ın ABD'ye destek sunması ve iki ülke arasında gelişen ilişkiler Hindistan için önemli bir dönüm noktasıdır. 2001'de Hindistan Parlamentosu'na, Kasım 2008'de Mumbai'de gerçekleşen terör saldırıları terörle mücadele konusunda ABD ile Hindistan'ı yakınlaştırmıştır. 26 Kasım 2008'de gerçekleşen Mumbai terör saldırısı pek çok yönü olan bir eylemdi. Hindistan için terör saldırıları yeni değildi ancak bu kadar sembolik bir mekânda ve merkezde ilk defa böyle bir şey meydana geliyordu. Kamuoyu tepkisi Keşmir'de ya da kırsalda yaşananlara kıyasla çok daha yüksek olmuştu. Hükümet sürekli bir eleştiri altında tutuldu ve

saldırı sonrası Hindistan'ın terörü önlemede ve güvenlik sağlamada devlet kapasitesi tartışılır olmuştu. Hindistan'da taşrada ya da sınır bölgelerinde yaşamayan herkes için terör saldırısı bir gerçeklik olarak algılanmaya başlamıştı ki bunun yarattığı travma ve korku belki ilk defa İngiltere, ABD ya da İspanya'da yaşayan insanlarla bir ortaklık sağlamaktaydı. Ülkenin teröre karşı savaş koalisyonunda ve bu pozisyonuna ilişkin uluslararası söyleminde meşru bir pozisyon kazandırmaktaydı.[561] İki ülke arasındaki üst düzey ziyaretler ilişkilerin gelişmesinde yardımcı olmuştur.

ABD'ye politikalarına karşı çıkan iki grup vardır, ilki sol partiler ikincisi ise Hindistan Müslümanları. Sol grupların muhalefetinde ABD'nin hegemonik konumuna karşı antiemperyal söylemin etkisi vardır. Hindistan özelinde ise bağımsız dış politika yürütülmesinin önünde engel olarak görülmektedir. İkinci grup Hindistan Müslümanları için ise sorun ABD'nin Ortadoğu politikaları ve özellikle Batı toplumlarında yaygınlaşan İslam karşıtı söylemdir. Irak savaşı, İran yaptırımları, Arap baharı vb. pek çok gelişme ve söylem Müslümanlar özelinde ABD karşıtlığını arttırmıştır. BJP hükümetinin aksine Kongre Partisi'nin yönettiği UPA hükümeti bu tepkileri kontrol edebilmek için hassa bir diplomasi kullanmaya özen göstermiştir.

Bağlantısızlık politikası ve Bağlantısızlık Hareketi ile Hindistan'ın bağımsızlığından itibaren dış politikasını tanımlayan temel ilke olmuştur. Bu ilke Nehru döneminde Soğuk Savaş şartları, ülkenin temel gereksinimleri ve bölgesel ilişkiler gözetilerek politikaya dönüştürülmüştür. Daha önce belirttiğimiz politika olarak pek çok defa tartışılmış ve değişiklikler uğramıştır. Ancak ülkenin çıkarlarını sürdürebilmek için uluslararası sistem içerisinde kendisine özerklik sağlama amacı değişmemiştir. 1990 sonrası uluslararası sitemdeki değişim politikanın iki kutuplu dünyaya özgü değerlerini ve normlarını işlevsiz kılmakla birlikte bir bakıma ülkelerin kendi çıkarlarını sürdürebilmeleri için eskisinden daha fazla bir serbesti sağlamaktaydı. İki kutuplu düzenin iz düşümünden farklı olarak burada büyük organizasyonlar küçük organizasyonlar, bölgesel, tematik işbirlikleri ile bazen uyumlu bazen çelişkili pek çok politik pozisyon aynı anda bulunabilmektedir. Bu durum Hindistan için iç politika gereksinimleri ve bölgesel kaygılarını ele aldığı pek çok farklı stratejiyi bir arada kullanabilme şansı tanımıştır. Özellikle bu dönem için ittifak ilişkilerine dikkatli yaklaşımı ve otonomisini korumak ve genişletmeye yönelik tavrı bazı tartışmalı kararlarla birlikte bağlantısızlığın halen dış politikasının fiili bir unsuru olduğunu göstermektedir. Tablo 7'de de izlenebileceği gibi bağlantısızlık politikasına ilişkin en önemli etmen iç politika öğeleri olmuştur. Ayrıca koalisyon yapısı da

[561] Evan Feigenbaum, "India's Rise, America's Interest: The Fate of the U.S.-Indian Partnership" **Foreign Affairs,** Mart-Nisan 2010.

özellikle NDA hükümetinde görüldüğü gibi radikal politika değişimlerine izin vermemiş, sadece strateji değişimlerine olanak sağlamıştır. Tablo dikeyde incelenecek olursa Modi dönemine kadar belirgin bir süreklilik 1996-1998 arlığı haricinde gözlemlenmektedir. Bu durum bağlantısızlık politikasının belirlendiği koşullarda ve Hindistan'ın statüsünde önemli bir değişiklik olmamasından kaynaklanmaktadır.

C. Hermann modeli çerçevesinde özetleyecek ve değerlendirecek olursak:

Dış Faktörler: Bağlantısızlık politikası Soğuk Savaş koşulları düşünülerek şekillenmişti. Özellikle NAM sömürgecilik ve uluslararası sistemin iki kutuplu dünyasına karşı bir alternatif manifesto işlevi sürdürmekteydi. Soğuk Savaş içerisinde farklı dönemler var olmuştur ancak düzenin temel mantığı aynı kalmıştı. 1990 sonrası bu yapının ortadan kalkması bağlantısızlık politikasını ve NAM amaçsız bırakmış görünmektedir. Ayrıca bağlantısızlık stratejisi ile oluşturduğu bölgesel politikanın da yeni koşullara altında ele alınması gerekmektedir. Yeni durum bölgesel çatışma tehdidini arttırırken yeni işbirliklerini de zorunlu kılmaktaydı. Bir diğer konu ise yeni uluslararası ekonomik düzene yani küreselleşmeye uyum sağlama ve bunun yaratacağı gereksinimler sorunudur. Rajiv Gandhi döneminden itibaren başlayan ekonomik dönüşüm, böylesi bir dış şoka uyum sağlayamayacak kadar hassastı. Bağlantısızlık politikası her zaman ülkenin ekonomik gereksinimleriyle alakalı olmuştur.

İç Faktörler: Ekonomik sorunlar ve dönüşüm en önemli etken olmuştur. 1991'de Rao başbakanlığı ve Manmohan Singh maliye bakanlığı ile başlayan ekonomik dönüşüm ülke içerisinde yoksulluk, tarımsal üretim, teknoloji, üretim artışı ve modernleşmeyi destekleyecek enerji ihtiyacını en önemli konular haline getirmiştir. Ayrıca Hindistan'ın ekonomik gelişimi için bölge ülkeleriyle etkin işbirliğine ihtiyacı olmuştur. Bu ticaretin bir tarafı da hem büyük bir ticaret ortağı olarak hem de rakip olarak Çin olmuştur. Bu durum Hindistan'ın dış politikasını ve diplomasiyi etkin kullanmasını gerektirmiştir. Bu dönem birinci ekonomik planın uygulanması için gerekli dış politik koşulların oluşturulması gibi kendi dış politika koşullarını da oluşturmasını ve uyumlu kılmasını zorunlu kılmıştır. Enerji güvenliği, savunma ve teknoloji yatırımları için ABD ile anlaşma yaparken BRICS üzerinden hem Rusya hem de Çin ile ekonomik ve stratejik ilişkilerini geliştirdiği dış politika Hindistan'a hedeflerini gerçekleştirebilmek için alan yaratmaktaydı. Ayrıca işbirlikleri ve hatta neredeyse ittifak ilişkilerine benzer stratejik ortaklıklar komşularından kaynaklı tehdidi kontrol edebilme olanağı sağlamaktaydı. Bu kontrolün kendisi de denge ilişkisi yaratmaktaydı.

Liderler bu değişimde önemli aktörler olmuşlardır. Vajpayee diplomatik yetenekleri öne çıkan bir lider olarak hem uluslararası alanda hem de bölgesinde işbirliklerine önem vermiştir. Hindistan'ın nükleer denemeler sonrasında sistem dışı kalmış konumunu tekrar önemli ve özerk bir aktör olması yönünde değiştirmeye çalışmıştır. Bu amaçla da diplomatik misyonları kullanmıştır. Singh Hindistan'ın ekonomik gelişiminde önemli kararlar alırken bunların sürdürülebileceği uluslararası desteği sağlamaya çalışmıştır. Başta ABD ağırlığı fazla görünmekle birlikte, yapılan anlaşmanın güvenliğini ve devamlılığını sağladıktan sonra dikkatli bir diplomasi ve işbirlikleriyle ABD etkisini dengelemeye özen göstermiştir. İran politikasındaki başarısızlık ya da İsrail yakınlaşmasının Hindistan dış politikasının prensiplerine zarar verdiği eleştirileri ve küreselleşme savunusu tartışılmıştır. Nehru döneminde de Tibet ve Macaristan konularında Hindistan tavrı dikkate alındığında bağlantısızlık politikasının uluslararası alanın sınırlılıklarıyla bağlı özelliği ön plana çıkmaktadır.

Karar alma süreçleri incelendiğinde bağlantısızlık politikasını ilgilendiren konulara ilişkin tartışmaların konunun Parlamento'nun ve kamuoyunun ilgisiyle geliştiği söylenebilir. İsrail ile yakınlaşma konusu özellikle Vajpaye döneminde protesto gösterilerine konu olmuştur, ancak Singh döneminde özellikle ülkede gerçekleşen terör eylemleri sonrasında ABD ve İsrail ile yapılan savunma işbirlikleri sadece sol partiler ve bazı Müslüman grupların protestosuyla karşılaşmıştır. İran konusundaki tavır Parlamento'da çok tartışılmıştır. ABD ile ilgili tartışma bağımsız politika söylemi üzerinden sürdürülmüştür. Nükleer anlaşma da ileride ele alacağımız üzere büyük tartışmalara sebep olmuştur. Ancak bütün anlaşmalar ve diplomatik misyonlar aynı etkiyi göstermemiştir. Karaların önemli bir kısmı başbakanın yönlendirmesi ve dışişleri bakanlığının katkısıyla kabine içerisinde alınan kararlardır.

Değişimi ele alacak olursak iki olası sonuç tartışılmaktadır. İlki bağlantısızlık politikasının terk edildiği ve Hindistan'ın bağlantısızlık politikası sürdürmek yerine kendisi için uluslararası alanda göreli bir özerklik sağladığına yönelik olmaktadır. İkincisi ise bağlantısızlık politikasının terk edilmediği ancak daha önce de olduğu gibi yeni koşullar altında değerlendirilerek değişime uğradığı yaklaşımıdır. Bağlantısızlık bir kararlar bütünüdür. Bir tarafıyla Hareketi temsil ederken diğer tarafıyla politik bir tutumu temsil etmektedir. Ele aldığımız örnekler üzerinden ve geçmiş uygulamaları da ele alınarak bu tutumun tamamen değiştiği ve terk edildiğini söylemek pek mümkün değildir. Söylem olarak farklı kavramlarla dile getirilmekle birlikte politikaya içkindir. NAM Zirvelerinin başbakan düzeyinde takibi ve aktif bir rol alma talebi de politikanın terk edilmesini mümkün kılmamaktadır. Ancak önemli farklılıklar vardır. İlki, geçmişte dış politika eylemleri ulusal çıkar odaklı olmakla birlikte, bu çıkarı

sürdürmek için NAM ile sınırlı uluslararası alana içinde hareket etmekteydi. 1998 sonrası Hindistan'ın bağlantısızlık politikası ulusal çıkarını merkeze almakta ve kendisine farklı işbirlikleri ile çok daha geniş bir hareket alanı sağlamaktadır. Sumit Ganguliy bu durumu Soğuk Savaş döneminde kişisel, bölgesel ve yapısal nedenlerle sınırlanmış ve bağlantısızlık çözümü ile kendisine yer bulmuş Hindistan'ın, dış politikasının amacını artık -kişisel, bölgesel ve yapısal nedenlerin de etkisiyle- ön yargılarından kurtulmuş, özgürleşmiş ulusal çıkarını takip etmek olarak ifade etmiştir.[562]

Bu durum birbiri ile çelişiyor gibi görünen pek çok kararı kendi politik öncelikleri doğrultusunda ve diplomatik becerisi ölçüsünde uygulayabilme imkânı sunmuştur. İkincisi birincisinin doğal sonucu olarak normatif yönünün zayıf olmasıdır. Bağlantısızlık politikası, NAM ile Hindistan'a uluslararası alanda önemli bir rol kazandırmıştı. Evrensel normlar ortaya koyması ve olabildiğince sürdürebilmesi Hareketi anlamlı bir alternatif olarak değerlendirmeyi sağlamaktaydı. Manmohan Singh'in NAM Zirve konuşmaları ve özellikle bölge ülkelerine ilişkin açıklamaları ele alındığında "demokrasi, açık toplum, açık ekonomi, yoksullukla mücadele, iklim" gibi konularda işbirliği zorunluluğu konusunu güçlü bir biçimde dile getirerek normatif bir değer kazandırma çabası söz konusudur.

Bu çerçevede NDA ve UPA dönemlerinde bağlantısızlık politikasında program değişikliği olduğunu söylemek gayet mümkündür. Bağlantısızlığın ele alındığı koşullar değişmiştir. Ancak ulusal çıkarı özellikle ekonomik gelişmeyi ve bölgesel güvenliği sağlama kaygısı değişmemiştir. Araçları değişmiştir, NAM dışında organizasyonlar hatta ittifaklara benzer ilişkiler kurulmuştur. Bu araçlar uygulanırken, bağlantısızlığın hedeflerinden biri olan sınırlılıklar doğrultusunda devletin uluslararası alanda kendisine hareket özgürlüğü yaratmasına, stratejik otonomiye önem verilmiştir. Daha önce de belirttiğimiz gibi bağlantısızlık olarak ifade edilmese de dış politika hedeflerine ve eylemine içkindir.

4.1.2.2 Narendra Modi Başbakanlığı'nda Bağlantısızlık

Narendra Modi gerek daha önce belirtildiği üzere, karar alma sürecine etkisi ve dış politikaya yaklaşımı konusunda diğer liderlerden ayrılmaktadır. BJP'nin seçim zaferi ve Narendra Modi'nin Başbakan olmasında dış politika tartışmalarının pek etkisi olmamıştır. Ancak göreve geldikten hemen sonra dış politikayı medya, radyo programları, sosyal medya vb. uygulamalarla gündelik hayatın bir parçası haline getirmiştir. Ayrıca dış gezilere verdiği önem, teknolojiyi

[562] Sumit Ganguly, "The Genesis of Nonalignment", **India's Foreign Policy**, Sumit Ganguly (ed), New Delhi: Oxford University Press, 2010, s.1-10.

kullanması, Hinduizmin sembollerini dış politikasının bir parçası haline getirmesi lider olarak farklılaştığı konulardandır.

Bağlantısızlık politikası bağlamında Raja Mohan'ın "üçüncü cumhuriyet" tanımlamasında belirttiği gibi Modi'nin hem siyasi kariyeri açısından hem de Parlemento çoğunluğu ve popüler desteği bakımından herhangi bir tarihsel mirası ya da yükü taşıma sorumluluğu yoktur. Bu da eylemlerinde bir özgürlük alanı yaratmıştır.[563] Nitekim Modi'nin dış politika yaklaşımı öncelikle kendisinden önceki yaklaşımlarla hesaplaşmak üzerineydi. Hindistan'ın komşularıyla olan ilişkileri bozan oryantasyonu yanlış politikalardı. Modi, Hindistan'ın "yumuşak gücünün" medeniyetinin özgünlükleriyle ortaya konulduğu bölgesel ve küresel yeni bir paradigma önermekteydi.[564] Nehru mirasıyla mesafeli oluşu bağlantısızlık politikasını gündemine almamasına neden olmuştur. 2014 yılında iktidara geldiğinden itibaren ilk defa 4 Mayıs 2020'de Bağlantısızlık Hareketi Kontak Grup zirvesine katılmıştır. Bu durumun taktik bir dış politika değişimi olduğu düşünülebilir. Hindistan, 2016 ve 2019 Zirveleri'nde Başbakan Yardımcısı düzeyinde temsil edilmişti.[565] 2020 sonrasında Hindistan'ın NAM etkinliği artmıştır. Modi'nin NAM bir platform olarak kullanma isteği yer almaktadır.

2014 sonrası dış politikanın birincil önceliği komşu ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesi ve Hint Okyanusu'nu içine alan geniş bir bölgede aktif dış politika yürütmektir. Bu politikadaki temel amaç Pakistan'ın ve Çin'in bölgedeki etkilerini sınırlamaktır. Aynı zamanda Hindistan'ın ekonomik işbirliğini bölge ülkeleriyle geliştirmektir. Pakistan ve Çin ile ikili bir diplomasi izlemektedir, bir taraftan iki ülkenin bölgede etkisini sınırlamaya çalışırken diğer taraftan iki ülkeyle de iyi ilişkiler kurma çabası içerisindedir. 2004'ten beri Pakistan'ı ziyaret eden ilk Hindistan Başbakanı olmuştur. Çin ile işbirliği anlaşması imzalamıştır.[566]

Modi hem bölgesel güvenliğini sağlamak için hem de ekonomik öncelikleri açısından ABD ile stratejik ilişkilerini geliştirmiştir. Hindistan'ın Singh yönetiminden ABD ilişkilerinde farkı bağımsız dış politika söyleminin vurgulanmamasıdır. Nitekim UPA yönetimiyle yapılmış Nükleer anlaşma ABD ile geliştirilmiş kapsamı genişletilmiştir. Ek olarak Çin'e karşı ABD ile ortaklık içerisinde bulunulmuş bu doğrultuda 2016'da tamir, bakım ve ikmal amacıyla askeri

[563] R. Mohan, **Modi's World,** s.13-20.

[564] **BJP Election Manifesto 2014**, BJP, New Delhi, 2014, s.39-40.

[565] Ashutosh Nagda, "India's Renewed Embrace of the Non-Aligned Movement" **The Diplomat**, 11 Mayıs 2020, https://thediplomat.com/2020/05/indias-renewed-embrace-of-the-non-aligned-movement/

[566] Harsh Pant ve Julie Super "Nonalignment and Beyond" **Indian Foreign Policy**, Harsh Pant (ed), New York: Cambridge University Press, 2021, s.128.

üslerin kullanılmasını içeren bir anlaşma yapmıştır.[567] Bu anlaşmaları ABD'den savunma alanında teknoloji transferini ve ortak askeri tatbikatları içeren anlaşmalar izlemiştir.[568]

Modi'nin işbirliği ve Çin'i kontrol etmeye yönelen dış politikasının önemli farklı işbirliklerinin içeriğidir. Japonya ve Avustralya ile 2009'da başlayan 2017'de tekrar gündeme gelen QUAD (Qaudlateral Security Dialog) Dörtlü Güvenlik Diyaloğu bu bağlamda önemli bir örnektir. ABD, Japonya, Avustralya ve Hindistan'dan oluşan yapı pek çok alanda yoğun bir işbirliği öngörmekle birlikte asıl kuruluş amacı Çin'in okyanus bölgesinde etkinliğini sınırlamak amacı taşımaktadır. Japonya ve Avustralya'nın Çin'e karşı tutum değiştirip siyasetlerini bu ülkeye karşı daha sertleştirmeleri QUAD'ın NATO benzeri bir ittifak ilişkisine doğru evirildiğine ilişkin eleştirilere yol açmıştır. Ayrıca Hindistan'ın bölge etkinliğini ve görünürlüğünü arttırmıştır.[569] QUAD ve Hindistan'ın bölge içerisinde ülkelerle ilişkisinde giderek bir güç merkezi olarak kendisini ortaya koyması bölge ülkeleri için dengenin bozularak Çin-Hindistan çatışması riskini arttırdığı için tehlikeli görülmektedir. Ayrıca Çin'e karşı tutumun ve söylemin tırmanmayı arttırma niteliği Hindistan'ın stratejik otonomisine zarar verdiği için de eleştirilmektedir.

Hindistan için belirttiğimiz gibi 2014-2019 dönemi aktif dış politika ve çok taraflı ilişkilerin geliştirildiği bir dönem olmuştur. Diğer dönemlerden önemli bir farkı Modi'nin dış politikayı Hindu medeniyeti ve öğretisinin sembolleri ile söylemleştirmiş olmasıdır. Yumuşak güç yaklaşımı ve kültürel diplomasisi bu söylemle zenginleşmiştir.[570]Bu söylem ve sembolizm iç politikayı, seçmen kitlesini de dış politikaya yakınlaştırmaktaydı. İç politika bu bağlamda hem dış politikanın hedeflerini belirlemiş hem de dış politika söylemleri ile şekillenmiştir.

---

[567] Vikash Chandra, "Modi Government and Changing Patterns in Indian Foreign Policy," **Jadavpur Journal of International Relations** , Vol. 21, No.2(2017), s. 7; Yaganeh Torbati, Idrees Ali, **"**U.S., India Sign Military Logistics Agreement" **Reuters,** 26 Ağustos 2016, https://www.reuters.com/article/us-india-usa-military-idUSKCN114241

[568] Arun Kumar Singh, "Periscope: Juggling US & Russia, India needs a Plan B" **Deccan Chronical**, 13 Eylül 2018, https://www.deccanchronicle.com/opinion/op-ed/130918/periscope-juggling-us-russia-india-needs-a-plan-b.html

[569] Amrita Jash, "The Quad Factor in the Indo-Pacific and the Role of India" **Journal of Indo-Pacific Affairs,** Vol 04, No. 02 (2021) s. 78-85; Raja Mohan, "Non-Alignment, nationalism and the Quad" **Raisina Debates**, Nisan 2021, https://www.orfonline.org/expert-speak/non-alignment-nationalism-and-the-quad/; "QUAD Is 'Dangerous', Akin To NATO's Eastward Expansion In Europe: China" **Outlook,** 20 Mart 2022, https://www.outlookindia.com/international/quad-is-dangerous-akin-to-nato-s-eastward-expansion-in-europe-china-news-187758; Sumitha Narayanan Kutty and Rajesh Basrur, "The Quad: What It Is – And What It Is Not" **The Diplomat**, 24 Mart 2021, https://thediplomat.com/2021/03/the-quad-what-it-is-and-what-it-is-not/; Dhruva Jaishankar and Tanvi Madan, "How the Quad Can Match the Hype" **Foreign Affairs**, 15 Nisan 2021, https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2021-04-15/how-quad-can-match-hype?gclid=Cj0KCQiAgOefBhDgARIsAMhqXA6MYolJej6_xuplqOzpgT-V3Wdml9DOgaG6wOC1BbKhyiMAZSQZFRYaAnyxEALw_wcB

[570] Ian Hall, **Modi and Reinvention of Indian Foreign Policy**, Bristol:Bristol University Press, 2019.

Modi döneminin dış politikasında bağlantısızlık, stratejik otonomi kavramlarının izini sürmek 2019'a kadar çok zordur. Daha önce de değinmiş olduğumuz gibi bu dönem dış politikası Güney Asya ilişkilerini derinleştirmek ve Hint Okyanusu bölgesinde etkisini arttıracak işbirlikleriyle öne çıkmıştır. *Look East* yaklaşımını *Act East* olarak değiştirmiş ve Hindistan'ın bölgedeki varlığını her alanda arttırmıştır. Bölgesel ve küresel işbirliklerinin benzer ilkelerle gelişmesi Hindistan için dış politikasının "*Modi Dokrini*" ile yeniden yazıldığı bir döneme işaret etmekteydi. Bu politika ilk dönemi için işbirliklerini geliştirmek ve stratejik ortaklıklar ve anlaşmalar yoluyla Hindistan'ın hem ekonomik, teknolojik gelişme hem de savunma konularında aradığı desteğin sağlanmasını kolaylaştırmaktaydı. 2019 ve sonrasındaki tutum uluslararası bir aktör olarak hareket etmekti. Fakat bu durum ülkenin strateji otonomiye ihtiyacını daha fazla ön plana çıkarmıştır. Dışişleri Bakanı Jaishankar bağlantısızlığı eleştirerek, bağlantısızlık politikasının farklı bir tarihsel döneme ait olduğunu bugün için geçersiz olduğunu söylediği konuşmasında, ABD ile ittifaka yakın ilişkiler kurulduğuna ilişkin eleştirilere Hindistan'ın önündeki seçenekleri değerlendirmesi gerektiğini belirtmiştir. Ancak yine de temkinlidir. Dışişleri Bakanı Jaishankar, Hindistan'ın ABD 'de dahil kimse ile ittifak anlaşmasında olmadığını özellikle belirtmiştir. [571] Dışişleri bakanı Hindistan'ın bağlantısızlık politikası dönemini çekingenlik zamanları olarak görmektedir, ancak yine de "bağımsızlık" konusunda temkinli konuşmaktadır. *" 'büyük ihtiyat' ve 'çok taraflılığa bağımlılık' çağının geride kalmıştır. Hindistan'ın proaktif bir uluslararası rol oynamak için tüm fırsatları değerlendireceğini ilan ederken, yine de Dışişleri Bakanlığı 'bağımsızlığın' sürekliliği konusunda, ittifaklar konusunda çekingen olunan bağlantısızlık yıllarındaki gibi ısrarcıdır."*[572]

Jaisahankar, "*The India Way: Strategies for an Uncertain World*"[573] ABD ilişkilerin geliştirilmesi konusuna sıcak bakmakla birlikte, Hindistan'ın mevcut düzen içinde nasıl bir yol izleyebileceğine değindiği bölümde çok taraflı ilişkilerin Çin'e karşı güç eşitsizliğini dengelemek için bir zorunluluk olduğunu ifade etmiştir. Bu durum pek çok tercihi elinde bırakmayı gerekli kılmaktaydı, Hindistan için çok kutuplu bir dünya kendi stratejisini uygulayabilmek için bir tercih

[571] "S. Jaishankar Says Era Of Non-Alignment Gone, As Us, Indian Warships Conduct Joint Drills" **Deccan Herald**, 20 Temmuz 2020, https://www.deccanherald.com/national/s-jaishankar-says-era-of-non-alignment-gone-as-us-indian-warships-conduct-joint-drills-863666.html

[572] "EAM's Interaction on Mindmine Mondays, CNBC July 21" **Ministry of External Affairs Media Center,** 30 Temmuz 2020, https://www.mea.gov.in/interviews.htm?dtl/32862

[573] S. Jaishankar, **The India Way: Strategies for an Uncertain World,** Uttar Pradesh: Harper Collins, 2021.

olmaktaydı. Ayrıca Çin ile aralarındaki sorunları aşabilecekleri bir anlaşmaya varmak en tercih edilebilir sonuç olmaktaydı.[574]

Hindistan'ın bölgesel ilişkilerinde ve küresel ilişkilerinde iç politika kadar önemli olana konu Pakistan ve Çin olmuştur. 2019 sonrası küresel işbirlikleri bu dengeyi sağlamaya yönelik olmakla birlikte özellikle ABD ilişkileri ve QUAD gibi oluşumlar ülkenin bağımsızlığından bu yana sürdürdüğü bölge içi denge arayışını tek taraflı olarak bozmakla ve Hindistan'ın karar alma özgürlüğünü kısıtlamakla eleştirilmişlerdir. Özellikle ABD anlaşmalarının taahhütleri Singh hükümetindeki gibi Hindistan'ın Rusya gibi diğer ortakları ile ilişkisini etkileyebilir olduğu için eleştirilmekteydi.[575] Nitekim Asya- Pasifikte Soğuk Savaş benzeri bir gerilim ve tırmanma yaşanmaya başladıkça Modi hükümeti stratejik otonomi ve bağlantısızlık politikası unsurlarına yakınlaşmış, NAM toplantılarına katılmaya başlamıştır.[576] Ayrıca katıldığı pek çok toplantıda Dışişleri Bakanı Jaishankar, Hindistan'ın stratejik otonomisinden bahsederek Hindistan'ın nüfus ve ekonomik büyüklüğü karşısında "kendi ağırlığını koymaya hakkından" bahsetmiştir.[577] Ukrayna savaşı ve bu savaş esnasında Hindistan'ın tutumu da benzer bir kaygıyla ele alınabilir. Savaşın kendisi küresel bir olgu olmakla birlikte Hindistan için bölgesel bir soruna işaret edebilmektedir, aynı zamanda Rusya Hindistan için çok önemli bir ortaktır ve savaşın ekonomik yükü pandemiden büyük zarar almış Hindistan için dikkate alması gereken bir sorun olmuştur.

Nehru döneminden beri bağlantısızlık politikasının iki önemli motivasyonu vardır. İlki iç politika gelişmeleri, bu değişmekle birlikte her zaman çok önemli bir neden olmuştur. İkicisi ise komşularıyla ilişkileri, Pakistan ve Çin ile olan gerilimli ilişkilerinin oluşturduğu güvenlik kaygısı. Nehru döneminde sömürgecilik ve antiemperyalizm önemli bir konuydu ve NAM'ın oluşumunu sağlamıştır. Uluslararası sistemin yapısı iç politika ve kendi güvenliğini sağlamak için yeni bağımsızlığını kazanmış ülkelerin bağlantısızlık ile politika oluşturma ve uygulama alanı olabilmekteydi. Bu politika soğuk savaş sonrasında temel motivasyonunu kaybetmemiştir, hem gelişmekte olan bir ülke olarak ekonomik gereklilikler hem de bölgesel barışın sağlanamaması ve güvenlik kaygıları devam etmiştir. Fakat farklı bir uluslararası sistem içerisinde stratejiler ve söylemler değişmiştir. Ülkenin uluslararası alanda ulusal çıkarını sürdürmek için mevcut coğrafi

[574] S. Jaishankar, **The India Way.**

[575] Vinod Kumar, " In Defence of Nonalignement" **IDSA Issue Brief**, Eylül 2020, https://idsa.in/issuebrief/in-defence-of-non-alignment-avkumar-020920;

[576] Ashutosh Nagda, "India's Renewed Embrace of the Non-Aligned Movement" **The Diplomat**, 11 Mayıs 2020, https://thediplomat.com/2020/05/indias-renewed-embrace-of-the-non-aligned-movement/

[577] Shreya Upadpay, "BRICS, Quad, and India's Multi-Alignment Strategy" **Stimson**, 12 Temmuz 2022, https://www.stimson.org/2022/brics-quad-and-indias-multi-alignment-strategy/

sınırlılıklar bağlamında bağlantısızlık ya da strateji otonomi gerekliliğini sürdürmektedir. Çok taraflılığın içerik ve yaygınlık açısından en geniş zeminine oturduğu ve dış politika karar alıcılarının düşünce yapısının değiştiği 2014 sonrasında bu politikanın gereksizliği tartışılmıştır. Ancak temel motivasyon devam etmektedir, Hindistan ekonomik gücü halen kırılgandır ve Çin karşısında zayıftır. Çin ile ve Pakistan ile bölgesel güvenliği sağlayacak bir kurum oluşturulamamıştır. Güvenlik kaygıları artan sınır ihlalleri ile üst seviyeye çıkmıştır. İttifak boyutuna varan işbirlikleri ve taahhütler Hindistan'ın bu durumla baş edebilmesi için gerekli stratejik araçları ve destekleri azaltmaktadır. Bu durum uluslararası sistemin dönüşümü tartışmalarıyla birlikte Hindistan'ın tarihsel pozisyonuna dönmesine ve kutup politikalarından uzaklaşmasına neden olmuştur. Nitekim Hindistan'ın kendisinin bir güç bir lider olarak uluslararası alanda hareket edebilmesi stratejik otonomisini koruması ve bu dengeyi sağlamaya çalışan devletler ile ortak hareket etmesini gerektirmekteydi. NAM Zirvelerine tekrar katılmak bu tavır değişikliğinin önemli göstergelerinden olmuştur.

Model bağlamında Modi dönemini değerlendirmek, dönemin halen devam ettiği düşünüldüğünde zorluklar içermektedir. Ancak ilk beş yıllık dönem için;

Dış Faktörler: Dış faktörler uluslararası işbirliğine açık keskin kutuplaşmaların olmadığı bir dönüşüm içerisindedir. Ekonomik büyüme, yatırımlar vb. desteklenmektedir. ABD'nin Hint-Pasifik ilgisi artmış ve Çin'e karşı söylemi ve Tayvan tutumu sertleşmiştir. Benzer bir süreç 2017-18 sonrasında Japonya ve Avustralya'da görülmüştür. QUAD Zirveleri artmış ve Hint-Pasifik bölgesine ilişkin ortak askeri operasyonlar dahil işbirliği artmış ve yoğunlaşmıştır.

İç Faktörler: Manmohan Singh'in iki dönem UPA hükümeti içerisindeki ekonomik büyüme başarısı tüm yolsuzluklara rağmen Hindistan için önemli bir ilerlemeyi temsil etmişti. Narendra Modi Gujarat modelini Hindistan'a uyarlayarak dış yatırımları kolaylaştıran ve ülkenin kendisi yatımlar için Pazar haline getiren-"Made in India" – ekonomi politikasını hayata geçirmiştir. Bu model ülkenin dışa açılmasını zorunlu kılarken, Çin'in Hindistan üzerindeki dış ticaret baskısını ülkedeki tüketim mamulleri üretimini arttırarak azaltma çabasındaydı. Ayrıca akıllı şehirler ve tersine beyin göçü temalarıyla teknoloji transferi ve üretiminin Hindistan'a kaymasını hedeflemektedir. Modi dış politikayı kamuoyu oluşturmak için kullanıyordu Popüler desteğini dış politika ve ekonomik başarılar üzerinden sağlamakta ve Hindu sembolizmi ile kendisini toplumun lideri olarak ilan etmekteydi. Bu durum sürekli olarak kamuoyunda beklentileri arttırmaktaydı. Bölgesel güvenlik kaygıları, sınır çatışmaları ve terör olayları benzer bir popülist anlayışla içeride Çin ve Pakistan karşıtlığını arttırmıştır. Yeni Hindistan imajı çekingen bir durumdan askeri güç kullanımını da içerebilen dış politika tercihlerine daha ılımlı

bakmaktaydı. Nitekim Pakistan'a yönelik hava saldırısı başarısı tartışmalı olsa dahi hükümete olan sempatiyi arttırmıştır. Çin'e karşı askeri güç kullanımı konusunda hükümetin dikkatli tavrına rağmen sınır ihlalleri esnasında kamuoyu ve meclis muhalefetini tavrı Çin'in gerçekleştirdiği gibi askeri bir karşılık vermek gerektiği yönündeydi.

Lider Faktörü: Bu dönem bağlantısızlık politikasındaki değişimin temel nedeni lider yapısının değişmesidir. Modi daha önce de belirttiğimiz gibi geçmiş ile bağları güçlü bir lider değildi. 1990'lar sonrası kuşakları temsil etmekteydi. Dış politika anlayışı, yorumlayışı tamamen farklıydı. Kendi meşruiyetini geçmişin hatalarına ve çekingenlikleri söylemi üzerinden kurmaktaydı. Bu bağlamda bağlantısızlık politikası çok eleştirilmekteydi.

Bürokrasi Faktörü: Dışişleri bürokrasisinin Modi döneminde bahsedildiği üzere etkisi zayıflatılmıştır. Bürokratik tercihler hızlı politika değişimlerinin önünde engel oluşturmaktaydı. Ancak dış ilişkilerin popülizmin malzemesi olması bürokrasinin etkinliğini zayıflatmıştır. Ayrıca Modi dış geziler ve liderlerle görüşmeler konusunda aktif bir portre çizmiş neredeyse diplomatik misyonların önüne geçmiştir.[578]

Karar alma süreci: Modi lider olarak kararlarını alırken Parlamento'ya danışmayı tercih etmemektedir. Hatta görüşmelerin çok azına katılmış, komisyon ve komitelerin politikaya etkisini sınırlandırmıştır. Meclis görüşmeleri ve komisyon toplantıları aksamıştır. Kararlar Başbakanın tercihleri doğrultusunda alınmaktadır. 2019 sonrasında Narendra Modi ekonomik kriz ve bölgesel krizlerin artmasıyla uluslararsı işbirliklerini arttırabilmek ve güvenlik kaygılarını çözebilmek adına ABD eksenli politikadan çok taraflı diplomasiye ve özellikle Çin ile hedding – risk azltma stratejisine yönelmiştir. Bu yönelim tekrar stratejik otonomi kavramını hükümet söylemine yerleştirmiştir. Bu bağlamda karar alma süreci ekonomik ve güvenlik taleplerinin etkisiyle ve bölgesel gelişmelerin zorlamasıyla eyleme geçmek durumunda kalmıştır.

Bu dönem için çok taraflılık, işbirlikleri ve stratejik ortaklıklar ön plana çıkmış bağlantısızlık politikası tamamen terk edilmemekle birlikte dış politikanın hedefi olmaktan çıkarılmıştır. Bu anlamda ittifak ortağı olunmasında, tek taraflılıktan kaçınılması düşünüldüğünde tam anlamıyla politikanın reddi söz konusu değildir. Hedef değişikliği yaşanmıştır. Bağlantısızlık politikasında otonomi öğesi korunmakla birlikte askeri, güvenlik ilişkilerini de içeren ve NAM bağlamı dışında bir dış politika yöneliminin aracı olmaktadır. Nitekim 2019'da içerideki koşullar

[578] Kanti Bajpai, "Continuity but-with Zeal" **Seminar**, No. 668 (Nisan 2015) https://india-seminar.com/2015/668/668_kanti_bajpai.htm

ve lider yapısı değişmemekle birlikte dış faktörde yaşanan değişim, uluslararası sistemin değişmesi ve sınırlılıkları ittifaklardan uzak iç politikası, bölgesel güvenliğini önceleyen ve kendisine hareket alanı oluşturan dış politikaya dönüşün sinyallerini vermiştir.

4.2 Nükleer Politika

İç politika ile dış politika arasındaki ikilik uluslararası ilişkilerde karar alıcıların diğer iç politika konularından bağımsız olarak dış politika kararlarında kendi kitlelerinin baskısından uzak olduğunu vurgulamak için sıklıkla dile getirilmektedir. Nitekim, Jawarhallal Nehru Üniversitesi'nde gerçekleştirilen görüşmeler esnasında sıklıkla "dış politika kitlelerin merak duyduğu bir konu değildir"[579] cümlesiyle karşılaşılmıştır. Tabandan yukarıya karar vericileri etkileyen önemli iç politika aktörleri ve kamuoyu etkilerine rağmen, yukarıdan aşağıya olan süreçte ise kamuoyu oluşmasında ve karar verme süreçlerinde karar vericiler ve onlara etki edebilen daha küçük bir kitlenin etkisi olmaktadır. Dış politika, bilgi eksiklikleri, kolaylıkla manipüle edilebildikleri ve doğrudan etkileri açısından kitleler için ekonomi veya eyalet seçimleri gibi diğer konulardan daha az görünür etkileri olduğu iddiasıyla, bir meslek olarak elitlere ve onlarla ilişkili küçük karar verici bir topluluğa mal edilmiş bir alan olagelmiştir. Ancak, nükleer politikalar söz konusu olduğunda 1974'teki ilk denemeden bu yana iç politikadan ve kamuoyu tartışmalarından bağımsız değildir.

Hindistan'da nükleer çalışmalar 1949'da sivil kullanım ile başlamıştır. 1962 Çin Savaşı ve 1964'te Çin'in nükleer denemesinden sonra başlayan ve bürokrat, siyasetçi ve entelektüelleri de kapsayan pek çok kesimin dahil olduğu nükleer teknolojinin askeri amaçlarla kullanımı tartışmaları nükleer politikalar bağlamında iki kamp oluşturmuştur. Nükleer silahlanma karşıtı kampın temel tezleri böylesi bir teknolojinin getireceği ekonomik sorumluluklar, tesisler, zenginleştirme faaliyetleri vb., Nehru'nun nükleer silah karşıtı tutumu, bölge barışına verdiği önem ve Gandhi idealizmi çerçevesinde şiddet karşıtı söylemiydi.[580] Nükleer silahlanma taraftar kampın temel dayanakları ise Çin'in ve 1998'de Pakistan'ın gerçekleştirdiği denemeler sonrasında komşularından kaynaklanan tehdide yanıt verebilme çerçevesinde caydırıcılık kapasitesinin geliştirilmesiydi. Ancak, bu kamp içerisinde nükleer başlık sayısı, gücü ve karşılık verme kapasitesi gibi konularda farklı yaklaşımlar mevcuttur. Bölgesel dengeleri gözeten ve

[579] Zoya Hasan, 2 Eylül 2010, Görüşmeyi vakti olmadığı ve "Dış politikanın iç siyaset, genel politik konulardan biri olmadığı" iddiasıyla reddetmişti.

[580] 1947 yılında Gandhi nükleer silah kullanımını "bilimin ürettiği en ağır günah" olarak nitelendirmişti. Kaushik Roy, **Hinduism and Ethics of Warfare in South Asia**, New Delhi: Cambridge University Press, s. 254 içinde Ragvahan Iyer **The Essential Writings of Mahatma Gandhi**, New Delhi:Oxford University Press, s. 268.

caydırıcılığa odaklı daha ılıman söylemden nükleer silahları büyük güç olma hedefinin bir aracı olarak tanımlayan ve kullanılabilir gören sert söylemlere kadar farklı fraksiyonlardan bahsetmek mümkündür.[581] Bölge güçlerine karşı caydırıcılık Hindistan'ın nükleer silahlanma tercihini açıklamak için en çok konuşulan dış etken olmuştur. Ancak, bu kampın özellikle 1990'larda dile getirmeye başladığı "Hindu Bombası" ve Hindistan medeniyetinin üstünlüğünün tanınması söylemleri, nükleer silahlanma tercihinin sadece karar alıcılar için zorunlu bir caydırıcılık politikası olmadığını göstermektedir. Nükleer silahlanmaya ve testlere ilişkin kararlarda kamuoyunun etkisi ve karar alıcıların ideolojik pozisyonunun etkisi vardır. Hindistan'ın nükleer politikasına ilişkin değişim tartışmalarında Hermann modeline uygun olarak nükleer rejimin etkisi, karar alıcılar ve diğer iç politika öğelerinin etkisi ele alınarak Hindistan'ın politika değişimine ilişkin kararı analiz edilmeye çalışılacaktır.

4.2.1 Nükleer Rejimin Etkisi ve Hindistan-ABD Nükleer Anlaşması

Nehru politikalarında nükleer caydırıcılığın bir strateji olduğu söylenemez. Nükleer silahların yayılması rejimine karşıtlık hem ahlaki hem de Hindistan'ın göreli özerk alanı ve bunun stratejisi için bağlantısızlık politikaları bağlamında realist bir tutumdu. Çin'in nükleer silahlara sahip olması ve bölgesel barış planlarının[582] işe yaramaması İndira Gandhi'nin Nehru'dan farklı olarak nükleer silahların geliştirilmesi konusunda bir çabaya itmiştir. Pakistan ile 1971 Savaşı, Çin ile ve ABD ile ilişkilerin en kötü evrelerinden birinin yaşanıyor olması ve ülke içindeki gelişmeler bu değişimin hem motivasyonu olmuş hem de Indira Gandhi'nin daha "güç" odaklı söylemini meşru kılmasında ve kitleleri yönlendirmesinde etkili olmuştur. Ancak, nükleer silah edinme tercihi caydırıcılık yaklaşımı ile okunabilir, yine de Hindistan'ın Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması rejimi ile olan ilişkisini ve söylemlerini değiştirmemiştir.

[581] Kaushik Roy, **Hinduism and Ethics**, s. 255. 1993'te ikinci denemeden hemen önce nükleer silahların ve hazırlıkların "katı bir biçimde savunma niteliğinden" bahsedilmekteydi. Kathrine K. Young, "Hinduism and Ethics of Mass Destruction," **Ethics and Weapons of Mass Destruction**, Sohail Hashmi ve Steven Lee (eds.), Cambridge: Cambridge University Press, 2004, s.278

[582] Pakistan bu planlar içinde hep farklıdır ve diğer ülkelerden, özellikle de bölge ülkeleri ilişkilerinden farklı olarak Pakistan ile yaşanan daha varoluşsal bir sorun ve rekabettir.

Hindistan'ın Nükleer Politikası			Değişim Probleminin Kaynakları				Hükümetin Değişim Kararı Nasıl Alındı?		Değişimin Derecesi
		Değişime Konu Olan Karar	**Dış Etkiler**	**İç Yapısal Dönüşümler**	**Lider Etkisi**	**Bürokrasi**	**Karar Birimi**	**Yeni/Devam Eden Karar**	**Program/Problem, Amaç/Uluslararsı Eğilim Değişimi**
1990 öncesi	**J. Nehru 1947-1964**	Nükleer Enerji İçin Çalışmalar	İki Kutuplu Yapı, Nükleer Güç Sınırlı, 1964'e Kadar Bölgesinde Nükleer Silah Sahibi Devlet Yok	Kalkınmacı Ekonomi Yaklaşımı, Teknoloji Geliştirme ve Enerji Güvenliği	Nehru'nun Vizyoner yaklaşımı Nükleer Enerjinin Gerekliliği Bu Nedenle Çalışmalara Başlanması Yönünde	Atom Ajansı yasası ve Atomik Enerji Departmanı Oluşturulmuştur	Başbakan : Baskın Lider	Hindistan'ın İlk sivil Nükleer Çalışmaları başlamıştır.	Nükleer Politika Sivil Amaçlı ve Bağlantısızlıkla Beraber Ülkenin Kendine Yeterliliğini Sağlama Amacı Taşımakta
	Indira Gandhi 1967-1977, 1980-1984	Sivil Nükleer Çalışmalar	1964 Çin Nükleer Denemesi, ABD-Çin ve Pakistan Yakınlaşması, 1971 Bengal Körfezine ABD Nükleer Gemisi' Gelmesi, 1970 NPT	Ekonomik sorunlar, Toplumsal Muhalefet, Kalkınma Ekonomisi Gereksinimi	Indira Gandhi Güvenlik Kaygıları Yüksek Bir Lider ve Fırsatları Değerlendirebiliyor	Bürokrasi Ancak Kendisine Bildirilen Kadar Kısmından Haberdar	Başbakan, Baskın Lider	1974 Nükleer Denemesi	Hedef Değişikliği
	Janata Hükümeti M. Desai 1977-1980	Nükleer Deneme ve Nükleer Çalışmaların Geliştirilmesi	Soğuk Savaş'ın Devamı Pakistan ve Çin ile Sınır Sorunları, ABD İle Yakınlaşma	Ekonomik Liberalleşme, Teknoloji Transferi	Desai'nin Denge Kurma Çabası Var Ancak Nükleer Politika Başbakan Tarafından Tartışama Konusu Yapılmamıştır.	Dışişleri Bakanlığı Atomik Enerji Departmanı	Başbakan: Lider	Nükleer Çalışmalara Devam Edilmesi	Değişiklik Yok
	Rajiv Gandhi Hükümeti 1984-1989	Nükleer Çalışmalara Devam Edilmesi	Soğuk Savaş Koşullarını Değişmesi, Bölgesel Sorunlar Pakistan, Çin ve Sri Lanka	Ekonominin Yeniden Yapılanması Çabaları, Toplumsal Sorunlar	Nükleer Politika Konusunda Hassas ve İhtiyatlı	Dışişleri Bakanlığı Atomik Enerji Departmanı	Başbakan, Baskın Lider	Nükleer Çalışmaların devamı	Değişiklik Yok,
1991-1996	**Narasimha Rao Hükümeti 1991-1996**	**Nükleer Çalışmalara Devam Edilmesi**	Soğuk Savaşın Sona Ermesi, , Küreselleşme ve Ekonomik Yapı Dönüşümü, ABD'nin NPT ve Nükleer Rejime Katılması İçin Hindistan Üzerinde Baskısını Arttırması	Ekonomik Kriz, Kalkınma Yaklaşımının Terki Uluslararası Ekonomiye Eklemlenme, Şehirleşmenin , Yeni Orta Sınıflar, Kimlik Politikaları ve Yeni Siyasi Güçler	N. Rao, Dengelemeye Çalıştı. Dış ilişkileri geliştirme ve Bölgesel İlişkileri Arttırma Çabası Vardır. Nükleer Politika Konusunda İhtiyatlıdır	Test Yaılabilmesine İlişkin Sınırlı Bir Çevre	Başbakan Baskın Lider	Nükleer Test çalışmaları Gizli Bir Biçimde Sürdürülüyor.	Değişiklik Yok,

Tablo 8: Charles Hermann Modeli Çerçevesinde Hindistan'da Nükleer Politika Değişimi 1947-1996

Hindistan'ın nükleer siyasetine tek bir dönem ya da yaklaşımın hâkim olduğundan bahsetmek mümkün değildir, farklı dönemler mevcuttur. Bu bağlamda, birinci dönem 1948'deki çalışmalarla başlamış ve 1960'ların sonuna kadar devam etmiştir. Tamamen Nehru'nun siyaset anlayışının etkisiyle şekillenmiştir ve bu bağlamda nükleer enerji kalkınma öncelikli ele alınmıştır.[583] İkinci dönem 1960'ların sonu ve 1974 nükleer denemeleriyle başlayan ve Hindistan'ın nükleer silaha sahip bir devlet olarak politikalarını kurguladığı dönem olarak ele alınabilir. Üçüncü dönem ise 1998 denemeleri sonrasında şekillenen "Hindistan Nükleer Doktrinin" oluştuğu ve Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması'na taraf olmamakla birlikte ABD ile yaptığı anlaşma sonrası nükleer silahların yayılmasının engellenmesi rejimi ile hareket ettiği dönem olarak nitelendirilebilir. Bu dönemler arasındaki geçişler nükleer politikada önemli değişiklikleri temel alarak oluşturulmuştur.

Birinci dönem olarak nitelendirilen ve nükleer teknolojinin yayılmasının engellendiği bir rejimin henüz oluşmadığı bu dönemde Hindistan için nükleer enerjinin askeri amaçlarla kullanımı

583 "Atomik enerjinin barışçıl kullanımı, tüm yeni bilgi ve keşifleri takip etmenin önemi dışında, enerji açısından Hindistan için çok büyük önem taşır... Hindistan'ın insanlarına yüksek standartları sağlayabilmek için konvansiyonel kaynaklar dışında ek enerji kaynaklarına ihtiyacı vardır." Jawarhallal Nehru, 24 Temmuz 1957, Lok Sabha, Atomik Enerji Departmanı üzerine tartışma. Jawarhallal Nehru, **Jawaharlal Nehru Selected Speeches Volume 3,** New Delhi: Publication Division, s. 513-514.

kesinlikle düşünülmemekteydi.[584] Bu kullanım Nehru tarafından "şeytani bir eylem" olarak addedilmiş ve hatta "nükleer denemelerin yapılmasının yasaklanması, bu silahların üretiminin durdurulması ve silah sistemlerinin sökülmesi talepleri"[585] ifade edilmiştir. Ayrıca, 1954'te Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nden "nükleer silah testlerinin yapılmasının durdurulmasına ilişkin anlaşmalar yapılması" doğrultusunda talepte bulunulmuştur. Bu dönemin temel özelliği ekonomik saiklerin ağır basması ve Nehru'nun dış politikasıyla uyumlu olmasıydı. Bu dönemin önemli bir özelliği de nükleer teknolojide epey yol alınmış olmasıydı. İlk İngiliz ortak yapımı reaktör 1956'da (APSARA), ikincisi (Kanada ortak yapımı CIRUS) 1960'ta inşa edilmişti. Çin'in nükleer denemesini gerçekleştirdiği 1968 yılına kadar Hindistan'ın nükleer teknolojiyi askeri amaçlarla kullanması "teknik bir sorundan öte politik bir tercihti".[586] Askeri hazırlık ve teknik kapasiteden öte, tamamen Başbakanlığa bağlı kurumsal yapılarla yürütülen nükleer çalışmaların Nehru'nun ahlaki siyasetinin bir yansıması olmasıyla çok ilgiliydi.[587] Nitekim, Homi Bhabha 1965 Şubat'ında verdiği röportajda 1964'te Çin'in nükleer denemesini gerçekleştirmesinden sonraki "on sekiz ay içerisinde deneme yapılabileceğini" ifade etmişti.[588]

Hindistan nükleer politikasında ikinci dönem, tartışmaların yoğunlaştığı ve kamuoyunun da bu tartışmalara dahil edildiği bir dönem olmuştur. 1964'te Çin'in nükleer denemesini gerçekleştirmesi Hindistan'da o güne kadar çok küçük bir çevrenin dahil olduğu nükleer teknolojinin kullanımı konusunda daha geniş katılımlı tartışmalara yol açmıştır. Çin'den gelen tehdit algısı nükleer deneme ile bu konudaki tartışmayı küçük bir çevreden daha geniş bir kitleye taşımıştır. Nitekim, nükleer söylemin Hindistan'da iç politikada daha fazla yer bulmasının en önemli nedenlerinden biri ekonomik gereklilikler olduğu kadar Çin ve Pakistan'ın nükleer güç olmalarıdır.[589] 1960'ların başında nükleer silahlanma için tartışmalar prematüreydi: çok az sayıda kişi yapılan tartışmanın teknik detaylarına hakimdi ve caydırıcılık, sınırlı nükleer savaş gibi kavramların içeriğine tam olarak haizdi. Ahlaki değerler ve Nehru etkisi halen dış politikada güçlü olmuştur.[590] 1974'teki "Barışçıl Nükleer Deneme"ye giden yolda çok önemli değişimler

[584] K. K. Pathak, "Nuclear Policy of India Restated," **Studies in India's Foreign Policy**, ed. Surendra Chopra, 2.B., Amristar, Guru Nanak Dev University, 1983, s. 383.

[585] Jawaharlal Nehru, **India's Foreign Policy, Selected Speeches**, s. 199-200.

[586] Stephen Cohen, **Emerging Power,** s. 159.

[587] Tobias Engelmeier, **Nation-Building,** s. 221-224.

[588] Stephen Cohen, **Emerging Power**, s. 159.

[589] Ravni Thakur (Kongre partisi Dışişleri Kurulu üyesi), görüşme, 18, Mart, 2011. Bugün halen bu saikler çok güçlü olarak devam etmektedir ve Hindistan'ın nükleer silahlanmasında bölgesel ilişkilerin rolünün daha etkin olduğunu göstermektedir.

[590] Stephen Cohen, **Emerging Power**, s. 160-1.

yaşanmıştı. 1964'te Nehru'nun ölümü sonrasında yönetimsel boşluk oluşmuştu. 1967 Seçimlerinde Kongre Partisi'nin mutlak üstünlük yapısının değişmesi, muhalefetin güçlenmesi ve eyalet düzeyinde koalisyon politikalarının başlamasıyla iç politika tartışmaları artmıştı. Hindistan'ın nükleer silahlanma doğrultusunda ilerlemesi yönünde medya dahil pek çok aracı kullanan ve bu konuda bir kamuoyu yaratan nükleer silahlanma taraftarı bir lobi oluşmuştu. 1962'de Çin-Hindistan Çatışması, 1964'te Çin'in nükleer denemesi, 1965'te Pakistan ile savaş ve 1971'de tekrar Pakistan ile savaş bölgesel güvenlik algısını değiştirmişti. 1968'de imzalanan Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması, bu anlaşmanın müzakere süreçlerinin hiyerarşik bir yapı önermesi ve ABD'de Carter yönetiminin Pakistan ve Çin ile yakınlaşmasının etkileri olmuştu.[591] Bu bölgesel ve iç etmenler, daha önce de belirtildiği üzere, tartışmayı yoğunlaştırmıştır. Raj Krishna'ya göre bu tartışmalar dört ana fikirde yoğunlaşmaktaydı: "mevcut politikanın devamı, ABD ile müttefiklik ilişkisi kurulması, bağımsız bir caydırıcılık sistemi oluşturulması ve 'optimum' savunma kapasitesinin geliştirilmesi".[592] Bu dönemde, içinde farklı eğilimleri barındırsa da ılımlı ve bağımsız bir caydırıcılığın temel alındığını söylemek aşırı bir genelleme olmayacaktır. Nitekim, Hindistan'ın bu dönem için temel problemi önce Çin'in ve daha sonra Pakistan'ın nükleer güç olmalarıyla ilgilidir ve bölgesel ilişkilerin yönlendirdiği bir süreç olmuştur. Homi Bhabha 1964 ve 1965'teki yazılarında, nükleer teknolojinin çift yönlü kullanılabilir olduğundan ve caydırıcılığın Çin'e karşı en güçlü denge unsuru olabileceğini bahsetmişti. Yine bugün BJP'nin selefi olan Jana Sang Partisi çok az temsili olsa da *Lok Sabha*'da 1962 sonrası Çin'e karşı dengenin ancak nükleer silahlarla sağlanabileceğini dile getirmişti. 1967 sonrası tartışmalar daha da artmış ve daha önce böyle bir fikre uzak duran Kongre Partisi temsilcileri de yakınlık göstermeye başlamıştır. Pakistan ile savaşın ardından Çin ile Pakistan'ın yakınlaşması ve Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması için görüşmelerin başlamasının verdiği rahatsızlık sonucu, Kongre Partisi'nden 86 milletvekili "ülkenin güvenliği sözde dost varsaydığımız ülkelerin ellerine bırakılamaz. Hindistan'ın bir ülke ve demokrasi olarak varlığını sürdürmesi Hükümetin ve kendi nükleer silahlarını geliştirmek için hızlıca karar alması" gerekliliğini vurgulamıştır.[593] 1974'teki denemeye kadar geçen süre nükleer politikanın yavaş yavaş değiştiği ve caydırıcılığa kaydığı bir dönem olmuştur.

---

[591] Mohan Kaushik, "India's Nuclear Policy" **International Studies**, Vol. 17, No. 3-4 (1978), s. 781; Haider K. Nizamani, **The Roots of Rhetoric**, New Delhi, India Research Press, s. 32-41.

[592] David Cortright and Amitabh Mattoo, "Elite Public Opinion and Nuclear Weapons Policy in India," **Asian Survey**, Vol 36, No. 6 (June, 1996), s. 547'den Raj Krishna, "India and the Bomb", **India Quarterly**, 21:2 (April-June 1965), pp. 119-37.

[593] Haider K. Nizamani, The **Roots of Rhetoric,** s. 35.

1974'teki test ise hem bu sürecin hem de 1968'de Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması'nı imzalamak üzerine kurulan baskıya yanıt niteliğinde nükleer kapasitesini gösterme ve yeni kurulan rejimin dışında kalma isteğinin bir sonucudur. Hindistan'ın kendisine dayatılan dışında bir seçenek oluşturabilmesi ve yeni nükleer rejimin eşitsiz ve "dışlayıcı" doğasına tepkisini göstermesi açısından önemliydi. Ancak, doğal olarak Nehru çizgisinden farklı bir noktaya geçmişlerdi. Gerçi bu durumu Nehru dönemi politik yaklaşımlarından tam bir kopma olarak görmeyen, "Barışçıl Nükleer Deneme" isimlendirmesinde olduğu gibi halen asıl olanın nükleer teknolojinin barışçıl kullanımı olduğunu savunan, bu bağlamda bu denemenin 1962'de Nehru'nun karşılaştığı meydan okumaya sadece başarısız olduğu konularda üretilen farklı stratejiler olduğunu savunan yazarlar da mevcuttur. [594] Benzer bir biçimde, caydırıcılık stratejisinin Hindistan'ın kendi gücünü sınırlandıran ve aslında daha da cesur ve kararlı siyasi kararlar alınabileceğini savunan, "bürokratik zihinlerin askeri gereklilikleri karşılamadığı" için daha da sert adımlar atılmasına dair eleştiriler yapılmıştır. [595] K. Subrahnamyan, Bharat Karnad gibi strateji analistleri Hindistan'a 1972'de büyük güçlerden biri olma rolünü biçmişlerdir. Askeri gereklilikleri ve Hindistan'ın gücünü bürokratların tam anlamıyla idrak edememelerini eleştirmektedirler.[596] Bharat Karnad nükleer silah sahibi olma gerekliliğini Waltz üzerinden "kendini korumanın nükleer silahlara sahip olmaktan daha iyi bir anlamı olmadığını" savunmaktadır.[597]

Kongre Partisi dışında Jana Sang'ın nükleer silahları destekleyen tutumuna karşılık sosyalistler ve komünistler Kongre'nin ılımlı caydırıcılık eğilimini eleştirmekteydi. Hindistan'ın nükleer silah sahibi olmasına karşın Çin'in Hindistan için nükleer bir tehdit olmayacağı, bu durumun yaratacağı ekonomik yükün büyüklüğü ve Gandhi ve Nehru ekolünün sürdürülmesi gerektiğini düşünen çevreler CPI ve CPIM etrafında toplanmıştı. Bu eleştiri ekolojik nedenlerle

[594] Ashok Kapur'a göre 1998 denemelerine kadar ne Kongre Partisi'nin yönetim biçimi ne karar alma mekanizmasının kendisi ciddi bir değişime uğramamıştır. 1974 testi bir zorunluluktur ve hemen sonrasında yürütülen barışçıl nükleer enerji çalışmaları ve Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması'nın dışında kalarak yürütülen nükleer silahların ve füzelerin sınırlandırılması çabaları Nehru sisteminden tam bir kopuşu içermemektedir. 1998'deki denemeler tam anlamıyla barışçıl yoldan ayrılan ve sürekli kendini tutan dış politikasından sıyrılmış bir hamledir. Ashok Kapur, **India From Regional to World Power**, London, Routledge, 2006, s.116

[595]David Cortright and Amitabh Mattoo, "Elite Public Opinion..", 547. Ayrıca Mohammed B. Alam "The Shaping of Indian Nuclear Policy: Indira Gandi Years," South Asian Studies, Vol. 11, No. 1 (1994), ss. 27-40.

[596] Haider Nizamani, **The Roots of Rhetoric**, s. 38-39.

[597] Bharat Karnad, India's Nuclear Policy, Westport, Preager Security International, 2008, s. 6.

de geliştirilerek bugün benzer biçimde devam etmektedir ve önemli, değişmez ve esnemez bir prensip niteliğindedir.[598]

1974 nükleer testleri gerçekleştiğinde bu birden çok anlama gelmekteydi: Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması'na karşı bir tutum içeriyordu, hiyerarşik düzene karşı Üçüncü Dünyanın sesi olmuştu ve nükleer kulübün rejim dışı üyesi olmuştu. Hindistan, Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması ile gelişmiş ülkeler ve azgelişmiş ülkeler arasında hiyerarşi kurularak ayrımcılık yapıldığını savunmuştur. Azgelişmiş ülkelere bilgi ve teknoloji transferinde bulunulmadığı ya da çok sert kriterlere bağlı tutulduğu belirtilerek nükleer tekel oluşturulduğu ifade edilmektedir. Bu eleştiri Üçüncü Dünya ülkelerinde yankısını bulsa da nükleer deneme yapmanın şaşırtıcı ve kafa karıştırıcı bir tutum olduğu konusunda da görüşler oluşmuştu ve Üçüncü Dünya içinde Hindistan'ın eylemini saldırgan karşılayan ülkeler olmuştur. Hindistan'ın Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması'na ilişkin temel tezi onun nükleer silahların yayılmasını engellemeye yönelik olsa da nükleer yarışın durmasını sağlamaya yönelik olmamasıdır. Nükleer silahların yayılmasını engellerken onların teknolojik gelişimini yani dikey ilerleyişini durduramamaktaydı.[599] Hindistan'ın Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması karşıtı söylemi ve yaptığı nükleer deneme, Kısmi Nükleer Test Yasağı Anlaşmasını (PTBT 1963) desteklemesi ile ele alındığında tutarsız gibi görünmekle birlikte, Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması karşıtlığındaki asıl motivasyonu da ortaya koymaktadır. Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması'nın Hindistan için kendi dış politikası açısından temel sorunu nükleer silahı olan ülkeler ile olmayanlar arasındaki ilişkiyi hiyerarşik kılması olmuştur. Nitekim, antlaşma metninin hazırlığı aşamasında getirdiği teklifler bu hiyerarşik ilişkiyi engellemeye yönelikti. Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması karşıtlığının arkasındaki temel motivasyon, hem antlaşmanın yarattığı küçük bir grubun "tüm dünyanın kurtuluşunda söz sahibi" olmak istemesi hem de Çin'in bu küçük grubun parçası olmasıydı. Bu durumda, Hindistan nükleer silahlanma opsiyonunu elinde tutmak istemiştir.[600]

[598] Nitekim, Kongre Partisi liderliğindeki UPA'in hükümet olmasına dışarıdan destek vererek yardımcı olan Üçüncü Cephe, ABD ile yapılan Nükleer Anlaşma sonrası bu desteğini çekmiştir ve bu politika onlar için Nehru ilkelerinden de tam anlamıyla bir kopuşu dile getirmekteydi. Prakash Karat (CPIM Genal Sekreteri) Görüşme, 11 Nisan 2011, New Delhi.

[599] K.K. Pathak, "Nuclear Policy of India Restated," **Studies in India's Foreign Policy**, ed. Surendra Chopra, 2.B., Amristar, Guru Nanak Dev University, 1983, s. 384–385.

[600] Ajai K. Rai, **Indian Nuclear Diplomacy After Pokhran II**, Delhi, Pearson Longman, 2009, s. 212-213.

Hindistan'ın nükleer teknolojinin barışçıl kullanımına ilişkin uluslararası savı değişmemişti. Fakat denemenin önemli sonuçlarından biri, nükleer silah sahibi olma söyleminin iç politikada sıklıkla kullanılması ve denemelerin yarattığı kamuoyu desteğinin süren ekonomik krizin etkilerini öteleme gücüydü. Nitekim, 1975'te ilan edilecek sıkıyönetime kadar hükümetin etkisini ve meşruiyetini arttırmış oldu.[601] 1998 testine kadar olan tutumu nükleer testlerin yapılmasının kısmi yasaklanması ve silahların sınırlandırılması konusunda çabasını devam ettirmektir. 1998'den farklı olarak 1974'te bir doktrin geliştirilmemiştir ve test sonrasındaki süreçte doğrudan bir politika ortaya konmamıştır. Nükleer çalışmalar devam etmekle birlikte, 1975'te ilan edilen sıkıyönetim ve 1977 Seçimlerinde Kongre Partisi'nin iktidarı devretmiş olması dönemin nükleer söyleminin bir ülke stratejisine ya da sürekli bir politik tutuma evirilmesine izin vermemiştir.

1998 nükleer denemesine kadar Hindistan'ın stratejisi "varoluşçu ya da silahlanmamış" caydırıcılık olarak tanımlanmaktaydı. 1999'da ilan edilen Nükleer Doktrine göre "güvenilir minimum nükleer caydırıcılık doktrinini" takip etmekteydi.[602]

4.2.1.1 Nükleer Rejim Dönüşüm mü Uyum mu

Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması çerçevesinde oluşmuş uluslararası nükleer rejim Soğuk Savaş sistemi ile ilişkili olmakla birlikte bittikten sonra da varlığını korumuş bir yapıdır. Rejim içi tartışmalar ve krizler yaşanmakla birlikte kurucu anlaşması Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması ile pek çok anlaşmayı ve korumayı içermektedir. 1990'lara gelindiğinde uluslararası sistemde bir belirsizlikten bahsetmek mümkündür ama nükleer rejim iç krizlerine rağmen varlığını devam ettirmektedir. Ancak, bazı değişiklikler olmuştur. 1990'larda rejimin nükleer silahlanma tehdidi olarak gördüğü "serseri devletler" (*rogue states*) 11 Eylül Saldırıları sonrasında terörist gruplar ve terörist devletler olarak genişlemiştir. Rejim kendisini uyarlarken, yine de merkezinde anayasası gibi görülebilecek Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması ve ona bağlı düzenlemeler yer

[601] Frank T. J. Bray ve Michael L. Moodie, "Nuclear Politics in India**," Survival,** 120, S.3(May-June 1997)**,** s. 115-116.

[602] **Draft Report of National Security Advisory Board on Indian Nuclear Doctrine,** 17 Ağustos 1999, https://mea.gov.in/in-focus-article.htm?18916/Draft+Report+of+National+Security+Advisory+Board+on+Indian+Nuclear+Doctrine#:~:text=India%20shall%20pursue%20a%20doctrine%20of%20credible%20minimum%20nuclear%20deterrence.&text=India%20will%20not%20resort%20to,aligned%20with%20nuclear%20weapon%20powers.

almaktaydı. 123 Nükleer Anlaşma, diğer ismi ile ABD-Hindistan Nükleer Anlaşması bu bağlamda önemli bir kırılmadır.[603]

Rejim için önemli bir kırılma olmasına rağmen Hindistan'da nükleer anlaşmanın ABD ile yapılması ve Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması'nın imzacısı olmadan rejime dahil olması gayet ilginçtir. Bu konudaki değişimin nedeni, rejimin kendisinde bir zorlayıcı unsuru olan Nükleer Sağlayıcılar Grubu üyesi olabilmek için Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması'na taraf olunması gerekliliğidir. Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması'nın askıya alınması gibi bir değişiklik yoktur. Hindistan dış politikasında bir zorlamanın aksine Anlaşma bu iki rejimde bir krizin ya da dönüşüm tartışmasının fitilini ateşlemiştir. 11 Eylül sonrası uluslararası sistem ve özellikle bu alanda Hindistan'ın çabaları bu anlaşmanın gerçekleşmesini sağlamıştır.

Hindistan'ın uzun süredir sürdürdüğü genel politika ve yaklaşım Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması'nın ayrımcı bir anlaşma olduğu ve uluslararası sistemde bir hiyerarşi yarattığı ya da bu hiyerarşiyi desteklediği yönündedir. Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması'nın merkezinde yer aldığı nükleer silahların yayılmasının önlenmesi rejimi, ne kadar "sorumlu" bir aktör olarak ilan edilmiş olursa olsun imzalamayan ülkelere nükleer kaynak, araç ve bilgi transferini sınırlamaktadır.

Bu bağlamda, Hindistan'ın ABD ile yaptığı anlaşma ve ona bağlı diğer anlaşmalar Hindistan'ın dış politikasında önemli bir değişimi ifade eder. Öncelikle rejim zaman içinde bazı krizler yaşamıştır ama devam etmiştir. Bu anlaşma rejimde önemli bir değişikliğe işaret etmektedir. Dolayısıyla, Hindistan'ın ABD ve nükleer silahlara ilişkin rejime yönelik uzun vadeli ve yapısal bir dış politika belirlediğini ve bunu sürdürdüğünü göstermektedir. Bu, sistemin zorlamalarını içerse de 1998 sonrasında yapılan denemeler ve sonuçları, Hindistan'a tekrar böyle bir deneme yapamayacağı bir politikayı sürdürmenin mevcut sistemde mümkün olmadığını göstermiştir. Ancak geliştirdiği çözüm bugüne kadar devam ettirdiğinden farklı ve daha etkin bir tavır almaya yöneliktir. Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması ile ilgili söylemini

[603] George Perkovic, Global Implications of the US-India Deal" **Daedalus**, Winter 2010, s.20-31; Leonard Weiss, "US-India Nuclear Cooperation, **Nonproliferation Review**, 14, 3(2007), s. 429-457; Mark Fitzpatrick "US-India Nuclear Cooperation Accord: Implication for the Non-Proliferation Regime,"**Asia Pasific Review**, 15, 1 (2008), ss. 76-85; T. V. Paul, "US-India Nuclear Accord" **International Journal**, Autumm,2007, ss.645-861; Saira Bano "India's Nuclear Suppliers Group (NSG) Membership and the Nuclear Non-Proliferation Regime," **Irish Studies in International Relations**, Vol. 25 (2014) 117-135.

sürdürürken rejimin kendisine bir uyum sağlamıştır. Bu bağlamda, bu eklektik uyum rejimin kendisi tarafından kabul görmüştür.

4.2.1.2 ABD-Hindistan Nükleer Anlaşması

18 Temmuz 2005 tarihinde Hindistan Başbakanı Dr. Manmohan Singh ve ABD Başkanı George W. Bush'un ortak açıklaması ile çerçevesi belirlenen anlaşmaya göre Hindistan'ın sivil ve askeri nükleer tesislerini ayırmayı ve tüm sivil nükleer tesislerinde Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'nun denetiminde faaliyetlerini sürdürmeyi kabul ettiği takdirde, ABD'nin kendisiyle Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması'na taraf olmadan, sivil nükleer teknoloji ve operasyonlar konusunda tam bir iş birliği içinde olacağını kabul etmektedir.[604] 2008'de Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) tarafından da kabul edilen anlaşma, Hindistan-ABD ilişkilerinde önemli bir dönüm noktası olmuş ve Hindistan dış politikasında önemli bir değişim söylemine neden olmuştur.[605]

Anlaşmanın hazırlanması aşamaları BJP liderliğindeki *National Democratic Alliance* hükümeti döneminde başlamıştı. Nitekim, Washington'da görev yapmış Emekli Büyükelçi Lalit Mansingh ile yapılan görüşmede, 2001-2004 arası Hindistan Büyükelçisi olarak "ABD'de bu anlaşma için yaptıkları yoğun temasları ve ilk defa ABD'deki Hintlileri kullanarak lobi faaliyetine giriştiklerini" ifade etmişti.[606] Bu anlaşmanın yapılmasındaki önem çok büyüktü. Mansignh anlaşmanın önemini Hindistan'ın kalkınma amaçlı nükleer enerji kullanımını geliştirmek ve bu alandaki teknolojik yenilikleri edinebilmek için ABD ile "ortak olmaya ihtiyacımız vardı" diye açıklamıştır. Mansignh "anlaşmanın ardındaki motivasyonun teknolojik gereksinim olduğunu ve bu teknolojiyi Rusya'dan temin edemiyor olmaktan kaynaklandığını" ifade etmiştir. "Rusya'nın teknolojisi eskiydi ve Hindistan'ın ekonomik ihtiyaçlarını karşılamak için nükleer alanda yeni teknolojilere ihtiyacı vardı". Bu anlaşmanın, gelen eleştirilerdeki gibi, Hindistan dış politikasındaki idealist çizgiye zarar verip vermediği sorulduğunda, bu durumun Hindistan dış politikasında "yeni bir tercih ve strateji" olduğunu belirtti. "Hindistan dış politikası yüzde doksan realisttir, ahlaki değerler çok daha küçük bir kısmını oluşturmaktadır, dolayısıyla bu anlaşma da bu pragmatik politikanın bir sonucuydu. Fakat hiçbir zaman oportünist olmamıştır". "Anlaşmanın

---

[604] "Agreement of Cooperation Between the Government of the United States of America and The Government of India Concerning Peaceful Uses Of Nuclear Energy (123 Agreement)" **Indo-US Nuclear Deal A Referance Compilation**, S. K. Pande (Ed), New Delhi, Delhi Union of Journalist and Its Media Center, 2007, s. 18-40.

[605] Zoya Hasan çok önemli olarak değerlendirir, çünkü aslında dış politika hiçbir zaman halk tarafından önemli bir konu olmamıştır. Ancak, özellikle bu anlaşma ve süreç dış politikanın iç politikanın integral bir parçası olduğunu göstermiştir. Zoya Hasan, **Congress After Indra**, s. 195.

[606] Lalit Mansingh, görüşme, 15 Mart 2011, New Delhi.

Hindistan'ı büyük güçler arasına sokacak bir niteliği olabilir mi ve hegemonik bir pozisyon almasında yardımcı oldu mu" sorusuna Mansignh, Hindistan dış politikasında tarihin ağırlığına değinmiş ve bu anlamda Hindistan'ı "vejetaryen nükleer güç" olarak tanımlamıştır. "Hindistan, tarihinin ağırlığını taşıdığı için nükleer politikasındaki dönüşüme rağmen özellikle komşularıyla ilişkilerinde dikkatlidir, bu haliyle daha çok bir yumuşak güç olmayı tercih etmiştir. Bu bağlamda, Çin'den farklı bir politika izler, agresif değildir" demiştir.[607]

BJP liderliğindeki ilk anlaşma adımları sonucunda Haziran 2004'te, Bush ve Vajpayee tarafından "Stratejik Ortaklık için Sonraki Adım" imzalandı. 2004 Seçimleri sonrasında CPI-CPIM'in büyük ortağı olduğu sosyalist ve komünist hareketleri birleştiren Üçüncü Cephe Koalisyonunun dışarıdan desteği ile Kongre Partisi liderliğinde kurulan *United Progressive Allience* (UPA) hükümeti Hindistan'ın hem bölgesel düzeyde hem de uluslararası düzeyde büyük bir güç olacağı inancıyla bu ittifakı devam ettirmiştir.[608] Gerçi Hindistan'ın "büyük güç" olma söylemi uluslararası sisteme ilişkin dengelerden çok bölgesel etkinliğini arttırma çabasıyla ilişkilidir. Ancak, Anlaşma Delhi için dış politika söylemini sürdürmenin de araçlarını sağlamaktadır.[609]

Hindistan-ABD Nükleer Anlaşması Hindistan'ın parçalı iç politika yapısını gösteren önemli bir örnek oluşturmaktadır.[610] Nitekim, Anlaşma ciddi tartışmalara neden olmuştur. Bu tartışmalar uzun *Lok Sabha* tartışmalarında olduğu gibi, medyada kendine epey yer bulmuştur. Tartışmalar neticesinde ittifakların içinde ayrılmalar ve kopmalar yaşanmıştır. Anlaşma ile ilgili ciddi bir kamuoyu oluşmuştur. Anlaşmanın yasalaşması, Parlamento tartışmaları ve güvenoyu aranması sürecinde, UPA hükümeti Üçüncü Cephe desteğini kaybetmiş, hatta anlaşmaya Kongre Partisi içinden de ciddi bir muhalefet yükselmiştir. Anlaşmanın yasalaşarak meclisten geçmesi epey güç gerçekleşmiştir ve neredeyse UPA hükümetinin güvenoyu ile devrilmesine ve ülkede yeni bir iktidar krizine neden olmuştur.[611] CPIM Genel Sekreteri Prakash Karat ile görüşmede UPA hükümetine verdiği desteği "liberal ekonomik politikalarının farkında olarak Hindu

[607] Lalit Mansingh, görüşme15 Mart 2011, New Delhi

[608] Kamal M Chenoy ve A M Chenoy, "The Left Parties And The Indo-US Nuclear Deal" **Shaping India's Foreign Policy,** New Delhi:Har-Anand, 2010, s. 117.

[609] T. V. Paul Hindistan'ın iddia ettiği gibi bir büyük güç olma çabası içinde olmadığını düşünmektedir. Kendisiyle yapılan mülakatta bunun "koşullarını da sağlamadığını" ancak "koşullar yeniden yorumlandığında ya da değiştiğinde bu iddianın gerçekçiliğinin" tartışılabilir olduğunu ifade etmiştir.

[610] K. Kumara ve K Jonas, "Indo-US Nuclear Deal Could Be Casualty Of India's Fractured Domestic Politics", **WSWS** 2007. http://www.wsws.org/en/articles/2007/11/indo-n13.html?view=print.

[611] 17 Mart 2011 tarihli Wikileaks belgelerinde Üçüncü Cephe desteğini kaybeden UPA hükümetinin Nükleer Anlaşmayı sürdürebilmek için Parlamento oylamasında üç BJP üyesine rüşvet verdiği ve bu rüşveti ABD Büyükelçiliği'nden aldığı bilgisini yayımlamıştı.

milliyetçisi NDA koalisyonuna karşı bir cephe oluşturmak için" şeklinde gerekçelendirmiştir. Ancak, Hindistan-ABD Nükleer Anlaşmasının Üçüncü Cephe için çok önemli "bir kopuşu ifade ettiğini" belirtmiştir. "ABD ile müttefiklik ve sürdürülen bağımsız nükleer politikanın son bulması anlamına gelen bu anlaşma kabul edilemezdi".[612]

123 Anlaşması ya da ABD-Hindistan Sivil Nükleer Anlaşması farklı çevrelerde geniş bir tartışma yarattı. Ancak, burada genel olarak iki kamp söz konusudur. Birinci kamp Hindistan'ın bu anlaşma ile hem 1998 denemelerinin arkasında yatan hem de 1968'den beri devam eden nükleer çalışmalarına ilişkin "özgür iradesinin" ortadan kalktığına ilişkindir. Bu hem Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması karşıtlığında hem de uluslararası platformlarda sürekli ifade ettiği bir konu olarak dış politikasının son kırk yılına etki etmiş bir söylemdi. Bugün bu Anlaşma her ne kadar Hindistan'ı Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması hükümleriyle bağlamasa ve buna rağmen bu alanda pek çok imtiyaz tanıyor görünse de öncelikle pek çok zorunlu kontrole tabi tutmuştur. Ayrıca, Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması'na taraf olamasa bile onun kurduğu rejime meşruiyet kazandırmış ve bu konudaki statükonun devamını sağlamıştır. Özellikle sosyalist ve komünist çevreler, Nehru politikalarının zarar gördüğüne inanan bürokrasi içindeki bazı gruplar ve Bush yönetiminin uygulamalarına yönelik ABD karşıtı kampta yer alan Kongre Partisi içindeki Müslüman gruplar anlaşmaya karşı tavır almışlardır

Diğer kamptaki genel eğilim ise bazı ödünler verilmiş olsa bile adil ve gerekli bir anlaşmanın yapıldığı yönündedir. Ravni Thakur[613] da Lalit Mansignh ile aynı noktalara değinerek bu anlaşmanın özellikle "Hindistan'ın ekonomik kalkınmasında öncelikli rolüne" dikkat çekmiştir. T.V. Paul bu anlaşmanın "Hindistan için iyi ve gerekli bir anlaşma"[614] olduğunu ifade etmiş ve statükoyu koruyucu niteliğine değinmiştir. Paul, Hindistan'ın bu bağlamda konumunu "büyük güçlerden biri olmaktansa bölgesel güç olma ve sistemdeki ağırlığını arttırma çabası" doğrultusunda "statüko içi bir pozisyon"[615] olarak belirtmiştir. Güç Geçişi[616] teorisi bağlamında Hindistan bu anlaşma ile "[uluslararası sistemin işleyişinden] hoşnutsuz yükselen bir güç olarak" kaçırdığı fırsatları tekrar elde etme şansı bulmuş ve Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması ile kurulmuş nükleer rejimi güçlendirmiştir. Paul'e göre "ABD'nin Hindistan'ı önemli

[612] Prakash Karat (CPIM Genal Sekreteri) Görüşme, 14 Nisan 2011, New Delhi.

[613] Ravni Thakur, Görüşme 18 Mart 2011

[614] T.V. Paul Görüşme, 1 Eylül 2015 McGill University, Montreal.

[615] T.V. Paul Görüşme. 1 Eylül 2015 McGill University, Montreal

[616] Power Transition Theory.

bir aktör olarak nükleer yayılmanın engellenmesi sistemine dahil etmesi bu rejimin ve uluslararası düzenin devamlılığı için iyiye işarettir".[617] Ancak bu yorumun Hindistan'ın bu anlaşmayı yapma isteğini ya da gerekliliklerini ve bu konudaki çabasını ABD'nin bölgesel ve sistemsel krizleri yönetme stratejisinin gerekliliklerine indirgeme riski vardır. Nitekim, çok tartışılmakla birlikte bu anlaşmayı yapma ve sürdürmeye yönelik irade Hindistan'da aynı zamanda geçmiş politik tutumlarla, hatta yönetici elitlerle ve bürokrasi ile bir kırılmaya da neden olmuştur.

4.2.2 Nükleer Politika Değişiminde İç Politikanın Etkisi

1998 Pokhran II Nükleer Testi, 1974 testinin içinde bulunduğu koşullardan farklı bir şekilde gelişmiştir. Pek çok yazar, politikacı ve diplomat için 1998 Hindistan dış politikasında bir kırılmayı ve değişimi işaret etmektedir. Emekli Büyükelçi Lalit Mansignh bu değişimi "Hindistan dış politikası 1998'de bir kırılma yaşadı, bazıları için bu tarih 1991'dir, ekonomik reformlar ve IMF anlaşmasıdır. Bazıları için ise 2000 yılında Clinton'ın ziyaretidir ki daha sonra tüm dünya liderleri onu takip etti. Ama benim için 1998'dir, Hindistan'ın nükleer silahlanma karşıtı olarak sürdürdüğü sessiz sakin politikasının sonuydu, aktif bir eylemdi. 1998'e kadar çeşitli farklılık hatta nüanslarla Nehru politikaları devam etti ama bundan sonrası paradigma değişimiydi" diyerek açıklamıştır.[618] Bu görüşe Ajai K. Rai de katılmaktadır: "1998 denemeleri Hindistan için yeni bir rol ve yapılanma oldu. Hindistan sessiz bir güçtü ve zamanı geldi".[619] Raja Mohan'a göre ise Nehru da pragmatik bir liderdi ve gayet realist bir politika takip etmekteydi. Dolayısıyla, 1998 Testleri sonrasında Hindistan'da yaşanan bir paradigma değişimi değildi, sadece bir değişimdi. Hükümet kendisine uygun bir pozisyon almıştı ve bu durum aslında BJP ya da Kongre arasında büyük bir farka da işaret etmemekteydi. "Nehru idealizmi söylemi bir slogan gibi muhalif olanların ve eski bürokratların söyleminde ama aslında reel politikayla uyuşmuyor ve neyin amaç neyin araç olduğu bu söylem içinde karıştırılıyor".[620]

Hindistan'ın nükleer silah testi konusunda birbirinden farklı ancak birbirini dışlamayan iki yaklaşım söz konusudur. Bunlardan ilki bu konuya yapısal olarak yaklaşan ve güvenlik ve

[617] T.V. Paul ve Manesh Sankar, "Why the US-India Nuclear Deal is a Good Deal" *Survival*, 49:4, s. 120. Nitekim, Kugler, Tammen ve Swaminathan, Çin ve Hindistan'ın hoşnutsuz güçler olarak yükselişinin uluslararası ve bölgesel barışa verebileceği zararın engellenmesi, uluslararası sistemin ve statükonun devamı, korunması ve yeniden meşruiyet kazanması ya da bu meşruiyetin güçlendirilmesi için ABD'nin bu ülkeleri sistem içi roller vererek ve sistemden kazanımlarını arttırarak yönetmesini Güç Geçişi teorisi bağlamında önermektedir. Jacek Kugler, Ronald L. Tammen ve Siddhart Swaminathan, "Power Transition and Alliences in 21st Century," *Asian Perspective*, Vol. 25, No.3 (2001), ss. 5-29.

[618] Lalit Mansingh, görüşme, 15 Mart 2011, New Delhi.

[619] Ajai K. Rai, Görüşme, 15 Eylül 2010, Nehru Memorial Museum Library, New Delhi.

[620] Raja Mohan, görüşme, 31 Mart 2011, New Delhi.

istikrar gereklilikleri üzerinden bakan yaklaşımlardır. Genel olarak Hindistan'ın bu tercihin yaparken komşularının nükleer silaha sahip olması ya da olmak için çalışmalar yapıyor olması, kendi güvenliği ve bölge dengesi için karar vericiler tarafından gerekli olduğu belirtilir. Nitekim, deneme sonrası yapılan açıklamalar ve nükleer doktrin de bu savı destekler niteliktedir. İkinci yaklaşım ise rasyonalist yapısal teorilerin bu politik tercihi açıklayamayacağını ifade etmektedir. Özellikle Hintli yazarlar ve bu konuya ilişkin beyan incelendiğinde, Hindistan için bu denemenin "rasyonel" gerekliliği tartışmalıdır.[621] Stephen Cohen, nükleer silahların insanlığın geliştirdiği en üst formlardan biri olarak Hindistan medeniyetinin üstünlüğünü göstereceğini düşündükleri için de desteklendiğini belirtir. Özellikle dönemin Savunma Bakanı George Fernandes bu görüşün önemli savunucularındandır. Nitekim, Cohen'e göre, nükleer lobi Nehru'nun nükleer silahlanma karşıtı tezlerini de yeniden yorumlayarak kendi yaklaşımının bir parçası yapan bir söylem ile ortaya çıkıyordu. Buna göre "nükleer silahlar Hindistan'ın büyük gücünü göstermekle birlikte sadece düşmanlarına karşı bir araç değil, aynı zamanda iki yüzlü nükleer silah sahibi devletler ve onların kurduğu rejimi zorda bırakmaktaydı".[622]

Nükleer politikadaki değişiklikte çelişkiliymiş gibi görünen ancak birbirini tamamlayan iki farklı söylem söz konusudur. Bunlardan ilki yukarıda bahsedilen nükleer test geliştiren Hindistan'ın büyük bir güç olduğu ve bunun göz ardı edilemeyeceği söylemi, diğeri ise ABD ile yaptığı anlaşma ile her ne kadar kendi koşullarını kabul ettirmiş olsa da uluslararası nükleer silahların yayılmasının engellenmesi rejimine dahil olma söylemidir.

Nükleer politika değişimi ve "hiyerarşik nükleer rejim" ile uyumlanma ve eklektik olarak dahil olmanın asıl unsuru, yukarıda da değinildiği üzere, ABD ile gerçekleştirilen anlaşmaydı. 123 Anlaşması, belirtildiği üzere, Başbakan Mahmohan Singh tarafından memnuniyetle karşılandı, ancak Kongre Partisi'nde paradigma değişimi konusunda daha geniş bir tartışma başlattı. Bu tartışmalar Parti'nin çatı partisi yapısı ve içinde bulunan farklı grupların taleplerini uzlaştıran ve bir arada tutan yapısıyla ilgiliydi. Bu yapı elbette Nehru politikalarının birleştirici genel tezleri ile destekleniyordu. Ancak, Nükleer Anlaşma bu konuda uzlaşmaları pek mümkün kılmamaktaydı. Bunlardan biri partinin sol kanadının baskısıydı. Sürekli olarak Parti'nin pozisyon belirlemesinde sol kanat ile daha merkezi görüşü paylaşanlar arasında bir gerilim olagelmekteydi. Soğuk Savaş sonrası politikalarla daha da ön plana çıkmıştı. Ancak, Anlaşma nirengi noktası oldu ve sol kanadın ağırlığı ortadan kalkmış oldu. Raja Mohan'a göre, parti

[621] Marcus Kim, "India" **Neorealism versus Strategic Culture.**

[622] Stephen Cohen, **India Emerging Power**, Washington: Brooking Institution Press, 2002, s. 169. Ayrıca Krasten Frey, **India's Nuclear Bomb and National Security.**

yönetiminin üstündeki baskı ortadan kalkmıştı.[623] Ravni Thakur'a göre Anlaşmanın Kongre Partisi içinde diğer partilerden daha çok tartışılmasının nedeni "Parti'nin sürekli olarak merkez sol olarak tanımlanmasıydı". Ayrıca, ABD Başkanı George Bush'un "Müslümanlar arasındaki kötü ünü" Parti içinde "Müslüman oy tabanını kaybetme kaygısı" oluşturmuştu.[624] ABD yanlısı görünen tutum partinin Müslüman tabanını etkiledi. Müslümanların Bush'a karşı protesto mitinglerine katılımı dış politika tartışmalarının "cemaatleşmesi" konusunda endişeleri arttırmıştır.[625] Kongre Partisi içinde birçok önemli isim "ABD yanlısı politikalara" karşı çıkmıştır ve Başbakan Mahmohan Singh partinin kıdemli isimlerinin eleştirileriyle karşı karşıya kalmıştır.[626] Sonia Gandhi, özellikle Anlaşmanın partinin Bağlantısızlık mirasına karşı olduğu tezleri ile baskı altındaydı. Bu tezlerin giderek etkisini arttırması neticesinde 2005 Ortak Açıklaması sonrasında Sonia Gandhi uzun süre sessiz kalmayı tercih etmiştir.[627] Bu durum Kongre Partisi'ni iyice savunma pozisyonuna itmiştir. Sonia Gandhi, koalisyon partilerini ikna etmek konusunda sol grupların eleştirilerine rağmen Manmohan Singh ile ortak bir tutum almış ve sonrasında anlaşmayı savunmuştur.[628]

Mahmohan Singh, ekonomik, teknolojik ve güvenlik çıkarları nedeniyle ABD ile daha güçlü bir düzenlemenin en büyük savunucusuydu. Nitekim 1990'larda liberal ekonomik politikalara geçiş sürecini maliye bakanı olarak yürütmüştü. Ekonominin yanı sıra, bu dönemde ABD'ye Hindistan'dan önemli bir işgücü göçü vardı ve bu durumda özellikle ABD'nin daha fazla göçmen kabul etmesi için ikna edilmesi gerekmekteydi. ABD'de yaşayan Hintlilerin Hindistan'ın ABD ile Nükleer Anlaşma görüşmelerin yürütülmesi ve bu konudaki Hindistan politikası üzerinde etkisi olmuştur.[629] Hindistan-ABD bağlarının gelişmesi ayrıca Hindistan'ın bölgesel ve uluslararası düzeyde kendine aradığı güç ve buna bağlı olarak kendine biçtiği yeni rol içinde önem arz etmekteydi. Özellikle Hindistan'ın BM Güvenlik Konseyi'ne kalıcı üyelik taleplerine ABD'nin karşı çıkmaması çok önemli olmuştur. Bush yönetiminin Nükleer Tedarikçiler Grubu'nun (NSG) kısıtlamalarını kaldırma konusundaki istekliliğinin Hindistan tarafı için çok büyük stratejik ve askeri getirileri vardı. Nitekim, Anlaşmanın ana motivasyonunun Hindistan'ın enerji güvenliği olduğu aşikardır. Bu noktada, Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi

[623] Raja Mohan, **Crossing the Rubicon**.

[624] Ravni Thakur, Görüşme, 18 Mart 2011, New Delhi.

[625] Z Hasan a.g.e, s. 204.

[626] Z Hasan, a.g.e,, s. 201

[627] Z Hasan, a.g.e,, s. 202.

[628] "Nuclear deal is good for India: Sonia Gandhi" **Times of India,** 17 Temmuz 2008,

[629] Z Hasan, a.g.e,**,** s. 195.

Anlaşması'na taraf olmadan nükleer enerji sorununu çözüme kavuşturma iddiası Kongre'nin kamuoyu desteği için kullandığı temel söylemlerden biri olmuştur. Anlaşmanın önemli bir diğer getirisi ise Hindistan'ın "Sorumlu Nükleer Güç" olarak tanımlanarak nükleer devletler evinde önemli ve rejim açısından meşru bir yer edinmiş olmasıdır.

Tüm bu getirilerine rağmen Kongre Partisi Nükleer Anlaşmanın kamuoyu tarafından kabul edilmesinde çok ciddi sorunlarla karşılaşmıştır. Özellikle askeri ve sivil kullanım konularının ayrılması ve askeri kullanım konusunun açıkta kalması ile ABD ile kurulan ilişkinin niteliği en çok tartışılan noktalar olmuştur. Üçüncü Cephe desteğini çekmişti, ancak UPA koalisyonundaki eyalet partileri Kongre Partisini desteklemeyi sürdürdü. Özellikle sosyalist Swajwadi Partisi'nin güçlü bir rakip söylemi olmasına rağmen UPA içinde kalması hükümetini ve anlaşmayı kurtarmıştır.[630] Partideki kaygılı gruplar, 2009 Seçimlerinde ABD karşıtı ve "cemaatçi" söylemlerin seçmenler üzerindeki etkisini yitirdiğine ikna olmuşlardı. Özellikle orta sınıfların verdiği destek, Mahmohan Singh'in Anlaşmayı medyada ekonomik nedenlerini ve kazançlarını ön plana çıkararak açıklamasıyla mümkün olmuştur.

BJP ise Hindistan-ABD yakınlaşmasının arkasındaki itici güç olmasına rağmen Anlaşmayı büyük ve korkunç bir hata olarak nitelendirmiştir. Parti bu konuda endişesi olduğunu ifade etmiştir: nükleer caydırıcılık, bağımsız bir Hindistan dış politikası sürdürebilmek ve Hindistan nükleer politikasının gelecekteki bağımsızlığı.[631] Aslında BJP, NDA Hükümeti döneminde bu anlaşmanın yapılabilmesi için büyük çaba sarf etmişti. Özellikle 1998 Pokhran II testleri sonrası ABD ile tekrar yakın diplomatik ilişkiler kurmaya çalışmışlardı. 2004'te de bir "yol haritası" konusunda anlaşmışlardı.

BJP, Hindistan nükleer programını sivil ve askeri kullanımlar için hep desteklemiştir. Ancak, ABD ile UPA Hükümeti dönemi kurulacak "Stratejik Ortaklığın" Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması gibi ayrımcı bir anlaşmaya yol açacağı konusunda endişeli olduklarını ifade etmişlerdir. BJP'nin yaşadığı bölünme RSS kadroları ile ılımlılar arasındaydı. RSS bu anlaşmayı "ülkenin egemenliği ve ulusal çıkarlarının teslim edilmesi" olarak görüyordu ve bu nedenle karşı çıkmaktaydı. Partinin diğer bölümü ise bir şekilde UPA siyasetine yakın durmaktaydı. Sonuç olarak, sorun ABD ile anlaşma yapmak değil, anlaşmanın bağlayıcı hükümlerinin ülkenin bağımsız nükleer politikasını nasıl etkileyeceği ile ilgili olmuştur.

---

[630] V. V. Shyna ve K A Wani, **Role of Political Parties in Making of India's Foreign Policy,** Saarbrucken: Lambert, 2013, s. 47-48.

[631] **Why Does BJP Oppose It** , New Delhi: Bharatiya Janata Party, 2008.

BJP muhalefeti, UPA'den farklı bir politik perspektif sunmamaktaydı. Nitekim anlaşmanın mimarları da kendileriydi. Bu nedenle, eleştirileri daha çok "muhalif bir parti olmaktan" kaynaklandığı düşünüldüğünden fazlasıyla dikkate alınmamıştır. Bu, birçok akademisyen için "muhalefet partisi olma", hoşnutsuz grupları konsolide etme ve seçimler için hazırlık yapma çabası olarak görülmüştür. Nitekim, Rajha Sabha üyesi ve BJP Dış İlişkiler Danışmanı H.K. Dua için BJP hükümetleri açısından da aynı anlaşmayı yapmak mümkün olabilirdi. Antlaşmanın ekonomik nedenleri açısından BJP'nin seçmen tabanıyla da çok uyumluydu.[632]

Sol Muhalefet, Üçüncü Cephe, diğer parti ve gruplardan farklı olarak anlaşma karşısında ideolojik bir tutum almışladır. Ana argümanları, Anlaşmanın Hindistan'ın ulusal çıkarına aykırı olması ve bağlantısızlık ve antiemperyalist mirasa zarar vermesiydi.[633] Nükleer enerji ve esas olarak nükleer silahlar hakkında da sol partiler diğerlerinden farklı bir konumdaydı. Dolayısıyla, Anlaşma "gereksiz, ahlaksız, emperyalist bir düzenlemeydi".

UPA ve Sol arasındaki nükleer anlaşma görüşmeleri, çıkmaza uğrayan birkaç turdan sonra bozuldu. 2008 yılında UPA'ye desteğini kesmiştir. Ancak, parlamentodaki sol gruplar arasında da çok fazla kafa karışıklığı vardı. Üçüncü Cephe, Hinduvata ideolojisine ve BJP liderliğindeki hükümete karşı bir cephe oluşturması nedeniyle UPA'ye destek vermişti. İç politika, ideolojik özellikler ve anlaşmaya karşı hareketler UPA hükümeti altında farklı koalisyonlar yaratmıştır.

Nükleer politika konusunda kamuoyunun etkisi diğer pek çok dış politika alanından daha belirgin olmuştur. Nükleer enerji ve güvenlik, pek çok ülkede Çernobil, Fukuşima gibi felaketler sonrasında ve özellikle çatışmalı alanlarda nükleer silahlar boyutuyla kamuoyunun dikkatini çekmektedir. Ancak özellikle endüstrileşme ile yaşanan büyük enerji ihtiyacı ve bunun doğrudan sonucu çevre kirliliği, sürdürülebilirlik ve enerji güvenliği, yatırımların devamlılığı ve artan şehir nüfusunun ihtiyaçlarıyla birlikte düşünüldüğünde dikkate alınması gerekli bir seçenek olarak ele alınmakta ve canlı bir kamuoyu yaratmaktadır. Nitekim Hindistan için enerji konusu elzemdir ve ABD ile 123 Nükleer Anlaşması imzaladığında asıl amacın sivil nükleer kullanımın geliştirilmesi ve kapasitesinin arttırılması olduğu sıklıkla vurgulanmıştır. Nükleer tesislerin yapımı ve çalıştırılabilmesi için gereklilik savı, ABD ile anlaşma için kamuoyu desteğini

[632] H.K. Dua, Görüşme, 2 Şubat 2013, New Delhi.

[633] "Joint Statements of Left Parties,7 August 2007", **Indo-US Nuclear Deal A Referance Compilation**, S. K. Pande (Ed), New Delhi, Delhi Union of Journalist and Its Media Center, 2007, s. 137-143.

sağlamak amacıyla sıklıkla dile getirilmiştir. Kudamkulam ve Jaitapur[634] gibi büyük nükleer projeler bu anlaşma ile güvenli ve sürdürülebilir hale gelmişlerdir. Nükleer enerji üretimine ilişkin tartışmalar Avrupa ülkelerindekine benzer kaygıları paylaştığı gibi 1984'teki Bhopal faciası gibi büyük endüstriyel kazalar,[635] yapım ve denetim süreçlerine ilişkin endişeler, korkular, çekinceler Hindistan özelinde kendine özgü farklı boyutları ve hassasiyetleri de ön plana çıkarmıştır.[636] Ancak farklı dönemler ve bölgesel farklılıklar göstermekle birlikte Hindistan'da nükleer savunma ve enerji alanında genel olarak kamuoyu desteği vardır denilebilir.

Hindistan'da nükleer hem enerji üretimi hem de savunma bağlamında epey hassas içerikli bir konu olarak ele alınmaktadır. Nükleer tartışması hem ülkenin kendi güvenlik, ekonomi gibi gerçeklikleriyle hem de tarihsel mirasıyla çok ilgilidir.[637] Bu tartışmanın çok yönlülüğü, dış politika ve güvenlik konularının çoğuna kıyasla çok daha fazla kamuoyunda yer bulmasına neden olmuştur. Hindistan özelinde bu çok yönlülük teknoloji ve kapasite gelişimi gibi konularla birlikte, nüfusu ve büyük coğrafyasının ihtiyaçlarını karşılama zorunluluğu, ekonomik büyüme hızının yüksek tutulabilmesi, enerji dışa bağımlılığının kısmen azaltılabilmesi gibi gelişmekte olan bir ülkenin gelişmiş ülke hedefini gerçekleştirebilmesi için bir zorunluluk olarak da düşünülmektedir. Güvenlik boyutu ise bölgesel ve küresel farklı kaygıları taşımaktadır. Çatışmalı ilişkilerinin olduğu nükleer silah sahibi komşuları ile bölgesinde verdiği mücadele ve bu gücün dengeleyici önemi ile beraberinde nükleer güce sahip ve bu gücü NPT rejiminin dışında yer almasına rağmen tanınan küresel bir güç olmanın önemi ve gururu birlikte değerlendirilmelidir. Elbette bu iki durumun ve ekonomik kaygıların yarattığı yeni ortaklıklar ve bu ortaklıklar için

[634] Kudamkulam ya da Koodankulam Nükleer Santrali Tamil Nadu eyaletinde yeralmaktadır ve Hindistan'ın en büyük nükleer santralidir. Yapımı 2013 yılında tamamlanmıştır. 2004 yılı tsunami felaketinde yaklaşık 7000 kişinin öldüğü ve ciddi bir yıkımın yaşandığı Tamil Nadu eyaletinde bu tesisin yapılması nükleer enerji karşıtları için önemli bir argüman sunmuştur. Jaitapur santrali ise halen yapım aşamasındadır, Maharasta eyaletinde yer alan santral tamamlandığında Hindistan'ın en büyük nükleer santrali olacaktır.

[635] 2 Aralık 1984 yılında Madhya Pradesh eyaleti Bhopal kentinde endüstriyel tesiste gerçekleşen kaza bu alanda dünyanın en kötü kazalarından biri olarak geçer. Kaza sonrasında yayılan çok zehirli bir gaz yaklaşık yarım milyon insanı etkilemiştir. Bugün bile kazanın olduğu bölgede yeraltı suları ve nehirlerde zehir varlığı devam etmektedir. Bhopal'de kazanın gerçekleştiği fabrika çoğunluk hissesi Hindistan hükümetine ait bir ABD ortak kuruluşuydu. Kaza konusunda en çok tartışılan konular, insanlara eksik ve hatalı bilgi sunulmuş olması, hazırlık ve güvenlik önlemlerinin eksikliği ve başta işletmenin ABD'li CEO'su olmak üzere sorumlu insanların yargıdan kaçınabilmiş olmasıydı.

[636] Sitakanta Mishra, "Social Acceptence of Nuclear Power of India" **Air Power Journal**, Vol. 7 No. 3(2012), s.57-58 Hindistan'da nükleer çalışmalar çok eski tarihli bile olsa uygulamaların çok iyi yapılamayacağı, denetim sıkıntıları yaşanacağı, Batılı devletlerin üretim aşamasında gerekli yakıt ve teknik desteği sunmayacağı ya da bilgi saklayacağı sorumluluklardan kaçacağı gibi endişeler sıklıkla iddia edilmiştir.

[637] Itty Abraham, **The Making of the Indian Atomic Bomb**, London, Zed Books, 1998, s. 18-19 Abraham nükleer çalışmaların ve atom bombası yapımı ve denemelerinin Hindistan için postkolonyal bir proje olduğunu savunmaktadır. Sadece material zorunluluklar değil küresel koşullara uyum sağlayan kendine özgü modern bir devlet olma projesinin bir uzantısıdır. Kolonyalizmin geride bıraktırdığına bir tepkidir.

toplumsal, siyasal ikna süreçlerinin etkisi de bu çok katmanlı, çok boyutlu siyaset sürecinin unsurlarındandır.

Nükleer konusu bütün ülkeler için aynı kompleks yapıyı içermektedir. Uluslararası alanda politika teknoloji vb sınırlılıklar ve olanaklar, güvenlik gereksinimleri ile ele alınmaktadır. Bu denklemde önemli olan bir diğer konu ise iç politika olmaktadır. Her ülkenin kendi karar alma mekanizması ülke içi dengelerle uluslararası yapıyı bağdaştırmak, uyumlaştırmak zorundadır. Konunun hassasiyeti ve insanları doğrudan etkilemesi nedeniyle genel olarak etkin bir kamuoyu olduğu söylenebilir. Bu çerçevede Hindistan kamuoyunda bu konun nasıl ele alındığı ve karar alma sürecine etkisini ele alırken öncelikli olarak genel anlamda kamuoyu ile kastedilen nedir değerlendirmek gerekir. Etkin kamuoyu ile kastedilen Priyanjali Malik'in ifade ettiği "*ilgili Hindistan"* dır, genel dış politika ve savunma konularında olduğu gibi, Hindistan halkının genelinden ziyade, "İngilizce bilen, eğitimli, orta ya da üst sınıflara mensup şehirli" bir gruptur.[638] Bu grubun Hindistan'ın nükleer enerji ve savunma konusunda tartışmalar ve kararlara katkısı, özellikle karar alma sürecine etkisi vardır. Ancak bu grup dışında özellikle nükleer tesislerin yapıldığı bölgelerde yerel halk da sivil toplum kuruluşlarıyla birlikte tartışmaya dahil olmaktadır, bu anlamda "ilgili grubun" bir parçası olabilmektedir.

Nükleer felaket ve silahlanmanın riskleri, toplu yıkımlar söylemi ve tartışmalarına rağmen Hindistan içinde nükleer faaliyetler kamuoyu desteğini almıştır. 1998'de Pokhran denemeleri Hindistan'da genel kamuoyunun bu konuya nasıl baktığı konusunda bilgi verebilir. Nükleer denemeler bir güvenlik gereksinimi olarak görünmekle dönemin genel geçer söylemi "ulusal gurur" olmuştur. "*Hindu Bombası"* gibi yakıştırmalarla bu milliyetçi söylem halka daha da fazla yayılmaya çalışılmıştır. Bu durum her ne kadar ulusal politika ve yaklaşan seçimler için bir zafere olarak oya tahvil edilme çalışması olarak görülse de bu söylemin kitlelere ulaşmasında kolonyal geçmişin mirası ve uluslararası sistem içerisinde yeniden ağırlık kazanma isteği etkili olmuştur.[639]

Pokhran sonrası, güvenlik politikalarına üretim ekonomisinin gerekliliklerine ilişkin savlar da eklenmiş, güç kavramı hem askeri hem de ekonomik anlamda kamuoyunda karşılık bulmuştur. Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı "Kamuoyu Rıza Endeksi'ne" göre 2005'ten 2008'e Hindistan'da nükleer enerjinin halk tarafından kabul oranı %60'lardan %90'lara kadar

[638] "*Attentive India*" Priyanjali Malik, **India's Nuclear Debate: Exceptionalism and the Bomb**, London, Routledge, 2010, s. 7

[639] Srirupa Roy, "Politics of Death: The Antinuclear Imaginary in India" **South Asia Cultures of the Bomb**, ed. Itty Abraham, Indianapolis, Indiana University Press, 2009, s. 115-116.

yükselmiştir.[640] Hatta Fukuşima felaketi sonrasında bile %60'ın üzerindedir.[641] Bu yükselişte Nükleer Anlaşmanın ekonomiye yapacağı olumlu etki beklentisi katkı sağlamıştır. Nitekim nükleer üretim 2005'ten 2020'ye 3-4 kat artmış ve nükleer enerjinin, en azından potansiyel olarak, ülkenin elektrik enerjisi tüketimindeki payı yükselmiştir.[642] 2012 Fukuşima felaketi ve sonrasında nükleer santraller daha çok tartışılmaya başlanmıştır. Özellikle bu tartışmalarda ülkede yaşanan siyasi süreçlerin ve muhalif politik grupların çalışmalarının etkisi büyüktür. Yerel siyasetin etkili olduğu ve kolaylıkla organize olabildiği bir siyasi atmosfer içerisinde, büyük nükleer santral projelerinin sürdürüldüğü Tamil Nadu gibi eyaletlerde bu tartışma yerel siyaset ile de harmanlanmıştır. Hatta nükleer enerji tartışması, ülke politikasının çekişmeli, çatışmalı atmosferinde zaman zaman hem merkezi hükümetin ve hem de yerel yönetimlerin eleştirildiği, kapasitelerinin sorgulandığı bir araç halini almıştır. Siyasi alandaki bölünme ve bunun medyadaki ve toplumdaki yansıması olan kutuplaşmış söylemler nükleer enerji sorunundaki tarafları ve genel olarak kamuoyunu da bu bölünmenin bir parçası olmaya zorlayacak biçimde etkilemekteydi.[643] ABD ile yapılan anlaşma ülke içerisinde tartışmalara neden olurken özellikle Kongre Partisi liderliğindeki UPA koalisyonu iç politikada yolsuzluk suçlamaları[644] ile epey yıpranmıştı ve Başbakanın nükleer santrallerin güvenliği ve denetimi konusundaki güvenceleri kamuoyu tarafından yeterince ikna edici bulunmamaktaydı.

Hindistan'da daha önce de bahsedildiği gibi nükleer teknolojinin sivil amaçlarla kullanılması konusunda genel bir kabul vardı. Homi Bhabha ve Nehru'nun bu konuda çalışmaları 1950'lerde başlamıştı. Endüstriyel gelişim, modern bir toplum ve bağımsızlıkla eş görülen bu çaba genel bir konsensüs sağlamıştı. Bu konsensüs, 1980'lerde Hindistan'da başlayan nükleer

---

[640] "Nuclear Technology Review 2009" International Atomic Energy Agency, https://inis.iaea.org/collection/NCLCollectionStore/_Public/43/028/43028601.pdf?r=1&r=1

[641] Woonjon Kim, Public Acceptance of Nuclear Energy, International Comperative Perspective, 7 Aralık 2021, s.4 https://nucleus.iaea.org/sites/INPRO/df19/1.1.W.Kim-Korea%20-%20Nuclear%20Public%20Acceptance.pdf Fukuşima'nın kamuoyunda olumsuz etkileri olmakla birlikte bu pek çok gelişmiş ekonomiye sahip ülkeye nazaran daha azdır.

[642] 2020-2021 verilerine göre bu oran 3,1'dir. 2000'lerin başında ise %1 civarındadır Hükümetin enerji politikalarına göre amaçlanan 2031 yılına kadar üretimi 6780 MW'tan 22480 MW'a çıkarmaktır. "India's Nuclear Power Capacity of 6,780 MW Planned to be Hiked to 22,480 MW by 2031: Govt," **The Economic Times**, 16 Aralık, 2021. https://economictimes.indiatimes.com/industry/energy/power/indias-nuclear-power-capacity-of-6780-mw-planned-to-be-hiked-to-22480-mw-by-2031-govt/articleshow/88322043.cms?from=mdr

[643] Sitkanta Mishra, "Social Acceptence…, s.63-64

[644] 2011 Lokpal yasası, hareketi Telekom sektöründe 2G skandalı ve benzeri yolsuzlukla ilgili konular ülke gündeminin ilk sırasında yeralmaktaydı. Anna Hazere'nin Delhi'de başlayan yolsuzluk karşıtı hareketinin giderek büyümesi ve taraftar toplaması aynı zamanda yayımlanan Wikileaks belgelerinin etkisi hükümeti zor durumda bırakmıştı. Sol kanadın Parlamento'da UPA Hükümetine verdiği dışarıdan desteği ABD anlaşması sonrasında kesmesi, karar alma süreçlerinde de sıkıntıların oluşmasına neden olmuştu. Nitekim 2014 seçimleri UPA için büyük bir başarısızlık getirmiştir.

karşıtı hareket ile dağılmaya başlamıştır. Aslında bu karşıtlık dünya genelinde özellikle Çernobil ile başlayan çevreci, yeşil hareket ve nükleer enerjinin üretim tehlikelerinin tartışılmasıyla uyumluydu. Özellikle yaşanan büyüklü küçüklü kazalar güvenlik tartışmaları nükleer santrallerin kurulması konusunda merkezi ve yerel siyaset içerisinde farklı eğilimlere yol açmıştı. Kongre Partisi ve Janata Dal destek verirken, sol partiler çekimser kalmış, BJP ise projeler konusunda olumsuz bir tavır almıştı. Rajiv Gandhi hükümetinin başlattığı nükleer reaktör çalışmaları, ABD'nin baskısı ve Nükleer Sağlayıcılar Grubu'nun destek sunmaması ile durmuştur. Özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında, bu ülkeden aldığı desteği kesilen Hindistan'ın nükleer güce sahip bir ülke olarak uluslararası nükleer rejime dahil olması konusundaki ABD baskısı 1990'lar boyunca, kolonyal geçmişin hatırasıyla, kamuoyundaki nükleer karşıtlığını azaltmış aksine nükleer çalışmalara desteği tekrar arttırmıştır. Nitekim bu sürecin sonunda 1998 Pokhran denemeleri kamuoyundan büyük bir destek almıştır ve sonrasında uygulanan ambargo süreci nükleer çalışmaların devamı için kamuoyunda ve ülke siyasetinde genel bir kabulün oluşmasında yardımcı olmuştur.

Nükleer anlaşma kamuoyunda fazlasıyla yeralmakla birlikte ekonomik gelişme boyutu öne çıkmıştır. 2000'li yıllara kadar nükleer konusu her zaman gündemde olmasına rağmen karar alma sürecinde kamuoyu etkisi hesaba katılmamıştır. BJP'nin 1999 seçimlerinde çok kullandığı bir öğe olmakla birlikte bu karar süreci genellikle tek taraflı alınan kararın kamuoyuyla paylaşılması biçimindedir. 1998 sonrası medyanın dış politika konusunda daha etkin kullanımı kamuoyunu hükümetler için bir baskı unsuru haline getirmiştir. [645] ABD ile yapılan Nükleer Anlaşma Hindistan'da dış politikanın halkın ilgisinde uzak olduğu düşüncesini tartışmalı hale getirmiştir. Indira Gandhi döneminden beri bazı değişikliklere rağmen devam eden dış politika tutumu değişirken ülke siyasetindeki bölünme kamuoyunun ikna edilmesini daha da zaruri hale getirmişti.[646] Hindistan'ın değişen ekonomisinin politikaya etkisi, ekonominin öncelikli olduğu ve özellikle enerji güvenliğinin ekonomik büyümeyi sürdürmek için zorunlu olduğunu fikrini kitlelere ulaştırmış olmasıdır. NPT ve CTBT'nin imzalanmamış olması ancak güvenilir nükleer güç olarak kabul edilmesi, Hindistan hükümeti tarafından kamuoyuna önemli bir kazanım olarak sunulabilmiştir.

2014 seçimleri ve sonrasında BJP hükümetinin anlaşmaya ilişkin muhalefeti olmamıştır. Seçim manifestosu içerisinde de anlaşmadan çekilmek ya da nükleer gücü onarmak gibi ifadeler

[645] Aditi Malhotra, **Assesing Indian Nuclear Attitudes**, Stimson Center, 2016, s.10

[646] Ashok Malik ve Rory Metcalf, "India's New World: Civil Society and Making of Foreign Policy" **Lowry Institute for International Policy,** Mayıs 2011, s.3-4

yeralmamıştır. Nitekim anlaşmanın 25 Ocak 2015'te bir araya gelen ve uygulanmasına ilişkin anlaşma imzalayan ABD Başkanı Barack Obama ve Narendra Modi, Nükleer anlaşmanın Hindistan-ABD ilişkilerini değiştiren olumlu etkisinden bahsetmişlerdir.[647] Kongre Partisi bu durumu olumlu karşılamıştır. Kamuoyu için anlaşmaya ilişkin tartışılan konu tam olarak uygulanamaması ve beklenen ekonomik etkisini henüz göstermemiş olmasıdır.[648]

4.2.3 Yeni Bir Nükleer Politikaya Doğru

Hindistan yöneticilerinin Indira Gandhi döneminin gerçekleştirdiği ilk nükleer denemeden sonra süreklilik gösteren tavrı nükleer güçten, sivil ve askeri amaçlı, uluslararası baskıya rağmen vazgeçmemekti. 1991'den itibaren NPT ve CTBT sistemlerine dahil olmasına ilişkin artan uluslararası baskılara karşı farklı başbakanlar ve hükümetler benzer tutum almışlardır. Desai'nin başbakanlığında Hindistan dış politikasında bağlantısızlık tartışma konusuyken Başbakan Desai ve Dışişleri Bakanı Vajpayee'nin nükleer teknoloji ve askeri kullanım konusundaki tutumları Gandhi'den farklı değildi. Narasimha Rao'da başbakanlığı döneminde ülkenin içinde bulunduğu ekonomik şartlar ve uluslararası desteğinin azalmasına rağmen nükleer programdan vazgeçmemiştir. 1995'te planladığı nükleer testleri dış ve iç politikanın uygun olmaması nedeniyle gerçekleştirememiştir. Rao nükleer programının mirasını Vajpayee'ye devrettiğinde 1998 seçimleri için BJP manifestosunda nükleer test taahhüdü yeralmaktadır.[649] Yukarıda dile getirdiğimiz gibi Pokhran denemeleri sol partiler tarafından eleştirilmiştir gerek siyasal partiler gerek kamuoyu açısından nükleer testlerin yapılmamasına nükleer programın kendisine ilişkin bir eleştiri olmamıştır. Hindistan'ın nükleer programı Nehru ile anılmayan en önemli politik miraslardan biri olmaktaydı.

---

[647] 'Breakthrough' in US-India Civil Nuclear Deal" **A.A**.,25 Ocak 2015, https://www.aa.com.tr/en/politics/-breakthrough-in-us-india-civil-nuclear-deal/80800; **"**India and US announce nuclear 'breakthrough' after Modi-Obama talks" **Hindustan Times**, 26.05.2015, https://www.hindustantimes.com/india/india-and-us-announce-nuclear-breakthrough-after-modi-obama-talks/story-8vagUcdKe3LNXxph3anDeP.html, "Obama, Modi achieve breakthrough in civil nuclear over one-on-one talks" Indian Express, 25 Ocak 2015https://indianexpress.com/article/india/india-others/obama-modi-achieve-breakthrough-in-civil-nuclear-deal-over-tea/

[648] "Our Deal, Once Thwarted By Opposition, Congress 'Subtly' Tells Obama**" Indian Express,** 27 Ocak 2015, https://indianexpress.com/article/india/india-others/our-deal-once-thwarted-by-opposition-cong-subtly-tells-obama/; Prerna Gupta ve M.V. Ramana, "A Decade after Nuclear Deal", **The Indian Forum**, 3 Nisan 2019. https://www.theindiaforum.in/article/decade-after-nuclear-deal

[649] 1998 BJP seçim manifestosunun çok küçük bir kısmı dış politikaya ayrılmıştır. Bu bölümde bütün uluslararası baskılara sonuçlarına rağmen direnileceği belirtilmiştir. Bharatiya Janata Party, **Our Vision**, **Our Will, Our Way**, 1998, 194-195; **Resolutions, 1980-2005** Vol.7, Bharatiya Janata Party, 2005, s.26-27

1998 sonrası	Hindistan'ın Nükleer Politikası	Değişime Konu Olan Karar	Değişim Probleminin Kaynakları: Dış Etkiler	Değişim Probleminin Kaynakları: İç Yapısal Dönüşümler	Değişim Probleminin Kaynakları: Lider Etkisi	Değişim Probleminin Kaynakları: Bürokrasi	Hükümetin Değişim Kararı Nasıl Alındı?: Karar Birimi	Değişimin Derecesi: Yeni/Devam Eden Karar	Değişimin Derecesi: Program/Problem, Amaç/Hedeflerin Eğilim Değişimi
	NDA 1998-1999 A.B. Vajpayee	Nükleer çalışmaların Sürdürülmesi	ABD'nin Nükleer Silahlar Konusunda İsrarcı Politikası, ABD Pakistan İlişkileri ve Çin'in Pakistan Nükleer Programına Yardımı	Parçalı Siyasal Düzen, Koalisyon Politikaları ve Siyasal İstikrarsızlık,Ekonomik Sorunlar, Enerji Problemi, Kentleşme ve Yeni Orta Sınıfların Talepleri	Vajpayee Nükleer Denememin Gerçekleşmesi Konusunda İsrarcı Başbakanlardandı. Aynı Zamanda ABD İlişkilerinin Gelişmesine de Önem Veriyordu. Ancak BJP'nin Manifestosu ve Hükümet'in Güçsüzlüğü Bu Hamleyi Zorunlu Kılmaktaydı.	Bürokrasi Nükleer Teste Karşı Değildi Ancak Zayıftır ve Karar Alma Sisteminin Dışında Bırakılmıştır.	Başbakan Sadece İlgili Bakanları Bilgilendirmiştir. Testler Büyük Bir Gizlilik İle Yapılmıştır. Karar Birimi: **Baskın Lider**	1998 Pokhran II Nükleer Denemelerinin Gerçekleştirilmesi	Hindistan'ın Son Yıllardaki Genel Eğilimi Bu Denemelerin Yapılması Doğrultusundaydı, Ancak Testlerin Gerçekleşmesi Bir **Program Değişikliğine** İşaret etmektedir.
	NDA 1999-2004 A.B. Vajpayee	Nükleer Denemelerin Gerçekleştirilmesi	Çok Kutuplulu ya da Çok Taraflı Uluslararası Sistem, Önce Hindistan ve Pakistan'a ABD Ambargosu, 11 Eylül Olayları Sonrası ABD-Hindistan Yakınlaşması, ABD ve Pakistan İlişkilerinin Zayıflaması	Ekonomik Büyüme Gerekliliği, Artan Enerji İhtiyacı, Enerji Güvenliği veDoğrudan Dış Yatırımların Önem Kazanması, Devlet Kapasitesinin Geliştirilmesi, Savunma Sanayinin Modernleşmesi Hizmet Sektörünün Büyütmesi, BJP Hükümeciyle Politikada Hindu Milliyetçiliğinin Artması, Toplum İçi Çatışmaların Artması	Vajpayee Nükleer Ülküsü Geliştirdikten Sonra ABD İlişkilerinin Gelişmesi İçin Çaba Harcamıştır. 11 Eylül Sonrası ABD'ye Destek Teklif Etmiştir. İsrail ile İlişkileri geliştirmiştir. BJP'nin ve Hükümet İçinde Tüm Tarafların Bu tutumu Desteklediği Söylenemez. Uluslararası Koşullar ve Ekonomik, Teknolojik Gereksinimler Etkilidir.	Dışişleri Teşkilatı Geliştirilmiş, Dış temsilcilik Sayısı Arttırılmış Özel Uyuşturucu Politika Yapım Sürecine Aktif Katılım Göstermiştir.	Vajpayee'nin Başbakan Olarak Nükleer Politikadaki Değişime Neden Olacak ABD Anlaşmasının Hazırlıklarını ve Diplomatik Süreçleri Yönetmiştir. Bu durum Tartışmalı Bir Nitelik Taşımakla Birlikte Nükleer Güce Sembolik Anlamlar ve Ulusal Güç Modelleri Eklenerek Muhalif Söylem yaşatılmıştır. Karar Birimi Kabine ve İlgili Bakanlıkları İçeren **Grup Kararıdır.**	Hindistan Nükleer Politikası ABD İşbirliği İçin Askeri ve Sivil Kullanım Olarak Ayrı Ayrı Değerlendirilmiştir. Sivil Nükleer Çalışmalar İçin İşbirliği Kararları Alınmıştır. Askeri kısmında ise 2003 Yılında Denemelere İlişkin Moratoryum İlan Edilmiştir.	Nükleer Politika Değişimi NDA Hükümeti Döneminde Başlamıştır. Bu Değişiklik Hindistan'ın ABD ile Görüşmelere Başlaması ile Gerçekleşmiştir. Karşılıklı Taahütler üzerinden Yeni Bir Nükleer Politika Hedefi Belirlenmiştir. Ancak NPT İmzacı Olmama, Rejim Dışı Kalma Tavrını Sürdürme ve Nükleer Denemelere İlişkin Taahüt Alma Girmeme Konusunda Tavrını Sürdürmüştür.Nükleer Politikada Sivil Kullanımı Kapasitesi ve teknoloji Geliştirmeye Yönelik **Hedef/ Problem Değişikliği** Vardır.
	UPA 2004-2014 Manmohan Singh	Sivil Nükleer Anlaşma Çalışmaları Başlatılmış ve Denemeler Herhangi bir Taahütt Alma Girişiminden Durdurulmuştur	Çok Kutupluluk ya da Çok Taraflılık, Terör Olayları, Pakistan-Çin İlişkilerinin Gelişmesi, ABD'nin Hint-Pasifik İlişkisini Artması, ABD-Hindistan Yakınlaşması, QUAD'ın Oluşumu	Hindistan Büyüme Hızının Sürdürülebilirliği, Şehirleşme, Teknolojik Yatırımlar ve Yeni Pazar Arayışı, Yeni Sınıfların Tüketim Talepleri, Savunma Sanayinin Modernleşmesi, Enerji Güvenliği ve Hindistan'ın Sivil Nükleer Enerji Kullanımı için Gerekli Malzeme ve Teknoloji İthalatına Duyulan Talep, UPA İle Sekülerleşen Söylem	Manmohan Singh Ekonomi Politik ve Uluslararası İşbirliğine Önem Vermekteydi. ABD ile yapılan Nükleer Anlaşma Singh için Ülkenin Ekonomik Gelişimi Önündeki Uluslararası Engeli Aşmasına Yardımcı Olacaktı. Ancak Bağımsız Dış Politika ve Stratejik Özkonomi Konusunda Hassasiyet.	Etkin Dışişleri ve Ekonomi Bürokrasisi Vardır. Karar Alma Süreçlerinde de Etkin Katılım Göstermişlerdir.	Nükleer Politikaya İlişkin Karar Süreci Epey Zorlu Olmuştur. Konuyla İlgili Tüm Bileşenler Sürecin Bir Parçası Olmuştur. Parlamento ve Parlamento Dışında Tartışılmıştır. Karar Başbakanın ve Sonia Gandhi'nin Çabalarıyla Alınmış Hükümet Dışı Destek Sağlanmıştır.Hükümet Sol Partilerden gelen Dış Desteğini Yitirmiştir Karar Birimi: **Koalisyon**	ABD İle Nükleer Anlaşma İmzalanmıştır. Sivil Nükleer Faaliyetler Konusunda Uluslararası Taahütler Verilmiştir. NPT İmzalanmamıştır. Nükleer Denemeler Doğrudan Bu Anlaşmanın Dışında Bırakılmıştır. Hindistan Nükleer Dış Politikası Anlaşma İle Uluslararası Bir Statü Kazanmıştır.	Nükleer Politikadaki değişim NDA Döneminde Başlayan Sürecin Devamı Niteliğindedir. Nükleer Rejim ve NPT konusunda Tutumu Aynı Kalmıştır .Hindistan Nükleer Politikası Anlaşma Sonrası Uluslararası Alana Taşınmıştır ve Öncüliği Kesin Bir Biçimde Sivil Kullanıma Geçmiştir. Bölge Güvenliği İçin Askeri Opsiyonu Açık Tutmuş Ancak Denemeler ile İlgili "Gönüllü" Bir Pozisyona Geçmiştir. Bu Denemelerden Vazgeçmek Anlamına Gelmektedir. **Hedef/Problem Değişikliği**
	BJP Narendra Modi 2014-	ABD Nükleer Anlaşması İle Sivil Nükleer Çalışmaların Geliştirilmesi ve Nükleer Programın Uluslararasılaşması ancak NPT Konusunda Söylemin ve Konumun Korunması	Çok Kutupluluk ya da Çok Taraflılık, Pakistan-Çin İlişkilerinin Gelişmesi (Kısmak-Y'ol İnisiyatifi), ABD'nin Hint-Pasifik İlişkisinin Artması, QUAD'ın Etkinliğinin Artması, ABD-Rusya, ABD-Çin ilişkilerinde Gerilim	Ekonomik Olarak Gujarat Modeli Tüm Ülkeye Uygulanmaya Çalışılmıştır. Doğrudan Dış sermaye Yatırımının Ülkeye Çekilmesi Önemli. Enerji Güvenliği Önemli Bir Konu Olmuştur. Politikada Hindu Milliyetçiliğine İlişkin Söylem ve Semboller Önem Kazanmıştır.	Narendra Modi, Nehru ve Genel Olarak Kongre Partisi yönetimine eleştirilir ve "Yeni Hindistan" Söylemi ile Değişim İddiasındadır. Ancak Nükleer Politika Konusunda BJP Geleneğini İzleyerek İhtiyatlıdır. Askeri Güce Atıf Yapan Söylemi ve Pakistan İle Çatışma Karşı Güvenlik Kaygıları Hindistan'ın Nükleer Askeri Kapasitesine İlişkin Ülkenin Bağımsızlığını Dile Getirmesine Neden Olmuştur.	Bürokrasi Etkin Pozisyondan Pasif Pozisyona İndirgenmiştir. Danışma ve Görüşme Yürütme Görevleri Sınırlanmıştır.	Narendra Modi Dış Politikayı Kendisi Yönetmektedir. Tutumu Aktif Lider Görüşmeleri İle Doğrudan İlişkiler ve İşbirlikleri Geliştirmek Doğrultusunda Olmuştur.Karar Birimi: **Baskın Lider**	ABD İle İlişkileri Geliştirerek 2005 Anlaşmasının On Yıllık Yenilemeleri Gerçekleştirmiş ve Bu Alanda Yeni Anlaşmalarla İşbirliğini Geliştirmiştir. NPT Konusunda Hindistan'ın Statüsünü Yinelemiştir ve Denemeler Konusunda Taahütt Alma Girmemiştir.	Karar Alma ve Uygulama Süreçleri Çok Farklı Olmakla Birlikte Vajpayee'nin Nükleer Politikasını Hedeflerini Ekonomi Odaklı Olarak Değiştirmeye Yönelik Adımlarını UPA Yönetimi Tamamlamıştır. Narendra Modi Bu Politika değişimini Sürdürmüştür Ancak NPT İmzalamamak, Nükleer Rejime Dahil Olmamak ve Askeri Kullanımı ve Denemelere İlişkin Taahütt İçinde Olmama Konularında Süreklilik Vardır. UPA Kararlarını Sürdürmüştür. **Değişiklik Yok.** Bazı Uyumlulaştırma Kararları Vardır.

Tablo 9: Charles Hermann Modeli Çerçevesinde Hindistan'da Nükleer Politika Değişimi 1998-2020

2005'te imzalanan ABD-Hindistan Nükleer Anlaşması ve 2008'de Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu ile yapılan anlaşma sonrasında 2009'da onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Bu bağlamda Hindistan dış politikasında önemli bir değişime işaret etmekte midir, bu değişimi nasıl ifade edebiliriz sorusu gündeme gelmektedir. İlk olarak konuya ilişkin yazarlar arasında bu kararın önemli bir dış politika değişikliğine işaret ettiğine dair görüş birliği vardır. Bu değişimlerden ilki, Hindistan'ın nükleer testlerden vazgeçmiş olmasıdır. Anlaşmanın niteliği sivil nükleer kullanıma ilişkin olmakla birlikte, Hindistan herhangi bir sınırlayıcı uluslararası anlaşmaya taraf olmadan tek taraflı olarak nükleer testlerle ilgili moratoryum ilan etmiştir. Dışişleri Bakanı her ne kadar bu moratoryumun 1998 testleri sonrasında ilan edildiğini ifade etse de anlaşmadan kaynaklı teknoloji ve kaynaklar bu çalışmalar için kullanılamayacaktır. [650]Nitekim daha önce 2006'da ABD Dışişleri Bakanlığı bu moratoryumun anlaşma temelli olduğunu ifade etmiştir.[651]

Değişime ilişkin ikinci öğe her ne kadar Hindistan NPT anlaşmasına üye olmasa da nükleer silahsızlanma rejiminin bir parçası haline gelmiştir. Anlaşmanın ruhuna uygun hareket etmesi beklenmektedir. Nitekim Dışişleri Bakanlığı anlaşmanın herhangi bir kısıtlama getirmediğini defaatle ifade etse de açıklamalarında "güvenilir nükleer devlet olarak" sorumlu davranacaklarını belirtme ihtiyacı duymuşlardır.[652]

Diğerleri kadar önemli olmamakla birlikte 1998 testleri sonrasında Hindistan' ambargo uygulayan ve NPT ve CTBT anlaşmalarını imzalamaya zorlayan ABD ile bu kadar kısa zamanda kapsamlı ve önemli bir konuda anlaşma yapılması sorgulanmıştır. ABD'nin güvenilmez, hatta üçüncü dünya bağımsızlığı karşıtı bir ülke olarak bu anlaşma ile ortak haline gelmesi Hindistan'ın dış politika yönelimini değiştirdiği biçiminde yorumlanmıştır. Nitekim Haziran 2016 Ortak Bildirisinde iki ülke ilişkileri "21. Yüzyılın Sürekli Küresel Ortaklığı" olarak tanımlanmıştır.[653]

Tablo 9'da Hermann değişim modeli bağlamında nükleer politikadaki karar değişimleri ve bunların unsurları zaman boyutu da ele alınarak incelenmiştir. Karar alıcıları 1998 testleri ile

---

[650] "India will abide by unilateral moratorium on N-tests: Pranab**" The Times of India,** 3 Ekim 2008, https://timesofindia.indiatimes.com/india/india-will-abide-by-unilateral-moratorium-on-n-tests-pranab/articleshow/3556712.cms

[651] "India's Moratorium Basis For Deal, Says US Secy" **The Economic Times**, 22 Nisan 2006, https://economictimes.indiatimes.com/indias-moratorium-basis-for-deal-says-us-secy/articleshow/1499644.cms?from=mdr

[652] https://mea.gov.in/Uploads/PublicationDocs/19149_Frequently_Asked_Questions_01-11-2008.pdf

[653] https://www.mea.gov.in/Portal/ForeignRelation/India_US_brief.pdf

tamamen farklı görünen bu politikaya yönlendiren ve Anlaşma kararına ulaştıran nedenleri iç ve dış faktörleri modeli dikkate alarak incelersek:

Dış faktörler: Uluslararası baskının artması, özellikle denemeler sonrasında nükleer silahsızlanma konusunda Hindistan üzerindeki baskılar artmıştır. Bu baskıların bir sonucu Hindistan'ın uluslararası alanda itibarsızlaştırılması olabilirdi, diğer bir sonucu ülkenin ekonomik gelişmesi sekteye uğrayabilirdi. Ekonomik büyüme için gerekli kaynaklar, enerji güvenliği ve dış yatırımların arttırılması sağlanamayabilirdi. Hindistan Soğuk Savaş'ın son bulmasıyla kendisine destek veren Rusya'nın desteğini de kaybetmişti, Bağlantısızlık Hareketi ise anlamını yitirmişti. Böylesi bir durumda nükleer testler konusundaki ısrarı ülkenin yalnızlaşmasıyla sonuçlanabilirdi. Son olarak Pakistan ve Çin ile iyi olmayan ilişkileri uluslararası desteğini ve meşruiyetini kaybettiği takdirde kontrol edilemez bir noktaya ulaşabilirdi. Nitekim 1999 Kargil savaşı esnasında uluslararası kamuoyu iki ülkenin de nükleer gücü olması konusunu sıklıkla gündeme taşımıştı.

İç faktörler: 1990'larda başlayan ekonomik yeniden yapılanmanın doğrultusunda uluslararası ekonomiye dahil olabilme gereklilikleri ön plana çıkmıştır. Hindistan'ın ekonomik dönüşümü onu 1991 sonrası giderek artan bir biçimde uluslararası ekonomiye eklemlemiştir. Dolayısıyla bu alandaki bir sorun gayet kırılgan ekonomiyi yeniden bir krize sokabilirdi. Ekonomik kalkınma enerji gerekliliği nedeniyle dışa bağımlıydı, karbon temelli enerji ürünleri için hem enerji yolları güvenli değildi hem de uluslararası fiyat artışlarından fazlasıyla etkilenmekteydi. Enerji güvenliğini ve ekonomik kalkınmayı sağlamak için nükleer santraller gerekli görünmekteydi.[654] Hindistan Özel Temsilcisi ve eski Dışişleri Sekreteri Shayam Saran'a göre "Hindistan ancak 'nükleer anahtarı çevirerek' ikili kullanım ve diğer gelişmiş teknolojilerde küresel ticaretin kapısını açabilirdi."[655]

İç politika açısından bir diğer sorun teknoloji transferiydi. Hindistan hem askeri hem sivil kullanım için gelişmiş teknoloji ihtiyacı duymaktaydı. Soğuk Savaş dönemi Sovyetler Birliği'nden aldığı destek kesilmişti. Ayrıca Rusya'nın sağladığı teknoloji eskiydi ve yenisi için ABD ve Avrupa Birliği (AB) ülkelerinin desteğine ihtiyaç duymaktaydı.[656] Nükleer testlerden beri nükleer güç konusunda bir kamuoyu oluşmuştur. Hindistan için nükleer güç toplum

[654] Manjeet S. Pardesi, Sumit Ganguly, "India and Energy Security: A Foreign Policy Priority**," Indian Foreign Policy in a Unipolar World,** Harsh Pant (ed), London: Routledge, 2020, s.

[655] Aktaran Alan Kronstadt "India-US Relations" **Congressional Research Service**, 30 Ekim 2009, s. 35

[656] 2000'lerin başında ABD ile müzakerelere katılmış emekli diplomat Lalit Mansingh, görüşme, 15, Mart, 2011

tarafından kabul gören bir durumdu ve bağımsızlığının, prestijinin önemli bir unsuru olarak yansıtılmaktaydı. BJP 1999 seçim çalışmalarında bu durumu kullanmıştır. Nükleer programını devam ettirebilmesi konusunda kamuoyu baskısı mevcuttur. Nükleer güç hem prestij, hem de Çin ve Pakistan'a karşı denge unsuru olarak görülmekteydi.

Enerji güvenliği kadar ekonomi için önemli olan dış ekonomik yatırımlardı. Hindistan ekonomisi hem Vajpayee hem de Singh başbakan olarak ekonomik yatırımların önünü açan düzenlemeler yapmışlardı. Deregülasyonlar yoluyla ekonominin dış yatırımlara açılmasını kolaylaştırmışlardır. Bu amaçla ülkenin "güven veren" bir ülke olması yapılan pek çok projeksiyonda ekonomik gelişmeye katkı sunmaktaydı.[657]

Yukarıda ifade ettiğimiz faktörler ışığında karar alıcıların tutumları ne olmuştur, problemi nasıl değerlendirmişlerdir ve değişim kararı nasıl alınmıştır?

2005'te imzalanmasına rağmen anlaşmanın hazırlıkları Vajpayee'nin 1999'da yeniden Başbakan seçildiği NDA hükümeti döneminde başlamıştır. Vajpayee daha önce de dile getirdiğimiz gibi dışişleri tecrübesi çok olan pragmatik bir başbakandı. Her ne kadar milliyetçi bir yaklaşımı olsa da dış politika konularında hedef odaklı hareket etmiştir. 1998 denemeleri sonrasında, Kargil Savaşı ve 1999 seçimleri BJP'ye ince bir dengenin kurulduğu NDA hükümetiyle iktidar imkanı sunmuştur. Vajpayee, RSS kadroları içerisinden gelmekle birlikte ABD ilişkileri konusunda RSS liderlerinden farklı düşünmekteydi. ABD ile Hindistan arasında bir işbirliğinin mümkün ve gerekli olduğuna inanıyordu. Ancak Hindistan ABD ilişkilerinin gelişmesini engelleyen Washington'ın Pakistan ile ilişkileri olmuştur. 1998 Pakistan nükleer denemeleri ve Pakistan'daki askeri darbe bu ilişkilere zarar vermiştir. Vajpayee ABD ilişkilerini güçlendirmek için bu fırsatı değerlendirmiştir. 11 Eylül olayları sonrasında 1 Ekim 2001 Vajpayee J. W. Bush'a yazdığı mektupta, terör ile savaşta koşulsuz desteğini açıklamaktaydı.[658] Hatta neredeyse Hindistan'ın Afganistan savaşında cephe olması ihtimali bile ele alındı ancak ne Amerikan tarafı ne de Hindistan tarafında bu savlar kabul görmemiştir. Başbakan Amerikan tarafına destek açıklarken Hindistan diplomasisi ABD ile bir anlaşma yapabilmek için görüşmeler yapmaya başlamıştır. İki ülkeyi birbirine yakınlaştıran ABD'nin Pakistan'a karşı tutumunun değişmesidir. Ayrıca RSS tarafında ABD'yi kabul edilebilir bir müttefik haline getiren Afganistan savaşı olmuştur. İsrail ile ilişkilerin gelişmesi üst düzey ziyaretlerin gerçekleşmesi ABD tarafında

[657] Dinshaw Mistry, "Diplomacy, Domestic Politics, and the U.S.-India Nuclear Agreement" **Asian Survey**, Vol.46, No. 5 (2006), s.675-698.

[658] "Text of Vajpayee Letters of Bush" **The Times of India**, 2 Ekim 2001, https://timesofindia.indiatimes.com/text-of-vajpayees-letter-to-bush/articleshow/1874150654.cms

ve Hindistan tarafında olumlu karşılanmıştır. ABD'deki Hintliler ile bir lobi faaliyeti sürdürülmüştür. Bu faaliyetler medya ilgisinden bilerek uzak tutulmuştur, anlaşma hazırlanmadan kamuoyu oluşması istenmemiştir. RSS'in Vajpayee'ye verdiği dış politika alanında verdiği özerk alan ilişkilerin geliştirilmesinde etkili olmuştur. 2004 seçimleri bu anlaşmayı UPA hükümetine bırakmıştır.

UPA hükümeti kurulduğunda karar alma mekanizmasını Başbakan'ın yeraldığı ilgili bakanlardan, uzmanlardan ve daha önce de izah edildiği gibi Kongre Partisi lideri Sonia Gandhi'nin de bulunduğu bir grup oluşturuyordu. Koalisyon ortağı küçük partilerin dış politika ilişkisi bu konuya ilişkin tabanın tepkileri olmaktaydı. Bu nedenle kamuoyunun tutumu da bu anlaşmanın gerçekleşmesi açısından önemliydi. Manmohan Singh, Vajpayee gibi ekonomik gelişim hedeflerini ve bölge istikrarını önde tutmaktaydı. Dolayısıyla UPA tarafında sorun Kongre Partisi başta olmak üzere Parlamentoyu ve kamuoyunu ikna etmek olmuştur. NDA hükümeti anlaşma somutlaşmadan önce çabalarını kamuoyu ile paylaşmadığı için muhalefetini sürdürebilmekteydi. Ancak BJP içinde de anlaşmaya taraf olan bir grup vardı. Başbakanlığın stratejisi ekonomik söylemi öne çıkarmak ve anlaşmanın bağımsızlık, nükleer rejim, sınırlılıklar gibi tartışmalı konularını önemsizleştirmek, hatta anlaşmayı ABD nezdinde NPT rejimini dayatan ülkelere karşı bir zafer olarak sunmaktı. "Güvenilir nükleer devlet" ve uluslararası toplumun itibarlı bir üyesi olarak kendisini öne çıkarmaktaydı. Sonia Gandhi ise başta desteğini sunmamıştır, koalisyonun koordinasyonunu yönettiği için yaklaşan eyalet seçimlerinin etkisi beklenmiş ve ardından destek açıklamaları yapmıştır.[659]

2005 Nükleer Anlaşması on yıllık gözden geçirme periyodları içermektedir. 2015'te BJP hükümeti Narendra Modi başbakanlığında bunu gerçekleştirmiştir. Daha önce de değindiğimiz Barack Obama ve Narendra Modi ortak açıklamaları aslında BJP tarafında da anlaşmanın istendiği ve yürütülmesi için çaba harcanacağını göstermiştir.

Tablo 9'da yeralan Charles. Hermann'ın modeli doğrultusunda bu gelişmeleri incelediğimizde Hindistan nükleer politikasındaki genel eğilimler ve değişim ile ilgili ilişkisel bir açıklama getirebilmekteyiz. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin yarattığı dış şok Hindistan'ın nükleer politikasını değiştirmeye zorlamıştır. 1999'da kurulan NDA hükümetine kadar denenmiş uyumlaştırma çabaları işe yaramadığı gibi sonuçta liderleri bu konuda bir karar almaya politika oluşturmaya itmiştir. 11 Eylül süreci kararın ABD ile işbirliği olarak şekillenmesini

[659] "Gandhi Under Fire Over Failure To Overcome Opposition To Nuclear Deal" **The Guardian**, 6 Kasım 2007, https://www.theguardian.com/world/us-embassy-cables-documents/128891

kolaylaştırmıştır. Karar alıcıların tutumu bu koşulları değerlendirmede önemlidir. N. Rao, I. K. Gujral gibi dış politika ile ilgili başbakanlar ABD baskısına direnmişlerdir. Aksine Hindistan'ın nükleer bağımsızlığını savunmuştur. Bu savunmada Hindistan'ın bağlantısızlık geleneğinden kaynaklı dış politikasında kendi seçeneğini oluşturma geleneğinin ve sömürgeci deneyimin zihinsel kodlarının etsi olmuştur. Politika değişiminde iki etmen önemli rol oynamaktadır, ilki 11 Eylül sonrasında ABD'nin tutum değişikliği problemi dönüştürmüştür, NPT imzalaması zorunluluğu ortadan kalkmıştır.[660] ikincisi Hindistan başbakanlarının NPT dayatması olmadığı takdirde uzlaşıya yatkın olmasıdır. Ekonomik boyut modelde 90 sonrası için uzlaşma ve işbirliğinin en önemli unsuru olarak da ortaya çıkmaktadır. Kamuoyu ise anlaşma ortaya çıktıktan sonra oluşturulmuştur. Ancak siyasetin parçalı yapısı muhalefetin etkinliğini sağlarken kamuoyunun oluşmasında etkili olmuştur.

Hindistan Parlamentosu anlaşmayı küçük bir farkla onaylayabilmiştir.[661] Hükümetin kararlı tutumu ve toplumsal destek sağlama çabalarına rağmen geniş bir mutabakat sağlandığı söylenemez. Ancak devam eden süreçte, 2014 sonrasında anlaşmanın gereklilikleri konusunda ana akım siyaset içerisinde olumsuz bir algı ve değiştirme isteği oluşmamıştır.

Sonuç olarak tablo 8 ve 9 ortak değerlendirildiğinde Hindistan'ın 1974'teki hedef değişiminden sonra genel hatlarıyla sürdürülen nükleer politikasının hedefler düzeyinde değişmiştir. NPT, CTBT gibi anlaşmalara imza atmaması ve anlaşma metni üzerinden önemli taahhütler vermemesi nedeniyle, hedef değişimi, uluslararası eğilimlere doğrudan yansıyan köklü bir değişime evirilmemiştir. Nitekim gerek Dışişleri Bakanlığı gerekse Başbakanlık nükleer eşitsizlikler ile ilgili Hindistan'ın duruşunu değiştirmediğini, bu eşitsizliği yaratan ve sürdüren anlaşmalara üye olmayacağını açıkça beyan etmiştir. Ancak 2005 IAEA'nin ABD tarafından önerilen İran'a yönelik yaptırımlarına ilk defa ABD nin yanında kabul oyu vermiştir. Nitekim Sol partiler tarafından bu tutumu stratejik otonomisinden vazgeçmek olarak yorumlanmıştır. Narendra Modi'nin toplumsal desteği güçlü BJP hükümeti de bu yönde hareket etmemiştir. Bu dış politika değişimi Hermann'ın skalasını kullanırsak Hindistan dış politikasında nükleer politikada hedef/program değişikliğini işaret etmektedir. Nükleer politikasının başlangıcında ve

[660] "Talbott: 'Profound Concerns' About U.S. Nuclear Deal with India" Counsel on Foreign Relations, 6 Mart 2006, https://www.cfr.org/interview/talbott-profound-concerns-about-us-nuclear-deal-india. Strobe Talbott, Clinton döneminde Hindistan ile görüşmeleri sürdürmüştür. ABD'nin tutum değişikliğini başarısızlık olarak ifade etmiştir.

[661] Bu konuyla ilgili olarak Wikileaks belgelerinde ortaya çıkan bir bilgi "Cash for Vote" skandalıdır. Skandal anlaşmanın onaylanabilmesi için ABD büyükelçiliğinden alınan bir miktar paranın Kongre Partisi tarafından bazı parlamenterlerin oyunun satın alınmasıyla ilgilidir. Büyükelçiliğin para konusunu Washington'a sorduğu belgeler ile ortaya çıkmıştır.

90'lar boyunca Çin ve Pakistan ile dengeyi caydırıcılık üzerinden sağlamaya çalışan Hindistan'ın güvenlik kaygıları ortadan kalkmamakla birlikte ekonomik gelişmesini sağlayarak ve uluslararası alanda önemli bir rol üstlenerek komşularından algıladığı tehdidi işbirlikleri ile çözme tercihinde bulunmuştur. Güvenlik sağlama amacının stratejisini değiştirmiş, nükleer politikayı uluslararası ekonomi içerisinde gelişen bir ekonomik kalkınma modeli hedefinin bir parçası haline getirmiştir. Aynı zamanda 2000'li yıllarda sıklıkla dile getirdiği uluslararası alanda 1950'lerdeki prestijini geri kazanarak büyük bir güç olma hedefi doğrultusunda tek kutuplu dünyanın büyük gücü ABD'nin desteğini sağlamıştır. Tablo 9'da da anlaşılacağı üzere nükleer denemeler konusunda moratoryum ilan edilmesi ve nükleer anlaşma birer hedef değişikliğine dönüşmektedir. NDA hükümetinin başlattığı hedef değişikliği UPA hükümeti tarafından devam ettirilebilmiş ve yeni bir hedef için hükümete önemli bir destek sunmuştur. Burada sıralı kararlar tespit edilse de bunlar zorunlu değildir, birbirlerini destekler niteliktedir. Nitekim dikeyde yapılacak bir incelemede Modi hükümeti bu iki etkinin oluşturduğu yeni hedefli dış politikanın devamını sağlamak dışında yeni bir seçenek sunmadığı görülmektedir. Ancak devamlılığı konusunda etkin çaba harcamıştır. NDA'in denemelere son verme kararı ve UPA'in anlaşmayı imzalaması kendi başlarına birer değişim unsuru olmaktadır.

4.3 Yeni Bir Hegemonik Güç Mü

Hindistan'a ilişkin çalışmalarda özellikle son dönemlerde sürekli ortaya konulan ve tartışılan olgulardan biri, kendisini uluslararası sistemin büyük güçlerinden biri olarak ifade etmesi ya da bu şekilde algılamasıdır. Öyle ki tartışma Hindistan'ın nasıl bir güç olduğu, kapasitesi ve bu gücün öğeleri konusunda devam etmektedir. Bu durum Hindistan'ın yükselen güç (*emerging power*) olarak tanımlanmasıyla daha yoğun olarak tartışılmaya başlanmış olmakla birlikte, Hindistan dış politikası için bu bir tanımlamadan ziyade uzun soluklu bir değişimin sonucudur. Örneğin, Raja Mohan bu durumun ilk nüvelerini Hindistan'ın izolasyonist tavrından ayrılarak bölgesi ile etkin bir iletişim içerisinde olmaya yöneldiği 1996'da Doğu'ya Bakış (*Looking East*) politikalarından başlatmaktadır. [662]

Hindistan'ın liderlik söylemi bağımsızlık döneminden beri sürmektedir. Bağlantısızlık politikası ve Bağlantısızlık hareketinin kurucusu olması Üçüncü Dünya için kendisine bir lider rolü sağlamıştır. Nükleer politikası bu lider rolünün güçlenerek devam etmesinde destek olmuştur. Ayrıca nükleer statüsü bölgesinde Çin ile liderlik konusunda rekabet edebilmesinin olanaklarını da sağlamıştır. 1990 sonrasında Üçüncü Dünyanın eski önemini taşımaması, Çin'in

[662] Raja Mohan, **Crossing the Rubicon**, s. 212-213.

bölgesel ve ekonomik gücünü arttırması, Pakistan'ın kendisi için bir tehdit olarak varlığını sürdürmesi uluslararası konumunu bir belirsizliğe itmiştir. Bu duruma içeride yaşadığı ekonomik kriz ve ülke kapasitesinde gerilemenin de etkisi olmuş, örnek rolü anlamsızlaşmıştır. 1999 Clinton ziyareti ile başlayan süreç uluslararası sistemin izin vermesi ve yeni politik ekonomik tercihleri doğrultusunda Hindistan için tekrar bu liderlik statüsünü mümkün kılmaktaydı. Bu statünün bir amacı büyüyen ve dünyaya eklemlenen ekonomisi ve dünya nüfusundaki önemini kullanarak uluslararası alanda ağırlığını kullanmak istemesidir. Diğer amacı ise bu statünün etkisi ile özellikle bölgesel işbirlikleri ve küresel işbirlikleri üzerinden kendisine yönelen tehdidi sınırlamaktır. Çin'e karşı ekonomik ve askeri zayıflığını küresel güç söylemi ile aşma çabası içerisindedir. Bu durum daha dengeli ilişkiler kurmak ve işbirliği için alan açabilecektir. Bölgesel statüsünü de geliştirmekte etkili olacaktır. Dolayısıyla bu güç söylemi, askeri güç tarafı her zaman biraz eksik kalacak bir ifade olmaktadır. BM Güvenlik Konseyi Daimi üyeliği gibi talepler statü talepleridir. Özellikle daha önce de belirttiğimiz medeniyet, tarihsel tutum söylemlerinin dış politika ile birleştirildiği, iç politika alanına yönelik bir politik tutumdur. Hükümetlerin değişen toplumsal yapıya hem bir yeni Hindistan ideali izahı hem de bu yolla seçmen tabanını konsolide etme çabası olmaktadır. Dışarıda daha pragmatik realist bir beklenti söz konusudur: Bölgesel denge ve Hindistan'a dış politikasını sürdürebileceği bir otonomi sağlama

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin bölge dinamiklerini değiştirerek Hindistan'ı zorunlu bir politik karşılık üretmek zorunda bıraktığı söylenebilir, fakat I. K. Gujral ile başlayarak Jaswant Singh ile devam eden 1996-2002 arası dış politika yapım sürecinde belirgin ideolojik farklılaşmalar başlamıştır. Nitekim, Singh Hindistan dış politikasına katkısını "Hindistan diplomasisinin eski, radikal, sol ideolojik oryantasyonundan daha pragmatik ve çıkar temelli bir dış politikaya döndürmek" olarak özetlemiştir.[663] Her ne kadar özellikle 2001 sonrasında uluslararası sistem Hindistan'a politik hedeflerine ulaşmak için uygun bir ortam yaratmış ve Hindistan'ın sistem içerisindeki rolü belirgin biçimde gelişmiş olsa da bu yeni politikanın motivasyonu uluslararası sistemdeki değişimden ziyade ülke içi gelişmelerde aranmalıdır. Uluslararası gelişmeler daha çok hızlandırıcı bir rol oynamakta ve bu talebin geliştirilme olanağını yaratmaktadır. Nitekim, Strobe Talbott 1999'dan 2003'e kadar Hindistan ile

[663] Raja Mohan, **Crossing the Rubicon**, s. 263, ayrıca Inder Kumar Gujral, **Continuity and Change: India's Foreign Policy**, Macmillan, New Delhi, s. 44-45 Gujral bölgesel iş birlikleri ve uluslararası örgütlerde BM gibi karar alma mekanizmalarına doğrudan katılımın gerekliliğini dile getirmekteydi. Bu durumun gerçekleşmesini sağlayacak unsurlar eşitlik söylemiyle sahip olunan ekonomik ve nükleer gücün etkili kullanımı olarak ifade edilmiştir. Gujral her ne kadar nükleer testler konusunda yaratacağı etki ve ABD nezdinde yaşanacak büyük hoşnutsuzluk nedeniyle isteksiz olsa da CTBT ve NPT anlaşmalarına karşı 1996-1998'e kadar büyük bir karşı çıkış göstermiştir. Nitekim, BM Güvenlik Konseyi'ni eleştirirken "bu kapıda parası olanlar ve bombası olanlar yazıyor…bomba sahibi olmak para sahibi olmaktan kolay" diye ifade etmiştir. Aktaran Priyanjeli Malik, **India's Nuclear Debate, Exceptionalism and the Bomb**, Routledge, London, 2010, s. 23.

gerçekleştirdiği görüşmelerinde Hindistan'ın pek çok konuda ve özellikle "büyük bir güç" olarak anılma isteğine ve ABD görüşmelerinde eşitler arası tutum konusundaki titizliğine pek çok defa değinmektedir.[664]

Hindistan'ın uluslararası sisteme ilişkin tavrı bağımsızlığından sömürgecilik sonrası deneyiminin hassasiyetini taşımakla birlikte, Nehru mirasının da kısmen reddini içermektedir. Özellikle 2014 sonrası dile getirilen yeni model güç söylemi askeri güçle harmanlanmış ahlaki bir tonda ortaya konulmaktadır. Hindistan'ın bağımsızlığından bu yana süren Asya ülkeleri ile ilişkiler ve Bağlantısızlık Hareketi gibi oluşumlar üzerinden her zaman bölgesel ve uluslararası alanda etkin bir aktör olma politikası var olmuştur. Ancak, 1998 sonrasında oluşturulan söylem ve politik kararların yarattığı yönelim dış politikada bir değişime işaret etmektedir. Burada amaçlanan, yükselen güç söyleminin Hindistan için anlamını ve bu alandaki değişimin bağlantısızlık ve nükleer politikalardaki değişim ile birlikte değerlendirmektir. Nitekim bu söylem dış politikasındaki temel konularla ve güvenlik kaygılarıyla doğrudan ilgilidir. Bu kaygıları ve ülkesel gelişimin bir sonucu aynı zamanda nedeni olmaktadır.

4.3.1 Hindistan'ın Uluslararası Sistemdeki Yeri

Büyük stratejik değişimler ve uluslararası sistemin önemli aktörleri arasında güç paylaşımı ve aktarımına ilişkin pek çok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalar çoğunlukla bir büyük güç tarifiyle bunun öğelerini sınıflandırmaktadır. Ancak, her ülkeyi ele alırken hem ülkelerin özelinde hem de vaka üzerinde tanımlamalarını yeniden dikkate almak gerekmektedir. Bu doğrultuda, Hindistan'ın durumunu açıklarken bu öğeleri biraz farklılaştırma zorunluluğunu ifade etmek gerekmektedir. Nitekim, uluslararası literatürde gücün öğeleri olarak sayılan ekonomi, nüfus ve askeri yapı gibi unsurların sadece nicel analizlerinin ve özel değerlendirmelerinin ele alınmaması bu konuda erken sonuçlara varmaya sebebiyet vermektedir.[665] Bir diğer konu da bu maddi unsurların ülkeleri doğrudan büyük güçler haline getirip getirmeyeceğidir. Nitekim, karar alıcıların bu unsurları nasıl değerlendirdiği ve nasıl yönlendirdiği de bir diğer etkendir. Hindistan örneğinde, Covid-19 pandemisine kadar hızlı

[664] Strobe Talbott, **Engaging India, Diplomacy, Democracy and The Bomb**, Brooking Institution Press, Washington, 2004.

[665] Jeffrey Robertson, "Middle-Power Definitions: Confusion Reigns Supreme," **Australian Journal of International Affairs**, Vol 71, No. 4 (2017), s. 355-370.

büyüyen ekonomisi,[666] artan askeri varlığı[667] ve özellikle meşru nükleer gücü kolaylıkla yükselen güçlerden biri olarak tanımlanmasını sağlamıştır. Hatta Barack Obama 2010 ziyaretinde Hindistan'ı "sadece basit bir yükselen güç değil, hasıl olmuş bir güç" olarak tarif ederek Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Daimî Üyeliği talebini desteklemiştir.[668] Ancak, bu güç unsurlarının dağılımı, niteliği, uluslararası toplum içindeki yeri, kendisini nasıl tanımladığı ve uluslararası hiyerarşide ifade ettiği yerini tekrar tekrar tartışılır kılmaktadır.

Hindistan literatürde genellikle orta büyüklükte bir devlet olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda, Hindistan uluslararası sistem içerisinde bölgesel ve küresel gelişmelere etkisinin tekrar tekrar değerlendirilmesi gereken, göreli, etkili ve önemli bir aktör konumundadır. Hindistan'ın tutumunu ya da pozisyonunu tanımlamak için kullanılan yükselen güç, orta büyüklükte devlet, büyük güç gibi kavramlar daha önce belirtildiği üzere, literatür açısından da netleşmiş değildir. Uluslararası sistemin hiyerarşik doğasını ve içindeki aktörlerin konumunu ifade eden bu kavramsallaştırmaların tarihi epey eskiye götürülebilir. Bu bağlamda, büyük güç ile kastedilen uluslararası sistemin belirleyici aktörleridir. Bunun karşılığında, küçük devletler ise sistem karşısında etkisiz kalan aktörleri temsil etmektedir. Bu sert hiyerarşi içerisinde büyük güçlerin ya da merkezi devletlerin etki alanlarından göreli bağımsızlığı bulunan, sistemi etkileme gücü az ama özellikle güvenliği söz konusu olduğunda direnme gücü olabilen orta büyüklükte devletlerden bahsedilebilir.[669]

Soğuk Savaş sonuna kadar orta büyüklükte devletler daha çok gücün ölçülebilir unsurlarıyla değerlendirilmekte ve hiyerarşide yerini almaktaydı. Soğuk Savaş sonrası literatürde bu değerlendirmenin sınırlılıkları ve pek çok ülkeyi göz ardı ettiği düşünülerek farklı kavramsallaştırmalar ve sınıflandırmalara gidilmiştir. Bu bağlamda, orta büyüklükte devlet tanımı

---

[666] Hindistan ekonomisi GSYH olarak incelendiğinde 2003'ten 2008 krizine kadar istikrarlı yüksek büyüme göstermiştir. %7,7-%8 aralığındaki bu oran 2009-2010 aralığında yine aynı hızda devam etmiştir. 2012 ile başlayan yükselme (%5,5) 2016'da %8,6 oranına ulaşarak önemli bir zirve yapmıştır. Sonrasında düşüşe geçen GSYH pandemi koşullarından ağır bir biçimde etkilenmiştir. Yine de tüm düşüşlere rağmen 2003-2018 aralığı Hindistan için yüksek büyümenin ve ekonomik gelişimin arttığı bir dönem olmuştur.

https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=IN Nitekim satın alma paritesi 1998'de 1852 ABD dolarından 2018'de 6697 ABD dolarına çıkmıştır.

[667] Hindistan'ın askeri harcamalarının GSYH'deki oranı çok değişmemiş olmakla birlikte ekonomik büyüklüğü ile düşünüldüğünde 19 milyardan 62 milyar ABD dolarına çıkmıştır. **https://idsa.in/issuebrief/defence-budget-2018-19-controlling-manpower-cost-lkbehera-020218**

[668] **https://www.indiatoday.in/obama-visit/latest-updates/story/full-text-of-obama-speech-in-parliament-85230-2010-11-08** ve Sheryl Gay Stolberg and Jim Yardley, "Countering China, Obama Backs India for UN Council," **New York Times**, 8 November 2010. **https://www.nytimes.com/2010/11/09/world/asia/09prexy.html**

[669] Hedley Bull and Carlsten Holbraad, **Martin Wright, Power Politics**, Holmes and Meier Publications, New York, 1978; Carlsteen Holbraad, **Middle Powers in International Politics**, Macmillen Press, Londra, 1984.

onu ortaya koyan nitelikler üzerinden yapılmakla birlikte, gücün tanımlamanın zorluğu bu tarifi epey güçleştirmektedir. Orta büyüklükte devlet tanımı Soğuk Savaş sonrasında Andrew Cooper, Richard Higott ve Kim Nossal tarafından konumsal, coğrafi, normatif ve davranışsal olarak sınıflandırılmışlardır.[670] Konumsal ile ifade edilen uzun yıllardır kullanıldığı anlamıdır, yani aktörün uluslararası sistemin hiyerarşisi içerisindeki konumudur. Bu konumu belirleyen ise onun maddi kapasitesidir. Coğrafi unsurlarla tanımlanan orta büyüklükte devlet ya bulunduğu coğrafyanın sağladığı ayrıcalıkla büyük güçler arasında yer almaktadır ya da ideolojik konumu ona bu ayrıcalığı sağlamaktadır. Normatif unsur devletin sahip olduğu özel role ilişkindir ve bu arabuluculuk ya da kolaylaştırıcılık gibi uluslararası alanda yeteneklerini gösterebildiği ancak hegemonik etki yaratma becerisinin olmadığı durumlar için kullanılmaktadır. Son olarak davranışsal kategorisi bir tür diplomatik davranış biçimiyle ilişkilidir. Normatif unsurdan farklı olarak etkin bir uluslararası toplum üyeliğini gösteren aktörlerdir. Uluslararası sorunların çok taraflı çözümü gibi ortaklıkları sürdürmeye çalışmaktadırlar.[671]

Andrew Carr 2014 tarihli Avustralya'yı değerlendirdiği çalışmasında bu sınıflandırması değiştirmiştir. Pozisyon, davranış ve kimlik kategorileriyle sınıflandırmayı tercih etmiştir.[672] Pozisyon kategorisi basitçe GSYH ve nüfus gibi ölçülebilir büyüklükleri ifade etmektedir. Davranışsal kategorisi ise yine uluslararası problemleri nasıl ele aldıklarına ilişkin bir sınıflandırma içermektedir. Gerçi orta büyüklükte devletlerden beklenen davranışsal tutumun Batılı ve Batılı olmayan devletler arasında farklılıklar gösterebileceği eleştirisini de dile getiren Carr, Hindistan ve Güney Afrika gibi Batılı olmayan ülkeleri "yeni orta büyüklükte devletler" olarak tanımlamaktadır ve mevcut sistemin beklediği tepkileri sistem ile olan farklı ilişkileri nedeniyle aynı veremeyeceklerini dile getirmektedir. Bu durum davranışsal kategorisini tanımlamada sınırlılıklar olduğunu ortaya koymaktadır.[673] Kimlik yaklaşımı diğer kategorizasyonların sınırlılığına karşı farklı bir öneri sunmaktadır. Karar alıcılar tarafından ülkenin orta büyüklükte bir devlet olarak tanımlanmasını ifade etmektedir.[674] Ülkenin kendisine ilişkin bu kimlik tanımı, aynı zamanda orta büyüklükte devlet kategorisini nasıl tanımladığını ve hangi unsurlarla içeriğini belirlediğini ortaya koymaktadır ve diğer kategorilerin sınırlılıklarını ortadan kaldırmaktadır. Ancak, karar alıcıların iç politik gelişmelerin etkisiyle bu tanımlamadan

[670] Jeffrey Robertson, "Middle-Power Definitions: Confusion Reigns Supreme", s. 360.

[671] Jeffrey Robertson, "Middle Power…", s. 360.

[672] Andrew Carr, "Is Australia A Middle Power? A Systemic Impact Approach" **Australian Journal of International Affairs**, Vo. 68, No 1 (2013), s. 70-84.

[673] A. Carr, "Is Australia A Middle Power…" s. 74-75.

[674] A. Carr, "Is Australia ," s. 76.

her an vazgeçebilir olduğu gerçeği ve uluslararası sistem içinde yaşanabilir uyumsuzluklar kimlik tanımının sınırlarını ortadan kaldırarak muğlaklaştırmaktadır. Carr'ın bu sorunu aşmak için önerisi bu tanımlamalar için sistematik yaklaşımı kullanmakken, yani gücün yapısal etkisi üzerinden ülkeleri değerlendirmeyi tercih ederken, Robertson kategorilerin bir arada kullanılabileceği eklektik bir yaklaşımın daha açıklayıcı olabileceğine değinmektedir. Nitekim, Brezilya, Güney Kore ve Avustralya gibi ülkelere ilişkin yapılan çalışmalar bu farklı kategorilerin bir arada değerlendirilmesiyle mevcut kabullerden farklı sonuçlara ulaşmaktadır.

Hindistan'ın büyük güç olma talebi ve bunun gerçekçiliği konusunda farklı görüşler mevcuttur. Örneğin, Birleşik Ulusal Güç İndeksi (CINC)[675] incelendiğinde, Hindistan'ın dünya çapında üst sıralarda bir kapasiteye sahip olduğu dikkat çekmektedir. Ancak, bu kapasitenin ne kadarının uluslararası sistem içerisinde ya da bölgesinde bir etki yaratabildiği gücün bağlamı üzerinden ele alındığında farklı sonuçlar almak da mümkündür. Dolayısıyla, Robertson'ın eklektik yaklaşımı ile kapasite ve gücün etkisi karşılıklı ele alındığında, ülkenin uluslararası sisteme etkisi daha net görülebilmektedir. Mukherjee, genellikle diplomasi kabiliyetinin kapasiteye ilişkin eksiklikleri örtmekte de etkili olduğunun altını çizmektedir.[676]

Hindistan'ın kendi güç söylemine ilişkin literatür realist okul ve konstrüktivist okul olarak iki ayrı yaklaşım içinde düşünülebilir.[677] Bu güç yaklaşımını ele alırken Hindistan özelinde konumunu tartışırken hangi öğeleri ön plana çıkarmak gerektiğini, dolayısıyla da nasıl bir güç olduğunu tanımlamada farklılıkları ortaya koymaktadır. Literatüre bakıldığında Stephen Cohen, Raja Mohan ve Harsh Pant Hindistan'ı yükselen güç olarak tanımlamayı tercih etmektedir.[678] Hindistan aslında kendi içine dönük güvenlik sorunlarıyla meşguldür, ancak güvenlik sorunları, özellikle de Çin ve Pakistan ile ilişkileri uluslararası sistemin özellikle 2001 sonrasında

[675] David Singer tarafından 1963'te geliştirilen Birleşik Ulusal Güç İndeksi çeşitli büyüklükleri (ülke nüfusu, kentleşme oranı, enerji tüketimi, askeri harcamalar gibi) kullanarak ülkelerin materyal güçlerini ölçmekte ve sınıflandırmaktadır. Rohan Mukherjee, "Power and Indian Foreign Policy," **New Directions of Indian Foreign Policy, Theory and Praxis,** Ed. Harsh Pant, Cambridge University Press, New York, 2019, s. 26.

[676] Rohan Mukherjee, "Power and Indian Foreign Policy" s. 27.

[677] Kanti Bajpai, "International Studies in India" **International Relations in India Theorising the Region and Nation**, ed. Kanti Bajpai and S. Mallavarapu (eds), Delhi: Orient Black Swan, 2005, 27-28.

[678] Stephen Cohen, "India Rising," **The Wilson Quarterly**, Vol. 24, No. 3 (2000), s. 32-53; Stephen Cohen, **India Emerging Power**, Brooking Institute, Washington, 2001; Harsh Pant, " A Rising India's Search for a Foreign Policy", **Orbis**, Vol. 53, No. 2 (2009), s. 250-264; Harsh Pant, **Contemporary Debates Indian Foreign and Defence Policy, India Negotiates Its Rise in International System**, Macmillan, New York, 2008; Raja Mohan, **Crossing the Rubicon…;** Raja Mohan**, Modi's World Expending Indias Sphere of Influence,** Harper Collins, New Delhi, 2015; ayrıca Alyssa Ayres, "Will India Acting Like a Global Power," **Foreign Affairs**, November-December 2017; Alyssa Ayres, **Our Time Has Come, How India Making His Place in The World**, Oxford University Press, New York, 2018.

Hindistan'ı desteklemesini, "kaplan kesilmesini"[679] sağlamıştır. Kawalski ise Hindistan'ın güç söylemini ve kendini konumlandırmasını "tuhaf" olarak tanımlamayı tercih etmektedir. Kawalski, sadece kapasite ve talep arasındaki makas değil, aynı zamanda gücün her durum ve koşulda yeniden tanımlanması gerektiğini ifade eder. Bu bağlamda, Hindistan henüz arada kalmış bir güçtür. Hindistan'ın kendine biçtiği rolü de aslında tam olarak benimsemediğini ve tanımlayamadığını ifade etmektedir.[680]

Hindistan'ın büyük güç olduğuna ve bunun reel ve ahlaki boyutlarına değinen Aparna Pande ve Bharat Karnad gibi yazarlar açısından ise bu büyük gücün niteliği tartışmalıdır.[681] Pande Hindistan'ın güvenilir demokratik yapısının Batı tarafından kabul edilmesine değinirken Karnad ülkenin tarihsel yeri ve bugün geldiği noktadaki potansiyeline değinmektedir. Bu iki güç tanımlaması özellikle iç politika projeksiyonu açısından önemli olmaktadır. Pande'nin büyük güç modelinde, askeri ve ekonomik güçlerin sınırlılığına rağmen bu rolü oynamakta Hindistan için toplumsal barış ve demokratik kurumların güçlendirilmesi hayati öneme sahiptir. Karnad için ise zaten hak edilmiş bir statünün yüksek sesle talebi söz konusu olmaktadır ve bugüne kadar gerçekleşmemesinin nedeni Hindistan liderlerinin stratejik düşünceye sahip olmamasıydı. Dolayısıyla, potansiyel sorunlardan ziyade önerisi büyük güç statüsünü klasik anlamıyla değil, farklı bir bakış açısıyla ele almaktı. Özellikle ekonomik gücün hiçbir zaman tek başına yeterli olmadığı ve bu anlamda askeri gücü kullanmaktan çekinilmemesi tezi Hindistan'ın ahlaki bir rol model olarak büyük güç olabileceği yaklaşımından tamamen uzaktır.

Hindistan elitlerinin de desteklediği güçlü Hindistan rolü ve uluslararası sistemin önemli bir aktörü olmak, stratejik tercihlerde daha önce de dile getirilmiş Katulya ve Gandhici ikilemini sürekli ortaya çıkarmaktadır. Çoğunlukçu bir devlet yapılanmasına gidilirken, aynı zamanda askeri stratejiler konusunda halen kendisini bölgesiyle sınırlandıran bir Hindistan tasviri ön plana çıkmaktadır. Bazı uluslararası konularda büyük bir güç gibi hareket edebilirken, özellikle bölgesel sorunlar açısından sınırlılıkları söz konusu olmaktadır.

---

[679] Raja Mohan, **Crossing the Rubicon**, s. 263 ve ayrıca

[680] Emilian Kavalski, India: An Awkward Great Power?, **Awkward Powers: Escaping Traditional Great and Middle Power Theory,** ed Gabriella Abbondanza, Thomas Wilkins**,** Macmillan**,** 2021, s. 73-94.

[681] Aparna Pande, **Making India Great**, harper Collins, New Delhi, 2020; Aparna Pande, **From Chanakya to Modi, The Evolution of India's Foreign Policy**, harper Collins, New Delhi, 2017; Bharad Karnad, Why India is A Great power Yet? Oxford University Press, New Delhi, 2015; Bharat Karnad, **Staggering Forward,** Penguin, New Delhi, 2018.

Hindistan'ın gücünün ölçülebilir kıstasları tartışmalı olmakla birlikte,[682] kendisine özgü bir konumunun olduğu ve 1990'ların ortalarından itibaren uluslararası toplumun da Hindistan'ı yükselen bir güç olarak kabul ettiğini söylemek gerekmektedir. Belirtilmiş olduğu üzere, 1998 sonrasında Hindistan kendisini orta büyüklükte bir devlet olmaktan ziyade büyük bir güç olarak tanımlamakta ve böyle bir kabul için talepte bulunmaktadır. Hindistan'ın bu talebi çok yeni sayılmaz: Nehru ve Inidra Gandhi dönemlerinde de sömürgecilik karşısında Üçüncü Dünya'nın lideri olma iddiası söz konusu olmuştur. Asya ülkeleri toplantıları ve Bağlantısızlık Hareketi ile özellikle sömürgecilik sonrası dönemde etkin bir varlık gösterme çabası vardı. Bu tutum bölgesel konumunun ötesinde uluslararası talepleri de içermekteydi. Ancak, 2000'lerde başlayan süreç post-Nehru olarak ifade edilebilecek bir dönemdir ve uluslararası sistem ile ilişkileri dönüşmektedir. İlk dönemki liderlik talepleri bir güç arzusundan ya da uluslararası sisteme eklemlenme biçiminden ziyade uluslararası sisteme bir eleştiri getirerek onu değiştirmek ya da uluslararası sistemin dışında kendisinin hayatta kalabileceği bir yapı oluşturabilmek amacı taşımaktadır. Nitekim, pek çok yazar tarafından dile getirilen BM Güvenlik Konseyi Daimî Üyelik teklifinin Nehru tarafından iki kere reddedilmesi bu dönemin sistemi ile ilişkisinin farkını ortaya koymaktadır.[683] Soğuk Savaş koşullarında bağımsızlığını kazanmış pek çok ülke için de eski efendilerinin kurduğu ve yönettiği sistem güvenilmez algılanmaktaydı. 1990'ların ortasında başlayan süreç ise mevcut uluslararası sistemin arzu edilmemesinden farklı olarak sistemin Hindistan lehine bir revizyonun talebidir. Sistem eleştirisi restorasyoncu bir nitelik taşımaktadır. Yükselen bir güç olarak Hindistan'ın revizyonist yaklaşımı sistemi kökten değiştirmek ya da güç dengelerini baştan belirlemekten farklı olarak kendisinin de merkezde yer alabildiği, eşit statülü

[682] Hindistan'ın ekonomik büyüklüğü etkileyici olmakla birlikte, nüfusun büyük ve yoğun olduğu, ekonomik gelişmenin toplumun her kesimine yayılamadığı, demokratik kurumlar olmasına rağmen ülke içinde zaman zaman yaşanan çatışmaların ve askeri donanımına ve teknolojisine ilişkin tartışmalar yaşandığı dikkate alındığında bu güç unsurlarının gerçek niteliği hakkında farklı çıkarımlarda da bulunmak mümkündür.

[683] BM Güvenlik Konseyi için daimî üyelik teklifi özellikle BJP tarafından sıklıkla gündeme getirilen ve Nehru'nun Çin ile ilişkiler gibi önemli başarısızlıklarından biri olarak addedilen bir savdır. Sav olarak nitelendirilmesinin nedeni pek çok yazar tarafından dile getirilse de resmi bir teklifin hiçbir zaman gerçekleşmemiş olmasıdır. ABD'nin Hindistan'ın Çin'in yerini almasına ilişkin gayri resmi teklifi, Hindistan'ın dış politikasına uygun olmamasının yanında Çin'in Hindistan karşısında saldırgan bir politika izlemesine neden olabilirdi. Ağustos 1950'de ABD dışişleri temsilciliği tarafından Hindistan büyükelçisine yapılmıştı. Bu yaklaşımda Hindistan'ın Güvenlik Konseyi üyesiyken Kuzey Kore'ye ilişkin ilk kararı ve Güney Kore'ye yardım kararını desteklemesinin etkisi vardı, ancak Kanti Bajpai'ye göre Hindistan'ın ABD'nin askeri müdahaleyi yönetmesi isteğine olumsuz yanıt vermesi teklifin devam etmemesine neden olmuştur. Sovyetler Birliği'nin 1955 teklifi ise Hindistan'ın altıncı üye olarak katılmasına ilişkindir. Nehru Bulganin'in teklifini ve niyetini inandırıcı bulmamıştır. Nitekim, BM Şartı'nda yapılması gereken bu büyük değişim başta Güvenlik Konseyi üyeleri tarafından kabul edilmeyecektir. Srijan Shukla, "India Never Had an Offer to Become Permanent UNSC Member — This is a Fact" **The Print**, 15 Mart 2019, https://theprint.in/world/india-never-had-an-offer-to-become-permanent-unsc-member-this-is-a-fact/206091/ ; Anton Harder, "Not At The Cost Of China:New Evidence Regarding US Proposals to Nehru for Joining The United Nations Security Council" **Cold War and International History Project Working Paper 76**, Woodrow Wilson International Center, Mart 2015, https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/documents/publication/cwihp_working_paper_76_not_at_the_cost_of_china.pdf

bir uyuma yöneliktir.[684] Nitekim, bu dönem için Hindistan dış politikasına yönelik önemli eleştirilerden biri mevcut statükoya karşı geldiği pek çok noktada sistemle yeni bir uyumu sağlamış olmasıdır. Örneğin, daha önce belirtildiği üzere, "güvenilir nükleer güç" tanımlaması Hindistan'ı mevcut Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması rejimine doğrudan dahil olmamasını sağlasa da rejimin varlığını değiştirmeden rejimi tanımasına neden olmuştur. Bu durum Hindistan'a uluslararası sistem içinde özel bir ayrıcalık ve statü kazandırmakla birlikte nükleer rejime ilişkin ve bu rejimin tamamen değişmesine yönelik geleneksel dış politikasından rejimle uzlaşma noktasına doğru temelli bir değişimi de ifade etmektedir.

Uluslararası sistem içinde büyük güçlerin değişimi konusunda uzun yıllardır süren genel kabul bunun bir savaş yoluyla ya da önemli krizlerle olabileceğidir. Sistemin yeniden dönüşümü yeni güçlerle savaş ya da savaş benzeri gelişmelerin sonucu görülmektedir. Bu nedenle, yükselen orta büyüklükteki güçlerin (yükselen güçler) merkeze ve sisteme yönelik talepleri statüko karşıtı, revizyonist ve yayılmacı olarak algılanmaktadır. Manjari Chatterjee Miller, Çin ve Hindistan'ı yükselen güçler olarak karşılaştırdığı çalışmasında, Hindistan'ın statükoyu eleştiren, ancak tam olarak da statükoya karşı olmayan, hatta yükselen güç olarak uluslararası sistem tarafından desteklendiğini ileri sürmektedir.[685] Bu bağlamda, yükselen güç olarak ve kendisini büyük güç olarak tanımladığı bu süreç dış politikasında hem sistem düzeyinde hem de dış politikayı ele alan karar alıcıların yaklaşımı doğrultusunda bir değişimi ve farklılaşmayı da getirmektedir.

4.3.2 "Yeni" Politik Söylem ve Dış Politika Değişimi

Güvenlik problemleri içinde bulunduğu bir bölgede nükleer silahlarıyla yükselen bir güç olarak Hindistan, güç kavramının limitlerini her yeni durumda yeniden tanımlamak durumundadır. Özellikle karar alıcılar için bu, çok değişken uluslararası sistem içerisinde ülkenin gücünün unsurlarını ve araçlarını tekrar tekrar ele alarak yeni kararlar üretme zorunluluğu anlamına gelmektedir. Karar alma mekanizmasının etkinliğini de sürekli tartışılır kılmaktadır.

Hindistan ilk olarak 1998 nükleer testleriyle büyük güç olma yolunda özel bir önem kazanmıştır.[686] Özellikle 2000'li yılların başında BJP, etkin olduğu Ulusal Demokratik Birlik Hükümeti sırasında ve 2014 sonrasında da sıkça dile getirildiği gibi, istikrarlı bir biçimde ülkenin

[684] Manjari Chatterjee Miller, **Why Nation Rise? Narratives and the Path to Great Power,** Oxford University Press, New York, 2021, s. 5-8.

[685] Manjari Chatterjee Miller, Why Nation Rise, Narratives and the Path to Greath Power, Oxford University Press, New York, 2021, s. 7.

[686] Tazha Varkey Paul ve Balvey Raj Nayar, **India in the World Order: Searching For Major Power Status**, Cambridge University Press, 2003, s. 221.

bir büyük güç olduğu söylemini üretmektedir. 1998-2002 yılları arasında Dışişleri Bakanlığı yapan ve ABD-Hindistan ilişkilerinin gelişmesinde önemli rolü olan Jaswant Singh görevini bırakırken Dışişleri mensuplarına yaptığı konuşmasında "Hindistan'ın artık etkilenen değil uluslararası gelişmelere etkisi olan bir ülke olduğuna" değinmiş ve bu doğrultuda Hindistan diplomasisinin "on yıllardır olduğu gibi artık reaktif değil, şu anda proaktif" olarak dönüştüğünü ifade etmiştir.[687] 2014 seçimleri sonrası Narendra Modi'nin Başbakanlığında kurulan yeni Hükümetin Dışişleri Sekreteri Subrahmanyam Jaishankar 2015'te Singapur'da gerçekleştirdiği konuşmasında yeni Hindistan yönetiminin de "uluslararası sistem içerisinde lider rol oynayarak daha fazla inisiyatif alma" hedefini ortaya koymuştur.[688]

Hindistan diplomasi geleneğine uygun gerekli maddi kapasiteye sahip olup olmadığı ya da geliştirip geliştirmediğine dair ulusal tartışma devam etmekle birlikte,[689] kendisi için talep ettiği uluslararası rolü elde edebilmek için yumuşak güç ve hatta askeri güç araçlarını kullanması ve bu doğrultuda inisiyatif alarak politika üretmesi kararlılığını ortaya koymaktadır.[690]

Paul ve Nayar'ın daha erken çalışmalarında ifade ettikleri, Hindistan'ın büyük güç olma yolundaki taleplerini karşılamada özellikle iki konunun sorun teşkil ettiğidir: bunlardan ilki reel kapasitedir, ikincisi ise iç politik yapının bu talebi karşılamadaki etkisidir. Sosyopolitik heterojenlik, ekonomik gelişme, ulusal kimlik konusu ve bölgesel rekabet içinde bulunduğu ülkelerle ilişkisi bu talebini etkilemektedir. Büyük bir güç olma söyleminde, daha önce de belirtildiği gibi, sömürge mirasının ve tahayyül edilen toplumsal yapı ve medeniyet becerisinin, kültürel tarihsel toplumsal birikiminin varlığı vurgulanmaktadır. Yazarların bir problem olarak ortaya koydukları sosyal yapı, söylem düzeyinde bu iddianın en önemli dayanaklarından birini oluşturmaktadır. Sisteme ilişkin revizyonist söylem diplomatik yollarla ve her durumda kendisini yeniden değerlendirerek devam eden bir durumdur. Konu temellidir, bu anlamda her zaman sürekli değildir. Ancak, önemli bir dış politika değişimine mi işaret etmektedir yoksa bölgesel güvenlik kaygıları gibi aslında bölgesel güç olmanın küresel söylemde karşılığı mıdır soruları halen durmaktadır. 2001 sonrası dış politika kararlarında kendini göstermektedir. Hermann'ın

[687] Raja Mohan, "Pride, Regret as Jaswant Bids Adieu" **The Hindu**, 03 July 2002. https://www.thehindu.com/todays-paper/tp-national/pride-regret-as-jaswant-bids-adieu/article27856008.ece

[688] **Subrahmanyam Jaishankar, IISS Fullerton Lecture**, Singapur, 20 Temmuz 2015.

[689] Milli savunma bütçesi, Hindistan ordusunun nitelikleri ve nüfusunun, ekonomisinin etkisi tartışmalıdır. Tazha Varkey Paul, Mahesh Shankar, "Status Accommodation through Institutional Means: India's Rise and the Global Order" **Status in World Politics**, Tazha Varkey Paul, Deborah Larson and William Wohlforth (eds), Cambridge University Press, New York, 2014, s. 165-192.

[690] Tazha Varkey Paul ve Balvey Raj Nayar, **India in the World Order: Searching For Major Power Status**; Raja Mohan, **Crossing the Rubicon**, s. 260-272.

değindiği üzere, bu değişim bir defalık ya da sınırlı bir siyasi karardan ziyade süreklilik içeren ve birbirini takip eden pek çok dış politika kararından oluşan bir silsiledir. Farklı konularda farklı hızlarda pek çok değişimin birlikte gerçekleştiği bir bütündür.[691] Ancak şimdiden yönünü tayin etmek pek kolay olmamaktadır.

Hindistan özelinde dış politika değişimleri özellikle 1990 sonrasında ortaya çıkan gelişmelerin tetiklediği uzun bir sürecin sonunda gerçekleşmiştir. Bu uzun süreçte hükümetlerin farklı toplumsal tabanlarının ve siyasal miraslarının olmasının ve ülkenin yönetim yapısı ile içerisinde yaşadığı dönüşümün karşılıklı etkileri söz konusudur. Özellikle yükselen bir güç olma bağlamında düşünülürse, bunun başlangıçta bir hedef olmaktan ziyade bir rol talebi olduğu, ancak içeriğinin tam olarak net olmadığı ve farklı tariflerinin bulunduğunu söylemek mümkündür. Bugün için hem hükümet tarafında hem de Kongre Partisi'nin temsil ettiği muhalefet tarafında yöntemler konusunda farklılıklar olsa da hedefler konusunda ortak bir anlayışın oluştuğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Fakat 2000'lerin başında hedefler konusunda da tam bir uzlaşma olduğunu söylemek mümkün değildi. Bu farklılık Hindistan'da dış politikada karar alma mekanizmasının işleyişiyle ilgilidir. Sürecin küçük bir grup özelinde merkezileşmesi ve genel bir uzun erimli dış politika programının ve strateji belgelerinin bulunmaması Hindistan dış politikasının neyi hedeflediğini ve eyleminin nedenlerini anlamayı zorlaştırmaktadır. Özellikle büyük güç olma perspektifi uzun vadeli bir politika vizyonunu gerektirdiği için geniş katılımlı kurumsal bir yapılanmanın zorunluluğu vardır.[692] Bu durum dış politika kararlarını bazı genel eğilimler – ki onlar da değişebiliyor – dışında reaksiyoner yapmaktadır. Dolayısıyla, hükümetler ya da ülke içi krizleri bu hedefleri belirgin kılmaktan çok daha betimleyici hale getirmekte ve içeriğini bilinçli bir muğlaklığa terk etmektedir. Bu nedenle, yükselen güç söylemi ve imajı, bu konuya ilişkin politikaların başlamış olmasına rağmen, 2012-13 yıllarına kadar hükümet ve özellikle dışişleri bakanlığı özelinde pek telaffuz edilmemiş ve bu konuda daha ihtiyatlı davranılmıştır. Hindistan'ın asıl yöneliminin büyük güç olmaktan ziyade bölgesel güç olmak olduğu dile getirilmiştir. Güç söyleminin özende bölgesel güvenlik kaygıları yeralmaktdır. Pakistan ve Çin politikalarındaki düzen ve değişim Hindistan'ın güç ilişkileri konusundaki yaklaşımını etkilemektedir.

[691] Charles Hermann, "Changing Course…", s. 5-6.

[692] Rory Metcalf, "Imagining An Indian National Security Strategy: The Sum of Its Parts" **Australian Journal of International Affairs,** Vol 7, No. 5, **(**2017), s 516-528. Bazı yazarlar Hindistan'ın genel bir strateji belgesinin olmamasını olumlu karşılamaktadır, bu ülkenin aniden gelişecek koşullara hızlı uyum sağlamasını kolaylaştırırken kendisini öncesinde belirlenmiş hedefleri gerçekleştirmenin maddi ve manevi yükünden korumaktadır.

Hindistan dış politikasının değişimi tartışmalarında büyük güç olma söylemi belirttiğimiz üzere dış politikasının temel konularının dışında değil aksine onlarla ilgilidir. Nitekim değişimini ele aldığımız bağlantısızlık ve nükleer politikaların oluşum ve değişim süreçleri iç politikadan, Pakistan ve Çin sorunlarından doğrudan etkilenmektedir. Değişimin kendisi dış politika konularının iç politikasının uluslararası sistem ile etkileşimi ve bu etkileşimin bir yorumu olarak ele alınabilir. Güç kavramı bu yorumun çerçevesini çizmek açısından hem de öğeleri üzerindeki etkisini ifade etmek açısından önemlidir. Çünkü bağlantısızlık ve nükleer politikayı değişime iten şey sadece onlarla sınırlı olmamaktadır. Bu politikaları etkileyen durum aynı zamanda diğer tüm etmenlere de etki etmektedir. Bu çerçevede Hindistan dış politikasının bölgesel ilişkiler unsurunu Pakistan ve Çin özelinde, güç ilişkileri çerçevesinde, bağlantısızlık ve nükleer politikayı etkilemesi bağlamında kısaca ele almamız gerekmektedir

4.3.3 Hindistan'ı Etkileyen Bölgesel Güç Unsurları, Pakistan ve Çin

Hindistan için bölgesel güvenliği ile küresel ilişkileri arasında önemli bir ilişki vardır. Hindistan'ın yükselen bir güç olarak konumunu ele alabilmek için iki komşusu ile Çin ve Pakistan ile ilişkilerini ile almak gerekmektedir. Hindistan'ın dış politika kararlarına etki eden unsurlardan ilki güvenlik kaygısıdır. Bu kaygı haksız sayılmaz Pakistan ile dört Çin ile bir kez savaştığı, ayrıca halen devam eden sınır çalışmaları ve sınır aşan terörizm sorunu Hindistan'ı iki komşusuna yönelik kendi güvenliğini arttıracak politikalar üretmesine neden olmaktadır. Bu iki komşusuyla ilişkisi, kendi devlet kapasitesinin sorgulandığı bir durumdur. Bu iki ülke ile ilişki Hindistan siyasetini bağımsızlığından bu tarafa doğrudan etkilemiştir ve aldığı dış politika kararlarında bu ülkelerle ilişkisinin izini sürmek mümkündür. Buradaki temel sav Hindistan dış politikasında Pakistan ve Çin'in tehdit olarak ele alınması ve bu iki ülkeye olan kaygıyla -araçlar farklılaşsa da- dış politikaya yaklaşılması hiç değişmemiştir. Uluslararası sistemde gerçekleşen değişimlerde bu çatışmayı farklı düzeylerde ve araçlarla yeniden üretmiştir. Dolayısıyla bu kaygı anlaşılamadan bağlantısızlık, nükleer politika ve Hindistan'ın uluslararası alanda güç ve liderlik anlayışı kolaylıkla anlaşılamaz.

4.3.3.1 Pakistan Politikası ve Değişim

Hindistan'ın Pakistan politikası güvensizlik ve "ötekileştirme" üzerine kurulmuştur. İki ülke bağımsızlık sonrası tamamen farklı dış politika kararlarıyla farklı doğrultularda ilerlemişlerdir. Sömürge kimliği ve ayrılma sürecinin yıkıcı etkisiyle iki ülkenin çözmesi gereken sorunlar Pakistan ve Hindistan'ı derin bir anlaşmazlığa itmiştir. Bu Keşmir sorunu ya da sınır aşan sular sorunu gibi konuların, iki ülkenin birbirlerine ilişkin algıları ile birleşmesi ve uluslararası sistem içerisinde yeniden üretilmesiyle derinleşmiştir. Hindistan için Pakistan her

zaman tehlikeli bir komşu olarak algılanmıştır. Bu durum bağımsızlığından beri dış politika kararlarını etkileyen bir durum olmuştur. Hindistan için Pakistan bu bağlamda uluslararası yapıdan bağımsız olarak dış politikası bağlamında sürekli bir dikkate alması gereken bir unsur olmuştur.

4.3.3.1.1 Çatışmanın Kaynağı

İki ülke arasındaki sorun beraberinde büyük bir tarihsel arka plan taşımakla birlikte sömürgecilik ve sömürgeden ayrılma süreciyle ilgilidir. 14 Ağustos ve 15 Ağustos 1947 tarihlerinde sırasıyla Pakistan ve Hindistan bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Sömürgeden bağımsızlığa geçen süreç içinde iki ülke için sadece İngiltere'ye karşı bir zafer kazanılmıyor aynı zamanda büyük bir ayrılık, Hindistan için parçalanma, Pakistan için zafer yaşanmaktaydı. Dolayısıyla iki ülke için yeni dünya sorunları değil aynı zamanda bu ayrılmanın geride bıraktığı fiziksel ve psikolojik etkilerle de başa çıkmak zorundaydılar. Bu durumun karşılığı bölgelerinde rekabetçi –kimi zaman düşmanca- bir ilişkiyi sürdürmek durumunda kalmış olmalarıdır.[693] İki ülke içinde ulus inşası ve devletin kurulması öncelikli sorunlar olmakla birlikte en önemli problem Keşmir sorunu olarak ortaya çıkmaktadır. Keşmir sorunu dışında, sınır aşan sular gibi diğer sorunlar uluslararası anlaşmalar yoluyla çözülmüş olmakla birlikte Keşmir sorunu bugüne kadar ulaşmaktadır.

Şekil 6: Keşmir, Hindistan ve Pakistan tartışmalı Sınır Bölgesi

[693] Elif Bali, "Pakistan", **Dünya Siyasetinde Doğu Asya**, İsmail Ermağan (ed), İstanbul:Nobel, 2016, s. 447-468.

Kaynak: http://cleavernotes.in

İki ülke Keşmir sorunu ile alakalı Pakistan ile 1948,1965, 1971 ve 1999 yıllarında savaşmışlardır. Pakistan ile ilgili olarak Hindistan dış politikasının seyri zaman zaman farklılık göstermekle birlikte süreklilik hakimdir. Nehru döneminde sorunların BM nezdinde çözülmesi konusunda çalışmalar yapılmıştır. Ancak herhangi bir sonuca varılmaması ve BM gözetiminde taraflarca kabul edilen 1949 Karaçi Anlaşması'nın uygulanamaması Keşmir'de mevcut Line of Control (LoC) iki ülke arasında fiili sınır haline getirmiştir. Nehru'nun yaklaşımı 1965 savaşı ile başarısızlığa uğramıştır. 1971'de Hindistan'ın Pakistan'a karşı zaferi sonrası Simla anlaşmasıyla Keşmir sorununun çözümü iki taraf arasındaki görüşmelere bırakılmıştır. Bu durum iki ülke arasında Keşmir konusuyla alakalı önemli bir politika değişikliğine işaret etmiştir. İlki Hindistan soruna ilişkin olarak Nehru'nun uluslararası platformları kullanması stratejisini reddetmiştir ve bugün de devam eden "Keşmir iki ülke arasında bir sorundur," tezine ulaşılmıştır. İkincisi Hindistan için Pakistan'ı katıldığı uluslararası platformlarda "ötekileştirme" yoluna gidilmiştir. Bu strateji öncelikle NAM Zirvelerinde uygulanmış ardından SAARC gibi platformlara taşınmıştır. Benzer strateji Pakistan tarafından da izlenmiştir. Soğuk Savaş süresince Hindistan'dan farklı olarak Pakistan ittifak politikaları içerisinde yeralmıştır. İttifak dışında Hindistan Çin Savaşı sonrası Çin'in yeni toprak kazancını tanımış ve işbirliği içine girmiştir. Tahran'da kurulan Ekonomik İşbirliği Örgütü içerisinde ve İslam Konferansı teşkilatı içerisinde etkinlik göstermiştir.

İki ülke arasındaki çatışma Soğuk Savaş'ın blok politikaları etkileri, Pakistan iç gelişmeleri, nükleer silahlar ve Afganistan ile başlayan ve Keşmir üzerinden Hindistan'a yayılan terörizm sorunu ile derinleşmiştir. ABD'nin 1999 yılına kadar Pakistan'a desteği ilişkileri etkileyen bir diğer faktör olmuştur. Ancak ikili ilişkiler tüm sorunlara rağmen her dönem sürdürülmeye çalışılmıştır. 1999 sonrasında Pakistan ilişkilerinde süreklilikler devam ederken ABD'nin Pakistan'da desteğini çekmesi ve Hindistan'da özellikle Modi yönetimi Pakistan politikasının görünümünü değiştirmiştir.

4.3.3.1.2 Hindistan'ın Pakistan Politikası

Pakistan konusunda karar alıcıların tavrı değişiklik göstermektedir. Uluslararası alanın da etkisiyle örneğin Rajiv ve Indira Gandi'ni tutumları daha sert tedbirlere Vajpayee ya da Mahmohan Singh gibi aktörler daha dengelidirler. Kongre Partisi'nin Pakistan ile çatışmalı bir politikayı hem ideolojik olarak hem de oy tabanını fazlasıyla rahatsız etmek istemediği için tercih

etmediğini söyleyebiliriz. Ancak Vajpayee tüm RSS kimliği ve Pakistan karşıtlığı yoğun bir çevreden gelmesine rağmen ve hatta parti içi tartışmalara rağmen Pakistan ilişkilerini düzeltmek için önemli diplomatik adımlar atmıştır.

1998 nükleer denemeleri sonrasında seçimleri kazanan NDA hükümeti Vajpayee Başbakanlığında Pakistan ilişkilerini geliştirmek üzere adım attı ve 1999'da Lahor görüşmeleri başladı. İki ülke arasındaki sınırların açılması ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi doğrultusunda başlayan görüşmeler, Kargil Savaşı ile yeniden tırmanmıştır. Pervez Müşerref'in Pakistan'da darbe yaparak ülke yönetimine geçmesi ikili ilişkilerin yeniden başlamışını geciktirmiştir. 1999'da Clinton'ın Delhi ziyareti ve ABD'nin Pakistan'dan desteğini kısmen çekmesi Hindistan için Pakistan siyasetini bölgesel bir problem olarak ele almanın olanağını sunmuştur. Ancak 11 Eylül ile başlayan süreç içerisinde Pakistan'ın konumu Hindistan için halen muğlaktır. Bir taraftan iki ülke arasında ilişkiler geliştirilmeye çalışılırken diğer taraftan Hindistan Pakistan'ı bölge içinde güvenlik sorunları yaratan ve Hindistan'a karşı terörü destekleyen bir ülke olarak ifade etmekteydi.

2001 'de Agra'da iki ülke liderleri bir araya gelmiş olmakla birlikte, 2001'de Keşmir'de ve Parlamento'daki terör olaylarından Hindistan Pakistan'ı sorumlu tutmuştur. 2001-2002 süresince Afganistan konusunda aynı tarafta yer almış olmakla birlikte Pakistan Hindistan ilişkileri yakınlaşmadan çok uzaktır, LoC boyunca yaşanan sınır ihlalleri 2002'de Gujarat olaylarında pek çok Hindistan Müslümanını öldürülmesi iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesini engellemiştir. UPA hükümeti ile iki ülke arasındaki ilişkiler normalleşmeye başlamakla birlikte 2008 Mumbai terör saldırısı okları tekrar Pakistan üzerine çekmekteydi.

Pakistan ilişkilerinin sürekli çatışmalı doğası iki ülke kamuoyunun birbirine karşı olan tehdit algısıyla da beslenmektedir. Nitekim iki ülkede de halkın büyük bir kısmı diğer tarafı güvenilmez olarak nitelendirmektedir. Ayrıca Pakistan siyasal hayatındaki karışıklıklar Hindistan tarafında ise özellikle BJP'nin temsil ettiği Pakistan karşıtı hareket iki ülke ilişkilerinin gelişmesi üzerinde önemli bir engel oluşturmaktadır. [694]

2014 sonrası Modi yönetiminin Pakistan ile ilgili politikası diğer dış politika konularında olduğu gibi aktif bir fark yaratmaktadır. Modi ikili diplomasisini Pakistan örneğine de yansıtmaktadır. Bir taraftan Pakistan ile ikili ilişkileri geliştirmeye çalışırken diğer taraftan

[694] D. Kux, "India's Fine Balance"; Priya Chacko, "The İntrusion Of Domestic Politics İn Kashmir Tensions," **The Interpreter**, 28 Şubat 2019, https://www.lowyinstitute.org/the-interpreter/intrusion-domestic-politics-kashmir-tensions

Pakistan'ı uluslararası platformlarda "ötekileştirmek" ve üzerinde uluslararası bir baskı oluşturmaktır.[695]

Narendra Modi, Singh ve Vajpayee'den farklı olarak Pakistan ile ilişki kurma konusunda çekingen olmamıştır. Ancak ikili ilişkilerini dikkatli bir biçimde yönetmiştir. 2014'te Nawaz Sharif hükümetiyle başlayan ilişkiler pek çok konuda karşılıklı işbirliği konusunda çalışmayı öngörmekteydi ancak Modi'nin Keşmir konusundaki yaklaşımı tamamen farklı olmuştur. Keşmir konusu iki ülke arasında gündeme getirilmemiştir. 2019'da Keşmir'in anayasal statüsünün değiştirilerek özerkliğinin kaldırılması ve Hindistan topraklarına diğer eyaletler gibi dahil olması Keşmir için belirlenen uzun süreli yaklaşımın bir sonucudur. 2014'te BJP seçim manifestosunda yer almasına rağmen uygulanması zaman almıştır. Pakistan ilişkilerinde Keşmir sorunun ele alınmaması bu durum ile ilgilidir.[696] Aslında 2015'te Dışişleri Bakanları iki ülke arasında "Kapsamlı Diyalog" başladığını duyurduklarında ele alınan konulardan biri Keşmir'di. Ancak sonrasında gündeme gelmemiştir.[697]

Narendra Modi 2019'a kadar geçen sürede toplantıların ve diyaloğun devam etmesini istemekteydi. Keşmir çözümü olmayacaktı ve çoğunlukla sorunlar terörizm üzerinden konuşulmaktaydı. Bu durum Hindistan için kazanım olmaktaydı, hem diplomatik yöntemler için açık kapı bırakıyor hem de gündem belirleme konusunda etkili oluyordu. Nitekim stratejisinin ikinci ayağında Pakistan karşısında terörist faaliyetler üzerinden uluslararası kamuoyunu kullanmaya çalışıyordu. Çin'de yaptığına benzer bir biçimde karşısında bir koalisyon oluşturmaktaydı, ancak bu koalisyonun bir eyleme geçmesi beklenmiyordu, amaçlanan Pakistan'ın terörü desteklediğinin kabulüydü.[698] Bu karşıtlık için BM dahil pek çok platformu kullanmıştır. İslamabad'da yapılacak SAARC zirvesini Pakistan'ın teröre verdiği destek nedeniyle iptal ettirmeyi başarmıştır.[699]

---

[695] Kanti Bajpai, "Narendra Modi's Pakistan And China Policy: Assertive Bilateral Diplomacy, Active Coalition Diplomacy" **International Affairs, Vol** 93, No. 1 (2017), s.72-76.

[696] Anchal Vohra, Modi Took Complite Control over Kashmir," **Foreign Policy**, 3 Ağustos 2021, https://foreignpolicy.com/2021/08/03/modi-took-control-of-kashmir-2-years-ago-and-got-away-with-it/

[697] Bashir Ali Abbas "India-Pakistan Dialogue: Past Trends and Future Prospects" the Diplomat, 22 Ekim 2022, https://thediplomat.com/2022/10/india-pakistan-dialogue-past-trends-and-future-prospects/

[698] K. Bajpai, "Narendra Modi's Pakistan", s. 76-77.

[699] Nayanima Basu, "SAARC Could Stay Stuck İn Limbo, Now Over Pakistan's Support For Taliban Representation" **The Print**, 27 Eylül 2021, https://theprint.in/diplomacy/saarc-could-stay-stuck-in-limbo-now-over-pakistans-support-for-taliban-representation/739491/

2019 Şubat'ında Modi'nin kararı Pakistan ilişkileri açısından önemli sapmaya işaret etmekteydi. 14 Şubat 2019'da gerçekleşen Pulwama terör saldırısına karşı 26 Şubat 2019'da Pakistan'a karşı, Pakistan topraklarındaki terör kamplarını bombalama iddiasıyla Balakot hava taarruzu kararını vermiştir. Bu karar Hindistan tarihinde Indira Gandhi sonrasındaki hükümetler tarafından kolaylıkla alınabilir bir eylem kararı değildi. Modi'nin yönetim anlayışının bir yansımasıdır. Karardan neredeyse hiç kimsenin haberi yoktu. Nedenleri, hedefleri ve sonuçları açısından çok tartışmalı olmakla birlikte Hindistan'ın "güçlü" olduğuna dair içeride güçlü bir imaj oluşturulmasında ve desteklenmesinde etkili olmuştur.[700] Halen seçimler için yapılan bir hamle mi Pakistan'a karşı Hindistan'ın askeri gücünü kullanabileceğinin bir göstergesi mi olduğu net olmayan bu kararın bazı sonuçları olmuştur. Pakistan ile ilişkiler bozulmuştur, Pakistan karşı hamle yapamamıştır. Bunun nedeni bölgede oluşabilecek bir çatışmayı kimsenin istememesiydi. Ancak Pakistan'ın Hindistan'ın eylemlerinden dolayı kınanması beklentisi de pek gerçekleşmemiştir. Bu hava saldırısına karşı Hindistan'a yönelen eleştiriler cılız kalmıştır.

Bu bağlamda Çin ile Hindistan birbirinden farklı olmaktadır. Çin ile ilişkiler her zaman sorunlu olmakla birlikte Çin ile yaşanan sorunlarda askeri bir yanıt düşünülmezken ve popüler tepki dengelenmeye çalışılırken Pakistan tüm gücüyle savaşabileceği bir düşman olarak tanımlanmaktadır. Ancak Pakistan ile Çin arasındaki yakın ilişki, Kuşak Yol İnisiyatifi Hindistan'ın Pakistan'ı her ne kadar sistemin içinde etkisizleştirmeye çalışırsa çalışsın dış politikasını oluştururken dikkate alması gereken bir parametre haline getirmiştir.

4.3.3.2 Çin Politikası ve Değişim

Bölgesel güvenlik iki önemli sınır komşusundan tehdit alan Hindistan için çok önemlidir. Ancak bölge güvenliği pek çok dengeyi beraberinde getirmiştir. Bu dengelerden ilki Çin ile ilişkileri olmaktadır. Çin'de Hindistan gibi Güney ve Güneydoğu Asya'da etkin bir güçtür. Ekonomik, stratejik yatırımları uzun süredir Hint okyanusunu Çin egemenlik alanına dönüştürmeye yönelik olarak yorumlanmıştır. Hindistan'ın kendi sınır güvenliği ve bölgesel güvenliği için Çin ile ilişkilerini her zaman dikkate alması gerekmiştir. Bu durum Hindistan ve Çin arasında hem sınır sorunlarını hem de etki alanları rekabetini gündemde tutmuştur. Bu iki ülke arasındaki ilişki pek çok alanda rekabet halini almıştır. Özellikle bölgesel etki alanları üzerinden bölge ülkelerin -Maldivler, Sri Lanka gibi- iç siyasetlerine kadar sirayet etmiştir. Bu rekabetin bir diğer veçhesi de küresel rekabettir. Hint-Pasifik aksına kayan uluslararası güç

[700] Raj Chengappa, "Balakot: How India planned IAF Airstrike İn Pakistan | An Inside Story" **India Today,** 25 Mart 2019. https://www.indiatoday.in/magazine/cover-story/story/20190325-balakot-airstrikes-pulwama-terror-attack-abhinandan-varthaman-narendra-modi-masood-azhar-1478511-2019-03-15

mücadelesi Hindistan Çin ilişkilerini eklemlenmiştir. Hindistan bu yeni oluşumun Çin'i sınırlandırmasından memnunken diğer taraftan Çin ile ilişkilerini doğrudan etkilemesi ve kendi dış politikasını oluşturup uygulama kabiliyetini de yitirmek istememektedir.

Bölgenin güvenliği Hindistan için sadece uluslararası, bölgesel rekabetin bir uzantısı değil aynı zaman da tarihsel toplumsal ve ekonomik boyutları olan ve ülke siyasetini doğrudan etkileyen bir unsurdur. Bölgede yeralan ülkeler yüzlerce hatta binlerce yıllık bir geçmiş, insan hareketliliği ve tarihsel bağlarla birbirine bağlıdır. Tarih, din, etimolojik köken gibi birbirini etkileyen pek çok unsur mevcuttur. Aynı zamanda özellikle Hindistan içerisinde birbirine bağlı etnik gruplar, komşu halklar vardır. Tamiller belki bunun en çarpıcı örneği olmuştur ve Hindistan'daki büyük eyaletlerden birisi olan Tamil Nadu Tamillerin yoğun yaşadıkları ve dillerini, kültürlerini devam ettirdiği bu eyalet aynı zamanda Sri Lanka'ya en yakın noktadır.[701] Benzer bir durum ülke içerisindeki diğer gruplar için de geçerlidir ve bu durum Hindistan iç siyasetini doğrudan etkilemektedir. Dolayısıyla bölgesel güvenlik Hindistan için hem iç politikasıyla hem de küresel ilişkileriyle doğrudan ilgilidir.

Nitekim Haziran 2017, Hindistan ve Çin arasında Doklam'da yaşanan askeri karşılaşma ve sonrasındaki gerilimi gidermek için oluşturulan Stratejik Diyalog toplantılarının ilkinde Dışişleri Sekreteri Vijay Gokhale, Çin Hindistan ilişkilerinin çok katmanlı yapısını ve bölgesel küresel siyaset için önemini *"...Çin'in en önemli komşumuz ve dolayısıyla dış politikamızın önemli unsurlarından biri olduğu şüphesiz bir gerçektir…Son yıllarda her iki ülkenin diplomatik, ekonomik ve askeri kapasiteleri önemli ölçüde gelişmiştir. Dolayısıyla iki taraflı olarak almayı düşündüğümüz kararlar hem çok taraflı hem de bölgesel etkiler yaratmaktadır. Çin ile ilişkileri belki otuz yıl, hatta 15 yıl önce olduğu gibi göremiyoruz. Bence, her iki ülke de bu ilişkinin, öncelikle bölgemizde, bu yüzyılın belirleyici ilişkilerinden biri haline geleceği inancını paylaşıyor*" sözleriyle ifade etmiştir.[702]

4.3.3.2.1 Çin ile Çatışmanın Kaynakları

Hindistan'ın Çin ile ilişkileri derin bir güvensizliğe dayanmaktadır ve özellikle kamuoyu düzeyinde Çin düşman, tehdit olarak yorumlanmıştır. Hindistan siyasetinde farklı partilerin oluşturduğu farklı Çin temsilleri vardır, Çin'e ilişkin bakış, kaynağına göre değişmekle birlikte

[701] Hindistan'ın en güneyinde yeralan Rameshwaram ile Sri Lanka arası yaklaşık 20 km dir ve açık bir havada adayı görmek mümkündür.

[702] "Sino-India Relations Including Doklam, Border Situation and Cooperation in International Organizations" **Committee on External Affairs (2017-18) 22. Reports (16. Loc Sabha)** 4 Eylül 2018, s.2. https://164.100.47.193/lsscommittee/External%20Affairs/16_External_Affairs_22.pdf

üç farklı tanım ortaya koymaktadır: İlki Çin'i düşman görmektedir, Hindistan'ı çevreleyerek kontrol altına almaya çalışmaktadır, bu durumda Hindistan'da benzer bir karşılık vermelidir. İkinci bir görüş Çin ile Hindistan ortaklık kurma potansiyeli olan iki komşu ülkedir, siyasal ve kültürel olarak yakındırlar ve işbirliği içerisinde hareket etmeleri gerekir. Üçüncü bir görüş ise daha ortada yeralmaktadır, Çin ne dosttur ne de düşman, Çin Hindistan ile aynı bölgeyi paylaşan güçlü yükselen bir aktördür ve bu durum iki aktör arasında rekabet ve çatışma ürettiği gibi işbirliği fırsatları da yaratabilmektedir. [703]

Hindistan Çin sorununun temel kaynağı iki ülke arasındaki sınır problemleridir. Ancak bu sorun giderek büyüyerek farklı boyutlar kazanmıştır ve iki ülke arasında karşılıklı güvensizlik gelişip ikili bir problemden bölgesel bir boyuta taşınmıştır. Bu boyutlar Çin'in bölge ülkeleri üzerindeki etkisidir, Nepal, Bhutan, Maldivler, Sri Lanka Çin-Hindistan karşılaşmasının mekanları halini almıştır. Bir diğer boyut ise 1969 sonrası başlayan ve devam eden Çin-Pakistan ilişkileridir. Sorun yaşadığı ve çatıştığı iki sınır komşusunun bir arada hareket etmesi ve pek çok konuda birbirlerini desteklemesi Hindistan için tehdidin ciddiyetini arttırmıştır.

Şekil 7: Hindistan-Çin Tartışmalı Sınırı

Kaynak: http://geographic.news/india-china

[703] Thorsten Wojczewski, "China's Rise As A Strategic Challenge And Opportunity: India's China Discourse And Strategy" **India Review**, Vol.15, No. 1(2016), s. 26.-27.

Hindistan ile Çin'in asıl sorunu sömürgecilik döneminden beri devam eden sınır sorunudur. İngiliz yönetiminin çeşitli zamanlarda yaptığı anlaşmalarla belirlenen sonra değişen sınırlar Çin iş savaşı etkisiyle ve Hindistan'ın bağımsızlık mücadelesi nedeniyle tam bir netlik kazanmamıştır. Özellikle Çin'in Hindistan'dan toprak talepleri vardır, Hindistan ise Tibet'in Çin tarafından işgalini tanımamış ve Çin'in sınır ile ilgili iddialarını reddetmiştir.

Bağımsızlık sonrası Nehru iki ülke arasında antiemperyalist bir işbirliği öngörmüştür. Hindistan Çin Halk Cumhuriyeti 1949'da kurulduktan kısa bir süre sonra tanımıştır. Ayrıca BM üyeliğine destek olmuştur. 1954 yılında iki ülke arasında *Panchseel* anlaşması Barış İçinde Bir arada Yaşamın Beş İlkesi Anlaşması imzalanmıştır.[704] Ancak anlaşma ve karşılıklı diyalog sınır sorunları karşısında 1962'de Savaşı engelleyememiştir. Savaşın sonunda Hindistan büyük bir yenilgi almış ve Aksai Chin bölgesini kaybetmiştir. Bu savaşın toprak kaybından daha önemli bir sonucu Keşmir sorunu gibi Hindistan için çok önemli bir travma yaratmıştır. Bu travmanın bir nedeni tüm diplomatik çabalara hatta Tibet konusundaki sessizliğe rağmen savaşın önlenememesi Nehru politikalarını tartışmaya açmıştır, Çin'e karşı güvensizlik ve düşman imajı yaratmıştır ve Hindistan'ın askeri olarak güçsüz olduğu fikrini yaygınlaştırmıştır. Ayrıca Aksai Chin bölgesini tanıyan Pakistan ile Çin arasında uzun soluklu bir dostluk başlamıştır. Çin 1965 ve 71 savaşında Pakistan'a yardım etmiştir.

Bölgesel ilişkilerin aldığı bu yeni durum Hindistan dış politikasında komşularından gelebilecek tehdide karşı savunma gereksinimi düşüncesini yerleştirmiştir. Bu bağlamda Pakistan-Çin-ABD yakınlaşması Hindistan'ı Sovyetler Birliği ile anlaşma yapmaya yönlendirmiştir. Rajiv Gandhi'nin sınır sorunlarının çözümü için çabası iki ülke arasında 1988'de bir anlaşma ile sonuçlanmış ancak oluşan ortak komitelerin çalışmaları çoğunlukla dikkate alınmamıştır. 1998 Nükleer Denemeleri sonrasında Hindistan NAM zirvesinde bu testlerin Çin tehdidine karşı olduğunu söyleyerek iki ülke arasındaki gerilimi arttırmıştır. 1999'da yeniden başlayan ikili ilişkiler 2003'te yeni bir safhaya ulaşacaktır.

4.3.3.2.2 Hindistan'ın Çin Stratejisi

Hindistan'ın Çin karşısında belirlenmiş bir stratejisi olmadığı ve bazen birbiri ile çelişen farklı tutumlar aldığı genel kabulü vardır. Bu bağlamda Hindistan dengeleme, kontrol etme ve çevreleme gibi farklı stratejileri aynı anda ya da sırayla uygulama yolunu seçmiştir.

[704] Harsh Pant, **The Growing Complexity of Sino-Indian Ties** Strategic Studies Institute, Haziran 2014

1990'lar boyunca belirsizlik içerisinde devam eden ilişkileri canlandıran önemli başlangıç Çin Başbakanının 2005'te Delhi ziyareti olmuştur. İki ülke ararsında Stratejik İşbirliği ve Ortaklık Anlaşması imzalanmıştır. Bu durum *Panchsheel* prensiplerinin yeniden hayata geçirilmesi gibi görülmüştür. 2004-2013 arasında iki ülke arasında ekonomik ilişkiler gelişmiş birbirlerinin en büyük ticaret ortakları olmuşlardır. Ancak bu ticaret ortaklığında Çin Hindistan karşısında önemli bir üstünlüğe sahiptir. Bu durumun kendisi bile ilişkilerin sürdürülebilirliği konusunda şüphelere yol açmaktaydı. Bu dönem Çin ve Hindistan'ı yakınlaştıran pek çok faktör vardı. İlki Dünya Ticaret Örgütü, IMF ve iklim değişimi politikalarıyla ilgili benzer çekinceleri paylaşmakta ve kendi ekonomik çıkarlarını ön planda tutan bir yol arayışındalardı. İkincisi uluslararası sistemin çok kutuplu yapısı içerisinde BRICS, G20 uluslararası işbirlikleriyle farklı bir kutup gibi hareket edebilme olanağı bulmaktaydılar. Her ne kadar BRICS'ten Rusya ve Çin'in beklentisi Hindistan'dan farklı olmakla birlikte Hindistan'ın sürdürdüğü ABD ilişkilerini geliştirirken çok taraflı işbirlikleri oluşturma ve stratejik otonomisini koruma politikasına uygun düşmekteydi. Bir diğer konu 2006'da iki ülke arasında imzalanan ortak savunma ve askeri tatbikatlara ilişkin anlaşmalardır. Ancak iki ülke arasındaki daha önemli problemler ilişkin çözüm süreçlerinin başarısızlığı bu anlaşmaların kısa vadeli olmasında de görülmektedir. 2010 yılında sınır sorunlarının yansıdığı sembolik bir vize sorunu bu alandaki zayıf ilişkilerin bitmesine neden olmuştur.

Manmohan Singh Çin ile ilişkilerini geliştirmeyi bölgesel güvenlik sağlamada önemli bir unsur olarak görmekteydi. Bu bağlamda bölge ülkeleriyle ilişkilerini geliştirirken Çin'i çevrelemek gibi bir strateji içerisinde olmadıklarını özellikle ifade etmiştir. Singh için Çin gibi büyük bir güç ile çatışmamak en doğru strateji olmaktadır. Singh görüşünün 2013'te Çin'e yaptığı gezide "eski ittifak ve çevreleme teorileri bugün geçersizdir, Hindistan ve Çin kontrol edilemez ve bizim de böyle bir niyetimiz olamaz" olarak ifade etmiştir.[705] Bu dönem Çin ilişkilerinin işbirliği ve ikili anlaşmalar doğrultusunda geliştirilmesine önem verilmiştir. Nitekim Çin ile yapılan Sınır Savunmasında İşbirliği Anlaşması (BDCA) iki ülke arasında özellikle LAC (Line of Actual Control)- sınır sorunlarını çatışmaya varmadan çözmeye yönelik bir yapı oluşturulmuştur. Çin için de bu anlaşma taraflar arasında karşılıklı stratejik güven kurulması açısından önemli bir belgedir ve güven sağlayıcı yasal önlemler açısından "sembolik" öneme

[705] **PM's speech at the Central Party School in Beijing - India and China in the New Era,** 24 Ekim 2013, https://archivepmo.nic.in/drmanmohansingh/speech-details.php?nodeid=1382

sahiptir.[706] Ancak sınır sorunlarına ilişkin endişeler azalmış olsa bile Çin'in Pakistan'a nükleer silahlar ve füzeler konusunda teknolojik destek sunması Hindistan için Çin'e karşı kaygıları azaltmaya yetmemiştir. 1981'den beri sınır sorunlarına ilişkin kurulmuş ortak komiteler iki ülke arasındaki ilişkilerde herhangi bir ilerleme kaydedememiştir. UPA hükümetinin bu konuyu en önemli görevlerinden biri kabul etmesi Çin ile sınır sorunlarının çözülmesi konusundaki mekanizmaları geliştirmiştir. Özellikle dışişleri diplomasisi bu dönem epey yoğun bir çalışma göstermiştir.[707] Bu süreçte Sıkkım'ın [708] Hindistan toprağı olarak tanınması çok önemli bir gelişmedir. Ancak Çin'in, Hindistan'ın kuzeydoğu eyaleti Arunachal Pradesh'in Çin toprağı olduğu üzerine ısrarı ve bölgeye Asya Kalkınma Bankası üzerinden yapılacak yardımları engellemesi sonrasında sınır sorunları konusundaki işbirliği sona ermiştir. 2009'da başlayan sınır gerginlikleri 2013'te iki ülke askerlerini Ladack'ta karşı karşıya getirmiştir. [709]

UPA hükümetinin uzun bir aradan sonra Çin ile ilişkileri işbirliği yoluyla çözmeye çalışması, Çin'in Hindistan için en önemli rakiplerden biri olduğu gerçeğini değiştirmemiştir. Bir taraftan Çin ile ilişkileri geliştirirken diğer taraftan Çin'in tepkisine yol açan ABD ile Nükleer anlaşmayı imzalamıştır.[710] Ayrıca savunma harcamalarını arttırarak ordu modernizasyonu ve savunma harcamaları için kullanmıştır. Ordu mensuplarınca "Çin'e özel füze" olarak adlandırılan Agni III füze sistemlerini geliştirerek denemelerini gerçekleştirmiştir.[711] Çin'e karşı uygulanan stratejinin odağı Hint Okyanusudur. UPA hükümetinin Hint Okyanusunu Hindistan'ın doğal etki bölgesi olarak ilan ettiği yeni donanma stratejisi Hindistan'ın deniz gücünü aşamalı bir biçimde arttırmıştır.[712] Bu durum Hindistan'a Hint Okyanusuna kıyısı olan ülkeler için koruma görevi sağlarken, Hint olmayan unsurları dışlama imkanı da sağlamaktaydı, bu durum Çin'in Hint Okyanusuna yatırımlarını ve etkisini tehdit etmekteydi. Sonrasında bu durum QUAD üzerinden de güvenceye alınmıştır. Vaypayee döneminde başlayan UPA döneminde devam bölgesel

[706] Ananth Krishnan, "China Highlights Outcome Of Manmohan's Visit" The Hindu, 25 Ekim 2013, https://www.thehindu.com/news/international/world/china-highlights-outcome-of-manmohans-visit/article5271533.ece

[707] Vijay Gokhale, **The Long Game**: **How the Chinese Negotiate with India**, , New Delhi:Penguin, 2021.

[708] 1975'e kadar monarşi ile yönetilen Sıkkım Krallığı 1975 referandumu ile Hindistan'a bağlanmıştır.

[709] "Why Border Stand-Offs Between India And China Are Increasing" **BBC**, 24 Eylül 2014, https://www.bbc.com/news/world-asia-india-29373304

[710] Jabin T. Jacob, "Indo-Us Nuclear Deal : The China Factor," **IPCS Special Report** , No.14 (2006), s.1-5.

[711] "China-Specific Agni-III To Be Tested Today" **Times of India,** 7 Mayıs 2008, https://timesofindia.indiatimes.com/india/china-specific-agni-iii-to-be-tested-today/articleshow/3016689.cms

[712] Abhijit Singh, "An Indian Maritime Strategy for an Era of Geopolitical Uncertainty" **Journal of Defence Studies**, Vol. 9, No. 4, (2015) s. 7–19

işbirliklerinin arttırılması ASEAN ve SAARC gibi bölge işbirliklerinde Hindistan'ın etkin konum alması Çin ile ilişkileri etkileyen bir diğer unsur olmuştur.

Nitekim Çin işbirliğinin en yoğun olduğu dönemde bile kamuoyunun Çin konusunda tavrı ihtiyatlıydı[713] Hindistan içerisinde çok sayıda Tibetli göçmen ve bunların oluşturduğu birlikler Çin Hindistan yakınlaşması karşısında Hindistan'a Tibet konusunu hatırlatmaktaydılar. UPA dönemi Çin'e en fazla resmi ziyaretin yapıldığı dönemlerden biri olmuştur. Ancak Çin ile planlanan ortak yatırımlar, ekonomik ve bölgesel işbirliği planlarına rağmen Çin'in Pakistan politikası ve sınırlar konusunda herhangi bir tavır değişikliği olmaması güven eksikliğini gidermemekteydi. Benzer işbirliklerinin kurulduğu dönemde dahi Çin savaş kararı alabilmiş güçlü ve tehlikeli bir komşu olmaktaydı.

2014 seçimleri sonrasında Modi'nin Çin yaklaşımı da BJP'deki Çin'i ezeli bir düşman olarak gören eğilime rağmen işbirliğini geliştirme yönünde olmuştur. Seçimler esnasında gayet sert bir söylem benimsemesine rağmen Modi Çin ile ikili ilişkilere önem vermiştir. Modi'nin yaklaşımında süreklilik ve değişim birlikte yeralmıştır. Hindistan'ın Çin ile herhangi bir tırmanma yaşamaması ve çatışmaya girmemesi konusunda süreklilik devam etmekteydi. İkinci konu ise Modi'ni önceki bölümlerde dile getirdiğimiz ikili ilişkileri geliştirmek için aktif bir politika izlemeye çalışmasıydı. [714] Manmohan Singh gibi ikili görüşmelere özellikle liderler arası buluşmalara ağırlık vermekle birlikte diğer taraftan bölge ülkeleri ile ilişkileri ve Hint-Pasifik hattına dahil olmuş ABD ile ortaklıklarını kullanmaktaydı. Singh döneminden önemli bir farkı bölgesel ilişkiler konusunda Modi çok daha aktifti ve özellikle Hint-Pasifik hattındaki oluşum Singh döneminden sonra giderek bir ittifak yapısına benzemeye başlamıştı. Hindistan ve ABD arasında gelişen ve derinleşen ilişkilerin de Çin politikasına etkisi olmuştur.[715] 2017'de Trump yönetimi ile ABD'nin Hint-Pasifik bölgesinde etkisini arttırması Çin ile gerilimi arttırmaktaydı. Modi bu durumu hedging-risk dengeleme stratejisiyle idare etmeye çalışıyordu, Hindistan ABD ilişkilerinden kaynaklı kazanımlarından vazgeçmek istemiyor ancak Çin ile bir çatışmaya sürüklenmekten kaçınmaya çalışıyordu.[716] Uluslararası sistemin yeni güç rekabeti alanı olarak Hint-Pasifik hattını işaret etmesi, hedging stratejisi de dahil olmak üzere tüm dengeleyici

[713] Thorsten Wojczewski, "China's Rise As A Strategic Challenge, s.30.

[714] Kanti Bajpai, "Narendra Modi's Pakistan And China Policy: Assertive Bilateral Diplomacy, Active Coalition Diplomacy" **International Affairs, Vol** 93, No. 1 (2017), s. 79.

[715] Helin Sarı Ertem ve Ahmet Gülseçkin, "Güney Asya'da Abd-Çin Rekabeti Ve Hindistan'ın Riskidengeleme (Hedgıng) Stratejisi" **Dünya Siyasetinde Asya-Pasifik**, İsmail Ermağan, Mehmet Özay, Zerrin Keyvan,(eds) İstanbul: Nobel, 2021, s.238-267

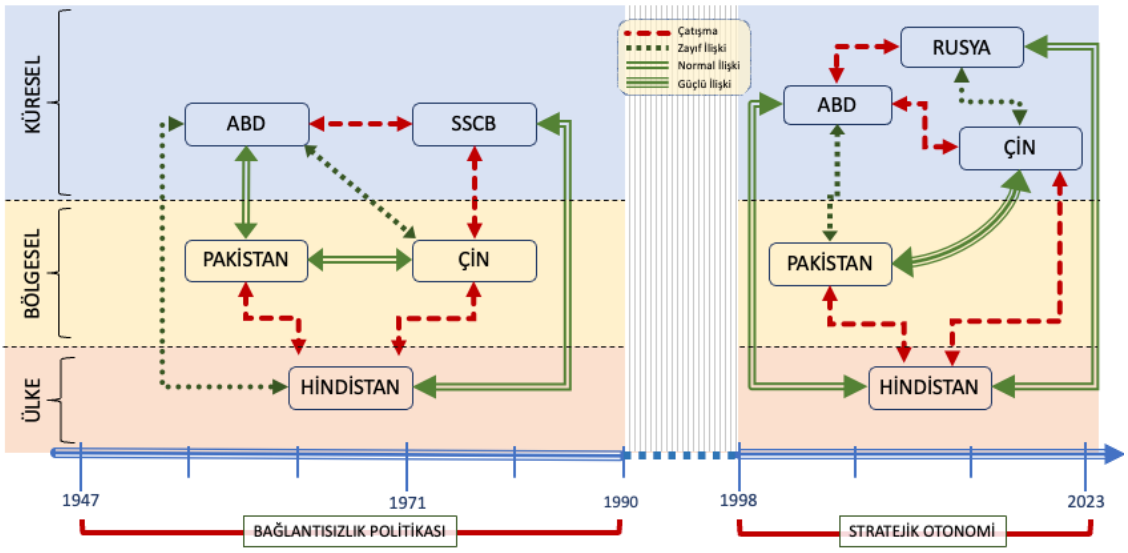
[716] Helin Sarı Ertem ve Ahmet Gülseçkin, "Güney Asya'da..", s. 247-248.

tercihleri küçük ve orta büyüklükte devletler aleyhine bir durum yaratmaktaydı. Hindistan ise 2017 Doklam sınır çatışması sonrasında iyice gerilen Çin ilişkilerini herhangi bir savaş riski taşımayacak biçimde dengede tutmaya çalışmıştır. Çin'in Kuşak Yol Projesi ve Pakistan yönetimi ile ilişkilerini geliştirmesi Hindistan'ı ciddi bir güvenlik kaygısına itmekteydi. Bunlara rağmen BRICS ve Şangay İşbirliği Örgütü içerisinde Hindistan Çin ile ortak hareket etmekteydi.

2017 Doklam krizi ve 2020-2022 LAC'da yaşana askeri karşılaşmalar boyunca Hindistan'ın tutumu herşeye rağmen diplomatik kanalları açık tutmak olmuştur. Muhalefetin ve hatta kendi tabanının baskısına rağmen Modi Çin konusunda çok temkinli yaklaşmıştır. Bölgesel güvenlik kaygılarına karşı tutumu Pakistan'a karşı dışlayıcı hatta askeri karşılık verme politikalarıyken Çin'e karşı dikkatli bir diplomasidir. Ukrayna savaşına ilişkin tutumu da aynı benzer dinamik üzerinden değerlendirilebilir.

Hindistan politikası Nehru döneminden beri tüm çekincelerine rağmen Çin ile ilişkileri geliştirmek ve tüm güvenlik kaygılarına rağmen çatışma ve olası tırmanmalardan kaçınmaya yönelik bir politika izlemeyi tercih etmiştir. Kamuoyundaki tüm tepkilere rağmen diplomatik alanda daha serin kanlı bir tutum tercih edilmiş, iki ülke arasında uzun zamandır var olan diplomatik kurumlar çalıştırılmıştır. Uluslararası sistemin yarattığı olanaklar ve sınırlılıklar değerlendirilirken Çin ilişkileri her zaman önemli bir kontrol noktası olmuştur. Bu anlamda Çin politikasında araçsal değişiklikler olmakla birlikte sınır sorunları devam ettiği, iki ülke arasında askeri ve ekonomik güce ilişkin farklılıklar sürdüğü müddetçe Hindistan'ın hem Çin dış politikasında hem de dış politika oluşturma sürecinde Çin'i bir parametre olarak ele alma zorunluluğu konusunda önemli bir değişiklik olamayacaktır. Hindistan'ın uluslararası alanda elde etmeye çalıştığı statü Çin ilişkilerini dengelemek açısından etkili olabilecek yeni beklenmedik bir etki yaratabilir mi? Bu sorunun yanıtı halen muğlaktır.[717]

[717] T.V. Paul ile yaptığımız görüşmede Güvenlik Konseyi Daimi Üyeliği gibi bir statünün bu ilişkiyi etkileyebilir yapısını sorduğumda Çin ile Hindistan arasındaki farkı kapatmayacak ya da sınır sorununu çözmeyecek hiçbir şeyin çok etkili olmayacağını belirtmiştir.

Şekil 8: Hindistan'ın Bölgesel, Küresel İlişkileri ve Bağlantısızlık Politikası İlişkisi

Şekil 8 ile Hindistan'ın bölge ülkeleri ve küresel ilişkileri bağlantısızlık politikası bağlamında ele alınmıştır. Bağlantısızlık politikası bu çalışmada değinildiği üzere kendisine adını bahşeden Soğuk Savaş bittikten sonra da stratejik otonomi söylemi ile varlığını sürdürmüştür. Çünkü Hindistan'ı bu politik tercihi yapmaya yönelten unsurlardan biri olan bölge ilişkiler konusu görüleceği üzere hiç değişmemiştir. Hermann modelini tablo 6 ve 7'den kronolojik olarak takip edersek Hindistan'ın güvenlik kaygılarının bir dış etmen olarak korunduğunu görmekteyiz. Yine şemadan anlaşılacağı üzere 1990 öncesi ve 2000'li yıllarda küresel aktörler arası ilişkiler farklılaşmıştır. Bu farklılaşma küresel çatışmanın bölgeye bölge aktörleri üzerinden yansıması gerçeğini değiştirmemiştir. Çin'in küresel çatışmanın bir parçası halini alması durumu bu genel eğilimin Hindistan için daha sıkıntılı bir hal almasına neden olmaktadır. Nehru'nun sömürgeci geçmiş ve bağımsızlık mücadelesi üzerinden inşa ettiği bağlantısızlık Hindistan'a kendisine politika üretebileceği alternatif bir yol oluşturabilmesine ilişkindir. Bu anlamda Pakistan ve Çin ile ilişkilerini kendi ulusal çıkarı doğrultusunda yönetebilmesinin olanağını sunmuştur. Yeni küresel tehditler karşısında da komşularıyla varolan sorunlarını çözemediği sürece kendisine politika üretip eyleyebileceği bir alan oluşturabilmek için elindeki en iyi seçenek olmaktadır. Bu bağlamda bağlantısızlık Hindistan için orta büyüklükte bir devlet konumundan küresel bir aktör olarak davranabilmesine yönelik politik eylemine güçlü bir zemin sunmaktadır.

Hindistan uluslararası sistem içerisinde kendisine bir statü ararken Pakistan ve Çin ile olan ilişkileri sınırlandırıcı bir durum yaratmaktadır. Öncelikle Hindistan komşularından kaynaklı güvenlik endişesini ele almadan bağımsız bir politika üretememektedir. Dış politikasının temel konularından olan bağlantısızlık ve nükleer güç politikaları bile tüm uluslararası yapısal

değişimlere ve karar alıcıların değişmesine rağmen halen bu politikaların üretilmesinde nedenlerden biri olarak karşımıza çıkan bu güvenlik kaygısının dışında düşünülememiştir. Nitekim *look east* -doğuya bakış diye başlayarak derinleşen ve *act easte*-doğuya harekete dönen bölge politikası bile Çin ile bir çatışma konusu olduğu sürece sınırlılıklarını korumaktadır. Bu bağlamda Hindistan'ın büyük güç söylemini 1950'ler ve 60'lardaki Üçüncü Dünya liderliğinin, 2000'lerin başından bu yana dış politika söylemine dahil olan Hint kültürü ve medeniyetine ilişkin sembolizmler üzerinden uluslararası sisteme uygun bir biçimde yeniden tesis edilmesi olarak görmek mümkündür. Bağlantısızlık politikasındaki değişim, *Nonalignment 2.0* söylemi ve nükleer politikasındaki değişim ve öncelikleri bunun hem sonucudur hem de yapı taşıdır.

5 SONUÇ

Çalışma 1998-2020 döneminde Hindistan'ın bağlantısızlık ve nükleer politikalarında değişim olduğu varsayımından yola çıkmıştır. Bu bağlamda Charles Hermann'ın değişim modeli uygulanarak değişim, değişime etki eden faktörler, karar alıcılar ve değişim kararının niteliği ele alınmaya çalışılmıştır. Dış politika analizi kullanılarak Hindistan dış politikasına etki eden etmenler uluslararası alandan gelen problemlerle ilişkili bir biçimde karar alma sistematiği içerisinde ele alınmıştır. Uluslararası sistem yapısal bir bütün olarak veri kabul edilmiştir. Bu durum Hindistan dış politikasının sınırlılıklarını belirlemektedir. Çalışmanın odak noktası Hindistan dış politikası yapım süreçleri ve bu sürece etki eden etmenleri dış politika değişimi üzerinden inceleyebilmektir. Böylelikle farklı dış politika konularına etki eden unsurlar arasındaki ilişkiyi anlamak, karar alıcıları değerlendirmek ve bunu dış politikanın sürekliliği içinde yapma olanağı oluşmaktadır.

Çalışmanın başında Hindistan dış politikasında değişim var mıdır sorusuyla başlanmıştı. Bu soruyla bağlantılı olarak eğer böyle bir değişim öngörüyorsak bu değişimin nedenleri ve boyutu da araştırma konusunu oluşturmaktadır. Çalışma boyunca bu ana soru çerçevesinde pek çok soruya da yanıt aranmaya çalışılmıştır: Hindistan dış politikası değişmiş midir? Neden karar alıcılar Hindistan dış politikasını değiştirmek istemiştir? Bu değişim gerçekleştiyse, kapsamı ve boyutları nasıl ifade edilebilir, hangi parametrelere göre ölçülür, sınırları nelerdir? Bu değişimin genel motivasyonu nedir? Karara alıcıların bu değişime etkisi var mıdır? Karar alıcıların algıları, toplumsal, ekonomik zorunluluklar ile toplumsal siyasal talepler gibi faktörlerden hangisi ya da hangileri etkili olmuşlardır? Politik değişimine zorlayan etmen ya da etmenler nasıl, hangi kanallarla karar alıcıları etkilemişler? Değişimi saptarken süreklilikleri de belirleyebilir miyiz? Süreklilikler ile politika değişimi arasındaki ilişki ve sürekliliklerin değişim üzerindeki etkisi nasıl ve hangi parametrelerle ifade edilebilir? Ayrıca Hindistan'ın incelene dönem içerisindeki farklı karar alıcıları dış politika değişim kararını nasıl ele almış ve uygulamışlardır?

Değişim tartışmalarını ele almamızdaki amaç, dış politika değişiminin, uluslararası alanın ve iç politika alanını etkilerini karar alıcıların değerlendirdiği ve uygulamaya geçirdiği bir süreç olarak açıklamasından kaynaklanmaktadır. Değişim teorileri bize ilk varsayımımız olan Hindistan dış politikasının -Soğuk Savaş koşullarında şekillenmiş olsa da- ülkenin özgün siyasal, ekonomik ve toplumsal yapısından ve sömürge geçmişinden kaynaklanan ana unsurlar çerçevesinde belirlendiği iddiasını doğrulamamıza yardımcı olmaktadır. Hindistan karar alıcıları bu unsurları değerlendirerek kendi ulusal çıkarlarını sürdürebilecekleri stratejiyi Soğuk Savaş

koşullarının sınırlılıklarına uygun olarak belirlemişlerdir. Bağlantısızlık politikası bunun önemli bir örneğidir. Dolayısıyla Soğuk Savaş'ın sona ermesi dış politika değişimi için önemli bir etki yaratmış olmakla birlikte bu değişimin yönü, unsurları ve boyutu yine dış politikayı belirleyen koşullarla bağlı olmaktadır.

Çalışmanın ana konusu değişim ve değişimin unsurlarıdır. Bu bağlamda öncelikle değişim teorileri ele alınmıştır. Değişim teorilerine yaklaşım Charles Hermann'ın "neden ülkeler dış politikalarını değiştirirler" sorusuna yanıt bulma arayışı çabası olmaktadır. Burada amaçlanan değişimi tespit etmek ve değişime neden olan ya da zorlayan nedenleri ve motivasyonu anlamaktır. Değinilen yazarlar değişimi, pek çok unsurun etkileşimi doğrultusunda ele almaktadır. Etkileşen unsurlar ve ağırlıkları yazarlar tarafından değişik biçimlerde ele alınmakla birlikte devingen bir yapının, eylemliliğini sorgulama ve bir model üzerinden açıklama çabası söz konusu olmaktadır. Belirttiğimiz gibi yazarlar farklı modeller üzerinden değişimi anlatmaktadırlar, çalışmada Charles Hermann modeli ele alınmıştır. Bu modelin açıklayıcı tarafı değişimi etkileyen değişime zorlayan faillerin basit ama etkin bir sınıflandırmayla sunulmasıdır. Buradaki dörtlü ayrım; dış şoklar, liderler, içeride yeniden yapılanma ve bürokrasi diye sınıflanmıştır. Böylelikle değişimin nedenlerini, motiflerini açıklamak için kullanışlı ve kapsamlı kümeler oluşmaktadır. Hermann modelinin önemli bir diğer özelliği karar alma sürecini ele alma biçimidir. Hükümetin dış politika kararını alma süreci baştaki dört faili yeniden bir değerlendirmeye tabi tutmasına neden olmaktadır, bu değerlendirme hükümetin politikaya ilişkin kaygıları, algıları ya da geri bildirimin sonuçları ile alakalı olabilir. Böylelikle sebep ile sonuç arasında deterministtik bir bağ oluşmamaktadır. Aksine pek çok unsurun dikkate alındığı bireysel, politik süreçler vardır. Sonuç olarak değişimin kendisi de farklı boyutlarıyla sınıflandırılmıştır: Uyum değişikliği, program değişikliği, amaç /problem değişikliği ve uluslararası eğilimin değişmesi. Hermann, uyum değişikliklerini dış politika değişikliği olarak değerlendirmez, uyum değişiklikleri zamanla her şeyin değişiyor olmasıyla ilgilidir ve karar almaya yönelik kısmı dikkat çekici olmamaktadır. Bu sınıflama değişimi sadece bir eylem değil nitelikli bir eylem ya da karar olarak ele almaktadır.

Ele alınan model Hindistan için açıklayıcı bir sonuç sunmak açısından etkili olmaktadır. Hindistan'ın özgün kurumları ve toplumsal, siyasi yapısının inceliklerini dış politika kararıyla ilişkilendirebileceğimiz bir yöntem sunmaktadır. Bu durum fail olabileceği gibi hükümet kararını etkileyebilir bir baskı unsuru olarak da karşımıza çıkabilmektedir. Değişimin boyutunun farklılaşması, farklı açıklamaları mümkün kılmaktadır. Hindistan özelinde değişimin boyutları

konusundaki tartışma bu sınıflandırmanın unsur ve karar alıcıyla ilişkisinin nasıl farklı biçimlerde kurulabileceğinin olanaklılığını göstermektedir.

Hindistan dış politikasında değişim var mıdır sorusunu görüşmelerde yönelttiğimiz herkes olumlu yanıtlamıştır. Nitekim kaynakçada da yer alan yayınlar da bu genel görüşü desteklemektedir. Karar alıcıların medya röportajları ve Parlamento açıklamaları da Hindistan dış politikasının değişimini dile getirmektedir. Bu konuya ilişkin tartışma değişimin kaynağı, zamanlaması, yönü ve boyutuyla ilgili olmaktadır. Yazarların ve görüş bildirenlerin önemli bir kısmı Soğuk Savaş'ın son bulmasına değinmektedir ancak bu değinme aynı zamana denk gelen Körfez Krizi ve Hindistan tarihinin en kötü ekonomik kriziyle beraber anılmaktadır. Bu durum bir siyasi krizi de beraberinde getirmiş, siyasal sistemin beklentilere yanıt verememesine neden olmuştur. Ekonomik alanda başlayan değişim pek çok alanda etkisini göstermiştir. Narasimha Rao Başbakanlığında başlayan yeni ekonomik politikaların uygulanması ve ülkenin kalkınmacı ekonomiden liberal ekonomiye geçişi; beraberinde BJP'nin başlattığı sosyal hareketlenme, Komünist Partilerin kaybettiği kitleleri, milliyetçi bir söylem üzerinden yeniden örgütlemesi ve ülkedeki komünal ayrımların belirginleşmesi; yerel siyasetin ulusal siyasete nazaran ağılığının artması ve kendi talepleri için yeni kanallar açmaları, ülkenin 1990'lar boyunca ekonomik, siyasal ve toplumsal alanın yeniden örgütlendiği bir ara dönem oluşturmuştur. Bazı yazarlar ve görüşmecilerin dış politikada değişim sürecinin başlangıcı olarak 1998'i önermesi, bu geçiş döneminin bir neticeye evirilmesi ve bunun dış politika kararlarına doğrudan yansımasıyla ilgili olmaktadır. Çalışmada 1998'tarihini belirlenmesinde bu yaklaşımın önemli bir etkisi olmuştur. Eylemlerini ve eylemlerinin sonuçlarını dikkate alabileceğimiz hükümetler kurulmuştur.

Hermann modeli ele alındığında Hindistan'da dış politikasında değişim ile ele almamız gereken diğer konular bu değişimin unsurları, karar alıcıları ve sonuçları olmaktadır. Bu bağlamda çalışmada bağlantısızlık ve nükleer politika konuları ele alınmıştır. Bu konuları seçme nedenlerimizi daha önce de belirttik: Bağlantısızlık ve nükleer politika literatürde değişim tartışmalarının ortak konularıdır. Uluslararası sistem ile ilişkileri incelemek ve iç politika gereksinimlerini dikkate alabilmek için önemli bir kaynak sunmaktadırlar. İki konuda uluslararası sistem ile doğrudan ilişkilidir. Bu ilişkinin uyum değil aksine revizyonist bir yapısı olması iki politikanın da ülke içi unsurlarla ilişkili olduğunu izah etmektedir. İki alanda da değişiklik tartışmaları ülkenin oryantasyonunun değişmesinden program, hedef değişimine kadar farklı düzeylerde algılanmıştır. Buradaki ana tartışma konuları nükleer ayrımcılığı kabul edilip edilmemesi, ABD ile ittifak ilişkisinin kurulması, Bağlantısızlık Hareketi'nin dış politikada etkisinin yitirilmesi, stratejik otonomi kavramının bağlantısızlık yerine kullanılmasının bu

politikada nasıl bir farklılaşma oluşturduğu üzerinedir. Bu tartışmalar kamuoyunu elitler arası bir tartışmadan çok kamuoyunu doğrudan ilgilendirmiştir. Bağlantısızlık ve nükleer politika Hindistan dış politika yapım süreçlerine etki eden unsurları inceleyebileceğimiz, özgünlükleri, tarihsellikleri ve norm oluşturucu özellikleri nedeniyle Hindistan dış politikasını kimlik ekseninde de tartışmaya açmaktadır. Bu iki konu Pakistan ve Çin politikalarıyla birlikte bağımsızlıktan günümüze ulaşmıştır. Bu özellikleri onları Hindistan devletinin kendisini görme biçimleriyle de ilişkili yapmaktadır. Bağlantısızlık Hindistan'ı üçüncü dünya liderliğine ulaştırdığı gibi nükleer politika ilk çıkış haliyle kendi kendine yeten güçlü bir ülke kurgusunun yansıması olmuştur, güvenlik boyutu ise Pakistan ve Çin ile yaşadığı çatışmalı ilişkide denge sağlayıcı niteliktedir.

Çalışmada Pakistan ve Çin konularına değişim tartışması içerisinde yer verilmemiştir. Ancak iki ülke ile ilişkili politika dördüncü bölümün sonunda ele alınmıştır. Pakistan ve Çin konuları Hindistan sömürge döneminin sorunlarının bağımsızlığın kazanılması ile farklı veçheler kazanmıştır. Pakistan ile ayrılmanın yarattığı travma her iki ülke içinde varoluşlarına bir tehdit olarak algılanmaktadır. Keşmir sorunun çözülememiş olması bunun aktif biçimde gündeme gelmesine neden olmaktadır. İki ülke dört savaşa girmişler ve halen devam eden sınır çalışmaları yaşamaktadırlar. Çin ile de çözülememiş sınır sorunları iki ülke arasında savaş ve sınır çatışmalarına neden olmaktadır. Hindistan'ın Pakistan ve Çin ile ilişkisi seçilmiş travmalarıyla karar alıcılardan toplumun tüm kesimlerine kadar güvenlik kaygısını ön plana çıkarmaktadır. Bu bağlamda Çin ve Pakistan sorunları bağlantısızlık ve nükleer politikalarını etkileyen, sınırlandıran bir özellik taşımaktadır. Değişim problemindense politika üretim sürecinin ve değişimin güvenlik unsurları olarak ele almak ve bu politikalardaki değişimi bu güvenlik unsurunun çerçevesinde değerlendirmek daha açıklayıcı sonuçlara yol açmaktadır. Son olarak bu güvenlik kaygısı sorunların görüntüleri değişse de sorunu kuran asıl problem değişmediği için ortadan kalmamıştır. Pakistan ve Çin ile sınır sorunlarının yakın gelecekte çözülmesi, özellikle Keşmir'in statüsü Hindistan tarafından değiştirildikten sonra pek mümkün görünmemektedir.

Çalışmanın temel varsayımı; bağlantısızlık ve nükleer politikada değişimi ele alarak, bu değişimde dış şokların etkisi olmakla birlikte, Hindistan'ın 1990'dan beri yaşadığı ekonomik, sosyal değişimin ve karar alıcıların yaklaşımının etkisi daha belirgin olduğunu ortaya koymaktır. Değişim bir paradigma ya da eksen değişimi olarak ele alınmaması, değişimin boyutunun program, amaç değişiklikleri ile sınırlı kalması güvenlik kaygılarıdır. Hindistan'ın önceliği bölgesinde güvenlik üreterek kendi ulusal çıkarını sürdürecek hareket alanını oluşturmaktır. Nükleer politikası ekonomik gelişimi ve güvenlik kaygıları için bir güvenceyken bağlantısızlık

politikası herhangi bir eksene dahil olmadan kendi çıkarını sürdürebilmesinin koşullarını ve meşruiyetini sağlamaktadır.

Bu varsayım çerçevesinde son kısımda Hindistan'ın kendisine uluslararası sistem içerisinde bir rol arayışı olduğu iddia edilmektedir. Bu etkin bir aktör olma çabası bazı yazarlar tarafından Hindistan'ın tarihsel, kültürel mirasının katkısıyla, ekonomik, toplumsal dönüşüm sonucu kazandığı büyüklüğün haklı sonucu olmaktadır. Bu bağlamda bağlantısızlık ve nükleer politikalarındaki değişim geçmişin çekingen aktöründen, aydınlanmış ve kendini merkeze alan bir uluslararası aktöre evirilmedir. Bu konu dış politika değişimiyle ve bölgesel politikalarla eş düşünülmesi gereken bir unsurdur. Çalışmada, bu talep bağlantısızlık politikası ve nükleer politikadaki değişimin Soğuk Savaş sistemi ortadan kalkmış olduğu halde sınırlı olmasıyla ilgi olarak ele alınmaktadır. Hindistan çok kutuplu dünya içerisinde bir eksen kaymasının yaratacağı çatışma riskinden kaçınmak için strateji geliştirmektedir. Kendisinin Üçüncü Dünya liderliğine benzer biçimde askeri bir güçten ziyade yumuşak gücün öne çıktığı normatif bir aktör olarak ortaya koyma çabasıdır. Güvenlik kaygıları için böylelikle güvenlik üretebilir olacaktır, "güvenilir nükleer güç" kimliğinin bir yansımasıdır. Elbette özellikle Narendra Modi'nin dış politika söyleminde içerideki hegemonik kurgunun kimlik söylemi açısından da önemlidir ve değer yüklüdür.

Çalışmada değişimin ana unsurları olarak iç yapıdaki değişim ve liderler ele alınmıştır. Hindistan'daki siyasal, ekonomik ve sosyal yapı bu bağlamda ele alınarak iç politikanın dış politikayı nasıl etkilediği izah edilmeye çalışılmıştır. Hindistan'ın politik sistemi, toplumsal yapısı sömürgecilik geçmişi ve öncesiyle birlikte değerlendirildiğinde özgündür. Bu özgünlük sadece kurumlar ve onlar arasındaki ilişki değil toplumsal olanın tamamına sirayet etmiş zihniyet kalıplarını oluşturmuştur. Bu içerideki yaklaşım ve bakış açısının dünyayı anlamak içinde kullanıldığını dolayısıyla iç politika önceliklerinin dış politikaya da yansıdığını karar alıcıların da bu bağlamda etkilediğini söylemek mümkündür. Değişimin boyutuna ilişkin tartışmada bu nüansların değişim kararını etkilediğini ifade etmek gerekmektedir. Bu durum kişiselleşmiş ve değerlerle yüklü bir karar alma mekanizmasına işaret etmektedir. Nitekim nükleer anlaşma ile ilgi kamuoyunda ve Parlamentoda yürütülen tartışma bu zihniyet kalıplarının ipuçlarını ortaya koymaktadır.

Karar alma mekanizmasına ilişkin olarak kullanılan kavram Margaret Hermann'ın "yetkin karar birimidir. Bu kavramın kullanılması, ele alınan dönem ve dış politika değişimine konu olan örneklerin özellikleri nedeniyle açıklayıcıdır. Nitekim Hindistan özelinde tabloda da belirttiğimiz gibi başbakanların neredeyse tek karar alıcı olduğu görünmektedir. Kullandığımız

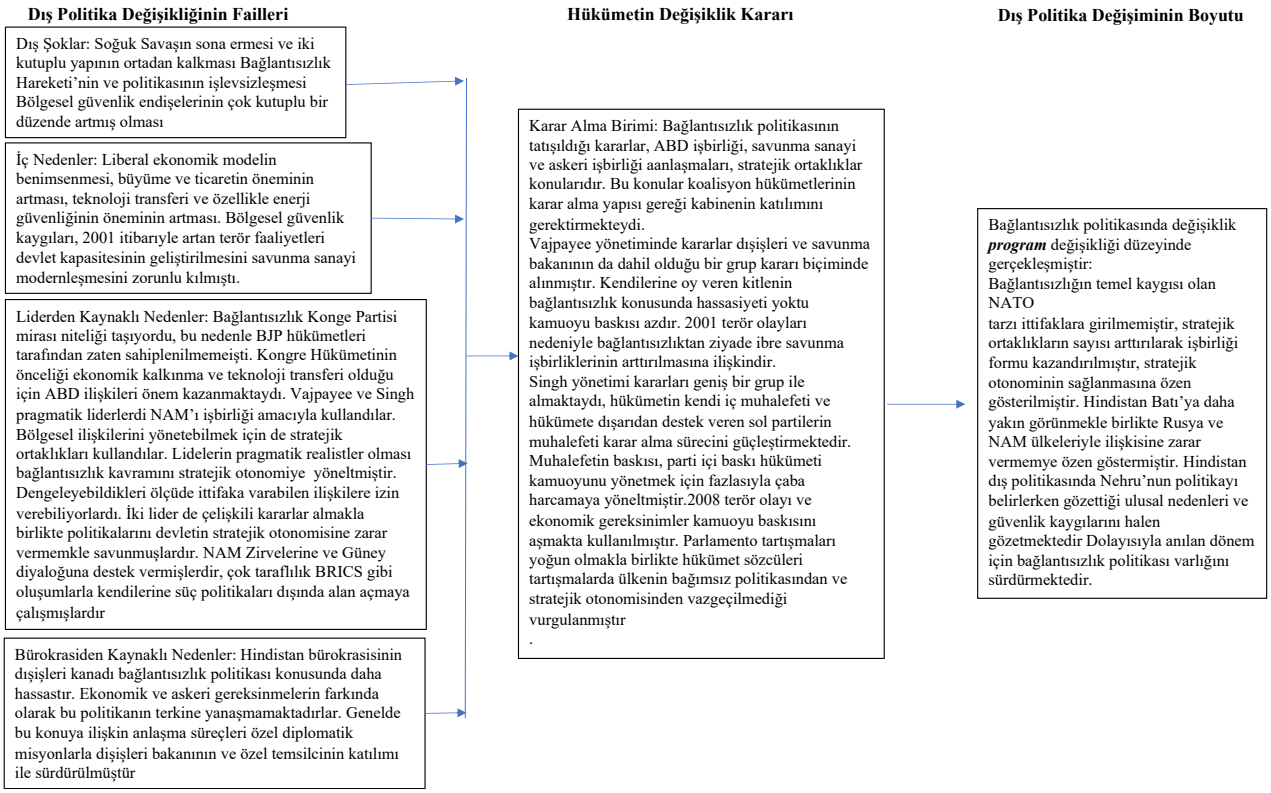
Hindistan başbakanları tablosunda karakter analizi kavramları kullanılarak lider özellikleri açıklanmaya çalışılmıştır. Tabloda açıklama getirilmeyen başbakanlar kısa süreli görev yapmalarından dolayı değerlendirilmemişlerdir. Karar alma sürecinde başbakanın mutlak üstünlük göstermesine rağmen ele aldığımız dönem 1998-2014 aralığı koalisyon kararları ile değişim süreci başlamıştır. Bu durum daha kapsayıcı ve tartışmaya açık bir mekanizmaya izin vermesine ve karara ilişkin dinamikleri incelemek için fırsat oluşmasını sağlamaktadır.

Bu bağlamda varsayımlarımızdan biri de değişimin unsurlarını değerlendirerek yönünü tayin eden karar alıcıların dış politika değişiminde etkin bir rolü olduğudur. Karar alma birimi liderden koalisyonlara kadar problemi anlamlandıran ve unsurları değerlendirerek değişim kararına ya da eylemsizliğe farklı kararlara ulaşabilmektedir. Bu durum birimin yapısı, işleyişi, kişilerin algıları, zihniyet yapılarının değişim kararına etkisi olduğunu göstermektedir. Çalışmada da değindiğimiz üzere nükleer test için hazırlıklar 1996 yılında tamamlanabilecekken N. Rao uluslararası baskılar karşısında nükleer programı sonlandırmadığı ya da NPT'ye katılmadığı gibi testlerin gerçekleşmesi konusunda da adım atmamıştır. Karar almama, eylemsizlik kararı mevcut nükleer politikanın değişiminin için uygun koşullar oluşmadığını değerlendirmesinden kaynaklanmaktadır. Vajpayee ile Manmohan Singh'in nükleer anlaşma konusunda beklenilenin aksine benzer bir tutum izlemesi ve Sonia Gandhi ile anlaşmanın gerçekleşmesini sağlaması Vajpayee gibi konuyu ideolojik farklılıklardan bağımsız benzer bir pragmatik yaklaşımla değerlendirmesinden ve ekonomi konusuna ağırlık vermesinden kaynaklanmaktadır. Ele alınan değişim modelinin karar alıcıları değişim açısından etkin bir unsur olarak tanımlaması varsayımın doğrulanması için etkin bir izlek sunmuştur.

Hindistan'a yönelik algımız çoğunlukla Soğuk Savaş dönemi pratikleriyle ilişkilendirildiğinde, ülkenin politik değişimde, doğrudan yapısal etkinin asıl belirleyici olduğu yaklaşımı hatalı olmaktadır. Hindistan örneğinde uluslararası sistemin değişimi doğrudan tek başına Hindistan dış politikasının yönünü belirlememektedir -iki kutupluluğun içinde kendisine üçüncü bir yol tercih ettiği gibi-, Hindistan'ın dış politikasına etki eden etmenlerin neler olduğu ve bunların karar alıcılar tarafından nasıl değerlendirileceği dış politikasındaki değişimi ve bu değişimin özelliklerini belirleyecektir.

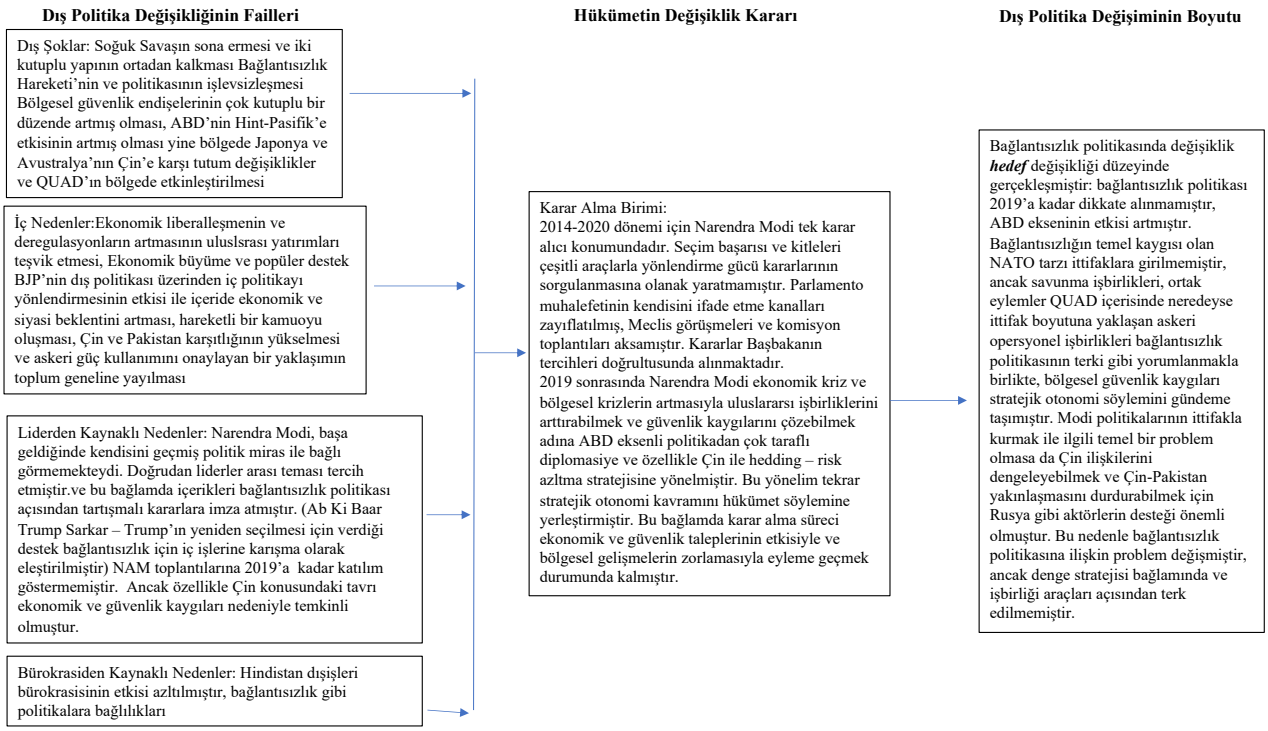
Çalışmada sırasıyla bağlantısızlık tartışmaları ve Hermann modelinin uygulanması sonucu nasıl bir değişim ortaya çıktığı öngörülmektedir. Bağlantısızlık politikası için NDA ve UPA hükümetleri arasında başbakanların dış politika karalarını koalisyon ya da geniş grup kararları olarak almasının ve realist pragmatik yapılarının önemli etkisi vardır. İki dönem de öncelik ülkenin ekonomik kalkınmasının devamı ve bu sürecin teknoloji transferi ve doğrudan

dış yatırımlar sonucu gelişmesi olmaktadır. Bu bağlamda işbirliklerini arttırmak ve bölgede güven arttırıcı unsurları geliştirerek güvenlik kaygılarını azaltmak önemli bir strateji halini almıştır. ABD, İsrail ilişkileri ve bu ilişkilerin oluşturduğu taahhütler nedeniyle bağlantısızlık politikası sorgulanmış ve Hindistan'ın eksen kayması yaşadığı iddia edilmiştir. Şekil 5'te de izlenebileceği üzere bağlantısızlık politikasına ilişkin değişim modeli uygulandığında dış şokların etkisi bağlantısızlık politikasını sürdürmeyi zorlaştırsa da Hindistan'ın ekonomik gelişimi pek çok ülke ile dostluk ve işbirliğini sürdürmesine ve bölgesinde barışçıl bir ortam kurmasıyla çok ilişkilidir. İç faktörlerin, özellikle ekonomik gelişmenin istikrarı, politika yapıcılar için önceliği, bürokrasinin eksen politikaları konusunda isteksizliği değişimin uluslararası eğilim değişmesinden ziyade program değişikliği sonucuna ulaştırmıştır. Bağlantısızlık politikasının lengüistik olarak bugün bir yere oturtulamazsa da bu politikayı zorunlu kılan unsurlar etkisini sürdürmektedir: Ekonomik gelişme olarak tanımlanmış ulusal çıkarını sürdürebileceği ve güvenlik kaygılarını azaltacak işbirliği ile dengelemeyi sağlayacağı, Hindistan'ın eylem kabiliyetini arttıracak uluslararası alan oluşturmak. Bağlantısızlık yerine stratejik otonomi kavramı tercih edilmiştir. Bu tercihte BJP'nin bağlantısızlık politikasına ilişkin geçmişe yönelik tavrı ve kavramın tarihsel yük ve değer yüklü olmasının politik eylemin esnekliğini ve işbirliğini zorlaştıracağı endişesi vardır

Şekil 9: NDA ve UPA Hükümetlerinin Bağlantısızlık Politikası Değişim Modeli

Bağlantısızlığa ilişkin ikinci şekil 2014 sonrası Narendra Modi Başbakanlığına aittir. Şekil 6 Modi yönetiminin bu politikaya bakışındaki farklılığın ve değişimin lider kaynaklı olduğunu ortaya koymaktadır. 2019 tarihlerine kadar bağlantısızlık politikası dikkate alınmamıştır. Bu durumda Modi'nin Nehru dönemiyle çatışmalı ilişkisi ve Hindistan için ikinci anlatı, yeni bir tarih ve uluslararası ilişkiler yaklaşımı oluşturmaya çalışmasının etkisi vardır. Nitekim ABD ile gelişen ilişkiler eksen kayması yorumlarıyla karşılaşmıştır. Yetkin karar alma birimi olarak liderin olduğu ve Modi'nin tartışmaya kapalı yapısı bağlantısızlık tartışmasının Parlamento ve diğer kanallarda yer bulmasına engel olmuştur. Ancak Çin ile 2020'de başlayan gerilim ve ABD'nin Hint-Pasifik bölgesinde etkisini arttırması, Hindistan'ın ABD ile yakın hareket etmesi, kendisini bölgesel bir çatışmanın olasılığını arttırmaktaydı. ABD Rusya ilişkilerindeki gerilim yine bu eksen kaymasının Hindistan'ın önemli ticaret ortakları ile ilişkilerini zora sokmaktaydı. Covid 19 pandemisinin getirdiği ekonomik krizin ulusal çıkarına zarar vermesi stratejik otonomi kavramını yeniden ele almasına neden olmuştur. Nitekim Modi'nin dış politika yaklaşımında bağlantısızlık amaç/hedef değişikliğine uğramıştır. Burada önceki dönem ile tutum farkı ve QUAD ilişkilerinin belirsiz doğası politikanın devamını sadece söylem düzeyinde de bırakabilir. Nitekim 2022 Ukrayna Savaşı'ndan beri bu tutumu daha da tartışmalıdır.

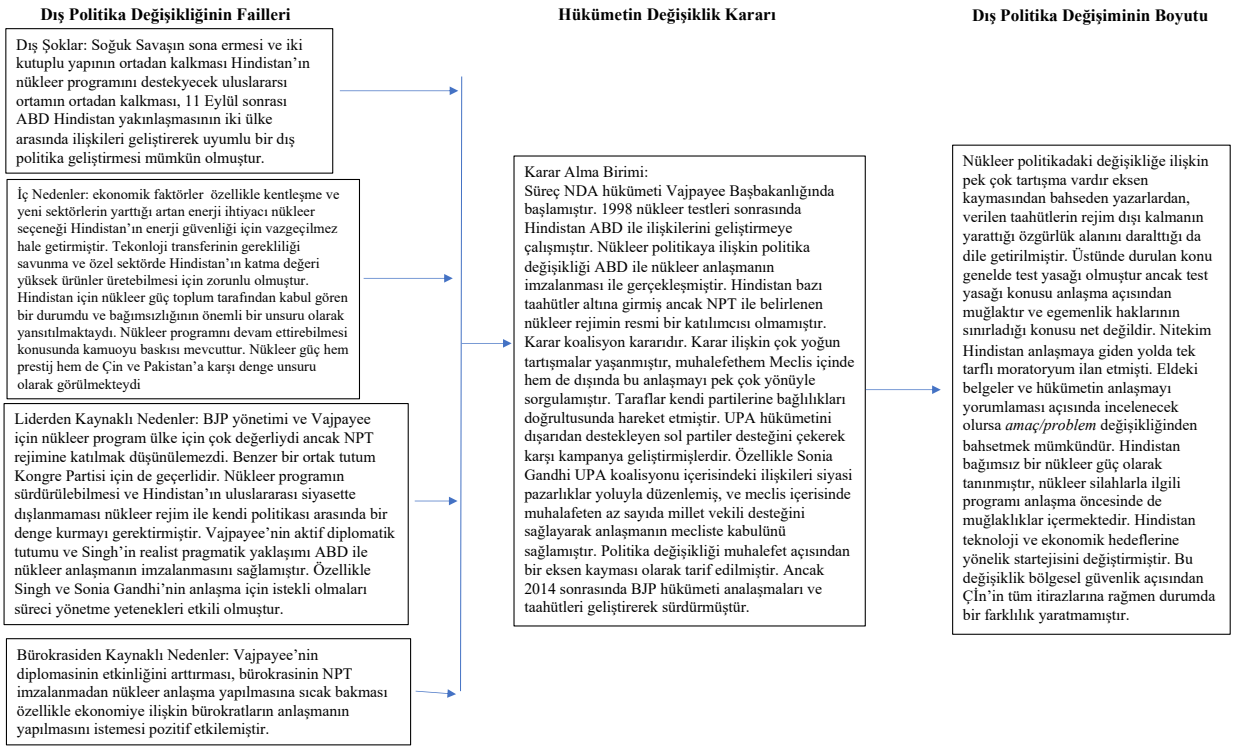

Şekil 10: 2014 Sonrası BJP Dönemi Bağlantısızlık Politikası Değişim Modeli

Değişim tartışmamıza ilişkin ikinci varsayım nükleer politikadaki değişim ve bu değişimin boyutu üzerinedir. Bağlantısızlık politikalarında gördüğümüz üzere Hindistan'ın nükleer politikasının uluslararası eğiliminin değişimi düzeyinde değiştiğini savunan pek çok yazar vardır. Bu alandaki temel tez Hindistan'ın imzacı olmasa da nükleer rejimi tanımış olması ve nükleer teknoloji geliştirme alanında bağımsızlığını tamamen yitirdiği yönündedir. Ayrıca bu doğrultuda altına girdiği taahhütler Hindistan'ın diğer ülkelerle ilişkisini etkilemektedir şeklindedir. Çalışmanın hipotezi Hindistan için nükleer politikanın iki farklı anlamı olduğudur. Bunlardan biri güvenlik diğeri ise ekonomidir. ABD ile yapılan Nükleer anlaşma incelendiğinde amacın Hindistan'ın sivil nükleer enerji kapasitesinin arttırılarak enerji güvenliğinin ve bu bağlamda kendine yeterliliğinin sağlanması olarak görülmektedir. Anlaşmaya ilişkin ABD tarafında yapılan tartışma NPT rejiminden önemli bir taviz verildiği yönündedir. Nitekim Hindistan egemenlik haklarının bazılarını kaybetmiş olmakla birlikte hem teknoloji hem nükleer yakıt transferi konusunda büyük bir avantaj elde etmiştir. Ayrıca nükleer olmayan konularda da ABD ile ticaret hacmi genişlemiştir. NPT imzacısı olmamakla birlikte "güvenilir nükleer güç" ilan edilmiştir. Bu tutum tartışmalı olmakla birlikte hükümet tarafından imzacı olunmayacağı ilan

edilmiş olmaktadır. Bu tutum NDA, UPA ve 2014 sonrası BJP için de geçerlidir. Sivil nükleer enerji anlaşması savunma boyutuyla ilgili bir şey söylememekte ancak ABD ile imzalanan karşılıklı belgelerde Hindistan'ın nükleer test gerçekleştirmeyeceği taahhüdü yer almaktadır. Bu konuya ilişkin Başbakan Singh Hindistan'ın 2003'te testler konusunda moratoryum ilan ettiğini açıklamıştır. Hindistan diğer ülkeler imha etmediği sürece nükleer başlıklarını imha etmeyecektir, ayrıca onları taşıyacak kara ve deniz füzelerine sahiptir. Bu bağlamda anlaşma savunma boyutuyla büyük bir etki yaratmamıştır. Hatta bu durum Çin tarafından protesto edilmiştir.

Bu bilgiler ışığında Şekil 7 ele alındığında nükleer politika konusunda 1990'lardan beri ağır bir uluslararası baskı altındadır. 1998'e gelindiğinde "artık bir şey yapması gerekmekteydi" nitekim denemeler sonrası her ne kadar kamuoyu için önemli bir unsur olsa da NDA hükümeti ve UPA hükümeti tekrar deneme yapmama konusunda fikir birliğine sahipti. Sivil kullanım ise 2000'lerde yaşanan ekonomik ve bölgesel krizlerle enerji güvenliği hükümetin en önemli problemi olmuştur. Ekonomi bürokrasisi bu anlaşmayı desteklemiştir. Ancak ABD ile yapılan hassas bir anlaşma kamuoyunda parlamentoda yoğun tartışmalara neden olmuştur. Yetkin kak birimi koalisyondur. Değişim nükleer politikanın amacının ekonomik boyuta kaymasıyla değiştiğini varsaymaktayız. Hermann modeli doğrultusunda amaç/problem değişikliği olduğunu varsayılmaktadır.

Şekil 11: Nükleer Politikada Değişim Modeli

Carlsneas'ın ifade etmiş olduğu gibi, dış politika değişimi karar alıcı için geçmiş ile kurduğu ilişki ve onu nasıl anlamlandırdığı ile çok ilgilidir. Yeni dış politika ile geçmiş arasındaki makas açıldıkça geçmişin yeniden yorumlanması da başlar. Hindistan örneğinde bu, Nehrucu politikaların yeniden tartışıldığı ve bu tartışma yapılırken tarihin yeniden yorumlandığı bir süreçtir. Hindistan'ın sömürge geçmişi ve bağımsızlığını kazanmasıyla içinde bulunduğu Soğuk Savaş koşullarına uyumu, bu alıştığı sistemin ortadan kalkmasıyla yeni bir uyuma ihtiyaç duymuştur. Burada sistemin büyük zorlaması karşısında Hindistan'ın dış politika kararları ve hedefi, sistemin dayatmasından ziyade sistem ile etkileşim içinde yerel faktörlerin ve bahsedilen bu geçmiş tahayyülünün etkisiyle belirlenmiştir. Kautilya-Nehru-Gandhi eksenlerine atıfla ve sınırlılıkları dahilinde politik söylem ve karar üretmiştir. Ancak, Soğuk Savaş döneminde geliştirdiği bağlantısızlık stratejisinden farklı olarak mevcut sistem ile daha uyumlu stratejik otonomi söylemi benimsenmiştir. Benzer bir biçimde nükleer politikası da sömürge geçmişinin endişeleriyle bağımsızlığından taviz vermeyen bir uyumlanma sürecidir. Bu süreç kendisini hep reddetmiş olduğu nükleer rejimin değerli bir ortağı haline getirmiştir. Hindistan için yeni sosyo-ekonomik yapısının siyasal talepleri dış politikasının yeniden değerlendirilmesine neden olmaktadır. Bu yeniden değerlendirme süreci halen Pakistan ve Çin ilişkileriyle bağlı bir iradedir. Ulusal çıkarını savunmak için özerk bir uluslararası alana duyduğu ihtiyaç ve güvenlik kaygılarını bölgesel ve küresel ortaklıklarla yürütme süreci BM Güvenlik Konseyi Daimi Üyeliği de dahil olmak üzere etkin bir uluslararası aktörlük talebini belirginleştirmektedir.

KAYNAKLAR

Kitaplar ve Makaleler

ABADAN, Yavuz, "Yeni Hind Anayasası", Ankara Ünşversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.8, S.1(195) s.231. http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/275/2560.pdf.

ABRAHAM, Itty, **The Making of the Indian Atomic Bomb**, London, Zed Books, 1998.

AHMAD, Aijaz "Postkolonyalizm: Bir Ad Neyi İfade Eder?" **Felsefelogos**, Vol. 27/28, 3-4(2005), s. 119-136.

AHMAD, Aijaz, "Postcolonial Theory and the 'Post-' Condition" **The Socialist Register**, 1997, s.353-381.

AHMAD, Aijaz, **In Theory: Classes, Nations, Literatures**, London: Verso, 2008.

AHMED, Hilal **Siyasi Muslims: Astory of Political Islams in India**, New Delhi: Penguin, 2019.

AHMED, Waquar "From Mixed Economy To Neo-Liberalism" **Human Geography**, Vol2 No3 (2009) 1-15

AHMED,Aziz **Hindistan ve Pakistan'da Modernizim ve İslam**, Ahmet Küskün (çev), İstanbul: Yöneliş, 1990.

AHUJA, Ravi, "'The Bridge Builders': Some Notes on Railways, Pilgrimage and British 'Civilizing Mission' in Colonial India," **Colonialism as Civilizing Mission**, Harald Fischer-Tine and Michael Mann (eds.), London: Anthem Press, 2004, s. 95-116.

ALAM, Anwar, "Democratisation of Indian Muslims Some Reflections" **Economic and Political Weekly**, Vol.38, No.46 (Kasım, 2003),s 4881-4885.

ALAM, Javeed "Communist Politics in Search of Hegemony," **Parties and Party Politics in India**, Zoya Hasan (ed), New Delhi: Oxford University Press, 2002, s. 289-316;

ALAM, Javeed, "Caste, Class and Social Counsciousness: Reflections on Contemporary Indian Situation," **Caste and Class** in India, K.L. Sharma (ed), Jaipur: Rawat Publication, 2005, s. 419-442.

ALAM, Mohammed B. "The Shaping of Indian Nuclear Policy: Indira Gandi Years," **South Asian Studies,** Vol.11, No.1 (1994), s.27-40

ALI, Tariq, **The Nehrus and the Gandhis : An Indian Dynasty**, New York:Putnam's, 1985

ALLISON, Graham T., **Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis**, Boston, Little, Brown and Company Press, 1971.

ALLİSON Graham T. ve ZELIKOW Brian, **Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis**, 2. B, New York, Longman, 1999

ANDERSON, Benedict **Hayali Cemaatler**, İskender Savaşır(çev), 2. B., İstanbul: Metis, 1995

ANDERSON, Perry, **The Indian Ideology,** New Delhi: Three Essays Collective, 2012

APPADORAI, Arjun **National Interest and Indian Foreign Policy**, Kalinga Publications, 1992.

APPADORAI, Arjun, **The Domestic Roots of India's Foreign Policy: 1947-1972**, New Delhi: Oxford University Press, 1981.

AUSTIN, Granville, **The Indian Constitution, Cornerstone of a Nation**, Delhi: Oxford University Press, 1966

AYDIN-DÜZGİT, Senem, "Critical Discourse Analysis in Analysing European Union Foreign Policy: Prospects And Challenges". **Cooperation and Conflics**, Vol.49, No.3(2013), s.354-367.

AYRES, Alyssa, "Will India Acting Like a Global Power," **Foreign Affairs**, November-December 2017.

AYRES, Alyssa, **Our Time Has Come, How India Making His Place in The World** New York:Oxford University Press, , 2018.

BABU, Ramesh, "Domestic Dynamics and Indo-US Relations Since 1965: An Analysis," **Four Decades of Indo-Us Relations,** ed. A. P. Rana, Har-Anand Publication: New Delhi, 1994, s. 50-72

BAGCHI, Indrani "A tale of Two Manmohan Signh," **Current History,** Vol. 110, No. 735(Nisan 2011), s.131-135

BAJPAI, Kanti, "Indian Grand Strategy: Six School Thoughts" **India'S Grand Strategy, History, Theory, Case**s, Kati Bajpai,Saira Basit, V. Krishnappa (eds), London:Routledge, 2014, s.114-149.

BAJPAI, Kanti, "International Studies in India" **International Relations in India Theorising the Region and Nation**, ed. Kanti Bajpai and S. Mallavarapu (eds), Delhi: Orient Black Swan, 2005, 1-13.

BAJPAI, Kanti, "Narendra Modi's Pakistan And China Policy: Assertive Bilateral Diplomacy, Active Coalition Diplomacy" **International Affairs, V**ol 93, No. 1 (2017), s. 69–91

BALI, Elif "Pakistan", **Dünya Siyasetinde Doğu Asya**, İsmail Ermağan (ed), İstanbul:Nobel, 2016, s. 447-468.

BANDHU, Deep Chand, **History of Indian National Congress: 1885-2002,** Delhi: Kalpaz Pub., 2003.

BANERJEE, Mukulika, **Why India Votes**? New Delhi: Routledge, 2014

BANO, Saira "India's Nuclear Suppliers Group (NSG) Membership and the Nuclear Non-Proliferation Regime," **Irish Studies in International Relations**, Vol. 25 (2014) 117-135.

BARDHAN, Pranab, "Democracy and Distributive Politics in India," **Divide and Deal The Politics of Distribution in Democracies**, Ian Shapiro, Peter A. Swenson, and Daniela Donno (eds), New York: New York University Press, 2008, s.280-298.

BARU, Sanjaya, **Accidental Prime Minister The Making and Unmaking of Manmohan Singh**, New Delhi: Penguen, 2021.

BAUMAN, Chad, "Faith and Foreign Policy in India: Legal Ambiguity, Selective Xenophobia, and Anti-Minority Violance," **Review of Faith and International Affairs**, Vol.14, No.2 (2016), s. 31-39.

BEHERA, Laxman Kumar, "Defence Budget 2018-19: The Imperative of Controlling Manpower Cost" **IDSA Issue Briefs**, 2 Şubat 2018, https://idsa.in/issuebrief/defence-budget-2018-19-controlling-manpower-cost-lkbehera-020218

BENNER, Jeffrey, **The Indian Foreign Policy Bureaucracy**, Routledge, London, 2019

BHARATIYA JANATA PARTY, **Our Vision, Our Will, Our Way**, 1998

BHARATIYA JANATA PARTY**, BJP Election Manifesto 2014**, BJP, New Delhi, 2014.

BHARATIYA JANATA PARTY**, Resolutions, 1980-2005 Vol.7**, Bharatiya Janata Party, 2005.

BHASIN, Avter Singh (ed), **India's Foreign Relations 2003**, Public Diplomacy Division, Ministry of External Affairs, 2006.

BHATT, Chetan, **Hindu Nationalism, Origins, Ideologies and Modern Mythes**, Berg Publishers, 2001.

BILLINGS Robert S ve HERMANN, Charles F., "Problem Identification in Sequential Desicion Making: The Representation of Problems," **Problem Representation in Foreign Policy Decision-**Making, Donald A. Sylvan, James F. Voss (eds), New York: Cambridge University Press, 1998, s. 53-80.

BLAREL Nicolas, PALIWAL Avinash "Opening the Black Box, The Making of India's Foreign Policy," **India Review**, Vol 18, S. 5 (2019), s. 457-470

BLOOM HANSEN Thomas, **The Saffron Wave**, Princeton: Princeton University Press, 1999.

BRASS, Paul, **The Politics of India Since Independence**, 2. B., Cambridge: Cambridge University Press,1990.

BRAUDEL, Fernand, **Uygarlıklar Grameri**, Mehmet Ali Kılıçbay (çev), 2.B., Ankara: İmge, 2001.

BRAY, Frank T. J. ve MOODIE,Michael L. "Nuclear Politics in India**," Survival,** 120, S.3(May-June 1997)**,**s. 111-116

BRECHER, Michael, **Political Leadership and Charisma: Nehru, Ben Gurion, and Other 20th Century Political Leaders: Intellectual Odyssey** , London: Palgrave Macmillan, 2016.

BUDHRAJ, Viyaj Sen "India's Response to The Crisis in Afganistan," **Studies in India's Foreign Policy,** Surendra Chopra (ed), 2. B, Amristar: Guru Nanak Dev University, 1983

BULL, Hedley, HOLBRAAD Carlsten ve WRIGHT Martin, **Power Politics**, New York: Holmes and Meier Publications, 1978

CAMPBELL, David, **Writing Security**, Mineapolis: University of Minnesota Press, 1992.

CARLSNAES, Walter, "On Analysing the Dynamics of Foreign Policy Change: A Critique and Reconceptualisation", **Cooperation and Conflict**, Vol. 28, No.1(1993),s 5-30

CARR, Andrew, "Is Australia A Middle Power? A Systemic Impact Approach" **Australian Journal of International Affairs**, Vo. 68, No 1 (2013), s. 70-84.

CARR, Edward Hallett **Tarih Nedir?** Misket Gizem Gürtürk (çev), İstanbul:İletişim, 2003.

CARR, Fergus "The View From The Third World," **Nuclear Proliferation in 1980s**, William H. Kincade, Christoph Bertram (eds), New York: St. Martin's Press, 1982, s.230-241.

CHACKO, Priya ve MAYER, Peter "The Modi lahar (wave) in the 2014 Indian national election: A critical realignment?" **Journal of Political Science**, Vol.49, No.3 (2014),s 518-528.

CHACKO, Priya, "Marketising Hindutva: The state, society and markets in Hindu Nationalism" **Modern Asia Studies,** Vol.53, No 2 (2019), s.377-410.

CHACKO, Priya, "The Intrusion Of Domestic Politics İn Kashmir Tensions," **The Interpreter**, 28 Şubat 2019, https://www.lowyinstitute.org/the-interpreter/intrusion-domestic-politics-kashmir-tensions

CHACKO, Priya, **Indian Foreign Policy , The Politics of Postcolonial Identity from 1947 to 2004,** New York: Interventions, 2012, s. 168-172;

CHAKRABARTY, Dipesh "Postcoloniality and the Artifice of History: Who Speaks for 'Indian' Past?" **A Subaltern Studies Reader, 1986-1995**, Ranajit Guha (ed.), Oxford: Oxford University Press, 1997, s. 263-295.

CHAKRABARTY, Dipesh "Radical Histories and Question of Enlightenment Rationalism: Some Recent Critiques of Subaltern," **Mapping Subbaltern Studies and the Postcolonial**, Vinayak Chaturvedi (ed.), London: Verso, 2000, s.256-280.

CHANDHOKE, Neera, "Putting Civil Society in Its Place," **Understanding Contemporary India,** Achain Vanaik ve Rajeev Bhargava (eds), Delhi:Orient Black Swan, 2010, 91-105

CHANDRA, Vikash, "Modi Government and Changing Patterns in Indian Foreign Policy," **Jadavpur Journal of International Relations** , Vol. 21, No.2(2017), s.1-20

CHATTERJEE, Partha, **Milliyetçi Düşünce ve Sömürge Dünyası,** Sami Oğuz (çev), İstanbul: İletişim, 1996;

CHATTERJEE, Partha, **Ulus ve Parçaları**, İsmail Çekem (çev), İstanbul: İletişim, 2002, s.17-34.

CHENOY, Kamal M ve CHENOY,A M, "The Left Parties And The Indo-US Nuclear Deal" **Shaping India's Foreign Policy,** New Delhi:Har-Anand, 2010, s.114-141.

CHIBBER, Pradeep K., **Democracy without Associations Transformation of the Party System and Social Cleavages in India**, University of Michagen Press, 2001.

CHIRIYANKANDATH, James ve WYATT, Andrew, "The NDA and Indian Foreign Policy," **Coalition Politics and Hindu Nationalism**, Katharine Adaney and Lawrence Saez (eds), London: Routledge, 2005, s. 193-212.

COHEN, Stephen, "India Rising," **The Wilson Quarterly**, Vol 24, No.3 (2000), s 32-53.

COHEN, Stephen, **India: Emerging Power**, New York: Brooking Institute Press, 2001.

COMMURI Gitika, **National Identity Discourses and Foreign Policy: The Case of India**, Doktora Tezi, University of Southern California, 2006

CONTRACTOR, Qudsiya, "Unwanted in My City- The Making of Muslim Slum in Mumbai," **Muslims in Indian Cities**, Laurent Gayer ve Christophe Jaffrelot (eds), New York: Colombia University Press, 2011, s. 23-42.

CORBRIDGE, Stuart, HARRIS, John ve JEFFREY, Craig, **India Today, Economy, Politics and Society**, Cambridge: Polity, 2013.

CORBRIDGE, Stuart, HARRIS, John, **Reinventing India**, Cambridge:Polity, 2000;

CORTRIGHT David and MATTOO Amitabh, "Elite Public Opinion and Nuclear Weapons Policy in India," **Asian Survey**, Vol 36, No 6 (June, 1996), s. 454-560.

DAMADORAN, A.K., "Non-alignement Movement and Its Future", Indian Foreign Policy, **Challenges and Opportunities**, Atish Sinha ve Madhup Mohta (eds), New Delhi: Foreign Service Institute, 2007,s 125-139.

DAMADORAN, A.K., "Non-alignement Movement and Its Future", Indian Foreign Policy, **Challenges and Opportunities**, Atish Sinha ve Madhup Mohta (eds), New Delhi: Foreign Service Institute, 2007.,s. 125-138.

DASGUPTA, Swapan, **Awakining Bharat Mata**, New Delhi:Penguin, 2019.

DE CONING, Cedric "BRICS and Coexistence" **BRICS and Coexistence: The Alternative Vision of World Order,** Cedric De Coning, Thomas Mandrup ve Lisolette Odgaard (eds), London: Routledge, s.25-48.

Democracy and Disipline Speeches of Shirimati Indira Gandhi, New Delhi: Ministry of Information and Broadcasting.

DESPANDE, Satish "Mapping the Middle," **Contested Transformation**, Mary John (ed), New Delhi: Tulika, 2006, s.215-236.

DEVDUTT, "Non-Alignment and India," **The Indian Journal of Political Science**, Vol. 23, No. 1(1962), s. 380-397

DIXIT, Jyontindra Nath, **India's Foreign Policy 1947-2003**, New Delhi: Picus, 2003

DOTY, Roxanne Lyne, "Foreign Policy as Social Construction: A Post-Positivist Analysis of U.S. Counterinsurgency Policy in the Philippines**" International Studies Quarterly,** 37 (1993), 297-320..

DOYLE, Michael, "Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs: Parts I and II," **Philosophy and Public Affairs**, Vol. 12, No. 3 and 4 (Summer, Fall 1983), s. 205-235.

EATON, Richard, "(Re)imag(in)ig Other'ness: A Postmortem for the Postmodern in India," **Journal of World History**, Vol.11, No.1(2000), s. 57-78;

ENGELMEIER, Tobias **Nation-Building and Foreign Policy of India**, New Delhi: Foundation Books, 2009.

FAIR, Chiristine, "Diaspora Involvement In Insurgencies: Insights From The Khalistan And Tamil Eelam Movements" **Natioanalism and Ethnic Politics**, Vol. 11 No.1 (2006), s.125-156

FEIGENBAUM, Evan, "India's Rise, America's Interest: The Fate of the U.S.-Indian Partnership" **Foreign Affairs,** Vo.89, No.2 (Mart-Nisan 2010) s.76-91

FIERKE, K.M., "Links Across the Abyss: Language and Logic in International Relations", **International Studies Quarterly**, No. 46 (2002), s 331-354.

FITZPATRICK, Mark "US-India Nuclear Cooperation Accord: Implication for the Non-Proliferation Regime,"**Asia Pasific Review**, Vol.15, No. 1 (2008), s. 76-85

FLATEN, Lars Tore, **Hindu Nationalism, History and Identity in India: Narrating a Hindu Past Under the BJP,** London:Routledge, 2017.

FRANK, André Gunder "İdeoloji Bunalımı-Bunalım İdeolojisi," **Genel Bunalımın Dinamikleri**, F. Akar (çev), İstanbul, Belge Yayınları, 1984

FRANK, Andre Gunter ve GILLS, Barry K. (eds), **Dünya Sistemi, Beş Yüzyıllık mı, Beş Bin Yıllık mı?** Alaeddin Şenel ve Yavuz Alogan (haz.), Esin Soğancılar (çev), Ankara: İmge, 2003;

FRANK, Andre Gunter, **Yeniden Doğu**, Kamil Kurtul (çev), Ankara: İmge, 2010.

FRANKEL, Francine et.al, **Transforming India, Social and Political Dynamics of Democracy**, New Delhi: Oxford University Press, 2000.

FREY, Krasten "Guardians of the Nuclear Myth:Politics, Ideology, and India's Strategic Community" **South Asian Culture of Bomb**, Itty Abraham (ed), Bloomington: Indiana University Press, 2009, s.195-212.

FREY, Krasten, **India's Nuclear Bomb and National Security**, London: Routledge, 2006.

GANGULI, Asok Kumar, "Interface Between International Law: Role of Indian Judiciary", **India and International Law: Introduction**, Bimal Patel (ed), Brill, 2008, s. 11-48

GANGULY, S., "The Genesis of Nonalignment," **India's Foreign Policy Retrospect and Prospect**, S. Ganguly(ed), New York: Oxford University Press

GANGULY, Shivaji," Continuity and Change in India's Foreign Policy" **Indian Quarterly**, Vol.34/1(1978), s.54-75.

GANGULY, Sumit ve MUKHERJI, Rahul **India Since 1980**, Cambridge: Cambridge University Press, 2011.

GANGULY, Sumit, "Hindu Nationalism and Foreign Policy of India' Bharatia Janata Party," **Trans Atlantic Paper Series,** No.2 (2015) s.1-7.

GANGULY, Sumit, "The Genesis of Nonalignment", **India's Foreign Policy**, Sumit Ganguly (ed), New Delhi: Oxford University Press, 2010, s.1-10.

GEHLOT, N.S. **Democracy and Politics in Modern India,** Delhi:Deep and Deep, 2012.

GEORGE, Alaxander, "The "Operational Code": A Neglected Approach to the Study of Political Leaders and Decision-Making" **International Studies Quarterly**, Vol.13, No.2(1969), s. 190-222.

GHOSH, Partha S., **Cooperation and Conflict in South** Asia, New Delhi: Mahoher, 1989

GHOSH, Partha, "Domestic Sources of India's Policy of Non-alignment" **India Quartery**, Vol.7, No.36 (1980), s 348-362.

GOKHALE, Vijay, **The Long Game**: **How the Chinese Negotiate with India**, , New Delhi:Penguin, 2021.

GOLDMAN, Kjell, "Change and Stability in Foreign Policy: The Problems and Possibilities of Detente", **World Politics**, Vol.34, No.2 (1982) s. 230-266

GOLDMAN, Kjell, **Change and Stability in Foreign Policy: The Problems and Possibilities of Detente***,* Princeton University Press, 1988.

GUHA, Ramachandra, **India After Gandhi:The History of World Largest Democracy**, New Delhi: Harper Perrenial, 2008

GUHA, Ramachandra, **Makers of Modern India***,* New Delhi: Penguin, 2010

GUHA, Ranajit, **Dünya-Tarihinin Sınırında Tarih**, Erkan Ünal (çev), İstanbul: Metis, 2006.

GUJRAL, Inder Kumar, **Continuity and Change India's Foreign Policy,** New Delhi: Macmillan, 2003.

GUJRAL, Inder Kumar, **Matters of Discreation, An Autobiography,** New Delhi: Hay House Publication, 2011

GUPTA, Dipankar, "Introduction: The Certitudes of Castes, When Identity Trumps Hierarchy," **Caste in Question: Identity or Hierarchy**, Dipankar Gupta(ed.), New Delhi: Sage Publications, 2004, s. ix- xxi

GUPTA, Dipankar, **Interrogating Caste: Understanding Hierarchy and Difference Indian Society**, New Delhi: Penguin, 2000.

GUPTA, Dipankar, **Mistaken Modernity**, New Delhi: Harper Collins, 2000

GUPTA, Dipankar, **Political Sociology in India**, New Delhi: Orient Longman 1995

GUPTA, Prerna ve RAMANA, M.V., "A Decade after Nuclear Deal", **The Indian Forum**, 3 Nisan 2019. https://www.theindiaforum.in/article/decade-after-nuclear-deal

GUSTAVSSON, Jacob, "How We Study Foreign Policy Change?" **Cooperation and Conflict**, Vol.34, No.1(1999), s 73-95.

GUZZINI, S, "A Reconstruction of Constructivism in International Relations", **European Journal of International Relations**, Vol.6, N.2(2000), 147-182;

GÜNGÖR, Celalettin, **Sömürgeden Ulusa, Hint Milliyetçiliğinin Kökenleri**, Ankara: Gazi, 2001.

HAAR, Roberta ve PIERCE, Jonathan, "Foreign Policy Change from an Advocacy Coalition Framework Perspective," **International Studies Review,** Vol 23, No 4 (December 2021), s. 1771–1791.

HABIB, Irfan, **Essays in Indian History**, New Delhi: Tulika, 2007

HAGAN, Joe et. al., "Foreign Policy by Coalition," **International Studies Review,** Vol.3, No. 2 (2001), s. 169-216.

HALL, Ian "'Is a "Modi Doctrine" Emerging in Indian foreign policy?', **Australian Journal of International Affairs**, Vol.69, No.3 (2017), s. 247-253.

HALL, Ian, "Multialignment and Indian Foreign Policy under Narendra Modi" **The Round Table**, Vol. 105, No. 3 (2016), s. 271–286

HALL, Ian, "Narendra Modi and India's Normative Power," **International Affairs**, Vol. 93, No.1 (2017), 113-131.

HALL, Ian, **Modi and Reinvention of Indian Foreign Policy**, Bristol: Bristol University Press, 2019.

HARDER, Anton "Not At The Cost Of China: New Evidence Regarding US Proposals to Nehru for Joining The United Nations Security Council" **Cold War and International History Project Working Paper 76**, Woodrow Wilson International Center, Mart 2015, https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/documents/publication/cwihp_working_paper_76_not_at_the_cost_of_china.pdf

HARDGRAVE, Robert ve KOCHANEK, Stanley A., **India, Government and Politics in a Developing Nation**, Cengage Learning, 2007

HARSHE, Rajen ve K.M. Seethi,(ed) **Engaging with the World, Critical Reflections on India's Foreign Policy,** Delhi: Orient Black Swan, 2009.

HARSHE, Rajen, "Indias's Non-Alignment, An Attempt at Conceptunal Reconstruction," **Economic and Political Weekly**, Vol. 25, No. 7/8 (Şubat, 1990), s 399-405.

HART, Henry, "Political Leadership in India, Dimentions and Limits," **India's Democracy: An Analysis of Changing State-Society Relations,** Atul Kohli (ed), Princeton: Princeton University Press, 1990, s. 18-62;

HASAN, Mushiral, "Textbook and Imagined History: The BJP's Intellectual Agenda" **India International Center Quarterly**, Vol. 29, No.1 (2002), s.75-90;

HASAN, Zoya, Agitation to Legistlation: Negotiating Equity and Justice in India, New Delhi: Oxford University Press, 2018.

HASAN, Zoya, **Congress After Indira**, New Delhi: Oxford University Press, 2012.

HERMANN, Charles F. "Avoiding Pathologies in Foreign Policy Decision Group," **In Diplomacy, Force and Leadership,** eds. Dan Caldwell ve Timothy McKeown, Boulder, Westview Press, 1993.

HERMANN, Charles F. "Changing Course: When Governments Choose to Redirect Foreign Policy," **International Studies Quartery,** Vol.34, No.1 (1990), 3-21

HERMANN, Charles F., "What We Do When the Things Go Wrong" **When Things Go Wrong : Foreign Policy Decision Making under Adverse Feedback,** Charles F. Hermann (ed), New York: Routledge, 2011, s. 1-11.

HERMANN, Margaret va HAGAN, Joe, "International Decision Making: Leadership Matters," **Foreign Policy**, No.110 (1998), s.124-137

HERMANN, Margaret ve HERMANN, Charles ve HAGAN, Joe, "How Desicion Units Shapes Foreign Policy Behavior" **New Directions in the Study of Foreign Policy, (**Eds.) Charles F Hermann, Charles W Kegley, James N Rosenau, Taylor and Francis, 1987, s.309-338.

HERMANN, Margaret ve HERMANN, Charles, "Who Makes Foreign Policy Decisions and How: An Empirical Inquiry" **International Studies Quarterly**, Vol.33, No.4 (1989), s 361-387

HERMANN, Margaret, "Assesing Leardership Style: Trait Analysis" **The Psychological Assessment of Political Leaders: With Profiles of Saddam Hussein and Bill Clinton**, ed. Jerrald M Post, Ann Arbor, Michigan University Press, 2005, s. 178-214.

HERMANN, Margaret, "Explaining Foreign Policy Behavior Using the Personal Characteristics of Political Leaders," **International Studies Quarterly**, Vol. 24, No. 1 (Mar., 1980), s 7-46;

HERMANN, Margaret, "How Decision Units Shape Foreign Policy: A Theoretical Framework," **International Studies Review***,* Vol.3, No.2 (2001),s. 47-81

HERMANN, Margaret, "Leaders and Foreign Policy Desicion Making" **In Diplomacy, Force and Leadership**, eds. Dan Caldwell ve Timothy McKeown, Boulder, Westview Press, 1993, s.77-95.

HILL, Christopher, **The Changing Politics of Foreign Policy**, New York: Palgrave Macmillan, 2003

HOLBRAAD, Carlsteen, **Middle Powers in International Politics**, Londra: Macmillen Press, 1984.

HOLSTI, K. J., **Taming the Sovereigns: Institutional Change in International Politics**, Cambridge University Press, 2004

HOLSTI, Kalavi Jaako, "Restructuring Foreign Policy: A Neglected Phenomenon in Foreign Policy Theory," **Why Nations Realign: Foreign Policy Restructuring in the Postwar World**, K.J. Holsti et al (ed), London: Routledge, 1982.

HOLSTI, Ole ve ROSENAU, James "U.S. Leadership in a Shrinking World: The Breakdown of Consensuses and the Emergence of Conflicting Belief Systems" **World Politics**, Vo.35, No.3(1983), s.368-392;

HOLSTI, Ole ve ROSENAU, James, "The Meaning of Vietnam: Belief Systems of American Leaders" **International Journal**, Vol. 32, No.3 (1977), 452-474;

HOLSTI, Ole ve ROSENAU, James, **American Leadership in World Affairs**, London, Routledge, 1984.

HOLSTI, Ole, **Making American Foreign Policy**, New York: Routledge, 2006

HOPF, Ted, "The Promise of Constructivism in International Relations Theory" **International Security***,* Vol. 23, No. 1, (1998),s. 171-200

HOPF, Ted, **Social Construction of International Politics: Identities and Foreign Policies**, Ithaca: Cornell University Press, 2002.

HOWLETT, Michael ve RAMESH, M., "Policy Subsystem Configurations and Policy Change: Operationalizing the Postpositivist Analysis of the Politics oft he Policy Process," **Policy Studies Journal,** Vol. 26, No.3 (1998), s.466-482

HOYT, Paul D., "Bureaucratic Politics and the Foreign Policy Process: The Missing Element of Process," **Journal of Political Science**, Vol. 28, No. 1(2000),

HOYT, Paul D., "Bureaucratic Politics and the Foreign Policy Process; Barton Bernstein, "Reviewed Work: Essence of Decision by Graham Allison, Philip Zelikow" **Foreign Policy,** No.114 (1999), s. 121-126.

HUDSON, Valerie, "Foreign Policy Analysis Yesterday, Today, and Tomorrow*,"* **Mershon International Studies Review**, Vol, 39, No.2 (1995)s. 209-238.

HUDSON, Valerie, "Foreign Policy Analysis: Actor-Specific Theory and the Ground of International Relations", **Foreign Policy Analysis**, No.1 (2005), s.1-30.

HUDSON, Valerie, **Foreign Policy Analysis, Classic and Contemporary Theory**, 2. B, Playmouth, Rowman and Littlefield, 2014, s.39-40

HUJU, Kira, "Saffronizing Diplomacy: The Indian Foreign Service Under Hindu Nationalist Rule," **International Affairs**, Vo.98, No. 2 (2022), s. 423-441

HUXSOLL, David, **Regimes, Institutions And Foreign Policy Change***,* Lousiana: Lousiana State University, 2003.

India, The Speeches and Reminiscences of Indira Gandhi, Calcutta, Rupa, 1975

Indian Foreign Policy, Selected Speeches of Jawarhalal Nehru, Ministry of Information and Broadcasting of Government of India, New Delhi, 1961.

JACKSON, Richard L., **The Non- Aligned The U.N. and The Super Powers**, New York: Preager,1986

JACOB, Jabin T., "Indo-Us Nuclear Deal : The China Factor," **IPCS Special Report** , No.14 (2006), s.1-5

JAFFRELOT, Christophe "De Facto Ethnic Democracy? Oblitarating and Targetting the Other, Hindu Vigilantes and Hindu State" **Majoritarian State,** Angana Chatterji, Thomas Blom Hansen, C. Jaffrelot (eds), New Delhi : Oxford University Press, 2019, s.41-67

JAFFRELOT, Christophe "The Modi-centric BJP 2014 Election Campaign: New Techniques And Old Tactics" **Contemporary South Asia**, Vol 23, No.2 (2016), s.151-166.

JAFFRELOT, Christophe, "From Hindu Rashtra to Hindu Raj? A de facto or a de jure Ethnic Democracy?" **Routledge Handbook of Autocratization in South Asia**, Sten Widmalm (ed), London: Routledge, 2021, s.127-137.

JAFFRELOT, Christophe, "The Class Element in the 2014 Indian Election and the BJP's Success with Special Reference to the Hindi Belt**" Studies in Indian Politics,** Vo. 3, No.1(2015)s.19–38.

JAFFRELOT, Christophe, **Hindu Nationalism**, Princeton: Princeton University Press, 2007.

JAFFRELOT, Christophe,**India's Silent Revolution**, London:Hurst and Company, 2003

Jahan, Yasmeen, "Intersectionality of Marginalization and Inequality: A Case Study of Muslims in India**," Journal of Political Science and Public Affairs,** Vol 4, No.1 (2016), s. 1-6

JAHAN, Yasmeen, "Intersectionality of Marginalization and Inequality: A Case Study of Muslims in India**," Journal of Political Science and Public Affairs,** Vol 4, No.1 (2016)

JAISHANKAR, Dhruva and MADAN, Tanvi, "How the QUAD Can Match the Hype" **Foreign Affairs**, 15 Nisan 2021, https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2021-04-15/how-quad-can-match-hype?gclid=Cj0KCQiAgOefBhDgARIsAMhqXA6MYolJej6_xuplqOzpgT-V3Wdml9DOgaG6wOC1BbKhyiMAZSQZFRYaAnyxEALw_wcB

JAISHANKAR, S., **The India Way: Strategies for an Uncertain World,** Uttar Pradesh: Harper Collins, 2021.

JANIS, Irving, **Victims of Groupthink**, Boston: Houghton Milling Company, 1972.

JASH, Amrita,"The Quad Factor in the Indo-Pacific and the Role of India" **Journal of Indo-Pacific Affairs,** Vol 04, No. 02 (2021) s. 78-85

JENKINS-SMITH, Hank ve SABATIER, Paul, "Evaluating Advocacy Coalition Framework," **Journal of Public Policy,** Vol.14, No. 2(1994), s.175-203**.**

JERVIS, Robert, "Realism, Neorealism and Cooperation*,"* **Progress in International Relationss Theory**, Colin Elman and Mirius Fendius Elman (eds), Cambridge: MIT Press, 2003, s. 281-2.

JERVIS, Robert, "Signaling and Perception: Drawing Inferences and Projecting Images," **Political Psychology**, Kristen Renwick Monroe (ed), London:Lawrence Erlbaum Associates, Publıshers, 2001, s 293-294.

JERVIS, Robert, **Perception and Misperception in International Politics**, Princeton University Press, 1976.

JHA, Nalini Kant, **Domestic Imperatives in India's Foreign Policy**, New Delhi, South Asian Publishers, 2002

JHA, Prashant, **How BJP Wins**? New Delhi: Juggernut, 2017.

JOSHI, Yogesh,"Between 'Concern' and 'Opportunity" **Journal of Asian Security and International Affairs** , Vol. 2, No. 3 (Aralık 2015), s. 314-337.

KAARBO, Juliet ve BEASLEY, Ryan, "Taking It to the Extreme: The Effect of Coalition Cabinets on Foreign Policy" **Foreign Policy Analysis**, No. 4 (2008), s. 67-81

KADOLIYA, Narendra, "A Paradigm Shift In The Role Of Domestic Courts In Implementing International Treaty Provisions: An Indian Perspective", http://www.manupatrafast.com/articles/ (23 Mart 2013)

KAPUR, Ashok **India From Regional to World Power**, London, Routledge, 2006,

KAPUR, Harish, **Foreig Policies of India's Prime Ministers**, New Delhi: Lancer, 2009.

KARNAD, Bharat, **India's Nuclear Policy**, Westport: Preager Security International, 2008.

KARNAD, Bharat, **Staggering Forward,** New Delhi: Penguin, 2018.

KARNAD, Bharat, **Why India is Not a Great Power (Yet**), New Delhi: Oxford University Press, 2015.

KATZENSTEIN, Peter J., **Between Power and Plenty: The Foreign Economic Policies of the Advanced Industrial State**s, Madison: University of Wisconsin Press, 1978.

KAUR, Raminder, "Gods, Bombs, and the Social Imaginary" **South Asian Culture of Bomb**, Itty Abraham (ed), Bloomington: Indiana University Press, 2009, s. 150-173

KAUSHIK, Mohan, "India's Nuclear Policy" **International Studies**, Vol.17, No 3-4 (1978),s. 779-788.

KAVALSKI, Emilian, "India: An Awkward Great Power?" **Awkward Powers: Escaping Traditional Great and Middle Power Theory,** ed Gabriella Abbondanza, Thomas Wilkins**,** Macmillan**,** 2021, s 73-94.

KAVIRAJ, Sudipta, "Sociology of State Crisis" **Politics in India**, Sudipta Kaviraj (ed), New Delhi: Oxford University Press, 1997, s.365-397

KAVIRAJ, Sudipta, **The Imaginary Institution of India***,* New Delhi: Permanent Black, 2010.

KEETHAPONCALAN, S. I., "Reshaping The Non-Aligned Movement: Challenges and Vision" **Bandung: Journal of Global South**, Vol.3 No.4 (2016), s. 2-14

KESGIN, Barış ve WEHNER ,Leslie, The "I" in BRICS: Leadership Traits of Indian Prime Ministers And India's Role Adaptation to Rising Status in World Politics," **Journal of International Relations and Development,** No. 25 (2022), s.370–398.

KHILNANI, Sunil et.al., **NonAlignment 2.0: A Foreign and Strategic Policy for India in the Twenty First Century,** New Delhi: Center For Policy Research, 2012.

KHILNANI, Sunil, **Idea of India**, New Delhi: Penguin, 1997

KIM, Marcus, "India" **Neorealism versus Strategic Culture,** eds. Neil Renwick et al, London: Routledge, 2004.

KIM, Woonjon **Public Acceptance of Nuclear Energy, International Comperative Perspective**, AIAE, 7 Aralık 2021, https://nucleus.iaea.org/sites/INPRO/df19/1.1.W.Kim-Korea%20-%20Nuclear%20Public%20Acceptance.pdf

KLEISTRA Yvonne ve MAYER, Igor "Stability and Flux in Foreign Affairs Modelling Policy and Organizational Change", **Cooperation and Conflict***,* Vol.36, No.4 (2001), s.381-414.

KOCHANEK, Stanley, **The Congress Party of India**, New Jersey: Princeton University Press, 1968.

KOHLI, Atul, "Can Democracies Accommodate Ethnic Nationalism? Rise and Decline of SelfDetermination Movements in India" **The Journal of Asian Studies** , Vol. 56, No. 2 (Mayıs, 1997), s. 325-344.

KOHLI, Atul, **Democracy and Discontent: India's Growing Crisis of Governability**, Cambridge: Cambridge University Press, 1990

KOHLI, Manorama, "Foreign Policy of the Janata Government a Case of Continuty and Change," **Studies in India's Foreign Policy**, ed. Surendra Chopra, 2.B., Amristar: Guru Nanak Dev University, 1983, s.36-47.

KOSHY, Ninan, **The War on Terror, Reordering World**, New Delhi: LeftWord, 2003.

KOSHY, Ninan, **Under the Empire India' New Foreign Policy, N**ew Delhi: Left Word Books, 2006.

KOTHARI, Rajni **Politics in India**, Delhi:Orient Black Swan, 2010

KOTHARI, Rajni, "Congress System in India" **Parties and Party Politics in India**, Zoya Hasan (ed), New Delhi: Oxford University Press, 2002, s. 39-56.

KOTHARI, Rajni, "The Crisis of Moderate State and Decline of Democracy" **Democracy in India,** N. G. Jayal (ed), Delhi: Oxford University Press, 2001

KRASNER, Stephen, "Are Bureuocracies Importan?" **Foreign Policy**, No.7 (1972), s 159-179.

KRONSTADT, Alan "India-US Relations" **Congressional Research Service**, 30 Ekim 2009

KUGERMAN, Michael, "Will India's Domestic Politics Dent Its Diplomacy? Offensive Remarks About Islam By Ruling Party Leaders Have Consequences For New Delhi In Persian Gulf States" **Foreign Affairs South Asia Brief**, 9 Haziran 2022, https://foreignpolicy.com/2022/06/09/india-gulf-diplomacy-bjp-islam-comments/

KUGERMAN, Michael, "Will India's Domestic Politics Dent Its Diplomacy? Offensive Remarks About Islam By Ruling Party Leaders Have Consequences For New Delhi In Persian Gulf States" **Foreign Affairs South Asia Brief**, 9 Haziran 2022, https://foreignpolicy.com/2022/06/09/india-gulf-diplomacy-bjp-islam-comments/

KUGLER, Jacek, TAMMEN Ronald L. ve SWAMINATHAN, Siddhart, "Power Transition and Alliences in 21st Century," **Asian Perspective,** Vol. 25, No.3(2001), s. 5-29.

KULKE, Herman ve ROTHERMUND, Dietmer **Hindistan Tarihi**, Çev. Müfit Güney (çev), Ankara: İmge, 2001.

KUMAR, Radhika, "Electoral Campaign as a Performative Plebiscite Mapping the Changing Nature of Political commmunication in India" **Companion to Indian Democracy**, Peter Roland DeSouza, Mohd. Sanjeer Alam ve Hilal Ahmed, NewYork: Routledge, 2022, s. 53-63.

KUMAR, Vinod, "In Defence of Nonalignement" **IDSA Issue Brief**, Eylül 2020, https://idsa.in/issuebrief/in-defence-of-non-alignment-avkumar-020920

KUMARA, K. ve JONAS, K, "Indo-US Nuclear Deal Could Be Casualty Of India's Fractured Domestic Politics," **ICFI World Socialist Web Site**, 13 Kasım 2007 http://www.wsws.org/en/articles/2007/11/indo-n13.html?view=print

KUMARASWAMY, P. R, "The Limitations of Indo-Israeli Military Cooperationn, **Contemporary South Asia,** Vol.5, No.1(1996) s.75-82

KUMARASWAMY, P. R., "BRICS without East Jerusalem" **BESA Center Perspectives Paper**, No. 607 (Ekim, 2017)

KURSHID, Salman, **Visible Muslim Invisible Citizen**, New Delhi: Pupa, 2019.

KUX, Dennis, "India's Fine Balance," **Foreign Affairs**, Vol. 81, No. 3 (Mayıs-Haziran., 2002), s. 93-106 .

LANNOY, Richard, **The Speaking Tree, A Study of Indian Culture and Society**, London: Oxford University Press, 1971

LAPID, Yosef, "The Third Debate: On the Prospects of International Theory in a Post-Positivist Era", **International Studies Quarterly**, No. 33 (1989), s. 235-254;

LIEBIG, Micheal, "Kautilya Relevance for India Today", **Indian Quarterly**, 69,2 (2013), ss. 99-116;

LOOMBA, Ania, **Kolonyalizm / Postkolonyalizm**, Mehmet Küçük (çev), İstanbul: Ayrıntı, 2000.

MADHOK, Balraj, **Indianisation**, New Delhi: Orient Black, 1970

MALHOTRA, Aditi, **Assesing Indian Nuclear Attitudes**, Stimson Center, 2016

MALIK, Ashok ve METCALF, Rory "India's New World: Civil Society and Making of Foreign Policy" **Lowry Institute for International Policy,** Mayıs 2011.

MALIK, Priyanjali, **India's Nuclear Debate: Exceptionalism and the Bomb**, London, Routledge, 2010.

MALIK, Yogendra K., "Indra Gandhi: Personality, Political Power and Party Politics," **Journal of Asian and African Studies**, Vol. 22, No. 3-4 (1987), s. 141-155.

MALONE, David, **Does the Elephant Dance?** Oxford: Oxford University Press, 2011.

MANOR, James "Parties and Party System" **Parties and Party Politics in India**, Zoya Hasan (ed), New Delhi:Oxford University Press, 2010, s. 431-474

MANOR, James, "The BJP's Organisational Strength" **Coalition Politics and Hindu Nationalism**, Katharina Adaney Lawrence Saez (eds), London:Routledge; 2005, s.55-73

MANSIGNH, Surjit, **India's Search for Power: Indira Gandhi's Foreign Policy**, New Delhi: Sage,1984.

MARKEY, Daniel, "Developing India's Foreign Policy Software" **Asia Policy**, No.8 (2009), s. 73-96.

MARWAH, Onkar, "National Security and Military Policy in India," **The Subcontinent in World Politics,** Lawrence Ziring (ed), New York: Preager, 1982

MAZUMDAR, Arijit,"India's Search for a Post-Cold War Foreign Policy, Domestic Constraints and Obstacles" **India Quarterly,** V.67, S.2 (2011),165-182

MCMAHON, Robert J., **Cold War on the Periphery,** New York: Columbia University Press, 1994.

MEHTA, Pratap Bhanu, "Hindu Nationalism: From Ethnic Authoritarian Repression" **Studies in Indian Politics**, Vol.10, No.1 (2022), 31-47

MEHTA, Pratap Bhanu, "Hindu Nationalism: From Ethnic Authoritarian Repression" **Studies in Indian Politics**, Vol.10, No.1 (2022), s.31-47

METCALF, Barbara D. and METCALF, Thomas R. **A Concise History of Modern India**, 2. B, Cambridge: Cambridge University Press, 2008

METCALF, Rory, "Imagining An Indian National Security Strategy: The Sum of Its Parts" **Australian Journal of International Affairs,** Vol 7, No. 5, **(**2017), s 516-528.

MILLER, Manjari Chatterjee, **Why Nation Rise? Narratives and the Path to Great Power,** New York: Oxford University Press, 2021.

MINTZ, Alex ve DEROUEN JR, Karl. **Understanding Foreign Policy Decision Making**, Cambridge University Press, 2010.

MINTZ, Alex ve GEVA, Nehemia ,"The poliheuristic theory of foreign policy decision making", **Decisionmaking on War and Peace: The Cognitive-Rational Debate**, Alex Mintz ve Nehemia Geva (eds), Lynne Rienner Publishers, 1997, s. 81-103.

MINTZ, Alex, "How Do Leaders Make Decisions? A Poliheuristic Perspective," **Journal Of Conflict Resolution**, Vol.48, No.1 (2004), s. 3-13.

MISHRA, Madhusudan, **Bharatiya Janata Party and India's Foreign Policy**, New Delhi: Uppal Publishing House, 1997

MISHRA, Satish, "Understanding the Rise of The Bharatiya Janata Party," **ORF Issue Brief,** No.258(2018), s.1-15.

MISHRA, Sitakanta, "Social Acceptence of Nuclear Power of India" **Air Power Journal**, Vol. 7 No. 3(2012), s. 55-82.

MISHRA, Sitakanta, **Parmanu Politics, Indian Political Parties and Nuclear Weapons**, Delhi:Kalpaz, 2015.

MITCHELL, David, "Determining Indian Foreign Policy: An Examination of Prime Ministerial Leadership Styles," **India Review**, Vol.6, No. 4, (2007), s. 251-287.

MITRA, Subrata Kumar, "Majoritarian Democracy from Above: The Post-colonial State and the Electoral System in India" **The Handbook of Electoral System Choice**, Josef Colemer (ed), 2004, s.487-496.

MITRA, Subrata, **Politics in India Structure, Process and Policy**, 2.B, London: Routledge, 2017.

MOHAN, Raja, "Non-Alignment, nationalism and the Quad" **Raisina Debates**, Nisan 2021, https://www.orfonline.org/expert-speak/non-alignment-nationalism-and-the-quad/

MOHAN, Raja, **Crossing the Rubicon**, New Delhi: Penguin, 2003

MOHAN, Raja, **Modi's World Expending Indias Sphere of Influence**, Harper Collins, New Delhi, 2015.

MOHITE, Delip, "The Phases of Indian Foreign Policy: From Illusion to Reality,"**Indian Foreign Policy and Emerging World Order**, Arun Chaturvedi, Sonjay Lodha (eds), Jaipur: Printwell,1998, s.20-32.

MONSONIS, Guillem "India's Strategic Autonomy and Rapprochement with the US" **Strategic Analysis,** Vol.34, No.4 (2010), s. 611-624

MOORHEAD, Gregory ve MONTANARI, John "An Empirical Investigation of the Groupthink Phenomenon" **Human Relations**, Vol. 39, No.5 (1986), s. 399-410.

MUKERJEE, Hirendra Nath, **Gandhi, Amberkar and Extirpation of Untouchability**, New Delhi: People's Publishing House, 1999.

MUKHERJEE, Pranab (ed.), **Congress and Making of Indian Nation**, (Vol.1,), New Delhi: Indian National Congress, 2011

MUKHERJEE, Pranab**, the Presidential Year, 2012-2017**, New Delhi: Rupa, 2021.

MUKHERJEE, Rohan "Power and Indian Foreign Policy," **New Directions of Indian Foreign Policy, Theory and Praxis,** Ed. Harsh Pant, Cambridge University Press, New York, 2019,

MUKHERJII, Rahul, "India's Foreign Ekonomic Policies," **India's Foreign Policy**, Sumit Ganguly (ed) New Delhi: Oxford, 2010, s.301-322.

MUNI, S. D. **India's Foreign Policy The Democracy Dimension**, Delhi: Foundation Books, 2009.

MURSHID, Navine, "India's Role in Bangladesh's War of Independence: Humanitarianism or Self-interest?" **Economic and Political Weekly** , Vol. 46, No. 52 (Aralık, 2011), s. 53-60.

NAG, Kingshug, **Atal Bihari Vajpayee**, **a Man for all Seasons**, New Delhi: Rupa, 2016

NANDA, Bal Ram **The Making of a Nation, India's Road to Independence**, Harper Collins: New Delhi, 1999.

NARAYAN, Badri, "Modi's Modus Operandi in the 2014 Elections" **Economic and Political Weekly**, Vol.49, No.20 (Mayıs 2014), s.12-14.

NEHRU, Jawaharlal, **India's Foreign Policy, Selected Speeches**, Delhi: The Publication Division, 196.

NEHRU, Jawaharlal, **Selected Speeches Volume 3**, New Delhi: Publication Division,

NEHRU, Jawaharlal, **Sosyal Devrimler ve Ulusal Savaşlar**, Mehmet Emin Bozarslan (çev), İstanbul: Ant Yayınları, 1970.

NEHRU, Jawaharlal, **The Discovery of India**, 4B., London: Meridian Books, 1956.

NIZAMANI, Haider K., **The Roots of Rhetoric**, New Delhi: India Research Press, 2001.

NIZAMANI, Haider Khan "Rewriting Third World Security: A Comperative Study of Nuclear Discours in Pakistan and India," Doktora Tezi, Siyaset Bilimi Bölümü, British Columbia Üniversitesi, 1997

NORBU, Dawa, "After Nationalism? Elite Beliefs, State Interest, and International Politics**", International Relations in India Theorising the Region and Nation***,* Kanti Bajpai and S. Mallavarapu (eds), Delhi: Orient Black Swan, 2005, s 85-117.

OGDEN, Chris, **Hindistan Dış Politikası**, çev. Aslan Yavuz Şir, İstanbul: İyidüşün Yayınları, 2016

OGILVIE-WHITE, Tanya, "International Responses to Iranian Nuclear Defi ance: The Non-Aligned Movement and the Issue of Non-Compliance" **The European Journal of International Law**, Vol. 18 No. 3(2007), s. 453-476.

PANDE, Aparna, **From Chanakya to Modi, The Evolution of India's Foreign Policy**, New Delhi: Harper Collins, 2017.

PANDE, Aparna, **Making India Great**, New Delhi: Harper Collins, 2020.

PANDE, S. K. (ed), Indo**-US Nuclear Deal A Referance Compilation**, New Delhi: Delhi Union of Journalist and Its Media Center, 2007.

PANDIT, Vijaya Lakshimi, "India's Foreign Policy," **Foreign Affairs**, Vol.34, N. 3 (April 1956), s.435–436.

PANT, Harsh V. ve SUPER, Julie M., India's Nonalignment Conundrum: a Twenty Centuries Policy Changing Way," **International Affair**, Vol.91, No.4(2015),s 747-764.

PANT, Harsh V., "A Rising India's Search for a Foreign Policy", **Orbis**, Vol 53, No.2 (2009), s 250-264;

PANT, Harsh V., "BRICS Fallacy", **the Washington Quarterly**, Vol. 36, No.3 (2013), 91-105.

PANT, Harsh V., "Indian Foreign Policy Challenges: Substaintive Uncertainties and Institutional Infirmities," **Asian Affair***s*, Vol.40, No.1(2009), s.

PANT, Harsh V., "The Moscow–Beijing–Delhi 'Strategic Triangle': An Idea Whose Time May Never Come" **Security Dialogue**, Vol. 35, No. 3 (Eylül, 2004), s. 311-328

PANT, Harsh V., **Contemporary Debates Indian Foreign and Defence Policy, India Negotiates Its Rise in International System**, New York: Macmillan, 2008.

PANT, Harsh V., **The Growing Complexity of Sino-Indian Ties**, Strategic Studies Institute, Haziran 2014.

PANT, Harsh V., ve SUPER, Julie "Nonalignment and Beyond" **Indian Foreign Policy**, Harsh Pant (ed), New York: Cambridge University Press, 2021, 127-149.

PANT, Harsh V.,"India's Relation with Iran: Much Ado About Notting" **Washington Quarterly**, Vol.34, No.1 (2011), s. 61-74

PANT, Harsh V.,"Indian Foreign and Security Policy: Beyond Nuclear Weapons," **The Brown Journal of World Affairs**, Vol. 15, No.2(2009), s. 225-238.

PARDESI, Manjeet S., GANGULY, Sumit, "India and Energy Security: A Foreign Policy Priority**," Indian Foreign Policy in a Unipolar World,** Harsh Pant (ed), London: Routledge, 2020, s.99-130.

PATHAK, K. K., "Nuclear Policy of India Restated," **Studies in India's Foreign Policy**, ed. Surendra Chopra, 2.B., Amristar, Guru Nanak Dev University, 1983

PAUL, Tazha Varkey ve NAYAR, Balvey Raj **India in the World Order: Searching For Major Power Status**, Cambridge University Press, 2003

PAUL, Tazha Varkey, "US-India Nuclear Accord" **International Journal**, Vol.62, No.4 (2007), s.845-861.

PAUL, Tazha Varkey, SHANKAR, Mahesh, "Status Accommodation through Institutional Means: India's Rise and the Global Order" **Status in World Politics**, Tazha Varkey Paul, Deborah Larson and William Wohlforth (eds), New York: Cambridge University Press, , 2014, s. 165-192.

PERKOVIC, George, "Global Implications of the US-India Deal" **Daedalus**, Winter 2010, s.20-31

PLANING COMMISSION, GOVERNMENT OF INDIA, **The New India**, New York: Macmillan, 1958.

PRASHAD, Vijay, **Namaste Sharon: Hindutva and Sharonism Under US Hegemony**, New Delhi: LeftWord Books, 2003.

PRICE, Gareth "Democracy in India," **Chatham House**, 22 Nisan 2022, https://www.chathamhouse.org/2022/04/democracy-india

PUTNAM, Robert, "Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two-Level Games," **International Organization***,* Vol. 42, No. 3 (Yaz, 1988), s. 427-460.

RACIOPPI Linda, **Soviet Policy Towards South Asia Since 1970**, New York: Cambridge University Press, 1994

RAI, Ajai K. **Indian Nuclear Diplomacy After Pokhran II**, Delhi: Pearson Longman, 2009.

RAMAKRISHNAN, A.K., "Neoliberal Globalism and India's Foreign Policy: Towards a Critical Rethinking," **Engaging with the World**, Rajen Harshe ve K. M. Seethi (eds), New Delhi: Orient Black Swan, 2009, s. 25-41

RANA, Kishan, "Inside the Indian Foreign Service," **Foreign Service Journal**, Vol. 79, No.10 (Ekim, 2002), s. 35-42.

RISSE-KAPPEN, Thomas, "Public Opinion, Domestic Structure, and Foreign Policy in Liberal Democracies," **World Politics**, No. 43(Temmuz,1991), s 479 – 512

ROBERTSON, Jeffrey, "Middle-Power Definitions: Confusion Reigns Supreme," **Australian Journal of International Affairs**, Vol 71, No. 4 (2017), s. 355-370.

RODRIGUES, Valerian, "The Communist Parties in India," **India's Political Parties**, Peter deSouza ve E. Sridharan (eds), New Delhi: Sage, 2011, s. 199-252.

ROSATI, Jerel, "Cycles in Foreign Policy Restructuring: The Politics of Continuity and Change in U.S. Foreign Policy," **Foreign Policy Restructuring: How Governments Respond to Global Change**, Jerel A. Rosati, Joe D. Hagan, and Martin W. Sampson(eds), Columbia, SC: University of South Carolina Press, 1994.

ROSENAU, James, "Governance, Order, and Change in World Politics" **Governance Without Government: Order and Change in World Politics,** J. Rosenau ve Ernst-Otto Czempiel(eds), Cambridge: Cambridge University Press, 1992, s.1-29.

ROSENAU, James, **Along the Domestic-Foreign Frontier**, New York: Cambridge University Press, 1997

ROSENAU, James, **Study of World Politics Vol. I**, London: Routledge, 2006.

ROSENAU, James, **Turbulence in World Politics: A Theory of Change and Continuity**, Princeton University Press, 1990.

ROY, Ajit, "The Failure of Indira Gandhi", **Economic and Political Weekly**, Vol. 19. No.45 (Kasım 1984), s.1896-1897.

ROY, Kaushik, **Hinduism and Ethics of Warfare in South Asia**, New Delhi: Cambridge University Press, 2012

ROY, Srirupa, "Politics of Death: The Antinuclear Imaginary in India" **South Asia Cultures of the Bomb**, ed. Itty Abraham, Indianapolis, Indiana University Press, 2009, s.113-133.

RUBINOFF, Arthur G. "The Multilateral Imperative in India's Foreign Policy", **Round Table**, No. 319 (1991), s. 313-334.

SARAN, Shyam, **How India Sees the World: Kautilya to the 21st Century**, New Delhi: Juggernaut, 2019.

SARI ERTEM, Helin ve GÜLSEÇKİN, Ahmet "Güney Asya'da ABD-Çin Rekabeti ve Hindistan'ın Riski Dengeleme (Hedging) Stratejisi" **Dünya Siyasetinde Asya-Pasifik**, İsmail Ermağan, Mehmet Özay, Zerrin Keyvan,(eds) İstanbul: Nobel, 2021, s.238-267

Selected Speeces of Morarji Desai, 1977-79, Ministry of Information and Broadcasting of Government of India, New Delhi, 1986.

SEN, Amartya, **On Interpreting India's Past**, Calcutta: The Asiatic Society,1996.

SEN, Amartya, **The Argumentative Indian, Writings on Indian Culture, History and Identity,** Penguin Books, 2005.

SEN, Stadru, "Good Bye to Non-Alignement That All" **Economic and Political Weekly**, Vol. 36, No. 48 (Aralık, 2001), s. 4455-4457.

SEN, Suhit K., "Political Costitution of India: Party and Government, 1946-1957," **Economic and Political Weekly**, Vol. XLV, No. 33 (August 14, 2010), s.44-52.

SHANI, Giorgio "Towards a Hindu *Rashtra: Hindutva*, Religion, And Nationalism in India" **Religion State and Society,** Vol. 49. No. 3, s. 264-280.

SHAPIR, Y. S., 'Israel's Arms Sales to India,' **Strategic Assessment**, Vol. 12, No. 3 (2009), s. 29-38.

SHARMA, Ashok ve BING, Dov "India–Israel Relations: The Evolving Partnership**" Israel Affairs,** Vol.21, No.4(2015), s.620-632

SHARMA, K. L., **Indian Social Structure and Change**, Jaipur: Rawat, 2008.

SHARMA, Rajan K., "India and Soviet Scheme for Asian Security: From Brezhnev's Asian Collective Security to Gorbachev's Asian-Pacific Security," **USSR/ CIS and India's Foreign Policy**, Verinder Grover (ed), New Delhi: Deep and Deep Publications, 1993, s.371-392.

SHYNA, V. V. ve WANI, K A, **Role of Political Parties in Making of India's Foreign Policy**, Saarbrucken: Lambert, 2013.

SINGH Hira, **Colonial Hegemony and Popular Resistance: Princes, Peasants and Paramount Power,** New Delhi: Sage Publications, 1998.

SINGH, Abhijit, "An Indian Maritime Strategy for an Era of Geopolitical Uncertainty" **Journal of Defence Studies**, Vol. 9, No. 4, (2015) s. 7–19

SINGH, Mahendra P., **Constitution of India**, 11.B, Eastern Book Company, 2011

SINGH, Mahendra Prasand, **Split in a Predominan Party**, New Delhi: Abinav, 1981.

SINGH, Sampooran, **India and Nuclear Bomb**, New Delhi: C.Chand,1971.

SINGH, Sinderpal, **India in South Asia**, **Domestic Identity Politics and Foreign Policy From Nehru to the BJP**, London: Routledge, 2015.

SITAPATI, Vinay, **Jungalbandi:The BJP Before Modi**, New Delhi: Penguin, 2020

SITAPATI, Vinay, **The Man who Remade India: A Biography of P.V. Narasimha Rao**, New York: Oxford University Press, 2018.

SNYDER, Jack L. **Myths of Empire: Domestic Politics and International Ambition**, Ithaca, N.Y: Cornell University Press, 1993

SPEAR, Percival, **India, A Modern History**, The University of Michagan Press, 1972.

SPIVAK, Gayatri Chakravorty **A Critique of Postcolonial Reason,** Cambridge: Harvard University Press, 1999.

SRIDHARAN, E. "Fragmentation of the Indian Party System, 1952-1999: Seven Competing Implementation," **Parties and Party Politics in India**, Zoya Hasan (ed), New Delhi:Oxford University Press, 2010, s.475-503.

SRINIVAS, M.N., "Introduction", **Caste: Its 20Th Century Avatar**, M.N. Srinivas (ed), New Delhi: Penguin, 2000.

SRINIVAS, M.N., **Castes in Modern India**, Bombay: Asia Publishing House, 1962.

STEINBERG, Blema S., **Women in Power: The Personalities and Leadership Styles of Indira Gandhi, Golda Meir, and Margaret Thatcher,** Montreal: McGill-Quenns University Press, 2008.

STEPAN Alfred, LINZ, Juan J. ve YADAV, Yogendra, **Crafting State Nations, India and Other Multinational Democracie**s, Baltimore: John Hopkins University Press, 2011.

SUBRAHMANYAM, K., "Narasimha Rao and Bomb" **Strategic Analysis**, Vol. 28, No.4 (2004), s.593-595.

SURI, K. C. "Telagu Desam Party," **Economic and Political Weekly**, Vo.39, No. 14-15 (Nisan, 2004), 1481-1490

SWAMY, Arun, "Consolidating Demokracy by Containing Distribution: 'Sandwich Tactics' in Indian Political Development, 1936-1996," **Indian Review**, Vol.2, N. 2 (April 2003), s. 1-34

ŞIHMANTEPE, Aydın, **Türk Dış Politikasında Bir Lider Süleymen Demirel, Dış Politika Kriz Davranışları Üzerine Bir Araştırma**, İstanbul, Cinius, 2019

TALBOTT, Strobe **Engaging India, Diplomacy, Democracy and The Bomb**, Brooking Institution Press, Washington, 2004.

THAKUR, C. P. ve SHARMA, Devendra, **India Under Atal Behari Vajpayee**, New Delhi: UBSPD, 1999.

THAKUR, Ramesh **The Governments and Politics of India**, New York: St. Martin Press, 1995.

THAROOR, Shashi "**India Shastra: Reflections on the Nations in Our Time**, New Delhi: Aleph Book, 2015.

The Speeches and Reminiscences of Indira Gandhi, Calcutta: Rupa, 1975.

TINKER Hugh, **India and Pakistan: A Political Analysis**, 3. B., New York: Praeger, 1965

TRIPATHI, Deepak "India's Foreign Policy: The Rajiv Factor," **The World Today,** Vol. 44, No. 7 (Temmuz, 1988), s. 112-114.

TRIPATHI, Shudanshu, **India's Foreign Policy Dilemma Over Nonalignment 2.0,** Sage, New Delhi, 2020.

TRIPATHY, Sasmina, "India's Policy Towards Palestine: A Historical Perspective" **The Indian Journal of Political Science**, Vol. 74, No. 1 (2013), s. 159-172.

UPADPAY, Shreya, "BRICS, Quad, and India's Multi-Alignment Strategy" **Stimson**, 12 Temmuz 2022, https://www.stimson.org/2022/brics-quad-and-indias-multi-alignment-strategy/

UPPAL, Nishant, **Narcissus or Machiavelli? Learning Leadership From Indian Prime Minister,** New York: Routledge, 2022.

UZ ZAMAN, Rashed, "Kautilya: The Indian Strategic Thinker and Indian Strategic Culture" **Comperative Strategy**, 25, 3(2007), s. 231-247.

VAN DEER, Peter, **Religious Nationalism**, University of California Press, 1994.

VAN DJIK, Teun, "War Rhetoric Of A Little Ally Political Implicatures And Aznar's Legitimatization Of The War in Iraq" **Journal of Language and Politic**s, Vol.4, No.1 (2005), s. 65–91

VANAIK, Achin "Yeni Hindistan Sağı," **New Left Review Türkiye Seçkisi 2001/1,** Kemal Sarısözen (çev), İstanbul, Everest, 2002.

VANAIK, Achin, "Making India Strong: The BJP-Led Government's Foreign Policy Perspectives," **South Asia: Journal of South Asia Studies**, vol. 25, No.3 (2002), s.321-341.

VANHOONACKER, Sophie ve WANGEN, Patrice, "Graham T. Allison, The Essence of Decision: Explaining The Cuban Missile Crisis," **The Oxford Handbook of Classics in Public Policy and Administration, (**eds) Steven J Balla, Martin Lodge, Edward Page, New York, Oxford University Press, 2015, s. 272-286.

VARMA, Pavan, **the Great Indian Middle Class**, New Delhi: Penguien, 2007.

VOHRA, Anchal, "Modi Took Complite Control over Kashmir," **Foreign Policy**, 3 Ağustos 2021, https://foreignpolicy.com/2021/08/03/modi-took-control-of-kashmir-2-years-ago-and-got-away-with-it/

WALTZ, K.N., "International Politics Is Not Foreign Policy," **Security Studies**, Vol 6, No.1 (1996), 54-57

WALTZ, Kenneth N, "Neorealism: Confusions and criticisms." **Journal of Politics and Society,** Vol. 15, No.1 (2004), s. 2-6

WALTZ, Kenneth N, "Structural Realism After The Cold War," **International Security**, Vol 25, No.1 (2000), s. 5-41.

WALTZ, Kenneth N., **Man, State and the War**, New York: Columbia University Press, 2001, s. 95-103

WEINER, Myron, "Party Politics and Eloctral Behavior" **Indian Political Parties,** Peter Ronald DeSouza, E. Sridharan (eds), New Delhi:Sage Publication, 2006, s. 116-154.

WEISS, Leonard, "US-India Nuclear Cooperation, **Nonproliferation Review**, Vol.14, No. 3(2007), s. 429-457

WELCH, David, **Painful Choices, A Theory of Foreign Policy Change**, Princeton:Princeton University Press, 2005.

WENDT, Alexander, "Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics" **International Organizations,** Vol 46, No. 2(Spring, 1992), s.

WENDT, Alexander, "Constructing International Politics", **International Security**, Vol.20, No.1, (Summer 1995), s 71-82.

WENDT, Alexander, "The Agent-Structure Problemin International Relations Theory", **International Organization** Vol.41, No. 3 (Summer 1987), s 337-370

WENDT, Alexander, **Social Theory of International Politics**, Cambridge: Cambridge University Press, 1999.

Why Does BJP Oppose It, New Delhi: Bharatiya Janata Party, 2008

WODAK, Ruth et.al, **The Discursive Construction of National Identity,** 2.B, Edinburgh, Edinburgh University Press, 2009.

WODAK, Ruth, "What CDA is About – a Summary of Its History- Important Concepts and Its Developments" **Methodes of Critical Discourse Analysis**, eds Ruth Wodak, Michael Mayer, London, Sage, 2005

WOJCZEWSKI, Thorsten, "China's Rise As A Strategic Challenge And Opportunity: India's China Discourse And Strategy" **India Review**, Vol.15, No. 1(2016), s. 22-60

WOJCZEWSKI, Thorsten, "Identity And World Order in India's Post-Cold War Foreign Policy Discourse," **Third World Quarterly** Vol. 40, No.1(Feb,2019), p1–21.

WOJCZEWSKI, Thorsten, **India's Foreign Policy Discourse and its Conceptions of World Order: The Quest for Power and Identity,** London: Routledge, 2018.

WOLPERT, Stanley, **Roots of Confrontation in South Asia**, New York: Oxford University Press, 1982.

WOLPERT, Stanley, **The New History of India**, New York:Oxford University Press, 1977.

YOUNG, Kathrine K., "Hinduism and Ethics of Mass Destruction," **Ethics and Weapons of Mass Destruction**, Sohail Hashmi ve Steven Lee (eds.), Cambridge: Cambridge University Press, 2004, s.277-307.

ZAKARIA, Fareed, "Realism and Domestic Politics" **International Security***,* Vol. 17, No.1, 177-198; Jack S. Levy, "Domestic Politics and War," **The Journal of Interdisciplinary History**, Vol. 18, No. 4 (Spring, 1988), s. 653-673;

Gazeteler ve Diğer Dergiler

"'Breakthrough' in US-India Civil Nuclear Deal" **A.A**.,25 Ocak 2015, https://www.aa.com.tr/en/politics/-breakthrough-in-us-india-civil-nuclear-deal/80800.

"China-Specific Agni-III To Be Tested Today" **Times of India,** 7 Mayıs 2008, https://timesofindia.indiatimes.com/india/china-specific-agni-iii-to-be-tested-today/articleshow/3016689.cms

"Gandhi Under Fire Over Failure To Overcome Opposition To Nuclear Deal" **The Guardian**, 6 Kasım 2007, https://www.theguardian.com/world/us-embassy-cables-documents/128891

"India and US announce nuclear 'breakthrough' after Modi-Obama talks" **Hindustan Times**, 26.05.2015, https://www.hindustantimes.com/india/india-and-us-announce-nuclear-breakthrough-after-modi-obama-talks/story-8vagUcdKe3LNXxph3anDeP.html,

"India Votes Aganist Iran" **The Hindu**, 27 Kasım 2009 https://www.thehindu.com/news/national/India-votes-against-Iran-in-IAEA-resolution/article16894640.ece

"India will abide by unilateral moratorium on N-tests: Pranab**" The Times of India,** 3 Ekim 2008, https://timesofindia.indiatimes.com/india/india-will-abide-by-unilateral-moratorium-on-n-tests-pranab/articleshow/3556712.cms

"India's Moratorium Basis For Deal, Says US Secy" **The Economic Times**, 22 Nisan 2006, https://economictimes.indiatimes.com/indias-moratorium-basis-for-deal-says-us-secy/articleshow/1499644.cms?from=mdr

"India's Nuclear Power Capacity of 6,780 MW Planned to be Hiked to 22,480 MW by 2031:Govt," **The Economic Times**, 16 Aralık, 2021. https://economictimes.indiatimes.com/industry/energy/power/indias-nuclear-power-capacity-of-6780-mw-planned-to-be-hiked-to-22480-mw-by-2031-govt/articleshow/88322043.cms?from=mdr

"Modi in Odisha: History of freedom struggle was limited to few families" **The Indian Express,** 17 Nisan 2017,https://indianexpress.com/article/india/modi-in-odisha-history-of-freedom-struggle-was-limited-to-few-families-4615891

"NAM More Relevant Than Ever: Manmohan Singh" **Hindustan Times,** 15 Temmuz 2009, https://www.hindustantimes.com/world/nam-more-relevant-than-ever-manmohan-singh/story-qopTcT1L4o8sbqDKmng4dP.html

"NAM Still Relevent Says Vaypayee" **The Times of India**, 4 Mart 2003, https://timesofindia.indiatimes.com/india/nam-still-relevant-says-vajpayee/articleshow/39259676.cms

"Nuclear Deal Good for Sonia Gandhi," **The Times of India**, 17 Temmuz 2008, http://timesofindia.indiatimes.com/articleshow/3246347.cms?utm_source=contentofinte

rest&utm_medium=text&utm_campaign=cppsthttps://timesofindia.indiatimes.com/india/nuclear-deal-is-good-for-india-sonia-gandhi/articleshow/3246347.cms

"Nuclear Technology Review 2009" **International Atomic Energy Agency,** https://inis.iaea.org/collection/NCLCollectionStore/_Public/43/028/43028601.pdf?r=1&r=1

"Obama Speech in Parliement," **India Today,** 8 Kasım 2010, https://www.indiatoday.in/obama-visit/latest-updates/story/full-text-of-obama-speech-in-parliament-85230-2010-11-08

"Obama, Modi achieve breakthrough in civil nuclear over one-on-one talks" **Indian Express**, 25 Ocak 2015https://indianexpress.com/article/india/india-others/obama-modi-achieve-breakthrough-in-civil-nuclear-deal-over-tea/

"Our Deal, Once Thwarted By Opposition, Congress 'Subtly' Tells Obama**" Indian Express,** 27 Ocak 2015, https://indianexpress.com/article/india/india-others/our-deal-once-thwarted-by-opposition-cong-subtly-tells-obama/;

"QUAD Is 'Dangerous', Akin To NATO's Eastward Expansion In Europe: China" **Outlook,** 20 Mart 2022, https://www.outlookindia.com/international/quad-is-dangerous-akin-to-nato-s-eastward-expansion-in-europe-china-news-187758

"S. Jaishankar Says Era Of Non-Alignment Gone, As Us, Indian Warships Conduct Joint Drills" **Deccan Herald**, 20 Temmuz 2020, https://www.deccanherald.com/national/s-jaishankar-says-era-of-non-alignment-gone-as-us-indian-warships-conduct-joint-drills-863666.html

"Seminal Shift or Continuity, Book Launch Sees Sharp Debate on Modi's Foreign Policy" **The Wire**, 19 Temmuz 2015 https://thewire.in/books/seminal-shift-or-continuity-book-launch-sees-sharp-debate-on-modis-foreign-policy.

"Statement by Prime Minister Manmohan Singh at the XVI Summit of the Non-Aligned Movement" **The Hindu,** 30 Ağustos 2012, https://www.thehindu.com/news/resources/statement-by-prime-minister-manmohan-singh-at-the-xvi-summit-of-the-nonaligned-movement/article3839792.ece

"Why Border Stand-Offs Between India And China Are Increasing" **BBC**, 24 Eylül 2014, https://www.bbc.com/news/world-asia-india-29373304

ABBAS Bashir Ali "India-Pakistan Dialogue: Past Trends and Future Prospects" **the Diplomat**, 22 Ekim 2022, https://thediplomat.com/2022/10/india-pakistan-dialogue-past-trends-and-future-prospects/

ADIGA, Aravind, "The face of Reform," **Time**, 31 Mayıs 2004, https://content.time.com/time/subscriber/article/0,33009,641208,00.html

ALI, Asim "Indian Muslims Not Part of Global 'Umma'. It's An Illusion Created by India's Foreign Policy" **The Print,** 14 Ekim 2022, https://theprint.in/opinion/indian-muslims-not-part-of-global-umma-its-an-illusion-created-by-indias-foreign-policy/1167068/

BAJPAI, Kanti, "Continuity-But with Zeal" S**eminar**, No.668 (2015), https://www.india-seminar.com/semframe.html

BARMAN,Abheek "Relationship Between Manmohan Singh And Sonia Gandhi Was Not Always Smooth" **The Economic Times**, 16 Mayıs 2014 https://economictimes.indiatimes.com/opinion/et-commentary/relationship-between-manmohan-singh-and-sonia-gandhi-was-not-always-smooth/articleshow/35175168.cms?utm_source=contentofinterest&utm_medium=text&utm_campaign=cppst

BASU, Nayanima, "SAARC Could Stay Stuck İn Limbo, Now Over Pakistan's Support For Taliban Representation" **The Print**, 27 Eylül 2021, https://theprint.in/diplomacy/saarc-could-stay-stuck-in-limbo-now-over-pakistans-support-for-taliban-representation/739491/

BISWAS, Soutik, "'Electoral Autocracy': The Downgrading Of India's Democracy" **BBC**, 16 Mart 2021, https://www.bbc.com/news/world-asia-india-56393944

CHENGAPPA, Raj "Balakot: How India planned IAF Airstrike in Pakistan | An Inside Story" **India Today,** 25 Mart 2019. https://www.indiatoday.in/magazine/cover-story/story/20190325-balakot-airstrikes-pulwama-terror-attack-abhinandan-varthaman-narendra-modi-masood-azhar-1478511-2019-03-15

CHERIAN, John, "The Sharon Visit," **Frontline,** 26 Eylül 2003, https://frontline.thehindu.com/the-nation/article30219076.ece

CHOWDHURI, Shreya Roy "BJP's Major Achievement in Rajasthan: Rewriting School Textbooks to Reflect RSS Worldview" **Scroll**, 14 Kasım 2018, https://scroll.in/article/901001/bjps-major-achievement-in-rajasthan-rewriting- schools-textbooks-in-the-rss-worldview ;

DESTRADI, Sandra ve HUJU, Kira "Round Table Series on India's International Relations: Populism and Foreign Policy" **Statecraft,** 30 Mayıs 2022. https://www.statecraft.co.in/article/round-table-series-on-india-s-international-relations-populism-and-foreign-policy

DUA, Ruchi, "Narendra Modi is BJP's PM Candidate for 2014, Advani Disappointed" **India Today**, 14 Eylül 2013, https://www.indiatoday.in/india/north/story/narendra-modi-bjp-pm-candidate-2014-lok-sabha-polls-advani-disappointed-210945-2013-09-12.

GODBOLE, Madhav, "Assam, Gujarat Or Tamil Nadu, Sub-Nationalism In India Is A Menace And Needs Urgent Tackling" **The Print,** 26 Eylül 2021, https://theprint.in/pageturner/excerpt/assam-gujarat-or-tamil-nadu-sub-nationalism-in-india-is-a-menace-and-needs-urgent-tackling/740378/

GUHA, Ramachandra, "The Enemies of the Idea of India,",**Outlook**, 11 January 2011,s. 31-44.

HARDER, Anton "When Nehru Refused American Bait on a Permanent Seat for India at the UN," **The Wire**, 14 Mart 2019, https://thewire.in/diplomacy/when-nehru-refused-american-bait-on-a-permanent-seat-for-india-at-the-un

IYER, Shekhar ve ANAND, Anil, "The Agreement Is Good For India, And For The World" **Hindustan Times**, 14 Ağustos 2007, https://www.hindustantimes.com/india/the-agreement-is-good-for-india-and-for-the-world/story-qgHSXfsWTbcAfE5zeJ4FDN.html

JAI,Hari Bansh "Kathmandu-Kerung Railway, Airports & More—Chinese Aid Can Cost Nepal and Its Ties With India" **The Print**,14 Ocak 2023 https://theprint.in/opinion/kathmandu-kerung-railway-airports-more-chinese-aid-can-cost-nepal-and-its-ties-with-india/1313438/

JUMLE ,Vihang ve JAFFRELOT, Chiristophe "How Twitter Became The New Medium For Diplomacy," **The Indian Express**, 20 Temmuz 2022, https://indianexpress.com/article/opinion/columns/how-twitter-became-the-new-medium-for-diplomacy-8039843/

KAMPANI, Gaurav, "India's Kosova Conundrum," **The Rediff**, https://www.rediff.com/news/1999/apr/24nato.htm

KRISHNAN Ananth, “China Highlights Outcome Of Manmohan’s Visit” **The Hindu,** 25 Ekim 2013, https://www.thehindu.com/news/international/world/china-highlights-outcome-of-manmohans-visit/article5271533.ece

KUMAR, Bahto, Anup “Personifying Bharat as Mother”**Organizer Weekly**, 15 Kasım 2022, https://organiser.org/2022/11/15/98753/opinion/personifying-bharat-as-mother

KUTTY, Sumitha Narayanan and BASRUR, Rajesh “The Quad: What It Is – And What It Is Not” **The Diplomat**, 24 Mart 2021, https://thediplomat.com/2021/03/the-quad-what-it-is-and-what-it-is-not/

MOHAN, Raja, “Pride, Regret as Jaswant Bids Adieu” **The Hindu**, 03 July 2002, https://www.thehindu.com/todays-paper/tp-national/pride-regret-as-jaswant-bids-adieu/article27856008.ece

MURADLIHARAN, Sukumar “A Difficult Legacy” **Frontline**, Vol.15, No. 2 (24 Ocak 1998), https://frontline.thehindu.com/cover-story/article30160748.ece

MURADLIHARAN, Sukumar “A Difficult Legacy” **Frontline**, Vol.15, No. 2 (24 Ocak 1998), https://frontline.thehindu.com/cover-story/article30160748.ece

NAGDA, Ashutosh, “India’s Renewed Embrace of the Non-Aligned Movement” **The Diplomat**, 11 Mayıs 2020, https://thediplomat.com/2020/05/indias-renewed-embrace-of-the-non-aligned-movement/

PATHAK, Vikas, “Ban Sought on Bipan Chandra’s Book” **The Hindu**, 29 April 2016, https://www.thehindu.com/news/national/ban-sought-on-bipan-chandras-book/article8533688.ece

PRASANNAJARAN, S. “Amartya Sen Interview: Manmohan Singh failed in the execution of his vision for India” **India Today**, 5 Ağustos 2013, https://www.indiatoday.in/magazine/interview/story/20130805-amartya-sen-manmohan-singh-narendra-modi-congress-bjp-764970-1999-11-29

RAJGHATTA, Chidanand, "US-India Nuclear Deal Under Iran Gun”, **The Times of India**, 20 Eylül 2005, https://timesofindia.indiatimes.com/world/us/us-india-nuclear-deal-under-iran-gun/articleshow/1237146.cms

SHENOY,Govind Raj “Mythology of Eminent Historians”, **Organizer**, 7 Ocak 2020, https://www.organiser.org//Encyc/2020/1/7/Mythology-of-Eminent-Historians-.html

SHUKLA, Srijan, “India Never Had an Offer to Become Permanent UNSC Member — This is a Fact” **The Print**, 15 Mart 2019, https://theprint.in/world/india-never-had-an-offer-to-become-permanent-unsc-member-this-is-a-fact/206091/

SINGH,Arun Kumar “Periscope: Juggling US & Russia, India needs a Plan B” **Deccan Chronical**, 13 Eylül 2018, https://www.deccanchronicle.com/opinion/op-ed/130918/periscope-juggling-us-russia-india-needs-a-plan-b.html

STOLBERG, Sheryl Gay ve Yardley, Jim, “Countering China, Obama Backs India for UN Council,” **New York Times**, 8 November 2010. https://www.nytimes.com/2010/11/09/world/asia/09prexy.html

SUPRAMANIAM, Nirupuma, “Explained: How Has India’s Policy On Israel And Palestine Evolved Over Time?” **The Indian Express,** 2 Haziran 2021 https://indianexpress.com/article/explained/palestine-israel-conflict-india-unsc-jerusalem-clashes-aqsa-7320652/

SWAIN, Ashok, "Me-First, The Core Of Modi Doctrine Of Foreign Policy, Damaging For India?" **Outlook,** 30 Temmuz, 2017, https://www.outlookindia.com/website/story/me-first-the-core-of-modi-doctrine-of-foreign-policy-damaging-for-india/299892

THAPAR, Romila, "They Peddle Myths and Call It History" **The New York Times**, 17 Mayıs 2019, https://www.nytimes.com/2019/05/17/opinion/india-elections-modi-history.html

TORBATI, Yaganeh ve ALI, Idrees **"**U.S., India Sign Military Logistics Agreement" **Reuters,** 26 Ağustos 2016, https://www.reuters.com/article/us-india-usa-military-idUSKCN114241

VERNIERS, Gilles ve JAFFRELOT, Christophe, "Mandal vs Kamandal Redux? Caste Is Back as a Major Variable in UP Elections" **The Wire**, 15 Şubat 2022, https://thewire.in/politics/uttar-pradesh-elections-caste-bjp

VIJ-AURORA, Bhavna, "Atal Bihari Vajpayee: Poet By Instinct, Politician By Accident" **Outlook**, 16 Ağustos 2018, https://www.outlookindia.com/website/story/atal-bihari-vajpayee-poet-by-instinct-politician-by-accident/315115

YADAV, Shyamlal, "RSS And The Government: Tracing The History Down The Years" **The Indian Express**, 9 Eylül 2015, https://indianexpress.com/article/explained/rss-and-the-government-the-equation-how-it-works/

Raporlar, Beyanatlar, Mülakatlar

"Discussion Under Rule 193, Issues arising out of Prime Minister's Recent Visit to Foreign Countries" **Loc Sabha Discussion** 30 Temmuz 2009

"EAM's Interaction on Mindmine Mondays, CNBC July 21" **Ministry of External Affairs Media Center,** 30 Temmuz 2020, https://www.mea.gov.in/interviews.htm?dtl/32862

"Sino-India Relations Including Doklam, Border Situation and Cooperation in International Organizations" **Committee on External Affairs (2017-18) 22. Reports (16. Loc Sabha)** 4 Eylül 2018, shttps://164.100.47.193/lsscommittee/External%20Affairs/16_External_Affairs_22.pdf

Adarsh Chaudhary, " The constitutional reason for Sonia Gandhi not becoming the PM in 2004" **Legal Service India**, https://www.legalserviceindia.com/legal/article-4650-the-constitutional-reason-for-sonia-gandhi-not-becoming-the-pm-in-2004.html

Address By The Prime Minister Shri Atal Bihari Vajpayee At The XII NAM, 3 Eylül 1998, Durban, https://archivepmo.nic.in/abv/speech-details.php?nodeid=9166a

Brief on US-India Relations, https://www.mea.gov.in/Portal/ForeignRelation/India_US_brief.pdf

Constitution and Rules, Bharat Janata Party, 2012. https://www.bjp.org/en/constitution

Draft Report of National Security Advisory Board on Indian Nuclear Doctrine, 17 Ağustos 1999, https://mea.gov.in/in-focusarticle.htm?18916/Draft+Report+of+National+Security+Advisory+Board+on+Indian+Nuclear+Doctrine#:~:text=India%20shall%20pursue%20a%20doctrine%20of%20credible%20minimum%20nuclear%20deterrence.&text=India%20will%20not%20resort%20to,aligned%20with%20nuclear%20weapon%20powers

Frequently Asked Questions on the India –US Agreement for Co-operation Concerning Peaceful Uses of Nuclear Energy

https://mea.gov.in/Uploads/PublicationDocs/19149_Frequently_Asked_Questions_01-11-2008.pdf

GDP Growth India, https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=IN

Interview of PM Manmohan Singh with Washington Post, 21 Temmuz 2005, https://www.mea.gov.in/interviews.htm?dtl/4538/Interview+of+Prime+Minister+Dr+Manmohan+Singh+with+Washington+Post

Manmohan Singh's Speech at India Today Conclave, 25 Şubat 2005, New Delhi, https://archivepmo.nic.in/drmanmohansingh/speech-details.php?nodeid=73

NATIONAL COMMISSION TO REVIEW THE WORKING OF THE CONSTITUTION, **Treaty-Making Power Under Our Constitution,** http://lawmin.nic.in/ncrwc/finalreport/v2b2-3.htm (12 Şubat 2013)

Nineteen Report of Committe of External Affairs, 2022-2023, Lok Sabha Secreteriat, Aralık, 2022

Parlemantery of India, Lok Sabha Digital Library, **Commitee Of External Affairs,** https://eparlib.nic.in/handle/123456789/13/browse?type=committeename&sort_by=1&order=ASC&rpp=20&etal=-1&value=Committee+on+External+Affairs&offset

PAUL, Thazha Varkey "China-India Rivalry in The Globalization Era," **NIICE**, 9 Aralık 2020.

PM's speech at the Central Party School in Beijing - India and China in the New Era, 24 Ekim 2013, https://archivepmo.nic.in/drmanmohansingh/speech-details.php?nodeid=1382

PM's Reply In The Lok Sabha To The Debate On Civil Nuclear Energy Cooperation With The United States 11 Mart 2006 http://www.pmindia.nic.in/speech/content4print.asp?id=300

Political Parties and Election Symbols, Election Commision of India, New Delhi. https://eci.gov.in/files/file/10381-political-parties-and-election-symbols

SARVARKAR, V. D., **Essentials of Hinduvata,** 1921-1922, http://www.savarkar.org/content/pdfs/en/essentials_of_hindutva.v001.pdf

Statement by Prime Minister Dr. Manmohan Singh at the XV Summit of the Non-Aligned Movement, 15 Temmuz 2009, Tahran**,** https://archivepmo.nic.in/drmanmohansingh/speech-details.php?nodeid=772

Statement by Prime Minister Dr. Manmohan Singh at the XVI Summit of the Non-Aligned Movement, 30 Ağustos 2012 Tahran, https://archivepmo.nic.in/drmanmohansingh/speech-details.php?nodeid=1211

Statement by the PM at the XIV NAM Summit, Havana, 15 Eylül 2006, https://archivepmo.nic.in/drmanmohansingh/speech-details.php?nodeid=379

Subrahmanyam Jaishankar, IISS Fullerton Lecture, 20 Temmuz 2015 Singapur. https://www.mea.gov.in/SpeechesStatements.htm?dtl/25493/iiss+fullerton+lecture+by+dr+s+jaishankar+foreign+secretary+in+singapore

Görüşmeler

A. K. Ramakrishnan, Jawarhalal Nehru Universitesi, New Delhi, 6 Eylül 2010

A.P. Tribathi, Ulusalcı Kongre Partisi Genel Sekreteri, New Delhi, 16 Nisan 2011

Ajai K. Rai, Nehru Memorial Museum Library, New Delhi, 15 Eylül 2010

Aran Kumar, Hindistan Komünist Partisi-Marksist Uluslararası İlişkiler Komitesi, New Delhi, 14 Nisan 2011

Ashok Malik, Gazeteci, Yazar, New Delhi, 7 Nisan 2011

Aswini Mohapatra, Jawarhalal Nehru Universitesi, New Delhi, 6 Eylül 2010

Dhirendra Singh, Emekli Büyükelçi, Institute of Peace and Conflict Studies (IPCS), New Delhi, 2 Nisan 2011.

H.K. Dua, BJP Dışişleri Danışmanı, India International Center, New Delhi, 3 Nisan 2011

H.K. Dua, BJP Dışişleri Danışmanı, India International Center, New Delhi, 2 Şubat 2013

Happymoon Jacob, Jawarhalal Nehru Universitesi, New Delhi, 27 Ocak 2011

Himani Banerji, Sosyolog, Toronto, 30 Haziran 2016.

Jabin Jacob, Institute of Peace and Conflict Studies (IPCS), New Delhi, 23 Mart 2011.

Javeed Alam, Indian Counsel of Social Science Research, New Delhi, 30 Mart 2011.

K.M. Seethi, Mahatma Gandhi University, Kottayam, Ekim-Kasım 2011

Kamal Chenoy, Jawarhalal Nehru Universitesi, New Delhi, 10 Mart 2011

Lalit Mansingh, Emekli Büyükelçi, New Delhi, 15 Mart 2011.

M. V. Bijulal, Mahatma Gandhi University, Kottayam, 20 Ekim 2010

Mathew Kurian, Mahatma Gandhi Üniversitesi, Kottayam, 11 Kasım 2010.

Mohan Prakash, Kongre Partisi Working Comittee Üyesi, New Delhi, 13 Nisan 2011

Nadim Anver, Dışişleri Bakanlığı, New Delhi, 23 Ocak 2011

P.D. Kaushik, Rajiv Gandhi Foundation, New Delhi, 25 Mart 2011

P.R. Kuvarassmany, Jawarhalal Nehru Universitesi, New Delhi, 26 Ocak 2013

Prakash Karat, Hindistan Komünist Partisi-Marksist Genel Sekreteri, CPI-M, New Delhi, 14 Nisan 2011

Raja Mohan, Center of Policy Research, 31 Mart 2011

Rajan Kumar, Jawarhalal Nehru Universitesi, New Delhi, 25 Ocak 2013.

Ravni Thakur, Kongre Partisi Uluslararası İlişkiler Komitesi Üyesi, Danışman, New Delhi, 18 Mart 2011

S. Kalyanaraman, Manohar Parrikar Institute for Defence Studies and Analyses (IDSA), New Delhi, 6 Nisan 2011

T. V. Paul, McGill Universitesi, Montreal, 1 Eylül 2015.

Tobias Engelmeier, Yazar, New Delhi, 11 Mart 2011

Tom Vadalckan, Kongre Partisi AICC Sekreteri, New Delhi, 15 Nisan 2011

Tulsi Ram, Jawarhalal Nehru Universitesi, New Delhi, 25 Ocak 2013.

Ummu Salva Bava, Jawarhalal Nehru Universitesi, New Delhi, 16 Mart 2011

V. Krishnappa, Manohar Parrikar Institute for Defence Studies and Analyses (IDSA), 1 Nisan 2011.